

K 18 625
4

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

საქართველოს ფლორა

XI

„მეცნიერება“

საქართველოს ფლორა

XI

გამომცემი მემო

L A B I A T A E

„მცოდნეობა“
თბილისი
1987

საქართველოს ბიბლიოთეკა

ტომში თავმოყრილია ტუჩოსანთა ოჯახის 37 გვარისა და 152 სახეობის ნომენკლატურული, ტაქსონომიური, მორფოლოგიურ-სისტემატიკური, გეოგრაფიული და კარიოლოგიური ინფორმაცია. დაზუსტებულია სახეობის აწერის ადგილი, მათი გეოგრაფიული გავრცელება და ნომენკლატურული ტიპი. ტომი შეიცავს სახალხო მურწეობისათვის სასარგებლო მრავალი მცენარის დახასიათებას. ილუსტრირებულია ზოგიერთი იშვიათი და ენდემური მცენარის სურათებით, რუკებით. ვათეალისწინებულია ბოტანიკოსების, მეტყევეების, აგრონომების, პედაგოგებისა და სტუდენტებისათვის.

შემდგენლები: რ. გაგნიძე, მ. დავლიანიძე, ლ. ზაუტაშვილი, მ. ივანიშვილი, დ. კაპანაძე, ი. ლაჩაშვილი, რ. მოწერელია, დ. მოხვეთაძე, ო. კაპელერი, ზ. ღვინიაიძე, ლ. ხინთიბიძე, შ. ქუთათელაძე, ე. ალბუტაშვილი.

პასუხისმგებელი რედაქტორი — რ. გაგნიძე
ტომის რედაქტორი — შ. ქუთათელაძე

Составители: Р. И. Гагнидзе, З. И. Гвинианидзе, М. Т. Давлианидзе, Л. Л. Зауташвили, М. А. Иванишвили, Д. А. Капанадзе, О. А. Капеллер, Ш. И. Кутателадзе, И. Я. Лачашвили, Р. В. Моцерелиа, Д. И. Мцхветадзе, Л. С. Хинтибидзе, Е. И. Албуташвили.

Отвественный редактор — Р. И. Гагнидзе
Редактор тома — Ш. И. Кутателадзе

Auctores: L. Chinthibidze, M. Davlianidze, R. Gagnidze, Z. Gvinianidze, M. Ivanischvili, D. Kapanadze, O. Kapeller, Sch. Kuthatheladze, I. Latschaschvili, R. Mozerelia, D. Mtzchvetadze, L. Zautaschvili, E. Albuthaschvili.

Redactor responsabilis — R. Gagnidze
Redactor tomi — Sch. Kuthatheladze

რეცენზენტები: ბიოლ. მეცნ. დოქტ. ი. მანდენოვა
დოქტ. ა. ერქომაიშვილი

ს 200400000 52-87 © გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1987
M 607(06)-87

581.9
817

ს. ქ. სსო კ. მარტისის
სახ. საბ. რეკ. ობ.
ბიბლიოთეკა

საგვ. 2000
საქართველოს ბიბლიოთეკა

წინასიტყვაობა

„საქართველოს ფლორის“ XI ტომში დახასიათებულია ოჯ. Labiatae-ს 37 გვარის 152 სახეობა.

გვარების დახასიათებაში დამატებულია მტერის მარცვლის მორფოლოგია. მოცემულია შიგაგვარობრივი სისტემა სექციების, ქვესექციებისა და სერიების დონეზე.

სახეობის ნომენკლატურა და ტაქსონომია განხილულია თანამედროვე მოთხოვნის დონეზე. ზოგიერთი სახეობის მოცულობა პოლიტიურადაა გაგებული. დაზუსტებულია ნომენკლატურული ტიპი ან სხვაობის აწერის კლასიკური ადგილი, გავრცელება საქართველოს ფლორის რაიონების მიხედვით; მოცემულია საერთო გეოგრაფიული არეალი. საქართველოს ზოგიერთი იშვიათი, ენდემური და კრიტიკული სახეობისათვის კვლავ ჩამოთვლილია გავრცელების პუნქტები, საპერბარიუმო ნიმუშების მიხედვით, კოლექტორის გვარის აღნიშვნით. ისევე როგორც წინა გამოცემებში დატულია საპერბარიუმო ნიმუშის ეტიკეტის ორიგინალი, მითითებულია ქრომოსომა რიცხვი (2n) და მოტანილია იშვიათი ან ენდემური სახეობების გავრცელების წერტილოვანი რუკები.

ქრომოსომა რიცხვები მითითებულია კაპიტალური ცნობარის — „Хромосомные числа цветковых растений“ (1969) მიხედვით. იმ შემთხვევაში, როდესაც აღნიშნულ ცნობარში ერთი და იგივე სახეობისათვის ქრომოსომა რამდენიმე განსხვავებული რიცხვია მითითებული, „საქართველოს ფლორაში“ ნაჩვენებია კავკასიის ან მოსაზღვრე ტერიტორიის მასალაზე დათვლილ ქრომოსომა რიცხვები. ზემოთ დასახელებული ცნობარის შემდეგ გამოქვეყნებული ინფორმაცია ქრომოსომა რიცხვის შესახებ მოგვყავს ავტორის მითითებით.

ახალი გამოუქვეყნებელი მონაცემების შემთხვევაში მითითებულია შესწავლილი ნიმუში და მკვლევარი.

XI ტომს, ისე როგორც წინა ტომებს, თან ერთვის საქართველოს ფლორის რაიონების რუკა. ძირითადად სპეციალური ლიტერატურის მიღებული შემოკლებანი „საქართველოს ფლორის“ მე-2 გამოცემის VIII ტომშია მოცემული.

ტომში განხილული ზოგიერთი მცენარე სახალხო მეურნეობისათვის სასარგებლოა და ფართოდაა გამოყენებული როგორც ეთერზეთოვანი და ბოსტნეული.

რ ე დ ა ქ ც ი ა

ПРЕДИСЛОВИЕ

XI том второго издания «Флоры Грузии» содержит характеристику 37 родов и 152 видов семейства Labiatae.

Том включает обширную номенклатурную, таксономическую, морфолого-систематическую, географическую информацию по видам семейства губоцветных. Характеристика родов дополнена описанием морфологии пыльцы.

Номенклатура и таксономия видов приведены согласно современным требованиям. Понимание некоторых видов политипическое. Для многих редких, эндемичных и критических растений вновь указаны хромосомные числа (2n) и географические пункты по гербарным образцам.

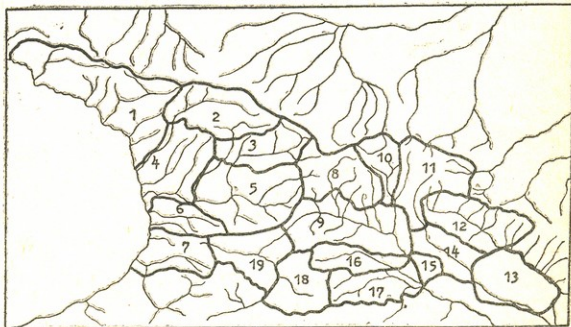
Сведения о хромосомных числах приведены в основном по справочнику «Хромосомные числа цветковых растений» (1969). Если в данном справочнике для какого-либо вида приводятся разные хромосомные числа, для «Флоры Грузии» приняты данные, полученные по материалам с Кавказа или сопредельных стран. Хромосомные числа, опубликованные после вышеотмеченного справочника, приводятся с ссылкой на работы соответствующих авторов. Если числа хромосом публикуются впервые, указываются исследованный образец и исследователь.

Как и в предыдущих томах, прилагается карта флористических районов Грузии с пояснительным текстом. Прилагаются также точечные карты распространения некоторых эндемичных и редких видов флоры Грузии. В дополнении приведены латинские диагнозы новых для науки таксонов.

Большинство видов, охарактеризованных в настоящем томе, являются ценными для народного хозяйства растениями.

Редакция

საქართველოს ფლორის რაიონები

- 1 — აფხ., 2 — სვან.; 3 — რაქა-ლენჩ., 4 — სამეგრ., 5 — იმერ., 6 — გურ., 7 — აჭარ.,
8 — სამხ. ოს., 9 — ქართ., 10 — მთიულ., 11 — თუმ-ფშაე-ხევსურ., 12 — კახ., 13 — ქიზ., 14 —
გარე კახ., 15 — გარდაბ., 16 — თრიალ., 17 — ქვ. ქართ., 18 — ჭავჭავ., 19 — მესხ.

შიშორილი გეოგრაფიული სახელოდებამა განმარტება

ავსტრალ. — ავსტრალია.

აზერბ. — აზერბაიჯანი.

ამერ. — ამერიკა (ამერიკის მთელი კონტინენტი, როგორც ჩრდილო ისე სამხრეთი).

ამიერკავკ. — ამიერკავკასია.

არაბ. — არაბეთი.

არქტ. — სსრკ არქტიკული ნაწილი (სსრკ ტუნდრის ზონა კუნძულების ჩათვლით).

არქტ. ამერ. — არქტიკული ამერიკა.

არქტ. ევრ. — არქტიკული ევროპა (ფენოსკანდიის ტუნდრის ზონა).

აფრ. — აფრიკა (აფრიკის თითქმის მთელი კონტინენტი მადაგასკარის კუნძულთურთ, გარდა
ხმელთაშუაზღვის სანაპირო ნაწილისა).

აფხ. — აფხაზეთის ასსრ.

აღმ. აზ. — აღმოსავლეთი აზია (ჩრდ. ჩინეთი, ცენტრალური ჩინეთის აღმოსავლეთი ნაწილი,
სამხრეთ ჩინეთის ჩრდილო ნაწილი და იაპონია).

აღმ. ანატ. — აღმოსავლეთი ანატოლია (თურქეთის სომხეთი — ქურთისტანი).

აღმ. საქ. — აღმოსავლეთი საქართველო.

აჭარ. — აჭარის ასსრ.

- ბალკ. — ბალკანეთი.
 გარდაბ. — გარდაბანი.
 გარე კახ. — გარე კახეთი.
 გურ. — გურია.
 დას. საქ. — დასავლეთი საქართველო.
 ევრ. ნაწ. — სსრკ ევროპული ნაწილი (გარდა არქტიკული ზონისა).
 თრიალ. — თრიალეთი.
 თუშ-ფშავ-ხევსურ. — თუშეთ-ფშავ-ხევსურეთი.
 იმერ. — იმერეთი.
 იმიერკავკ. — იმიერკავკასია.
 ინდო-მალ. — ინდო-მალაი (ინდოსტანისა და ინდოჩინეთის ნახევარკუნძულები, სამხრეთ ჩინეთის სამხრეთი ნაწილი, მალაის არქიპელაგი ახალი ზელანდიის ჩათვლით).
 ირ. — ირანი და ავღანეთი.
 კახ. — კახეთი.
 მესხ. — მესხეთი.
 მთიულ. — მთიულეთი.
 მც. აზ. — მცირე აზია.
 რაქა-ლეჩხ. — რაქა-ლეჩხუმი.
 სამეგრ. — სამეგრელო.
 სამხ. ამერ. — სამხრეთ ამერია.
 სამხ. ოს. — სამხრეთ-ოსეთის ა. ო.
 საქ. სსრ — საქართველოს სსრ.
 სვან. — სვანეთი.
 სომხ. — სომხეთი.
 სსრკ. — სსრკ-ის დანარჩენი ნაწილი.
 ქართ. — ქართლი.
 ქვ. ქართ. — ქვემო ქართლი.
 ქიზ. — ქიზიყი.
 შავი ზღვ. სანაბ. — შავი ზღვის სანაპირო აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთით ქერჩის სრუტემდე.
 შორ. აღმ. მხარე — შორეული აღმოსავლეთის მხარე ზღვისპირეთის მხარე, ზაბაროვსკის მხარე, ოხოტის სანაპირო, კამჩატკა და სახალინი).
 შუა აზ. — საბჭოთა შუა აზია.
 შუა ევრ. — შუა ევროპა.
 ჩრდ. ამერ. — ჩრდილო ამერია არქტიკული ნაწილის გამოკლებით.
 ჩრდ. ევრ. — ჩრდილო ევროპა არქტიკული ნაწილის გამოკლებით.
 ცენტრ. აზ. — ცენტრალური აზია (მონღოლეთი, ცენტრალური და დასავლეთი ჩინეთი).
 ციმბ. — ციმბირი.
 ხმელთაშუაზღვ. მხრ. — ხმელთაშუა ზღვის მხარე (პირინეის და აპენინის ნახევარკუნძულები, სამხ. საფრანგეთი, ჩრდილო აფრიკა, პალესტინა და სირიის სანაპირო).
 ჯავახ. — ჯავახეთი.

პირობითი ნიშნების ახსნა

- ⊙ — ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარე
- ⊕ — ორწლოვანი ბალახოვანი მცენარე
- Ⓐ — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარე
- ჰ — ბუჩქი
- ჩ — ხე
- — საქართველოს ენდემი
- ⊗ — კავკასიის ენდემი

„საქართველოს ფლორის“ XI ტომის კონსპექტი
КОНСПЕКТ XI ТОМА «ФЛОРЫ ГРУЗИИ»

Ordo Tubiflorae

Fam. Labiatae Juss.

- Gen. 1. *Ajuga* L.
    A. comata Stapf
    A. chia Schreb.
    A. reptans L.
    A. genevensis L.
    A. orientalis L.
- Gen. 2. *Teucrium* L.
Sect. 1. *Teucriis*
    T. orientale L.
Sect. 2. *Stachybotris* Benth.
    T. hircanicum L.
Sect. 3. *Polium* (Mill.) Schreb.
    T. polium L.
Sect. 4. *Scordium* (Mill.) Benth.
    T. scordioides Schreb.
Sect. 5. *Chamaedrys* (Mill.) Schreb.
    T. nuchense C. Koch
    T. multinodum (Bordz.) Juz.
    T. trapezundicum (Reching. fil.) Juz.
- Gen. 3. *Scutellaria* L.
Subgen 1. *Scutellaria*
Sect. 1. *Scutellaria*
Subsect. 1. *Peregrinae* Boiss.
Ser. 1. *Galericulatae*
    S. galericulata L.
Ser. 2. *Hastifoliae* Juz.
    S. hastifolia L.
Ser. 3. *Altissimae* Juz.
    S. altissima L.
Ser. 4. *Albidae* Juz.
    S. albida L.

- Subsect. 2. *Salvifoliae* Boiss.
 Ser. 5. *Ponticae* Juz.
     S. pontica C. Koch
     S. helenae Albov
 Sect. 2. *Lupularia* A. Hamilt.
 Ser. 1. *Leptostegiae* Charadze
     S. leptostegia Juz.
     S. Raddeana Juz.
 Ser. 2. *Tauricae* Grossh.
     S. karatchaica Charadze
 Ser. 3. *Platystegiae* (Juz.) Grossh.
     S. Sosnowskyi Takht.
 Ser. 4. *Oreophila* A. Grossh.
     S. oreophila Grossh.
     S. ossethica Charadze
 Ser. 5. *Orientalis* Grossh.
     S. orientalis L.
 Gen. 4. *Marrubium* L.
 Sect. 1. *Marrubium*
 Subsect. 1. *Desendentata* Briq.
     M. vulgare L.
 Subsect. 2. *Quinquedentata* Briq.
     M. goktschaicum N. Pop.
     M. catariifolium Desr.
 Gen. 5. *Sideritis* L.
 Sect. 1. *Hesiodia* (Moench) DC.
 Ser. 1. *Montanae* Juz.
     S. comosa (Rochel ex Benth.) Stank.
     S. montana L.
 Gen. 6. *Nepeta* L.
 Sect. 1. *Cataria* Benth.
     N. cataria L.
 Sect. 2. *Spicatae* (Benth.) Pojark.
     N. supina Stev.
 Sect. 3. *Schizocalyx* Pojark.
     N. iberica Pojark.
 Sect. 4. *Stenostegiae* (Boiss.) Rechinger
     N. grandiflora Bieb.
     N. Komarovii E. Busch
     N. Grossheimii Pojark.
     N. Mussinii Spreng. ex Heckel
     N. Biebersteiniana (Trautv.) Pojark.
 Sect. 5. *Orthonepeta* Benth.
     N. pannonica L.
     N. sulphurea C. Koch

- Sect. 6. *Oxynepeta* Benth.
N. *Schischkinii* Pojark.
- Sect. 7. *Micranthae* (Boiss.) Pojark.
N. *Troitzkyi* Sosn.
N. *amoena* Stapf
- Gen. 7. *Glechoma* L.
G. *hederacea* L.
- Gen. 8. *Dracocephalum* L.
Subgen. 1. *Dracocephalum*
Sect. 1. *Dracocephalum*
Subsect. 1. *Jdiodracontes* Briq.
Ser. 1. *Nutantia* Schischk.
D. *thymiflorum* L.
Subsect. 2. *Stenodracontes* Briq.
Ser. 2. *Foetidae* Schischk.
D. *moldavica* L.
Subgen. 2. *Ruyschiana* (Mill.) Benth.
Ser. 1. *Euruyschiana* (Briq.) Schischk.
D. *Ruyschianum* L.
Ser. 2. *Austriaca* (Briq.) Schischk.
D. *austriacum* L.
- Gen. 9. *Lallemantia* Fisch. et Mey.
L. *peltata* (L.) Fisch. et Mey.
L. *canescens* (L.) Fisch. et Mey.
L. *iberica* (Bieb.) Fisch. et Mey.
- Gen. 10. *Prunella* L.
P. *vulgaris* L.
P. *grandiflora* (L.) Scholl.
P. *laciniata* (L.) Nathh.
- Gen. 11. *Eremostachys* Bunge
Sect. 1. *Phlomoides* Bunge
Ser. 1. *Laciniatae* (M. Pop.) Knorr.
E. *iberica* Vis.
- Gen. 12. *Phlomis* L.
Sect. 1. *Phlomis*
P. *pungens* Willd.
Sect. 2. *Phlomitis* (Reichenb.) Gladk.
P. *tuberosa* L.
- Gen. 13. *Galeopsis* L.
Subgen. 1. *Galcopsis*
G. *bifida* Boenn.
G. *nana* Otschiauri
Subgen. 2. *Ladanum* (Gilib.) Juz.
G. *ladanum* L.

- Gen. 14. *Lamium* L.
 Sect. 1. *Lamium*
 Subsect. 1. *Amplexicaulia* Briq.
     L. amplexicaule L.
 Subsect. 2. *Purpurea* Briq.
     L. purpureum L.
 Sect 2. *Lamyotypus* Dumort.
 Ser. 1. *Tomentosa* Gorschk.
     L. tomentosum Willd.
 Ser. 2. *Alba* Gorschk.
     L. album L.
 Ser. 3. *Maculata* Gorschk.
     L. maculatum L.
- Gen. 15. *Galeobdolon* Adans.
     G. luteum Huds.
- Gen. 16. *Chaiturus* Willd.
     Ch. marrubiastrum (L.) Ehrh.
- Gen. 17. *Leonurus* L.
     L. quinquelobatus Gilib.
- Gen. 18. *Ballota* L.
     B. nigra L.
     B. borealis Schweigg.
- Gen. 19. *Betonica* L.
 Sect. 1. *Betonica*
 Ser. 1. *Grandiflorae* Chinth.
     B. macrantha C. Koch
 Ser. 2. *Niveae* Chinth.
     B. abchasica (Pop.) Chinth.
     B. ossetica (Bornm.) Chinth.
 Ser. 3. *Orientales* Chinth.
     B. orientalis L.
 Ser. 4. *Officinales* Chinth.
     B. officinalis L.
     B. glabrata C. Koch
- Gen. 20. *Stachys* L.
 Sect. 1. *Thamnostachys* Kapell.
 Ser. 1. *Fruticulosae* (Boiss.) Knorr.
     S. fruticulosa Bieb.
 Sect. 2. *Zietenia* (Gled.) Benth.
     S. lavandulifolia Vahl
 Sect. 3. *Eriostachys* Benth.
 Ser. 1. *Lanatae* Knorr.
     S. lanata Jacq.
     S. cretica L.
     S. germanica L.
     S. Balansae Boiss. et Kotschy ex Boiss.

- Ser. 2. Spectabiles Knorr.
  - S. spectabiliformis Kapell.
  - S. spectabilis Choisy ex DC.
- Ser. 3. Persicae Knorr.
  - S. macrophylla Albov
  - S. setifera C. A. Mey.
- Sect. 4. Stachys
- Ser. 1. Sylvaticae (Boiss.) Knorr.
  - S. sylvatica L.
  - S. trapezuntea Boiss.
- Ser. 2. Palustres Knorr.
  - S. palustris L.
- Ser. 3. Rectae Knorr.
  - S. atherocalyx C. Koch
  - S. iberica Bieb.
  - S. odontophylla Freyn
- Ser. 4. Maritimae Knorr.
  - S. maritima Gouan
  - S. pubescens Tenore
  - S. annua L.
- Gen. 21. *Salvia* L.
- Subgen 1. *Salvia*
- Sect. 1. *Salvia*
- Ser. 1. Pachystachyae Pobed.
  - S. Garedji Troitzk.
- Ser. 2. Ringentes Pobed.
  - S. ringens Sibth. et Smith
- Sect. 2. Drymosphace Benth.
  - S. glutinosa L.
- Subgen. 2. *Sclarea* (Mill.) Benth.
- Sect. 3. *Horminum* (Moench) Benth.
  - S. viridis L.
- Sect. 4. *Sclarea*
- Subsect. 1. Homalosphaceae (Boiss.) Briq.
  - Ser. 1. *Comparia* Pobed.
    - S. compar Trautv.
- Subsect. 2. Gongrosphaceae (Boiss.) Briq.
  - Ser. 1. *Sclareae* Pobed.
    - S. sclarea L.
  - Ser. 2. *Lanatae* Pobed.
    - S. aethiopsis L.
  - Ser. 3. *Verbascifoliae* Pobed.
    - S. verbascifoliae Bieb.
  - Ser. 4. *Limbatae* Pobed.
    - S. limbata C. A. Mey.

- Sect. 5. Plethiospace Benth.
  - Ser. 1. Pratenses Pobed.
    - S. virgata Jacq.
  - Ser. 2. Nemorosae Pobed.
    - S. nemorosa L.
  - Ser. 3. Austriacae Pobed.
    - S. armenica (Bordz). Grossh.
- Subgen. 3. Covola (Medik) Briq.
  - S. verticillata L.
- Gen. 22. Ziziphora L.
- Sect. 1. Serpyllaceae Benth.
  - Z. serpyllacea Bieb.
  - Z. borzhomica Juz.
  - Z. Dzhavakhischvilii Juz.
  - Z. Woronowii Maleev
  - Z. Puschkinii Adam
- Sect. 2. Ziziphora
  - Z. capitata L.
- Gen. 23. Faldermannia Trautv.
  - F. persica (Bunge) Newsky
- Gen. 24. Melissa L.
  - M. officinalis L.
- Gen. 25. Satureja L.
- Sect. 1. Sabbatia Briq.
- Ser. 1. Cuspidatae Boriss.
  - S. bzybica Woronow
  - S. spicigera (C. Koch) Boiss.
  - S. laxiflora C. Koch
- Gen. 26. Calamintha Mall.
  - C. grandiflora (L.) Moench
  - C. nepeta (L.) Savi
  - C. menthifolia Host.
  - C. debilis (Bunge) Benth.
- Gen. 27. Clinopodium L.
  - C. vulgare L.
  - C. umbrosum (Bieb.) C. Koch
- Gen 28. Acinos Moench
  - A. arvensis (Lam.) Dandy
  - A. rotundifolius Pers.
- Gen. 29. Amarus Gled.
  - A. rotundifolius Boiss.
- Gen. 30. Hyssopus L.
  - H. angustifolius Bieb.
- Gen. 31. Origanum L.
  - O. vulgare L.
- Gen. 32. Thymus L.

- Sect. 1. *Campotodronii* (A. Kern.) A. Kern.
 Subsect. 1. *Isolepides* (Borb.) Halascy
T. iadjanuricus Kem.-Nath.
- Sect. 2. *Marginati* (A. Kern.) A. Kern.
T. nummularius Bieb.
T. caucasicus Willd.
T. grosseheimii Bonn.
T. collinus Bieb.
T. transcaucasicus Ronn.
T. rariflorus C. Koch
T. Sosnowskyi Grossh.
- Subsect. 2. *Verticillata* (Klok. et Shost.) Menitz.
T. Marschallianus Willd.
T. tiflisiensis Klok. et Shost.
T. Karjaginii Grossh.
T. coriifolius Ronn.
- Gen. 33. *Lycopus* L.
L. europaeus L.
L. exaltatus L. fill.
- Gen. 34. *Mentha* L.
- Sect. 1. *Mentha*
M. arvensis L.
M. aquatica L.
M. longifolia (L.) L.
- Sect. 2. *Pulegium* (Mill.) DC.
M. pulegium L.
- Gen. 35. *Perilla* L.
P. nankinensis (Lour.) Decne
- Gen. 36. *Elsholtzia* Willd.
E. ciliata (Thunb.) Hyl.
- Gen. 37. *Mosla* Buch.-Ham. ex Maxim.
M. dianthera (Roxb) Maxim.
-

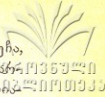
ბობი TUBIFLO RAE

ოჯახი 129. LABIATAE JUSS.* — ტუჩოსანნი

ყვავილები ორსქესიანია, ზიგომორფული ან იშვიათად თითქმის აქტინო-მორფული, ზოგჯერ მარტოულია თანაყვავილების (ყვავილთანური ფოთლების) ილღებში (*Scutellaria* და სხვ.), უფრო ხშირად რამდენიმეა ერთად შეკრებილი და ე. წ. ცრუ ჩხროებს (*Verticilaster*) ქმნის (თითოეული ასეთი ჩხრო შექმნილია ორი ციმოზური ყვავილედისაგან, რომლებიც ურთიერთ მოპირისპირედ და განწყობილი, მათი თითოეული ნახევარი წარმოადგენს სამყვავილიან დიქაზიუმს ან ნახევარქოლგას); ცრუ ჩხროები თავის მხრივ შეკრებილია ცოტად თუ ბევრად მჭიდრო თავთავისებრ, მტევნისებრ ან საგველასებრ ყვავილედებად. ჯამი მილისებრია ან ზარისებრი, 4—5-კბილიანი, სწორი ან ორტუჩა — 3-კბილიანი ზედა ტუჩითა და 2-კბილიანი ქვედა ტუჩით. დაყვავილების შემდეგ ზედვე რჩება. გვირგვინი მეტწილად ორტუჩაა — 3-ნაკვითიანი ქვედა ტუჩითა და მთლიანი ან 2-ნაკვითიანი ზედა ტუჩით, ზოგჯერ გვირგვინის ზედა ტუჩი სუსტადაა განვითარებული და მაშინ — ერთტუჩიანს ჰგავს (*Origanum*, *Satureia* და სხვა), იშვიათად გვირგვინი 4—5-ნაკვითიანი (*Lycopus*, *Mentha*, *Perilla*, *Mosla*). ყვავილსაფართან ვითარდება კენწრული ფოთლები ე. წ. თანაყვავილები (*bracteae*) და თანაყვავილაკები (*bracteolae*) (თანაყვავილები განწყობილია ყვავილის ყუნწის ძირში, თანაყვავილაკები კი ყვავილის ყუნწზე თანაყვავილებსა და ყვავილებს შორის). მტვრიანა 4, მათგან 2 მტვრიანა ჩვეულებრივ მოკლეა დანარჩენ ორზე, იშვიათად ყველა მტვრიანა თითქმის თანაბარი ზომისაა (*Mentha*, *Perilla* და სხვ.); მტვრიანები ჩვეულებრივ გვირგვინის მიღზეა ძაფებით მიმაგრებული, ზოგჯერ რედუქციის შედეგად მხოლოდ 2 მტვრიანა ვითარდება (*Mosla*, *Lycopus*, *Salvia*, *Ziziphora*). სამტვრეები 2-ბუღიანია, პარალელური ან განშლადი ბუღეებით, სიგრძეზე ნაპრალით იხსნება. ბუტკო შედგება 2-ნაყოფის ფოთლისაგან. ნასკვი ზედაა, ცრუ ტიხრის განვითარების შედეგად 4-ბუღიანია, თითოეულ ბუღეში თითო თესლკვირით. სვეტი გრძელია, მეტწილად ნასკვის შუა ნაწილიდან ამოდის, წვერზე ჩვეულებრივ 2-ნაკვითიანია. ნაყოფი ჯამშია ჩამალული, მომწიფებისას 4 ერთთესლიან კაკლუქად იშლება. — ერთ ან ორწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ან ნახევრად ბუჩქები 4-წახნაგოვანი დეროებითა და როგორც წესი მოპირისპირედ განწყობილი ფოთლებით.

1. ოთხი მტვრიანიდან მხოლოდ ორია განვითარებული	2
— ოთხივე მტვრიანა განვითარებული	6

* შეადგინეს შ. ქუთათელაძემ და ლ. ხინთიბიძემ

2. ჯამი ყვავილობისას თითქმის სწორია 5-კბილიანი, ნაყოფობისას ორტუჩა, ვადიდებულია და ძირში პარკივითაა გამობერილი, მისი ზედა ტუჩი ფერადი, მთლიანად, ბრტყელი, მოკლედ წაწვეტებული, ნახევარქოლგები 1—2-ყვავილობისა, შეკრებილია ცალ მხარეზე განწყობილ კენწრულ და ილიურ მტევნისებრ ყვავილელებად . . . . . 37. *Mosla Buch.-Ham. ex Maxim*
- მცენარე სხვა ნიშანთვისებებით ხასიათდება 3
3. გვირგვინი თითქმის აქტინომორფულია, 4-ნაკვთიანი, მისი ზედა ნაკვთი დანარჩენებზე უფრო დიდია. ყვავილები პატარა ზომისაა, თეთრი, მეწამულ-ი ფერის წერტილებით, თითქმის მჯდომარე, ფოთლების ილიებში ჩხროვებდა შეკრებილი . . . . . 33. *Lycopus L.*
- გვირგვინი აშკარად ორტუჩაა 4
4. გვირგვინის ზედა ტუჩი მუზარადისებრია. ჯამი ზარისებრია, უფრო იშვიათად მილისებრი. მტვრიანა გრძელი, ძაფისებრი შუასაბამითაა . . . . . 21. *Salvia L.*
- მტვრიანა პატარა ზომის შუასაბამითაა, ჯამი მილისებრია, 13-ძარღვიანი . . . 5
5. გვირგვინის ზედა ტუჩი სწორმდგომია, ქვედა — ვაფართოებული, რომლის შუა ნაკვეთი უფრო ვიწროა და გრძელი, მტვრიანა 2. სამტვრეებს დანამატი არა აქვს . . . . . 22. *Ziziphora L.*
- გვირგვინის ორივე ტუჩი სწორმდგომია, ქვედა ტუჩის შუა ნაკვეთი გვერდით ნაკვეთებზე უფრო ფართოა, მოკლე ან მათი ტოლი. 4 მტვრიანიდან 2 სტერილურია. სამტვრეებს დანამატი აქვს . 23. *Faldermannia Trautv.*
6. გვირგვინი თითქმის აქტინომორფულია, ოდნავ ორტუჩა 7
- გვირგვინი აშკარად ორტუჩაა 9
7. გვირგვინი 5-ნაკვთიანია, ოდნავ ორტუჩა. ყვავილედი საგველასებრია. ფოთლები მუქი მოწითალო ფერისაა . . . . . 35. *Perilla L.*
- გვირგვინი 4-ნაკვთიანია 8
8. გვერდითი მტვრიანები შუათანა მტვრიანებზე გრძელია. ყვავილედი თავთავისებრია, ცალმხარეზე განწყობილი. თანაყვავილები დიდი ზომისაა, მონაცვალ კვერცხისებრი ფორმის, წამწამებიანი . . . . . 36. *Elsholtzia Willd.*
- ყველა მტვრიანა თანაბარზომისაა. ყვავილედი თავაკისებრია ან თავთავისებრი. თანაყვავილები ვიწროა, ლანცეტადან სადგისისებრამდე ფორმის . . . . . 34. *Mentha L.*
9. გვირგვინის ზედა ტუჩი სუსტადაა განვითარებული და ამიტომ გვირგვინი ერთტუჩიანს ჰგავს 10
- გვირგვინი აშკარად ორტუჩაა 11
10. გვირგვინის მილი შიგნით ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლითაა შემოვლებული. გვირგვინი დაყვავილების შემდეგ ჰკნება და ნაყოფზეა შერჩენილი, მისი ზედა ტუჩი ძალიან მოკლეა, ბრტყელი, ქვედა ტუჩი კი 3-ნაკვთიანია, რომლის შუათანა ნაკვთი უფრო დიდი ზომისაა და უკუგულისებრი ფორმის . . . . . 1. *Ajuga L.*
- გვირგვინის მილის შიგნით არაა განვითარებული ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლი, გვირგვინი დაყვავილების შემდეგ ცვივა, მისი ზედა ტუჩი 2-დააღრმად გაყოფილი, რომლის თითოეული ნაკვთი მიახლოებულია ქვედა ტუჩის ნაკვეთებთან ისე, რომ ქვედა ტუჩი 5-ნაკვთიანი ჩანს . . . . . 2. *Teucrium L.*

K/8. 625

საქ. სსრ კ. მარქსის
სახ. საბ რესპუბ.
ბიბლიოთეკა

11. მტერიანები გვირგვინის მიღში ჩამალული . . . . .
- მტერიანები ამოყოფილია გვირგვინის მილიდან ან გვირგვინის ზედა ბოლოდან თანა მიახლოებული . . . . .
12. ჯამი მილისებრ-ჯამისებრია, 5-კბილიანი, რომლებიც ეკლისებრი წვეტით ბოლოვდება . . . . . 5. *Sideritis L.*
- ჯამი მილისებრია, 5—10-ეკლისებრკბილიანი . . . . . 4. *Marrubium L.*
13. გვირგვინის ზედა ტუჩი ქვედა ტუჩის ცალკე ნაკეთებს ჰგავს 14
- გვირგვინის ზედა ტუჩი მკვეთრად განსხვავდება ქვედა ტუჩის ნაკეთებისაგან 22
14. თანაყვავილები დიდი ზომისაა, მომრგვალო ფორმის, შეფერილია, ყვავილებს მნიშვნელოვნად აღემატება. ჯამი ზარისებრია, ორტუჩა, მისი ზედა ტუჩი 3-კბილია, ქვედა — ორკბილი . . . . . 29. *Amaracus Gled.*
- თანაყვავილები პატარა ზომისაა, ჯამის ტოლია ან ჯამზე მოკლე, სხვა ფორმისა 15
15. მტერიანები ამოყოფილია გვირგვინიდან 16
- მტერიანები არაა ამოყოფილი გვირგვინიდან, არამედ ზედა ტუჩის ქვეშაა ამოფარებული ან მასზე მიწოლილი 18
16. გვირგვინის ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი გვერდით ნაკვთებზე უფრო დიდი ზომისაა. ყვავილელი თვითავისებრია, გრძელი, ცალ მხარეზე განწყობილი. ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, 15-ძარღვიანი . . . . . 30. *Hyssopus L.*
- გვირგვინის ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი გვერდითი ნაკვთების ტოლია 17
17. ჯამი თითქმის 5 თანაბარზომის კბილითაა. თანაყვავილები ლანცეტა ფორმისაა, ჯამზე გრძელი. ყვავილები პატარა ზომისაა, ფარისებრ საგველად შეკრებილი . . . . . 31. *Origanum L.*
- ჯამი ორტუჩაა, მისი ზედა ტუჩი ფართოა, 3-კბილიანი, ქვედა ტუჩი 2 ვიწრო და გრძელი კბილითაა, რომლებიც ჯაგრისებრი წამწამებითაა მოფენილი. თანაყვავილები ჯამზე მოკლეა . . . . . 32. *Thymus L.*
18. ჯამი ზარისებრია, 10-ძარღვიანი და 5-კბილიანი . . . . . 25. *Satureja L.*
- ჯამი 13-ძარღვიანია, ორტუჩა 19
19. ჯამი ზარისებრია, მისი ზედა ტუჩი თითქმის ბრტყელია. გვირგვინი თეთრია ან მკრთალი მოყვითალო ფერის. მცენარეს ლიმონის სურნელება ახასიათებს . . . . . 24. *Melissa L.*
- ჯამი მილისებრია, სწორი ან მოხრილი, მისი ზედა ტუჩი არაა ბრტყელი. გვირგვინი ვარდისფერია ან სოსანი 20
20. ნახევარქოლგები მჯდომარეა. ჯამი მოხრილია, ძირში კუზივითაა ძლიერ გამობერილი . . . . . 28. *Acinos Mill.*
- ნახევარქოლგები ცოტათ თუ ბევრად გრძელ ყუნწებზე სხედან. ჯამი სწორია ან ოდნავ მოხრილი, ძირში ნაკლებად შესამჩნევად კუზივით გამობერილი 21
21. ჯამი სწორია. თანაყვავილები ლანცეტაა, ყვავილის ყუნწებზე მოკლე . . . . . 26. *Calamintha Mill.*

- ჯამი ოდნავა მოხრილი. თანაყვავილები ხაზურ-სადგისისებრია, გაფარჩხულ ბეწვიანი, ყვავილის ყუნწებზე გრძელი . . . . . 27. **Clinopodium L.**
- 22. გვერდითი ორი მტვრიანა (ე. ი. ქვედა ტუჩზე მიმაგრებული) შუა ორ მტვრიანაზე მოკლეა 23
- გვერდითი ორი მტვრიანა შუა ორ მტვრიანაზე გრძელია 28
- 23. ღერო მწოლარეა, მუხლებში დაფესვიანებული. ფოთლები მომრგვალო გულისებრია, გრძელყუნწიანი . . . . . 7. **Glechoma L.**
- ღერო სწორმდგომია ან წამოწეული 24
- 24. გვირგვინის ზედა ტუჩი სწორია ან ოდნავ შეზნექილი, წვერზე ამოკვეთილი 25
- გვირგვინის ზედა ტუჩი მუზარადისებრია 27
- 25. ჯამი სწორია ან ოდნავ მოხრილი, სწორი ან ირიბი ხახით და თითქმის თანაბარზომის კბილებით. გვირგვინის ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი დიდი ზომისაა, შეზნექილი, კიდევებაკბილული . . . . . 6. **Nepeta L.**
- ჯამი სწორია, 5-კბილა, მათგან ზედა კბილი დანარჩენებზე უფრო ფართოა 26
- 26. გვირგვინის ზედა ტუჩს შიგნით 2 სიგრძივი ნაკეცი ჩასდევს. თანაყვავილაკები დიდი ზომისაა, დაკბილული, რომლებიც ფხისებრი ჯაგრებით ბოლოვდება . . . . . 9. **Lallemantia Fisch. et Mey.**
- გვირგვინის ზედა ტუჩს შიგნით ნაკეცები არა აქვს . . . 8. **Dracocephalum L.**
- 27. ჯამის კბილები ძაფისებრი ფხებიანია. ფოთლები მთლიანია. კაკლუშები წვერზე შიშველია . . . . . 12. **Phlomis L.**
- ჯამის კბილები ეკლისებრ წაწვეტებულია, ფოთლები განკვეთილია. კაკლუშები წვერზე მატყლისებრ შებუსუსულია . . . 11. **Eremostachys Bunge**
- 28. ჯამი ორტუჩაა, დაყვავილების შემდეგ პირმოკუმული 29
- ჯამი არაა ორტუჩა, დაყვავილების შემდეგ პრიალაა 30
- 29. ჯამის ორივე ტუჩი მთლიანია, ზედა ტუჩის ზურგზე პარკისებრ გამობერილი დანამატია განვითარებული. გვირგვინის ქვედა ტუჩი მთლიანია . . . . . 3. **Scutellaria L.**
- ჯამის ზედა ტუჩი 3-კბილიანია, ქვედა კი ორად გაყოფილი. გვირგვინის ქვედა ტუჩი 3-ნაკვთიანია . . . . . 10. **Prunella L.**
- 30. გვირგვინის ქვედა ტუჩი 3-ნაკვთიანია, შუათანა ნაკვთი უფრო დიდი ზომისაა, ძირში 2-ღრუიანი რქისებრი გამონაზარდი აქვს . . 13. **Galeopsis L.**
- გვირგვინის ქვედა ტუჩს ღრუიანი გამონაზარდები არა აქვს 31
- 31. გვერდითი მტვრიანები დაყვავილების შემდეგ გვერდზეა გადახრილი ან დაგრეხილია და ქვევითაა დახრილი 32
- გვერდითი მტვრიანები დაყვავილების შემდეგ სწორია 33
- 32. ფოთლები მთლიანია, იშვიათად ფრთისებრ დაყოფილი. კაკლუშები უკუკვერცხისებრია, მომრგვალო კვერცხისებრი, ან ელიფსური . . . . . 20. **Stachys L.**
- ფოთლები თათისებრია განკვეთილი. კაკლუშები სამწახნაგოვანია . . . . . 17. **Leonurus L.**

33. გვირგვინის ქვედა ტუჩის გვერდითი ნაკვებები სადგისისებრი კბილების სახითაა, მისი შუათანა ნაკვითი კი დიდი ზომისაა, ამოკვეთილი . . . . . 14. *Lamium L.*
- გვირგვინის ქვედა ტუჩის ნაკვებებს სადგისისებრი კბილების ფორმა არა აქვს 34
34. გვირგვინის მილი შიგნით ბეწვეებისაგან შექმნილი რგოლითაა 35
- გვირგვინის მილს შიგნით ბეწვეებისაგან შექმნილი რგოლი არა აქვს 36
35. ჯამი ძაბრისებრია. გვირგვინი ვარდისფერია, მისი ზედა ტუჩი სწორია . . . . . 18. *Ballota L.*
- ჯამი მილისებრ-ზარისებრია. გვირგვინი ყვითელია, მისი ზედა ტუჩი მუ-ზარადისებრია . . . . . 15. *Galeobdolon Adans.*
36. ყვავილები პატარა ზომისაა. გვირგვინი ჯამს არ აღემატება. მტვრიანები ოდნავაა გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი . . . . . 16. *Chaiturus Willd.*
- ყვავილები დიდი ზომისაა. გვირგვინი 1,5—3-ჯერ აღემატება ჯამს. მტვრიან-ები მნიშვნელოვნადაა გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი . . . . . 19. *Betonica L.*

გვ. 1. AJUGA L*— გვირგვინი

ყვავილები შეკრებილია თანაყვავილების იღლებში მოთავსებულ, 2—მრავალყვავილიან ჩხრობად (რგოლებად), რომლებიც თავის მხრივ ქმნიან გრძელ, ეწწრულ, თავთავისებრ ყვავილედს. ჯამი ზარისებრია, 5-ნაკვითანი (კბილიანი), სწორი, მხოლოდ ზედა კბილია ზოგჯერ დანარჩენებზე ოდნავ მოკლე. გვირგვინი ყვითელია, ცისფერი, იშვიათად თეთრი ან ვარდისფერი, დაყვავილების შემდეგ ზედვე ხმება და ნაყოფზეა შერჩენილი; მისი ზედა ტუჩი ძალიან მოკლეა, ორნაკვითანი ან წვერზე ოდნავ ამოკვეთილი; ქვედა ტუჩი შედარებით გრძელია, სამნაკვითანი, მათგან გვერდითი ნაკვებები პატარა ზომისაა. შუა — უფრო დიდია, უკუგულისებრი ან თირკმლისებრი, წვერზე მეტნაკლებად ამოკვეთილი; გვირგვინის მილი შიგნით, ჩვეულებრივ ბეწვიანი რგოლითაა, იშვიათად შიშველი. მტვრიანა 4, მეტწილად გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი, მათგან ორი გვერდითი მტვრიანა შუათანა მტვრიანებზე გრძელია. ზოგჯერ მტვრიანები მოკლეა და გვირგვინის მილშია ჩამალული. მტერის მარცვლი თითქმის სტეროსებრია, განიკვეთში მომრგვალო ან მომრგვალო-სამკუთხა, მერედიანულად განლაგებული სამი ლარით, 3ნ მიკრონამდე დიამეტრის; ლარი გრძელია, ფართო, უთანაბრო კიდეებით და სოლისებრი ბოლოებით; მემბრანა წვრილმარცვლოვანია; ეგზინის სისქე 1,8—2,4 მიკრონია, სტრუქტურა მესრისებრია, ზედაპირი ბადისებრი. ნაყოფი კაკლუქია, განივი ან ბადისებრნაოჭიანი ზედაპირით. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ან ნახევრადუჩქები, სწორმდგომი ან წამოწეული ღეროთი და მთლიანი ან სამნაკვითანი ფოთლებით.

გვარში გაერთიანებულ 50-მდე სახეობიდან, რომლებიც უმთავრესად დედამიწის ზომიერ ზონაშია გავრცელებული, საქართველოში 5 სახეობა გვხვდება.

* დაამუშავა ი. ლაჩავილიძე

1. ყვავილები ფოთლის იღლივებში 2-ყვავილიან ჩხროებადაა (რგოლებად) შეკრებილი. გვირგვინი ყვითელია. ღეროსეული ფოთლები სამადაა გაყოფილი ან სამნაკეთიანია. კაკლუჭები წვერზე ბადისებრნაოჭიანია, ქვემოთ განიგნაოჭიანი 2
- ყვავილები ფოთლის იღლივებში რამდენიმეა, 4—8 ყვავილიან ჩხროებად (რგოლებად) შეკრებილი. გვირგვინი, ჩვეულებრივ ლურჯია ან ცისფერი, იშვიათად თეთრი ან ვარდისფერი. ფოთლები ჩვეულებრივ მთლიანია. კაკლუჭები მთელ ზედაპირზე ბადისებრნაოჭიანია 3
2. ღერო, ჩვეულებრივ ირგვლივია (ყოველი მხრიდან) გაფარჩხული ბეწვით მოფენილი. ჯამი მთელ ზედაპირზეა თანაბრად შებუსული. . . . . 2. *A. chia* Schreb.
- ღერო ორ მოპირდაპირე მხარეზეა მუხლთშორისების წახნაგებზე მორიგეობით მოკლე, მიტკეცილი ბეწვით შებუსული, ზოგჯერ ღერო (მეტწილად მუხლებში) გაფარჩხული, მეჩხერი ბეწვებითაცაა მოფენილი. ჯამი მხოლოდ კბილების ძირშია შებუსული, ქვემოთ კი შიშველია . . . . . 1. *A. comata* Stapf
3. ღერო ძირში გრძელი მხოხავი, დაფესვიანებული, შეფოთილი ყლორტებითაა. ფესვთანური ფოთლები ნიჩბისებრია ან ნიჩბისებრ-უკუკვერცხისებრი, ძირში გრძელ ყუნწში შევიწროებული. ღეროსეული ფოთლები მცირერიცხოვანია, მჯდომარე . . . . . 3. *A. reptans* L.
- ღეროს ძირში მხოხავი ყლორტები არა აქვს 4
4. გვირგვინის მილი მოგრებილია, ამიტომ მისი ქვედა ტუჩი ზევითაა მიქცეული. ჯამის კბილები ორჯერ გრძელია მილზე. მტვრიანები მოკლეა, გვირგვინის მილში ჩამალული. მთელი მცენარე ჩვეულებრივ ცოტად თუ ბევრად მოთეთრო მატყლისებრბანჯგვლიანია . . . . . 5. *A. orientalis* L.
- გვირგვინის მილი სწორია, მისი ქვედა ტუჩი ქვევითაა მიქცეული. ჯამის კბილები მილის ტოლია. მტვრიანები გრძელია, გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი. მცენარე შედარებით ნაკლებადაა შებუსული . . . . . 4. *A. genevensis* L.

1. *A. comata* Stapf, Denkschr. Akad. Wiss. Wien Math.—Nat. 50 (1885) 50; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 13.—*A. pseudochia* Shost. в Бот. мат. герб. Бот. инст. АН СССР VIII (1940) 147; Визн. росл. УРСР (1950) 407; Письякуова во Фл. СССР XX (1954) 21; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 223; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 410 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 303; Галушко, Фл. Северн. Кавк. 3 (1980) 26.—*A. chia* non Schreb. auct: Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 601 p. p.; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 449 p. p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 802, p. p.; Н. Поп. в Мат. Фл. Кавк. IV, 3 (1916) 11 p. p.; Колак. Растит. мнр Колх. (1961) 311 p. p.; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 132 p. p.—*A. chia* (Poir.) Schreb.: Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 281 p. p.; idem Опред. раст. Кавк. (1949) 325 p. p.; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 40 p. p.; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 260 (georg.) p. p.; Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 85 (georg.); Колак. Фл.

Abx. 2, II (1982) 243 p. p.—*A. chamaepitys* (L.) Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 34 p. p.—*A. chamaepitys* (L.) Schreb. subsp. *chia* (Schreb.) Ar-cang. var. *ciliata* Briquet Ann. Cons. Jard. Bot. Geneve 17 (1913—14) 401; Davis, Notes Roy. Bot. Gard. Edinb. 38 (1980) 26; idem, Fl. Turkey 7 (1982) 48.—*A. chamaepitys* (L.) Schreb. subsp. *ciliata* (Briquet) Smejkal Preslia 33 (1961) 392.

Ис.: Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) Tab. nostr. 3; 561, fig. 2; Ма-кашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) Таб. XCVIII [Sub. *A. chia* (Poir.) Schreb.]; Фл. СССР XX (1954) таб. I, рис. I, 1a (Sub. *A. pseudochia* Shost.); Фл. Европ. части СССР III (1978) таб. 23, 4, 4a—4б (Sub. *A. chia* Schreb.).

2. ბალახებია, ზოგჯერ ნახევრად ბუჩქები; ღერო წამოწეულია, სწორ-მდგომი ან გართხმული, ძირში დატოტვილი, 8—25 (35) სმ სიგრძის, ჩვეუ-ლებრივ ორ მოპირისპირე მხარეზეა (მუხლთაშორისების წახნაგებზე) მორი-გეობით სწირი, მიტკეცილი ბეწვით შებუხსული, ზოგჯერ ღერო (მეტწილად მუხლებში) გაფარჩხული, მეჩხერი ბეწვითაცაა ირგვლივ მოფენილი; ფოთლე-ბი ჩვეულებრივ უხეში, მატყლისებრი, გრძელი ბეწვითაა დაფარული; ღერო-სეული ფოთლები სამნაკეთიანია; ნაკეთები მთლიანია, ხაზური, კიდეზე და-ხვეული, 15—35 მმ სიგრძის, 1,5—3 მმ სიგანის; ქვედა ფოთლები მეტწილად მთლიანია, მოგრძო-წიხისებრი ან წვერზე 3-ნაკეთიანი; თანაყვავილები ღე-როსეული ფოთლების მსგავსია, სიგრძით თითქმის ყვავილის ტოლი ან ოდნავ მასზე გრძელი. ყვავილები ფოთლის უბეში 2-ყვავილიან ჩხრობადაა (რგო-ლებად) შეკრებილი; ჯამი ზარისებრია, 4—5 მმ სიგრძის, 5-ნაკეთიანი (კბი-ლიანი), ჩვეულებრივ მხოლოდ კბილების ძირშია შებუხვილი, ქვემოთ კი ში-შველი; ჯამის კბილები მახვილ-სამკუთხაა, 2—2,5 მმ სიგრძის; გვირგვინი ლი-მონისფერ ყვითელია ან მკრთალი ყვითელი, მეწამულზოლებიანი მილით და წინწყლებიანი ქვედა ტუჩით, გარედან ბუსუსიანი, 16—20 მმ სიგრძის, 4—5-ჯერ გრძელია ჯამზე. კაკლუჭები მოგრძოა, 2,5—3 მმ სიგრძის, 1—1,5 მმ სი-განის, განივნაოჭებიანი, მხოლოდ წვერზეა ბადისებრი ნაოჭებით. VI—IX.

აწერილია ირანიდან.

Typus: „Persia occid.: Haidere prope Hamadan, Pichler, WU“ (sec. Rechinger l. c.).

იზრდება მშრალ თიხნარ და ქვიან ფერდობებზე, ბუჩქნარებში, ტყის პირებზე, მინდვრებსა და ნათესებში, ბალ-ვენახებსა და გზის პირებზე. დაბ-ლობიდან მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: კოდორის ხეობა (კოლაკოვსკი, op-cit.); 3 — რაჭა-ლენჩხ.: რაჭა, სოფ. ჭელია-ღელესა და ხოტეურას შორის (კემულარია-ნათაძე); სოფ. წესი (გაგნიძე, მიქელაძე); ლეჩხუმში, სოფ. აჭარა (კემულარია-ნათაძე); სოფ. ალბანა (იგივე); 9 — ქართ.: სოფ. ქვაბისხევი (ტროიცი); ბორჯომი (კოზლოვსკი); ტანას ხეობა, სოფ. ატენი (ვორონოვი; რადე); ქვათა-ხევი (გუ-ბისი); მუხრანი (უცნობი კოლექტორი); საგურამო, ბზიანი (მთვარაძე); მცხე-თა (მიშიენკო; არხიზიანი); შიომღვიმის ქედი, მონასტრის მიდამოები (ვართა-პეტიაძე); ქორქის — კუს ტბა (პავირევი; კაფიევი); ბეთანია (რადე); სოფ. წავეკისი (სოსნოვსკი); თბილისი (მედვედევის ჰერბარიუმი); იქვე, დაბახანის — ლელვთახევის ხეობა (სოსნოვსკი); თბილისის ბოტანიკური ბაღი (ვორონოვი;

ქუთათელაძე); თელეთის ქედი (უტკინი კაფიევი); 14 — გარე-კახ.: ვახუშტის
ნი (მაყაშვილი); საგარეჯოს რაიონი, სოფ. ხაშვი (ქუთათელაძე); კაკაბეთი
(ყანაველი); სოფ. მალხაზოვის ახლოს (ტროიცი); გარეჯის ველი (იგივე);
16 — თრიალ.: მანგლისი (ნიკოლაევი); სოფ. ზემო ბოშურის მიდამოები (ქუ-
თათელაძე, ხინთიბიძე, ლვინიანიძე); მდ. ალგეთის მარჯვენა მხარე (ქუთათე-
ლაძე, მცხვეთაძე, ლვინიანიძე, შხიანი); მდ. ხრამის ხეობა, პანტიანის გზაზე
(ლვინიანიძე, ხინთიბიძე); იქვე სოფ. პანტიანსა და ყარა-ბულახს შორის (ქუ-
თათელაძე, ხინთიბიძე, ლვინიანიძე, შხიანი); თეთრი წყარო (საფაროვა); 17—
ქე. ქართ.: დმანისის რაიონი, სოფ. განათლება (დოღუხანოვი, მანდენოვა,
შხიანი); 18 — ჯავახ.: ახალქალაქის მიდამოები, თავშანი (გროსპეიმი; ხინთი-
ბიძე); ზრესის ტბის მიდამოები (ხინთიბიძე; ლვინიაშვილი, ჩუხრუკიძე); 19—
მესხ.: ახალციხესა და აწყურს შორის (სოსნოვსკი); ახალციხის ახლოს (სოს-
ნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); იქვე ფოცხოვ-ჩაის მარცხენა მხარე
(სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); ახალციხესა და ქისათიბს შორის
(კოზლოვსკი); ვარძია (ხინთიბიძე, ლვინიაშვილი); სოფ. ოთასა და დამალას
შორის (კოზლოვსკი). პოვნა შესაძლებელია სხვა რაიონებშიც.

სრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; ევრ. ნაწ.; შუა აზ. (მთიანი თურქმენეთი).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.

2. *A. chia* Schreb. Pl. vert. unilab. (1774) 25; Benth. Lab. Gen. Sp. (1833) 699; idem in DC. Prodr. XII (1848) 601, p. p.; Ledeb. Fl. Ross III (1849) 449 p. p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 802 p. p.; Шмалыг. Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 346, p. p.; Н. Поп. в Мат. Фл. Кавк. IV, 3 (1916) 11 p. p.; Письяукова во Фл. СССР XX (1954) 20; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 311 p. p.; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 410 (georg.); eadem Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 303; Гладкова во Фл. Европ. части СССР. III (1978) 132 p. p.; Галушко, Фл. Северн. Кавк. 3 (1980) 26.—*A. chia* (Poir.) Schreb.; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 281 p. p.; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 325 p. p.; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 40 p. p.; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 260 p. p. (georg.); Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 243 p. p.—*A. chamaepitys* (L.) Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 34. p. p.—*A. chamaepitys* (L.) Schreb. subsp. *chia* (Schreb.) Arcang. var. *chia*. Davis, Notes Roy. Bot. Gard. Edinb. 38 (1980) 26; idem, Fl. Turkey 7 (1982) 48.—*Teucrium chium* Poir. Encycl. Meth. Suppl. II (1812) 772.

Is.: Фл. СССР XX (1954) таб. 1. рис. 2.

წინა სახეობისაგან ძირითადად განსხვავდება ყოველი მხრიდან (ირგვლივ) გაფარჩხული, თეთრი ბეწვით მოფენილი ღეროთი და მთელ ზედაპირზე თანაბრად შებუსუსლი ჯამით. V—IX. $2n=30$ (Магулаев, 1979).

აწერილია კუნძულ ზიოსიდან (საბერძნეთი).

Typus: „In insula Chio (Khios), Tournefort“ (holo. P-Tourn. 1509, photo; iso. BM) sec. Davis l. c. 1982].

იზრდება მშრალ ფერდობებზე. მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: პოვნა შესაძლებელია დასავლეთ საქართველოში.

სსრკ: იმიერკავკ.: მოზდოკი; ამიერკავკ.: დასავლეთ ამიერკავკ.; ევრ. ხაზ.:
ყირიმი (პისათუკოვა, სსრკ ფლორა, op. cit.).
საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

3. *A reptans* L. Sp. Pl. (1753) 561; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 33; Benth. Lab. Gen. Sp. (1833) 694; idem in DC. Prodr. XII (1848) 595; Ledeb. Fl. Ross. III (1949) 446; Шмалыг. Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 345; Н. Поп. в Мат. Фл. Кавк. IV, 3 (1916) 27; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 281; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 325; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 41; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 263 (georg.) Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 85 (georg.); Письякуова во Фл. СССР XX (1954) 30; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 225; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 191; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 312; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 410 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 301; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 131; Галушко, Фл. Северн. Кавк. 3 (1980) 26; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 244; Rechinger, Fl. Iran № 150 (1982) 20..

Is.: Сыренищ. Фл. Моск. губ. III (1916) 114; Rechinger, Fl. Iran. N 150 (1982) tabl. 12.

4. ღეროს ძირში, ჩვეულებრივ გრძელი, მხოხავი, დაფესვიანებული და შეფთოლი ყლორტებია განვითარებული; ღერო მარტივია, სწორმდგომი ან წამოწეული, 15—35 (40) სმ სიმაღლის, შიშველი ან ორ მოპირდაპირე წახნაგზე მიტკეცილ წვრილბეწვიანი, ზოგჯერ გაფარჩხული ბეწვის მინარევით; ფესვთანური ფოთლები დიდი ზომისაა, 6—15 სმ-მდე სიგრძის, 2—5 სმ-მდე სიგანის, ნიჩბისებრი ან ნიჩბისებრ-უკუკვერცხისებრი, ძირში სოლისებრია შევიწროებული გრძელ ყუნწში. ფართოდ ამოკვეთილ დაკბილული, ყვავილობის დროს არ ხმება; ღეროსეული ქვედა ფოთლები მცირერიცხოვანია, მოგრძო ელიფსური ან უკუკვერცხისებრი, მჯდომარე, ოდნავ მრგვალკბილა, თანდათანობით გადადის უფრო პატარა ზომის, თანაყვავილებში. თანაყვავილი კვერცხისებრია, მთლიანი, ზოგჯერ ოდნავ მრგვალკბილა, მათგან ქვედა გრძელია ყვავილებზე, ზედა კი მოკლე. ყვავილები 6—8-ყვავილიან ჩხროებადაა (რგოლებად) შეკრებილი; ჩხროები ქვედა ნაწილში ურთიერთ-დაშორებულია, ზემოთ კი მიახლოებულია და ცოტად თუ ბევრად ხშირ თავთავისებრ ყვავილედშია შეკრებილი; ჯამი მთელ ზედაპირზე ჩირკვლოვანბეწვიანია, წვერში კი (კბილებთან) თითქმის ბანჯგვლიანი, 5—7 მმ სიგრძის; ჯამის კბილები ლანცეტაა, მახვილწვერიანი, მილის ტოლი ან მასზე ოდნავ გრძელი; გვირგვინი ბისფერია, ლურჯი, ზოგჯერ თეთრი ან ვარდისფერი, გარედან ცოტად თუ ბევრად ბეწვიანი, 2—3-ჯერ გრძელი ჯამზე; მტერიანის ძაფები შებუხულია, სვეტთან ერთად გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი. კაკლუშები მომრგვალოა ან უკუკვერცხისებრი, 2,5 მმ სიგრძის, ბადისებრ ნაოჭებიანი. IV—IX. 2n=32.

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 721/10).

იზრდება ტენიან მდელოებზე, ტყეებში, ბუჩქნარებში, ტყისპირებსა და ველობებზე. მთის ქვედა სარტყლიდან ალპურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: სოხუმი; ფსირცხა (ალბოვი); ბიჭვინთა (სატუნინი); 2 — სვან.: მესტია-ჭალა (ზურებიანი); ქვემო-სვანეთი, მუაში, ლეჩხუმის ქე-

დის ჩრდილო ფერდობი (მუყბანიანი, ქელიძე, მცხეთაძე, დავლიანიძე); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: ლეჩხუმი, ახალქალა (კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე, მიქელაძე); 4 — სამეგრ.: მიგარიაზე მიმავალი გზა (მანდენოვა, ქუთათელაძე); 5 — იმერ.: იმერეთი (მედვედევის ჰერბარიუმი); ქუთაისი (უცნობი კოლექტორი); იქვე, სოფ. გელათი, სოფ. მოწამეთი, სოფ. გოდოვანი (კემულარია-ნათაძე); ხონი-წულუკიძე (ჭურაძე); იქვე, სოფ. ივანდილი (ქუთათელაძე); ყვირილა (პავიტიანი); შორაპანი (ლომაკინი); 6 — გურ.: ოზურგეთი-მანხარაძე, სოფ. ვაკის-ჯვარი; იქვე, სოფ. ტემეკორავი (ზედელმეიერი); ბახმაროსა და ბაისურას შორის (გროსჰეიმი); 7 — აჭარ.: ბათუმის მიდამოები (პასტუხოვი); იქვე მწვანე კონცხი (შლივერი); ბოტანიკური ბაღი (კემულარია-ნათაძე; დიმიტრიევა); ჩაქვი (ნოვოპოკროვსკი; პალიზინი, ვორობიევი); ქობულეთი (მაყაშვილი); სოფ. ბობოყვეთი (კოზლოვსკი; ბუაჩიძე); სადგ. მერია, ლათურის ჩაის მეურნეობა (შხიანი); 8 — სამხ.-ოს.: ბუბე-კახერის უღელტეხილი (ბუში); 9 — ქართ.: ბაკურიანი; იქვე შუღლიანთ-უბანი (კოზლოვსკი); წალკერი (იგივე); ბორჯომის მიდამოები (მედვედევის ჰერბარიუმი); ბანისხევის ხეობა (კოზლოვსკი); 12 — კახ.: ყვარლის რაიონი, სოფ. თივი (ლაჩაშვილი). პოვნა შესაძლებელია სხვა რაიონებშიც.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. და შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ირ.; ჩრდ. ამერ. (შეტანილია).

4. *A. genevensis* L. Sp. Pl. (1753) 561; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 32; Benth. Lab. Gen. Sp. (1833) 694; idem in DC. Prodr. XII (1848) 596; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 448; Шмальг. Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 345; Н. Поп. в Мат. Фл. Кавк. IV, 3(1916) 22; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 282; idem Опред. раст. Кавк (1949) 325; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 40; Тер-Хачат. фл. Груз. VII (1952) 263 (georg.); Макашвили. Фл. окр. Тбилиси II (1953) 85 (georg.); Письяукова во Фл. СССР XX (1954) 32; Исаев во Фл. Азрб. VII (1957) 25; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 312; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 410 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 301; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 131; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 26; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 243.—*A. alpina* L. Mantissa (1767) 80; Bieb. op cit II (1808) 33; idem op. cit. III (1819) 388.—*A. pyramidalis* auct., non L.: Bieb. op. cit. II(1808)32; Ledeb. op. cit.: 447 p. p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 799 p. p. quod. fl. cauc.

Is.: Сыренш. Фл. Моск. губ. III (1910) 115.

2. მცენარეს ღეროს ძირში მხოხავი ყლორტები არა აქვს; ღერო 10—40 (50) სმ სიმაღლისაა, სწორმდგომი ან ძირთან წამოწეული, მარტივი, ჩვეულებრივ, უპირატესად კი ზედა ნაწილში, ბანჯგვლიანი ბეწვით მეტ-ნაკლებად შებუსუსული, ზოგჯერ ძირში თითქმის შიშველი; ფესვთანური ფოთლები მოგრძო ნიჩბისებრია ან უკუკვერცხისებრი, ფუძესთან ვიწროვდება გრძელ ყუნწში, კიდევ დაშორიშორებულ მსხვილ-მრგვალებილა, ზოგჯერ თითქმის კრემლოვანი, 4—12 სმ სიგრძის, 2—5 სმ სიგანის, ყვავილობის დროს მეტწილად ხმება; ღეროსეული ფოთლები ჩვეულებრივ მოგრძოა, უკუკვერცხი-

სიბრი ან მოგრძო ელიფსური, ძირთან სოლისებრი, მოკლევუნწიანი მწკრივები მარე, ზედა ნაწილში მსხვილ-მრგვალებილი; თანაყვავილები ჩვეულებრივ სამ-ნაკეთიანია ან მსხვილ სამკბილა, კვერცხისებრი ან ფართო კვერცხისებრი, ზედა მათგანი ჩვეულებრივ ყვავილებზე მოკლეა, იშვიათად მათზე გრძელი, ზშირად იისფრად შეფერილი; თითქმის ყველა ფოთოლი ცოტად თუ ბევრად შებუსული. ყვავილები მჯდომარეა, 4—5 (8) ყვავილიან ჩხრობად (რგოლე-ბად) შეკრებილი; ჯამი, განსაკუთრებით ზედა ნაწილში, ბანჯგვლიანბეწვიანია, 5—6 მმ სიგრძის, 2—2,5-ჯერ მოკლე გვირგვინის მიღზე; ჯამის ნაკეთები (კბილები) სამკუთხა-ლანცეტაა, ჯამის მიღზე მოკლე; გვირგვინი, ჩვეულებრივ ცისფერია, იშვიათად თეთრი ან ვარდისფერი, 12—18 მმ სიგრძის, გარედან ოდნავ შებუსული; მტვრიანები გრძელია, გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი. კაკლუშები 3 მმ-მდე სიგრძისაა, მომრგვალო, ბადისებრნაოჭიანი. IV—IX. 2n=36 (Skalinska at all. 1978).

აწერილია შეეიკარიიდან (Hb. linn. 721/8).

იზრდება ტყეებში, ბუჩქნარებში, ტყის პირებზე და მდელოებზე, მდინარეთა ნაპირებზე, მინდვრებში, ბალ-ვენახებსა და ნათესებში, სარწყავი არხების გაყოლებით. დაბლობიდან მთის შუა, ზოგჯერ ზედა სარტყლამდე.

საქ. სსრ: თითქმის მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: თითქმის მთელი ევროპა (არქტიკის გარდა); ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

შენიშვნა. მეტად პოლიმორფული მცენარეა, კერძოდ ცვალებადობს გვირგვინის შეფერვის, ფოთლების ზომის, ღეროს სიმაღლისა და შებუსვის მიხედვით. ამ ნიშანთა საფუძველზე მის ფარგლებში გამოყოფილია რამდენიმე სახესხვაობა და ფორმა, რომელთა ტაქსონომიური დამოუკიდებლობის საკითხი სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს მისი გავრცელების მთელ არეალში.

5. *A. orientalis* L. Sp. Pl. (1753) 561; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 32; Benth. Lab. Gen. Sp. (1833) 693; idem in DC. Prodr. XII (1848) 596; Ledeb Fl. Ross. III(1849) 447; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 800; Шмальг. Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 344; Н. Поп. в Mat. Фл. Кавк IV, 3(1916) 30; Гроссер. Фл. Кавк. III (1932) 282; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 325; Колак. Фл. Абх. IV(1949) 41; Тер-Хачат. Фл. Груз. VII (1952) 262 (georg.); Макашвили. Фл. окр. Тбилиси II (1953) 85 (georg.); Письяукова во Фл. СССР XX (1954) 38 Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 226; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 192; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 312; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 410 (georg.); eadem в Гроссер. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 302; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 131; Галушко, Фл. Северн. Кавк. 3 (1980) 26; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982)224; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982)20.

Ис.: Галушко Фл. Северн. Кавказ. 3(1980), рис. 1; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tabl. 13.

2. მთელი მცენარე, ჩვეულებრივ, ცოტად თუ ბევრად მატყლისებრ-ბანჯგვლიანია, ზოგჯერ ქვედა ნაწილშია მეტ-ნაკლებად შიშველი; ღერო სწორ-მდგომია ან ძირში წამოწეული, მარტივი, 10—30 სმ-მდე სიმაღლის; ფესვთა-

ნური ფოთლები მოგრძო ელიფსურია ან ფართო კვერცხისებრი, ძირში სლი-
სებრ შევიწროებული მოკლე ყუნწში, კიდებზე მრგვალებილა, ზოგჯერ ზედა
ნაწილში მსხვილ-სამკბილა, თითქმის სამნაკვეთიანი, 4—10 სმ-მდე სიგრძის,
2—5 სმ-მდე სიგანის, ყვავილობისას არ ხმება და ზედა რჩება; ღეროსეული
ფოთლები მცირერიცხოვანია, მჯდომარე; თანაყვავილები ჩვეულებრივ მჯდო-
მარეა, ღერომხვევი, ელიფსური ან ფართოკვერცხისებრი, 3—5-ად განკვეთი-
ლი ან მსხვილებილა, ქვედა ნაწილში კიდემთლიანი, უპირატესად ყვავილზე
გრძელი ან მათი ტოლი, იშვიათად მათზე მოკლე, ზოგჯერ იისფრად შეფერი-
ლი. ყვავილები თითქმის მჯდომარეა, 4—6 (8)-ყვავილიან ჩხროვებში (რგო-
ლებში) შეკრებილი; ჩხროები რამდენადმე ერთმანეთისაგან დაშორებულია,
ან მხოლოდ ქვედა ნაწილშია დაცილებული, ზემოთ კი ცოტად თუ ბევრად
ერთმანეთან მიახლოებული, იშვიათად ჩხროები ღეროს ძირიდანვეა მთელ
სიგრძეზე ერთმანეთს მიახლოებული; ჯამი ზარისებრია, 5—6 მმ სიგრძის,
მატყლისებრ ბანჯგვლიანი, ზოგჯერ ძირში მეტ-ნაკლებად შიშველი; ჯამის კბი-
ლები მახვილ-ლანცეტაა, მილზე თითქმის 2-ჯერ გრძელი, ძლიერ შებუსვლი;
გვირგვინი ცისფერია, 13—16 (18) მმ სიგრძის, გაშრობისას (პერბარიუმში)
წმირად უფერულდება და თითქმის თეთრია; გვირგვინის მილი ცოტად თუ-
ბევრად მოგრეხილია, ამიტომ მისი ქვედა ტუჩი ზევითაა მიქცეული; მილი
შიგნით შიშველია, ჯამზე ოდნავ გრძელი; მტვრიანები მოკლეა, გვირგვინის
მილში ჩამალული. კაკლუტები მომრგვალო კვერცხისებრია, 2 მმ-მდე სიგრძის,
ბადისებრნაოჭებიანი. IV—IX. 2n=32.

აწერილია წინა აზიიდან (Hb. Linn. 721/1).

იზრდება მშრალ ბალახოვან, ქვიან ფერდობებზე, ბუჩქნარებში, ტყის ვე-
ლობებზე, მინდვრებსა და მდელოებზე. ზოგჯერ როგორც სარეველა ნათე-
სებში. დაბლობიდან სუბალპურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ: თითქმის მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.

შენიშვნა. მეტად ცვალებადობს თანაყვავილების სიდიდისა და შე-
ფერვის, ყვავილედში ჩხროების განლაგების სიმეჩხრის (ერთმანეთთან დაშო-
რების) თუ სიმჭიდროვის (ურთიერთ მიახლოების) მიხედვით. ამ ნიშნების სა-
ფუძველზე მის ფარგლებში გამოყოფილია რამდენიმე სახესხვაობა ან ფორ-
მა, რომელთა ტაქსონომიური დამოუკიდებლობის საკითხი სპეციალურ კვლე-
ვას საჭიროებს სახეობის გავრცელების მთელ არეალში.

გვარი 2. TEUCRIUM L.*

ყვავილების ცრუ ჩხროები ქმნიან მტევნისებრ, საგველასებრ ან
თავთავისებრ, იშვიათად თავაკისებრ, ყვავილედს; თანაყვავილები ღეროსეუ-
ლი ფოთლების მსგავსია ან მკვეთრად განსხვავდება; ჯამი მილისებრია ან ზა-
რისებრი, 10-ძარღვიანი, 5 თითქმის თანაბარი კბილით ან ზედა კბილი გაფარ-
თობულია. ჯამი თითქმის ორტუჩაა; გვირგვინი დაყვავილების შემდეგ ცვი-
ვა, ერთტუჩიანია, ქვედა ტუჩი 5-ნაკვეთიანია, მისი შუა ნაკვეთი მსხვილია,

* დაამუშავა მ. ივანიშვილმა

მომრგვალო ან მოგრძო, ხშირად ჩახნეჭილი, გვერდითი ნაკვთები უფრო პატარა ზომისაა, ხშირად გაფარჩხული; მტვრიანა 4, გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი, წინა მტვრიანები უკანაზე გრძელია, სამტვრეები 2-ბუდლიანია, მტერის მარცვლი ელიფსისებრია, განივკვეთში სამნაკვთიანი ან მომრგვალო-სამკუთხა, მერიდიონალურად განლაგებული სამი ღართი, დიამეტრი 19—20 მიკრონი; ღარი გრძელია, ვიწრო, წამახვილებული ბოლოებით; ეგზინა თანაბარი სიგრძისაა 1,8—3,0 მიკრონი, სტრუქტურა მესრისებრია, ზედაპირის მოხატულობა ბადისებრია, ბადის თვლები წვრილია, კაკლუჭები უკუკვერცხისებრი, ბადისებრ დანაოჭებული. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ან ნახევრად ბუჩქები. ფოთლები მოკლეყუნწიანია, კიდეზე კბილისებრ განკვეთილი, მრგვალებილა ან წაკვეთილკბილებიანი, ან ფრთისებრ განკვეთილი.

გვარში გაერთიანებულია 100-ზე მეტი სახეობა, რომლებიც გავრცელებულია ზომიერ და სუბტროპიკულ ოლქებში, განსაკუთრებით დამახასიათებელია ხმელთაშუაზღვეთისათვის.

1. ფოთლები ფრთისებრ განკვეთილია, ნაკვთები ხაზურია. . . . . 1. *T. orientale* L.
- ფოთლები მთლიანია, მრგვალებილა ან წაკვეთილკბილებიანი 2
2. თანაყვავილები მკვეთრად განსხვავდება ღეროსეული ფოთლებისგან. ჯამის კბილები არ არის ერთნაირი . . . . . 2. *T. hircanicum* L.
- თანაყვავილები ღეროსეულ ფოთლებისაგან არ განსხვავდება; ჯამის კბილები ერთნაირია ან ქვედა კბილები მკვეთრად განსხვავდება ზედა კბილებისაგან 3
3. ცრუ ჩხროები შეკრებილია კენწრულ თავაკში. გვირგვინი მოთეთრო-მოყვითალოა . . . . . 3. *T. polium* L.
- ცრუ ჩხროები შეკრებილია მტევნისებრ ან საგველასებრ ყვავილედში. გვირგვინი მეწაფულია 4
4. თანაყვავილები ყვავილებს მნიშვნელოვნად აღემატება. მცენარე ქეჩისებრ-მაყტყისებრაა შებუსული. გვირგვინი ცისფერია . . . . . 4. *T. scordioides* Schreb.
- ქვედა ყვავილების თანაყვავილები ყვავილებზე მოკლეა, ზედასი გრძელია. მცენარე ხშირბეწვიანია, მწვანე 5
5. ყველა ფოთოლი ძირში ვიწრო სოლისებრია, ქვედა მხრიდან შედარებით ფაშარი შებუსვით . . . . . 5. *T. nuchense* C. Koch
- ქვედა ფოთლები ძირში ვიწრო სოლისებრი არ არის. ყველა ფოთოლი ქვედა მხრიდან მეტნაკლებად ხშირი შებუსვითაა 6
6. ჯამის კბილები ფართო და მოკლე სამკუთხაა, წაწვეტებული. ქვედა ფოთლები ფართო სოლისებრი და ძირში ამოკვეთილი. ღერო შედარებით ხშირი გრძელი შებუსვით . . . . . 6. *T. multinodum* (Bordz.) Juz.
- ჯამის კბილები ვიწროა და გრძელი, თანდათან წაწვეტებული. ქვედა ფოთლები ძირში გულისებრია ან ბლაგვი. ღერო მოკლე ბეწვითაა მოფენილი . . . . . 7. *T. trapezunticum* (Rech. fil.) Juz.

Sect. 1. *Teucriis*.—Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 661; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 42.—ნახევარბუჩქებია. 1—3-ყვავილიანი ჩხროები განწყობილი ფოთლების ილიებში, ყვავილდი საგველასებრია. ჯამი ზარისებრი, სწორი, თითქმის თანაბარი ზომის კბილით.

1. *T. orientale* L. Sp. Pl. (1753) 562; Ledeb. Fl. Ross. III (1850) 442; Н. Поп. Мат. Фл. Кавк. IV, 3 (1916) 64; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 283; idem. Опред. Кавк. (1961) 325; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1951) 265 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 86 (georg.); Юзеп-чук во Фл. СССР XX (1954) 42; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 227. Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 192; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз-И (1964) 410 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 304.—*T. orientale* subsp. *orientale* Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 39.—*T. orientale* var. *orientale* Ekim. in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 59.

Is.: Фл. СССР XX (1954) 46, табл. III, рис. 1.

Exs. HFR № 1129.

2. მცენარე 10—50 სმ სიმაღლისაა, აქვს რამდენიმე ღერო, სწორმდგომი ან წამოწეული, ზედა ნაწილში დატოტვილი, ოთხწახნაგოვანი, მეტ-ნაკლებად მკიდრო მოკლე ბეწვით მოფენილი ან შიშველი; ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, ერთ ან ორმაგ ფრთისებრ განკვეთილი, ნაკვეთი ვიწრო ხაზურია, კიდევადწეული; თანაყვავილები პატარა ზომისაა; ყვავილედ ფაშარია საგველასებრი ან საგველასებრ-ფარისებრი, ჩხროები 1—3-ყვავილიანია, ყვავილის ყუნწები თანაყვავილებზე და ჯამზე გრძელია, ჯამი ზარისებრია, ჯამის კბილები მილის ტოლია ან მასზე მოკლეა; გვირგვინი ცისფერია ან მოიისფრო-ლურჯი, 3—4-ჯერ გრძელია ჯამზე, მისი შუა ნაკვეთი ჩაზნექილია, წაწვეტებული, ქვემოდან შებუსუსლია, გვერდითი ნაკვეთი კვერცხისებრია ან ლანცეტა, წაწვეტებული; მტერიანების ძაფები გრძელია, გვირგვინიდან ამოყოფილია. კაკლუშები შიშველია, დანაოჭებული, მოფენილია წვრილი გამჭვირვალე მარცვლოვანი ჯირკვლებით. V—VIII. $2n=22$ (Aryavand, 1977).

აწერილია „აღმოსავლეთიდან“ [BM — Hb. Cliff. sec. Ekim in Davis, Fl. Turkey VII (1982) 59].

იზრდება სუბალპურ სარტყლამდე შშრალ ფერდობებზე, ტყის ველობებზე.

საქ. სსრ: 7 — აჭარ.: ტბეთი („აჭარის მცენარეების სარკვევის“ მიხედვით) 9 — ქართ.: ბორჯომი, პეტრეს ციხე (კოზლოვსკი); შიო-მღვიმეს ქედის განშტოება, ხეობა ქსნის სადგურის პირდაპირ (ვართაპეტინი); 16 — თრიალ.: ჯამჯამას ძირთან (ხინთიბიძე, ლვინიანიძე); 17 — ქე. ქართ.: რუსთავი (გროს-პეიმი, კოლაკოვსკი); ბოლნისის რაიონი, დმანისის (ბაშკინიძე) მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); 18 — ჯავახ.: ახალქალაქსა და ხერთვისს შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); 19 — მესხ.: ოშორას ქედი, სოფ. ზემო ოშორა (ხინთიბიძე).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ., სომხ., ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ირ.

Sect. 2. *Stachyobotrys* Benth. Lab. Gen. Sp. (1835) 662; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 45. — მრავალწლოვანი მცენარეებია. ცრუ ჩხროები

2. *T. hircanicum* L. Syst. Veg. ed. X (1759) 1096; idem, Sp. Pl. (1763) 789; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 283; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1951) 265 (georg.); Юзенчук во Фл. СССР XX (1954) 45; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 228; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 325; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 411 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1976) 305; Ekim in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 74; Re chinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 36.

Is.: Фл. СССР XX (1954) 46 таб. III, рис. 3.

Exs.: Herb. Fl. Cauc. n° 345.

2. მცენარე 25—60 სმ სიმაღლისაა, სწორმდგომი, დატოტვილი ან მარტივი, შებუსხულია; ფოთლები 2—5 სმ სიგრძის, 1—5 სმ სიგანის, მოგრძო კვერცხისებრი ფორმის, გულისებრი ან წაკვეთილი ძირით. კიდეზე მრგვალებილა, ზედა მხარეზე მწვანე, ქვედაზე მონაცრისფრო ქეჩისებრი შებუსხვით და მკვეთრად გამოხატული ძლიერ შებუსხული ძარღვებით; თანაყვავილები მკვეთრად განსხვავდება ზედა ღეროსეული ფოთლებისაგან, 5—8 სმ სიგრძისაა, ხაზურ-სადღისისებრი, ჯამზე მოკლეა; ყვავილედი ხშირია, გრძელი, თავთავისებრი, 10—20 სმ სიგრძის; ჯამი ზარისებრია, ორტუჩა, ზედა კბილი დანარჩენებზე ფართოა, ფართო კვერცხისებრია, ბადე ძარღვიანი, მოკლე წვეტით, გვერდითი კბილები მოგრძოა, ოვალურია, ბლაგვი, ქვედა კბილები ლანცეტაა, წვეტიანი; გვირგვინი მეწამულია, გარედან ბეწვიანი, ჯამზე გრძელი. VI—VIII.

აწერილია კულტივირებული მასალით ჩრდილო ირანიდან [Hb. Linn. 722/203, sec. Ekim. in Davis Fl. Turkey VII (1982) 74].

იზრდება ტყის პირებში მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: ფსირცხა, წებელდა, კელასური (ალბოვი — SUCH); ბზიფის ქედი; სოფ. ბარშში (შენგელია — SUCH); ვაგრა (პეტიაევი — SUCH); ახალი ათონი, სოფ. ბლაგბურზე (კოზლოვსკი — SUCH); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: ორბელის ციხე (მუყბანიანი, მცხვეთაძე, ქელიძე); 4 — სამეგრ.: ჯვარი (კოლაკოვსკი — SUCH); სალხინო, სოფ. პაღლო (კემულარია-ნათაძე, ქუთათელაძე, შხიანი); 5 — იმერ.: ყვირილა (ლომანიკი); ბაღდადი, სოფ. ურთა (მაყაშვილი); ფარცხნალი (ბუაჩიძე); ქუთაისის ზემოთ, გოდოგანი (კემულარია-ნათაძე); ქუთაისი (კაკაბაძე); ხონი (ფარცხალაძე — TGM); ზესტაფონი (ცერცვაძე — TGM); 10 — ქართ.: კუს ტბის მიდამოები (ივანიშვილი); 12 — კახ.: ლაგოდენი (მლოკოსევიჩი); 14 — გარე კახ.: გომბორი (სმირნოვი); ბაკურციხე (ტერ-ხაჩატუროვა); კაკაბეთი (ყანჩაველი); ივრის ხეობა (ყანჩაველი) (რუკა 1-1).

სსრკ.: იმიერკავკ. (დალესტანი); ამიერკავკ.: აზერბ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ჩრდ.-აღმ. ანატ.); ირ.

Sect. 3. *Polium* (Mill.) Schreb. Pl. Vert. Unilab. (1773) 20; Юзенчук во Фл. СССР XX (1954) 64 sine auct. epith.—*Polium* Mill. Gard. Dict. ed.

4(1754)3.—მრავალწლოვანი მცენარეებია. ცრუ ჩხრობი შეკრებილია მომრგვალო თავაკისებრ ყვავილედში. ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, თითქმის თანაბარი ზომის კბილებით.

3. *T. polium* L. Sp. Pl. (1753) 566; Ledeb. Fl. Ross. III (1850) 445; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 821 p. p., H. Поп. Mat. Fl. Kavk. IV, 3 (1916) 42; Гроссг. Fl. Kavk. III (1932) 283; idem Опред. раст. Kavk. (1949) 326; Колак. Fl. Абх. IV (1949) 42; Тер-Хачат. Fl. Груз. VII (1951) 226 (georg.); Макашвили, Fl. окр. Тбилиси II (1953) 86 (georg.); Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 68; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 231; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 320; Тер-Хачат. Опред раст. Груз. I (1964) 411 (georg.); eadem в Гроссг. Fl. Kavk. 2, VII (1967) 308; Меницкий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 136; Ekim in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 69; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 25.

4. მცენარე 5—30 სმ სიმაღლისა; ღერო წამოწეულია, დატოტვილი, თეთრქეჩისებრ შებუსული; ფოთლები მოგრძოა ან უკუღანცეტა, ძირთან გულისებრი, კიდეზე მრგვალებილია ან ქვედა ნაწილში კიდეშლიანი, ხშირად კიდე ვადაკეცილი, მეტ-ნაკლებად დანაოჭებული, მჯდომარე, ფოთლის ფირფიტა ორივე მხარეზე ქეჩისებრი შებუსვითაა, ზემოდან მწვანე ან მოთეთრო, ქვემოდან მოთეთრო. ყვავილედი თავაკისებრია, მომრგვალო ან კვერცხისებრი, თანაყვავილები 3—5 მმ სიგრძისაა, ხაზური ან ხაზურ-ნიჩბისებრი, კიდეშლიანი, ქეჩისებრ შებუსული, ყვავილები მჯდომარეა, მოთეთროა; ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, დაღარული, თეთრქეჩისებრი შებუსვით კბილები მოკლე სამკუთხა ფორმისაა, თითქმის თანაბარზომის, ბლავვი, ჯამის მიღზე მნიშვნელოვნად მოკლეა; გვირგვინი ჯამზე ოდნავ გრძელია, გარედან ქეჩისებრ-ბანჯველიანი შებუსვით. VI—VIII. $2n=52$ (Puech, 1980).

აწერილია სამხრეთ საფრანგეთიდან, იტალიიდან, ესპანეთიდან, პორტუგალიიდან [BM—Hb. Cliff.; Hb. Linn. 722/35—41 sec. Tutin in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 6].

იზრდება მშრალ ქვიან ფერდობებზე, კლდეებზე, ნაშალებზე, ველებში, ბუჩქნარებში, ფრიგანოიდურ მცენარეულობაში.

- საქ. სსრ.: თითქმის მთელ რესპუბლიკაში.
- სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; სომხ., აზერბ., ევრ. ნაწ.
- საერთო გავრცელ.: სამხ. ევრ.; მც. აზ.; ირ.

Sect. 4. *Scordium* (Mill.) Benth. Lab. Gen. Sp. (1835) 662; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 46 ut sect. *Scordium* Reichen.—*Scordium* Mill. Gard. Dict. ed. 4. (1754) 3.—მრავალწლოვანი მცენარეებია, 2—6-ყვავილიანი ცრუ ჩხროები ფოთლის უბეშია განლაგებული, ურთიერთდამორიშორებული; ჯამი ძირში მეტნაკლებად გამოზერილია, ირიბი, კბილები თითქმის თანაბარი ზომისაა.

4. *T. scordioides* Schreb. Pl. Vert. Unilab. (1773) 37; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1850) 444; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 813; H. Поп. Mat. Fl. Kavk. IV, 3 (1916) 60; Гроссг. Fl. Kavk III (1932) 284; idem, Опред.

раст. Кавк. (1949) 326; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1951) 266; Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 86; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 50; Исаев во фл. Азерб. VII (1957) 229; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 192; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 320; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 441; eadem Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 305; Меницкий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 134.—*T. scordioides* subsp. *scordioides* (Schreb.) Maire et Petitm. Tutin and Wood in Fl. Europ. 3 (1472) 132; Ekim in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 62; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 34.

Is.: Фл. СССР XX (1954) 46, рис. 5.

2. მცენარე 12—60 სმ სიმაღლისაა, მარტივი ან ჩვეულებრივ დატოტვილი; ღეროები ოთხწახანაგვანია, მჭიდრო რბილი ქეჩისებრი შებუსვით, ჩვეულებრივ ძალიან მჭიდროდ შეფოთილი; ფოთლები მოგრძო-კვერცხისებრია ან მოკლე ელიფსური 0,5—4,5 სმ სიგრძის, 0,25—2,5 სმ სიგანის მომრგვალო ან გულისებრი მეტნაკლებად ღერომხვევი ძირით. კიდეზე ბლავვი მრგვალებილა, თითოეულ მხარეზე, 3—12 მსხვილი კბილით, მეტნაკლებად მჭიდრო და საკმაოდ გრძელი ქეჩისებრი ბანჯგვილიანი შებუსვით; თანაყვავილები ოდნავ გრძელია ყვავილებზე, ყვავილენი გრძელი და ვიწროა, ჩხროები ოდნავ მოკლეა მდარავ ფოთლებზე, 2—5-ყვავილიანია; ყვავილები 5—8 მმ სიგრძისაა, ყვავილის ყუნწები გრძელია, ჯამი ზარისებრი, ძირთან ირბი ჩვეულებრივ მწვანე, მჭიდრო ქეჩისებრი ბანჯგვილიანი შებუსვით, კბილები ღანცეტაა, წაწვეტებული, მიღზე ორჯერ მოკლე; გვირგვინი ჯამზე ორჯერ გრძელია, მეწამული ან ვარდისფერი. $2n=32$.

აწერილია კუნძულ კრეტადან.

Typus: (Creta) „*Chamaedrys cretica palustris canescens scordioides, betonicae folii*“. Tournefort [holotypus M, isotypus P—Tourn. 1471, sec. Ekim in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 62].

იზრდება სილნარზე, ჭობებესა და მდინარეთა პირებზე, ტყის ველობებზე, ტენიან მდელოებზე შთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ: 4 — სამეგრ.: ფოთი (შიშკინი — TGM); 5 — იმერ.: („საქართველოს მცენარეების სარკვევის“ მიხედვით); 7 — აჭარ.: ჭოროხი (შიშკინი — TGM); 9 — ქართ.: მამკოდა, ლისის ტბა, საბურთალო (შიშკინი — TGM); 14 — გარე კას.: ივრის ნაპირი, მარიენფელდი (ვორონოვი — TGM) (რუკა 1-2).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: ევრ. ნაწ.; დას. ციმბ. (სამხრ.): შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ. (სამხ.); მც. აზ.; ჩრდ. დას. აფრ.; ირ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ლ ო ბ ა. კავკასიაში გამოიყენება როგორც სანელებელი.

Sect. 5. *Chamaedrys* (Mill.) Schreb. Pl. Vert. Unilab. (1773) 19, Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 51 sine auct. epith.—*chamaedrys* Mill. Gard. Dict. ed. 4. (1754) 1.—ნახევრად ბუჩქებია, 2—6 ყვავილიანი ჩხროები შეკრებილია ფაშარ მტკვინებზე ყვავილედში; ჯამი მილისებრია ძირთან ირბი; 5 ღანცეტა ან სამკუთხა თითქოს თანაბარი ზომის კბილით.

© 5. T. nuchense C. Koch in Linnaea XXI (1848) 703; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 52; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 41 (georg); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 306; Исаев во Фл. Азерб. (1957) 229 pro syn. chamaedrys L.—T. chamaedrys L. Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 284 p. max. p.—T. chamaedrys subsp. nuchense (C. Koch) Rech. (fil) Bot. Arch. 42 (1941) 369.

Exs.: HF URSS N. 4087.

2. მეცნარე 10—30 სმ სიმაღლისაა, ძირთან გახევებული, შებუსუსლი; საყვავილე ყლორტები წამოწეული მარტივი ან დატოტვილი ირგვლივ რბილი, ფაშარი, მეტ-ნაკლებად ზუჭუჭა, ძირს დახრილი ბეწვით მოფენილი; ფოთლები კვერცხისებრი ან მოგრძო კვერცხისებრია, კიდზე მომრგვალო, კბილისებრ განკვეთილი, ძირთან სოლისებრი, ზემოდან გაბნეულბეწვიანი, ქვემოდან შედარებით ხშირბეწვიანი; თანაყვავილები ლეროსეული ფოთლების მსგავსია, სოლისებრი ან თითქმის მომრგვალო ძირით. კიდეწმწამიანი, წვეროში კბილებიანი; სულ ზედა თანაყვავილები ორკბილიანია. ყვავილედი კენწრულია, კუმსი, ჩხროები მრავალყვავილიანია, მჭიდრო; ყვავილის ყუნწი ჯამზე მნიშვნელოვნად მოკლეა; ჯამი ზარისებრია, შებუსუსლი ძირს დახრილი ბეწვით, კბილები სამკუთხა, წაწვეტებული; გვირგვინი მეწამულია, გარედან ძლიერ შებუსუსლი, 2—3-ჯერ გრძელი ჯამზე. VI—IX.

აწერილია აზერბაიჯანიდან.

Typus: „Nuchi“ (C. Koch—B Typus).

იზრდება მშრალ ფერდობებზე, ნაშალებზე, ტყის ველობებზე, ბუჩქნარებში მთის წინებიდან 2350 მ-მდე ზღვის დონედან.

საქ. სსრ. 2 — სვან.: ზემო სვან.: მესტია-ჭალა (ზურებიანი); ადიში; მეშხაშის ხევი; ბეჩო-ლატალი (შელოკონიკოვი); ენგურის მარჯვენა ნაპირი, კვაკვა (ხაიშის ქვემოთ) (ქიმერიძე — TGM); ქვემო სვან.: შურის ციხე (ზურებიანი, ბოლქვაძე), ხელედულას სათავეები, ზემო ლახხლდა (ქიმერიძე, არაბული — TGM); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: რაჭა, ზედა ზაურა (დვალი); 8 — სამ-ოს.: სბის ხეობა, ჭატიევის ხევი; ედისის ხრამი, ქვემო ქაბუსტი (ე. და ნ. ბუშები); ცხინვალი (ფონ-ლემელიტი); 9 — ქართ.: ბაკურიანი, კობტა; შუღლიანთ უბანი (კოზლოვსკი); ბანის ხევი (იუზეპჩუკი, ვისოკოვსკოვსკაია და სხვ.); ლიკანის ხეობა (უცნობი კოლექტორი); ტანას ხეობა, სოფ. ბოშური (ქუთათელაძე, ლვინიანიძე); ატენი (რადე); მცხეთა, ნინოს ხევი (ნებრინცევი); შიომღვიმის ქედი, წეროვანამდე (ვართაპეტინი); ვერეს ხეობა; მახათა (კოზლოვსკი); კოჯორი (მაყაშვილი); წაკისი; თბილისის ბოტანიკური ბაღი; ლისის ტბა (ქუთათელაძე); მამკოდა (ქუთათელაძე, ვაგნიძე); თბილისის მიდამოები (სულაკაძე; უცნობი კოლექტორი); კუს ტბის მიდამოები (ივანიშვილი); 10 — მთიულ.: ხდეს ხეობა (ხარაძე, ხუციშვილი); 11 — თუშ-ფშავ.-ხევსურ.: პირიქითის ხევსურ. ორწყალი, შატილის ხევი; სოფ. აშვა (გრიგორაშვილი); 12 — კახ.: მთა ქოჩალი (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი); 12 — გარე-კახ.: კაკაბეთი (ყანჩაველი); გომბორი (ტროფიმოვი); სართიშალა (კარბოვი; ვართაპეტინი); ბოდბისხევი (ივანიშვილი, მუყბანიანი); გარეჯი (ივანიშვილი); 15 — გარდაბ.: ყარაიაზი (კეცხოველი); 16 — თრიალ.: ალგეთის ნაპირი (ივანიშვილი); თეთრი წყარო, სამშვილდე (ქუთათელაძე, ხინთიბიძე); 17 — ქვ. ქართ.: ბორჩალო

(კეცხოველი); 18 — ჯავახ.: აბული (ხინთიბიძე); ცხრაწყაროდან აზავრეთის-
კენ (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); 19 — მესხ.: აბასთუმანდ, სტფ-
ენიკლი (კემულარია-ნათაძე); მთა ყანობი (ქუთათელაძე, მანდენოვა, მინაძე);
ზეკარის უღელტეხილისკენ (ხინთიბიძე; ქუთათელაძე, მანდენოვა); ახალციხე
(ა. ლორთქიფანიძე); ახალციხე, სოფ. კლდესთან, სოფ. ურაველი (სოსნოვსკი,
კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ოშორის ქედი, სოფ. ზემო ოშორა (ხინთიბი-
ძე); ასპინძა, მარგისტანსა და ვარძიას შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე,
მანდენოვა); ასპინძასა და ტოლოშს შორის, თავშანი (გროსპეიმი); მინაძესა
და არუსთავს შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა).
სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ.

6. *T. multinodum* (Bordz.) Juz. Bot. mat. (Ленинград) XIV (1951) 21;
Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 53; Колак. Растит. мир Колх. (1961)
321; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 411 (georg.); eadem в Гросср.
Фл. Кавк. 2, VII (1967) 306.

2. მცენარე 15—30 სმ სიმაღლისაა, შებუსუსლია; ღეროები შედარებით
მცირერიცხოვანია, ძირთან გახევებული, სწორმდგომი, საკმაოდ მსხვილი, მო-
ფენილი საკმაოდ მჭიდრო ძირს დახრილი მოკლე, ჩვეულებრივი მეწამული
ბეწვით; ფოთლები მრავალრიცხოვანია, 10—15 წყვილი, ფართო კვერცხი-
სებრი, ზედა/ძირთან სოლისებრი, კიდეზე მომრგვალო-კბილისებრი, ხშირად
ორმაგი — სამმაგ დაკბილული, ფოთოლი ზემოდან შედარებით გაბნეული, ქვე-
მოდან ხშირი მოკლე ძირს დახრილი ბეწვით მოფენილი; ქვედა თანყვავი-
ლები ღეროსეული ფოთლების მსგავსია, დანარჩენი — ელიფსური, ჩაზნე-
ქილი, წაწვეტებული, ზედა ნაწილში წვრილკბილა. ყვავილეთი მოკლეა, 2—
3 სმ სიგრძის, მჭიდრო, ჩხროები 2—6-ყვავილიანია, ყვავილის ყუნწების ჯამ-
ზე ორჯერ მოკლეა; ჯამი ზარისებრია, ძირში მომრგვალებული, მეტნაკლებად
გაფარჩხული კბილებით, მეწამულ-იისფერი, გრძელი, უხეში, გაფარჩხული
ან ძირს დახრილი ბეწვით მოფენილი, კბილები ფართოა, მოკლე სამკუთხა
მოკლედ წაწვეტებული, სუსტი შებუსუსით, მცირერიცხოვანი წამწამებით კი-
დეზე, გვირგვინი ღია ფერისაა, ქვედა ტუჩი მუქი მეწამულია. VI—VII.

აწერილია აფხაზეთიდან — ახალი ათონი.

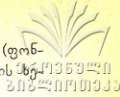
Typus: Abschasia. Distr. Suchum. In herbis marginem silvae
prope monasterium N. Athonense. 8 VI 1906. E. B. (LE!)

იზრდება ბალახოვან ფერდობებზე, ბუჩქნარში, ტყის ველობებზე, კლდე-
ებზე მთის ქვედა სარტყლიდან 2500 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: კუტიხიყუ (ალბოვი — SUCH); ვაგრის ქედი, მამ-
ძიშხა (იაბროვა, კვარაცხელია — SUCH), ბიჭვინთა, კაკალუკის მდლობი
(კოლაკოვსკი — SUCH); გუდაუთა, გეგა (პეტიაევი — SUCH); 2 — სვან.:
ქვ. სვან.: ცავერის რ-ნი, ტვიში, ორხვას ტყე (მთვარაძე); სოფ. ზესა და
იფარს შორის (სოსნოვსკი); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: რაჭა: ამბროლაურის რ-ნი, ჭრე-
ბალოს მიდამოები (მთვარაძე); ხიდის კარი (მუყბანიანი, შეთეკაური); ლეჩხ.
ცავერის რ-ნი, ტვიში, ორხვას ტყე, (მთვარაძე); 4 — სამეგრ.: სოფ. ინხუბრი,
ხაიში (მანდენოვა, ქუთათელაძე); სენაკი, სოფ. ნაქალაქევი (მაყაშვილი, კე-
მულარია-ნათაძე); ჯვარი (არხანგელსკი); ახალი სენაკი; მთა ურტიდან სოფ.
ხტასკენ (კემულარია-ნათაძე); 5 — იმერ.: სოფ. ზემო გოდოგანი (კემულა-

რია-ნათამე); ფარცხნალი (ბუჩიძე); 7 — აჭარ.: ბათუმი, ფარცხანა (ფონ-შლეიერი); ბათუმი (სატუნინი); ციხისძირი (როდიონოვი); ქედა, მერისის (სატუნინი); კიხისძირი (როდიონოვი); ქედა, მერისის (პობოვი). (რუკა 2-1).

7. *T. trapezunticum* (Rech. fil.) Juz. во Фл. СССР XX (1954) 54; Дмитриева в Определ. раст. Аджар. (1960) 321; Тер-Хачат. в Определ. раст. Груз. I (1964) 412 (georg.); eadem в Гросср. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 306.—*T. chamaedrys* subsp. *trapezunticum* Rech. fil. Bot. Arch. 42 (1941) 369; Ekim in Davis, Fl. Turkey 7 ((1982) 64.

Ис.: Bot. Arch. 42 (1941) 369 tab. 1, fig. 9; tab. 3, fig. 46.

T. multinodum (Bordz.) Juz.-გან განსხვავებით ახასიათებს ღეროს უფრო ხშირი და რბილი შებუსვა, ბეწვები შედარებით გრძელია; ფოთლები ძირითან ფართოდ ამოკვეთილ-სოლისებრია, ფორმით კვერცხისებრ-ნიჩბისებრი, 2 სმ სიგრძის, 1,2—1,5 სმ სიგანის, კიდეზე მომრგვალო-კბილისებრ განკვეთილი ან თითქმის დანაკეთული, წვერში მოკლედ მრგვალკბილა, ზედა მხარეზე შებუსულია გრძელი, თითქმის მიტკეცილი, გაბნეული ბეწვით, ქვედა მხარეზე თითქმის ქეჩისებრ შებუსული; ფოთლის ყუნწი ძალიან მოკლეა, ჯამი ხშირი, გრძელი, გაფარჩხული ბეწვითაა მოფენილი, კბილები გრძელია, ვიწრო, წაწვეტებული, კიდეწამწამიანი. სხვა ნიშნებით *T. multinodum*-ის მსგავსია. VI—VII.

აწერილია თურქეთიდან — ტრაპიზონი.

Т у р у с: "Trapezunt (Trabzon), Madardjik, Sintenis, 1384" [isotypus B, K, W, WU) sec. Ekim in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 64].

იზრდება მთის ქვედა სარტყელში, ზღვისპირა ქვიშარზე, კლდეებზე, მშრალ ფერდობებზე.

საქ. სსრ: 7 — აჭარ.: ქედა (პობოვი); აჭარის-წყალი, ქედა (ლიტვინოვი—LE); გონიოს მიდამოები (ვორონოვი, პობოვი) (რუკა 2-2).

საერთო გავრცელებ.: ბალკ.; მც. აზ. (ჩრდ. აღმ. ანატ., ტრაპიზონი).

გვარის 3. SCUTELLARIA L.* — მუზარადა

ჩხროები 2-ყვავილიანია, შეკრებილი მტევნისებრ ან თავთავისებრ ყვავილედებად. ყვავილები ყუნწიანია, თანაყვავილები უყუნწო; ყვავილები თანაყვავილების იდლებში სხედან. ჯამი ზარისებრია, ორტუჩა, ბლავვი, კიდე-მთლიანი მომრგვალო ტუჩებით, ნაყოფობისას დორზივენტრალურად შებრტყელებული და დახურული, ძირამდეა განკვეთილი; ზედა ტუჩი ზურგის მხარეზე განივი, უკანა მხარეზე შეზნექილი სავარცხლისებრი გამოწარმადითაა, ნაყოფობისას დიდდება და ბოლოს ცვივა; ჯამის ქვედა ტუჩი ზედვე რჩება. გვირგვინის მილი გრძელია, ჯამიდან ამოყოფილი, მოხრილი, ზედა ნაწილში თანდათან გაფართოებული და ორტუჩა გადანაღუნით, ბეწვის რგოლი არა აქვს; ზედა ტუჩი ზევითაა მიმართული, ჩაზნექილი, ჩაჩისებრი, კიდე-მთლიანი ან ამოკვეთილი, ძირში 2 ნაკვითი; ქვედა ტუჩი მთლიანია, ბრტყელი, ფართო,

* გვარის დახასიათება და სახეობების სარკვევი შეადგინეს რ. გავნიძემ და მ. ივანიშვილმა (sect. *Lupularia* A. Hamilt.)

ზედა ტუჩზე მოკლე ან გრძელი. მტვრიანა 4, გვირგვინის ზედა ტუჩის ქვეშ პარალელურად აღმავალია, წამწამისებრი სამტვრეები; წინა მტვრიანები უკანაზე უფრო გრძელია და სამტვრეების თითო განუვითარებელი ბუდე აქვს; უკანა მოკლე მტვრიანების სამტვრე ბუდეები გადახრილია. მტვრის მარცვალი თითქმის სფეროსებრია, ოდნავ შებრტყელებული, მერიდიანულად განლაგებული სამი ღარი; პოლარული ღერძის სიგრძე 24 მიკრონამდეა, ღარი გრძელია, ბოლოებში სოლისებრ შევიწროებული; მემბრანა სადაა ან მარცვლოვანი; ეგზონას სისქე 0,9—1,2 მიკრონია, სტრუქტურა მესრისებრია; ზედაპირის მოხატულობა წვრილწერტილებიანია. ბუტკოს ქვედა დისკო წარზიდულია კონუსისებრ ან სვეტისებრ გინოფორში; სვეტის ტოტები არათანაბარია. კაკლუქები მომრგვალოა ან კვერცხისებრი, მეტწილად ოდნავ სამწახნაგოვანი, ჩვეულებრივ მეჭეჭებიანი, ზოგჯერ ცოტად თუ ბევრად შებუსული. — მრავალწლოვანი, იშვიათად ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია და ნახევრად ბუჩქები მთლიანი ან დაკბილული, ზოგჯერ თითქმის შუა ძარღვამდე ფრთისებრ განკვეთილი ფოთლებით.

საქართველოში 13 სახეობაა გავრცელებული.

1. ყვავილები სხედან თანდათან დაპატარავებული კენწრული ფოთლების ილიებში, რომელიც არ განირჩევა ან ოდნავ განირჩევა ღეროსეული ფოთლებისაგან 2
- თანაყვავილები მოყვანილობით, ზომით, კონსისტენციით, შებუსვით, შეფერვით ან რომელიმე ამ ერთ-ერთი ნიშანთვისებით მკვეთრად განირჩევა ღეროსეული ფოთლებისაგან 3
- 2 ფოთლები ძირში ოდნავ გულისებრია, კიდეებზე არანათლად და დაშორიშორებულად მრგვალებულია. ჩხროები დაშორიშორებულია ერთმანეთისაგან; ჯამი მოკლე, მარტივი ბეწვითაა შებუსული . . . . . 1. *S. galericulata* L.
- ფოთლები ძირში წაკვეთილია, შუბისებრი, ზედა ნაწილში კიდე მთლიანია. ჩხროები მიახლოებულია; ჯამი ხშირი ჭირკვლოვანი შებუსვითაა . . . . . 2. *S. hastifolia* L.
3. თანაყვავილები ბალახოვანია; ყვავილენი გრძელია ან მოკლე, მაგრამ მტვენისებრი, ცალმხრივი და ფარჩხატი. გვირგვინი მოთეთრო-მოყვითალოა, მოცისფრო, იისფერი, ან მოწითალო-იისფერი. ფოთლები ქვედა მხარეზე შიშველია, შებუსულია ან ოდნავ შებუსული, მაგრამ თეთრი ან მონაცრისფრო ქეჩისებრი ბეწვებით არასოდეს არ არის დაფარული 4
- თანაყვავილები სიფრიფანაა; ყვავილენი ჩვეულებრივ მოკლეა, ხშირი, თავთავისებრი, ყვავილები სხვადასხვა მხარესაა მიმართული; გვირგვინი ყვითელი ფერისაა. ფოთლები ქვედა მხარეზე თეთრი ან მონაცრისფრო ქეჩისებრი ბეწვითაა თხლად მოფენილი 7
4. ყვავილენი გრძელია; გვირგვინი მოთეთრო-მოყვითალოა, მოცისფრო, იისფერი ან ზედა ნაწილში მოცისფროა, ქვედა ნაწილში მოთეთრო 5
- ყვავილენი მოკლეა; გვირგვინი მოწითალო-იისფერია 6
5. გვირგვინი ზედა ნაწილში მოცისფროა, ქვედა ნაწილში მოთეთრო. კაკლუქები მეჭეჭებიანია, თითოეული მეჭეჭის წვერზე ერთი ვარსკვლავისებრი ბეწვია. ღერო ქვედა ნაწილში ირგვლივ შებუსულია, ზედა ნაწილში მხო-

ლოდ წიბოებზეა მოკლე ხუჭუჭა ბეწვით შებუსუსლი, ფოთლები დიდი ზომისაა, კვერცხისებრი, ცოტად თუ ბევრად ღრმად გულისებრი ძირით .

..... 3. *S. altissima* L.
 — გვირგვინი მოთეთრო-მოყვითალოა, იისფერი მოცისფრო. კაკულუჭები მოკლე დაგრეხილი ბეწვებისაგან ბორცვებიან-ხორკლიანია ან მეჭეჭებიანია და ხშირი ვარსკვლავისებრი ბეწვითაა მოფენილი. ღერო, გაფარჩხული ბეწვითაა დაფარული ან ირგვლივ წვრილ ხუჭუჭბეწვებიანია; ფოთლები ფართო კვერცხისებრია ძირში წაკვეთილი ან ოდნავ გულისებრი .

..... 4. *S. albida* L.
 6. ღერო და ფოთლები შიშველია; ფოთლები ამოკვეთილ-დაკბილულია ან ამოკვეთილ-მრგვალებილია . . . . . 5. *S. pontica* C. Koch

— ღერო და ფოთლები შებუსუსლია; ფოთლები დამორიშორებულ მრგვალებილია . . . . . 6. *S. Helenae* Albov

7. თანაყვავილები ლანცეტაა, ფართო ლანცეტა ან მოგრძო კვერცხისებრი, ზოგჯერ ნავისებრ მოკეცილი 8

— თანაყვავილები მომრგვალო ან ფართო კვერცხისებრია, მეტნაკლებად სიფრიფანა 10

8. თანაყვავილები ლანცეტაა, წვერისკენ თანდათან წაწვეტებული, სუსტი ქეჩისებრი შებუსუსლი . . . . . 7. *S. leptostegia* Juz.

— თანაყვავილები ფართოლანცეტაა, მეტნაკლებად გრძელი მიტკეცილი ბეწვით მოფენილი 9

9. ფოთლები ზედა მხარეზე შიშველია, ქვედაზე — თხლად ქეჩისებრი; გვირგვინი 30 მმ სიგრძისაა . . . . . 8. *S. Raddeana* Juz.

— ფოთლები ზედა მხარეზე წვრილბეწვიანია, ქვედაზე — სქლად თეთრქეჩისებრი, გვირგვინი 2,0—2,8 სმ სიგრძისაა . . . . .

..... 9. *S. karatchaica* Charadze
 10. ფოთლის ფირფიტა თითქმის შუა ძარღვამდეა განკვეთილი ვიწრო ხაზური ფორმის ნაკეთვებად . . . . . 10. *S. Sosnowskyi* Takht.

— ფოთლის ფირფიტა კიდევ მომრგვალო-კბილისებრ ჩაჭრილია 11

11. თანაყვავილები ზურგზე გრძელი, ხშირი, რბილი, გაფარჩხული მარტივი და ღერაკიანი ჭირკვლოვანი შებუსუსლია, გვირგვინი 3—4 სმ სიგრძისაა . . . . . 11. *S. oreophila* Grossh.

— თანაყვავილები ზურგზე მოკლე მიტკეცილი ბეწვითაა, გვირგვინი 2,5—3 სმ სიგრძისაა 12

12. ფოთლები ზედა მხარეზე შიშველია ან გაბნეულბეწვიანი, არა ღრმად განკვეთილი; გვირგვინი მკრთალი ყვითელია . . . . .

..... 12. *S. ossethica* Charadze
 — ფოთლები ზედა მხარეზე წვრილბეწვიანია, ცოტად თუ ბევრად ღრმად, ზოგჯერ ფირფიტის ნახევრის 1/2—2/3-მდე განკვეთილი. გვირგვინი კაშკაშა ყვითელი ფერისაა . . . . . 13. *S. orientalis* L.

..... 13. *S. orientalis* L.

Subgen. 1. *Scutellaria*. — Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 48.— *Euscutellaria* (Briq.) Juz. в Фл. СССР XX (1954) 74.— Sect. *Euscutellaria* Briq. in Engler und Prantl, Nat. Pflanzenfam. IV, 3a (1896) 255.

Sect. 1. *Scutellaria*.* — Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 312; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 81.—Sect. *Vulgaris* Benth. in Benth. et Hook. fil. Gen. II. (1876) 1202.—*Stachymacris* A. Hamilt. Monogr. *Scutellaria* in Ser. Bull. Bot. V (1832) 1; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 103.—Sect. *Galericularia* A. Hamilt. op. cit. (1832) 31; Юзепчук op. cit. (1954) 90; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 48; Edmondson op. cit. (1982) 80 (sub nom. *Galericulata* A. Hamilt.).

— ყვაილები განლაგებულია მოპირისპირედ თანაყვაილების ილიებში, ჩნროებად, რომლებიც შეკრებილია კენწრულ მტევნისებრ ან ერთ მხარეს მიმართულ ცრუ თავთავებად; თანაყვაილები ბალახოვანია ან ღეროსეული ფოთლების მსგავსია, მაგრამ მათზე პატარა ზომისაა ან მათგან ძლიერ განსხვავდება ფორმით, ზომით და კიდევებით; ყუნწიანია, ფოთლები ღეროს კენწეროსაყენ თანდათან მცირდება, ყველა ფოთოლი ერთ მხარესაა გადახრილი ან დორზივენტრალურია. — მრავალწლოვანი, მეტწილად სწორმდგომი, დიდი ან პატარა ზომის ბალახოვანი მცენარეებია, მჯდომარე ან მოკლე და გრძელყუნწიანი, კიდემთლიანი ან დაკბილული ფოთლებით.

პოლარქტიკული გავრცელების მცენარეებია. საქართველოში 6 სახეობა იზრდება.

Subsect. 1 *Peregrinae* Boiss. Fl. Or. VI (1879) 681; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 105.—თანაყვაილები განსხვავდება ღეროსეულისაგან, პატარა ზომისაა, კიდემთლიანი მოკლეყუნწიანი; მალალი მცენარეებია აღმავალი ღეროთი და ფართო, კვერცხისებრი, ყუნწიანი, მრგვალკბილა ფოთლებით.

Ser. 1. *Galericulatae*.—Ser. *Eugalericulatae* Juz. Bot. mat. герб. Бот. инст. АН СССР XIV (1951) 359.—ყვაილები 1,5—2 სმ სიგრძისაა, ფესურა წვრილია. ფოთლები მრგვალკბილაა, ფუძესთან გულისებრია ან წაკვეთილი წვერისაკე თანდათანობით შევიწროებული.

1. *S. galericulata* L. Sp. Pl. (1753) 599; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 398; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 690; Альбов Тр. Тиф. бот. сада I, I (1895) 201; Гроссг. Фл. Кавк III (1932) 285; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 326; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 43; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 279 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси (1953) 88 (georg.); Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 90; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 193; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 318; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 412 (georg.); Исаев во Фл. Азерб. VII (1967) 234; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 312; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 251; Гладкова Фл. Европ. части СССР III (1978) 141; Галушко. Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 30; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 80; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 48.

Exs.: ГРФ n° 683.—ჩვეულებრივი მუზარადა.

* დაამუშავა რ. გავნიძემ

4. ღერო სწორმდგომია ან წამოწეული, 50 სმ-მდე სიმაღლის, მარტივი ან დატოტვილი, მეტწილად მოწითალო-მურა ფერის, მოკლე ბეწვით თხლად (ჩვეულებრივ მხოლოდ წიბოებზე) შებუსული; ფოთლები ფართო ლანცეტისა და მოგრძო ლანცეტამდე ფორმის, არამკვეთრად და დაშორიშორებულ მრგვალებილა, წვერზე მომახვილო ან მობლაგვო, ძირში ოდნავ გულისებრი, მოკლეყუნწიანი, ზედა მხარეზე შიშველი, ქვედა მხარეზე მხოლოდ მკვეთრად გამოსახული ძარღვების გაყოლებზე მოკლებეწვიანია. ჩხროები მცირერიცხვანია, ერთმანეთისაგან დაშორიშორებული, ყვავილები მოკლე ყუნწებზე სხედან, ერთ მხარესა მიმართული, თანდათან დაპატარავებული თანაყვავილები ილიაშია განწყობილი; თანაყვავილები მოყვანილობით ღეროსეული ფოთლებისაგან არ განირჩევა; ჯამი მოკლე, მარტივი ბეწვითაა შებუსული; გვირგვინი მოლურჯო-იისფერია, რამდენჯერმე ჯამზე გრძელი, მოკლე და ხშირი ბეწვით შებუსული; გვირგვინის მილი ძირში თითქმის სწორი კუთხითაა მოღუნული. კაკლები მოყვითალოა, ხშირმეჭებეჭიანი, მეჭებებს შორის ღია ფერის მკდომარე ჯირკვლები აქვს განვითარებული, შიშველია. ყვ. ნაყ.: VI—VIII. 2n=30.

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 751/6).

იზრდება დაბლობებზე, მთის ქვედა და შუა სარტყელში ტყიან ეკოტოპებზე. ფოთლოვან და წიწვიან ტყეებში ტყის პირებზე, ბუჩქნარში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ., 5 — იმერ., 9 — ქართ., 16 — თრიალ., 17 — ქვ. ქართ., 18 — ჯავახ.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.

საერთო გავრცელ.: სკანდ.; ჩრდ. ევრ.; შუა ევრ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (ჩრდ. აფრ.); მც. აზ. (ჩრდ. ნაწ.); ციმბირი; აზ. (ჩრდ. და აღმ. ნაწ.); წინა აზ. ჩრდ. ამერ.

შე ნ ი შ ვ ნ ა. პოლიმორფული სახეობაა. იუზეპჩუკი [Фл. СССР XX (1954) 91] თვლის, რომ კავკასიის, განსაკუთრებით ამიერკავკასიის პოპულაციები მორფოლოგიურად შედარებით მყარია.

Ser 2. *Hastifoliae* Juz. во Фл. СССР XX(1954)97 (descr. ross.). — ფოთლები ფართოფუძიანია, მახვილისებრი, ქვედა ნაწილში ძლიერ მრგვალებილა, ზედა ნაწილში კიდეშლიანი.

2. *S. hastifolia* L. Sp. Pl. (1753) 599; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 691; Гросср. Фл. Кавк. III (1932) 285; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 326; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 97; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 412 (georg.); Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 280 (georg); Тер-Хачат. в Гросср. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 312; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 141; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 30; Edmonson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 81.

Ис.: Фл. СССР XX (1954) табл. V, рис. 2; Фл. Европ. части СССР III(1978) табл. 25, 1.

4. ღერო წამოწეულია, დატოტავი ან მხოლოდ ქვედა ნაწილში დატოტვილი, 40 სმ-მდე სიმაღლის, შიშველი ან ზედა ნაწილში სუსტად შებუსული; ფოთლები ლანცეტა ფორმისა ან მოგრძო ლანცეტა, ძირში წაკვეთილი, შებუსებრი (ზოგჯერ დამატებით მეორე კბილით თითოეულ მხარეზე),

დანარჩენ ნაწილში კიდემთლიანია, მოკლეყუნწიანი, წვერზე მობლაგვო, ზედა მხარეზე თითქმის შიშველი, ქვედა მხარეზე სუსტად შებუსული. ყვავილედ მტევნისებრია, მოკლე, ცალმხრივი; ჩხროები მიახლოებულია, ყვავილები მოკლე ყუნწებზე სხედან, თანდათან დაბატარაებული, თანაყვავილების ილიონებშია განწყობილი; თანაყვავილები მოყვანილობით ღეროსეული ფოთლებისაგან არ განსხვავდება; ჯამი ხშირჯირკლოვანი შებუსეთაა; გვირგვინი ცისფერია, ქვედა ნაწილში მოთეთრო, რამდენჯერმე ჯამზე გრძელი, ხშირი მოკლე ბეწვით შებუსული, გვირგვინის მილი ძირში თითქმის სწორი კუთხითაა მოღუნული. კაკულქები მოყვითალოა, ხშირმეჭექიანი. ყვ., ნაყ., V—VII. $2n=32$.

აწერილია შვეციიდან (Hb. Linn. 751/7).

ტიპი დაცულია ლონდონში.

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში ტენიან ადგილებზე, მდინარეებისა და ტბების ნაპირებზე, ბუჩქნარებში.

საქ. სსრ: 16 — თრიალ.:.

სსრკ: იმიერკავკ.; ევრ. ნაწ.; დას. ციმბ.

საერთო გავრცელება: ჩრდ. ევრ.; შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

Ser. 3. *Altissima* e Juz. во Фл. СССР XX (1954) 105 (descr. ross.)

— მაღალი ბალახოვანი მცენარეებია მსხვილი მომრგვალოკბილებიანი ფოთლებით; თანაყვავილები ჯამს არ აღემატება, კვერცხისებრია, მოკლეყუნწიანი. ყვავილები ნაწილობრივ ან მთლიანად ანტოციანითაა შეფერილი.

3. *S. altissima* L. Sp. Pl. (1753) 600; Ledeb. Fl. Ross. III (1879) 396; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 688; Альбов, Тр. Тифл. бот. сада I, 1 (1895) 201; Somm. et Levier Acta Horti Petropol. XVI (1900) 392; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 327; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 43; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 278 (georg.); Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 105; Колак. Растит. мир Колх. (1961) [319; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 413 (georg.); Исаев во Фл. Азерб. VII (1967) 234; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 312; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 138; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 30; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 810.—*S. altissima* var. *longibracteata* O. Kapeller во Фл. Груз. VII (1952) 278 (georg.).

Ис.: Фл. СССР XX (1954) табл. VI, рис. 2; Davis, Fl. Turkey 7 (1982) fig. 2.

2. ღერო სწორმდგომია, მარტივი ან დატოტვილი, 120 სმ-მდე სიმაღლის, სულ ქვედა ნაწილში ირგვლივ შებუსული, ზედა ნაწილში მხოლოდ წიბოებზეა მოკლე ხუჭუჭა ბეწვით შებუსული; ფოთლები მეტწილად დიდი ზომისაა, 8 (15) სმ-მდე სიგრძის და 6 (8) სმ-მდე სიგანის, კვერცხისებრი, ცოტად თუ ბევრად ღრმა გულისებრი ძირით, მრგვალოკბილებიანი, სულ ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, მობლაგვო წვერით, შუა და ზედა ფოთლები უფრო მოკლეყუნწიანია, ოდნავ წარზიდული, მახვილი ან მობლაგვო წვერით, ყველა ფოთლი ზედა მხარეზე მუქი მწვანე ფერისაა, შიშველი, ქვედა მხარეზე უფრო ღია ფერის, ძარღვების გაყოლებაზე სუსტად შებუსული, კიდებზე წამწამიანი. ყვავილედ მტევნისებრია, მოგრძო, ფარჩხატი, ცალმხრივი,

ყვავილედი ღერძი და ტოტები, ისევე როგორც ჯამი, მარტივი და ჯირკვლოვანი, მოკლე ბეწვითაა შებუსუსული; თანაყვავილები ბალახოვანია, მწვანე; სულ ქვედა ფოთლები გრძელია, მოგრძოკვერცხისებრი, მოკლეყუნწიანი, დაკბილული; ზედა — სიგრძით ჯამის ტოლია, ყვავილობისას ჯამზე ოდნავ გრძელია ან მოკლე, კვერცხისებრი, კიდემთლიანი, მჯდომარე; გვირგვინი ზედა ნაწილში მოცისფრო-იისფერია, ქვედა ნაწილში მოთეთრო, გარეთა მხარეზე ძალიან მოკლე ბეწვით მოფენილი, ჯამზე 5-ჯერ გრძელი. კაკლუქები შებრტყელებულკვერცხისებრია, წვრილმეჭებებიანი, მეჭებებზე სამ-ხუთსხივიანი ბეწვებით. ყვ. ნაყ.: V—VII. 2n=34 (Van Leon, Kieft, 1980).

აწერილია საქართველოდან.

Typus: „Georgia in Orientale“ („Scutellaria“ Iberica altissima, utri-cae folio“), Tournefort (isotypus BM, P—Tourn 1139) [Fl. Turkey 7 1982) 81].

იზრდება მის ქვედა და შუა სარტყელში ფოთლოვან და წიწვიან ტყეებში, ტყის პირებში, ბუჩქნარებში, ტყის ველობებზე, ხევებში, მაღალბალახეულობაში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ., 2 — სვან., 3 — რაჭა-ლეჩხ., 4 — სამეგრ., 5 — იმერ., 8 — სამხრ. ოს., 9 — ქართ., 10 — მთიულ., 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ., 16 — თრიალ.

სსრკ: იმერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (სამხრ. რაიონები, ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

შენიშვნა. წინააზიური სახეობის *S. Tournefortii* Benth.-ს მონათესაეა.

Ser. 4. *Albida* Juz. во Фл. СССР XX (1954) 108 (descr. ross.).— Ser. *Vacillantes* Juz. op. cit. (1954) 112 descr. ross.)—წინა მწკრივთან შედარებით ფოთლები ნაკლებ მრგვალებილა. თანაყვავილები ყუნწზე გრძელია, გრძელი ან მოკლეყუნწიანი; ყვავილები თეთრია, ღია ყვითელი ან ანტოციანი-თაა შეფერილი.

4. *S. albida* L. Alt. (1771) 248.

4. ღერო სწორმდგომია, დატოტვილი, 100 სმ-მდე სიმაღლის, ისევე როგორც ფოთლები, წვრილი ხუჭუჭა და გაფარჩხული ბეწვითაა შებუსუსული; ფოთლები საშუალო ზომისაა, 4 სმ-მდე სიგრძის, 3,5 სმ სიგანის, ფართო კვერცხისებრი, მრგვალებილა, ყუნწიანი, წვერზე ბლაგვი; ქვედა ფოთლები გულისებრი ძირითაა, ზედა-წაკვეთილი; ყველა ფოთლოვანი ორივე მხარეზე შებუსუსულია. ყვავილენი მტევნისებრია, წაგრძელებული ფარჩხატი, ცალმხრივი; ყვავილედის ღერძი და ტოტები, ისევე როგორც ჯამი, გრძელი, მარტივი და უფრო მოკლე ჯირკვლოვანი ბეწვითაა დაფარული; საყვავილე ფოთლები ბალახოვანია, მწვანე, ჯამზე გაცილებით გრძელი, ელიფსური, ზოგჯერ ოდნავ კვერცხისებრი, ორივე ბოლოსაკენ შევიწროებული, კიდემთლიანი, მოკლეყუნწიანი, შებუსუსული, კიდებზე წამწამიანი; გვირგვინი მოთეთრო-მოყვითალო, მოცისფრო ან იისფერია, 3—5-ჯერ გრძელია ჯამზე, გარეთა მხარეზე ხშირი და ცოტად თუ ბევრად გრძელი ბეწვითაა შებუსუსული. კაკლუქები მეჭებები-

ნია ან ბორცვებიანი, დაფარულია ხშირი ვარსკვლავისებრი ან მოკლე დაგრე-
ხილი ბეწვით. ყვ., ნაყ.: V—VIII.

ორი ქვესახეობითაა წარმოდგენილი.

იზრდება კლდოვან, ქვიან ეკოტოპებზე, ტყეებში, ტყის პირებზე, ბუჩქნა-
რებში, მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ., 2 — სვან., 5 — იმერ., 7 — აჭარ., 9 — ქართ.

სსრკ: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმში).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მზრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.

a) *Subsp. albida*.—Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 94; Boiss. Fl. Or. VI (1879) 689; Альбов Тр. Тифл. бот. сада I, 1 (1895) 201; Somm. et Levier Acta Horti Petropol. XVI (1900) 392; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 326; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 44; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 279 (georg.); Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 193; Колак-Растит. мир Колх. (1961) 319; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 413 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 312; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 140.

Ис.: Fl. Turkey 7 (1982) fig. 2, 3.

ღერო ირგვლივ წვრილი ხუჭუჭი ბეწვებითაა დაფარული; ფოთლები ფართო კვერცხისებრი ფორმისაა, ქვედა ძირში ოდნავ გულისებრია, ზედა ფოთლები წაკვეთილი. გვირგვინი მოთეთრო-მოყვითალო ფერისაა. კაკლუქე-
ბი მოკლე დაგრეხილი ბეწვებითაა შებუსული და ამიტომ ბორცვებიანი და ხორკლიანია. $2n=32$.

აწერილია კულტივირებულ ეგზემპლარების საფუძველზე.

Typus: «Discribed from plants cultivated in Upsala Botanical Garden, originating from the Orient» [Fl. Turkey 7 (1982) 82].

საქ. სსრ: 1 — აფხ., 2 — სვან., 5 — იმერ., 7 — აჭარ.

სსრკ: შავი ზღვის სანაპ.; ევროპ. ნაწ. (ყირიმში).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მზრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.

b) *Subsp. colchica* (Reching. fil.) Edmondson in Not Royl. Bot. Gard Edinb. 38 (1980) 52.—*S. vacillans* Reching. fil. subsp. *colchica* Reching. fil. Bot. Archiv 43 (1941) 15.—*S. peregrina* L. var. *Sibthorpii* sensu Woronow in Fl. cauc. exicc. Fasc. XI (1909) 8 non Benth. (1848); Альбов Тр. Тифл. бот. сада I, 1. (1895) 201.—*S. Sibthorpii* Boiss et Reut. ex Boiss. Fl. Or. IV (1879) 688; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 278 (georg.); Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 287; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 327; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 44; Дмитриева, Опред. раст. Аджар, (1960) 193.—*S. Woronowii* Juz. Bot. mat. герб. Бот. инст. АН СССР XIV (1951) 360; idem во фл. СССР XX (1954) 112; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 319; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 413 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 313; Гладкова, Фл. Европ. части СССР III (1978) 140.

Ис.: Bot. Archiv 43 (1941) tab. 1, fig. 9; Fl. Turkey 7 (1982) fig. 2, 4.

ღერო გაფარჩხული ბეწვითაა დაფარული; ფოთლები ძირში წაკვეთილია. გვირგვინი იისფერია ან მოცისფრო. კაკლუქები მეტეპეზიანია და ხშირი ვარსკვლავისებრი ბეწვითაა დაფარული. $2n=34$. (sub S. Woronowii Juz.) აწერილია ართვინიდან.

Typus: „In lapidosis supra pagum Swetibar (Sotibar) prope Artvin 14, VI, 1907). Woronow (Fl. cauc. Exicc. n° 274, isotypus E, W)“ [Fl. Turkey 7 (1982) 84].

საქ. სსრ: 7 — აჭარ.

სსრკ: ყირიმი.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.: ჩრდ. დასავ.

Sub ect. 2. **Salviifoliae** Boiss. Fl. Or IV (1879) 681; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 113. — თანაცვაილები ღეროსეულ ფოთლებზე პატარა ზომისაა, კიდემთლიანი. დაბალი ნახევრადბუჩქებია გართხმული, ოდნავ მრგვალებილა ან მთლიანი ფოთლებით.

Ser. 5. **Ponticae** Juz. во Фл. СССР XX (1954) 113 (desc. ross.) — ყვაილები წითელია ან იისფერი, ფოთლები გლუვია. ლიტოფიტებია.

5. **S. pontica** C. Koch in Linnaea XXI (1849) 701; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 686; Альбов Тр. Тифл. бот. сада I, 1 (1895) 200; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 285; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 326; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 277 (georg.); Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 113; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 193; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 319; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 412 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 313; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 88 p. p.—**პონტური მუზარადა**.

4. ღერო მრავალრიცხოვანია, ძირში გახევებული, წამოწეული თხელი, 10—15 სმ სიმაღლის, შიშველი; ღეროსეული ფოთლები წვრილია, კვერცხისებრი, დაშორიშორებულ ამოკვეთილებილებიანი, ბლაგვეწვერიანი, ძირში მოკლე სოლისებრ წაწვეტებული, ქვედა ფოთლები საკმაოდ გრძელყუნწიანია, ზედა-მოკლეყუნწიანი, ყველა ფოთოლი შიშველია, ქვედა მხარეზე დაწინწკლული ჯირკვლებითაა, კიდებზე მოკლე წამწამებითაა თხლად მოფენილი. ყვაილედი მტევნისებრია, მოკლე, ფარჩხატი, ცალმხრივი; ყვაილედის ღერძი გრძელი ბეწვითაა მოფენილი; თანაცვაილები ბალახოვანია, ელიფსური, კიდემთლიანი, მოკლეყუნწიანი, ორივე მხარეზე ოდნავ შებუსუსო, ქვედა მხარეზე დაწინწკლული ჯირკვლებით, კიდებზე გრძელყუნწიანი, ჯამზე გრძელი; გვირგვინი მოწითალო-იისფერია, გარეთა მხარეზე შებუსუსო. კაკლუქები შებუსუსოა. ყვ., ნაყ.: VI—VIII.

აწერილია პონტოს ქედიდან.

Typus: „Pontos Lazicus, 1830—2440 m, 1843, C. Koch (holotypus B“ [Fl. Turkey 7 (1982) 88].

იზრდება სუბალპური და ალპური სარტყლის კლდოვან ეკოტოპებზე, მდელოებზე.

საქ. სსრ: 7 — აჭარ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.: ჩრდ. დასავ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. ანტითავრის ენდემური სახეობის *S. salviifolia* Benth.-ს და აღმ. ხმელთაშუაზღვრეთის სახეობის *S. diffusum* Benth. მონათესავეა. სისტემატიკურად ახლოა აგრეთვე კალციფიტ *S. Helenae* Albov-თან და განსხვავდება მისგან უმნიშვნელო სისტემატიკური ნიშნებით, ამიტომაც, რომ Edmondson-ი [in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 88] *S. pontica* C. Koch და *S. Helenae* Albov-ს იდენტურ სახეობებად თვლის. გვ. *Scutellaria*-ს ვიწროლოკალური სახეობები საჭიროებს მონოგრაფიულ შესწავლას.

○ 6. *S. Helenae* Albov Tr. Одесск. общ. сад. 1 (1891) 14; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 326; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 43; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 277 (georg.); Колак. Растит. мир Колх. (1961) 319; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 412 (georg.); Тер-Хахат. в Гроссг Фл. Кавк. 2, VII (1967) 313.—*S. pontica* C. Koch var. *abchasica* Albov Bull. Herb. Boiss. I (1893) 261; Tr. Тифл. бот. сада I, 1 (1895) 200; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 43; Гроссг фл. Кавк. III (1932) 285.

Is.: Tr. Одесск. общ. сад (1891) табл. sine n°); Колак. Фл. Абх. IV (1949) табл. V.

2. ღერო მრავალრიცხოვანია, ძირში გახევებული, წამოწეული, 20 სმ-მდე სიმაღლის, შებუსუსული; ღეროსეული ფოთლები წვრილია, კვერცხისებრი, დაშორიშორებულმრგვალებილა, ბლაგვწვერიანი, ძირში მოკლე სოლისებრ შევიწროებული; ყუნწები დაახლოებით 2-ჯერ მოკლეა, ვიდრე ფირფიტა, ორივე მხარეზე შებუსუსული, ქვედა მხარეზე დაწინწკლული ჯირკვლებით, კიდევებზე წამწამიანი. ყვავილედი მტევნისებრია, მოკლე, ცალმხრივი; ყვავილედის ღერძი ვრძელი და ხშირბეწვიანია; თანაყვავილები ბალახოვანია, მოგრძო-ელიფსური, კიდემთლიანი, თითქმის მჯდომარე, ორივე მხარეზე შებუსუსული, ქვედა მხარეზე დაწინწკლული ჯირკვლებით კიდევებზე ვრძელი და ხშირწამწამიანია, ჯამზე ვრძელი; გვირგვინი მოწითალო-იისფერია, ვარეთა მხარეზე შებუსუსული. ყვ., ნაყ.: VI—VII. 2n=22. (Гагნიძე, 1983).

აწერილია აფხაზეთიდან ბზიფის ქედიდან (მთა ჩიპარა). ტიპი (იზოტიპი) ლენინგრადშია დაცული.

იზრდება კირქვიან ღორღიან ეკოტოპებზე, კლდეებზე, სუბალპურ და ალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: ბზიფის ქედი (ალბოვი — TBI); ბზიფის ქედი მთა ნაბრა (კოლაკოვსკი — SUCH, LE, TBI); მთა ბრძიშხა (კოლაკოვსკი და იაბროვა — LE); მთა ძიშრა (კოლაკოვსკი და იაბროვა — SUCH); ტაგიჯი-იტარა (კოლაკოვსკი — SUCH); ტაგიჯი-იტარას, კოპიშხოსა და აბაცს შორის (კოლაკოვსკი); ტაგიჯი-იტარასა და ნაპრას შორის (კოლაკოვსკი — SUCH); აბგარხუკა ახატს ზემოთ (მალევი — SUCH); აშხაბაშხა, ბომბეი-იაშტა (კოლაკოვსკი — SUCH); მამიშხა (შენგელია, კოლაკოვსკი და იაბროვა — SUCH); რიწა (კოლაკოვსკი — SUCH); იუპშარა (ესვანჯია; აძინბა; კოლაკოვსკი და შენგელია; შენგელია — SUCH); რიწის ბილიცი (შაკრილი და შენგელია — SUCH); მთა ახატა (პეტიაევი — SUCH); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: ჯონოულას სათავეები (გაგნიძე, შეთეკაური; გაგნიძე, ჭელიძე, შეთეკაური — TBI); ჯვარი (გაგნიძე, ჭელიძე, შეთეკაური — TBI); 4 — სამეგრ.: მთა ჯვარი

(სოსნოვსკი — SUCH; სმელნოვა); მიგარიას გზაზე (მანდენოვა, ქუთათე-
თელაძე — TBI); სოფ. ჯვარი (მანდენოვა, ქუთათელაძე — TBI); ასხი (კო-
ლაკოვსკი და პანიუტინი — SUCH); ოხაჰკუა (ე. სოხაძე — LE); მთა წუ-
ლაში (გაგნიძე, ჭელიძე — TBI) (რუკა 3).

Sect. 2. *Lupulinaria* A. Hamilt.* Mem. Soc. Linn. Lyon I (1832) 11;
Юзепчук Бот. мат. (Ленинград) XIV (1951)363; idem во Фл. СССР XX
(1954) 117; Charadze Not. Syst. Geogr. Tbilis. 22 (1961) 48; Тер-Хачат.
во Фл. Кавк. 2, VII(1967)313.—ნახევრადბუჩქია. ფოთლები კიდეზე მომრგვალო
კბილსებრ ან უფრო დრამადა განკვეთილი. ყვავილების ცრუ ჩხროები კენ-
წრულ მჭიდრო თავთავისებრ ყვავილედშია შეკრებილი, თანაყვავილები მჯლო-
მარეა, თითქმის აკვისებრი, ფორმით, შეფერვით და შებუსვით მკვეთრად გან-
სხვავდება ღეროსეული ფოთლებისაგან.

Ser. 11. *Leptostegia* Charadze in Not. Syst. Geogr. Tbilis. 22
(1961) 48. — Ser. Boissierianae Grossh Изв. Аз. ФАН СССР 3 (1945) 79
excl. S. Steveni Juz., nom. illegit. — Ser. Tauricae Juz. во Фл. СССР XX
(1954)129 p. p. non Grossh—ახასიათებთ გახევებული წვეკლისებრი ღეროები და
წაგრძელებული მუხლთმორისები. ფოთლები არადრამადა კბილსებრ განკვე-
თილი, ზედა მხარეზე შიშველი ან წვრილი გაბნეული ბეწვით მოფენილი, ქვე-
დაზე.—თბლად მოთეთრო ქეჩისებრი შებუსვით. თანაყვავილები მწვანეა,
წვრილი მიტკეცილი, იშვიათად ფაშარი შებუსვით, ბეწვები მარტივია, უფრო
იშვიათად ჯირკვლოვანი.

© 7. *S. leptostegia* Juz. Бот. мат. (Ленинград) XIV (1951) 379;
Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 132; Харадзе в Опред. раст. Груз.
I(1964) 412 (georg.); Тер-Хачат. в Гросср.Фл. Кавк. 2, VII (1967) 314.—S.
Boissieri Sosn. ex Grossh. Фл. Кавк. III (1932) 286 p. p.

24. მცენარე 12—25 სმ სიმაღლისაა, აქვს მოკლე ძლიერ დაბოტვილი
გახევებული ღერო, ყლორტები მუქი იისფერია, ქვედა ნაწილში თითქმის
შიშველი, ზედა ნაწილში — გაბნეული ძალიან მოკლე ბეწვით, ხოლო წვერ-
ში საკმაოდ ხშირი მოთეთრო შებუსვით; ფოთლები კვერცხისებრი ან ვიწრო
კვერცხისებრია 6—20 მმ სიგრძის, 3—10 მმ სიგანის, ძირში წაკვეთილი, კი-
დეზე მომრგვალო-კბილსებრ განკვეთილი, თითოეულ მხარეზე 3—5 ბლავი
კბილით, 3 მმ-მდე სიგრძის, ზედა მხარეზე შიშველი, ქვედა მხრიდან თეთრ-
ქეჩისებრ შებუსვული, სუსტად გამოსახული გვერდითი ძარღვებით. ყვავილე-
დი ფაშარია, 3—5 სმ სიგრძის; თანაყვავილები ლანცეტა ფორმის, თანდათან
წაწვეტებული, 5—7 მმ სიგრძის, 15—25 მმ სიგანის, მწვანე, ძალიან სუსტი
ქეჩისებრი შებუსვით; გვირგვინი შედარებით პატარა ზომისაა, 2—2,5 სმ სი-
გრძის, ღია ყვითელი ფერისაა, გარედან მჯლომარე ჯირკვლებით მოფენილი
VII—VIII.

აწერილია თერგის ხეობიდან.

Typus: In valle. fl. Terek inter Tschmi et Lars, in declivibus ad
ripam sinistram, 25 VIII 1949, fl. № 912 V. Golubkova (LE!).

*დაამუშავა მ. ივანიშვილმა

იზრდება ქვიან მშრალ ფერდობებზე, ნაშალებზე გლერძიანებში მთელ
შუა სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ: 10 — მთიულ.: ყაზბეგი, სოფ. ფანშეთი, ნათლისმცემელი, ლე-
დუშაურის არაგვი, სოფ. ჭუთა (ივანიშვილი); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: ხევ-
სურ., შატილი (ივანიშვილი, მ. ხუციშვილი); შატილი, აცეხი, მუცო; არდოტი
(ოჩიაური — TGM), ფშავი: სოფ. ხოშარი (ოჩიაური — TGM) (რუკა 4).

სსრკ.: იმიერკავკ.

© 8. S. Raddeana Juz. Bot. журн. СССР 24,5—6 (1939) 431 (in
adnot.); Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 130; Харадзе в Спред. раст.
Груз. I (1964) 413 (georg.)—S. Boissieri Sosn. ex Grossh. Фл. Кавк. III
(1932) 286 p. p. — S. orientalis L. var. chamaedrifolia N. Pop. Mat. Фл.
Кавк. IV, 3(1916) 73 p. p.; Гросср. Изв. Аз. ФАН СССР 3(1945) 79 pro
syn. S. Boissieri Sosn. ex Grossh.

4. მცენარე 12—22 სმ სიმაღლისაა; ღერო მხოხავია, გახევებული, და-
ტოტევილი; ყლორტები წამოწეულია, დაკლავნილი, ხშირად მოწითალო ფე-
რის, მოკლე, ხუჭუჭა, მიტკეცილი ბეწვით დაფარული, ქვედა ნაწილში ხში-
რად შიშველი; მუხლთშორისები ცოტად თუ ბევრად დაგრძელებულია, ფოთ-
ლები საშუალო ზომისა ან პატარა 7—18 მმ სიგრძის, 4—10 მმ სიგანის,
კვერცხისებრი ან მოგრძო კვერცხისებრი, წაყვეთილი ან იშვიათად ფართო
სოლისებრი ძირით, კიდეზე საკმაოდ ღრმად მომრგვალო — კბილისებრ გან-
კვეთილი, თითოეულ მხარეზე 4—6 არათანაბარი ზღავეი 1—3 მმ სიგრძის
კბილით; ზედა მხარეზე მწვანე, შიშველი, ქვედაზე — თხელი ქეჩისებრი შე-
ბუსვით, კვერდითი ძარღვები სუსტადაა გამოსახული. ყვავილედი საკმაოდ
მჭიდროა 2,5—3,5 სმ სიგრძის, დაყვავილების შემდეგ მეტნაკლებად დაგრძე-
ლებულია; თანაყვავილები პატარა ზომისაა, ქვედა — 9—12 მმ სიგრძის, 4—6
მმ სიგანის, მოკლედ წაწვეტებული, მწვანე, მეტნაკლებად გრძელი მიტკეცი-
ლი ბეწვით შებუსული, ჯამი ხშირი ქეჩისებრი შებუსვით; გვირგვინი 3 სმ-
მდე სიგრძის, ყვითელია, გარედან შებუსულია.

აწერილია თუშეთიდან—სოფ. ჯვარბოსელი.

Typus: Pag. Dshwari Woseli, Tuschetiae 1876. 13 Juli, Radde (LEI
isotypus TGM!)

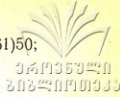
იზრდება კლდეებზე, ღორღიან ნაშალებზე სუბალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 10 — მთიულ.: ყაზბეგი ყუროს ძირთან; თერგის სათავეები,
თრუსოს უღელტეხილისაკენ (ხარაძე); ხევი, ყაზბეგი, ნათლისმცემელი (ივა-
ნიშვილი); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: თუშეთი, ჯვარბოსელი (რადე, LE,
TGM) (რუკა 5-1).

სსრკ.: იმიერკავკ.

S. r. 2. Tauricae Grossh. Изв. Аз. ФАН СССР, 3 (1945) 79;
Charadze Not. Syst. Geogr. Tbilis. 22 (1961) 49. — ძირთან გახევებული
დაკლავნილი ღეროები და მოკლე მუხლთშორისები აქვთ. ფოთლები კიდეზე
მომრგვალო-კბილისებრია, გრძელი ყუნწით, ზედა მხარეზე მჭიდროდ წვრილ-
ბუსუსიანია, ქვედაზე—მეტნაკლებად მჭიდრო ქეჩისებრი შებუსვით. თანაყვავი-
ლები შებუსულია მეტნაკლებად მიტკეცილი ან გაფარჩხული მარტივი ბეწვით.

4. ღერო ვახევებულია, მრავალი 15—16 სმ სიგრძის დატოტვილი წამოწეული ძირთან გართხმული ყლორტებით, რომლებიც მჭიდრო გაფარჩხული ბეწვითაა დაფარული, მუხლთშორისები მოკლეა; ფოთლები კვერცხისებრია (3) 6—9 მმ სიგრძის ყუნწებითაა, ჩვეულებრივ 11—16 (22) მმ სიგრძის, 6—9 (15) მმ სიგანის, ზედა მხარეზე მიტკეცილი წვრილი ბეწვით მოფენილი, ქვედაზე — თეთრქეჩისებრი, ძირთან ოდნავ სოლისებრი, წვერწაწვეტებული, კიდეზე არაღრმად მომრგვალო-კბილისებრი განკვეთილი, თითოეულ მხარეზე 4—6 მობლაგვო სამკუთხაკვერცხისებრი კბილით. ყვავილედ კუმსია 2,5—3,5 სმ სიგრძის, დაყვავილების შემდეგ ჩვეულებრივ არ არის დაგრძელებული; თანაყვავილები ფართო ლანცეტა, გრძლად წაწვეტებული, ხშირად ნაეისებრ მოკეცილი, 10—13 მმ სიგრძის, 5—6 მმ სიგანის, წვრილი, იშვიათად უფრო გრძელი ხუჭუჭა მიტკეცილი და ერთეული ჭირკვალა ბეწვებით მოფენილი, კიდეწამწამიანი; გვირგვინი მომწვანო-მოყვითალოა, 20—28 მმ სიგრძის, ხახაში 8 მმ სიგანის, მჭიდრო ჭირკვლოვან-ბეწვიანი, თითქმის ბანჯგვლიანი ზედა და ქვედა ტუჩით. VII—VIII (სურ. 1-2).

აწერილია ჩრდილო კავკასიიდან მდინარე ყუბანის სათავეებიდან.

Typus: Fl. Kuban. In viciniis Utshkulan. In declivibus siccis. In regione montana media, 5 VII 1958. I. Latschaschwili, R. Gagnidze (TBI!).

იზრდება ლორღიან სუბსტრატზე ტყის სარტყლიდან 2 000 მ-მდე.

საქ. სსრ: 2 — სვან. მესტია (სოსნოვსკი); ცხენისწყლის სათავეები, ზემო ლაფური (ზურებიანი) (რუკა 5-2).

სსრკ: იმიერკავკ.: ბალყარეთი.

Ser. 3. *Platystegiae* (Juz.) Grossh. Изв. Аз. ФАН СССР 3(1945)82. —Ser. *Euplatystegia* Juz. во Фл. СССР XX(1954) 146 p. p.—ფოთლები ქვედა მხრიდან რბილი რუხი ქეჩისებრი შებუსვითაა, თანაყვავილები კიდემთლიანია, შიშველი ან შებუსული.

© 10. S. Sosnowskyi Takht. Not. Syst. Geogr. Tbilis. 9 (1940) 24; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 165; Харадзе в Опред. раст. Груз. I (1964) 413 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967)320; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 92 pro *S. orientalis* subsp. *Sosnowskyi* (Takht.) Fed.—*S. orientalis* α *apinnatifida* Reichb. H. Пон. Мар. Фл. Кавк. IV, 3 (1954) 79 p. p.

Is.: Изв. Аз. ФАН СССР 3 (1945) 85, фиг. 14.

4. მცენარე დაბალია, აქვს გართხმული განხევებული დატოტვილი მოკლე ღერო; ყლორტები წამოწეულია, შეფოთილი, 5—15 სმ-მდე სიგრძის, მოკლე, გაფარჩხული, ხუჭუჭა ბეწვით მოფენილი; ფოთლები 5—25 მმ სიგრძის, 2,5—12 მმ სიგანის, მოხაზულობით ელიფსურია ან მოგრძო, ძირთან წაკვეთილი, ღრმადაა თითქმის ფირფიტის შუა ძარღვამდე ფრთისებრ განკვეთილი, 4—7 ხაზური ან ვიწრო ხაზური, ბლაგვი ნაკვთით თითოეულ მხარეზე, ზედა მხარეზე მწვანე, ცოტად თუ ბევრად გაბნეული მოკლე ბეწვით მოფენილი,

ქვედაზე — რუხი ან მოთეთრო ქეჩისებრ შებუსვით, ოდნავ გამოსახული
ძარღვებით, ყუნწები გრძელია 0,3—2 სმ სიგრძის, თხალადა ქეჩისებრ შებუსვული
სული. ყვავილენი არამჭიდრო თავთავისებრი, 2,5—5 სმ სიგრძის; თხალადა
ლები 8—13 მმ სიგრძის, 3—6 მმ სიგანის, ვიწრო კვერცხისებრი ან კვერცხ-
სებრ-ლანცეტა, ძირისკენ შევიწროებული, მკდომარე, მოზღავეო ან წაწვე-
ტებული, ხშირად თითოეულ მხარეზე აქვს ერთი-ორი კბილი, სქალადა მო-
ფენილი გაფარჩხული, გრძელი ბეწვით და გაბნეული დერაკიანი ჯირკვლე-
ბით; ჯამი მჭიდრო, გაფარჩხული მარტივი და ჯირკველა შებუსვითაა; ვერ-
გენი 2—3 სმ სიგრძისაა, ხახაში 7 მმ-მდე სიგანის, ყვითელი, გარედან მო-
ფენილია მარტივი და ჯირკველა ბეწვებით. V—VII (სურ. 1-1).

აწერილია სამხეთიდან.

Typus: „Armenia districtus Amassicus, prope pagum Kaikuli in pra-
tis montanis, 12 VIII 1934“ (ERE).

იზრდება მთის შუა და ზედა სარტყელში, ზღვის დონიდან 1800 (2200) მ-
მდე, მშრალ ქვიან ფერდობებზე ფრიგანოიდურ და ტრაგაკანტულ ცენოზებში
და ვაციწვერიანებში.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.: ბორჯომის ხეობა, წალვერი (ხინთიბიძე, ჩოლოყა-
შვილი); ბორჯომ-პარკი, ბორჯომულას სანაპირო (ხინთიბიძე, ივანიშვილი);
გუჯარეთის-წყალი, ტმოთეს უბანსა და გუჯარეთს შორის (ხინთიბიძე, ლეი-
ნიაშვილი); 16 — თრიალ.: წალკა (გრიგორაშვილი); 18 — ჯავახ.: ქაჩალგო-
რა-ყურან-ჩაი (ზამთარაძე); ახალქალაქი, ზრესი (ზედელმეიერი); სოფ. ურ-
ბენი (გროსპეიმი); ახალქალაქის მიდამოები (ივანიშვილი, მუყბანიანი); სოფ.
ჯოდოლარი (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); სოფ. კორხთან (ივანი-
შვილი); ტბა ფარავანი, ტამბოვკასა და ბოგს შორის (ივანიშვილი); 19 —
მესხ.: აწყურსა და თისელს შორის; ახალციხე, რაბათის მიდამოები; ახალცი-
ხე, სოფ. ურაველი; სოფ. ოხეროსა და ურაველს შორის (სოსნოვსკი, კემუ-
ლარია-ნათაძე, მანდენოვა); სოფ. ურაველი (ივანიშვილი, მუყბანიანი); სოფ.
ოთასა და დამალას შორის (ტერ-ხაჩატუროვა); სოფ. ოშორა (ჩოლოყაშვილი,
ჩუხრუკიძე, ლეინიაშვილი); ასპინძის რაიონი, ნიალაღან ოშორასკენ (სოს-
ნოვსკი); ნიალა, ლეპისსა და შალოშეთს შორის; ასპინძისა და რუსთავს შორის
(ხინთიბიძე) (რუკა 6-1).

სსრკ.: ამიერკავკ.: სომხ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (აღმ. ანატ.).

Ser. 4. *Oreophila* Grossh. Изв. Аз ФАН СССР 3 (1954) 80;
Charadze Not. Syst. Geogr. Tbilis, 22 (1961) 53.—Ser. *Euplatystegia* Juz. во
Фл. СССР XX (1954) 145 p. p.—ფოთლები არალრმად კბილისებრ განკვეთი-
ლია. ყვავილენი მეტნაკლებად ფაშარია, მოკლე ან წაგრძელებული. თანა-
ყვავილები, კიდემთლიანია, მეტ ნაკლებად გაფართოებული, ხშირად შეფე-
რილი, შებუსვა ფაშარია ან მიტკეცილი, ბეწვები მარტივია, ხშირად ერევა
დერაკიანი ან გაბნეული მკდომარე ჯირკვლები.

© 11. *S. oreophila* Grossh. Изв. Аз ФАН СССР 3 (1945) 80;
Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 154; Харадзе в Опред. раст. Груз. I
(1964) 413 (georg.); Тер-Хачат. в Опред. раст. Кавк. 2, VII 1967 317.—*S.*
orientalis var. *chamaedrifolia* N. Pop. Mat. Фл. Кавк. IV, 3(1916) 73, p. p.
Ic.: Изв. Аз ФАН СССР, фиг. 8, 2 в.

4. მცენარის ღერო მოკლეა, გახევებული, დატოტვილი, მისი ყლორტები 10—30 სმ სიმაღლისაა, წამოწეული, საკმაოდ მძლავრი, გაღუნული ან ოდნავ დაკლავნილი, მოკლე წვრილი ხუჭუჭა ბეწვით შემოსილი ან თითქმის შიშველი; ფოთლები საშუალო ზომისაა 10—14 მმ სიგრძის, 7—23 მმ სიგანის, მუხლთშორისების თითქმის ტოლი ან ყლორტის ზედა ნაწილში ხშირად ორჯერ მოკლე, ფართო ან მოგრძო კვერცხისებრი, ძირთან ოდნავ გულისებრი, წაკვეთილი ან ზოგჯერ ბლაგვეუთხიანი, წვერში ცოტად თუ მეტად ბლაგვი, არაღრმად მომრგვალო-კბილისებრ განკვეთილი, თითოეულ მხარეზე 3—8 ირიბი, წვერზე მომრგვალო კბილით, ზედა მხარეზე მწვანეა, გაბნეული წვრილი მოკლე ბეწვით მოფენილი; ქვედაზე ხშირი, წვრილი, თეთრი ან რუხი ქეჩისებრი შებუსვით, ყუნწები 2 სმ სიგრძისაა ქეჩისებრ შებუსვული. ყვავილედი 3—6,5 სმ სიგრძის, თავთავისებრი, მჭიდრო, ნაყოფობისას შედარებით ფაშარი, 9 სმ-მდე სიგრძის; თანაყვავილები (1) 1,5—2 სმ სიგრძისაა, 9—12 მმ სიგანის, სიფრიფანა, კვერცხისებრი ან ფართო კვერცხისებრი, გამობერილი ან თითქმის ბრტყელი, წვეტიანი ან გრძლად წაწვეტებული, კიდემთლიანი, ზურგზე გაფარჩხული გრძელი, მჭიდრო, რბილი მარტივი ბეწვით და მოკლე ღერაკიანი ჯირკვლებით მოფენილი, ხშირად მოწითალო იისფერი; გვირგვინი 3—4 სმ სიგრძის, ხახაში 6—9 მმ სიგანის, ყვითელი, გარედან შებუსვულია მარტივი და ჯირკვალა ბეწვით. VI—IX.

აწერილია აღმოსავლეთ კავკასიონიდან (აზერბაიჯანი, კუბის რაიონი).

Typus „Distr. Kuba prope p. Kryz, Azerbaijdzan, 15 VII 30. Kasu-mov“ (Bak).

იზრდება ნაშალებზე, მდელოებზე, არყნარში ველოებზე სუბალპურ და ალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 10 — მთიულ.: ყაზბეგის რაიონი, თრუსოს ხეობა, კასარა (ივანოვილი); სოჩოს ხევი; ჭართლის ხევი; ხანდოს ხევი; სოფ. მეჯილაური; სოფ. ხევში; გვედაქის ხეობა (ოჩიაური, ქიმერიძე, TGM); 8 — სამხ. ოს.: სბის ხეობა, უუარი-ფეზი, ედისი (ე. და ნ. ბუშები) (რუკა 7-ე).

სსრკ.: იმიერკავკ.: დაღესტანი, ამიერკავკ.: აზერბაიჯანი (ყუბის რაიონი).

12. *S. ossethica* Charadze Not. Syst. Geogr. Thbilis. 22 (1961) 53; Харадзе в Опред. раст. Груз. I (1964) 414 (georg.).

4. მცენარეს აქვს მრავალი, ქვედა ნაწილში გახევებული დაკლავნილი ღერო, ყლორტები წამოწეულია 15—30 სმ სიმაღლის, ზედა ნაწილში მეწაბული ფერისაა, გაბნეული წვრილი მიტკეცილი ბეწვითაა მოფენილი, მუხლთშორისები ფოთლებს 1,5—2-ჯერ აღემატება; ფოთლები კვერცხისებრია ძირთან წაკვეთილი ან ოდნავ სოლისებრი, კიდეზე მომრგვალო-კბილისებრ განკვეთილი, თითოეულ მხარეზე 5—7 კვერცხისებრი მობლაგვო კბილით, ზედა მხარეზე შიშველი ან გაბნეულბეწვიანი, ქვედა მხარეზე თეთრქეჩისებრ შებუსვული; შუათანა ფოთლები 20—22 (25) მმ სიგრძის, 13—15 (18) მმ სიგანისაა, ყუნწები (3) 5—8 (10) მმ სიგრძისაა. ყვავილედი კუმსია (3) 4—5 სმ სიგრძის, ნაყოფობისას გრძელდება 8 სმ-მდე; თანაყვავილები მომრგვალო-კვერცხისებრია, უტბადაა წაწვეტებული მოკლე წვერში, 17—18 მმ სიგრძის, 12—15 მმ სიგანის, მეტნაკლებად ხშირი მიტკეცილი რბილი მარტივი და გაბნეული ჯირკვალა ბეწვით მოფენილი, კიდეზე გრძელი წამწამისებრი, ქვედა

მათგანი ხშირად მომრგვალო-კბილისებრაა განკვეთილი, 2—3 კბილით, მუქი მუღი ლაქებით და ოდნავ შესამჩნევი დაძარღვით. ყვავილები ღია-ყვითელი ფერისაა და ჯირკვლოვან-ბეწვიანი, 27—28 მმ სიგრძის, ხახა გაფართოებულია, 10 მმ სიგანის. VII—VIII (სურ. 2-2).

T y p u s: *Osethia septentrionalis*. Fl. Ardon, in convalle Zaromag, in calcareis contra p. Lisri, sitis regionis subalpinae, 10 VII 1958. A. Charadze, L. Chinthibiaz, N. Tscholokaschwili (TBI!).

იზრდება ლორღიან სუბსტრატზე მთის ფერდობებზე სუბალპურ და ალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 2 — სვან.: ზემო სვანეთი, ენგურის სათავეები, უშგული (შელკოენიკოვი — TGM); სოფ. გული (ოჩიაური — TGM); ცხენისწყალი, ლაფური (ქიმერიძე, არაბული — TGM); 8 — სამხ. ოსეთი: როკის უღელტეხილი (ხარაძე) (რუკა 7-1).

სსრკ: იმიერკავკ. (ჩრდ. ოს.).

Ser. 5. *O r i e n t a l i s* Grossh. Изв. Аз. ФАН СССР 3 (1945) 80.—Ser. Euplatystegia Juz. в Фл. СССР XX (1954) 146 p. p.—ფოტოები ქვედა მხარეზე თხლდაა თეთრად ქეჩისებრ შებუსული.

13. *S. orientalis* L. Sp. Pl. (1753) 598; Ledeb. Fl. Ross. III (1850) 395; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 286; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 328; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 270; Макашвили. Фл. окр. Тбилиси II (1953) 88 (georg.); Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 157; Колак. Растит. мир. Колх. (1961) 318; Харадзе в Опред раст. Груз. I (1964) 412 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 318; Richardson in Fl. Europ. 3 (1972) 135; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 91 pro *S. orientalis* subsp. *orientalis*.—*S. orientalis* var. *genuina* Boiss. Fl. Or. IV (1879) 689 p. p.—*S. orientalis* var. *pinnatifida* auct p. p.; H. Пон. Мар. Фл. Кавк. IV 3 (1954) 79, p. p.—*S. orientalis* var. *chamaedrifolia* f. *elongata* N. Pop. 79 p. min. p.

Exs.: Fl. Cauc. exs. n° 216.

2. მცენარის ღერო მოკლეა, გახევებული, წამოწეული, ჩვეულებრივ დაკლაკნილი, ყლორტები გაღუნული ან დაკლაკნილია, 7—25 სმ სიმაღლის, ხშირი, მოკლე, გაფარჩხული, ოდნავ ხუჭუჭა ბეწვით მოფენილი, მუხლთშორისები მეტნაკლებად მოკლეა; ფოთლები 0,4—2 სმ სიგრძის, 0,4—1,5 სმ სიგანის, მომრგვალო სამკუთხა, ფართო კვერცხისებრი ან კვერცხისებრი, ძირთან წაკვეთილი, წვერში ბლაგვი ან მომრგვალებული, კიდეზე ღრმად მრგვალო-კბილა კბილისებრ განკვეთილი, 3—7 მოგრძო, თითქმის ხაზური 1,5—3 მმ სიგრძის კბილებით, ზედა მხარეზე არამჟიდრო ან მჟიდრო წვრილი, მოკლე, მიტკეცილი ბეწვით მოფენილი, მუქი მწვანე ან რუხი-მწვანე ფერის, ქვედა მხარეზე წვრილი მიტკეცილი თეთრი ქეჩისებრი შებუსვით, ძარღვები ჩვეულებრივ ქეჩითაა დაფარული, ყუნწები 0,4—1 სმ სიგრძის. ყვავილელი 2—6 სმ სიგრძისაა, მჟიდრო ან ფაშარი, თანაყვავილები აპკისებრია, კვერცხისებრი ან უფრო ხშირად ფართო კვერცხისებრი, წაწვეტებული, კიდემთლიანი ან იშვიათად მარტოული კბილით, არამჟიდრო, მოკლე მიტკეცილი ბეწვით და წვრილი წერტილოვანი ჯირკვლებით მოფენილი, უფრო ხშირად ღია მწვანე ფერის,

იშვიათად ოდნავ მოწითალო, სიგრძივი ძარღვები გამოკვეთილია; ჯამი მჭიდრო მოკლე ვაფარჩხული და ჭირკვლოვანი შებუსვითაა; გვირგვინი საშუალო ზომისაა ან საკმაოდ მსხვილი 2,5—3 სმ სიგრძის, ხახაში 6—8 მმ სიგანის, ყვითელი, გარედან მოკლე მარტივი და ჭირკვალა ბეწვით მოფენილი. კაკლუჭები მჭიდრო მიტეპცილი ბეწვითაა მოფენილი. V—VII. $2n=16$ (სურ. 2-1).

აწერილია თბილისის მიდამოებიდან.

T y p u s: „[USSR, Georgia] in Armenia circa Tephlin (Tbilisi), Tournefort“ (Lectotypus, Hb. Linn. 751/1 isotypus P. Tourn 140) sec. Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 91].

იზრდება ქვიან ფერდობებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 8 — სამხ. ოს.: დიდ ედისსა და ქვემო კაბუსტინის შორის (ჩოჩიევა); 9 — ქართ.: ატენი (რადე — TGM); ტანა, მთა გორა, სიონი, ბობნევი (ქიქოძე — TGM); თეძამის ხეობა, რკონი (ქიქოძე, ხარაძე — TGM); ნატახტარი (ზედელმეიერი); არმაზის ხევი (ქუთათელაძე, გავნიძე); მცხეთა (სოსნოვსკი); შიო-მღვიმე (შიშკინი); ზედაზენი (გუბისი); მამკოდა (ქუთათელაძე, მიქელაძე, გავნიძე); წყნეთი (სულაკაძე); თონეთი (ლაჩაშვილი); კოჯორი (სმირნოვი); უძო, დაბახანა (ლეღვთახევი) (პუთათელაძე); თბილისი (რადე — TGM); თბილისი, მამადავითი (მეღვედგვის ჰერბარიუმი); თელეთის ქედი (გურგენიძე, გავრილენკო; ყარა მურზა — TGM); ორთაჭალა (მირზოევა — TGM); 13 — ქიზ.: ვაშლოვანის ნაკრძალი, დათვის ხევი (ღვინიანიძე, ივანიშვილი, მ. ხუციშვილი); სიღნაღი (მლოკოსევიჩი — TGM); 14. გარე-კახ.: თეთრი უდაბნო (ტროიცი); კაკაბეთი (ყანჩაველი); 16 — თრიალ.: ალგეთის ხეობა, ნაპილნარსა და კლდეკარს შორის (ღვინიანიძე, ხინთიბიძე, ივანიშვილი); ხრამის ხეობა, სოფ. პანტიანი (მცხვეთაძე, ქუთათელაძე); სოფ. მენკალოსსა და ბედიანკას შორის (მიქელაძე, ხინთიბიძე); ყარაბულახსა და პანტიანს შორის (ქუთათელაძე, შხიანი, ხინთიბიძე); ველისპირი (დოლუხანოვი, მანდენოვა, შხიანი); ბირთვისსა და ტბის შორის (შხიანი); 17 — ქვ. ქართ.: „საქართველოს მცენარეების სარკვევის“ მიხედვით (რუკა 6-ე).

სსრკ.: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: სომხ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ჩრდ.-აღმ. ანატ.).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. სახეობის ფოთლები მეტად ცვალებადია განკვეთის მიხედვით.

გვარდი 4. MARRUBIUM L.*

ყვავილები წვრილია, შეკრებილია ხშირ ილიურ ცრუ ჩხრობად. თანაყვავილაკები ხაზურ-სადგისებრია. ჯამი მილისებრია, 10-ძარღვიანი, 5—10-კბილიანი, ხახაში ბეწვიანი, გვირგვინი იისფერი, თეთრი ან ვარდისფერია, ზედა ტუჩი თითქმის სწორმდგომია, ბრტყელი, 2-ნაკვთიანი, ქვედა ტუჩი 3-ნაკვთიანი გადანაღუნითაა, რომლის შუა ნაკვთი უფრო დიდი ზომისაა. გვერდითი ნაკვთები მოგრძო; გვირგვინი ჯამზე მოკლეა; მტვრიანი 4, გვირგვინის მიღშია ჩამალული, წინა მტვრიანები უკანაზე გრძელია. კაკლუჭები კვერცხისებრ-სამწიხანგოვანია, შიშველი. — მრავალწლოვანი ან იშვიათად ერთ-

* დამუშავა მ. ივანიშვილმა

წლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ხშირი თეთრი ქეჩისებრი შებუსვით, მთლიანი დანაოქებული ფოთლებით.

გვარში გავრთიანებულია 40-მდე სახეობა, რომლებიც ხმელთაშუაზღვეთში და ევრაზიის ზომიერ ოლქებშია გავრცელებული. საქართველოში მხოლოდ სამი სახეობა იზრდება.

სამეურნეო მნიშვნელობა. ყველა სახეობა შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებას და საღებავს, ზოგიერთი სახეობა თაფლოვანია და სამკურნალო.

1. ჯამის კბილი 10, 5 მათგანი შედარებით გრძელია. გვირგვინი თეთრია . . . . . 1. *M. vulgare* L.
— ჯამის კბილი 5, თანაბარზომის. გვირგვინი იისფერი, ვარდისფერი ან თეთრია 2
2. ჯამის კბილები 3—4-ჯერ მოკლეა მილზე, სწორმდგომია. გვირგვინი იისფერია. მრავალწლოვანი მცენარეა . . . . . 2. *M. goktschaicum* N. Pop.
— ჯამის კბილები თითქმის 2-ჯერ მოკლეა მილზე, გარეთაა გადაღუნული. გვირგვინი თეთრია ან ვარდისფერი ერთწლოვანი მცენარეა . . . . . 3. *M. catariifolium* Desr.

Sect. 1. *Marrubium*.—Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 588; Кнорринг во Фл. СССР XX (1954) 235.—ჯამის კბილები 5—10, გვირგვინის ზედა ტუჩი ამოკვეთილი ან ორნაკვეთიანია. თანაყვავილაკები ხაზურია. ფოთლები ხაზურია, მომრგვალო ან კვერცხისებრი.

Subsect. 1. *Decemdentata* Briq. in Engler und Prantl. Natürl. Pflanzenfam. IV, 3 a (1896) 230; Кнорринг во Фл. СССР XX (1954) 235—ჯამის კბილები 10, მათგან 5 შედარებით გრძელია.

1. *M. vulgare* L. Sp. Pl. (1753) 583; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 54; Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 591; idem in DC. Prodr. XII (1848) 453; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 406; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 703; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 288; idem, Опред. раст Кавк. (1949) 329; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 282 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 90; Кнорринг во Фл. СССР XX (1954) 235; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 246; Колак. Растит. мир. Колх. (1961) 313; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 414 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 324; Гладкова во Флоре Европ. части СССР III (1978) 142; Cullen in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 168; Seybold in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 90; — *M. Kusnezowii* N. Pop. Проток. Общ. естеств. Юрьевск. унив. XXIII, 4 (1916) 141; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 388.
Is.: Davis, Fl. Turkey 7 (1982) Fig. 7, 11.

2. მცენარე 30—60 სმ სიმაღლისაა თეთრქეჩისებრი შებუსვით; ღერო მრავალია, მარტივი ან დატოტვილი, ფოთლები კვერცხისებრია ან ელიფსური, კიდეზე მსხვილად კბილისებრ ვანკვეთილი, ზედა ფოთლები შედარებით პატარა ზომისაა მოკლეყუნწიანი, ფოთლის ფირფიტა დანაოქებულია, ზედა მხარეზე გაბნეულბეწვიანი, ქვედაზე მოთეთრო ქეჩისებრი შებუსვით. ჩხროები მრავალყვავილიანია, დაშორიშორებული, თანაყვავილაკები საღვი-

სისებრია, მჭიდრო გრძელი ბეწვით მოფენილი; ჯამი 10-კბილიანია, კბილები წვერზე კაუჭისებრ გადაღუნულია, 5 მათგანი შედარებით გრძელია, ჯამის მილი 2—3-ჯერ გრძელია კბილებზე; მოფენილია გრძელი ვარსკვლავისებრი ბეწვით; გვირგვინი თეთრია, ზედა ტუჩი ქვედა ტუჩის ტოლია, წვერზე ორადაა გაყოფილი, ქვედა — ფართო თირკმლისებრი შუათანა ნაკვითაა. V—VIII. 2n=34. (Van Loon and Kilft, 1980).

აწერილია ჩრდილო ევროპიდან. [(Hb. Linn. 738/5, sec. Cullen in Davis, Fl. Turkey 7(1982) 168].

იზრდება მშრალ ფერდობებზე, ნათესებში, რუდერალურ ადგილებზე. საქ. სსრ: 1 — აფხ.: სოხუმი (პეტივეი — SUCH); 7 — აჭარ.: ბათუმი, ზორჩენი (გროსპეიმი); 9 — ქართ.: ბორჯომი (კოზლოვსკი); წავესი (სოსნოვსკი); ბაგები (სახოკია); 14 — გარე-კახ.: კაკაბეთი (ყანჩაველი); გარეჯი (ტროიცი); 13 — ქიზ.: შირაქი (უცნობი კოლექტორი); 18 — ჯავახ.: „საქართველოს მცენარეების სარკვევის“ მიხედვით).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; შუა აზ. საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღ. მხრ.; ბალკ.; მც. აზ.; ირ.; ინდ. — ჰიმალ.; ჯუნგ.-კაშგ.

Subsect. 2. *Quinquedentata* Briq. in Engler und Prantl. Natürl. Pflanzenfam. IV, 3 a (1896) 230; Кнорринг во Фл. СССР XX (1954) 241 — ჯამი 5 თანაბარზომის კბილით.

© 2. *M. goktschaicum* N. Pop. Проток. Общ. естеств. Юрьевск унив. XXIII 4 (1916) 160; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 289; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 329; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 286 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XX (1954) 246; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 252; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 414 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 326; Cullen in Davis, Fl. Turkey 7(1982) 102 pro syn. *M. astracanicum* Jacq.; Seybold in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 177 pro syn. *M. astracanicum* Jacq. subsp. *astracanicum*.

Is.: Фл. Груз. VII(1952) рис. 318; Фл. СССР XX (1954) табл. XV, 3.

2. მცენარე 20—40 სმ სიმაღლისა; ღეროები წამოწეულია, მოღუნული, ხშირად მოწითალო ფერის, ცოტად თუ ბევრად გრძელი ბეწვით მოფენილი; ფოთლები უკუკვერცხისებრია, დანაოჭებული, გრძელყუნწიანი, კიდეზე მრგვალებილა, ზედა ფოთლები მოვრძო კვერცხისებრია, მოკლეყუნწიანი, ყველა ფოთლი ზედა მხარეზე მუქი მწვანეა, გაბნეულბეწვიანი, ქვედა მხარეზე გრძელი, მარტივი და ვარსკვლავისებრი ბეწვით მოფენილი. ჩხროები მრავალყვავილიანია, ურთიერთ დაშორიშორებული, ზედა ჩხროები მიახლოებულია; თანყვავილაკები სადგისისებრია, ბანჯგვილიანი თეთრი გრძელი მარტივი და ვარსკვლავისებრი ბეწვით მოფენილი, წვერზე შიშველი, თითქმის ჯამის ტოლია, ჯამი 5 თანაბარზომის სადგისისებრი კბილითაა, რომლებიც მიღზე 3-ჯერ მოკლეა, სწორმდგომი, გრძელი მარტივი და ვარსკვლავისებრი ბეწვით მოფენილი, წვერზე შიშველი; გვირგვინი იისფერი ან მეწამულია, ზედა ტუჩი ორადაა გაყოფილი, ქვედა — ფართო თირკმლისებრია, კიდეზე ტალღისებრი შუა ნაკვითი, კაკლუმები უკუკვერცხისებრია, მუქი მურა ფერის, წვრილბორცვიანი. V—VII. 2n=28 (სურ. 3).

აწერილია სომხეთიდან (სევანის ტბა).

იზრდება მშრალ ფერდობებზე, მთის წინებიდან სუბალპურ სარტყლამდე. საქ. სსრ: 9 — ქართ.: სოფ. ატენი (სოსნოვსკი); ატენის ხეობა, სოფ. ატენის (ზავოტი) მიდამოები „გორას“ ძირთან (ივანიშვილი, მ. ხუციშვილი); 18 — ჯავან.: ახალქალაქი (გროსპიმი); ზერთვისა და ახალქალაქს შორის (ხინთიბიძე); სოფ. არაგვა, სოფ. მაჯილა (ხინთიბიძე, ჩუხრუყიძე, კაპანაძე) (რუკა 8).

სსრკ: ამიერკავკ.: სომხ., აზერბ.

3. *M. catariaefolium* Desr. in Lam. Encycl. Meth. Bot. 3 (1792). 717; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 449; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1708) 53; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 403; Boiss. FL. Or. IV (1879) 699; Н. Поп. Проток. общ. естетств. Юрьевск. унив. XXIII, 4 (1916) 155; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 289; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 329; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 285 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 90; Кнорринг во Фл. СССР XX (1954) 242; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 245; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 915 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. [Фл. Кавк. 2, VII (1967) 325; Cullen in Davis, Fl. Turkey, 7 (1982) 178; Seybold in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 101. — *M. catariaefolium* Desr. var. *microphyllum* Somm. et Levier Tr. Bot. сада АН СССР XVI (1900) 393.

Exs.: Pl. or. exs. n° 121.

⊙. 4. მკენარე 15—50 სმ-მდე სიმაღლისაა; ღერო სწორმდგომია, თითქმის ძირიდან დატოტვილი, ვარსკვლავისებრი და მარტივი ჯაგრისებრი მოკლე ბეწვით მოფენილი; ფოთლები ფართო კვერცხისებრი ან ფართო ელიფსურია, კიდზე მსხვილი და მრგვალებილა, გრძელყუნწიანი, ზემოდან მუქი მწვანე, თითქმის შიშველი ან ვაზნულბეწვიანი, ქვედა მხარეზე მოკლე, ხშირი ვარსკვლავისებრი ან მჯდომარე ჯირკვლა ბეწვით მოფენილი, მონაცრისფრო; ზედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია, შედარებით პატარა ზომის. ჩხროები მრავალყვავილიანია, ურთიერთ დაშორიშორებული, მხოლოდ სულ ზედა დაახლოებით თანაყვავილაკები სადგისისებრია სიგრძით თითქმის ჯამის ტოლია, ვარსკვლავისებრი ბეწვით მოფენილი; ჯამი 5 მოკლე თანაბარზომის კბილითაა, რომლებიც ჯამის მიღზე თითქმის 2-ჯერ მოკლეა, გარეთაა გადაღუნული, წვერზე შიშველია, ვარსკვლავისებრი ბეწვით მოფენილი; გვირგვინი ვარდისფერია ან თეთრი, მისი მილი ჯამიდან ამოყოფილია, ზედა და ქვედა ტუჩი ტოლია, ორნაკეთიანი, ქვედა — ფართო მარაოსებრი შუა და მოგრძო გვერდითი ნაკვთებით. კაკლუშები ელიფსურია, მუქი, წვრილობოცვიანი. VI—VIII.

აწერილია სირიიდან.

იზრდება მშრალ ფერდობებზე, ბუჩქნარებში, რუდერალურ ადგილებზე, როგორც სარეველა ნათესებში, მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.: ბაქურიანი, ქვაბისხევი (კოზლოვსკი); ატენი (კორონოვი); ტანას ხეობა, ზემო ბოშური (ქუთათელაძე) ატენის ხეობა, სოფ. ბობნევი (ივანიშვილი, მ. ზაუტაშვილი); 10 — მთიულ. სოფ. ყაზბეგი (სოსნოვსკი); 11 — თუშ-ფშავ-ხევს.: ხევს.: შატლის მიდამოები (ივანიშვილი,

მ. ხუციშვილი); 16 — თრიალ.: ტაბაწყური (კოზლოვსკი); 18 — ჭავჭავ.: ახალქალაქის მიდამოები (გროსპეიმი); 19 — მესხ.: აწყური (კოზლოვსკი); ოშკის რის ქედი (სოსნოვსკი);

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ., სომხ.
საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ირ.

შ მ ა რ ი 5. SIDERITIS L.*

ყვავილეები პატარა ზომისაა, ყვითელი ან მოვარდისფრო-მეწამული ფერის, შეკრებილი 6-მრავალყვავილიან ჩხრობებში, რომლებიც თავის მხრივ განლაგებულია თანაყვავილის ილიებში და ქმნის გრძელ თავთავისებრ ყვავილედს. ჭამი მილისებრ-ჭამისებრია, 10-ძარღვიანი, 5 თითქმის ტოლი კბილით; ჭამის კბილები ეკლებიანგავსი წვეტიან ბოლოვდება; ჭამის ხახა ხშირად ბეწვიანი რგოლითაა. გვირგვინი ორტუჩაა; გვირგვინის მილი ჭამშია ჩამალული; გვირგვინის ზედა ტუჩი სწორია, მთლიანი, ამონაკვეთით ან 2-ნაკვეთიანი, უფრო დიდი ზომის, ხშირად ამოკვეთილი შუათანა ნაკვეთით. მტერიანა 4, ჩამალულია გვირგვინის მილში, გვერდითი მტერიანები შუათანა მტერიანებზე გრძელია, ხშირად განუვითარებელი სამტერიებით. სვეტი წვერზე 2-ნაკვეთიანია, მისი ქვედა ნაკვითი ძალიან ვაფართოებულია და ზედა ნაკვითს ეხვევა. კაკლუშები პატარა ზომისაა, კვერცხისებრი სამწახნაგოვანი. — ერთწლოვანი ან მრავალწლოვანი, ბალახოვანი მცენარეებია, ნახევრადბუჩქები ან ბუჩქები.

ხმელთაშუაზღვეთის მხარის კლდოვან ეკოტოპებზე გავრცელებული მრავალრიცხოვანი სახეობებიდან საქართველოს ფლორაში გვხვდება 2 სახეობა.

1. ღერო წვერზე ყვითელი, კენწრული ფოთლებისაგან შექმნილი ქოჩრითაა დაბოლოებული; ჭამის მილი უკუკონუსურია, ზარისებრი, სუსტად გამოსახული საწელურით, ნაყოფობის დროს ზომში არ მატულობს და ხახასთან ვაფართოებულია . . . . . 1. *S. comosa* (Rochel ex Benth.) Stank.
- ღერო წვერზე ყვითელი, კენწრული ფოთლებისაგან შექმნილი ქოჩრით არ არის დაბოლოებული; ჭამის მილი ცილინდრულია, ზემო ნაწილში საწელურითაა, ნაყოფობის დროს ზომში მატულობს და ხახასთან შეეწრებოებულია . . . . . 2. *S. montana* L.

Sect. 1. *Hesiodia* (Moench) DC. in Lam. et DC. Fl. Fr. 3, 3(1805)530; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 268. — ერთწლოვანი. ყვავილთანური ფოთლები ღეროსეულის მსგავსია, მაგრამ ზომით უფრო პატარაა, კიდემთლიანი და ოდნავ დაკბილული, ბლაგვი; ჭამი ორტუჩაა, ძირთან შეზრდილი ზედა სამი კბილით. სექციის გავრთიანებული სახეობები ხმელთაშუაზღვეთშია გავრცელებული.

Ser. 1. *Montanae* Juz. во Фл. СССР XX (1954) 268 (descr. ross.). — ყვავილეები ორფერია, ყვითელი ყაყისფერით, განლაგებულია ძალიან მოკლე ყუნწებზე.

* დამუშავა რ. გავნიძემ

1. *S. comosa* (Rochel ex Benth.) Stank. в Станков и Талиев, Опред. высш. раст. Европ. части СССР (1949) 861; Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 271; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 415 (georg.); Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 327; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 35; Reching. Fl. Iranica 150 (1982) 107.—*S. montana* P. comosa Rochel ex Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 446; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 707.—*S. montana* subsp. comosa (Rochel ex Benth.) Soò Acta Bot. Acad. Sci. Hung. X (1964) 37; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 144.—*S. montana* subsp. montana Huber-Morath in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 183 p. p.

Is.: Фл. СССР XX (1954) табл. XVIII, рис 2.

Exs.: ГРФ, n° 525.

○. ღერო 15—40 სმ სიმაღლისაა, მარტივი ან იშვიათად ძირიდან დატოტილი, ვაფარჩხული ბეწვით შებუსებული, ხშირად ინტენსიურად წითლდება; ფოთლები 0,6—3,5 სმ სიგრძის, 0,1—0,6 სმ სიგანის, უკუღმაცეცხა, თანდათანობით შევიწროებული მოკლე ყუნწში. ზედა მჯდომარე, წვერში მეტწილად მახვილი, ძნელად შესამჩნევი კბილებით, ორივე მხარეს ნაცრისფერ-მწვანე, მეტწილად სქლად შებუსებული გრძელი არამიტკეცილი ან ფაშარი მიტკეცილი ბეწვებით; თანაყვავილები მოკლეა და ოდნავ ფართო ღეროსეულ ფოთლებთან შედარებით, ხშირად ყვავილებზე ოდნავ გრძელია, ყველაზე ზედა თანაყვავილების ილიაში ყვავილები არ არის განვითარებული, უმეტეს შემთხვევაში ისინი გადიდებულია, ლიმონისფერი ან ოქროსფერ-ყვითელი და ღეროს წვერზე შეკრებილია კონად ან ქოჩრად. ყვავილების ჩხროები ერთმანეთისაგან დამორიშორებულია; ჯამი 5—7 მმ სიგრძისაა, მისი მილი ვაფართოებული, უკუცილინდრული ან ზარისებრი, სუსტად გამოსახული საწელურით ან უსაწელურო, კბილები ლანცეტასებრი, გადაწეული, სწორი ოდნავ გარეთ გადახრილი, მიღზე მოკლე; გვირგვინი პატარაა, მაგრამ მისი გადანაღუნე *S. montana*-ს გვირგვინის გადანაღუნეზე დიდია, ყვითელი, ყავისფერით. ყვ. ნაყ. VI—VIII.

აწერილია დალმაციიდან, რუმელიიდან და მცირე აზიიდან.

ტიბი უცნობია.

იზრდება მშრალ ფერდობებზე, ნაზვავებზე, ქვიან ეკოტაებზე, ველებში სუბალპურ სარტყლამდე.

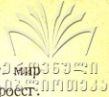
საქ. სსრ.: 9 — ქართ.; 16 — თრიალ.; 18 — ჯავახ.; 19 — მესხ.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; დას. და აღმ.; ევროპ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ირ.

შენიშვნა. სისტემატიკურად ახლოა *S. montana* L.-თან. განსხვავდება მისგან ღეროს წვერზე ყვითელი, კენწრული ფოთლებისაგან შექმნილი ქოჩრით, ზარისებრი ჯამით, რომელიც ნაყოფობის დროს ზომაში არ მატულობს და სუსტად გამოსახული საწელურიანი ჯამით.

2. *S. montana* L. Sp. Pl. (1753) 575; Ledeb. Fl. Ri. Ross III (1842) 401 p. p.; Гроссг. Опред. раст. Кавк (1949) 330; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 289 (georg.) p. p.; Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 91 (georg.) Юзепчук во Фл. СССР XX (1954) 268; Исаев во Фл. Азерб. VII

(1957) 253; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 193; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 319; Тер-Хачат. в Опред. раст Груз. I (1964) 415 (georg.); Гросст. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 327; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1971) 252; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 35; Rechinger, Fl. Iran. 150 (1982) 106.—*S. montana* subsp. *montana*.—Huber-Morath in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 183 p. p.; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 144.

Ис.: Фл. СССР XX (1954) табл. XVIII, рис. 1; Фл. Европ. части СССР III (1978) табл. 26, 3 (sub. *S. montana*.—Subsp. *montana*).

⊙. ფესვი მოხრილია და დაკლავნილი; მთელი მცენარე გაფარჩხულ ხაო-იანბეწვიანია; ღერო 10—50 სმ სიმაღლისაა, სწორმდგომი ან წამოწეული, მარტივი ან შუა ნაწილში დატოტვილი; ფოთლები ელიფსურია, 1—5 სმ სიგრძის, ბლაგვი, წვეტიანი ან წაწვეტიებული, მოკლეყუნწიანი; ზედა ფოთლები თითქმის მჯდომარეა, თითოეულ მხარეზე 1—3 (5) გვერდითი სიგრძივი ძარღვებით, რომლებიც ფართო კბილებში ბოლოვდება; დანარჩენი ფოთლები მეტწილად კიდემთლიანია, ორივე მხრიდან მჭრქალი მწვანე, შებუსული გრძელი, მეტწილად არახშირი გაფარჩხული ბეწვებით. ყვავილები განლაგებულია მრავალრიცხოვან, მეტწილად ექვსყვავილიან ჩხრობში, შეკრებილი გრძელ დანაწევრებულ ცრუ თავთავებად, რომლებიც მოკლე ყვავილის ყუნწებზეა განწყობილი; თანყვავილები არ განსხვავდება ან მცირედ განსხვავდება ღეროსეულისაგან, მეტწილად ყვავილებს აღემატება, ღეროს წვერზე განვითარებული არ არის ყვითელი ფერის კენწრული ფოთლები; ჯამი ხეშეშია, კარგად გამოხატული ძარღვებით, ნაყოფობის დროს ზომაში ოდნავ მატულობს, ხ—11 მმ სიგრძის, მისი მილი თითქმის ცილინდრულია, ან ვიწრო ზარისებრი, ჯამის ზედა ნაწილი საწელურითაა, 10 ძარღვიანი, ჯამის ხახა მეჩხერი და ბანჯგვლიანი გრძელი ბეწვებით; ჯამის კბილები კვერცხისებურია, ოდნავ გადაღუნული, სწორი, მეტწილად მთლიანად გადაღუნული (მაგრამ მოხრილი არ არის, წვეტიანი გაფარჩხულბეწვიანი, კილიანი ეკლისმაგვარი წვეტით დაბოლოებული, ზედა 3 კბილი შეზრდილია; გვირგვინი ჯამზე მოკლეა, ღია ყვითელი, დაყვავილების შემდეგ მოწითალო-ყავისფერი, გამხმარი მუქიყავისფერი (თითქმის მოშავო), მილით ჯამში ჩამალული, ოდნავ ამოზნექილი 1,5 მმ სიგრძის ზედა ტუჩით და ქვედა ტუჩი 1 მმ სიგრძის, ძალიან მოკლე გვერდითი ნაკვთებით; მტვრიანები 1,5 მმ სიგრძისაა, ოდნავ ბეწვიანი; კაკლუქები 1,5 მმ სიგრძის, სამწახანგოვანი, ნაცრისფერ-ყავისფერი, წვერში მომრგვალო და ოდნავ ფოსოიან-წერტილოვანი, სხვა ნაწილში სადა. ყვ. ნაყ. VI—IX. 2n = 16, 32.

აწერილია იტალიიდან (Hb. Linn. 729/6).

ტიპი ლონდონშია.

იზრდება სუბალპურ სარტყლამდე მდელოებზე, მშრალ ფერდობებზე, ველებზე, ნათესების სარეველა.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.; 7 — აჭარ.; 9 — ქართ.; 10 — მთიულ.; 12 — კახ.; 13 — ქიზ.; 14 — გარე კახ.; 15 — გარდ.; 16 — თრიალ.; 18 — ჯავახ.; 19 — მესხ.

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევროპ. ნაწილში
 შუა აზ.
 საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.;
 ირ.; ცენტრ. აზ.; ავღ.

გვარი 6, NEPETA L.* — ძარამენძი

ყვავილები მოკლეყუნწიანია, ჯამზე გრძელი ან მოკლე თანაყვავილ-
 ლაყვებით, შეკრებილია ფარჩხატ ჩხროებად და განწყობილია ღეროსეულ ფოთ-
 ლების ილიეებში მტევნისებრ ან საგველასებრ ყვავილედებად. ჯამი მილისებ-
 რია ან კვერცხისებრ-მილისებრი, 15-ძარღვიანი, სწორი ან მოხრილი, 5 თანა-
 ბარი სიგრძის ან არათანაბარი კბილით, ჯამის ხახა სწორია ან ირიბი; ჯამის ზე-
 და ტუჩი სამკბილაა, ქვედა ორკბილა. გვირგვინი ყვითელი, ღია ყვითელი,
 თეთრი, ვარდისფერი, იისფერი, ცისფერი ან ლურჯია, მისი მილი ქვედა ნა-
 წილში ვიწროა, ხახასთან გაფართოებული, ორტუჩა გადანალუნით; ზედა ტუ-
 ჩი სწორია, ხშირად ჩაზნექილი, ცოტად თუ ბევრად ღრმად ამოკვეთილი; ქვე-
 და ტუჩი 3 ნაკვთიანია, შუა ნაკვთი უფრო დიდი ზომისაა, ძირში ბეწვითაა,
 კიდემთლიანია ან მრგვალებილია. მტვრიანა 4, გვირგვინის ზედა ტუჩის ქვეშ
 პარალელურად აღმავალი, შუათანა მტვრიანები გვერდითებზე გრძელია, სამ-
 ტვრეების ბუდეები ძლიერ დაშორიშორებულია. კაკლუშები მუქი მურა ან
 შავი ფერისაა, კვერცხისებრი, უკუკვერცხისებრი ან ელიფსური, ოდნავ სამ-
 წახნაგოვანი. — მრავალწლოვანი, უფრო იშვიათად ერთწლოვანი ბალახოვანი
 მცენარეებია, სწორი ან წამოწეული ღეროებითა და კვერცხისებრი, ოვალური
 ან ლანცეტა ფორმის, კიდემთლიანი ან მრგვალებილებიანი ფოთლებით. მცე-
 ნარეები ჰერმაფროდიტებია ან ორსახლიანობა ან გინოდიცია (დედრობითი
 ორსახლიანობა) ახასიათებს.

გვარის 250 სახეობიდან, რომლებიც აღმოსავლეთ ნახევარსფეროს ზომიერ
 სარტყელსა და უმნიშვნელოდ ჩრდ. და ტროპიკულ აფრიკაშია გავრცელებ-
 ბული, კავკასიაში 36, ხოლო საქართველოში 13 სახეობა გვხვდება.

1. მრავალწლოვანი მცენარე 2
- ერთწლოვანი მცენარე 12
2. ჯამი სწორია, თანაბარი, სწორი, ლანცეტა სადგისისებრი კბილებით და სწო-
 რი ან უფრო იშვიათად ოდნავ ირიბი სახით. ფოთლები მოგრძოკვერცხი-
 სებრია ან ლანცეტა 3
- ჯამი ცოტად თუ მეტად მოხრილია, არათანაბარი, მოხრილი, წაწვეტებული
 კბილებით და ირიბი სახით 5
3. გვირგვინი ლურჯია, ჯამის ტოლია ან ჯამზე ოდნავ მოკლე; ქვედა ტუჩი
 ცერადაა ზევით მიმართული, თითქმის ზედა ტუჩის პარალელურია; ნახევარ-
 ქოლგის განტოტებაში ყვავილები მჯდომარეა. . . . . 11. N. Schischkinii Pojark.

— გვირგვინი სხვა ფერისაა. მილი ცოტად თუ მეტად ამოყოფილია ჯამიდან;
 გვირგვინის ქვედა ტუჩი ზედასთან თითქმის სწორ კუთხეს ქმნის; ყვავილე-
 ბი ყუნწებზე ზის, ჯამის კბილები ხაზურია, მკრთალი, სიფრიფანა არშიით
 შემოვლებული . . . . . 4.

* დაამუშავა ზ. ღვინიაძემ

4. გვირგვინი იასამნისფერია, იშვიათად მოვარდისფრო ან თეთრი. კაკლუჭები წვერზე ბეწვითა და საწოვრისებრი გამონაზარდებითაა მოფენილი . . . . . 9. *N. pannonica* L.
- გვირგვინი მოყვითალო ან ჩალისფერია, ყვითელი ფერის ქვედა ტუჩით; ჯამი ღია მწვანეა. კაკლუჭები წვერზე წვეტიანი ბორცვებითაა, ბეწვები არ აქვს . . . . . 10. *N. sulphurea* C. Koch
5. კაკლუჭები გლუვია, ჯამის კბილები გრძლად, ხშირად სადგისისებრაა წაწვეტიებული 6
- კაკლუჭები ბორცვებიანია, წვერზე ზოგჯერ საწოვრისებრი გამონაზარდებითაა 7
6. გვირგვინი კაშკაშა ლურჯი ფერისაა, მისი მილი თითქმის 2-ჯერ გრძელია ჯამზე; ჯამი გრძელბეწვიანია; თანაყვავილაკები ხაზურ-სადგისისებრია . . . . . 2. *N. supina* Stev.
- გვირგვინი მოთეთროა, ხშირად ქვედა ტუჩი მეწამული ან იისფერი წერტილებითაა; გვირგვინის მილი არაა ამოყოფილი ჯამიდან, ჯამი სქლადაა მონაცრისფრო მოკლე ბეწვით მოფენილი; თანაყვავილაკები მნიშვნელოვნად მოკლეა ჯამზე . . . . . 1. *N. cataria* L.
7. გვირგვინი მოთეთრო, მოყვითალო ფერისაა, მკრთალი ყვითელი ფერის ქვედა ტუჩით, გვირგვინის მილი მცირედაა ამოყოფილი ჯამიდან. კაკლუჭები წვრილი. წვეტიანი ბორცვებითაა მოფენილი. ფოთლები ლანცეტაა. ძირში ღრმად გულისებრი . . . . . 5. *N. Komarovii* E. Busch
- გვირგვინი სხვა ფერისაა. კაკლუჭები ბრტყელი ან ბლაგვი ბორცვებითაა . . . 8
8. ჯამის ზედა კბილი მნიშვნელოვნად გრძელია დანარჩენებზე; ჯამის მილი ძლიერ მოხრილია, ძლიერ ირიბი ხახა აქვს. გვირგვინი მოთეთროა, იისფერ მოწითალო ქვედა ტუჩით, თითქმის გადანალუნამდეა ჯამში ჩამალული; ჯამი მოთეთრო ხშირი შებუსვითაა . . . . . 8. *N. Biebersteiniana* (Trautv.) Pojark.
- ჯამის ზედა კბილი ნაკლებად განსხვავდება დანარჩენებისაგან; ჯამის მილი თითქმის სწორია, ხახა რამდენადმე ირიბია 9
9. ჯამი წინიდან, ქვედა კბილების ძირში საკმაოდ ფართო ელიფსური ამონაკვეთითაა, ჯამის ხახა ძლიერ ირიბია . . . . . 3. *N. iberica* Pojark.
- ჯამს წინიდან, ქვედა კბილების ქვევით, ამონაკვეთი არ აქვს. 10
10. ყვავილები ცრუ ჩხროებით მჭიდრო თავთავისებრ ყვავილელებადაა შეჯგუფებული, უფრო იშვიათად ერთი ან ორი ცრუ ჩხრო დაშორებულია დანარჩენებიდან. ღერო მარტივია . . . . . 6. *N. Grossheimii* Pojark.
- ყვავილები დაშორებული ნახევარქოლგებში ან ცრუ ჩხროებადაა ანდა მხოლოდ ზედა მათგანია ფარჩხატად შეჯგუფული. ღერო მეტწილად დატოტვილია ან ღერო რამდენიმეა 11
11. ყვავილენი ორმხრივია, ფარჩხატი, შედგება მრავალყვავილიან ნახევარქოლგებისგან; გვირგვინი იისფერ-ლურჯია. ღერო სწორია 150 სმ სიმაღლის . . . . . 4. *N. grandiflora* Bieb.
- ყვავილენი ცოტად თუ ბევრად ცალმხრივია, შედგება ცრუ ჩხროებისგან; გვირგვინი იასამნისფერ-ცისფერია. ღერო მრავალია, წამოწეული 15—40 სმ სიმაღლის. ფოთლები მეტწილად მონაცრისფროდ ხავერდისებრ შებუსვლია . . . . . 7. *N. Mussinii* Spreng.

12. ჯამი ქვედა ნაწილში გაფართოებულია, ოდნავ ირიბი ხახითა და უთანაბრო კბილებით, ზედა კბილები კვერცხისებრ-ლანცეტაა, ბლაგვევრიანი, ქვედა კბილები ლანცეტა, ყველა კბილი კიდეზე ბეწვითაა მოფენილი, 3—4-ჯერ მოკლეა მილზე; გვირგვინი მოხრილი მილითაა, რომელიც თითქმის არაა ამოყოფილი ჯამიდან . . . . . 12. N. Troitzkyi Sosn.

— ჯამი ყვავილობისას ძალიან ვიწრო მილითაა, მოხრილია, ძალიან ირიბი ხახა აქვს, ორტუჩაა, ზედა ტუჩი ფართოა, კვერცხისებრი, მახვილწვერიანი კბილებით; გვირგვინი 1,5—2,5 მმ-ზეა ჯამიდან ამოყოფილი . . . . .

13. N. amoena Stapf

Sect. 1. *Cataria* Benth., Lab. Gen. Sp. (1834) 466, 476 p. p.; Поляркова Фл. СССР XX (1954) 348 p. p.; Rechinger, Fl. Iran. n° 150 (1982) 140.— ყვავილების ჩხროები ურთიერთდაშორებულია ან შეკრებილია კენწრულ მტევნისებრ ან საგველასებრ ყვავილებად. მრავალწლოვანი მცენარეებია. თანაყვავილაკები ვიწროა. ჯამი ყვავილობისას ვიწრო მილისებრია, ნაყოფობისას უფრო ფართო კვერცხისებრამდე, ცოტად თუ მეტად ირიბი ხახით; შიგნიდან შიშველი; გვირგვინის მილი ჯამიდან არაა ამოყოფილი ან ცოტად თუ მეტად მოკლედ ამოყოფილია.

1. *N. cataria* L. Sp. Pl. (1753) 570; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 39; Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 477; idem, in DC. Prodr. XII (1848) 383; Ledeb. Fl. Ross. III (1847) 374; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 643; Гроссг. Фл. Кавк. III(1932) 293; Колак. Фл. Абх. IV(1949) 48; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 331; Сосновский и Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 293 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 91 (georg.); Поляркова во Фл. СССР XX (1954) 349; Аскерова во Фл. Азерб. VII (1957) 258; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 194; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 316; Капеллер, Опред. раст. Груз. I (1964) 416 (georg.); Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 333; Turner in Fl. Europ. 3 (1972) 159; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 146; Галушко, Фл. Сев. Кавк. III (1980) 36; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 258; Hedge und Lamond in Davis, Fl. Turkey, 7 (1982) 270; Rechinger, Fl. Iran. n° 150 (1982) 141.

Ис.: Reichenb. Icon. Fl. Germ. 18 (1856—58) tab. 1242; Rechinger, Fl. Iran. n° 150 (1982) tab. 131.—კატაპიტნა.

2. ღერო სწორია, დატოტვილი, 125 სმ-მდე სიმაღლის, ნაცრისფერი, მოკლე ბეწვით შებუსული; ფოთლები სამკუთხა კვერცხისებრია, მსხვილი და საკმაოდ ღრმად მრგვალებილა-ხერხისებრი, მახვილწვერიანი, ყუნწებიანი, ზედა მხარეზე მწვანე ფერის, მოკლე ბეწვით შებუსული, ქვედა მხარეზე უფრო გრძელი და სქელი ბეწვით მოფენილი, მონაცრისფრო; კენწრული ფოთლები უფრო პატარაა, ფოთლისნაირი. ჩხროები მრავალყვავილიანია, მოგრძო მტევნისებრ ყვავილედად შეკრებილი; ყვავილები მოკლე ყუნწებზეა განწყობილი; თანაყვავილაკები სადგისისებრია, შებუსული, ჯამზე თითქმის 2-ჯერ მოკლე; ჯამი სქლადაა ნაცრისფერი მოკლე ბეწვით შებუსული, ხახის ქვეშ შევიწროებულია და ოდნავ მოხრილი; ჯამის კბილები არათანაბარზომისაა, მოგრძო ლანცეტა-სადგისისებრი, მილზე ოდნავ უფრო მოკლე, ზოგჯერ შეფერილია,

ხახა ირიბია; გვირგვინი თეთრია, მოხრილი მილით, ჯამიდან არაა ამოყოფილი; მისი ქვედა ტუჩი წითელი წინწკლებითაა. კაკლუქები ფართო ელიფსურად გლუვი. VI—IX. $2n=18$ (Kaczmarek, 1957), $2n=16$ (Colombo et al., 1980).

აწერილია ევროპიდან («in Europa») (Hb. Linn. 726/1).

იზრდება ტყის პირებზე, ბუჩქნარებში, რუდერალურ ადგილებზე მთის ქვედა სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: მდ. ბზიფის მარჯვენა ნაპირი (ფურცხვანიძე); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: რიონის ხეობა, აჭარის ხიდი, ალპანასთან; ამბროლაურსა და ცესს შორის (კემულარია-ნათაძე); 5 — იმერ.: ქუთაისი, ჭიათურა, სოფ. დარკვეთთან (კემულარია-ნათაძე); 7 — აჭარ.: ხულოს რაიონი, სოფ. ხიხაძირა (დმიტრიევა); 9 — ქართ.: ბორჯომსა და დაბას შორის; ტბა; წალვერი; ბორჯომი; (ნიკოლაევი; კოზლოვსკი); წყნეთი, ახალდაბის ტბასთან (შ. ქუთათელაძე); 12 — კახ.: თელავი (მედვედევის პერბაროუმიდან); 14 — გარე კახ.: კაჭაბუთი; იორის ველი (ყანჩაველი); გომბორი (ტროფიმოვი); 19 — მესხ.: ახალციხე (სოსნოვსკი), აწყური (კოზლოვსკი).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; აღმ. ანატ.; ირ.

ს ა მ გ უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ა . ე თ ე რ ზ ე თ ო ვ ა ნ ი მ ც ე ნ ა რ ე ა .

Sect. 2. *Spicatae* (Benth.) Pojark. во Фл. СССР XX (1954) 312; Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 332; Rechinger, Fl. Iran. n° 150 (1982) 115. — Sect. *Pucnonepeta* § *Spicatae* Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 371; — Sect. *Eunepeta* § *Spicatae* Boiss. Fl. Or. (1879) 637. — ჩხროები შეკრებილია კენწრულ თავთავისებრ ქვედა ნაწილში წყვეტილ ყვავილედეგში; თანაყვავილაკები ხაზურსადგისისებრია; ჯამი უკუკონუსურია, ზურგის მხრიდან ოდნავ კუზიანი (მოხრილი), პირდაპირი ან ირიბი, ზოგჯერ ორტუჩა ხახით; გვირგვინი მოხრილი მილითაა; ქვედა ტუჩის შუა ნაკვთი შუაში გამობერილია. კაკლუქები გლუვია.

2. *N. supina* Stev. Mém. Soc. Nat. Mosc. III (1812) 265; Bieb. Fl. Tur.-Cauc. III (1819) 391; Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 473; idem in DC. Prodr. XII (1848) 374; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 373; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 642; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 293; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 331; Сосновский и Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 294 (georg.); Пояркова во Фл. СССР XX (1954) 326; Аскерова во Фл. Азерб. VII (1957) 257; Капеллер, Опред. раст. Груз. I (1964) 416; Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 332; Галушко, Фл. Сев. Кавк. III (1980) 35; Hedge and Lamond in Davis, Fl. Turkey, 7 (1982) 279. — *N. caucasica* Somm. et Levier, Nouv. Giorn. Bot. Ital. IV, 2 (1897) 298.

Ic.: Acta Horti Petropol. 16 (1900) tab. 41 (sub *N. caucasica* Somm. et Levier).

Exs.: FHR n° 223; Fl. Cauc., exs. n° 293.

4. ღერო წამოწეულია, ძირიდანვე დატოტვილი, 30 სმ-მდე სიმაღლის, შებუსუსული; ფოთლები პატარა ზომისაა, კვერცხისებრი მრგვალებილებიანი,

ბლაგვეწერიანი, ძირში მოკლედ სოლისებრ შევიწროებული, თითქმის მკრთო-მარე, ორივე მხარეზე მიტკეცილი ბეწვით შებუსული; კენწრული ფოთლები უფრო პატარა ზომისაა, არაა სახეშეცვლილი. ჩხროები არაა მრავალყვავილიანი, მჭიდრო კვერცხისებრ თავთავისებრ ყვავილედს ქმნის; ყვავილები განწყობილია ძალიან მოკლე ყუნწებზე; თანაყვავილაკები ხაზურ-სადგისისებრია, ისევე როგორც ჯამი, გრძელი და ხშირი ბეწვით მოფენილი, ჯამზე დაახლოებით ორჯერ მოკლე; ჯამი ზოგჯერ ოდნავ შეფერვილია, მილისებრი, ოდნავ მოხრილი, არათანაბარზომის ლანცეტა ფორმის მახვილი კბილებით, რომლებიც ჯამზე $2\frac{1}{2}$ — $2\frac{3}{4}$ -ჯერ მოკლეა და ირიბი ხახა აქვს; გვირგვინი ლურჯია, წვრილი, მოხრილი მილით, $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{2}{3}$ -ჯერ ჯამზე გრძელი. კაკლუშები მოგრძო უქუქვერცხისებრია, შიშველი. VI—VII.

აწერილია კავკასიონიდან (მთავარი ქედი, ტფან-დაღის ძირში, მდ. ხოჯალთან). ტიპი დაცულია ჰელსინკში (H), ტოპოტიპები — ლენინგრადში (LE). იზრდება ჩამონახვავებზე და ღორღიან ადგილებზე, სუბალპურ და ალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ.: 2 — სვან.: ბეჩო (აქინფივის პერბარიუმში); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: მამისონის გადასავალი (ზურებიანი); 8 — სამხ. ოს.: მთა ფიღარი, 3150 მ. ზღ. დ. (მანდენოვა); მთა ფიღარის ფერდობი 2400 მ. ზღ. დ. (დარბინი); 10 — მთიულ.: ყაზბეგი, 3150 მ. ზღ. დ. (უცნობი კოლექტორი); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: პირიქითა ხევსურეთი, შიბუ-ღელეს გადასავალი; უკანახოს მთა: აცუნტას გადასავალი (გრიგორაშვილი; შეთეკაური); თუშეთი, აბანოსერი (გაგნიძე, შეთეკაური, ლიქოკელი, ცინცაძე).

სსრკ: იმიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.

Sect 3. *Schizocalyx* Pojark. во Фл. СССР XX (1954) 522, 391; Rechin-ger Fl. Iran. n° 150 (1982) 151. — Sect. *Macronepeta* Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 467, 482. — Sect. *Eunepeta* § *Longiflorae* Boiss. p. p. (guoad descr. sed excl. *N. longiflora* Vent.) — ჯამი ვიწრო მილისებრია, მოხრილი, ძლიერ ირბი ან ორტუჩა სახით, წინიდან ღრმად და ფართოდ ამოკვეთილი და მოკლე კბილებით; გვირგვინი გრძელმილიანია, რომელიც ჯამზე $1\frac{1}{2}$ -ჯერ— 3 -ჯერ გრძელია; ქვედა ტუჩის შუა ნაკვთი მოხრილია, მსხვილკბილებიანი; თანაყვავილაკები ჯამზე ბევრად მოკლეა; კაკლუშები გლუვია ან ძალზე წვრილ-ბორცვებიანი.

O 3. *N. iberica* Pojark. Бот. Мат. герб. Бот. инст. АН СССР, XV (1952) 318; Пояркова во Фл. СССР XX (1954) 400; Капеллер Опред. раст. Груз. I (1964) 417; Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 340. — *N. teucriifolia* auct.: Grossh. et Schischk. in Sched. Pl. or. exs. n° 91; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932). p. p.; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 331 p. p.; Со-сновский и Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 294.

Exs.: Pl. or exs. n° 91.

Ис.: Фл. Груз. VII (1952); рис. 319 (sub *N. teucriifolia* Willd.)

4. ღეროები 30—50 სმ სიმაღლისაა, მარტივი ან მცირეოდენ დატოტვი-ლი, ქვედა ნაწილში იისფერი; ღეროსეული ფოთლები სამკუთხაა, იშვიათად კვერცხისებრ-სამკუთხაა, ბლაგვი ან მომახვილო წვერით, ღრმა-გულისებრი ფუ-

ძით, იშვიათად წაყვეთილი ან სოლისებრი, მსხვილი, კვერცხისებრი ან მრგვალი, ძო კვერცხისებრი, ბლავი ან მახვილი კბილებით, მოკლე ბეწვით შებუსული, კენწრული ფოთლები ლანცეტა-სადგისისებრია, იისფერი: ყვავილენი წარ-
შოდგენილია 5—10 ნახევარქოლოვებისგან შეკრებილი ფაშარ მტევნად. თანა-
ყვავილები ლანცეტა, გრძელი მახვილი წვერით, 1 $\frac{1}{2}$ —2-ჯერ ყვავილის ყუნ-
წებზე გრძელი. ჯამი იისფერია, მოხრილი, წინიდან, ქვედა კბილების ძირში,
საკმაოდ ფართო ელიფსური ამონაკვეთით, ჯამის ხახა ძლიერ ირიბია, კბი-
ლები ფართო აპკისებრი კიდით, იშვიათი წამწამებით, ზედა — სამკუთხა
ან კვერცხისებრ-სამკუთხაა, 4 $\frac{1}{2}$ —5 $\frac{1}{6}$ (6)-ჯერ მოკლე ჯამზე, ქვედა — ლანცეტა,
გრძლად წამახვილებული; გვირგვინი 17,5—20 მმ სიგრძის, ლურჯი, შებუსუ-
ლი, ჯამზე 2—2 $\frac{1}{2}$ -ჯერ გრძელი. კაკლუჭები ელიფსისებრია, 1,5 მმ სიგრძის.
: მმ სივანის, ყვავისფერი, წვერილი, ხშირი, ბრტყელი ბორცვებით. VI—VIII.

აწერილია აღმ. ამიერკავკასიიდან (თრიალეთის ქედი, თბილისის მიდამოები). ტიპი დაცულია ლენინგრადში (LE); Transcaucasica, Tiflis in lapidosis, 23—VII—22 leg. A. Grossheim Pl. or. exs. № 91. პარადიგმატოტიპი თბილისში (TBI).

იზრდება მშრალ ფერდობებზე მთის შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.: ატენსა და ბობნევეს შორის (სოსნოვსკი); ტანას ზეობა, სოფ. ბობნევეთან (ქუთათელაძე, ლენინიძე, შხიანი); მცხეთა, არმაზის ხევი (მიცკევიჩი, ნებრინცევა); წყნეთი (სოსნოვსკი); 19 — შესხ.: ასპინძის მიდამოები (ხინთიბიძე, გაგნიძე, მუყბანიანი) (რუკა 9).

Sect. 4. *Stenostegiae* (Boiss.) Rechinger Fl. Iran. n° 150 (1982) 176. — *Nepeta* § *Stenostegiae* Boiss Fl. Or. IV (1879) 638. — ჯამი სწორია, იშვიათად რკალისებრ აღმართული. ცრუ ჩხროები მრავალყვავილიანია, მჯდომარე. თანაყვავილაკები ლანცეტა ან ხაზურია. ჯამის ხახა სწორია, მილს შიგნიდან ბეწვის რგოლი არა აქვს. გვირგვინის მილი უმეტესად ჯამიდან ამოყოფილია. კაკლუჭები ბორცვებიანია.

© 4. *N. grandiflora* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 42; idem, III (1819) 392; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 385; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 376; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 659; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 295; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 331; Сосновский и Капеллер в Фл. Груз. VII (1952) 298 (georg.); Полякова в Фл. СССР XX (1954) 359; Аскерова в Фл. Азерб. VII (1957) 261; Капеллер, Опред. раст. Груз. I (1964) 417; Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 334; Галушко, Фл. Сев. Кавк. III (1980) 36.

Is.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 320; Hegi, Ill. Fl. V, Fig. 3249, a — в.
Exs.: HFR u° 1083

2. დერო სწორია, მეტწილად დატოტვილი, 125 სმ სიმაღლის, წვერილი და გაბნეული ბეწვით შებუსული ან თითქმის შიშველი; ფოთლები დიდი ზომისაა, მოგრძო კვერცხისებრი, მრგვალკბილებიანი, მობლავოწვერით (ზედა ნაწილში წვერით), ძირში გულისებრია, მოკლემუწწიანი, ცოტად თუ ბევრად შებუსული ან თითქმის შიშველი; კენწრული ფოთლები ლანცეტაა, სუსტად დაკბილული, თითქმის კიდემთლიანამდე. ჩხროები მრავალყვავილიანია, ფარ-

ჩხატ საგველასებრ ყვაილედს ქმნის; თანაყვაილაკები ძალიან პატარა ზომისაა, სადგისებრი, დაახლოებით ჯამზე 4-ჯერ მოკლე, ისევე როგორც ჯამი, ცოტად თუ ბევრად მოკლე და გაბნეული ბეწვით შებუსუსული; ჯამი იისფერია, ოდნავ მოხრილი, ირიბი ხახით, არათანაბარზომის, ლანცეტა, მახვილწვერიანი კბილებით, დაახლოებით 3-ჯერ მოკლე ჯამის მიღზე; გვირგვინი მუქი ლურჯი ან იისფერია, მოხრილი მილით, 1¹/₄-ჯერ უფრო გრძელია ჯამზე. კაკლუჭები ფართო ელიფსური ან უკუკვერცხისებრია, ხშირი წერტილებით მოფენილი. V—VIII. 2n=36 (სურ. 4).

აწერილია; კავკასიიდან „In *Formis* *Caucasi graminosis montanis sylvaticis*“. ტიპი დაცულია ლენინგრადში LE. Sec. *Фл.* СССР XX (1954).

იზრდება მდელოებსა, ფერდობებზე, ბუჩქნარებში, გზის მახლობლად ტყის სუბალპურ და ალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 3 — რაჭა-ლეჩხ.: შოგსა და ლურშევის შორის; უწერასა და შოგს შორის; (კაბელერი); გლოლა (კემულარია-ნათაძე); 8 — სამხ. ოს.: ერმანსა და ხოსს შორის; ერმანი; კუდარის რაიონი; ჩაპარუხის ხეობა (ე. და ნ. ბუშები); 10 — მთიულ.: ყაზბეგი (სოსნოვსკი; სულაკაძე); გუდამაყრის ხეობა (მედვედევის ჰერბარიუმი); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: თუშეთი, სოფ. ჩონტიზ (რადე); ომალო (ჭელიძე); 12 — კახ.: გომბორი (ტრიფონოვი).

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ლ ო ბ ა. ზოგჯერ ამრავლებენ როგორც დეკორატიულ მცენარეს.

О 5. *Н. Komarovii* E. Busch в *Бот. журн.* СССР, XXIV (1939) 423; *Гроссг. Опред. раст. Кавк.* (1949) 331; *Сосновский и Капеллер во Фл. Груз VII* (1952) 301 (georg.); *Пояркова во Фл. СССР XX* (1954) 412; *Капеллер. Опред. раст. Груз. I* (1964) 416 (georg.).

Is.: *Бот. журн.* XXIV (1939) рис. 1.

2. ღერო მრავალია, სწორმდგომი, მარტივი ან დატოტვილი, ირიბი ფესურიდან ამოდის, 90 სმ-მდე სიმაღლის, ისევე როგორც ფოთლები, ღია მწვანე ფერის, ოდნავა შებუსუსული მოკლე ბეწვით ან შიშველია; ფოთლები დიდი ზომისაა, მოგრძო კვერცხისებრი, მრგვალებილებიანი, მობლაგვო ან მომახვილოწვერიანი, ძირში ღრმად და ვიწროდ გულისებრი; ყველა ფოთოლი, გარდა ქვედა ფოთლებისა, ძალიან მოკლეყუნწიანია, ზედა მხარეზე თითქმის შიშველი, ქვედა მხარეზე წვრილი და გაბნეული ბეწვით შებუსუსული; კენწრული ფოთლები ლანცეტა, კიდემთლიანი. ჩხროები მრავალყვაილიანია, ქვედა მათვანი გრძელ ყუნწებზე სხედან; ყვაილედი მტევნისებრია, არაა მჭიდრო; თანაყვაილაკები ხაზურ-სადგისისებრია, ჯამზე მნიშვნელოვნად მოკლე, მოკლე ბეწვით შებუსუსული; ჯამი ღია მწვანეა, ოდნავ მოხრილი, არათანაბარი კბილებით, რომლებიც ლანცეტა-ხაზურია, მახვილწვერიანი, თეთრი, სიფრიფანა არშიით შემოვლებული, ზომით ჯამის სიგრძის ნახევრის ტოლია, ხახა ირიბი, სქალდაა მოკლე ბეწვით შებუსუსული; გვირგვინი თეთრია, მისი ქვედა ტუჩი მკრთალი მოყვითალოა; გვირგვინის მილი მოხრილია, ჯამიდან არაა ამოყოფილი ან ოდნავ ამოყოფილია. კაკლუჭები ფართო ელიფსურია, მთელ ზედაპირზე ხშირი წერტილებითა და სუსტად გამოსახული ბორცვებით მოფენილი. V—VII.

აწერილია სამხ. ოსეთიდან.

Ту р u s: Бассейн р. Малой Лиахви, близ сел. Стыр-Гнух Е. А. Буш (LE; isotypus TBI).

იზრდება კლდეებზე, სუბალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 8 — სამხ. ოს.: მდ. პატარა ლიახვის ხეობა, სოფ. სტირ-გნუხი (მილოშვინი) (რუკა 10).

შენიშვნა. თბილისის ბოტანიკის ინსტიტუტის ჰერბარიუმში დაცულ მასალას მიაკუთვნებენ *N. sulphurea* C. Koch-ს სასებით არასწორად, ვინაიდან *N. Komarovii*-ს ჯამის კბილები განსხვავებით *N. sulphurea*-სგან არათანაბარია, ხოლო ჯამი ირიბი ხახითაა. ასევე არასწორია *N. Komarovii*-ს შეტანა სეკცია *Orthonepeta* Benth.-ში ამავე ნიშნების გამო.

©. 6. *N. Grossheimii* Rojark. Бот. мат. герб. Бот. инст. АН СССР XV (1953) 310; eadem во Фл. СССР XX (1954) 363; Аскерова во Фл. Азерб. VII (1957) 259; Капеллер, Опред. раст. Груз. I (1964) 417 (georg.); Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 334; Hedge and Lamond in Davis, Fl. Turkey, 7 (1982) 278 sub syn. *N. betonicifolia* C. A. Meyr. — *N. betonicaefolia* Grossh. III (1932) 294; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 330, p. non C. A. Meyr.

Is.: Фл. СССР XX (1954) табл. XXIII, рис. 1.

4. ღერო 15—40 სმ სიმაღლისაა, სწორმდგომი, მწვანე, საკმაოდ ხშირი შებუსვით, ფოთლები მწვანეა, იშვიათი ან ხშირი შებუსვით, ქვედა მხრიდან წერტილოვანი ჭირკვლებით მოფენილი, სამკუთხა ან მოგრძო კვერცხისებრი, ვული-სებრი ფუძით, მახვილწვერიანი, კიდედაკბილული, ქვედა ფოთლების ყუნწები ფირფიტის ტოლია ან 1 $\frac{1}{2}$ -ჯერ მოკლეა, ზედა ფოთლები მჭლომარტა. ფოთლები 2,5—4,8 სმ სიგრძისაა. ყვავილები ცრუ ჩხროებულაა, შეჯგუფულია ღეროს წვერზე მჭიდრო თავთავისებრ ყვავილედებად, უფრო იშვიათად ერთი ან ორი ცრუ ჩხრო დაშორებულია დანარჩენებისაგან; თანაყვავილაკები ვიწრო ხაზურია, თითქმის ჯაგრისებრი, ჯამის 1/2 ან 1/3, იისფერი, სქლად შებუსული; ჯამი 7—8,5 მმ სიგრძისაა, იისფერი, ოდნავ ირიბი ხახით, ქვედა ნაწილში, სქლად შებუსული თეთრი, გრძელი, თითქმის სწორი გაფარჩხული ბეწვით, ზედა ნაწილში კი უფრო მოკლე, ზევით აღმართული ბეწვით და იშვიათად მოფენილი მჭლომარტე წვრილი თეთრი ჭირკვლებით, სამკუთხა, თითქმის თანაბარი კბილებით; გვირგვინი 15—17 მმ სიგრძისაა, ლურჯი-იისფერი, გარედან ხშირი მოკლე ბეწვით შებუსული, მილი 1,5—2 მმ-ზეა ამოწეული ჯამიდან; ზედა ტუჩი 3—3,5 მმ სიგრძისაა, ქვედა ტუჩის შუა ნაკეთის სიგანე ორჯერ მეტია მის სიგრძეზე, კიდეზე მსხვილი სამკუთხა კბილებით, გვერდითი ნაკეთები სამკუთხა-მომრგვალოა; სვეტი ზედა ტუჩზე ოდნავ გრძელია; V—VII.

აწერილია ზანგეზურის ქედის დას. ფერდობიდან ბიჩენახის გადასავლის მახლობლად. ტიპი დაცულია ლენინგრადში (LE). თბილისის ბოტანიკის ინსტიტუტის ჰერბარიუმში (TBI) ინახება პროტოლოგში (op. cit.) ციტირებული ეგზემპლარი ზანგეზურის ქედიდან.

იზრდება ბალახოვან ფერდობებზე, მდელოებზე, სუბალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 9—ქართ.: Sec. Опред. Раст. Груз. (op. cit.) 16—თრიალ.: წალკა (ქუთათელაძე, ხინთიბაძე); მანგლისი (სახოკია); მდ. ხრამის ხეობა (ქუთათა-ს. საქართველოს ფლორა, XI

თელაძე, ლენინიძე, ხინთიბიძე); 17—ქვ. ქართ. Sec. Опред. раст. Груз. (op. cit.): 18—ჯავახ.: ტაბაწყურის ტბა (კოზლოვსკი); ახალქალაქი, ტამბოვკა; მად-ტაფა (ზედელმეიერი); ახალქალაქი, გორელოვკა; ცხრა-წყარო (გროსჰეიმი).

შენიშვნა. *N. Grossheimii* Pojark., *N. betonicifolia* C. A. Mey. და *N. somkhetica* Karel, მეტად მახლობელი სახეობებია, რომლებიც ა. პოიარკოვამ (Фл. СССР op. cit გვ. 361) ერთ შუკრივში გააერთიანა *Ser. Betonicifolia* Pojark.

თბილისის ბოტანიკის ინსტიტუტის პერბარიუმში დაცული *N. Grossheimii* Pojark-ს კოლექცია ი. მენციკიმ (in schedis) მიაკუთვნა *N. betonicifolia* subsp. *strictifolia* Pojark-ს. „თურქეთის ფლორაში“ (Fl. Turkey 7) *N. Grossheimii* Pojark. *N. betonicifolia* C. A. Mey.-ის სინონიმიდაა განხილული, თუმცა სახეობის შენიშვნაში ავტორები არ არიან დარწმუნებული სინონიმის სისწორეში. მოითხოვს გარდამეხილვას.

სამეურნეო მნიშვნელობა. ეთერზეთოვანი, თაფლოვანი და დეკორატიული მცენარეა.

7. *N. Mussinii* Spreng. ex Henckel. Adumbr. pl. h. (1806) 15; Bieb. Fl. Taur-Cauc. II (1808) 39; idem, III (1819) 390; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 385; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 376; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 660; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 295; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 332; Сосновский и Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 297 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 92 (georg.); Пояркова во Фл. СССР XX (1954) 369; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 417 (georg.); sub. syn. *N. racemosa* Lam.: Hedge and Lamond in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 276; Rechinger, Fl. Iran. n° 150 (1982) 108.

Ис.: Reichenb, Ic. bot. VI, tab. 587, fig. 806; Макашвили Фл. окр. Тбилиси II (1952) табл. С.

Exs.: Pl. or. exs. n° 270.

2. ღერო მრავალია, წამოწეული ან მწოლარე, მარტივი ან დატოტვილი, 40 სმ-მდე სიმაღლის, ბანჯგვილიანბეწვიანი; ფოთლები არაა დიდი ზომის, კვერცხისებრია, მრგვალებილა კიდით, ბლავგი, ძირში ოდნავ გულსებრი, მოკლეყუნწიანი, ზედა მხარეზე მწვანე ფერისაა, სუსტად შებუსუსული, ქვედა მხარეზე მონაცრისფროა, ცოტად თუ ბევრად ბანჯგვილიან-ბეწვიანი; კენწრული ფოთლები უფრო პატარა ზომისაა, არაა შეცვლილი, მკდომარეა. ჩნობები არაა მრავალყვავილიანი, საკმაოდ ფარჩხატ, ქვედა ნაწილში წყვეტილ მტევნისებრ ყვავილედად შეკრებილი; თანაყვავილაკები ძალიან პატარაა, საღვისებრი, დაახლოებით ჯამზე 4-ჯერ მოკლე, ისევე როგორც ჯამი, გრძელი ხშირი და რბილი ბანჯგვილიანი ბეწვით მოფენილი; ჯამი ცისფერია ან იისფერ-ცისფერი, ცოტად თუ ბევრად მოხრილი, ირიბი ხაზით, არათანაბარზომის, სამკუთხალანცეტა, მახვილი კბილებით, რომლებიც დაახლოებით 4-ჯერ უფრო მოკლეა ვიდრე მილი; გვირგვინი ცისფერია, მოხრილი მილით, 1½-ჯერ გრძელი ჯამზე. კაკლუმები ფართო ელიფსურია, მთელ ზედაპირზე ნათლად გამოსახული ბორცვებით. IV—VIII. 2n=18.

აწერილია კულტივირებული მცენარებიდან.

იზრდება მშრალ, ქვიან, კლდოვან ადგილებზე, კლდის ნაპრალებში.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.: ბორჯომი, წალვერი; ჭობის ხევი (კოზლოვსკი); გუჯარეთის ხეობა, ტიმოთეს-უბანი; პეტრეს ციხე (ხინთიბიძე), ატენი (რადე; ვორონოვი); წავკისი (ბალუევა; ქუთათელაძე); თელეთი (მედვედევის ჰერბარიუმიდან; სოსნოვსკი; კაპელერი; კაფიევი; კვარაცხელია); თბილისი (პავლარი; მირონენკო); ტაბახმელა (გუბისი); 13 — ქიზ.: სიღნაღი, თამარხევი (ლორთქიფანიძე); წითელწყარო, თუქურშიშა (ყანჩაველი); 16 — თრიალ.: თეთრიწყაროს რაიონი, ბირთვისი; სოფ. ალგეთთან; ყარაბულაღსა და პანტიანს შორის; ნამტვრიანი (ქუთათელაძე, შხიანი, ღვინიაძე, ხინთიბიძე, მცხვეთაძე); ტანას ხეობა, ბოშურის პირდაპირ; რკონი (ქუთათელაძე, შხიანი, ღვინიაძე); 17 — ქვ. ქართ.: ბორჩალო, ორთაშუა (კეცხოველი); დმანისი, სოფ. ეელის-პირი; სოფ. განათლება (დოლუხანოვი, მანდენოვა, შხიანი); მდ. კარასეს ხეობა, სოფ. ამალუს პირდაპირ (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი); 18 — ჯავახ.: სოფ. არავესთან (ხინთიბიძე, ჩუხრუკიძე, კაპანაძე); ახალქალაქი, (გროსპეიმი; კოზლოვსკი; ზედელმეიერი); ახალქალაქსა და ხერთვისს შორის (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); აბული (ზამთარაძე); ასპინძიდან 30-ე კმ ახალქალაქისკენ (ივანიშვილი, მუყბანიანი); 19 — მესხ.: აწყურსა და თისელს შორის (ხინთიბიძე); აწყურთან (კოზლოვსკი); ახალციხე, მინაძესა და რუსთავს შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ვარძია (ხარაძე, ხინთიბიძე).

სსრკ: იმიერკავკ.: (დაღესტანი); იმიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო ვავრცელ.: მც. აზ.; ირ.

შენიშვნა. *N. Mussinii Spreng. ex Henkel* მეტად ახლობელია სახეობებისათვის *N. Reichenbachiana Fisch. et Mey.*, *N. hajastana Grossh.*, *N. transcucasica Grossh.*, *N. noraschenica Grossh.* ძველ ავტორებს (*Bieberstein, Benth, Ledebur, Boissier, op. cit.*) კავკასიისათვის მოჰყავდათ კიდევ *N. racemosa Lam.* თურქეთის და ირანის ფლორებში (*op. cit.*) სახეობა *N. Mussinii N. racemosa Lam.*-ს სინონიმშია შეტანილი, თუმცა *Hedge* და *Lamond* თვლიან, რომ საპერბარიუმო მასალა ამომწურავ პასუხს არ იძლევა თურქეთის, ირანის და კავკასიის ამ ჯგუფის მასალის სტატუსის საბოლოოდ დასადგენად. [Notes RBG Edinb. 38 (1) 1980 41—47]. ამ ციკლის წარმომადგენელთა რანგის დადგენა გაღრმავებულ კვლევას მოითხოვს.

© 8. *N. Biebersteiniana* (Trautv.) Pojark. во Фл. СССР, XX (1954) 357; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 416; Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 338; Галушко, Фл. Сев. Кавк. III (1980) 37. — *N. cyanea v. Biebersteiniana* Trautv. Тр. СПб. бот. сада V, II (1877) 470; Сосновский и Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 297 (georg.). — *N. cyanea* auct. non Stev.: Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 478 p. p.; idem, in DC. Prodr. XII (1848) 383 p. p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 656 p. p.; *Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 332 p. p. — *N. incana* auct. non Ait.: Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 40. — *N. incana* var. *acinifolia* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 392.

4. ძლიერ დატოტვილი მცენარეა, მოკლე ხშირი შებუსების გამო რუხი ან მოთეთრო, 20—50 სმ სიმაღლის ღეროებით, მოკლე ხშირი ხუჭუჭა ან

ზედა ნაწილში რამდენადმე გაფარჩხული ბეწვით შებუსული, ჩვეულებრივ ძირიდანვე ან ძირიდან ოდნავ უფრო მაღლა დატოტვილი; ფოთლებზე ოდნავ მხრიდან მოყვითალო ან რუხი, ზოგჯერ თითქმის ქეჩისებრი შებუსვით, ქვედა მხარეს ყვითელი წერტილოვანი ჯირკვლებით მოფენილი, ღეროსეული 9—30 (40) მმ სიგრძის და 6—25 (35) მმ სიგანის, კვერცხისებრ-მოგრძო ან ლანცეტა, კიდეებზე ოდნავ მრგვალებილა, ძირში სოლისებრი ან წაყვეთილი ფუძით; ქვედა ფოთლების ყუნწები 1,5—2,5-ჯერ, ზედასი — კი 3,5-ჯერ მოკლეა ფირფიტაზე. ყვავილები შეკრებილია მრავალყვავილიან 3—9 ყვავილიან ნახევარქოლგებში, რომლებიც საგველას ქმნიან, ჯამი 8—11 მმ სიგრძისაა, მილისებრია, მოხრილი, ხშირად ირიბი ხახით, სქლად შებუსული; ჯამის კბილები ვიწროსამკუთხაა, ან სამკუთხა მახვილი, ზედა კბილი მწიშენელოვნად გრძელია დანარჩენებზე; გვირგვინი 10—13 მმ სიგრძისაა, მოთეთრო, მილის ვიწრო ნაწილი ჯამშია ჩამალული, იისფერ-მოწითალო ქვედა ტუჩით; ქვედა ტუჩის შუა ნაკეტი 2,5—3,5 მმ სიგრძის და 3,5—5,5 მმ სიგანისაა, გვერდითი ნაკეთები ფართო სამკუთხაა. კაკლუშები ელიფსურია, უკუკვერცხისებრი, სამწახნაგოვანი, მუქი ყავისფერი, აქა-იქაა ბრტყელი ბორცვებით მოფენილი. აწერილია სამხ. დაღესტნიდან, სოფ. ახტიდან. ტიპი დაცულია ლენინ-გრადში.

T y p u s: «In Daghestania, prope Achty (B.)» (LE).

იზრდება მშრალ, ღორღიან ფერდობებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში, 150—2000 მ ზღვის დონიდან.

საქ. სსრ: 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: პირიქითი ხევსურეთი, შატლის ხევი, მდ. არღუნის ხეობა (გრიგორაშვილი) (რუკა 11).

სსრკ: იმიერკავკ. (სტავროპოლის მიდამოები, მდ.-ბის კუმის, თერგის და არღონის ხეობები, დაღესტანი).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ძლიერ მახლობელია *N. cyanea*-თან, რომლის სახესხვაობად მოჰყავდა ტრაუტფეტერს. მაგრამ დატოტვის და შებუსვის ხასიათით, ფოთლების, ყვავილედის ფორმით, გვირგვინის შეფერვის და კაკლუშების სკულპტურის დეტალების გამო ა. პოიარკოვამ (L. C) იგი დამოუკიდებელ სახეობად გამოჰყო.

Sect. 5. *Orthonepeta* Benth. Lab. Gen. Sp. (1839) 467; Пояркова во Фл. СССР XX (1954) 406; Rechinger, Fl. Iran, n° 150 (1982) 185.

— ყვავილები ორსქესიანია და მდედრობითი (ნორმალური ბუტკოთი და 4 სტამინოდუმით). ჯამი სწორია, ნაყოფობისას მილისებრკვერცხისებრი; ხახა ზოგჯერ ოდნავ ირიბია; ჯამის კბილები სწორია, ლანცეტა-სადგისისებრი, ფხისებრ წაწვეტებული. გვირგვინის ქვედა ტუჩის შუა ნაკეტი ძირში ბეწვებიანია, მსხეულებილებიანი კიდიით. კაკლუშები ბორცვებიანია, იშვიათად გლუვი. თანაყვავილაკები ვიწროა, ჯამზე მოკლე; ყვავილების ნახევარქოლგები, ვიწრო მტევნებად შეკრებილი ღეროების ბოლოებსა და იდლიურ ყლორტებზე ქმნის საგველას.

9. *N. pannonica* L. Sp. Pl. (1753) 570; Пояркова во Фл. СССР XX (1954) 406; Аскерова во Фл. Азерб. VII (1957) 270; Капеллер, Определ. раст. Груз. I (1964) 416; Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 341; Гладкова во Фл. Европ. ч. СССР III (1978) 48; Галушко, Фл. Сев. Кавк. III

(1980) 36; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 259. — *N. ucrainica* auct.: Vieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 41 non L. — *N. nuda* auct.: Vieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 42; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 663 p. p.; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 292 p. p.; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 330; Сосновский и Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 302 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 92 (georg.) p. p. non L. — *N. nuda* α *grandiflora* Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 486 p. p.; idem in DC. Prodr. XII (1848) 387 p. p.; Ledeb, Fl. Ross. III (1849) 377 p. p. — *N. nuda* subsp. *pannonica* var. *paniculata* Gams in Hegi, III, Fl. V, 4(1909) 2372; — *N. nuda* subsp. *pannonica* (L.) Gams, Turner in Fl. Europ. 3 (1972) 160. — *N. nuda* subsp. *nuda*: Hedge and Lamond in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 271.

Ис.: Reichenb. Ic. Fl. Germ. tab. 1243, Fig III.

Exs.: HFR n° 733; Fl. Pol. exs, n° 380; Fl. Exs. Aust. — Hung n° 2948.

4. დეროები მარტოულია ან 2—3, სწორი, მოკლე შიშვითი ბეწვით შებუსხული ან თითქმის შიშველი, 1 მ-მდე სიმაღლის; ფოთლები მეტწილად მუქი მწვანე ფერისაა, მოგრძო კვერცხისებრი ან ლანცეტა, მრგვალკბილიანი კიდით, მობლავო წვერით, ძირში სუსტად გამოსახული გულისებრი ფორმის, ძალიან მოკლემუწწიანი, ქვედა მხარეზე წერტილოვან-ჯირკვლოვანი; კენწრული ფოთლები ლანცეტაა, სუსტად დაკბილული კიდეშლიანამდე, მომახვილო წვერიანი. ჩხროები მრავალყვავილიანია, არაა მჭიდრო მტევნებად შეკრებილი და ცოტად თუ ბევრად ფარჩხატ საგველასებრ ყვავილედს ქმნის; თანაყვავილაკები სადგისისებრია, 2—2¹/₂-ჯერ მოკლე ჯამზე, ისევე როგორც ჯამი, შებუსხული; ჯამი მუქი მწვანე ფერისაა, არანათლად გამოსახული (მოყვავილე ეგზემპლარებზე) ძარღვებით, სწორი, მიღზე მოკლე, ხაზურ-სადგისისებრი ან სამკუთხა-სადგისისებრი თანაბარი ზომის კბილებით, რომლებიც იისფერია ან მწვანე, ძალიან იშვიათად უფრო მკრთალი არშიითაა შემოვლებული; ხახა სწორია; გვირგვინი იისფერია, უფრო იშვიათად თეთრი, მისი მილი არაა ჯამიდან ამოყოფილი ან ოდნავაა ამოყოფილი. კაკლუჭები მთელ ზედაპირზე ნათლად გამოსახული წვრილი ბორცვებითაა. VI—VIII.

აწერილია უნგრეთიდან (Hb. Linn. 726/2).

იზრდება ფერდობებზე, ბუჩქნარებს შორის, ტყის პირებსა და რუდერალურ ადგილებზე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ. („აფხაზ. ფლ.“ მიხედვით), 7 — აჭარ. („საქ. ფლ.“ მიხედვით); 9 — ქართ.: თბილისის მიდამოები (მიჩნიკი); კოჯორი, უძო (ქუთათელაძე, მანდენოვა, მცხეთაძე); II — თუშ-ფშავე-ხევსურ.; („საქ. ფლ.“ მიხედვით); 16 — თრიალ.; 17 — ქვ. ქართ. („საქ. ფლ.“ მიხედვით); 19 — მესხ.: ახალციხე (კოზლოვსკი).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ. სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

10. *N. sulphurea* C. Koch Linnaea XXI (1848) 677; Пояркова во Фл. СССР XX (1954) 409; Аскерова во Фл. Азерб. VII (1957) 269; Капеллер, Опред. раст. Груз. I (1964) 417 (georg.); Аскерова в Гроссг. Фл. Кавк. 2,

VII (1967) 341; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 252. — *N. nuda* var. *albiflora* Boiss. Fl. Or. (1879) 663; Hedge and Lamond in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 272. — *N. Nawaschinii* E. Bordz., Проток. засед. Киевск. общ. естеств. XXXIV (1907) 109; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 292; *idem*, Опред. раст. Кавк. (1949) 330; Сосновский и Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 302 (georg.).

4. ღერო სწორია, მარტივი ან დატოტვილი, 90 სმ-მდე სიმაღლის, ისევე როგორც ფოთლები, მოკლე და გაბნეული ბეწვით შებუსებული ან თითქმის შიშველი; ფოთლები ღია მწვანე ფერისაა, კვერცხისებრი ან მოგრძო-კვერცხისებრი, მრგვალი ან ბლაგვ ხერხისებრი კბილებით, ბლაგვწვერიანი; ქვედა მათგანი ძირში ცოტად თუ ბევრად გულისებრი ფორმისაა, მოკლყუნწიანი; ზედა ფოთლები მომრგვალებულია ან სოლისებრი, თითქმის მჯდომარე, ყველა ფოთლი ქვედა მხარეზე წერტილოვანი ჯირკვლებითაა. ჩხროები მრავალყვავილიანია, მჰიდრო, ქვედა მათგანი დაშორიშორებულია, ზედა — მიახლოებული; ყვავილედი საგველასებრია; თანაყვავილაკები ხაზურ-სადგისისებრია, ღია მწვანე, კიდევბზე თეთრ სიფრიფანა, ჯამზე 2-ჯერ მოკლე; ჯამი ღია მოყვითალო მწვანეა, ხახის ქვეშ ოდნავ შევიწროებული, სწორი, მკვეთრად გამოსახული ბასრ ხორკლებიანი ძარღვებით, მისი კბილები ხაზურია, მკრთალი სიფრიფანა არშით შემოვლებული მობლაგვო ან მომახვილო წვერით, ერთნაირი ზომის, ჯამის ტოლი ან მასზე ოდნავ მოკლე; გვირგვინი ჩალისფერ-თეთრია, ოდნავ მოხრილი მილით, რომელიც ჯამიდან ოდნავაა ამოყოფილი. კაკლუქები შავია.

აწერილია პონტოს ქედიდან, მდ. ფორტუნის სათავე, ჰემშირთან. ტიპი ინახებოდა ბერლინში (sec. Фл. СССР op. cit.).

იზრდება მშრალ მდელოებზე, ფერდობებზე.
საქ. სსრ: 9 — ქართ.: ბორჯომი, წალვერი (ხინთიბიძე, ჩოლოყაშვილი); 12 — კახ.: გომბორი (ტროფიმოვი); 16 — თრიალ.: თეთრი წყაროს რაიონი, მთა გომერი (ხინთიბიძე, შხიანი); მდ. ტანას ხეობა, ბოშური, (ხინთიბიძე, ქუთათელაძე, ლვინიანიძე); ატენის ხეობა, სოფ. ბობნევი (სოსნოვსკი); 18 — ჯავახ.: თეთრობი (ხინთიბიძე); ტაბაწყური (კოზლოვსკი, გროსპეიმი); ახალქალაქი (ზედელმეიერი); 19 — მესხ.: აბასთუმანი (კოზლოვსკი); ახალციხე, ურაველი (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა).

სსრკ: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.
საერთო გავრცელ.: მც. აზ.

Sect. 6. *Oxynepeta* Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 467; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 639; Пояркова во Фл. СССР XX (1954) 413; Rechinger, Fl. Iran. n° 150 (1982) 187. — ყვავილები ერთსქესიანია, მცირეყვავილიან ნახევარქოლგებში, რგოლებიც შეკრებილია ყლორტების ბოლოებში პირამიდალურ საგველებში; თანაყვავილაკები ჯამზე მოკლეა. ჯამი სწორია, თითქმის სწორი ხაზით, შიგნით უხვეში ბეწვით მოფენილი, ჯამის კბილები ლანცეტა-სადგისისებრია; გვირგვინი თითქმის მთლიანად ჩამალულია ჯამში. კაკლუქები ბორცვებიანია. მრავალწლოვანი ბალახებია.

11. N. Schischkinii Pojark. во Фл. СССР XX (1954) 522, 417; Аскерова во Фл. Азерб. VII (1957) 271; eadem в Гросс. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 342; Тахт., Фёд., Фл. Еревана (1972). 255. — N. ucrainica auct., non L. p. p. — N. parviflora Bieb. auct. p. p.

24. ღერო 30—60 სმ სიმაღლისაა, ოთხწახნაგოვანი, სქლად შებუსული წარტივი, უმეტესად ქვევით მიმართული ბეწვით; ფოთლები მოყვითალო-მწვანეა, საკმაოდ სქელი, ორივე მხრიდან შებუსული, უფრო გრძელი ვიდრე ღეროებზე, მოხრილი ან თითქმის ხუჭუჭა ბეწვით, ქვედა მხარეს უფრო სქლად შებუსული განსაკუთრებით, ძარღვებზე ქვედა და შუა ფოთლები მუხლთ-შორისების ტოლია, იშვიათად უფრო გრძელი, ან მათზე მოკლე, ყუნწიანი, ფართო კვერცხისებრი ან კვერცხისებრი, წაკვეთილი ან სოლისებრი, ძალზე იშვიათად გულისებრი ფუძით, ბლაგვწვერიანი, მრგვალებილი; ზედა ფოთლები მუხლთშორისებზე ბევრჯერ მოკლეა, მოკლე 2,5—6 მმ სიგრძის ყუნწებზე, მოგრძო კვერცხისებრი, იშვიათად ლანცეტა, მთლიანად ან მხოლოდ ზედა ნაწილში დაკბილული, წვერისკენ განლაგებული ფოთლები ჩვეულებრივ კიდემთლიანია. ჯამი ვიწროა, მილისებრ-ცილინდრული, (8) 9—11 მმ სიგრძის, ნაყოფობისას კვერცხისებრ-ცილინდრული მილით, ხშირად ისფერი, სქლად შებუსული ხუჭუჭა ბეწვით; კბილები ხაზურ-სადგისისებრია, ხშირად ფხისებრ წაწვეტებული, ჩვეულებრივ მიღზე გრძელი; გვირგვინი ჯამზე მოკლეა, მხოლოდ მამრობით ყვავილებში ჯამის ტოლია, ლურჯი, უხეში მიტკეცილი ბეწვით შებუსული, დედრობით ყვავილებში სვეტი 1.5—2 მმ-ით ამოწეულია გვირგვინიდან, სტამინოდუმები ძლიერ პატარა, აპკისებრი, მომრგვალო რუდომენტების სახითაა. კაკლუქები ფართო ელიფსურია, 2—2,2 მმ სიგრძისაა, 0,7—0,8 მმ სიგანის, მუქი ყავისფერი, წვრილი ბლაგვი ბორცვებით. ყვ. VI—VII, ნაყოფ. VII—IX.

აწერილია აზერბაიჯანიდან.

Typus: Azerbajdzhan austro-occidentalis, in angustiis Pir-Seid motis. Bozdagh. 26 V 1911. fl. et fr. g. Woronow (LE; isotypous TBI).

იზრდება ველებზე, მშრალ ფერდობებზე, ქვიან ადგილებზე, მთის შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.: იაღლუჯა (კაკულია, სოხადე); 14 — გარე კახ.: გარეჯის ველი (ტროიცი; სანადე); 18 — ჯავან.: ახალქალაქის მიდამოები, სოფ. ბოგდანოვიცკენ (ხინთიბიძე); 19 — მეხს. ახალციხე, სოფ. ოშასა და დამალას შორის (კოზლოვსკი); ასპინძის მიდამოები, ასპინძისა და ბერთვისის შორის (ხინთიბიძე) (რუკა 12).

შენიშვნა 1. გვარის მონოგრაფი რ. ასკეროვა სახეობას N. Schischkinii Pojark. კავკასიის ენდემად მიიჩნევს („О котловниках Кавказа“ — Mat. по флоре и сист. высш. раст. Азерб. Баку, 1972), მაგრამ Hedge და Lamond-ი „თურქეთის ფლორაში“ [Davis, Fl. Turkey 7 (1932) 288] შესაძლებლად თვლიან რომ გვხვმპლარები ყარსიდან აშკარად მრგვალებილია ფოთლებით რომლებსაც N. heliotropifolia Lam.-ად განიხილავენ, უნდა მიეკუთვნოს სამხ. დას. კავკასიის სახეობას N. Schischkinii Pojark-ს. მათი ცნობით ეს სახეობა ირანის აზერბაიჯანშიც უნდა გვხვდებოდეს. ა. პოიარკოვსაც (op. cit.) შესაძლებლად მიაჩნდა N. Schischkinii-ს პოვნა ირანის მოსაზღვრე რაიონებში. 2. ჯერ კიდევ სახეობა N. Schischkinii Pojark-ს გამოქვეყნებამდე, „საქ. ფლორის“ ავტორებს (op. cit.)

რომელთაც *N. parviflora* Bieb. მოჰყავდათ მიიხნდათ, რომ სომხეთსა და კავკასიაში და მესხეთში განსაკუთრებული ფორმები უნდა იყოს გავრცელებული; სწორედ ეს განსხვავებული ფორმები შეადგენენ სახეობას *N. Schischkinii* Pojark.-ს.

Sect. 7. *Micranthae* (Boiss.) Pojark. во Фл. СССР XX (1954) 380; Reehinger, Fl. Iran. n° 150 (1982) 204. — *Nepeta* § *Micranthae* Boiss. Fl. Or. IV (1879) 639. — ჯამი მილისებრია, ნაყოფობისას მოგრძო კვერცხისებრი ან ზარისებრი, მოხრილი ან სწორი ირიბი ან ორტუჩა ხახით; გვირგვინი უმეტესად პატარაა 3,8—8,5 მმ — 15 მმ-მდე სიგრძის; ქვედა ტუჩის შუა ნაკვით თითქმის ჰორიზონტალურია, ან ქვევით დახრილი, ჩაზნექილი, ძირში ამობურცული არ არის. კაკლუჭების ზედაპირი უხეშ ბორცვიანიდან წვრილ მარცვლოვანამდე. ყვავილების ჩხროების წყვილები დაშორებულია ან ზედა შეკრებილია თავაკად. ერთწლოვანი, ზოგჯერ ორწლოვანი მცენარეებია.

12. *N. Troitzkyi* Sosn. во Фл. Груз. VII (1952) 303 (descr. georg.) et in Addenda, Фл. Груз. 2; XI (1987) 237; Пояркова во Фл. СССР XX (1954) 382; Капеллер, Опред. раст. Груз. I (1964) 415. — *N. amoena* auct. Fl. Cauc.: Гроссер, Фл. Кавк. III (1932) 291; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 330, p. p. non Stapf. Sub syn. *N. amoena* Stapf: Аскерова во Фл. Азерб. VII (1957) 265; eadem Гроссер, Фл. Кавк. 2, VII (1967) 339:

○. დერო ფესვის ყელიდან რამდენიმე ანდა მარტოული, მარტივი ან შუა ნაწილის ქვემოდ დატოტვილი, ზევით აღმართული, 8,5—32 სმ სიმაღლის, გაბნეული, გაფარჩხული ბეწვით შებუსული ან თითქმის შიშველი; ფოთლები კვერცხისებრია ან ფართო კვერცხისებრი, უდიდესი სიგანე ფირფიტის ძირის ოდნავ ზევითაა, 0,9—2,5 სმ, 1,2—3,0 სმ სიგრძის, კიდეებზე მრგვალკბილებიანი, ბლაგვწვერიანი, ძირში ოდნავ გულისებრი, ქვედა ფოთლები უფრო გრძელ ყუნწებზე სხედან, ზედა — უფრო მოკლეზე, ვიდრე ფირფიტა, მწვანე ფერის ორივე მხარეზე, განსაკუთრებით ქვედა მხარეზე, წვრილი ჯირკვლოვანი ბეწვით შებუსული, კენწრული ფოთლები ლანცეტა ფორმისაა, კიდეშილიანი, მახვილწვერიანი, მჯდომარე. ჩხროები მრავალყვავილიანია ან არაა მრავალყვავილიანი; ქვედა მათგანი ცოტად თუ ბევრად გრძელ ყუნწებზე სხედან, კენწრული ჩხროები მჯდომარეა და ჩვეულებრივ ვიწრო, უფრო იშვიათად ცოტად თუ ბევრად გაფარჩხულ საგველასებრ ყვავილედს ქმნის; თანაყვავილაკები ლანცეტა-სადგისისებრი ფორმისაა, ბეწვით მოფენილი, ჯამზე 3-ჯერ მოკლე; ჯამი ზოგჯერ წვერზე შეფერილია, ქვედა ნაწილში გაფართოებული, ოდნავ ირიბი ხანა და არათანაბარზომის კბილები აქვს, მათ შორის ზედა კვერცხისებრ-ლანცეტა ფორმისაა, ბლაგვწვერიანი, ქვედა ვიწრო ლანცეტაა, ყველა მათგანი კიდეებზე მოფენილია ბეწვით, 3—4-ჯერ ან მეტჯერ მოკლეა მილზე; ჯამი ძარღვების გასწვრივ გაფარჩხული, უხეში ბეწვითაა მოფენილი, და გარდა ამისა გაბნეული, მჯდომარე, ყვითელი ფერის ჯირკვლებიც აქვს; გვირგვინი ცისფერია ან იისფერ-ცისფერი, გარედან გაბნეული ბეწვით მოფენილი, მოხრილი მილით, რომელიც თითქმის არაა ამოყოფილი ჯამიდან. კაკლუჭები მოგრძოა, მთელ ზედაპირზე მსხვილი ბორცვებითაა მოფენილი. IV—VI.

აწერილია საქართველოდან ყარაიაზიდან (გარდაბანი).

Typus; Transcaucasia, Georgia, prov. Tiflis, steppa Karajazy, pag. Michajlovka A. Kolakowsky (TBI!).

იზრდება მშრალ ფერდობებზე, ქვიან და ღორღიან ადგილებზე.

საქ. სსრ: 15 — გარდაბ.: ყარაიაზი, მიხაილოვკა (კოლაკოვსკი); ყარაიაზი (ტროიცი, სტაროსელსკი) (რუკა 13).

სსრკ: ამიერკავკ.: აზერბ.

შენიშვნა. შესაძლებელია *Nepeta*-ს ერთწლოვანი წარმომადგენლები *N. Troitzkyi Sosn.*, *N. amoena Stapf*, სახეობა *N. Meyeri Benth.*-ის ქვესახეობების რანგში განვიხილოთ. საკითხი დამატებით კვლევას მოითხოვს.

13. *N. amoena* Stapf Denkschr. Math.-Naturw. Kl. Kais. Acad. d. Wissensch. Bd. L (1885) 45; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 291 p, p; idem, Определ. раст. Кавк. (1949) 330 p. p.; Сосновский и Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 304 (georg.); Полякова во Фл. СССР XX (1954) 380; Аскерова во Фл. Азерб. VII (1957) 265 p. p.; eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 339; Rechinger, Fl. Iran. n° 150 (1982) 204.

○. ღერო მარტივია ან ძირიდანვე დატოტვილი, 50 სმ სიმაღლის, შებუსული ან განსაკუთრებით ქვედა ნაწილში, მოთეთრო მატყლისებრი ბეწვით მოფენილი; ქვედა ფოთლები ყუნწების ტოლია ან ოდნავ გრძელი, მომრგვალო კვერცხისებრი, ძირში გულისებრი ფორმის, მრგვალკბილებიანი, ცოტად თუ ბევრად თეთრი მატყლისებრი შებუსებით ან სუსტად შებუსული, ზედა ფოთლები დაბატარავენებულია, მოკლეყუნწიანი ანდა თითქმის მჯდომარე, კვერცხისებრი, ძირში წაკვეთილი, კენწრული ფოთლები ლანცეტაა, ბლაგვეწერიანი, მჯდომარე; თანაყვავილაკები ხაზურ-ნიჩბისებრი ან ლანცეტა ფორმისაა, ჯამის ნახევარზე უფრო მკვლე, ოდნავ შებუსული; ჯამი ყვავილობისას 5,5—6,5 მმ სიგრძისაა, ძალიან ვიწრო მილით, მოხრილი, ძალიან ირიბი ხახით, ორტუჩაა, ზედა ტუჩი ფართოა, შუამდეა განკვეთილი, მისი კბილები კვერცხისებრია, მახვილწვერიანი, 3—4-ჯერ მიღზე მოკლე, ქვედა ტუჩი მოკლეა წინ მიმართული კბილებით; ჯამი ნაყოფობისას ვადიდებულა, თითქმის სწორი, მოგრძო-კვერცხისებრი; ჯამის ქვედა ტუჩი ზედა ტუჩზე მოკლეა, ძირამდე განკვეთილ, მისი კბილები კვერცხისებრ-ლანცეტაა, მახვილწვერიანი, ყველა წამწამებითაა მოფენილი; გვირგვინი ვიწროა თითქმის სწორი მილითაა, 11—19 მმ სიგრძის, მისი ზედა ტუჩი სწორია, 2-ნაკვთიანი, ქვედა ტუჩი 3-ნაკვთიანია, მისი გვერდითი ნაკვთები მოკლეა, ფართო, ბლაგვეწერიანი, შუათანა ნაკვთი უფრო დიდი ზომისაა, მრგვალკბილებიანი, მომრგვალო კვერცხისებრი. კაკლუშები სამკუთხა-კვერცხისებრი ფორმისაა, ბორცვებიანი. IV—V.

აწერილია ჩრდ. ირანიდან. (რუდბარის მიდამოები). ტიპი დაცულია ვენაში (sec. Фл. СССР op cit.)

იზრდება ველებზე, მშრალ ფერდობებზე.

საქ. სსრ: 13 — ქიზ.: ელდარის ველი (კაკულია).

სსრკ: ამიერკავკ.: აზერბ.

საერთო გავრცელ.: ირ.

ყვავილები ყუნწიანია, შეკრებილია ღეროსეული შუათანა და ზედა ფოთლების იდლებში განწყობილი მცირეყვავილიან ჩხრობად. ჯამი მილსებრ-ზარისებრია, სწორი, 15-ძარღვიანი, დაყვავილებისას ქვემოთეკნ დახრილი; ჯამის კბილი 5, რომელთაგან სამი ზედა — ქვედა კბილებზე გრძელია; ჯამის ხახა ირიბია. გვირგვინი მოლურჯო-იისფერია, გრძელი ზედა ნაწილში გაფართოებული მილით, ორტუჩა, რომელთაგან ზედა ტუჩი სწორია და 2-ნაკვთიანი, ხოლო ქვედა — სამნაკვთიანია; ქვედა ტუჩის შუა ნაკვთი უკუგულისებრია და წვერზე ამოკვეთილი, ძირში კი ბეწვიანი. მტვრიანა 4, ზედა ტუჩის ქვეშ ამოფარებული, რომელთაგან ორი გვერდითი შუათანებზე მოკლეა; მტვრის მარცვლი თითქმის სფეროსებრია, ოდნავ შებრტყელებული, განივკვეთში ექვსნაკვთიანი; ღარი ვიწროა, ღრმა, უთანაბრო კიდევებით, ბოლოებში სოლისებრად წამახვილებული; მემბრანა სადაა ან მარცვლოვანი; ეგზინის სისქე 1,2—1,8 მიკრონი; სტრუქტურა მესრისებრია; ზედაპირის მოხატულობა ბადისებრია; ბადის თელები წვრილია და თანაბარი. ეგზინას მესრისებრი შრე ორჯერ ვიწროა მის ქვედა შრეზე. სამტვრის ბუდეები სწორი კუთხითაა გაშლილი. სვეტი გრძელია, წვერზე დაბოლოებული ორი მოკლე არათანაბარსიგრძის ნაკვთით. ნაყოფი კაკლუქაა, ელიფსური ფორმისაა და სუსტად 3-წახნავოვანი, შიშველი, გლუვი. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია გრძელი მხოხავი ღეროებით და დაფესვიანებული ყლორტებით, თიკმლისებრი ან გულისებრი, კიდევზე მრგვალებილა გრძელყუნწიანი ფოთლებით.

ამ გვარში გავრთიანებული 12 სახეობა გავრცელებულია ევრაზიის ზომიერი სარტყლის ტყეებსა და ტყის პირებზე.

1. *G. hederacea* L. Sp. Pl. (1753) 573; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 670; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 296; Маевск. Фл. Ср. Росс. (1940) 612; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 332; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 48; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 306 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 92 (georg.); Куприянова во Фл. СССР XX (1954) 437; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 273; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 193; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 314; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 417 (georg.); Тер-Хачат, в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 347; Fernandes, Fl. Europ. 3 (1972) 161; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 149; Mill in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 288. — *Nepeta Glechoma* Benth. Lab. Gen. Sp. (1832—1836) 485; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 379. — *Chamaeclema hederacea* Moench (1794) 393.

Is.: Hegi III. Fl. V, 4 (1972) 2373; Маевск. Фл. Ср. Росс. (1940) 612; Бот. журн. СССР 33 (1948) рис. 1, фиг. 1.

4. ღერო 60 სმ-მდე სიგრძისაა, დატოტვილი, მხოხავი, მუხლებში დაფესვიანებული, მრავალი აყვავებული წამოწეული ან სწორმდგომი ყლორტებით, წახნაგებზე ცოტად თუ ბევრად მოკლებეწვიანი ან თითქმის შიშველი; ფოთლები მომრგვალო თიკმლისებრია, კიდევზე მსხვილ მრგვალები-

* დაამუშავა ლ. ხინთიბიძე

ლა, ზედა მხარეზე მუქი მწვანე, ქვედაზე — უფრო ღია ფერისაა და ჩვეულებრივ მოწითალო-იისფერი, გრძელყუნწიანი, ქვედა ფოთლების ყუნწები 5—6 სმ-მდეა, შუათანას — 2 სმ და ფირფიტის ტოლია. ყვავილები შეკრებილია 3—4 ერთად შუათანა და ზედა ფოთლების იდლებში განწყობილ ჩხროესებრ ყვავილედებად; ყვავილის ყუნწები მოკლეა და შებუსული; თანაყვავილები ჯაგრისებრია, ყვავილის ყუნწზე მოკლე; ჯამი მილისებრია ძარღვებზე მოკლე და განზე გადახრილი ბეწვებით შემოსილი; ჯამის კბილები სამკუთხა-ლანცეტაა, წვერზე უცბად შევიწროებულნი, მიღზე 3—4-ჯერ მოკლე; გვირგვინი მოციხფრო-იისფერია, გარედან შებუსული, მოკლე, ღრმად ამოკვეთილი ზედა და უფრო გრძელი ქვედა ტუჩით; გვირგვინის მილი ჯამზე 2-ჯერ გრძელია. კაკლუჭები ღია მურა ფერისაა, 2 მმ-მდე სიგრძისა და ცოტად თუ მეტად უსწორო ზედაპირით, ძირში 2 პატარა ფოსო აქვს. III—VII. 2n=24,36 (Zukawski, Slowinska, 1979).

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 732/1).

იზრდება ტენიან ადგილებზე ბუჩქნარებში, ტყის პირებზე, მდინარის სანაპიროებზე და როგორც სარეველა ბოსტნებსა და ბაღებში მთის ქვედადან შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: სოხუმის მიდამოები (გუბისი); ს. ნაჩხალუ (კვარაცხელი); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: ს. ორბელის მიდამოები (გაგნიძე, მიქელაძე, დავლიანიძე); 5 — იმერ.: ხონის მიდამოები (კოლექტორი უცნობია; ქუთათელაძე); ქუთაისის მიდამოები, გოდოვანი (კემულარია-ნათაძე); გელათის მონასტერთან (იგივე); 6 — გურ.: ოზურგეთი (მაყაშვილი); 7 — აჭარ.: მწვანე კონცხი (კაბელერი); მწვანე კონცხი. ბოტანიკური ბაღი (ხარაძე); 9 — ქართ.: საბურთალო (კაფიევი); მცხეთა (ვოლკოვა, ზედელმეიერი); ნატანტარის ნაკრძალი (ქუთათელაძე, გაგნიძე, ხინთიბიძე); სურამი (კოზლოვსკი); ბორჯომი, ს. კორტანეთი (იგივე); წალვერი (იგივე); ბორჯომი, ბანისხევი (იგივე); ოლგინსკოე (ტროიციკი); 14 — გარე კახ.: ჩაილური (ყანჩაველი); გომბორი (კოლექტორი უცნობია); კაკაბეთი (ყანჩაველი); 16 — თრიალ.: რკონის მონასტრის მიდამოები (ქუთათელაძე, შხიანი, ხინთიბიძე); თეთრიწყაროს რაიონი (ქუთათელაძე, შხიანი, მცხვეთაძე).

სსრკ.: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.; აზერბ.: ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. ევრ.: შუა ევრ. ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; აღმ. აზ.; ჩრდ. ამერ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. კარგი თაფლოვანი მცენარეა. ნორჩ ყლორტებს როგორც ბოსტნეულს ხმარობენ საჭმელად.

გვარი 8. DRACOCEPHALUM L.*

ჯამი მილისებრია ან მილისებრ ზარისებრი, 15—20-ძარღვიანი, სწორია ან მოხრილი, ორტუჩა; ზედა ტუჩი სამნაკვთიანია, ქვედა — ორნაკვთიანი; ჯამის ხახა სწორია ან ოდნავ ირიბი, ჩვეულებრივ მკვეთრად გამოსახული განივი ძარღვებით — ანასტომოზებით. გვირგვინი ქვედა ნაწილში შევიწროებული და ხახასთან გაფართოებული მილითაა; გვირგვინის გადანაღუნი ორ-

* დაამუშავა ლ. ხინთიბიძემ

ტუჩაა, ზედა ტუჩი აღმამდგომია, ოდნავ ჩაზნექილი და წვერზე ამოკვეთილი ან ღრმად ჩაჭრილი; გვირგვინის ქვედა ტუჩი სამნაკეთიანია, რომელთაგან შუათანა უფრო დიდი ზომისაა. მტვრიანა 4, მათგან შუათანა მტვრიანები გვერდითებზე გრძელია; სამტვრეები გაშლილია სწორი კუთხით. მტვრის მარცვლი შებრტყელებულ-სფეროსებრია, განიკვეთში მომრგვალო-ეჭვსკუთხა, მერიდიანულად განლაგებული ეჭვისი ღარით; დიამეტრი 34,8 მიკრონი; ღარი ფართოა, თანაბარი კიდეებით და სოლისებრი ბოლოებით; მემბრანა სადაა ან წვრილმარცვლოვანი; ეგზინას სისქე 1,2 მიკრონამდეა; ზედაპირი ბადისებრია. სვეტის ნაკეთები მოკლეა და თანაბარზომის, სადგისისებრი. კაკლუშები უკუკვერცხისებრია ან ელიფსური, ცოტად თუ ბევრად სამწახანგოვანი, შიშველი, გლუვი. — მრავალწლოვანი უფრო იშვიათად ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, ცრუ ჩხრობში შეკრებილი ყვავილებით, რომლებიც განლაგებულია თანაყვავილების ილიებში და ქმნიან მჭიდრო ან ფარჩხატ ყვავილეებს. ახასიათებს სწორმდგომი ან წამოწეული ღეროები და ფრთისებრი ვანკეითილი ან მთლიანი ფოთლები.

გვარში გაერთიანებული 45 სახეობიდან 44 იზრდება ევროპისა და აზიის ზომიერ სარტყელში, ხოლო ერთი სახეობა — ჩრდილო ამერიკაში. საქართველოში ამ გვარის 4 სახეობა იზრდება.

1. ერთწლოვანი მცენარეებია, სამტვრეები შიშველია 2
- მრავალწლოვანი მცენარეებია, სამტვრეები შებუსუსულია 3
2. გვირგვინი 9—10 მმ-მდე სიგრძისაა, ჯამს ცოტათი აღმატება; . . . . . 1. *D. thymiflorum* L.
- გვირგვინი 20—25 მმ-მდე სიგრძისაა, ჯამზე 2-ჯერ გრძელი . . . . . 2. *D. moldavica* L.
3. ფოთლები ფრთისებრია ან ძირამდე თათისებრ დაყოფილი ვიწრო ხაზურ ნაკეთებად . . . . . 4. *D. austriacum* L.
- ფოთლები მთლიანია, ლანცეტა-ხაზურია ან ლანცეტა ფორმის, კიდეებზე დაკეცილი . . . . . 3. *D. Ruyschianum* L.

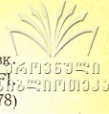
Subgen. 1. **Dracocephalum**. — *Eudracocephalum* Briq. in Engler und Prantl. Nat. Pflanzenfam. IV 3a, 36 (1897) 239, — მტვრის პარკები შიშველია, მტვრიანები გვირგვინიდან ამოყოფილი არ არის.

Sect. 1. **Buguldea** Benth. DC. Prodr. XII (1848) 398. — ჯამი ორტუჩაა; ზედა ტუჩი 3-ნაკეთიანია, რომელთაგან შუათანა ორ-სამჯერ ფართოა გვერდითებზე; ქვედა ტუჩი 2 ლანცეტა ფორმის კბილისაგან შედგება.

Subsect. 1. **Idiobracontes** Briq. in Engler und Plantl. Nat. Pflanzenfam. IV 3a 3b (1897) 239 p. p.—ფოთლები წვარტყელებულია, კიდემთლიანია ან რამდენიმე კბილითაა.

Ser. 1. **Nutantia** Schischk. во Фл. СССР XX (1954) 458 (deser. ross.)—ფოთლები კიდეებზე ცოტად თუ მეტად თანაბრად დაკბილული; თანაყვავილები კიდემთლიანია.

1. *D. thymiflorum* L. Sp. Pl. (1753) 566; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 296; idem, Определ. раст. Кавк. (1949) 332; Кареллер во Фл. Груз. VII (1952) 308 (georg.); Шишкин во Фл. СССР XX (1954) 459; Капеллер в

Опред. раст. Груз. I (1964) 418 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 344; Fernandes in Fl. Europ. 3 (1972) 161; Reehinger Fl. Iran. № 150 (1982) 229; Гладкова во Фл. Европ. части СССР, III (1878) 150.

⊙. ღერო მარტოულია ან რამდენიმე, მარტივია ან დატოტვილი, 20—60 სმ-მდე სიმაღლის, დახრილი მოკლე ბეწვებით შებუხული; ქვედა ფოთლები კვერცხისებრია, კიდეებზე მსხვილ მრგვალებილა, ძირში ოდნავ გული-სებრი, გრძელყუნწიანი; ზედა ფოთლები მოგრძო კვერცხისებრიდან მოგრძო ლანცეტამდე ფორმისაა, კიდეებზე ხერხისებრ მრგვალებილა, ძირში სოლისებრ შევიწროებული, მოკლეყუნწიანი; ყველა ფოთლი ზედა მხარეზე შიშველია, ქვედაზე — ძარღვების გაყოლებით გაფანტულბეწვიანი, მთელ სიბრტყეზე პრილა ჯირკვლებით დაწინწკლული. ყვავილები მოკლეყუნწიანია, ცრუ ჩხრთებში შეკრებილი, რომლებიც ღეროს წვერზე მჭიდროდაა განწყობილი, ნაყოფობისას ყვავილედ იგრძელდება და 25 (40) სმ-მდე სიგრძეს აღწევს; თანაყვავილები ელიფსურია, მახვილწვერიანი, ძირში შევიწროებული, კიდეშლიანი, მოკლებეწვიანი, კიდეებზე-წამწამებიანი, ჯამზე მოკლე; ჯამი 10 მმ-მდე სიგრძისაა, მილისებრ-ზარისებრია, ორტუჩა, მოკლებეწვიანი და მოყვითალო პრილა ჯირკვლებით მოფენილი; ზედა ტუჩი სამი კვერცხისებრი და ქვედა 2 ლანცეტა, წვეტიანი კბილისაგან შედგება; გვირგვინი გრძელია, მოლურჯო-იისფერი, უფრო იშვიათად მოთეთრო; მისი მილი ჯამს ბევრად აღემატება; სამტვრეები შიშველია. კაკლუშები მოგრძო უკუკვერცხისებრია სამწახნაგოვანი. V—VII. 2n=14,20.

აწერილია ციმბირიდან (Hb. Linn. 746/11).

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ევრ. ნაწ.; დას. ციმბ.; შუა აზ.

საერთო ვავრცელ.: ჩრდ. და შუა ევრ. (გზადმოყოლილია); ირ.; ცენტრ. აზ. (ჭუნგარია).

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. თაფლოვანი მცენარეა.

Subsect. 2. *Stenodracontes* Briq. in Engler und Prantl. Nat. Pflanzenfam. IV 3a 3b (1897) 240.—ჯამი აშკარად ორტუჩაა, ზედა ტუჩი 1/3—1/4-მდეა ჩაჭრილი, მისი სამივე ნაკეთი თითქმის ერთნაირია, კვერცხისებრი; ქვედა ტუჩი 1/4-მდე ან თითქმის ბოლომდეა ჩაჭრილი.

Ser. 2. *Foetidae* Schischk. во Фл. СССР XX (1954) 462 (descr. ross.).—ერთწლოვანი მცენარეებია; ქვედა ფოთლები ყუნწიანია, ფირფიტის ტოლია, გრძელი ან მასზე მოკლე.

2. *D. moldavica* L. Sp. Pl. (1753) 595; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 297; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 332; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 308 (georg.); eadem в Опред. раст. Груз. I (1964) 418 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 344. Fernandes in Fl. Europ. 3 (1972) 161; Гладкова во Фл. Европ. части ССР III (1978) 150.

⊙. ღერო 15—50 სმ-მდე სიმაღლისაა, სწორმდგომი, ძირიდანვე დატოტვილი, თითქმის შიშველი, მუხლებს ქვემოთ წვრილ მოკლებეწვიანი, ტოტე-

ბი ირიბადაა აღმართული ზემოთკენ და თითქმის ღეროს წვერამდე დაწვეს. ფოთლები მთლიანია, ლანცეტა-ხაზური, ძირთან წაკვეთილი ან სწორკუთხედიანი, კიდეებზე მსხვილმრგვალებილა, მოკლებეწვიანი. ყვავილები მოკლყუნწიანია, 6-ყვავილიან ცრუ ჩხროებად შეკრებილი, რომლებიც ყვავილედის წვეროსკენ ურთიერთ მიახლოებულია, ხოლო ქვედა ნაწილში — დაშორიშორებულია; თანაყვავილი მოგრძო სოლისებრია, ქვედა ნახევარში კიდეებზე წვრილი და გრძელი წვეტიანი ფხებიანია; თანაყვავილები 8—10 მმ სიგრძისაა ლანცეტულან-კვერცხისებრამდე ფორმის, კიდეებზე თითოეულ მხარეზე 5—5 წვეტიანი ფხით, მოკლებეწვით მოფენილი; ჯამი 10 მმ სიგრძისაა მილისებრ-ზარისებრი, პრიალა ჭირკვლებით მოფენილი, ორტუჩა, მისი ზედა ტუჩი 1/3-მდეა ჩაჭრილი ფართო კვერცხისებრი ფორმის სამ ნაკეთად, ქვედა — ორნაკეთიანია, ყველა ნაკეთი მოგრძო-ლანცეტა ფორმისაა, და სადგისებრ-წაწვეტებულია; გვირგვინი 20—25 სმ-მდე სიგრძისაა, მოლურჯო-იისფერი, უფრო იშვიათად მოთეთრო; გვირგვინის მილი ჯამს აღემატება. სამტვრეები შიშველია. კაკლუქები 3-წახანაგოვანია, მოგრძოკვერცხისებრი. V—VII. $2n=10$.

აწერილია მოლდავეთიდან (Hb. Linn. 746/12).

იზრდება რუდერალურ ადგილებზე, როგორც სარეველა — ბაღებში, მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (დას. და სამხრ. რაიონები); ციმბ.; შუა აზ.; შორ. აღმ. მხრ.

საერთო ვაგრცელ: შუა ევრ.; ცენტრ. აზ.; აღმ. აზ.; ირ.; ჩრდ. ამერ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ლ ო ბ ა. თაფლოვანია; მცენარიდან მიიღება ეთეროვანი ზეთი ლიმონის დამახასიათებელი სუნით. ზოგ რაიონებში მოჰყავთ, როგორც ჩაის სუროგატი. იხმარება კვებისა და საპარფუმერო მრეწველობაში. განსაკუთრებით იყენებენ ხილის წვენების დამზადებისას.

Subgen. 2. **Ruyschiana** (Mill.) Benth. in DC. XII (1843) 402.—Gen. Ruyschiana Boerd. ex Mill. Gard. Dict. ed. VII (1759). — სამტვრეები ხაიონია, ღერო სწორმდგომია, შეფოთილი; ფოთლის ილიებში დამოკლებული ყლორტები და პატარა ზომის ფოთლებია განვითარებული; ყვავილები შეკრებილია ცრუ ჩხროებში, რომლებიც ღეროს წვეროზეა განლაგებული.

Ser. 1. **Euruyschiana** (Briq.) Schischk. во Фл. СССР XX (1954) 471. (descr. ross.)—ფოთლები ხაზურ-ლანცეტა, კიდემთლიანი.

3. **D. Ruyschianum** L. Sp. Pl. (1753) 595; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 409; DC. Prodr. XII (1848) 402; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 390; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 673; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 297; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 333; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 49; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 309 (georg.); Шишкин во Фл. СССР XX (1954) 472; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 277; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 313; Капеллар в Опред. раст. Груз. I (1964) 418; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. VII (1967) 346; Fernandes in Fl. Europ. 3 (1972) 161; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 151; Колак. Фл. Абх. 2° II (1982) 249; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 290.

4. ფესურა დატოტვილია; ღერო რამდენიმეა, მარტივი, სწორმდებრივი ფოთლების უბეებში დამოკლებული ყლორტებით, მუხლებს ქვემოდა და წვრილბეწვიანია, დანარჩენ ნაწილში შიშველი; ფოთლები მთლიანია, ლანცეტა-ხაზური ან თითქმის ხაზური, კიდე მთლიანი და ქვევითკენ გადაკეცილი კიდეებით, ქვედა — მოკლეყუნწიანია, დანარჩენები მჯდომარე; ყველა ფოთლი ზედა მხარეზე მუქი მწვანეა, ქვედაზე უფრო მკრთალი ფერისაა და დაწერტილილია ჭირკვლებით, 2—6 სმ-მდე სიგრძისა და 0,2—0,8 სმ სიგანის. ყვავილები მოკლეყუნწიანია, შეკრებილი 6 ყვავილიან ცრუ ჩხრობად, რომლებიც ღეროს წვერზე მოგრობო ფორმის 3—5 სმ-მდე სიგრძის ყვავილედს ქმნის; ყვავილედის ზედა ჩხრობები ურთიერთ მჭიდროდაა განწყობილი, ქვედა დაშორიშორებულია; თანაყვავილები კვერცხისებრ-ლანცეტა ან ლანცეტა, ძირთან შევიწროებული, წვეტიანი, კიდე მთლიანი და კიდეებზე წამწამებიანი, ჯამზე მოკლე ან მისი ტოლი; ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, მოკლე და წვრილბეწვიანი; ჯამი 5-კბილაა, რომელთაგან ზედა-ფართოკვერცხისებრია და წვეტიანი, დანარჩენები — ლანცეტა, მახვილწვერიანი; გვირგვინი მოლურჯო-იისფერია ან მუქი ცისფერი, იშვიათად ვარდისფერი, 20—28 მმ სიგრძის, გარეთა მხრიდან რბილბეწვიანი, შიგნითა მხრიდან მხოლოდ ქვედა ტუჩზე მატყლისებრი შებუსებით, გვირგვინის მილი ჯამს ბევრად აღემატება; სამტყრეები მატყლისებრი შებუსებითაა. კაკლუჭები უკუკვერცხისებრია, სუსტად 3-წახანაგოვანი, შავი, 2,5 მმ სიგრძისა და 1,5 მმ სიგანის. VI—VIII. 2n = 14 (Maquelaev, 1979).

აწერილია ციმბირიდან და შვეციიდან (Hb. Linn. 746/7).
იზრდება კლდეთა ნაპრალებში, კირქვიან ფერდობებზე, ჩამონახვავებზე, გამეჩხვრებულ ტყეებსა და ტყის პირებზე, მდელოებსა და სტეპებში, აგრეთვე ყაშირებსა და რუდერალურ ადგილებზე, უპირატესად მთის ზედა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ. („საქართველოს ფლორის“ მიხედვით); 2 — სვან.; ბეჩო (სოსნოვსკი); 8 — სამხრ.-ოს. ზედა კაბუსტინის ხეობა (ე. და ნ. ბუში); ზგუბირი (ფედოროვა); ერმანი (ე. და ნ. ბუში; ვაგნიძე, მცხეთაძე, შეთე-კაური); ფიდარ-ხოხი (დაბრინი); 10 — მთიულ.: ყაზბეგი (კოლექტორი უცნობია); ყაზბეგის რაიონი, თრუსოს ხეობა, ხორისარი (ხარაძე); ლუღლუშურის არაგვის ხეობა, კიბე (ხარაძე); 18 — ჯავახ.: გორელოვკა (გროსჰიმი).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.
საერთო გავრცელ.: არქტ.; ჩრდ. და შუა ევრ.; აღმ. ანატ.; ცენტრ. აზ. (ჭუნაგარია); აღმ. აზ. (იაპონია).

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა . თაფლოვანი მცენარეა, 0,4%-მდე ეთერ-ზეთებს შეიცავს, შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც დეკორატიული მცენარე.

Ser. 2. *Austriaca* (Briq.) Schischk. во Фл. СССР XX (1954) 472 (descr. ross.)—განვითარებული ფოთლები 3—5-დაა ვაყოფილი ხაზური ფორმის, შიგნით გადაკეცილიკიდეებიან ნაკეთებად.

4. *D. austriacum* L. Pl. (1753) 595; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 297; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 333; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 50; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 310 (georg.); Шишкин во Фл. СССР. XXI (1954) 472; Исаев во Фл. Азерб. (1957) 274; Колак. Растит. мир Колх.

(1961) 313; Капеллер в Определ. раст. Груз. I (1964) 418 (georg.); *ქართული ლექსიკონი* Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 346; Гладкова во Фл. *Ботаника* части СССР III (1978) 151; Колак. Фл. Абх. 2, 11 (1982) 249; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 289.

4. ღერო მარტოულია ან რამდენიმეა, მოკლეთოტებიანი, 20—60 სმ-მდე სიმაღლის, შიშველია ან უპირატესად მუხლების ქვეშ მოკლებეწვიანი; ღეროსეული ფოთლები მოკლებეწვიანი ყუნწებითაა, 3—5 უფრო იშვიათად 7-ად განკვეთილი ხაზურ ან ლანცეტა კიდეშლიან და ზღავეწვერიან ნაკეთებად, რომლებიც მოკლესადგისისებრი წვეტი ბოლოვდება; ტოტების ფოთლები უფრო პატარა ზომისაა, 3-ნაკეთიანი, მთლიანი, შიშველი, მისი ნაკეთები ხაზურია და წვეტიანი; ყველა ფოთლის ნაკეთი გადაეცილი კიდეებითაა. ყვავილები მოკლეყუნწიანია, შეკრებილი 2—4-ყვავილიან ცრუ ჩხრობად, რომლებიც ღეროს წვერზე მოგროძო, ფარჩხატ ყვავილელებს ქმნიან; თანაყვავილები 3-ნაკეთიანია, კიდეებზე ხაოიან-წამწამებიანი; ჯამი ხაოიანია, 8 მმ-მდე სიგრძის, ორტუჩა; მისი ზედა ტუჩის შუა ნაკეთი კვერცხისებრია და წვეტიანი, დანარჩენები — ხაზურ-ლანცეტაა, წაწვეტებული; გვირგვინის 35—40 მმ-მდე სიგრძისაა, მუქი იისფერი, რბილბეწვიანი; გვირგვინის ზედა ტუჩი თითქმის სწორია, 10 მმ-მდე სიგრძის, ქვედა-სამნაკეთიანია და ზედა ტუჩის ტოლი; გვირგვინის მილი ჯამიდან ამოყოფილია; სამტვრეები მატყლისებრ შებუსეულია. კაკლუქა 3 მმ-მდე სიგრძისაა, ფრთისებრ გაფართოებული ორი წახნაგით. VI—VII. $2n=14$ (Murin, 1978).

აწერილია შუა ევროპიდან (ავსტრია) (Hb. Linn. 746/6). იზრდება კირქვიან და ქვიან ფერდობებზე, გვხვდება აგრეთვე გავლულ მდელოებსა და ბალახოვან ფერდობებზე მთის ქვედადან სუბალპურ სარტყლამდე.
საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: ვაგრის ქედი, აცხუნი (კოლაკოვსკი, იაბროვა); 18 — ჯავახ.: თეთრობის მასივი (დავლიანიძე, ღვინიაშვილი, შეთეკაური) (სურ. 5).
სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ.
საერთო გავრცელ.: ევრ. ნაწ. (ვოლინი); შუა ევრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.
ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ შ ე ნ ე ო ბ ა. შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც დეკორატიული მცენარე.

გვანო 9. LALLEMANTIA FISCH. ET MEY.*

ყვავილები შეკრებილია 4—10-ყვავილიან ცრუ ჩხრობად, რომლებიც თავთავისებრ ყვავილედს ქმნიან, ყვავილის ყუნწები ბრტყელია, თანაყვავილაკები დაკბილულია, კბილები ფხისებრ წაწვეტებულია. ჯამი მილისებრია, 15 მკვეთრად გამოხატული ძარღვით, 5-კბილიანი, ზედა კბილი შედარებით ფართოა. გვირგვინის მილი ვიწროა, გრძელი, ხახაში გაფართოებული, გვირგვინი ორტუჩაა, ზედა ტუჩი ჩაზნექილია, წვერში ამოკვეთილი, შიგნიდან 2 რკალისებრი სიგრძივი ნაკეთით, ქვედა ტუჩი სამნაკეთიანია, შუა ნაკეთი შედარებით დიდი ზომისაა, გვირგვინი მოცისფრო, მოცისფრო-მოიისფრო, იშვიათად

* ღამუშავა მ. ივანიშვილმა

თეთრია ან მოთეთრო-ყვითელი. მტკრიანა 4, ზედა 2 გვერდიებზე (ანუ ქვე-
დაზე) გრძელია და ზედა ტუჩთანაა მიახლოებული, სამტვრეები ორბუდიანი,
სვეტი წვერში ორადაა გაყოფილი. კაკლუჭები მოგრძო კვერცხისებრია, სამ-
წახნაგოვანი, ერთ ან ორფოთლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, მარტივი ან და-
ტოტივი ლეროებით, ქვედა ფოთლები კვერცხისებრია გრძელყუნწიანი.

1. თანაყვავილაკები კვერცხისებრია ან მომრგვალებული, 4—9 მმ სიგანის;
გვირგვინი ჯამს ოდნავ აღმატება; ჯამის ზედა კბილი გვერდიებზე 2—3-
ჯერ განიერია . . . . . 1. *L. peltata* (L.) Fisch. et Mey.
— თანაყვავილაკები სოლისებრია ან სოლისებრ-მარაოსებრი (1) 2—4 (5) მმ
სიგანის; გვირგვინი ჯამს მნიშვნელოვნად აღმატება; ჯამის ზედა კბილი გვერ-
დობებზე ოდნავ განიერია 2
2. გვირგვინი 2-ჯერ აღმატება ჯამს, ხოლო 4—5-ჯერ თანაყვავილაკებს. მცე-
ნარე მოკლე ბეწვითაა შებუსუსლი . . . . . 2. *L. canescens* (L.) Fisch. et Mey.
— გვირგვინი 1¹/₂-ჯერ აღმატება ჯამს ან თითქმის მისი ტოლია, ხოლო თანა-
ყვავილაკებს 1—1/2-ჯერ აღმატება. მცენარე შიშველია . . . . . 3. *L. iberica* (Bieb.) Fisch. et Mey.

1. *L. peltata* (L.) Fisch. et Mey. Ind.Sem. Hort. Petrop. VI (1839) 53; Ledeb. Fl. Ross. III. 1 (1849) 390; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 674; Гросср. Фл. Кавк., III (1932) 298; idem, Опред. раст. Кавк. (1949)333; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 311 (georg.); Горшкова во Фл. СССР XX (1954) 484; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 278; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 314; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 418 (georg.); eadem в Гросср. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 347; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 255; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 291; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 232.—*L. peltata* var. *albiflora* Sosn. во Фл. Груз. VII (1952) 312.—*Dra-cocerphalum peltatum* L. Sp. Pl. (1753) 596.

Is.: Engler und Prantl Natürl. Pflanzenfam. IV (1899) 239, 3 a; Сорн. раст. СССР IV (1935) фиг. 387, 4.

⊙. მცენარე შიშველია ან წვრილი ბეწვითაა მოფენილი, 15—40 სმ სიმაღლისაა; ღერო სწორმდგომია, მარტივი ან ქვედა ნაწილში დატოტივი, ქვედა ფოთლები კვერცხისებრია, 4—4,5 სმ სიგრძის და 1,5—2 სმ სიგანის, ყუნწი თითქმის ორჯერ გრძელია ფირფიტაზე; თანაყვავილები ლანცეტისებ-
რია ან ხაზური, თითქმის მჯდომარეა, კიდემთლიანი, მნიშვნელოვნად აღმა-
ტება ყვავილებს, 6—10 ყვავილიანი ჩხროები 15—30 სმ სიგრძის ყვავილედ-
შია შეკრებილი, ჩხროები ურთიერთდაშორიშორებულია; თანაყვავილაკები
მომრგვალებულია ან კვერცხისებრი, აქვს ბადისებრი დაძარღვა, კიდედაკბი-
ლულია, კბილები ფხისებრ წაწვეტებულია, ყუნწი ბრტყელია; ჯამის კბილები
მსხვილია, ეკლისებრი წვეტივით, ზედა — კვერცხისებრია, სიგანით 2—3-ჯერ
აღმატება გვერდიებს, ქვედა-ლანცეტისებრია; გვირგვინი ჯამიდანაა ამოყო-
ფილი, მოიისფრო-ცისფერია, გარედან შებუსუსლია, მისი ზედა ტუჩი ამოკვე-
თილია, ქვედა ტუჩის შუა ნაკეთის ამონაკეთი მობლაგვოა, გვერდითი ნაკეთე-
ბი მოგრძოა. კაკლუჭები მოგრძო კვერცხისებრია სამწახნაგოვანი, მუქი ყავის-
ფერი ან შავი, წერტილოვანი, V—VII. 2n = 14.

აწერილია უფსალის ბოტანიკურ ბაღში კულტივირებული მასალით. [Hb. Linn. 741/15, photo, sec. Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7(1982)291] იზრდება მშრალ ადგილებზე, ნათესებში, გვხვდება როგორც სარეველა. საქ. სსრ: 4 — სამეგრ.: ბანძა (ტერ-ხაჩატუროვა); 9 — ქართ.: ცხრა წყარო (აკინფიევი; გროსპეიმი); ბაკურიანი, მიტარბა (კოზლოვსკი); 18 — ჯავახ.: ვორელოვკა (გროსპეიმი); ახალქალაქი; მადატაფა (ზედელმეიერი); თეთრობი (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა).

სსრკ.: იმიერკავკ.: (დაღესტანი); ამიერკავკ.: აზერბ. (თალიში), სომხ. საერთო გავრცელ.: ბალკ.; მც. აზ. (ცენტრ., ჩრდ.-აღმ. ანატ.); ირ.

შე ნ ი შ ე ნ ა. სახეობის არეალში გვხვდება თეთრყვავილიანი მცენარეები . albiflora Grossh.

2. *L. canescens* (L.) Fisch. et Mey. Ind. Sem. Hort. Petrop. VI (1839) 53; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 675; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 298; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 333; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 311 (georg.) Горшкова во Фл. СССР XX (1954) 485; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 278; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 418 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 348; Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 293; Rechinger, Fl. Iran. № 159 (1982) 234. — *Dracoccephalum canescens* L. Sp. Pl. (1753) 595; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 311 (georg.); Горшкова во Фл. СССР XX (1954) 485; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 278; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 348.

Ис.: Engler und Prantl, Natürl. Pflanzenfam. IV (1899) 239: 3 a.

⊕. მცენარე 10—30 სმ სიმაღლისაა, ღერო მრავალია, წამოწეული, დაფარულია მოკლე მონაცრისფრო ბეწვით; ქვედა ფოთლები მოგრძო კვერცხისებრია გრძელყუნწიანი, მრგვალებილა, ღეროსეული ფოთლები მოგრძო ლანცეტაა, მოკლეყუნწიანი, არაღრმად დაკბილული, თანაყვავილები ხაზურია, მჯდომარე, კიდემთლიანი. ყვავილების 4—5 ჩხრო ურთიერთ დაშორიშორებულია, 15 სმ-დე სიგრძის თავთავისებრ ყვავილედს ქმნის; თანაყვავილაკები სოლისებრია ან სოლისებრ-მარაოსებრი, 8—10 მმ სიგრძის, 5—7 წაწვეტებული კბილით; ჯამი წვრილბუსუსიანია, მისი ზედა კბილი ფართო კვერცხისებრია, გვერდითი—ლანცეტასებრია, ქვედა — ვიწრო ლანცეტაა, დანარჩენებზე ოდნავ გრძელია და ვიწრო; გვირგვინი ცისფერია ან მოცისფრო-მოიისფრო, 25—30 მმ სიგრძის, ამოყოფილია ჯამის მილიდან და ჯამზე ორჯერ გრძელია, გარედან მოკლე ბეწვითაა დაფარული; ზედა ტუჩის ნაკვეთი ნახევრადმრგვალია, ქვედა ტუჩი 1/3-ით გრძელია ზედაზე, მისი შუათანა ნაკვეთი ზედა ტუჩის ნაკვეთზე განიერია, გვერდით კვერცხისებრ ნაკვეთებზე 3—4-ჯერაა განიერი. კაკლუშები მოგრძოა, სამწახნაგოვანი, მუქი რუხი ფერის ან შავი, წვრილწერტილოვანი. VI—VIII. 2n = 14 (სურ. 6).

აწერილია უფსალას ბოტანიკურ ბაღში კულტივირებული მასალით. [Hb. Linn. 746/14, photo, sec. Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7(1982)293] იზრდება მშრალ ფერდობებზე სუბალპურ და ალპურ სარტყელში. საქ. სსრ.: ჯავახ. („საქართველოს მცენარების სარკვევის“ მიხედვით). სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. საერთო გავრცელ.: ბალკ.; მც. აზ. (აღმ. ანატ.); ირ.

3.L. *iberica* (Bieb.) Fisch. et Mey. Ind. Sem. Hort. Petrop. VI (1839) 53; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1849) 391; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 674; Гросср. Фл. Кавк. III (1932) 298; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 333; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 312 (georg.): Горшкова во Фл. СССР XX (1954) 485; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 279; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 419 (georg.): eadem в Гросср. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 347; Тхт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 255; Ravarut in Fl. Rep. Popul. Romine VIII (1961) Edmondson in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 292; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 235. — *Dracoscephalum ibericum* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 64; III (1819) 479. — *L. sulphurea* C. Koch in Linnaea XXXI (1848) 679.

Ис.: Сопн. раст. СССР IV (1935) 33, фиг. 387; Post, Fl. Syriae, Palaest. Sin. Fig. 299; Fl. Rep. Popul. Romine VIII (1961) 92, tab. 11, fig. 4.

⊙. მცენარე თითქმის შიშველია, ღერო მარტივია ან დატოტვილი, 10—15 (30) სმ სიმაღლის, ქვედა ფოთლები ყუნწიანია, მოგრძო კვერცხისებრი, წაწვეტებული, 4,5 (6) სმ სიგრძის, 1—1,8 სმ სიგანის, მრგვალებილა, ზედა ფოთლები მოგრძო ხაზურია, ძირთან შევიწროებული; თანაყვავილები მჯდომარეა, ხაზურ-ლანცეტა, ბლაგვი, თითქმის ორჯერ აღემატება ყვავილებს. ყვავილედი ჩხრები მრავალყვავილიანია; თანაყვავილაკები სოლისებრია, თითქმის მჯდომარე, კვერცხისებრი, მაროსებრი, ან სოლისებრი, 0,6—1 სმ სიგრძის, 0,2—0,4 სმ სიგანის, 5—7 ფხისებრი დანამატი; ჯამი ძარღვების გაყოფილებაზე მოკლებულსიანია, კბილები წაწვეტებულია. ზედა კბილი კვერცხისებრია, ქვედა-ლანცეტა; გვირგვინი ლურჯია, იასამნისფერ-ცისფერი ან მოთეთრო-ყვითელი, ჯამზე თითქმის 1 1/2-ჯერ გრძელი ან ტოლი, გარედან მეტნაკლებად შებუსულია, გადანალუნი, რომლის შუათანა ნაკვთი გვერდითებზე განიერია, კვერცხისებრი ფორმისა. კაკლუჭები სამწახნაგოვანია, ძირში წაწვეტებული, მუქი მურა ან შავი. IV—VI. $2n = 14$ (რუკა 14).

აწერილია საქართველოდან

იზრდება ღორღიან მშრალ ფერდობებზე, გვხვდება გლერძიანებში, ღვიძიანებში, ზღვის დონიდან 1700 მ-მდე, გვხვდება როგორც სარეველა ნათესებში.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: ბაკურიანი (კოზლოვსკი); ბორჯომი (აკინფიევი).

სსრკ.: იმიერკავკ.: (ნევენომისკი, სტავროპოლი); ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ. (შემოტანილია) აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; შუა აზ. (კოპეტდალი).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (ბალკანეთი); მც. აზ.; ირ.; ერაყი (ჩრდ.).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. სახეობის არეალის ფარგლებში (ქართ., ჯავახ.) გვხვდება მცენარეები მოთეთრო-ყვითელი ფერის ყვავილით — *f. sulphurea* (C. Koch.) A. Grossh.

პ ვ ა რ ი 10. PRUNELLA L.* — ზოზონცხვირბა

ყვავილები შეკრებილია ხშირ, კენწრულ კვერცხისებრ ან მოგრძო თავაკისებრ ყვავილელებში, რომლებიც შექმნილია დიდი ზომის მომრგვალო თანაყვავილების ილიებში განლაგებული 6-ყვავილიანი ჩხრებისაგან. ჯამი მი-

* ღამუშავა ი. ლაჩაშვილმა

ლისებრ-ზარისებრია, 10-ძარღვიანი, ორტუჩა, დაყვავილების შემდეგ თითქმის დახშული; მისი ზედა ტუჩი უფრო ფართოა, სამკბილა; ქვედა — ორნაკეთიანი გვირგვინი იისფერია, მოწითალო მოიისფრო, მოთეთრო ან მოყვითალო; ორტუჩა; მისი ზედა ტუჩი მუზარადისებრია, ქვედა — სამნაკეთიანია, უფრო დიდი ზომის, რამდენადმე მოხრილი, მრგვალებილა შენაკეთით და ქვევითაქნ დახრილი გვერდითი ნაკეთებით; გვირგვინის მილი შიგნით ბეწვიანი რგოლითაა. მტერიანა 4, ზედა ტუჩის ქვეშ ამოფარებული, მათგან ორი გვერდითი მტერიანა შუათანა მტერიანებზე გრძელია; მტერიანების ძაფები წვერში (სამტვრეების თავზე) მოკლე კბილით ან ბორცვით ბოლოვდება; სვეტი შიშველია, ორნაკეთიანი. კაკულუქები მომრგვალოა, კვერცხისებრი ან მოგრძო, შიშველი, გლუვი — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია.

გვარში გაერთიანებული 15-მდე სახეობიდან, რომლებიც თითქმის მთელ დედამიწაზე გავრცელებული, საქართველოში სამი სახეობა გვხვდება.

1. გვირგვინი 18—25 მმ სიგრძისაა, ჯამზე 3-ჯერ გრძელი, იისფერი. გვირგვინის მილი ზევითაქნ მოხრილია. უფრო გრძელი მტერიანების ძაფები წვერში პატარა ზომის ბორცვებითაა. . . . . 2. *P. grandiflora* (L.) Scholl.
- გვირგვინი 6—16 მმ სიგრძისაა, 1,5—2-ჯერ გრძელი ჯამზე, მოყვითალო-თეთრი, იისფერი, იშვიათად თეთრი. გვირგვინის მილი სწორია. გრძელი მტერიანების ძაფები წვერში სადგისისებრი კბილითაა 2
2. გვირგვინი ჩვეულებრივ იისფერია . . . . . 1. *P. vulgaris* L.
- გვირგვინი ჩვეულებრივ მოყვითალო-თეთრია ან თეთრი . . . . . 3. *P. laciniata* (L.) Nathh.

1. *P. vulgaris* L. Sp. Pl. (1753) 600; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 66; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 313 (georg.); Борисова во Фл. СССР XX (1954) 495; Гаджиев во Фл. Азерб. VII (1957) 283; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 194; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 317; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 419 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 350; Тахт. и Фёд. Фл. Еревана (1972) 255; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 152; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 40; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 262. — Rechingher Fl. Iran. № 150 (1982) 254. — *Erglella vulgaris* Mench, Meth. (1794) 414; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 410; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 392; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 691; Шмальг. Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 328; Гроссг. Фл. Кавк. II (1932) 300; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 333; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 50; Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 95 (georg.).

Is.: Федч. и Флер. Фл. Европ. Росс. (1910) рис. 721; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) таб. XLII, 4; Rechingher Fl. Iran. № 150, (1982) tabl. 236. Fxs.; ГРФ, n° n° 74, 384;

4. მცენარე გაფანტულბეწვიანია ან თითქმის შიშველი; ფესურა გრძელია, მხოხავი; ღერო წამოწეულია ან სწორმდგომი (4) 8—40 (50) სმ სიმაღლის; ფოთლები კვერცხისებრია ან მოგრძო-კვერცხისებრი, 2—7 სმ სიგრძის, 1—3 სმ სიგანის, ბლავი ან ოდნავ წაწვეტებული, კიდემთლიანი ან დაშორი-შორებულ მრგვალებილა, ზოგჯერ თითქმის ფრთისებრ განკვეთილი ან და-

ნაკეთული; ფოთლების ზედა წყვილი თითქმის მკდომარეა, ყვავილედის ძირ-
შია განლაგებული, დანარჩენი ფოთლები ყუნწიანია. ყვავილელი თავთავისებ-
რია, 2—6 სმ სიგრძის, კვერცხისებრი ან მოგრძო, შემდეგში გრძელდება და
თითქმის ცილინდრულია; თანაყვავილები სიფრიფანაა, ფართო კვერცხისებრი
ან თითქმის მომრგვალო, ძირში გულისებრი, 8—12 მმ სიგრძის, 10—15 მმ
სიგანის, კიდეწამწვამიანი, ხშირად, ისევე როგორც ჯამი, მეწამული ფერისაა,
თითქმის მოშაო-იისფერამდე, ქვედა თანაყვავილები უცხადაა გრძელად წარზი-
დული წვეტში, დანარჩენი მოკლეწვეტიანია. ჯამის ქვედა ტუჩი თითქმის შუამ-
დეა ორ ლანცეტა კბილად გამოყოფილი; ზედა ტუჩი წაკვეთილია, სამი ძა-
ლიან მოკლე კბილით (მახვილი წვეტით). ზოგჯერ თითქმის ბლაგვია. გვირგვი-
ნი იისფერია, ზოგჯერ თეთრი, 6—12 მმ სიგრძის, ჯამზე, 1,5—2-ჯერ გრძე-
ლი; გვირგვინის მილი სწორია; გრძელი მტვრიანების ძაფები წვერზე სადგი-
სისებრი, ოდნავ მოხრილი ან სწორი კბილითაა. კაკლუქები კვერცხისებრია
ან ელიფსური, 2 მმ-მდე სიგრძის, 1 მმ-მდე სიგანის, გლუვი, პრილა. V—IX.
2n = 14, 21, 28 (Martyushev, 1979).

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 752/2).

იზრდება ტყეებში, ტყისპირა მდელობებზე, ბუჩქნარებსა და ნატყევარ მდე-
ლობებზე, მდინარეთა და ტბების ნაპირებზე, ბაღებსა და გზისპირებზე, ზოგ-
ჯერ როგორც სარეველა ნათესებში. დაბლობიდან სუბალპურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ: თითქმის მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.; შორ. აღმ. მხრ.

საერთო გავრცელ.: ევრ.; ხმელთაშუაზღ. მხრ.; მც. აზ.; წინა აზ.; ცენტრ.
აზ.; აღმ. აზ.; ინდო-მალ.; ავსტრალ.; ჩრდ. ამერ.

შენიშვნა. პოლიმორფული სახეობაა. მის ფარგლებში გამოყოფილი
რამდენიმე სახესხვაობიდან საქართველოს ფლორისათვის მითითებულია
var. *pinnatifida* (Pers.) Benth.—თითქმის ფრთისებრ განკვეთილი ან დანაკეთუ-
ლი ფოთლებით.

2. *P. grandiflora* (L.) Scholl. Fl. Barb. (1775) 140; Гладкова во Фл.
Европ. части СССР III (1978) 152; Галушко, Фл. Сев. Кавк.-3 (1980) 40;
R. R. Mill. in Davis, Fl. Turkey, 7 (1932) 297—*P. vulgaris* B. *grandiflora*
L. Sp. Pl. (1753) 600—*P. grandiflora* (L.) Jacq. El. Austr. IV (1776)
40; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 67; Benth. Lab. Gen. Sp. (1833) 417; Тер-
Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 313 (georg.); Борисова во Фл. СССР XX
(1954) 496; Гаджиев во Фл. Азерб. VII (1957) 284; Колак. Растит. мир
Колх. (1961) 317; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 419 (georg.);
eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 350.—*Brunella grandiflora* Moench.
Meth. (1794) 414; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 409; Boiss. Fl. Or.
IV (1879) 692; Шмальг. Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 329;
Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 299.—*B. grandiflora* (L.) Moench: Гроссг.
Опред. раст. Кавк. (1949) 333.

Is.: Сырежщ. Фл. Моск. губ. III (1910) 113.

Exs.: ГРФ, n° 734.

4. მცენარე გაფანტულბეწვიანია ან შიშველი. ფესურა მხოხავია, დატოტილი; ღერო წამოწეულია ან სწორმდგომი, 20—60 სმ სიმაღლის; ფოთლები მოგრძოა ან მოგრძო კვერცხისებრი, კიდე მთლიანი, იშვიათად დაშორიშორებული კბილებით, 4—6 სმ სიგრძის, 1,5—3 სიგანის, მთლიანი, იშვიათად თითქმის ფრთისებრ განკვეთილი, ფოთლების ზედა წყვილი თითქმის მჯდომარეა, დანარჩენი მეტ-ნაკლებად გრძელყუნწიანი. ყვავილენი თავთავისებურია, მჯდომარე, კვერცხისებრი ან მოგრძო, 4—7 სმ სიგრძის, ძირში ზედა წყვილ ფოთლებს მოკლებული. თანაყვავილები სიფრიფანაა, მომრგვალო, კიდეწაწმამიანი, წვერში მოკლე წვეტი დაბოლოებული; ჯამის ზედა ტუჩის კბილები ფართო სამკუთხაა, მახვილწვერიანი; ქვედა ტუჩი თავისი სიგრძის 1/3-მდეა ორ ლანცეტა კბილად გაყოფილი; გვირგვინი იისფერია, 18—25 მმ სიგრძის, ჯამზე 3-ჯერ გრძელი; გვირგვინის მილი რამდენადმე მოხრილია; გრძელი მტერიანების ძაფები წვერზე პატარა ბორცვებითაა. კაკლუქები მომრგვალოა ან მომრგვალო-კვერცხისებრი, 2 მმ-მდე სიგრძის, 1,5 მმ სიგანის, შიშველი, ოდნავ ბორცვიანი და დაღარული. VI—IX. 2n=28, 32.

აწერილია დასავლეთ ევროპიდან.

იზრდება ტყის პირებზე, ბუჩქნარებსა და მდელოებზე. მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ: 3 — რაჭა-ლეჩხ.: მდ. რიონის ხეობა, მთა ჩხოვრი, სოფ. უწერას ახლოს (კემულარია-ნათაძე); 17 — ქვ. ქართ.: ბორჩალო, შამბიანის მთა (კეცხოველი). პოვნა შესაძლებელია სხვა რაიონებშიც.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელება: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

შენიშვნა. ა. ბორისოვას მითითებით (სსრკ ფლორა, XX, 1954) გურიში გვხვდება ამ სახეობის ერთ-ერთი ფორმა — var. *Lagovskyi* N. Pop., რომელიც ხასიათდება ფრთისებრ განკვეთილი ფოთლებით. მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ არა თუ აღნიშნული მორფოლოგიური ნიშნების მქონე ეგზემპლარები, არამედ საერთოდ ამ სახეობის საპერბარიუმო მასალა გურიიდან არ გვინახავს.

3. *P. laciniata* (L.) Nathh, Fl. Monsp. (1756) 20; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 152. — *P. vulgaris* var. *laciniata* L. Sp. Pl. (1753) 600; Benth. Lab. Gen. Sp. (1833) 417 — *P. laciniata* (L.) L. Sp. Pl. (1762—1763) 837; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 40; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 261. — *P. laciniata* L.: Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 314 (georg.); Борисова во Фл. СССР XX (1954) 497; Гаджиев во Фл. Азерб. VII (1957) 284; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 317; Тер-Хачат. в Определ. раст. Груз. I (1964) 419 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 350; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 255. — *P. alba* Pall. ex Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 67. — *Brunella laciniata* Moench, Meth. (1794) 414 — *B. laciniata* (L.) Bunge in Ledeb. Fl. Alt. II (1830) 416; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 300; idem, Определ. раст. Кавк. (1949) 333; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 50; Маканвилли, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 95 (georg.); Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 194. — *B. vulgaris* var. *laciniata* Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 411. — *B. alba* Pall. ex Boiss. Fl. Or. IV (1879) 622; Шмальг, Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 329.

4. მთელი მცენარე, ცოტად თუ ბევრად, ხშირი, თეთრი მქისე ბეწვი-
თაა მოფენილი; ფესურა მხოხავია; ღერო წამოწეულია, 5—30 სმ სიგრძის;
ფოთლები კვერცხისებრია, ელიფსური ან ლანცეტა, ყუნწიანი, 2—7 სმ სიგრ-
ძის, 1—2 სმ სიგანის; ზედა ფოთლები ჩვეულებრივ ფრთისებრია განკვეთილი
ხაზურ ნაკეთებად ან მთლიანია; ქვედა ფოთლები როზეტადაა შეკრებილი,
კიდემთლიანია ან შორიშორს დაკბილული. ყვავილედი თავთავისებრია, ხში-
რი, კვერცხისებრი ან მოგრძო, შემდეგში გრძელდება და თითქმის ცილინ-
დრულია, 1,5—4 სმ სიგრძის; თანაყვავილები თითქმის მომრგვალოა, სიფრი-
ფანა, კიდეწამწამიანი, უცბადაა წარზიდული წვეტში; ჯამის ქვედა ტუჩი ნა-
ხევარზე უფრო ღრმადაა გაყოფილი ორ ლანცეტა, სადგისისებრ წაწვეტებულ
კბილად; ზედა ტუჩი თითქმის წაკვეთილია და სამი მოკლე წვეტითაა (კბილი-
თაა). კაკლუჭები ელიფსურია, 2—2,7 მმ-მდე სიგრძის, 1—1,5 მმ სიგანის.
ბლავი, ზურვის მხარეზე რამდენიმე ძარღვით. V—X. $2n = 2x$ (Kieft, Loon, 1978)

აწერილია დასავლეთ ევროპიდან (Hb. Linn. 752/3).

იზრდება ტყეებში, ტყის პირებზე, ბუჩქნარებში, ნატყვევარ მდელოებზე,
მშრალ ბალახოვან ფერდობებზე, მდინარეთა რიყნარებზე. მთის ქვედა
სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: თითქმის მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ.: იმერკავკ.; ამიერკავკ.: შავიზღვ. სანაპ., აზერბ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ირ.

გვარი 11. EREMESTACHYS BUNGE*

ყვავილები ჩვეულებრივ მჯდომარეა, მრავალყვავილიან ჩხროებად შე-
კრებილი, რომლებიც თავის მხრით განწყობილია თანაყვავილის იღლებში და
თავთავისებრ ყვავილედს ქმნის. ჯამი მილისებრ-ზარისებრია ან ფართო ზარი-
სებრი, 10-ძარღვიანი. სიფრიფანა გადანალუნითა და 5-კბილით, ჯამის კბილები
მოკლეა და ფართო, თანაბარზომის, ეკლისებრ წაწვეტებული. გვირგვინი დიდი
ზომისაა, გრძელი და ვიწრო მილით, რომელიც გადანალუნის ძირში კონებად
შეკრებილი ბეწვის რგოლითაა; გვირგვინის მილი ჯამშია ჩამჯდარი; გადანალუ-
ნი 2-ტუჩაა, მისი ზედა ტუჩი მუზარადისებრია, შიგნიდან და ნაპირებზე თეთრი
ბეწვით მოფენილი, ქვედა-სამნაკეთიანია ქვევითკენ გადაღულული; მტვრიანა
4, გვირგვინის ზედა ტუჩის ქვეშ ამოფარებული, გვერდითი მტვრიანები შუა-
თანა მტვრიანებზე მოკლეა, იშვიათად მათი ტოლი, შუათანა მტვრიანები ძირ-
ში დანამატებითაა, ყველა მტვრიანის ძაფი ბეწვიანია; სამტვრეს ბუდეები
სწორი კუთხითაა გაშლილი. სვეტის ტოტები მოკლეა და სხვადასხვა სიგრძის.
კაკლუჭა სამწახნაგოვანია, წვერზე წაკვეთილი და მატყლისებრი ბეწვით შე-
ბუსული. — მრავალწლოვანი მცენარეებია, სწორმდეგომი ან აღმავალი ღეროთი,
მთლიანი ან განკვეთილი ფოთლებითა და დიდი ზომის ლამაზი ყვავილებით.

* დაამუშავა ლ. ხინთიბიძემ

სამეურნეო მნიშვნელობა. ამ გვარის ზოგიერთი სახეობა ფართოდ დეკორატიულია, ზოგიერთი მათგანი კი შეიცავს ეთეროვან ნივთებს.

Sect. 1. *Phlomoides* Bunge in Mem. Acad. Sc. Petersb. VII Ser. VII —XXI, 1(1873)78. — ჯამი მილისებრია ან მილისებრ-ზარისებრი, ზემოთკენ გაფართოებული არ არის; ჯამის კბილები აღმამდგომია. ფესვები ფუნჯაა.

Ser. 1. *Laciniatae* (M. Pop.) Knorr. во Фл. СССР XXI(1954)24. საშუალო სიმაღლის მცენარეებია ფრთისებრ დაყოფილი ფოთლებით. ყვავილენი მჭიდროდ განწყობილი მრავალყვავილიანი ჩხრობებითაა; თანაყვავილები ხაზურია ან ლანცეტა, უფრო იშვიათად სადგისისებრი; გვირგვინი ყვითელია ან თეთრი, 3,5—4 სმ-მდე სიგრძის; სამტვრე ძაფებს სიგრძივი დანამატები აქვთ, რომელთა ქვეშ მოთავსებულია ბეწვების რგოლი.

1. *E. iberica* Vis. Annat. Cat. Sem. Hort. Patav.(1845) 64; N. Pop. Бюлл. моск. общ. исп. прир. XIX (1940) 85; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 334; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 315 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 96 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI 1954) 25; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 286; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 419 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII(1967) 351.—*E. laciniata* auct. [Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 301; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 261; Edmondson in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 101] p. p. non Bunge.

Ис.: Фл. Азерб. VII (1957) табл. XXVI.

Exs. Herb. Fl. Cauc. n° 288 (sub. *E. laciniata*).

2. ფესვი ფუნჯისებრია, მისი ყელი შებუსუსულია აბლაბუდასებრ-მატყლისებრი ბეწვით, ღერო 60—100 სმ-მდე სიგრძისაა, მძლავრი, მარტივი ან დატოტვილი, აბლაბუდასებრ-ქეჩისებრ შებუსუსული; ფოთლები ფრთისებრია, დაყოფილია მოგრძო ლანცეტა ან თითქმის ხაზურ სეგმენტებად; ქვედა ფოთლები 15—40 სმ-მდე სიგრძისაა და გრძელყუნწიანი; ღეროსეული შუათანა ფოთლები უფრო მოკლეყუნწიანი, ზედა — მჯდომარეა; ყველა ფოთოლი ორივე მხარეზე ცოტად თუ ბევრად აბლაბუდასებრბეწვიანია, უფრო იშვიათად შიშველი. ყვავილები მჯდომარეა, 8—10-ყვავილიან ჩხრობებად შეკრებილი, რომელთაგან ქვედა — დანარჩენებიდან დაშორებულია, ხოლო ზედა ჩხრობები ერთმანეთთან მჭიდროდაა განლაგებული, სულ ზედა — განწყობილია მოგრძო თავთავის მსგავსად; თანაყვავილები სხვადასხვანაირი ფორმისაა: ლანცეტა ან ხაზურ-სადგისისებრი, ჯამის ტოლია ან მასზე ცოტათი მოკლე, შებუსუსული გრძელი მატყლისებრი და მოკლე ჯირკვლოვანი ბეწვით; ჯამი მილისებრია, 15—20 მმ სიგრძის, ამოწული ძარღვებითა და თეთრ მატყლისებრ შებუსუსვით; ჯამის კბილები ფართოა, მოკლე სამკუთხასებრი ფორმის, მაგარი, წვერზე ქიცვებით დაბოლოებული; გვირგვინი მომწვანო-მოყვითალოა, მისი ზედა ტუჩი სწორია და მხოლოდ ზედა ნაწილშია მოხრილი, გარედან გრძელბეწვიანი, რომელსაც მოკლე ჯირკვლოვანი ბეწვებიც ერევა; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკეტი ფართოა და მომრგვალებული, გვერდითები — კვერცხისებრ-გულისებრია; გვირგვინის მილი ჯამშია ჩამალული და შიგნითა მხრიდან მოკლებეწვიანი რგოლითაა აღჭურვილი; შუათანა მტვრიანები გვერდითებზე გრძელია, ფრთისებრ-საწოვრისებრი გამოწარადებით, ყველა მტვრიანის ძაფი აბლა-

ბუდასებრი შებუსვითაა; დინგი სხვადასხვა სივრცის ნაკვეთითაა. კაკლუჭები ზი მოკლეა და ხშირბეწვიანი. $2n=22$.

- აწერილია კულტურული ეგზემპლარის მიხედვით.
- იზრდება მშრალ ფერდობებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში.
- საქ. სსრ: 9 — ქართ.: თბილისი (პავირევი); დაბახანის ხეობა (კვარაცხელია, ქუთათელაძე); თბილისის ბოტანიკური ბაღი (კაპლერი); მედვედევის პერბაროში); მტკეთა (ლიბსკი); 13 — ქიზ.: წითელწყაროს რაიონი, თუქურ-შიშა (ყანჩაველი); შირაქი, პანტიშარას ხეობა (ღვინიანიძე, ივანიშვილი, ხუციშვილი, ავაზნელი).
- სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ.: შუა აზ.
- საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (პალესტინა); მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ჩრდ. ირ.

გვ. 12. PHLOMIS L.* — შინძარა

ყვავილები მჯდომარეა, შეკრებილი ღეროსეულ დაპატარავებულ ფოთლების ილიებში მოთავსებულ ცრუ ჩხროებში და თავთავისებრ ყვავილედებს ქმნის; ჯამი მილისებრია ან მილისებრ-ზარისებრი, 5 თანაბარი ფხისებრი წვეტი დაბოლოებული კბილითაა; გვირგვინის ზედა ტუჩი მუზარადინებრია, ქვედა-ბრტყელია და 3-ნაკვთიანი; გვირგვინის მილი ჯამის მილშია ჩამალული, ზედა ნაწილში ვაფართოებულია და შიგნით ბეწვებითაა რგოლით აღჭურვილი. მტვრიანა 4, ზედა ტუჩთან მიახლოებული, რომელთანაც უკანა ორი — წინა მტვრიანებზე მოკლეა; მტვრიანათა ძაფები ძირთან გამონაზარდებითაა; სამტვრეები განშლადია; სვეტი ორი სხვადასხვა სივრცის ნაკვეთითაა. კაკლუჭები სამწახნაგოვანია, ბლაგვი ან წაკვეთილწვერიანი, შიშველი. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, მთლიანი ფოთლებითა და საშუალო ზომის ყვავილებით.

ამ გვარში გავრთიანებულია 100-სახეობა, რომლებიც ევრაზიაშია გავრცელებული. საქართველოში ეს გვარი 2 სახეობითაა წარმოდგენილი.

1. ქვედა ფოთლები სამკუთხა კვერცხისებრია, გულისებრი ძირით; გვირგვინი მოვარდისფრო-სოსანია, გვირგვინის ზედა ტუჩი სწორია და წვერზე თეთრ-ბანჯგვლიანი, კიდებზე — გრძელი, თეთრი და ხშირი წამწამებითაა მოფენილი; ჯამის კბილები მილზე 3-ჯერ მოკლეა. . . . . 2. **P. tuberosa L.**
- ქვედა ფოთლები ლანცეტა ან მოგრძოლანცეტა, მომრგვალებული ან ოდნავ სოლისებრი ძირით. გვირგვინი მოწითალო-იისფერია ან ლილისფერი; გვირგვინის ზედა ტუჩი რკალივით მოხრილია და ვარსკვლავისებრი ბეწვითაა შებუსვული; ჯამის კბილები ჯამის მილზე $1\frac{1}{2}$ —2-ჯერ მოკლეა . . . . . 1. **P. pungens Willd.**

Sect. 1. **Phlomis**.—Sect. **Euphlomis** Benth., Lab. Gen. Sp. (1834) 622.
— გვირგვინის ზედა ტუჩი გვერდებიდან შებრტყელებულია და კიდების შიგნითა მხარეზე მოკლებულია გრძელ ბეწვებს; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი მომრგვალებულია და გაცილებით გრძელია გვერდით ნაკვეთებზე.

* დამუშავა ლ. ხინთიბიძე

1. *P. pungens* Willd. Sp. Pl. III (1800) 121; Bieb. Fl. Taur.-Salc. II (1808) 55; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 303; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 334; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 315 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 96 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 80; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 291; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 96 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 354; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 155; Huber-Morath in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 108.

Is.: Фл. Европ. части СССР II (1978) табл. 28, 1.

2. მცენარე 30—60 სმ-მდე სიმაღლისაა; ღერო მარტივია ან გაფარჩხულ დატოტვილი, უხვადაა შებუხსული ვარსკვლავისებრი და დანაწევრებული ბეწვით, ღეროს წვერზე შებუხვა თხელ ქეჩისებრია; ქვედა ფოთლები მოგრძო ლანცეტა და გრძელყუნწიანი, 8—12 სმ სიგრძისა და 2—3 სმ სიგანის, კიდევებზე მსხვილ მრგვალკბილა, ღეროსეული — ვიწროლანცეტა ფორმისაა, მოკლეყუნწიანი 5 სმ-მდე სიგრძისა და 1,5—2 სმ-მდე სიგანის, კენწრული ფოთლები დაპატარავებულია, კიდემთლიანი; ყველა ფოთოლი ზედა მხარეზე მწვანეა, აქა-იქ მოფენილი მარტივი და ვარსკვლავისებრი ბეწვით, ქვედაზე — ვარსკვლავისებრი ბეწვისაგან მონაცრისფრო თხელი შებუხვითაა. ყვავილები შეკრებილია 6—10-ყვავილიან კენწრულ ფოთლების ილიებში განწყობილ მშიდრო ჩხროებად, რომლებიც თავის მხრით ერთმანეთთან დაშორიშორებულა, რის გამოც ყვავილედი წაგრძელებულია; თანყვავილები ჯამზე გრძელია, ხაზურ-სადგისისებრია, თავისუფალი, წვეტიანი, ისევე როგორც ჯამი, მოფენილია მიტკეცილი ვარსკვლავისებრი და გრძელი, გაფანტული ბეწვით; ჯამი მიღისებრია, გამოჩენილი ძარღვებით; ჯამის კბილები გადახრილია სადგისისებრი, მიღზე 1,5-ჯერ მოკლე, სხვადასხვა ზომის; გვირგვინი მოწითალო-იისფერია ან ლილისფერი, გარედან ხშირი ვარსკვლავისებრი ბეწვით შებუხსული; ზედა ტუჩი გვერდებიდან შებრტყელებულია, კიდემთლიანი, ქვედა — ფართო შუათანა და უფრო მოკლე გვერდითი ნაკეთებითაა, გვირგვინის მილი ჯამიდან ოდნავაა ამოყოფილი და შიგნითა მხრიდან აღშურვილია ბეწვებიანი რჯოლით; მტკრიანათა ძაფების მხოლოდ შუა ნაწილია შებუხსული, მათი დანაპატები ფართო ხაზური ფორმისაა, მეტწილად ქვემოთკენ გადახრილი. კაკულუმები, მომრგვალებულია, შიშველი. V—VIII.

აწერილია სომხეთიდან, ირანიდან და ვოლგის პირეთიდან.

იზრდება მშრალ ფერდობებსა და მშრალ ველებზე, ბუჩქნარებში და ნასვენ ადგილებზე მთის ქვედადან ზედა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 9 — ჭართ.: თბილისი, თელეთი (სულაკაძე); თბილისი (პავი-რევი); წავკისი (ბუჩაძე); სოსნოვსკი; კასპიევი; ლისის ტბა (გუბისი); მცხეთა (კვარაცხელია); ზედაზენის მონასტრის გზაზე (გუბისი); შიო-შღვიმის მონასტერი (ვართაპეტანი); მუხრანი (ყანჩაველი, ვორონიხინი); ოღვინსკოე (ტი-მოფევი); 13 — ქიზ.: შირაქი (კოლექტორი უცნობია); 14 — გარეკახ.: მალ-ხაზოვკა (ტიმოფევი); გარეჯის უდაბნო (გროსპეიმი, კოლაკოცკი, ტროიციკი); 16 — თრიალ.: მანგლისი (მიცკევიჩი; ნიკოლაევი); 18 — ჯავახ.: ახალქალაქის მიდამოები (ზედელმეიერი); კუმურდო (სოსნოვსკი); 19 — მესხ.: ოშორის ქედის სამხრეთი ფერდობი, გზა ს. აწყურისაკენ (კოზლოვსკი); ახალციხის მიდამოები, ს. წყალთბილა (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ახალ-

ციხის მიდამოები ს. საძელი (ხინთიბიძე); ახალციხე-რაბათი (ხინთიბიძე, ლაჩაშვილი, ჩოლოყაშვილი); მდ. ფოცხოვის მარცხენა ნაპირი, ახალციხის პირდაპირ (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი; ხინთიბიძე, ლაჩაშვილი, ჩოლოყაშვილი); ახალციხესა და ჭეჭერქს შორის (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი); ს. დამალა (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა; კოზლოვსკი); ს. ურაველი (ხინთიბიძე, ჩოლოყაშვილი).

სსრკ.: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.;

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; მც. აზ.; აღმ.-ანატ.; ჩრდ. ირ.; ცენტრ. აზ.

Sect. 2. *Phlomis* (Reichenb.) Gladk. во Фл. Европ. части СССР III (1978) 155.—*Phlomis* *Phlomis* Reichenb. Fl. Germ. Exkurs. 2 (1831) 324.

— გვირგვინის ზედა ტუჩი გვერდებიდან შებრტყელებული არ არის, კიდებულსა და შიგნითა მხრიდან გრძელბეწვიანია; ქვედა ტუჩის გვერდითი ნაკვეთები შუათანა ნაკვეთის თითქმის ტოლია.

2. *P. tuberosa* L. Sp. Pl. (1753) 586; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 57; DC. Prodr. XII (1848) 544; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 792; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 302; idem, Опред. раст. Кавк. 1949) 334; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 51; Кареллер во Фл. Груз. VII (1952) 318 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 96 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (195) 99; Исаев во Фл. Азерб. VII (1957) 295; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 317; Кареллер в Опред. раст. Груз. II (1964) 420 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 355; Гладкова во Фл. Европ. части СССР II (1978) 155; Huber-Morath in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 106; Rechinger, Fl. Iran. № 159; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 261. Ic.: Fl. Turkey 7 (1982) Fig. 5, 16.

ზ. მცენარე 50—150 სმ-მდე სიმაღლისაა, ახასიათებს გრძელი, თასმი-სებრი ფესვები, რომლებსაც უფრო ხშირად ტუბერისებრი გამსხვილებები აქვს; ღერო მარტივია ან დატოტვილი, შიშველი ან ყვაილიდში ოდნავ შე-ბუსული, მოწითალო-მოიისფრო; ფესვთანური და ღეროსეული შუათანა ფოთ-ლები მოვრძო სამკუთხა კვერცხისებრია, გრძელყუნწიანი, ზედა ფოთლები სამ-ჯუთხა-ლანცეტაა, მოკლეყუნწიანი; ყველა ფოთოლი კიდზე მსხვილ მრგვალ-კბილაა, გულისებრი ძირით, ზედა მხარეზე მწვანეა თხლად მოფენილი გრძელი მარტივი ბეწვით, ქვედაზე უფრო მკრთალია და მოფენილია ხშირი ვარსკვლავ-ისებრი ბეწვით. ყვაილები მჭიდრო მრავალყვავილიან ჩხრობედაა შეკრები-ლი. რომლებიც დაშორიშორებულადაა განწყობილი ლანცეტა, მჯღომარე, კენწრული ფოთლების იღლებში; თანაყვავილები ხაზურ-სადგისისებრია 10—12 მმ სიგრძის, ჯამზე ცოტათი გრძელი, ისევე როგორც ჯამის ზედა ნაწილი მოფენილია გრძელი ვაფარჩხული გამსხვილებებზე მჯღომი ბეწვით; ჯამი მი-ლისებრ-ზარისებრია, 8—10 მმ სიგრძის; ჯამის კბილები მომრგვალებულია და უცბადაა შევიწროებული ჯამის მიღზე 3-ჯერ მოკლე გრძელბეწვიან ფხვბში, რომელთაგან ქვედა ერთი კბილი შესამჩნევად გრძელია დანარჩენებზე; გვირ-გვინი მოვარდისფრო-სოსანია 1,5—2,5-ჯერ აღემატება ჯამს; გვირგვინის ზედა ტუჩი წვერზე უთანაბროდ დაკბილულია, შიგნითა მხრიდან კიდებზე გრძელ ხშირბეწვიანია; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვეთი კვერცხისებრია, გვერდითი-ოვალურია და ცოტათი მასზე ვიწროა და მოკლე; ქვედა ტუჩის ყველა ნაკვეთი

წვერზე დაკბილულია; გვირგვინის მილი ჯამიდან ოდნავაა ამოყოფილი; მტვრიანათა ძაღები გვირგვინიდან ამოყოფილია, მათი დანამატები საკმაოდ გრძელია და ნამგლისებრი ფორმის; ღინგი მეტ შემთხვევაში სხვადასხვა სიგრძის ნაკვეთბითაა. კაკლუშები წვერზე ბეწვიანია. V—VIII. 2n=14, 21, 22 (Карташова и др., 1974).

აწერილია ციმბირიდან.

იზრდება მშრალ ადგილებზე და ნაირბალახოვან სტეპურ დაჭაფუფებებში, ბალახოვან ფერდობებზე, ბუჩქნარებში, მდელოებზე, საძოვრებსა და ზვრებში მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: აფხ.: („საქართველოს ფლორისა“ და „აფხაზეთის ფლორის“ მიხედვით), 9 — ქართ.: თბილისი (პავირევი); დაბახანის ხეობა (სოსნოვსკი; კვარაცხელია); თელეთის ქედი (სოსნოვსკი; კაპელერი; სულაკაძე; ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, მცხეთაძე; ზედელმეიერი; კასპიევი); უძო (ქუთათელაძე); „ოლგინსკოე“ (ტიმოფეევი); შიო-მღვიმის მონასტერთან (ვართაპეტიანი); მცხეთა (გუბისი); ატენი (მ. რადე); 12 — კახ.: (საქართველოს ფლორის მიხედვით); 13 — ქიზ.: შირაქი (კოლექტორი უცნობია); 14 — გარე-კახ.: გარე კახეთი (ყანჩაველი); კაკაბეთი (ყანჩაველი); გარეჯის უდაბნო (ტროიცი; სანაძე); ქვ. ქართ.: ბორჩალო (ტროიცი); ბორჩალოსა და ყარაბულაღს შორის (კეცხოველი); 18 — ჯავახ.: ს. გორელოვკა (გროსპეიმი); 19 — მესხ.: ახალციხის მიდამოები, საფარის მონასტერი (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ს. სუფლისი (ივივენ); ს. ზაკი (კოზლოვსკი); ოთასა და დამალას შორის (ივივე).

სსრკ.: იმერკავკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.; შორ. აღმ. მხრ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ჩრდ. ირ.; ცენტრ. აზ. (ჯუნგარია).

გვარი 13. GALEOPSIS L.* — თაგვიცხლა

ყვავილები მჯდომარეა, 6—10, თანაყვავილაკებიანი, ჩხრობშია შეკრებილი, რომლებიც კენწრული ფოთლების ილიებშია მოთავსებული. ჯამი 10-ძარღვიანია, სწორი მილისებრ-ზარისებრი, 5 თითქმის თანაბარი ეკლისებრ წაწვეტებული კბილით. გვირგვინი გრძელია, ჯამიდან ამოყოფილი, თითქმის სწორი, ხახაში გაფართოებული მილითაა, ბეწვს რგოლი არა აქვს; გვირგვინის გადანაღლინი ორტუჩაა; ზედა ტუჩი ძალიან შეზნეჭილია, მუზარადისებრი, ქვედა ტუჩი 3-ნაკვეთიანია, უფრო დიდი ზომის შუა ნაკვეთით, რომელსაც შიგნითა მხარეზე ძირში (ხახასთან ახლოს) რქების სახით 2 ღრუ გამოწარადი აქვს. მტვრიანა 4, გვირგვინის მილიდანაა ამოყოფილი, გვირგვინის ზედა ტუჩთან პარალელურადაა მიმართული, გვერდითები შუათანებზე გრძელია; სამტვრეების ბუდეები განშლადია, თითოეული მათგანი 2 საგდულით იხსნება, კიდეებზე წამწამებიანია, სვეტის ტოტები თანაბარი ზომისაა. კაკლუშები არა-ნათლად სამწახნაგოვანია, წვერზე მომრგვალებული, შიშველი, რამდენადმე

* დაამუშავა ჯ. მცხეთაძემ

არასწორი ზედაბირით. — ერთწლოვანი მცენარეებია, სწორმდგომი ღეროებით და მთლიანი კვერცხისებრ-ლანცეტა ან ლანცეტა ფორმის კიდედაკბილულნი ყუნწიანი ფოთლებით.

გვარი აერთიანებს 10-მდე სახეობას, რომელნიც გავრცელებულია ევრაზიის ზომიერ სარტყელში (უმეტესად დასავლეთ ევროპაში). საქართველოში 3 სახეობა გვხვდება.

1. პატარა ზომის მცენარეებია, ღერო 2,5—5 სმ არ აღემატება. ფოთლები 8—13 მმ სიგრძისაა და 3—6 მმ სიგანის, მცირერიცხოვანი, განლაგებულია ღეროს წვერზე ერთადერთ ცოტაყვავილიან ჩხროსთან. . . . . 2. *G. nana* Otschiauri

— უფრო დიდი ზომის მცენარეებია, ღერო 15—45 (60) სმ აღემატება, ფოთლები მრავალრიცხოვანია 2

2. ღერო მუხლების ქვეშ გამსხვილებულია, ჯაგრისებრი, ქვევით მიმართული ხეშეში ბეწვებითაა მოფენილი, ფოთლები კვერცხისებრია ან ლანცეტა ფორმის 5—9 სმ სიგრძის და 1—3,5 (5) სმ სიგანის. გვირგვინი სოსანია ან მოთეთრო, მისი ქვედა ტუჩი მეწამული და ყვითელი ლაქებითაა; ჯამის კბილები ეკლიანია, თითქმის მილის ტოლი. კაკლუშები უკუკვერცხისებრია . . . . . 1. *G. bifida* Boenn (= *G. tetrahit* auct. fl. cauc. non L.)

— ღერო მუხლების ქვეშ არ არის გამსხვილებული, რბილი მიტკეცილი ბეწვი-თაა დაფარული, ფოთლები ვიწრო კვერცხისებრია, ლანცეტა ან ხაზურ-ლანცეტა, 1—4 სმ სიგრძის, 3—20 მმ სიგანის, გვირგვინი მეწამულია, დაახლოებით 2 $\frac{1}{2}$ -ჯერ გრძელია ჯამზე; ჯამის კბილები მილზე 2-ჯერ მოკლეა. კაკლუშები მოგრძო უკუკვერცხისებრია . . . . . 3. *G. ladanum* L.

Subgen. 1. *Galeopsis*. — Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 158.—Subgen. *Tetrahit* (Gilib.) Reichb., Юзепчук во Фл. СССР XXI (1954) 114.—ღერო მუხლების ქვეშ გამსხვილებულია, ან ოდნავაა გაფართოებული, მოფენილია ჯაგრისებრი, ქვევით მიმართული ხეშეში ბეწვებით.

1. *G. bifida* Boenn. Prodr. Fl. Monast. (1824) 178; Юзепчук во Фл. СССР XXI (1954) 119; Гаджиев во Фл. Азерб. VII (1957) 296; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 194; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 313; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз, I (1964) 420 (georg.); idem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 357; Townsend in Fl. Europ. 3 (1972) 147; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 158; Mill in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 152; Колак. Фл. Абх. II (1982) 251.—*G. tetrahit* L. var. *bifida* Lej et Court. Compend. fl. Belg. II (1831) 239.—*G. tetrahit* subsp. *bifida* Fri. es, Novit. fl. Suec. mant. ait. (1839) 38.—*G. tetrahit* auct. fl. Cauc. non L.; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 303; idem Опред. раст. Кавк. (1949) 335; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 320 (georg.).

Is.: Фл. СССР XXI (1954), табл. VII, рис. 2.; Колак. Фл. Абх. II (1982) табл. XLI рис. 1; Фл. Европ. части СССР III (1978). табл. 29. рис. 3.

Exs.: Fl. exs. Austro-Hung. n° 2137.

©. ღერო 15—45 (60) სმ სიმაღლისა მარტივი ან დატოტვილი, ქუჩულბუქით გამსხვილებული, მუხლებში და მუხლებს ქვემოთ ჯაგრისებრ ქვემოთ მიმართული ხეშეში ბეწვებით მოფენილი, ხშირად ჯირკვლოვანი ბეწვებიც აქვს შერეული; ზოგჯერ თითქმის შიშველია; ფოთლები კვერცხისებრია ან ლანცეტა ფორმის, მომრგვალებული ან სოლისებრი ძირით, 5—9 სმ სიგრძის, 1—3,5 (5) სმ სიგანის, 5—(10—13) მმ სიგრძის ყუნწებით, კიდევებზე მრგვალკბილა ხერხისებრია, მახვილწვერიანი, ორივე მხარეზე მიტკეცილი ბეწვებით შებუსუსული, ზოგჯერ ქვედა მხარეს მჯდომარე ჯირკვლოვანი ბეწვებიც გვხვდება. ჩხროები 6—30-ყვავილიანია, ზოგჯერ თითქმის სფეროსებრი, ქვედა და-შორიშორებულა, ზედა ერთმანეთთან მიახლოებულა; თანაყვავილაკები ლანცეტა ფორმისაა, 5—6 მმ სიგრძის, წვერზე ფხიანი, სიგრძით თითქმის ჯამის მილის ტოლია, ისე როგორც ჯამი, გრძელბეწვიანია; ჯამი 8 (10—12) მმ სიგრძისაა, დაკბილული; კბილები თანაბარია, სამკუთხა-ლანცეტა ფორმის, სიგრძით დაახლოებით მილის ტოლი, იშვიათად მასზე გრძელი; გვირგვინი ჯამზე 2-ჯერ გრძელია, 10—14 (15) მმ სიგრძის, ზოგჯერ ჯამის კბილებს არ აღემატება, ჩვეულებრივ მეწამული ან სოსანია, ზოგჯერ მოყვითალო ან მოთეთრო, უფრო მკრთალი ფერის მილით; ზედა ტუჩი წვერზე დაკბილულია; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი გვერდითებზე ფართოა, ამოკვეთილი, ღია ფერის კიდითაა, ძირში ყვითელი ლაქა აქვს და ლაქის ირგვლივ მუქი მეწამული ფერის ბადისებრი ნახატი; იშვიათად გვირგვინი მოთეთროა. კაკლუშები უკვეკვერცხისებრია სამწახნაგოვანი, მუქი ნაცრისფერი. VI—X $2n=32$ (Бельяева, Спильвинский, 1975).

აწერილია ვესტფალიიდან ტიბი ინახება ლონდონში (სსრკ ფლორის მიხედვით).

იზრდება ტყეებსა და ბუჩქნარებში. მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: (კოლაკოვსკის მიხედვით I. c., 1982); 2 — სვან.: ზემო სვანეთი, კასლეთის ხეობა, 2000 მ ზ. დ. რუდერალური ადგილები (ქიმკრიძე); სვანეთი, ცხენისწყლის აუზი. სოფ. ჩიხარეშის მიდამოები, ჭვავის ნათესში, 1250 მ ზ. დ. (ქიმკრიძე, არაბული); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: უწერა (კემულარია-ნათაძე); რაჭა, სინათლე (მთვარაძე); 4 — სამეგრ.: ლებარდე, ჩრდილოდასავლეთით, სუბალპური სარტყელი 2000 მ ზ. დ. (კემულარია-ნათაძე, ქუთათელაძე, შხიანი); სამეგრელო ტყეში (არხანგელსკი); 5 — იმერ.: ორჯონიკიძის რაიონი, სოფ. წიფა, წიფლნარ-წაბლნარი ტყე (შიშკინი), ზესტაფონი, მდ. ყვირილას ხეობა, თიხნარ ნიადაგებზე (ცერცვაძე); 6 — გურ.: გურია, აჭარა-იმერეთის ქედი, ბახმარო (ქიქოძე); გურია, მდ. ნატანები, ვაკის ჯვარი, ტყეში (ქიქოძე); 7 — აჭარ.: აჭარა, ქობულეთი (მაყაშვილი); აჭარა, მწვანე კონცხი, ბოტანიკური ბაღი (მაყაშვილი); ბათუმი, შავ-ღელე (ჩერნიავსკი); ბათუმი, ციხის-ძირი, პლანტაცია (ბიკოვი); აჭარა, კინტრიშის ხეობა, ხინო (მალალაშვილი); 8 — სამხ.-ოს.: დიდი ლიახვის ხეობა, 1400—1600 მ ზღვის დონიდან (ე. ბუში); 9 — ქართ.: ბორჯომის მიდამოები (მედვედევის პერბარიუმი); ბორჯომის მიდამოები, ბანისხევი (კოზლოვსკი); ბაკურიანის მიდამოები (გროსპეიში, შიშკინი); კოჯრის მიდამოები (სოსნოვსკი); თბილისის ბოტანიკური ბაღის მიდამოები (კემულარია-ნათაძე); 10 — მთიულ.: ყაზბეგის მიდამოები (სულაკაძე); ყაზბეგის რაიონი, მდ. ყორაჟს ხეობა (გაჩეჩილაძე); გუდაური (პასტუხოვი); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: პირიქითა ხევსურეთი, შატილი, რიყეზე, რუდერალური ადგილები (ოჩიაური); პირიქითა ხევსურეთი, შუა მთა

(გრიგორია); არხოტი, სოფ. ჭიმლის მიდამოები, ნათესში (ოჩიაური); პირაქეთა ხევსურეთი, როშკა (გრიგორია); ჩარგალი (შიშკინი); ფშავი, სოფ. მალაჩის კარის მიდამოები, მშრალ ფერდობებზე, ტყის პირი (ოჩიაური, ქიმედიძე); ფშავი, სოფ. შარახეცა და თიანეთს შორის, ქედზე, მშრალ ფერდობებზე (ოჩიაური); 16 — თრიალ.: მანგლისი, ნათესში (ზედელმეიერი); 17 — ქვ. ქართ.: ბოლნისი (კეცხოველი); 18 — ჭავჭავ.: ახალქალაქის რაიონი, გორგოლოვკა 1750 მ ზღ. დ. (გროსჰეიმი); ტაბაწყურის ტბა (კოზლოვსკი); ხანჩალის ტბა (იგივე).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. ევრ.; შუა ევრ.; აღმ. აზ.; ინდო-მალ.; ჩრდ. ამერ. (გზადმოყოლილია).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. საქართველოში გვხვდება შემდეგი სახესხვაობები:

Var. *arvensis* Schlecht. — ღერო 50 სმ-მდე სიმაღლისაა, მუხლებში და მუხლებს ქვემოთ ხშირი, ქვევით მიმართული ჯაგრისებრი და ჯირკვლოვანი ბეწვები აქვს (იშვიათადაა რომ ჯირკვლოვანი ბეწვები არა ჰქონდეს). მუხლთშორისები ცოტად თუ ბევრად ხშირი ჯაგრისებრბეწვიანია; ფოთლები ხეშეშია, მომრგვალებული ან მოკლე სოლისებრი ძირით; ფოთლის კიდეზე ორივე მხარეზე ოდნავ მახვილწვერიანია 6—15 კბილი აქვს; ფოთლის ორივე მხარე ცოტად თუ ბევრად ხშირი, მიტკეცილი ბეწვითაა დაფარული, გარდა ამისა, ქვედა ფოთლები მჯდომარე მოყვითალო ფერის ან უფერული ჯირკვლებითაა ნოფენილი, ჯამის კბილები სიგრძით დაახლოებით მილის თანაბარია.

იზრდება ნათესებში, ბუჩქნარებში, ხეებსა და მდელოებზე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: 4 — სამეგრ.; 7 — აჭარ.; 8 — სამხ.-ოს.; 9 — ქართ.; 10 — მთიულ.; 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.; 17 — ქვ. ქართ.; 18 — ჭავჭავ.

Var. *silvestris* Schlecht. — ღერო სუსტია 30 სმ-მდე სიმაღლის, მუხლებში, მუხლებს ქვემოთ და მუხლთშორისებში ჯაგრისებრი ბეწვითაა თხლად მოფენილი, ზოგჯერ მუხლთშორისები თითქმის შიშველია; ფოთლები თხელია, ძირში თანდათან შევიწროებული, კიდეზე თითოეული მხრიდან 8—10 კბილი აქვს, მობლაგვო წვერით; ფოთლის ორივე მხარე გაფანტულ მიტკეცილებზეა, ფოთლის ქვედა მხარეზე ჩვეულებრივ ჯირკვლები არ არის. ჩხროები მცირეყვავილიანია; ჯამის კბილები სიგრძით დაახლოებით მილის ტოლია.

იზრდება ტყეებში.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.

Var. *Reichenbachii* Rapin — ძალიან მაღალი 1,5-მ-მდე და მეტწილად დატოტვილი მცენარეა; ღერო მუხლებში და ქვემოთ ხშირი, ჯაგრისებრი და ჯირკვლოვანი ბეწვითაა შემოსილი; მუხლთშორისები ცოტად თუ ბევრად ხშირ ჯაგრისებრბეწვიანია; ფოთლები დიდი ზომისაა ხეშეშია, მოკლე სოლისებრი ან მომრგვალო ძირით; ფოთოლს კიდეზე თითოეულ მხრიდან 5—12 მსხვილი, მობლაგვო კბილი აქვს; ფოთლის ზედა მხარე უფრო ხშირი, ხოლო ქვედა მხარე უფრო თხლად მოფენილი მიტკეცილი ბეწვითაა და, გარდა ამისა, კედე ჯირკვლები აქვს. ჩხროები მრავალყვავილიანია, ხშირი, თითქმის სფეროსებრი; ჯამს მაგარ ეკლიან მილზე უფრო გრძელი კბილები აქვს.

იზრდება ხეებში, ნაკაფებში, ტყის პირებზე.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.

○. ღერო 2,5—5 სმ სიმაღლისაა, წამოწეული, ქვედა ნაწილში მოწითალო, მუხლებს ქვევით არ არის გამსხვილებული, იშვიათად ოდნავაა გაფართოებული, მიტკეცილი, ქვემოთ გადახრილი ბეწვებითაა შებუსული, ზოგჯერ ჯირკვლოვანი ბეწვებიც ერევა; მცენარეზე აგრეთვე გვხვდება მჯდომარე ჯირკვლებიც; ფოთლები 8—13 მმ სიგრძის და 3—6 მმ სიგანისაა, წაწვეტებული, არალრმად დაკბილული, თითოეულ მხარეზე 3—4 კბილით, ფოთლის ორივე მხარე დაფარულია ჯირკვლოვანი ბეწვებით, ფოთლები მცირერიცხოვანია, განლაგებულია ღეროს წვერზე ერთადერთ ცოტაყვავილიან ჩხროსთან. თანყვავილაკები ხაზურ-ლანცეტა ფორმისაა, 3—4 მმ სიგრძის, 1—1,5 მმ-მდე სიგანის, წვერზე ეკლისებრ წაწვეტებული; ჯამი 5—6 მმ სიგრძისაა, სქალადა შებუსული გრძელ უჭრედებიანი, მჯდომარე, ჯირკვლოვანი, მოწითალო ბეწვებით; მკვეთრად დაძარღულია, განსაკუთრებით ძირში, ხასიათდება თანაბარზომის, მოკლე კბილებით და შედარებით გრძელი ყუნწით. გვირგვინი 12 მმ სიგრძისაა, ვარედან ბეწვებითაა მოფენილი, გვირგვინის მილი 2—2,5-ჯერ გრძელია ჯამის მილზე, მოთეთრო ზედა ტუჩი თითქმის მოხრილია, ოდნავ შესამჩნევი მუზარადითაა, ოვალურია, ხოლო ბოლოში ბლაგვად მომრგვალებული, ასევე ბლაგვი კბილით; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი თითქმის გვერდითების ტოლია იხსვერი ნახატითაა, რომელიც ქვედა ტუჩს კიდემდე მიჰყვება. VII—VIII.

აწერილია საქართველოდან [(მდ. ფშავის არაგვის აუზიდან (მათურა)].

Typus: RSS Georgiae, Pshavi, angustiae Aragvi, Matura, in regione alpina montis Sakhacizstveri, 30 VII 1974, D. Otschiauri et K. Kimeridze (TGM!).

იზრდება ალპურ სარტყელში ფიქლოვან ნაშალებზე.

საქ. სსრ: 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: ფშავის არაგვის აუზი (მათურა), მთა საყაჭისწყერის ალპური სარტყლის ფიქლოვან ნაშალებზე (ოჩიაური, ქიმერიძე).

Subg. 2. *Ladanum* (Gillib.) Juz. во Фл. СССР XXI (1954) 112; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 160.—*Ladanum* Gilib. Fl. Lituani. II (1782) 82.—ღერო მუხლების ქვეშ არ არის გამსხვილებული; მცენარე რბილი, მიტკეცილი ბეწვითაა დაფარული, ხშირად ჯირკვლებიც ერევა.

2. *G. ladanum* L. Sp. Pl. (1753) 579; DC. Prodr. XII (1848) 497; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1849) 420; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 752; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 303; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 335; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 319 (georg.); Юзепчук во Фл. СССР XXI (1954) 112; Макашвили Фл. Окр. Тбилиси II (1953) 97 (georg.); Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 194; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 313; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 420 (georg.); idem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 356; Townsend in Fl. Europ. 3 (1972) 146; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 160; Mill in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 151.—*G. intermedia* Vill. prospect. (1779) 21.—*G. ladanum* subsp. *intermedia* Briq. Lab. Alp. Marit. (1891) 168 et Monogr. Galeops. (1893) 259.

⊙. ღერო 50 (60) სმ სიმაღლისაა, დატოტვილი, მუხლებს ქვევით არ არის გამსხვილებული, რბილი მიტკეცილი ბეწვითაა შებუსული, ზოგჯერ ჭირკვლოვანი ბეწვიც აქვს შერეული, ხშირად ღერო მოწითალო ფერისაა; ფოთლები ვიწრო კვერცხისებრია, ლანცეტა ან ხაზურ ლანცეტა, თანდათან შევიწროებულია მოკლე ყუნწში, ცოტად თუ ბევრად დაშორიშორებულ ბლავგ ხერხებილია, 1—4 სმ სიგრძის, 3—20 მმ სიგანის; ვიწროფოთლიან ფორმებს თითქმის კიდემთლიანი, მახვილწვერიანი ან წაწვეტებული ფოთლები აქვს, ორივე მხარეზე მოკლედ მიტკეცილად შებუსული. ჩხროები ცოტად თუ ბევრად დაშორიშორებულია, 6—10-ყვავილიანი; თანაყვავილაკები ლანცეტა ან ხაზურ-ლანცეტა ფორმის, საღვისისებრ წაწვეტებული, ჯამის მიღზე მოკლე. მარტივი, რბილი, მიტკეცილი ბეწვებით შებუსილი, ხშირად ჭირკვლოვანი ბეწვებით ირევა; ჯამი 8—10 მმ სიგრძისაა, არამკვეთრად გამოხატული ძარღვებით; ჯამის კბილები ლანცეტა, მიღზე თითქმის ორჯერ მოკლე. გვირგვინი ჯამზე 2 1/2-ჯერ გრძელია, 2—2,3 სმ სიგრძის მეწამული ფერის გადანალუნით და მოთეთრო ფერის მილით; ზედა ტუჩი ზემო ნაწილში დაკბილულია. ქვედა ტუჩი მეწამული ბადისებრი ნახატითაა, ძირში კი ყვეთელი ლაქა აქვს. კაკლუქები მოგრძო უკუკვერცხისებრია 2,5 მმ სიგრძის და 1,5 მმ სიგანის, ორწახნაგოვანი, წვრილი ჭირკვლოვანი ზედაპირით. VI—IX. 2n = 16.

აწერილია ევროპიდან, ტიბი დაცულია ლონდონში („სსრკ ფლორის“ მიხედვით).

ზრდება ნათესებში, ბუჩქნარებში, რუდერალურ ადგილებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 3 — რაჭა-ლეჩხ.: ლეჩხუმი, სოფ. ალაბანას მიდამოები (კემულარია-ნათაძე); მდ. რიონის ხეობა (იგივე); რაჭა, ამბროლაურის რაიონი (კემულარია-ნათაძე); ამბროლაურის მიდამოები (მთვარაძე); 7 — აჭარ.: (დიმიტრიევას მიხედვით I. c.); 9 — ქართ.: ბორჯომი, პლატფორმა კორტანეთი (კრილოვსკი); ბორჯომი, წალვერის მიდამოები (იგივე); ბორჯომი, სოფ. ტბა (კოზლოვსკი); ბაკურიანი, სოფ. დაბა (იგივე); ბაკურიანი, საკოჭავი (გროსპეიმი); გორი, მდინარე ტანას ხეობა, ატენის მიდამოები (ქიქოძე); თბილისი, მთა უძო (ზოსნოვსკი); თბილისი, დაბახანის ხეობა (ზავგოროდნაია); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: მთათუშეთი, სოფ. ომალო (გრიგორაშვილი); მთათუშეთი, სოფ. ცაბრო (კეცხოველი); 16 — თრიალ.: მანგლისის მიდამოები; მანგლისი, ნათესში (ზედელმეიერი).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. ევრ.; შუა ევრ.; მც. აზ.; ჩრდ. ამერ. (შეტანილი).

33360 14. LAMIUM L.*

ყვავილები ჩხროებადაა შეკრებილი ფოთლების ილიებში. ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, 5—10-ძარღვიანი, 5-კბილიანი, სწორი ან ირიბი ხაზით, უფრო ხშირად შებუსულია. გვირგვინი მეწამული, ვარდისფერი, მოწითალო

* დაამუშავეს შ. ქეთათელაძემ და რ. მოწერელიამ

ან თეთრი ფერისაა, ჩვეულებრივ, ჯამიდან ამოყოფილია, ზოგჯერ ცოტად თუ ბევრად მოხრილია, ხახვა გაფართოებულია, შიგნით შიშველია ან ბუნებრივად შექმნილი რგოლითაა, ორტუჩაა, ზედა ტუჩი თაღისებრია ან მუხარადისებრი, მთლიანი, ამოკვეთილი ან 2-ნაკვითანი; ქვედა ტუჩი წაკვეთილი ან 2-ად განკვეთილი შუათანა ნაკვითთაა და მეტწილად მახვილწვერიანი; ქვედა ტუჩის ორივე მხარეზე მოკლე სადგისისებრი დანამატია. მტვრიანა 4, გვირგვინის ზედა ტუჩის ქვეშ ამოფარებული, მათგან განაპირა 2 მტვრიანა, შიგნითა ორზე გრძელია. სამტვრეები შებუხულია, წყვილ-წყვილადაა ურთიერთ მიახლოებული. მტვრის მარცვლი სფეროსებრია ან შებრტყელებულ სფეროსებრი, განიკვეთში სამნაკვითანი, მერიდიანულად განლაგებული სამი ღარი; პოლარული ღერძის სიგრძე 27,6 მიკრონი; ღარი გრძელია, უთანაბრო კიდეებით, ბოლოებში სოლისებრ შევიწროებული, მემბრანა წვრილმარცვლოვანია, ეგზინის სისქე 1,2 მიკრონი; ზედაპირი სადაა ან სუსტად გამოსახული წვრილმარცვლოვანი მოხატულობით. კაკლუქები სამწახნაგოვანია ან უკუკვერცხისებრი. — ერთ, ორ ან მრავალწლოვანი მცენარეებია.

Lamium L.-ის გვარის 40 სახეობიდან, რომლებიც გავრცელებულია ევრაზიასა და ჩრდ. აფრიკაში — კავკასიაში 9, ხოლო საქართველოში 5 სახეობა იზრდება.

1. ერთ ან ორწლოვანი მცენარეებია 2
- მრავალწლოვანი მცენარეებია 3
2. ფოთლები მომრგვალოა, ზედა ფოთლები მჯდომარეა, თირკმლისებრი, ნახევრადღერომხვევი, იშვიათად ღეროსეული ქვედა ფოთლები მოკლეყუნჩიანია. გვირგვინი ხორცისფერ-წითელია, გვირგვინის მილის შიგნით ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლი არაა განვითარებული. კაკლუქები ღია რუხი ან მურა ფერისაა, მეტწილად ნათლად გამოსახული თეთრი მეწებებით . . . . . 1. *L. amplexicaule L.*
- ფოთლები კვერცხისებრ-გულისებრია ან კვერცხისებრ-მომრგვალო ფორმისაა, ზედა ფოთლები არაა მჯდომარე, არ არის ნახევრად ღერომხვევი, ყუნჩიანია, ღეროსეული ფოთლების მსგავსადაა თანდათანობით წაწვეტილებული და ქვევით გადახრილი. გვირგვინი მეწამული, ვარდისფერი ან იშვიათად თეთრი ფერისაა, მისი მილის ძირში შიგნით ბეწვებისაგან შექმნილი წყვეტილი, ირიბი რგოლია განვითარებული. კაკლუქები კვერცხისებრ-ტეტრაედრისებრია, მეტწილად მახვილი კუთხეებით, წვერზე წაკვეთილი, შიშველი, ნაცრისფერი, უფრო იშვიათად აქა-იქ ძალიან წვრილმეწებებიანი . . . . . 2. *L. purpureum L.*
3. მაღალმთის მცენარეა, მწოლარე ან წამოწეული ღეროებით, ცოტად თუ ბევრად სქალადა რბილი ქეჩისებრი ბეწვით შებუხული. გვირგვინი მოთეთრო, ჩალისფერი ან მკრთალი ვარდისფერია, სქალადა თეთრად შებუხული. კაკლუქები სამწახნაგოვანია, უკუპირამიდისებრი, ღია მურა ფერის . . . . . 3. *L. tomentosum Willd.*
- მთის ქვედა და შუა სარტყლის მცენარეებია, სწორი ღეროებით, რომლებიც ქეჩისებრი შებუხვით არ ხასიათდებიან 4
4. ღეროსეული ზედა ფოთლები ბლაგვწვერიანია ან ძალიან მოკლედ წაწვეტილებული. გვირგვინი ჭიაფერასებრ წითელი ფერისაა, იშვიათად თეთრი; გვირგვინის ზედა ტუჩი კიდეებზე მოკლემწამულიანია და მილში ჰორიზონ-

ტალურად განწყობილი ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლითაა. მტკრიანებში მოწითალო-ყავისფერია. კაკლუქები უკუკვერცხისებრია, 3-წახნაგოვანი გლუვი, მოყვითალო-მომწვანო ფერის . . . . . 5. *L. maculatum* L.

— ღეროსეული ზედა ფოთლები გრძილადაა წაწვეტილებული. გვირგვინი მეტწილად თეთრი ფერისაა, უფრო იშვიათად მოყვითალო ან მოქუქყისფრო, მისი ზედა ტუჩი კიდევბზე გრძელწამწამიანია და მიღში ირიბად განწყობილი ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლითაა. კაკლუქები მოგრძო კვერცხისებრია, თითქმის სამწახნაგოვანი, გლუვი, მუქი რუხი ფერის, დიდი ზომის მოთეთრო ფერის ცხიმოვანი გამონაზარდებით . . . . . 4. *L. album* L.

Sect. 1. *Lamium*.—Гладкова во Фл. Европ. части СССР III(1978)162.

— გვირგვინის მილი სწორია, შიგნით შიშველი ან უფრო იშვიათად ბეწვებისაგან შექმნილი წყვეტილი რგოლითაა. სამტკრეები ბეწვებიანია.

Subsect. 1. *Amplexicaulia* Briq. in Engler u. Prantl, Pflanzenfam. IV, 3a, 3b (1897) 255. — გვირგვინის მილი შიგნით შიშველია, მისი ზედა ტუჩი წაგრძელებულია ან კვერცხისებრი, ქვედა ტუჩი ოდნავ გრძელია ზედაზე, მუქი ლაქებით, ქვედა ტუჩის შუა ნაკეთი უკუკვერცხისებრია, ამოკვეთილი, ძირში შეფიწროებული, გვერდითი ნაკეთები თითო ბლაგვი დანამატითაა.

1. *L. amplexicaule* L. Sp. Pl. (1753) 579; DC. Prodr. XII (1848) 508; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 427; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 760; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 304; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 52; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 335; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 322 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 98 (georg.); Горшкова во Фл. СССР XXI (1954) 128; Алиев во Фл. Азерб. VII (1957) 297; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1960) 194; Колак. растит. мир Колх. (1961) 314; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 420 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 358; P. W. Ball in Fl. Europ. 3 (1972) 148; (Тахт.) Фёд., Фл. Еревана (1972) 257; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 162; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 43; Mill in Davis, Fl. Turkey, 7 (1982) 138; Колак, Фл. Абх. 2, II (1982) 252; I. Mennema in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 329.

Is.: Макашвили, Фл. окр. Тбилиси (1953) tab. CI; Фл. Европ. части СССР (1978) Табл. 30, рис. 4, 4a, 4б; Rechinger Fl. Iran. n° 150, tab. 440.

Exs.: HFR № 1181; Fl. Raetica Exsiccata № 771; Fl. Čechosl. Exsiccata n° 65.—ვაზისძირა.

⊕ ან ⊙. მცენარე 4 — 10—20 (30) სმ სიმაღლისაა, მოკლე ფუნჯა ფესვით; ღერო ძირიდანვე ცოტად თუ ბევრად დატოტვილია, უფრო იშვიათად მარტოული, ქვედა ნაწილში მეტწილად შიშველია, ზედა ნაწილში მეტწილად შებუსუსული, გაფარჩხული წამოწეული ტოტებით; ღეროსეული ქვედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია, ზედა — მჯდომარეა, ღერომხვევი, მეტწილად ღრმა და უთანაბროდ განკვეთილი, გაბნეული მოკლე ბეწვით მოფენილი ან თითქმის შიშველი. ყვავილები შეკრებილია მრავალყვავილიან თავაკისებრ ჩხრობად, ჩხრობები ჩვეულებრივ ურთიერთ დაშორიშორებულია, ზედა ნა-

წილში კი მიახლოებული; თანაყვავილები ლანცეტასებრ-სადგისისებრია 1,5—2 მმ სიგრძის, 0,3 მმ სიგანის, წამწამებიანი, 2—2,5-ჯერ მოკლეა ჯამბურ ზარისებრია 5—7 მმ სიგრძის, ხშირი მატყლისებრი შებუსვით, ლანცეტა ფორმის კბილებით, რომლებიც ჯამბის მილის ტოლია ან ოდნავ მოკლე; გვირგვინი ხორცისფერ-წითელია ან ვარდისფერი, პირველად არ იშლება (კლეისტოგამურ ყვავილების შემთხვევაში) და ჯამს თითქმის არ აღემატება, შემდეგში სწორი, მოგრძო ან ოდნავ მოხრილი მილითაა, ხახა გაფართოებულია, შიგნით ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლი არაა განვითარებული, შიშველია; ზედა ტუჩი წაგრძელებულია ან კვერცხისებრი, ბლაგვი, ქვედა ტუჩი ოდნავ გრძელია ზედაზე, მუქი ლაქებითაა, მისი შუა ნაკვთი უკუკვერცხისებრია, ამოკვეთილი, ფუძესთან შევიწროებული, გვერდითი ნაკვთები უფრო პატარაა, თითოეული თითო ბლაგვი დანამატით; მტვრიანა 4, მათგან 2 განაპირა მტვრიანა შუათანაზე გრძელია; სამტვრეები სქალადაა შებუსული, ძაფები შიშველია. კაკლუქები უკუკვერცხისებრია 2—3 მმ სიგრძის, 1 მმ სიგანის, ღია რუხი ან მურა ფერის, მთელ ზედაპირზე დიდი, თეთრი მექეპისებრი მოხატულობით. III—VI. $2n = 18$.

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 733/12).

ტიპი დაცულია ლონდონში.

იზრდება მთის ქვედა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე მინდვრებზე, ფერობებზე, ბაღებსა, ვენახებში და რუდერალურ ადგილებზე.

საქ. სსრ: მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ: იმერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ., სომხ., შავი ზღვ. სანაპ.; ევრ. ნაწ.; შუა აზ.; ციმბირი.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.

Subsect. 2. *Purpurea* Briq. in Engler u. Prantl, Pflanzenfam. IV, 3a, 3b (1897) 255. — გვირგვინის მილი შიგნით ბეწვებისაგან შექმნილი წყვეტილი ირიბი რგოლითაა. ზედა ტუჩი თითქმის მომრგვალო თალისებრია, ქვედა ტუჩის ტოლი ან ოდნავ გრძელი. ქვედა ტუჩის შუა ნაკვთი უფრო დიდი ზომისაა, გვერდითი ნაკვთები უფრო ფართოა და ძირში თითო სადგისისებრი დანამატითაა.

2. *L. purpureum* L. Sp. Pl. (1753) 579; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 47; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 428; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 766; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 304; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 53; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 335; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 326 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 98 (georg.); Горшкова во Фл. СССР XXI (1954) 130; Алиев во Фл. Азерб. VII (1957) 298; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 195; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 314; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 420 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 360; P. W. Ball in Fl. Europ. 3 (1972) 148; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 162; Галушко, Фл. Сев Кавк. 3 (1980) 43; Mill in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 140; Колак Фл. Абх. 2, II (1982) 253.—*L. caucasicum* Grossh. Изв. АзФАН СССР n° 10 (1944) 39; Сосновский op. cit. (1952) 326 (georg.); Алиев op. cit. (1957) 298; Галушко op. cit. (1980) 43; I. Mennema in Rechingher Fl. Iran. № 150 (1982) 327.

Is.: Фл. Европ. части СССР III (1978) Tab. 30, 1, 1a, 1b.

Exs.: Pl. Pol. exs. n° 568.; Fl. Čechosl. exs. n° 69 et Fl. exs. Čechosl. n° 1463.—ზებრის კოფა.

⊙ ან ⊙. მცენარე (5) 10—30 (70) სმ სიმაღლისაა, ფუნჯასებრი ფესვე-
ბით, ცოტად თუ ბევრად შებუსული; ღერო მწოლარეა ან უფრო ხშირად წა-
მოწეული, სწორი, ძირიდანვე დატოტვილი, ჩუხლთშორისები ზოგჯერ მეტი
მეწამული ფერისაა; ქვედა ფოთლები კვერცხისებრ-გულისებრია ან მომრგვა-
ლო, წვერზე მობლაგვო, 1,5—4 სმ სიგრძის ყუნწებზე განწყობილი; ზედა —
კვერცხისებრია მოკლედ წაწვეტებული, ყვავილებს აღემატება, ყველა ფოთო-
ლი ბადისებრ-დანაოქებულია, კიდევებზე მრგვალებილებიანი, ზედა მხარეზე მიტ-
კეცილი ბეწვით მოფენილი, ქვედა მხარეზე კი უფრო სუსტად შებუსული;
ზედა ფოთლები ქვევითკენაა დახრილი, ღეროსეული ფოთლების მსგავსია,
თანდათანობით წაწვეტებული. ყვავილები მჯდომარეა, 6—10-შეკრებილია თა-
ვაკისებრ მჭიდრო ჩხროებად, რომლებიც წვერისკენ ურთიერთ მიახლოებულია,
ქვევით კი ურთიერთ დაშორიშორებულნი; ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, შიშვე-
ლი ან სუსტად შებუსული, მისი ლანცეტა ფორმის სადგისისებრ წაწვეტებული
კბილები, რომლებიც ზომით მილის ტოლია ან ოდნავ გრძელი წამწამებითაა
მოფენილი, ნაყოფობისას გაფარჩხულია, ზოგჯერ ჯამი მეწამულ-იისფერია;
გვირგვინი მეწამული, ვარდისფერი ან იშვიათად თეთრი ფერისაა, სწორი მი-
ლით, ძირში ბეწვებისაგან შექმნილი წყვეტილი ირიბი რგოლით; ზედა ტუჩი
თითქმის მომრგვალო თაღისებრია, შებუსული, მეტწილად ქვედა ტუჩის ტო-
ლია ან ოდნავ გრძელი; ქვედა ტუჩი სამნაკვეთიანია, რომელთა შორის შუა ნაკე-
თი შედარებით უფრო დიდი ზომისაა, თავამოკვეთილი, ძირისკენ შევიწროე-
ბული მოკლე ფრჩხილში, გვერდითი ნაკვეთები პატარა ზომისაა, უფრო ფარ-
თოა და ძირში თითო სადგისისებრი დანამატი აქვს; მტვრიანა 4, მათგან ორი
წინა მტვრიანა უკანა მტვრიანებზე გრძელია; სამტვრეები ზედა ნაწილში სქლა-
დაა შებუსული, ძაფები კი შიშველია. კაკლუჭები 2—2,5 მმ სიგრძისაა, კვერ-
ცხისებრ-ტეტრაედრული ფორმის, მეტწილად მახვილი კუთხეებით, წვერზე
წაკვეთილი, შიშველი, რუხი ფერის, გლუვი ან ძალიან წვრილმეჭეჭებიანი.
IV—VI. 2n=18.

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 733/11).

ტიპი დაცულია ლონდონში.

იზრდება ბუჩქნარებს შორის, რუდერალურ ადგილებზე, ტყეებში, ბაღებ-
ში, როგორც სარეველა, მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: ბიჭვინთა (სატუნინი); პსირცხა (ალბოვი); 5 — იმერ.:
წულუქიძე, სოფ. ივანდიდი (ქუთათელაძე); სამტრედია (მაყაშვილი); შორა-
ბანი (ლომაკინი); ქუთაისი (ავტორი უცნობია); თერჯოლა (ლომაკინი); 7 —
აჭარ.: აჭარა-იმერეთის ქედი, ლომის მთის ვადასასვლელი (სოსნოვსკი); ცი-
ხისძირი (ყაბულერი); ჩაქვი (მაყაშვილი); ტერ-ხაჩატუროვა); 9 — ქართ.: ბორ-
ჯომი, პეტრეს ციხე (კოზლოვსკი); წალვერი (იგივე); ბანისხევის ხეობა (იგივე);
სურამი (იგივე); ატენი (ფომინი; ვორონოვი); საგურამო (ზედელმეიერი); მცხე-
თა (პაგირევი); თბილისი (პაგირევი); თბილისი წმინდა ანტონის მონასტერი
(შიშკინი); თბილისი, კრწანისი (ყაფიევი); კრწანისი (გროსპეიმი); წყნეთი (სოს-
ნოვსკი); მამკოლა, ჩრდ. ფერდობზე ტყეში (ქუთათელაძე); უძოს მიდამოები,

ეკლესიის მახლობლად (ქუთათელაძე); 12 — კახ.: ჩაილური (ყანჩაველი); გარდაბ. (ვერჯილოვი).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი); ციმბ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.; ჩრდ. ამერ. (ვზადგაყოლილია).

შ ე ნ ი შ ვ ე ა. საქართველოდან, კერძოდ კრწანისის მიდამოებიდან გროს-ჰენიმის მიერ აწერილი სახეობა *L. caucasicum* Grossh.-ი თვით ავტორის მონაცემების მიხედვით განსხვავდება *L. purpureum* L.-საგან ყვავილების ზომისა და შეფერილობის მიხედვით. საკმაოდ მდიდარი საპერბარუმო მასალების გადასინჯვის და შედარების საფუძველზე გამოირკვა, რომ *L. purpureum* L.-ის არეალში იზრდება სხვადასხვა ზომისა და შეფერილობის მქონე გეზუმულარები, რომელთაც არ ვანიჭებთ განსაკუთრებულ ტაქსონომიურ მნიშვნელობას და *L. caucasicum* Grossh.-ს განვიხილავთ *L. purpureum* L.-ის სინონიმში.

Sect. 2. *Lamyotypus* Dumort. Fl. Belg. (1827) 45. — გვირგვინის მილის შიგნით ბეწვების რგოლია განვითარებული, ძირი ცილინდრულია და სწორი, რგოლის ქვეშ შემკიდრებული, ხოლო რგოლის ზევით წინა მხრიდან გაფართოებული, ხახა ოდნავ გაფართოებული.

Ser. 1. *Tomentosa* Gorschk. in Addenda 6, Fl. Georgiae XI (1987) 237. — მრავალწლოვანი, მაღალმთის სქლად შებუსუსული მცენარეებია, გვირგვინის ზედა ტუჩი წვრილკბილებიანია, ქვედა ტუჩის გვერდითი ნაკვეთები კი თითო საღვინისებრი დანამატითაა.

3. *L. tomentosum* Willd. Sp. Pl. ed III, I (1800) 90; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 296; Ledeb. Fl. Ross. III, I (1849) 430; Poiss. Fl. Or. IV (1879) 764; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 305; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 54; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 335; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 325 (georg.); Горшкова во Фл. СССР XXI (1954) 133; Алиев во Фл. Азерб. VII (1957) 299; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 195; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 314; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 421 (georg.) Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2. VII (1967) 359; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 42; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 253; Mill in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 145; I. Mennema in Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 325. — *L. alpestre* Trautv. Acta Horti Petrop. II (1873) 481; — *L. filicale* Boiss., Diagn. Pl. Or. No. Ser. 1, 12 (1853) 86.

Is.: Фл. Кавк. 2, VII (1967) Табл. XXIV, рис. 21; Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) tab. 438.

Exs.: ГРФ n° 685.

4. მცენარე თითქმის ძირიდანვეა დატოტვილი, წამოწეული ტოტებით, ტოტების ქვედა ნაწილი ღორღითაა დაფარული, უფერულია, განუვითარებელი ფოთლებით, მიწის ზედა ნაწილი ნორმალური ფოთლებითაა; ღერო (4,5) 6—23 სმ-მდე სიმაღლისაა, უპირატესად ზედა ნაწილში ცოტად თუ ბევრად სქლადაა მოფენილი გაფარჩხული ბეწვით, ჩვეულებრივ რამდენადმე მუჭი მოწითალო ფერისაა; ღეროსეული და ყვავილთანური ფოთლები დაახლოებით

ერთნაირი ფორმისაა, მოკლევუნწიანი, 0,5 სმ-მდე, კენწრული ფოთლების ყუნწები უფრო მოკლეა, ფოთლის ფირფიტა კვერცხისებრია, 1,2—2,5 სმ სიგრძის, მისი უდიდესი სივანე 1—1,5 სმ უღრის, მობლაგოწვევრიანია ან ოღნავ წარზიდული, კიდევებზე ბასრმრგვალებილა ან ბლაგვხერხებილა, ორივე მხარეზე ცოტად თუ ბევრად ხშირი მიტკეცილი ბეწვით შებუსული, ზოგჯერ შებუსვა თითქმის ქეჩისებრია, ფირფიტის ძირი ჩვეულებრივ ცოტად თუ ბევრად გულისებრი ფორმისაა, უფრო იშვიათად სოლისებრია შევიწროებული. ყვავილები 1,5—2,7 სმ სიგრძისაა, მჯდომარე, 5—6-ყვავილიან ჩხრობად განწყობილი, ურთიერთისაგან რამდენადმე დაშორიშორებული ან კენწვროებზე და ტოტებზე ურთიერთ მიახლოებული; ჯამი ძაბრისებრ-ზარისებრია, ძირში და ზოგჯერ ძარღვების გაყოლებაზეც მოშაო-ისფერია, ცოტად თუ ბევრად სქალადაა შებუსული საკმაოდ გრძელი ბეწვით, ხან გაბნეული ბეწვითაა, მისი კბილები სამკუთხა ძირიდან სადგისისებრია, მახვილწვერიანი, ზომით თითქმის მილის ტოლი; გვირგვინი მოთეთროა, ჩალისფერი ან მკრთალი ვარდისფერი; გვირგვინის ზედა ტუჩი სქალადაა, ზოგჯერ თითქმის ქეჩისებრია შებუსული საკმაოდ გრძელი ბეწვით, ძირში შევიწროებულია, ზედა ნაწილში გაფართოებული, წვერზე ბლაგვად წაკვეთილი, ცოტად თუ ბევრად ნამგლისებრია მოხრილი; ქვედა ტუჩის შუა ნაკვეთი თირკმლისებრია, უფრო დიდი ზომის, 6—7 მმ სიგრძის და სივანის, ძირში შევიწროებული, ზემოთ ღრმალაა ამოკვეთილი, და პატარა ზომის გვერდითი ნაკვეთი აღჭურვილია 1 მმ სიგრძის სადგისისებრი დანამატი; მილი გაბნეული ბეწვითაა მოფენილი, მილის შიგნით ირბი ბეწვის რგოლია განვითარებული. კაკლუჭები სამწახნაგოვანია, უკუპირამიდული, 3 მმ სიგრძის, 2—2,5 მმ სივანის, ღია მურა ფერის. VII—VIII. 2n=18 (Гагნიძე, Гვინიაშვილი, 1984).

აწერილია აღმ. ანატოლიიდან.

შენემას მიხედვით (ირანის ფლორაში) ტიპი დაცულია დასავლეთ ვერმანიში.

იზრდება ჩამონახვავებზე და მორენებზე ალპურსა და სუბნეგალურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — ფხვ.; (ა. კოლაკოვსკის მიხედვით მორუხის საძოვრები); 2 — სვან.: მესტია-ჭალა, ლეჭვა-ლახვი (ბ. ზურებიანი); მესტია-ჭალის ხეობა, ბანგურიანი (იგივე); ჭან-ჭახი (იგივე); 5 — იმერ.: იმერ.-ზეკარის ვადასავალი (ავტორი უცნობია); 7 — აჭარ.: აჭარა, ხულოს რაიონი იაილი ჩირუხი (დმიტრიევა); 8 — სამხ.-ოს.: ფიდარის მთა (ი. მანდენოვა; ა. დოლუხანოვი); ერმანი (დარბინი; კუტოვა); ყელის უღელტეხილი, ფიდარი (გაგნიძე და სხვ.); ბალკარია, მეხტიგენის მთა (ე. და ნ. ბუშები; აკინფიევი); 10 — მთიულ.: ყაზბეგის რაიონი, თრუსოს ხეობა (ხარაძე); ყაზბეგის რაიონი, ჭუთის წყლის სათავე (იგივე); ყაზბეგის რაიონი, ჩათას ხეობა (იგივე); ყაზბეგის რაიონი, გვირგვალა (იგივე); ყაზბეგის რაიონი, ჭუთის წყლის სათავე, სამაჯის ხოფის დელე (გაჩეჩილაძე); ყაზბეგი, შოთა-მთა (სოსნოვსკი); ყაზბეგი (კოლექტორი უცნობია); დევლორაკის ხეობა (ვედენსკი); ორწვერი (ძევახოვსკი); 11 — თუშეთ-ხევსურ.: თუშეთი (კოლექტორი უცნობია); პირიქითის ხევსურეთი, აწუნთას ვადასავალი (გრიგორაშვილი; შეთეკაური); პირიქითის ხევსურეთი, ტანის ხორხი (იგივე); 12 — კახ.: ლავოდენის ნაკრძალი (შტება; დოლუხანოვი).

სსრკ.: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: აზერბ.

საერთო გავრცელ.: აღმ. ანატ.; ირ.

— მრავალწლოვანი მცენარეებია ცოტად თუ ბევრად შებუსუსლი. გვირგვინი მოყვითალო ან მოვარდისფრო თეთრი ფერისაა, მისი ზედა ტუჩი კიდემთლიანია, ხოლო ქვედა ტუჩი ფუძესთან ლაქიანია, გვერდითი თითოეული ნაკვთი სადგისისებრი ან ძაფისებრი დანამატითაა.

4. *L. album* L. Sp. Pl. (1753) 579; DC. Prodr. XII (1848) 510; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 429; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 763; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 305; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 53; Гроссг. Определ. раст. Кавк. (1949) 335; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 324 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 98 (georg.); Горшкова во фл. СССР XXI (1954) 134; Алиев во Фл. Азерб. VII (1957) 300; Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 195; Колак. растит. мир Колх. (1961) 314; Капеллер в Определ. раст. Груз. I (1964) 421 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 359; P. W. Ball. in Fl. Europ. 3 (1972) 148; Тахт., Фл. Фл. Еревана (1972) 257; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 163; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 42; Mill in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 143; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 252; I. Mennema in Rechinger. Fl. Iran № 150 (1982) 322.—*L. vulgatum* Benth. var. *album* (L.) Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 514—*L. brachyodon* (Bordz.) Kuprian. в Бот. мат. герб Бот. инст. Ан СССР, XIV (1951) 343.

Is.: Куприянова I. с. (1951) фиг. 1; Колак. Фл. Абх. (1982) Таб. XLI, рис. 3 v.

Exs.: HFR n° 1492 a, n°b; Pl. Pol. exs n° 567; Fl. Czechosl. Exsiccata n° 68.—ჭინჭრის დედა.

2. მცენარე (10) 30—80 სმ სიმაღლისაა; ღერო სწორია, მარტივი, ნაკლებად დატოტვილი, მხოზავი ფესურით; ფოთლები კვერცხისებრია, გრძლად წაწვეტებული, ფირფიტა 4—7 სმ სიგრძის და 2—4 სმ სიგანისაა, ძირში ზოგჯერ წაყვეთილი, კიდევებზე უხეშად ხერხებილა, ორივე მხარეზე თხლად შებუსუსლი, კაშკაშა მწვანე ფერის; ქვედა ფოთლები უფრო გრძელ ყუნწებზეა განწყობილი, ვიდრე ზედა. ყვავილები 2—2,5 სმ სიგრძისაა, მკდომარე, 8—9 ურთიერთ დაშორიშორებული ჩხროებადაა ზედა ფოთლების ილიებში განწყობილი; თანაყვავილები პატარა ზომისაა, 1,5 მმ სიგრძის, 0,4 მმ სიგანის, ხაზური მახვილწვერიანი, კიდევწამწამიანი, ჯამზე ბევრად მოკლე; ჯამი ზარისებრია გაფანტული ბეწვით მოფენილი, მისი კბილები ურთიერთ დაშორიშორებულია, კბილებს შორის ფართო ამონაკვეთებითაა და ვარსკვლავისებრ გაფარჩხული, მიღზე გრძელია ან ტოლი, წარზედულია სადგისისებრ წვეტში; გვირგვინი მოყვითალო ან მოქუჭყისფრო თეთრია, მისი ქვედა ტუჩის გვერდებზე თითო სადგისისებრი დანამატი და ორი პატარა ზომის კბილია; ზედა ტუჩი გარედან განსაკუთრებით ზედა ნაწილში სქალადაა მოფენილი გრძელი წამწამა ბეწვით; გვირგვინის მილი ჯამის ტოლია ან ჯამზე გრძელი, ძირში შევიწროებულია და ოდნავ მოზრილი, ხახა გაფართოებულია და შივ ირიბი ბეწვის რგოლითაა; ზედა ტუჩი უკუკვერცხისებრია, ბლაგვი; ქვედა ტუჩის შუა ნაკვთი უკუთირკმლისებრია, ძირში შევიწროებული, წვერზე ღრმად ამო-

კვეთილი; მტერიანის ძაფები ჯირკვლოვან-ბეწვიანია; სამტერები მოშალოვანი ფერი, წვერზე შებუსუსლი. კაკლში მოგრძო კვერცხისებრია, თითქმის სამწახნაოვანი, მუქი რუხი ფერის, ზედაპირი დაფარულია თეთრი, მექვიისებრი ცხიმოვანი გამონაზარდით. IV—X. $2n=18$.

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 733/10).

იზრდება მთის ქვედა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე, ფოთლოვან ტყეებში, მდინარეთა სანაპიროზე, ველებზე, ჩამონახვავებზე, ღობეებსა და ბუჩქების ძირში, ბაღებსა და ბოსტნებში, რუდერალურ ადგილებზე.

საქ. სსრ.: თითქმის მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ., სომხ., შავი ზღვ. სანაპ.: ევრ. ნაწ.; შორ. აღმ. მხრ.; შუა აზ.; ციმბ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.; ინდოეთი, მონღოლეთი; აღმ. აზ.; ჩრდ. ამერ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ლ ო ბ ა. კარგი თაფლოვანი მცენარეა. ყვავილები შეიცავს მთრთილავ ნივთიერებას, ნახშირწყლებს, შაქარს, ეთერზეთებს, საპონინს, რომლებიც გამოიყენება მედიცინაში. ფოთლები შეიცავს ვიტამინ A-ს. წყალში მოხარშული ნორჩი ფოთლები ისპანახის მსგავსია. ყვავილებისაგან დამზადებული პრეპარატები იმარება ხალხურ მედიცინაში.

შ ე ნ ი შ ვ ე ნ ა. ეს სახეობა სხვაობას იჩენს ჯამის კბილების ზომის და შებუსუსის, აგრეთვე ფოთლების შებუსუსისა და ზომის მიხედვით, რის საფუძველზედაც ზოგიერთი ავტორის მიერ გამოყოფილი იყო სახესხვაობები. ჩვენს მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე სხვადასხვა ადგილებში შეგროვებული და აგრეთვე ჰერბარიუმში (TBI) დაცული მასალების შესწავლის შედეგად გამოირკვა, რომ ზემოთ ხსენებული ნიშნები არ არის მყარი, ამიტომ ჩვენ უფრო მართებულად მივიჩნით ამ სახესხვაობების სახეობა — *L. album*-ის სინონიმში შეტანა. *Lamium*-ის გვარის სახეობათა მონოგრაფიულად დამუშავების შემთხვევაში, შესაძლებელია დაზუსტდეს მათი ტაქსონომიური მნიშვნელობა.

Ser. 3. *Maculata* Gorschk. In Addenda 6, Fl. Georgiae XI (1987) 238. — მრავალწლოვანი, ცოტად თუ ბევრად შებუსუსლი მცენარეებია, ფოთლები ღიაფერის ლაქებითაა. გვირგვინი მეწამული ფერისაა, მისი ქვედა ტუჩი ლაქითაა.

5. *L. maculatum* L. Sp. Pl. ed 2 (1763) 809; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 396; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 430; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 763; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 305; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 53; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 336; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 323 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 98 (georg.); Горшкова во Фл. СССР XXI (1954) 137; Алиев во Фл. Азерб. VII (1957) 300; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 195; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 314; Капеллер в Опред. раст. Груз. (1964) 421 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 359; P. W. Ball in Fl. Europ. 3. (1972) 148; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 163; Галушко Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 42; Колак Фл. Абх. 2, II (1982) 253; Mill in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 141-142.—*L. album* L. β *maculatum* L. Sp. Pl. (1953) 579.

Exs.: HFR n° 635; Fl. Raetica Exsiccata n° 670; Fl. Cechosl. Exsiccata n° 67; Pl. Pol. Exs. n° 64.

4. მცენარე მოკლე, მიწისქვეშა ყლორტებითაა; ღერო მარტივად რიდანვე დატოტვილი, 15—60 (100) სმ სიმაღლის, ქვედა ნაწილში ხშირად შიშველია; ყველა ფოთოლი ყუნწიანია 1—4 სმ სიგრძის, კვერცხისებრი ფორმის, სამკუთხა ფორმიდან გულისებრამდე, 3—5(8) სმ სიგრძის, 2—4(7) სმ სიგანის ცოტად თუ ბევრად წარზიდული მახვილწვერიანი წვერით, კიდევბზე უხეში, ხშირად ორმაგ ხერხკბილა, ორივე მხარეზე რბილი შებუსვით; შუათანა ფოთლები ჩვეულებრივ უფრო დიდი ზომისაა, ვიდრე ქვედა და ზედა ფოთლები. ყვავილი 2—3 სმ სიგრძისაა, მჯდომარე, 3—5 ჩხროდ განწყობილი, მათგან ქვედა ცოტად თუ ბევრად ურთიერთ დაშორიშორებულა; ჩხროები 6—14-ყვავილიანია, ძალიან პატარა ზომის თანაყვავილაკებით; ზოგჯერ თანაყვავილაკები არა აქვს; ჯამი ზარისებრია, მისი კბილები გრძილადა წაწვეტებული, ვარსკვლავისებრ გაფარჩხული, მილის ტოლია ან ოდნავ გრძელი, ჯამი კბილებიდანად გრძელი ხშირი ბეწვით ქეჩისებრია შებუსული; გვირგვინი მეტწილად ჭიაფერასებრ წითელია, იშვიათად თეთრი ფერის, მილის წინა ნაწილი და ზედა ტუჩი სქალადა შებუსული თეთრი, მოკლე ნახევრად მიტკეცილი ბეწვით, მისი მილი სწორია ძირში რგოლისებრი საწელურითაა, რომელშიც ბეწვის რგოლია განვითარებული; ზედა ტუჩი თაღისებრია, წინიდან მომრგვალო ან წვერზე სამკუთხასებრ წაწვეტებული, ქვედა ტუჩი 2 გვერდითი და დიდი ზომის ღრმად ამოკვეთილი შუათანა ნაკვითითაა, რომელსაც ორივე მხარეზე თითო საღვისისებრი დანამატი აქვს და მოფენილია ჯირკვლოვანი მეჭიქებით ან ბაღისებრი ნახატი. მტერიანა 4, განაბირა 2 მტერიანა შუათანა 2-ზე გრძელია, სამტრეები მოფენილია გრძელი, ხშირი ბეწვით. კაკლუშები კვერცხისებრია, 3-წახნაგოვანი, პატარა ზომის, გლუვი, მოყვითალო-მომწვანო ფერის. V—VIII. 2n = 18.

აწერილია ევროპიდან.

იზრდება ტყეებში, ბუჩქნარებში, მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: გაგრა (ავტორი უცნობია); ფსირცხა (ალბოგი); კლიჩი (ვორნოვი); ბზიფის ხეობა (ფურცხვანიძე); 3 — რაჭა-ლეჩხ. (მედვედვის ჰერბარიუმი); 6 — გურ.: ორზუგეთი (ავტორი უცნობია); 7 — აჭარ.: ციხის ძირი (კოზლოვსკი); 9 — ქართ.: თბილისი (მედვედვის ჰერბარიუმი); 10 — მთიულ.: ფასანაური (კასპიევი).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.

გვარი 15. GALEOBDELON ADANS.*

ყვავილები მჯდომარეა ან თითქმის მჯდომარე, თანაყვავილაკებიანი, ურთიერთისაგან დაშორიშორებულ ჩხროებად განწყობილი, რომლებიც ღეროსეული ფოთლების ილიებში სხედან. ჩხროები 6—10 ყვავილიანია. ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, 10 ცოტად თუ ბევრად კარგად გამოსახული ძარღვით, სწორი, თითქმის თანასწორი, 5 კბილა; ყვავილები ყვითელია, გვირგვინის მილი ხახაში ნაკლებ გაფართოებულია და ქვედა ნაწილში ბეწვის ირიბი რგოლი აქვს; გვირგვინის გადანაღუნო ორტუჩაა, ზედა ტუჩი სწორმდგომია, მუხა-

* ღამუშავა დ. მცხეთაძემ

რადისებრი, ოდნავ შეზნექილი, ქვევით გრძლად შევიწროებული, კიდემთლიანი, ქვედა — 3-ნაკვითიანი, შუა — რამდენიმედ უფრო დიდი ზომის ნაკვითი; ყველა ნაკვთი მახვილწვერიანია. მტვრიანა 4, გვირგვინის ზედა ტუჩისაკენ პარალელურად აღმავალი; გვერდითი მტვრიანები შუათანაზე გრძელია, სამტვრეების ბუდეები განშლადია, შიშველი. მტვრის მარცვალი თითქმის სფეროსებრია, განივკვეთში სამკუთხა ან სამნაკვითიანი; მერიდიანულად განლაგებული სამი ღარი; პოლარული ლერძის სიგრძე 22,8 მიკრონამდეა. ღარი გრძელია, უთანაბრო კიდევებით და მარცვლოვანი მემბრანით; ეგზინა უთანაბრო სისქისაა, პოლუსებთან ოდნავ გასქელებული; ზედაპირის მონატულობა წერტილოვანია ან ქველისებრი. სვეტის ტოტები არათანაბარია. კაკლუშები ტეტრაედრულია, მეტწილად მახვილი კუთხეებით, წვერზე წაკვეთილი, შიშველი, გლუვი ან ძალიან წვრილმეტეპიანი. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, გრძელყუნწიანი კვერცხისებრი ფორმის მთლიანი ფოთლებით და ძირში რამდენადმე გულისებრიძირიანი ქვედა ფოთლებით.

გვარი ერთი სახეობითაა წარმოდგენილი, რომელიც ვავრცელებულია დასავლეთ ევროპასა, მცირე აზიასა და ჩრდილო ირანში.

L. G. luteum Hunds. Fl. Angl. ed. 2, 1 (1798) 258; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 306; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 336; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 327 (georg.); Горшкова во Фл. СССР XXI (1954) 139; Гаджиев во Фл. Азерб. VII (1957) 301; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 195; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 313; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 421 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. VII (1967) 361; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 164; Колак. Фл. Абх. II (1982) 250.—*Galeobdolon luteum* Hudson subsp. *luteum*, Mill in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 150.—*G. vulgare* Pers. Syn. Pl. II (1807) 122. *Lamium galeobdoion* (L.) Cranz. Stirp. Austr. ed. II (1769) 262; Ledeb. Fl. Ross. III, 2 (1849) 431; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 756.—*Galeopsis galeobdolon* L. Sp. Pl. (1753) 580.

Is.: Федч. и Флер. Фл. Европ. Росс. III (1910) рис. 731 [sub. *Lamium galeobdolon* (L.) Cranz].

Exs.: Fl. exs. Austro-Hung n° 3295.

4. საყვავილე ყლორტები წამოწეულია, 50 სმ სიმაღლის, უნაყოფო ყლორტები გართხმულია, ფესვიანდება, ერთიც და მეორეც ცოტად თუ ბევრად ბეწვიანია; ქვედა ფოთლები მომრგვალო კვერცხისებრია, ბლავი, ძირში რამდენადმე გულისებრი, გრძელყუნწიანი, შუა და ზედა ფოთლები კვერცხისებრია, მახვილწვერიანი 1—3(4) სმ სიგრძის, 1—2 (3) სმ სიგანის, ძირში მოკლე სოლისებრი, უფრო მოკლე ყუნწიანი; კენწრული ფოთლები მოგრძო ლანცეტა ფორმისაა, საკმაოდ გრძელი, წარზიდული, მახვილი წვერით, მოკლეყუნწიანი. ყველა ფოთლი მრგვალებილია. ზედა მხარეზე გაფანტული ბეწვით შებუსუსი. ქვედა მხარეზე მხოლოდ ძარღვებზეა გაფანტულბეწვიანი. ჩხროები 6—10-ყვავილიანია; თანაყვავილაკები წვრილია, ჯამის მიღზე გაცილებით მოკლე, სადგისისებრი ფორმის, წამწამიანი; 4—4,5 მმ სიგრძის; ჯამი ზარისებრია 1—1,4 მმ სიგრძის, 2—2,5 მმ სიგანის, სქლად შებუსუსი, სამკუთხა-ლანცეტა ფორმის სადგისისებრ წაწვეტებული, დაშორიშორებული კბილებით.

გვირგვინი ყვითელია (1,6) — 2—2,5 სმ სიგრძის, მისი მილი ჯამზე მატება, გვირგვინის გადანალუნი ორტუჩაა, ზედა ტუჩი სწორმდგომია, მოვრ-
 ცო კვერცხისებრი, მუზარადისებრი, ოდნავ შეზნეპილი, კიდემთლიანი, 1—
 1,3 სმ სიგრძის, ქვედა ტუჩი სამნაკეთიანია, შუა რამდენადმე დიდია 4—4,5 მმ
 სიგრძის და 1,5 მმ სიგანის ნაკვეთით, გვერდითი ნაკვეთები ფორმით ერთნაირია,
 სამკუთხა ან კვერცხისებრლანცეტა, მახვილი ნაკვეთებით. კაკლუშები უკვერცხ-
 ცხისებრი ფორმისაა, ოთხწახნაგოვანი 3—3,5 მმ სიგრძის, 1,5—1,8 მმ სიგა-
 ნის, შავი ან ყავისფერი, გლუვი ან ძალიან წვრილმეჭექიანი ზედაპირით. IV—
 VII. $2n=18$. (Van Den Brand et al. 1979) (sub *Lamium goeiboldii*).

აწერილია ევროპიდან. ტიპი ინახება ლონდონში („სსრკ ფლორის“ მცხედ-
 ვით).

იზრდება ზომიერად ტენიან, ფოთლოვან და წიწვოვან ტყეებში, ბუჩქნა-
 რებში, დაბლობებზე და მთისწინებზე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: აფხაზეთი (ვორონოვი); სოხუმი (გუბისი; ალექსეენ-
 კო); ფსიცხა (ალბოვი); აფხაზეთი, სიბიშხა (იგივე); 7 — აჭარ.: ბათუმი (ვო-
 რონოვი); მდ. ჭოროხი (მაპოვი); ჩაქვი (ვორონოვი; ნოვობოკროვსკი; მაყა-
 შვილი); 12 — კახ.: ლავოდხის მიდამოები (მლოკოსევიჩი).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ.; ევროპ. ნაწ.
 საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მსრ., მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.

გვ. 16. CHAITURUS WILLD.*

ყვავილები მჭდომარეა, თანაყვავილაკებიანი, ჩხროდაა განლაგებული,
 ფოთლების ილიებში. ჯამი ზარისებრია, სწორი, 10 არამკვეთრად გამოსახუ-
 ლი ძარღვი და 5 თითქმის ერთნაირი სადგისისებრი წვეტიანი კბილი აქვს.
 გვირგვინი ჯამზე მოკლეა ან მხოლოდ ოდნავაა მასზე გრძელი, მილი თითქმის
 სწორია და შიგნით ბეწვის რგოლი არა აქვს; გვირგვინის გადანალუნი ორტუ-
 ჩიანია, ზედა ტუჩი მკვეთრად შეზნეპილია, სწორმდგომი, ქვედა ტუჩი 3-ნაკე-
 თიანია, შუათანა გვერდითებზე ოდნავ დიდი ზომისაა. მტვრიანა 4, მხოლოდ
 ოდნავაა გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი, მტვრიანათა ძაფები მოკლეა; გვერ-
 დითი მტვრიანები შუათანებზე რამდენადმე მოკლეა. ყვავილობის შემდეგ
 მტვრიანათა ძაფები არ არის დაგრეხილი და არ არის ქვევით გადაღუნული;
 მტვრიანათა ბუდეები განშლადია. სვეტის ტოტები თანაბარია. კაკლუშები მა-
 ხვილსამწიბოიანია, წვერზე მომრგვალო. — ერთ ან ორწლოვანი მცენარეებია
 სწორმდგომი ღეროთი და მთლიანი ფოთლებით.

1. *C. marrubiastrum* (L.) Ehrh. ex Reichenb. Fl. Germ. Excurs. (1831) 317; Gladkova vo Fl. Evrop. chasti CCCP III (1978) 164; cum auct comb. Reichenb.: Grossr fl. Kavk. III (1932) 306; idem, opred. rast. Kavk (1949) 336; Kapeller vo Fl. Gruz. VII (1952) 328 (georg.); Kolak. Fl. Abx. 2, II (1982) 248.—*C. marrubiastrum* (L.) Spenn. in Ness. Gen. Fl. Germ. II

* ღამუშავა დ. მცხეთაძემ

(1843) t. 31; Куприянова во Фл. СССР XXI (1954) 144; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 313; Тър-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 36; Капеллер в Опред. раст. груз. I (1964) 421 (georg.).—*Leonurus marrubiastrum* L. Sp. Pl. (1753) 584; Bieb. Fl. Taur.—Cauc. II (1808) 54; DC. Prodr. XII (1848) 501; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 424; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 754; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 55; Ball. in Fl. Europ. 3 (1972) 149; Mill in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 153.—*Chaiturus leonuroides* Willd., Prodr. F. Berol. (1787) 201.

Ис.: Федч. и Флер. Фл. Европ. Росс. III (1910) рис. 733, (sub *Leonurus marrubiastrum* L.).

⊕, იშვიათად ⊖. ღერო მარტივია ან დატოტვილი, 1 მ-მდე სიმაღლის, ნაცრისფერ მწვანე, მიტკეცილი ბეწვებით შებუსული, აქა-იქ ძალიან წვრილი, პრიალა ჭირკვლებიც ერევა; ქვედა და შუა ფოთლები კვერცხისებრია, მომრგვალებული ძირით, წვერზე მობლაგვო ან წაწვეტებული, 2—5 სმ სიგრძის და 1—3 სმ სიგანის; ზედა ფოთლები ლანცეტა ფორმისაა ან მოგრძო, სოლისებრი ძირით და წარზიდული წაწვეტებული წვერით; ყველა ფოთოლი ყუნწიანია, კიდეზე მსხვილი ხერხისებრი კბილით, ზედა მხარეზე მწვანეა, სუსტად შებუსული, ან თითქმის შიშველი, ქვედა მხარეზე მონაცრისფრო, უფრო ხშირი მიტკეცილი ბეწვით დაფარული, აქა-იქ ძალიან წვრილი, პრიალა ჭირკვლებიც ერევა; კენწრული ფოთლები ლანცეტა ფორმისაა, ხშირად კიდემთლიანი. ყვავილები წვრილია, მრავალყვავილიანი, თითქმის სფეროსებრ ჩხროებადაა განლაგებული ზედა ფოთლების იღიებში; თანაყვავილაკები ეკლიან-სადგისისებრია, ჯამის მიღზე გრძელი, შებუსული; ჯამი 7 მმ სიგრძისაა, მილისებრ-ზარი-სებრი, მოკლე, მიტკეცილჯაგრისებრბეწვიანია და ჭირკვლოვანი, მოგრძო, სამკუთხოვანი, თითქმის ერთნაირი, სადგისისებრ წვეტიანი კბილებით; გვირგვინი მკრთალი ვარდისფერია, 6—7 მმ სიგრძის, გარედან შებუსული გადა-ნაღუნით; ზედა ტუჩი ფართო უკულანცეტა ფორმისაა, ქვედა ტუჩის შუა ნაკე-თი ფართოა, მომრგვალო, უფრო მსხვილი, გვერდითი — კვერცხისებრია; ზედა ტუჩი და ქვედა ტუჩის ნაკეთები ოდნავ ამოკვეთილია; მტვრიანები თითქმის თანაბარი სიგრძისაა, მტვრიანათა ძაფები ოდნავ ბეწვიანია. კაკაუშები გლუ-ვია, 2—2,5 მმ სიგრძის, წვერზე თეთრბეწვიანია, ფორმით სამწახნაგოვანი. VI—VIII. 2n=24.

აწერილია დასავლეთ ევროპიიდან. Described from Bohemia and the Ukraine. See. Mill in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 153 (LINN).

იზრდება ტენიან მდელოებზე მდინარეთა ნაპირებზე, გზის პირებზე, დაბ-ლობებსა და მთის ქვედა სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ. [კოლაკოვსკის მიხედვით I. c. (1982)]. 4 — სამეგრე; სამეგრელო, სოფ. ინჩხურის მიდამოები, (მანდენოვა, ქუთათელაძე); ზუგდი-დი, სოფ. ჭვარის მახლობლად (მაყაშვილი); 5 — იმერ.: ქუთაისი (მაყაშვილი).
სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ.; ევრ. ნაწ., ციმბ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მზრ.; ჩრდ. ამერ. (გზად-მოყოლილი).

ყვავილები მჯდომარეა, ჩხრობად შეკრებილი, რომლებიც თავის მხრით განწყობილია ღეროს წვერზე ნაკლებად შეცვლილი ყვავილთანური ფოთლების ილღებში. ჯამი კონუსურია, თითქმის სწორი, მკვეთრად გამოსახული 5 ძარღვით და 5 ეკლისებრი კბილით. გვირგვინი მოვარდისფრო-იისფერია, ორტუჩა; მისი ზედა ტუჩი მოგრძოა, ჩანხეჩილი და კიდემთლიანი, ქვედა — სამნაკეთიანია. გვირგვინის მილი შიგნიდან ირიბი ბეწვების რგოლითაა აღჭურვილი, რის გამოც ცოტათი გამოხერხილია. მტვრიანა 4, გვირგვინის მილს აღმატება და ზედა ტუჩის ქვეშაა ამოფარებული, რომელთაგან ორი გვერდითი — შუათანა მტვრიანებზე გრძელია. გვერდითი მტვრიანათა ძაფები დაყვავილების შემდეგ დაგრებილია და ქვევითენაა გადაღუნული. სამტვრეები პარალელურია ან ოდნავ განშლადია. მტვრის მარცვალი თითქმის სფეროსებრია, განივკვეთში ბომბგვალო-სამკუთხა, მერიდიანულად განლაგებული სამი ღარით; ღარი გრძელია, ფართო, უთანაბრო კიდევით და სოლისებრი ბოლოებით; მემბრანა სვდა; ეგზინის სისქე 0,9—1,2 მიკრონია; ზედაპირის მოხატულობა ბადისებრია; ბადის თვლები წვრილია; სვეტის ნაკეთები თანაბარია. კაკლუქები მახვილსამწიბოებიანია და წვერზე გადაკვეთილი.

გვარში გაერთიანებულია 14 სახეობა, რომლებიც გავრცელებულია დასავლეთ ევროპიდან ცენტრალურ აზიამდე. საქართველოში ამ გვარის მხოლოდ 1 სახეობა იზრდება.

1. *L. quinquilobatus* Gilib. Pl. Rar. et Comm. Lithuan (1785) 15; Куприянова во Фл. СССР XXI (1954) 148; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 195; Коллак. Растит. мир Колх. (1961) 314; Капеллер в Опред. раст. Груз. (1964) 421 (georg.). Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. кавк. 2, VII (1967) 362; Коллак. Фл. Абх. 2, 11 (1982) 254; Mill. in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 154.—*L. villosus* Desf. Tab. ed II (1815) 73 nom.; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 307; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 336; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 329 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 98 (georg.); Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 166.—*L. Cardiasa* auct.: Vieb. Fl. Taug.-Cauc. (1808) 54; DC. Prodr. (1848) 500; Boiss. Fl. Or. IV (1870) 753; Коллак. Фл. Абх. IV (1949) 54; Гаджиев во Фл. Азерб. VII (1953) 303 quad pro fl. cauc. non. L.

Is.: Фл. СССР XXI (1954) табл. VIII, 2; Фл. Европ. части СССР III (1978) табл. 31, фиг. 2.

2. მცენარე გრძელ, რბილ მონაცრისფრო ბეწვიანია, ხშირად მოწითალო-იისფერი; ფესურა გახევებულია; ღერო მრავალია, დატოტვილი, 50—200 სმ-მდე სიმაღლის, მახვილწვერიანი; ქვედა ფოთლები მომრგვალო ფორმისაა, გულისებრი ძირით, ღრმად თათისებრ 5—7 ნაკვთიანი; ღეროსეული შუა და ზედა ფოთლები ლანცეტა ან ოვალური ფორმის, ძირთან სოლისებრი, ჩაჭრილ-დაკბილული ან ხერხისებრი კიდევით; ყველა ფოთლი ყუნწიანია, ზედა მხარეზე მუჭი მწვანე, ქვედაზე — ღია ფერის, ორივე მხარეზე მოკლე და

* დაამუშავა ლ. ხინთიბიძემ

რბილბეწვიანი, ძარღვების გაყოლებზე — გაფარჩხულბეწვიანი. ყვავილები მოკლესუნწიანია, მრავალყვავილიან მკიდრო ჩხრობად შეკრებილი, რომელიც განლაგებულია კენწრულ, ლანცეტა, კიდეშლიან ან 1—2-კბილიან თანაყვავილის იღლებში, თანაყვავილები სადგისისებრია, გრძელ გაფარჩხულბეწვიანი, ჯამის მიღზე მოკლე; ჯამი 8—10 მმ-მდე სიგრძისაა, შებუსული; ჯამის კბილები ძირში სამკუთხა ფორმისაა და 2,5—3 მმ-მდე სიგრძის სადგისისებრი წვეტით ბოლოვდება, მათგან ორი ქვედა — ზედაზე გრძელია და ქვევითენაა გადახრილი; გვირგვინი ვარდისფერია ან მოვარდისფრო-ისფერი, 12 მმ-მდე სიგრძის, გარედან ბანჯგელიან-ბეწვიანი; მისი ზედა ტუჩი მუქი ვარდისფერია და წვერში წარზიდული, ქვედა — მკრთალი ვარდისფერია და მურა ფერის წინწყლებიანი გარედან გრძელბეწვიანი, მისი შუა ნაკვთი კვერცხისებრია, გვერდითები — უკუკვერცხისებრია; გვირგვინის მილი შიგნითა მხარეზე ბეწვებიანი რგოლითაა და გამობერილია; მტვრიანათა ძაფები ბანჯგელიანია. კაკლუშები გლუვია, წვერზე მოკლე და თეთრი ბეწვით შებუსული. VI—IX.

აწერილია ლიტვიდან.

იზრდება რუდერალურ ადგილებზე, ბუჩქნარებში, მთის ქვედადან ზედა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ.: იმერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმ).

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. აღმ. ანატ.

ზ ვ ა რ ი 18. BALIOTA L.* — შინჰრისგმრა, ძალის პიტნა

ყვავილები დაშორიშორებულ ჩხრობადაა ფოთლების იღლებში შეკრებილი. თანაყვავილი სადგისისებრია. ჯამი მილისებრ-ძაბრისებრია, სწორი, 10-ძარღვიანი; ჯამის კბილი 5, თანაბარზომის, გვირგვინი ორტუჩაა; მისი ზედა ტუჩი მოგრძოა და ოდნავ ჩაზნექილი, ქვედა — 3-ნაკვთიანია, რომელთაგან შუათანა ნაკვთი უფრო დიდი ზომისაა, უკუგულისებრი, წვერზე ამოკვეთილი; გვირგვინის მილი ჯამშია ჩამჯდარი და შიგნიდან ბეწვიანი რგოლითაა. მტვრიანა 4, ზედა ტუჩის ქვეშ ამოფარებული, რომელთაგან გვერდითი ორი მტვრიანა უფრო გრძელია შუათანა ორზე. სამტვრე პარკები განშლადია. სვეტის ნაკვთები თანაბარზომისაა ან უფრო იშვიათად სხვადასხვა ზომის. კაკლუშები მოგრძო კვერცხისებრია, 3-წახნაგოვანი, წვერზე მომრგვალებული, შიშველი. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია (ჩვენში) ან ნახევრად-ბუჩქები (იშვიათად ბუჩქები), სწორმდგომი ან აღმავალი ღეროთი და კიდვდაკბილული მთლიანი ფოთლებით.

გვარში გავრთიანებულია 30 სახეობა, რომლებიც ძირითადად ხმელთაშუაზღვეთის ქვეყნებსა და წინა აზიაში იზრდება, ამათგან 3—4 ევროპაშია გავრცელებული, ხოლო ერთი სახეობა სამხრეთ აფრიკაში გვხვდება, საქართველოში ამ გვარის მხოლოდ 2 სახეობა იზრდება.

1. ჯამის კბილები მოკლე და ფართო სამკუთხა-კვერცხისებრია ან ფართო კვერცხისებრი და მოკლე წვეტით დაბოლოებული. ფოთლები პატარა ზო-

* დაამუშავა ლ. ხინთიბიძემ

მისაა, 2 სმ-მდე (უფრო იშვიათად 3—4 სმ-მდე) სიგრძის, ფართო ან მომრგვალო კვერცხისებრი ფორმის, მობლაგოწვერიანი; ღერო 20—60 სმ-მდე სიმაღლისაა, ზშირ და რბილბეწვიანი. . . . 2. *B. borealis* Schweigg.

— ჯამი სამკუთხა ლანცეტა ან სამკუთხა-კვერცხისებრ გრძელი კბილებითაა, რომლებიც წვერზე გრძელ ფხაში გადადის. ფოთლები 4—7 სმ-მდე სიგრძისაა, კვერცხისებრი, მახვილწვერიანი; ღერო 50—120 სმ-მდე სიმაღლისაა, ცოტად თუ ბევრად მეჩხერ ხეშეშებეწვიანი ან თითქმის შიშველი . . . . .

. . . . . 1. *B. nigra* L.

1. *B. nigra* L. Sp. Pl. (1763) 814; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 52; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 520; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 775; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 308; Поярк. во Фл. СССР XXI (1954) 188; Гаджиев во Фл. Азерб. VII (1957) 307; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 312; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 422 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 364; Колак. Фл. Абх. II (1982) 244.—*B. ruderalis* Sw. Колак. Фл. Абх. IV (1949) 55; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 336; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 331 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1955) 100 (georg.); Patzak in Fl. Europ. 3 (1972) 150.—*B. foetida* auct. non Lam. Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 167.—*B. nigra* subsp. *nigra* Davis et Doroszenko in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 163.

4. ფესურა მოკლეა და მხოხავი, ღერო 50—120 სმ-მდე სიმაღლისაა, დატოტვილი ან უფრო იშვიათად დაუტოტავი, ნორჩობაში მწვანე, მოგვიანებით მოწითალო ან მოყავისფრო-იისფერი, ხეშეში მეჩხერი ბეწვით შებუსუსულია ან შიშველი; ფოთლები 3—7 სმ-მდე სიგრძისაა (მისი სიგრძე 2—2,5-ჯერ აღემატება სიგანეს), ძირიდან ღეროს წვერისკენ თანდათანობით პატარავდება, ყველა ფოთლი კვერცხისებრია, ბასრხერხებილა ან ორმაგად დაკბილული კიდით. მახვილწვერიანი, წაკვეთილი ან ოდნავ გულისებრი ძირით, ორივე მხარეზე მეჩხერი და მიტკეცილი ბეწვით; გარდა ამისა, ქვედა მხარეზე პრიალა წვრილი ჯირკვლებიც ერევა; ფოთლის ყუნწი ფოთლის ფირფიტაზე 2-ჯერ მოკლეა, შებუსუსულია, ქვემოთკენ გადახრილი ბეწვით. ყვავილეები მოკლეყუნწიანია, მრავალყვავილიან ჩხროებად შეკრებილი, რომელთაგან ქვედა — დაშორიშორებულია დანარჩენებიდან; ყვავილები ღეროსეული ფოთლების მსგავსია, მხოლოდ უფრო პატარა ზომისაა, თანაყვავილავი ზაზურ-სადგისისებრია, რბილბეწვიანი, ჯამზე მოკლე; ჯამი 6—9 (10) მმ სიგრძისაა, მწვანე ან მომურო-იისფერი, მკვეთრად გამოსახული 10 ძარღვით, გრძელბეწვიანი, აქა-იქ წვრილი პრიალა ჯირკვლების შერევით; ჯამის კბილები ჯამის მიღზე 2—3-ჯერ მოკლეა, სამკუთხა-ლანცეტა ან სამკუთხა-კვერცხისებრი, წვერზე გრძელი ფხით დაბოლოებული და კიდეებზე ჯირკვლოვანბეწვიანი; გვირგვინი მოვარდისფრო-იისფერია, უფრო იშვიათად თეთრი, ჯამიდან ამოყოფილი მილითა და ოდნავ მოხრილი წვერზე ამოკვეთილი ან ოდნავ დაკბილული ზედა ტუჩით, რომელიც გარედან დატოტვილი და გრძელი მარტივი ბეწვითაა შებუსუსული; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკეტი დიდი ზომისაა და უკუგულისებრი, გვერდითები — ოვალურია; მტვრიანათა ძაფები ქვედა ნა-

წილში მოკლე მეჩხერბეწვიანია, ზედა ნაწილში — აბლაბუდასებრი შებუსე-
თაა. კაკლუმები უკუკვერცხისებრია, 2 მმ-მდე სიგრძის, წვრილად დაწვე-
წკლული. VI—IX. $2n=22$.

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 737/1).

იზრდება რუდერალურ ადგილებზე, ღობეების ძირებსა და გზის პირებზე უპირატესად საცხოვრებელი ადგილების მახლობლად, იშვიათად ბუჩქნარებში, ზევებსა და ფერდობებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: („საქართველოს ფლორის“ მიხედვით); 3 — რაჭა-
ლეჩხ.: ს. აჭარის ხიდი (კემულარია-ნათაძე); 5 — იმერ.: ქუთაისი, ს. მესხეთი (მაყაშვილი); იმერეთი (სულაქაძე); ქუთაისი (მედვედევის ჰერბარიუმი); 9 —
ქართ. თბილისი (კოზლოვსკი); თბილისის ბოტანიკური ინსტიტუტის ეზო (მი-
რონენკო); თბილისი (სულაქაძე); მლაშე ტბები (ფერერი); ლისის ტბა (შტე-
ნა); ოლგინსკოე (ტროიციკი); კოჯორი (ქუთათელაძე, მანდენოვა, მცხეთათაძე);
მდ. ტანასხეობა, ს. ბოშური (ხინთიბიძე); ბორჯომი, პეტრეს ციხე (კოზლოვსკი);
ქობის ხევი (სოსნოვსკი); ბორჯომსა და ცემს შორის (კოზლოვსკი); ბორჯომი,
ს. გომნა (იგივე); ბორჯომის მიდამოები, ს. ტბა (იგივე); წალვერი (იგივე);
12 — კახ.: ჩაილური (ყანჩაველი); 14 — გარე კახ.: გომბორი (ტროფიმოვი);
ს. კაკაბეთი (ყანჩაველი); 15 — გარდაბ.: ყარაიაზი (სტაროსელსკი); 16 —
თრიალ.: თეთრი წყარო (უტკინი); 19 — მესხ.: ს. სუფლისი (სოსნოვსკი, კე-
მულარია-ნათაძე, მანდენოვა).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (გზადმოყოლილი);
ჩრდ. ამერ. (გზადმოყოლილი).

2. *B. borealis* Schweigg. in Koenisb. Arch. Naturw. I (1812) 214.—
B. foetida auct. non Lam.—*B. alba* sensu Капеллер в Опред. раст. Груз.
I (1964) 421 (georg.) non L.

2. ღერო 20—60 სმ-მდე სიმაღლისაა, ძირიდან დატოტვილი, წამოწეუ-
ლია ან სწორმდგომი, ხშირი და რბილი ბეწვით შებუსული; ფოთლები პატა-
რა ზომისაა, ჩვეულებრივ 2 იშვიათად 3—4 სმ-მდე სიგრძის და თითქმის ასე-
თივე სიგანის ან ცოტათი ვიწრო, ფართო მომრგვალო კვერცხისებრი, კიდე-
ებზე მსხვილ არათანაბრად მრგვალებილა, წვერზე ზედა მხარეზე დატოტვილი
ბეწვითა და მჯდომარე პრილა ჯირკვლებით შებუსული, ქვედაზე შიშველია
ან ძარღვების გაყოლებაზე გრძელ მეჩხერ მარტივბეწვიანი, მობლაგვოა ან
ოღნავ მახვილწვერიანი, მომრგვალებული ან მოკლე სოლისებრი ძირით, ყუნ-
წიანი, ფოთლის ყუნწი ფირფიტის სიგრძის 1/4—1/2-ს შეადგენს. ყვავილები
შეკრებილია მცირეყვავილიან ჩხრობად; თანაყვავილაკები სადგისისებრია,
ბალახოვანი, გრძელბეწვიანი, სიგრძით ჯამის მილის ნახევარს შეადგენს ან უფ-
რო გრძელია; ყვავილები მოკლეყუნწიანია; ჯამი მკვეთრად გამოსახული 10
ძარღვითაა, ბეწვიანია, რომელსაც წვრილი, პრილა ჯირკვლებიც ერევა; ჯა-
მის კბილები მოკლე და ფართო სამკუთხა-კვერცხისებრია ან ფართო კვერცხი-
სებრი, მიღზე 4-ჯერ მოკლეა და მოკლე წვერით ბოლოვდება, კიდეებზე ჯირ-
კვლოვან ბეწვიანი; გვირგვინი მოწითალო-იისფერია, იშვიათად თეთრი, ჯა-
მიდან ცოტად თუ ბევრად ამოყოფილი, ზედა ნაწილში შებუსული მილით;
ზედა ტუჩი ფართო ელიფსურია, წვერზე ბლაგვად დაკბილული, გარედან

გრძელბეწვიანი, ქვედა — უკუკვერცხისებრი წვერზე ამოკვეთილი შუათანა და მოგრძოკვერცხისებრი ფორმის გვერდითი ნაკვეთით; მტვრიანათა ძაფები ქვედა ნაწილში შებუსუსულია მოკლე და მსხვილი გაფანტული ბეწვით, ზედა ნაწილში აბლაბუდასებრი შებუსუსითა ან შიშველია. კაკლუშები მოგრძო უკუკვერცხისებრია, 3-წახნაგოვანი, წვრილად დაწინწკლული. VI—VII.

აწერილია ევრობიდან.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: ბორჯომსა და დაბას შორის (კოზლოვსკი).

სსრკ.: ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.

ბ ვ ა რ ი 19. BETONICA L.* — ბარისპირა

ჯამი 5-ნაკვეთიანია, მილისებრ-ზარისებრი, სწორი, შიგნითა მხრიდან შიშველი; ჯამის კბილები თითქმის თანაბარია, ეკლისებრწაწვეტებული. გვირგვინი 2-ტუჩაა, ჯამზე გრძელი, შიგნითა მხარეზე ბეწვიანი რგოლი არა აქვს; მისი ზედა ტუჩი 2-ნაკვეთიანია, ქვედა — 3-ნაკვეთიანი, რომელთაგან შუათანა ნაკვეთი შედარებით დიდი ზომისაა და წვერზე წარზიდული. მტვრიანა 4, ზედა ტუჩთან მიმაგრებული, ზედა მტვრიანები ქვედაზე მოკლეა; სამტვრეები პარალელურია, იშვიათად ოდნავ განშლადი. სვეტი წვერზე 2-ნაკვეთიანია, ნაკვეთები მოკლეა, მობლაგვო და ერთმანეთის ტოლი. ნაყოფი 3-წახნაგოვანი, მოგრძო კვერცხისებრი, ბლაგვწვერიანი კაკლუშაა, — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, მოკლე ან გრძელი თავთავისებრი ყვავილედი.

1. გვირგვინი 3—4 სმ-მდე სიგრძისა 2
- გვირგვინი 1,5—2 სმ-მდე სიგრძისა 4
2. ფოთლები ვიწროლანცეტაა, ქვედა მხარეზე თეთრქეჩისებრშებუსუსული . . 3
- ფოთლები ფართო კვერცხისებრია ან გულისებრ-კვერცხისებრი, კიდეებზე მსხვილ მრგვალებილა, ორივე მხარეზე თხლად შებუსუსული გრძელი მარტივი ბეწვით. გვირგვინი მეწამულია, ჯამზე 2,5-ჯერ გრძელი . . . . .
- . . . . . 1. **B. macrantha** C. Koch
3. გვირგვინი მუქი ვარდისფერია; ჯამის ფოთლები სამკუთხა ძირითაა და წვერში სადგისისებრ-წაწვეტებული. კაკლუშა წვერზე დაკბილულია. ფოთლები ქვედა მხარეზე სქლად ქეჩისებრშებუსუსულია . . . . .
- . . . . . 2. **B. abchasisca** (Bornm.) Chinth.
- გვირგვინი თეთრია, უფრო იშვიათად ოდნავ მოვარდისფრო ელფერთ; ჯამის კბილები ლანცეტა ფორმისაა. კაკლუშა წვერზე დაკბილული არ არის. ფოთლის ქვედა მხარე თხელი ქეჩისებრი შებუსუსითა . . . . .
- . . . . . 3. **B. ossetica** (Bornm.) Chinth.
4. მცენარე მონაცრისფროა; ფოთლები მოგრძო ლანცეტაა, ძირთან გულისებრი, კიდეებზე წვრილ და ხშირ მრგვალებილა, ქვედა მხარეზე ნაცრისფერია და ვარსკვლავისებრი ბეწვით შებუსუსული. გვირგვინი ღია მეწამული ფერისაა; ყვავილედი ძლიერ მჭიდროა . . . . . 4. **B. orientalis** L.

* დამუშავა ლ. ხინთიბიძემ

— ნიშნები სხვანაირია

5. მცენარე შებუსულია, ფოთლები ფართო კვერცხისებრია ან მოგრძოკვერცხისებრი, ძირთან ღრმად გულისებრი. ყვავილენი მჭიდროა . . . . . 5. *B. officinalis* L.

— მცენარე შიშველია ან თითქმის შიშველი; ფოთლები ლანცეტა ან ფართო ლანცეტა, ზედა ფოთლები ძირთან წაკვეთილია. ყვავილენის ქვედა ჩხრო დაშორებულია დანარჩენებს . . . . . 6. *B. giabrata* C. Koch

Sect. 1. *Betonica*. — Sect. *Eubetonica* Chinth. Тр. Инст. бот. АН СССР №XV (1953) 178. — გვირგვინის მილს შიგნითა მხარეზე ბეწვნიანი რგოლი არ აქვს; სამტვრის ბუდეები თითქმის პარალელურია.

Ser. 1. *Grandiflora* Chinth. Тр. Инст. бот. АН СССР, XV (1953) 178. ფოთლები ფართო გულისებრია, მთელი მცენარე მარტავრქელ ბეწვნიანია.

1. *B. macrantha* C. Koch *Linnaea* XXI (1849) 683.—*B. grandiflora* Steph. ex Willd. *Sp Pl.* III, 1 (1800) 96; *Bieb. Fl. Taur.-Cauc.* III (1819) 399; *DC. Prodr.* XII (1848) 459; *Ledeb. Fl. Ross.* III (1851) 409; *Boiss. Fl. Or.* IV (1879) 751; *Гроссг. Фл. Кавк.* III (1932) 308; *idem. Опред. раст. Кавк.* (1949) 337; *Колак. Фл. Абх.* IV (1949) 56; *Хинтибидзе во Фл. Груз.* VII (1952) 333 (*georg.*); *eadem, К изуч. Кавк. предст. рода Betonica L.* Тр. Инст. Бот. АН СССР XV (1953) 178; *Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II* (1953) 100 (*georg.*); *Кнорринг во Фл. СССР XXI* (1954) 239; *Рзаде во Фл. Азерб. VII* (1957) 326; *Дмитриева, Опред. раст. Аджар.* (1960) 195; *Колак. растит. мир Колх.* (1961) 312; *Хинтибидзе в Опред. раст. Груз.* I (1964) 422 (*georg.*); *Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII* (1967) 365; *Колак. Фл. Абх. 2, II* (1982) 245; *Rech. Fl. Iran. № 150* (1982) 400.—*B. grandiflora* var. *macrantha* Sosn. в *Гроссг. Фл. Кавк. III* (1932) 309.—*Stachys grandiflora* Benth. *Lab. Gen. Sp.* (1832) 533; *Briguet in Engl. Pflanzenfam.* IV (1897) 261. *Hegi, III. Fl. Mitt. Europ.* 5, IV (1927) 2408.

Is.: *Фл. Азерб. VII* (1957) табл. XXX (sub *Betonica grandiflora*); *Дмитриева, Опред. раст. Аджар.* (1960) рис. 19 (sub *B. grandiflora*).

4. მთელი მცენარე შებუსულია გრძელი და მარტივი ბეწვებით; ფესურა ჰორიზონტალურია; ღერო მარტივია, რამდენიმე, სწორმდგომი, ოთხწახნაგოვანი, მავარი, 25—70 სმ-მდე სიმაღლის, ძირისკენ გადახრილი ბეწვით შებუსული; ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, ბლაგვი, კიდეებზე მსხვილ მრგვალებილა, ძირთან კიდეითლიანია, გულისებრი; ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ზედა — მოკლეყუნწიანი ან მჯდომარე; ყველა ფოთოლი ზედა მხარეზე გაფანტულბეწვნიანია, ქვედაზე — კარგად გამოსახული მარღვებითა და შებუსულია ხშირი ჯაგრისებრი ბეწვით. ყვავილები შეკრებილია 5—10 ყვავილიან ჩხროებად, რომლებიც თავის მხრით მჭიდრო ან წყვეტილ თავაკისებრ კენწრულ ყვავილელებს ქმნიან; ჩხროს რიცხვი 4—5, რომელთაგან ქვედა — ჩვეულებრივ დანარჩენებიდან დაშორებულია; თანაყვავილები კვერცხისებრ ლანცეტა, გრძელმეჩხერბეწვნიანი, კიდეებზე ხშირბეწვნიანი; ჯამი მილისებრ-

ზარისებრია, ჩვეულებრივ მოწითალო-იისფერი წიბოებით, მოფენილი და-
ნაწვევებული, მეჩხერი ბეწვით განსაკუთრებით წიბოების გაყოფნაში.
ჯამის კბილები ლანცეტა-სადგისისებრია, 5 მმ-მდე სიგრძის და 2-ჯერ მოკლეა
ჯამის მიღზე; გვირგვინი გაფანტულბეწვიანია, მუქი ვარდისფერი — მეწა-
მულამდე, ჯამზე 3—4-ჯერ გრძელი, გვირგვინის მილი მოხრილია, ხახისკენ
თანდათან ფართოვდება; გვირგვინის ზედა ტუჩი ფართო კვერცხისებრია,
წვერზე მომრგვალებული და დაკბილული ან ამოკვეთილი; ქვედა — ფართო
კვერცხისებრი ნაკეთებითაა. ნაყოფი 3-წახნაგოვანი კაკულუშა, მორბო კვერ-
ცხისებრი ფორმის და ბორცვებიანი. VII—VIII. 2n=32 (sub B. grandiflora).

აწერილია ანატოლიდან: „In Gaue Hemschin (Hems in) auf Urgestein,
2830 275 m“, C. Koch.

იზრდება მდელოებსა და სუბალპური ტყეების ველობებზე მთის შუა და
სუბალპურ სარტყელში, ზოგჯერ გვხვდება ალპურშიც.

საქ. სსრ.: მთელი რესპუბლიკის მაღალმთიან რაიონებში.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. აღმ. ანატ.; ჩრდ. აღმ. ირ.

Var. *tomentosa* N. Pop. в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 309. მთელი
მცენარე ნატირისფერ-მწვანეა, ხშირბეწვიანი.

საქ. სსრ.: იზრდება სახეობის არეალში.

Var. *albiflora* Troitz. в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 309. გვირგვინოვანი
თეთრია. ლეროსეული ფოთლები მომრგვალო კვერცხისებრია, კიდეებზე ღრმად
მრგვალებილია.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: ბაკურიანი, ცხრა-წყარო (ხინთბიძე).

Ser. 2. *Niveae* Chinth. Зам. сист. георг. раст. (Тбилиси) 16 (1951) 29.
ფოთლები ზედა მხარეზე მწვანეა, ქვედაზე ცოტად თუ ბევრად თეთრქეჩი-
სებრ შებუსული. ლანცეტა ან ვიწროლანცეტა, კიდეებზე ხშირ მრგვალებილია,
ძირთან ოდნავ ასიმეტრიული. ყვავილები 2,5—4 სმ-მდე სიგრძისაა, მეწამული
ან მოყვითალო იშვიათად მოვარდისფრო ელფერიით.

○ 2. *B. abchasica* (N. Pop.) Chinth. Зам. сист. георг. раст. (Тбилиси
16 (1951) 32; Хинтибидзе во Фл. Груз. VII (1952) 337 (georg.); eadem,
Род *Betonica* L. на Кавказе—Тр. Инст. бот. АН СССР VIII (1953) 181;
Колак. Растит. мир Колак. (1961) 312; Хинтибидзе в Опред. раст. Груз.
I (1963) 422 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 366;
Колак. Фл. Абх. 2. II (1982) 245.—*B. nivea* var. *abchasica* N. Pop. (no-
men nudum) Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 309.—*B. nivea* auct. cauc. non
Step.

Ис.: Колак. Фл. Абх. IV (1949) табл. VI (sub *B. nivea*); Зам. сист. георг.
раст. (Тбилиси) 16 (1951) рис. 3.

2. ღერო 10—30 სმ-მდე სიმაღლისაა, რამდენიმე, სუსტად 4-წახნაგო-
ვანი, მარტივი, შებუსულია ვარსკვლავისებრი და დატოტვილი ბეწვით; შებუ-
სვა ინტენსიურია განსაკუთრებით მუხლთშორისებზე; ფოთოლი ვიწრო ლან-
ცეტაა, ძირთან ასიმეტრიული, ზედა მხარეზე მწვანე, ქვედაზე — თეთრად
ქეჩისებრ შებუსული, კიდეებზე ხშირ მრგვალებილია, 5—12 სმ-მდე სიგრძისა

და 1,2—2 სმ-მდე სიგანის; ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ზედა — მოკლე-ყუნწიანი ან მჯდომარე; თანაყვავილი ისეთივე ფორმისაა როგორც ღეროსეული, მხოლოდ უფრო პატარა ზომისაა, სიგრძით მნიშვნელოვნად აღემატება ყვავილს. ყვავილები შეკრებილია 4—5 ყვავილიან მჭიდრო ჩხრობად და თავთავისებურ ყვავილედებს ქმნის; ყვავილი თითქმის მჯდომარეა; თანაყვავილეთი 5—10 მმ სიგრძისაა, ჯამის ნახევრის ტოლი, გაფანტულ-მოკლებეწვიანი; ჯამი მილისებერ-ზარისებრია, გამობერილი, მოკლე გაფანტულბეწვიანი; ჯამის კბილები ლანცეტა-სადვისისებრია; 5—6 მმ სიგრძის, მისი სიგრძე 3—4-ჯერ აღემატება სიგანეს; გვირგვინი მეწამულია, 2,5—3 სმ-მდე სიგრძის; გვირგვინის მილი 1,5—2-ჯერ აღემატება ჯამს, სუსტადაა შებუსული მიტკეცილი ბეწვით. კაკლუჭა კვერცხისებრია, 4 მმ სიგრძისა და 3 მმ სიგანის, ბლაგვწვერია-ნი და 3—4 პატარა ზომის კბილით წვერზე. VI—VII. $2n = 16$ (Гагნიძე, 1983). აწერილია აფხაზეთიდან.

Typus: Abchasia. In monte Pschitza. 1912. Woronow (TBI).

საქ. სსრ.: აფხაზეთი (ალბოვი — TBI); ვაგრის ქედი (ხინთიბიძე, ფორცხვანიძე — TBI); იქვე (ხინთიბიძე — TBI); ფშიცის მთა (შტიბი — LE); იქვე (ფორონოვი — TBI); მთა ჩიშირა (ვორონოვი — LE); მთა პშევიშხა (პეტიაევი — SUCH); ვაგრის მიდამოები, მთა აბგო (პეტიაევი — TBI); მთა აჩიბახი (პეტიაევი — SUCH); იუკშარას ხეობა, ტავიძი-იტარას, კობიშხოსა და აბატს შორის (კოლაკოვსკი — TBI); ვაგრის ქედი, ასპაგიჩას ქვებთან (პანიუტინი — LE); ვაგრის ქედი, აშხა-ბაშის საძოვარი (იბროვა, კვარაცხელია — SUCH); იქვე (აძინა — SUCH); ვაგრის ქედი (იბროვა — SUCH); არაბიკას მასივი (სახოკია — LE); მთა კოპეიმი (ალბოვი — LE, TBI); აბატის საძოვარსა და ჩინინარას შორის (კოლაკოვსკი — SUCH); აცხუნის საძოვარები (კოლაკოვსკი, იბროვა — SUCH); გუდაუთასა და აბატისის საძოვარს შორის (კოლაკოვსკი — SUCH); ბზიფის ქედი, მთა ბრდიშხა (კოლაკოვსკი — SUCH); ძიშრა (კოლაკოვსკი — SUCH); მამძიშხა აშხა-ბაშხა (გაგნიძე, ჭელიძე, შეთეკაური — TBI) (რუკა 15).

სსრკ.: იმიერკავკ. (ჩერქეზეთი).

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ა. დეკორატიული მცენარეა, შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ვაზონებისათვის.

© 3. *B. ossetica* (Bornm.) Chinth. Zам. сист. геогр. раст. (Тбилиси) 16 (1951) 31; Хинтибидзе во Фл. Груз. VIII (1952) 337 (georg); eadem, Род *Betonica* L. на Кавказе, Тр. Инст. бот. АН СССР XIII (1953) 176; Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 239; Хинтибидзе в Опред. раст. Груз. I (1964) 422 (georg.); Тер-Хачат. Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 366.—*B. nivea* subsp. *ossetica* Bornm. Feddes repert. XVI (1936) 370.—*B. nivea* auct. caus. non Ster. p. p.

Ис.: Зам. сист. геогр. раст. (Тбилиси) 16 (1951) рис. 2; Фл. Груз. VII (1952) рис. 321.

4. მცენარე 30—50 სმ-მდე სიმაღლისაა; ღერო მარტივია, სწორმდგომი, რამდენიმე, მავარი, 4-წახნაგოვანი; ფოთლები წაგრძელებულ-ლანცეტა, ძირითან ასიმეტრიული, ზედა მხარეზე მწვანე, ქვედაზე თხლად ქეჩისებრ შებუსული, კიდეებზე მსხვილ მრგვალებილია, 9—20 სმ-მდე სიგრძის და 2,5—3 სმ-მდე

სიგანის; ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ზედა — მოკლეყუნწიანია; ფოთლების ყუნწები სიგრძით ფირფიტის ტოლია ან ოდნავ მასზე მოკლე; თანაყვავილი ისეთივე ფორმისაა, როგორც ღეროსეული; მხოლოდ ზომით უფრო პატარაა. ყვავილები თითქმის მკდომარეა, განწყობილი 3—5-ყვავილიან ჩხროდ და შეკრებილი გრძელ თავთავისებურ ყვავილელებად; ჩხროები ყვავილეებში ურთიერთდაშორიშორებულაია; ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, გრძელბეწვიანი განსაკუთრებით ზედა ნაწილში; ჯამის კბილები ლანცეტა-სადვისისებრია, ხშირგრძელბეწვიანი, ჯამის მილზე 2-ჯერ მოკლე; თანაყვავილაკი ლანცეტა, თანდათანობით გრძლად წაწვეტებული, ძირიდანვე გრძელხშირბეწვიანი, 8—11 მმ სიგრძის, ჯამის ნახევრის ტოლი; გვირგვინი მოთეთრო-მოყვითალოა, 3—4,5 სმ-მდე, ჯამზე 3-ჯერ გრძელი, მიტკეცილებევიანი. კაკლუქა 6 მმ სიგრძისა და 4 მმ სიგანის, მოგრძოკვერცხისებრი, 3-წახნაგოვანი, წვერზე მომრგვალებული. VII—VIII, 2n=16 (სურ. 7).

აწერილია ოსეთიდან.

Typus: Ossetia, ad fl. Archondon. 1898. Markowitsch. Bch. (TBI!).

იზრდება ღორღიან ფერდობებზე სუბალპურ და ალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ.: 10 — მთიულ.: მდ. ქისტინკის მარცხენა სანაპირო (სოსნოვსკი, მანდენოვა — TBI); ხდის ხეობა (ხარაძე, ივანიშვილი — TBI); გვირგვალას მთა (ხარაძე — TBI); დარიალის ხეობა (სოსნოვსკი — TBI); 11 — თუშეთში: ფშავ-ხევსურ.: მდ. ასას ხეობა (გრიგორაშვილი — TGM); არხოტი, არაგვის წყლის სათავეები (სახოკია, ქიმერიძე, ოჩიაური TGM); მდ. არღუნის აუზი, ს. კისტანი (ქიმერიძე, ოჩიაური, მარდალეიშვილი, არაბული — TGM); შატილის წყლის ხეობა (ოჩიაური — TGM); შატილი, ბატეხის თავი (ქიმერიძე, ოჩიაური, მარდალეიშვილი, არაბული — TGM); შატილი, მდ. არღუნის მარცხენა სანაპირო, ატეხის თავი (ქიმერიძე, ოჩიაური, მარდალეიშვილი, არაბული — TGM); ხონის ქალის ხეობა, ნაომარი (არაბული, შეთეკაური — TGM); იქვე (ოჩიაური — TGM); შატილი, მითხელის წყლის სათავე (ქიმერიძე, ოჩიაური, მარდალეიშვილი, არაბული — TGM); ამლის მიდამოები (ოჩიაური — TGM); იქვე (გაგნიძე, ოჩიაური — TGM); არხოტი, ამლასა და ახიელს შორის (ოჩიაური — TGM); ზუად ხახაბოსაკენ (ოჩიაური, არაბული — TGM); ს. უკანაფშავის მიდამო, სანების გორი (ქიმერიძე, ოჩიაური — TGM).

სსრკ.: იმიერკავკ. (ცენტრალური ნაწილი).

Ser. 3. Orientales Chinth. Род *Betonica* L. на Кавказе. Тр. Инст. Бот. АН СССР XIII (1959) 177.—ფოთლები წაგრძელებულ ლანცეტა; მცნარე ხშირგარსკვლავისებრი და მარტივი ბეწვებითაა შებუსუსული განსაკუთრებით ფოთლის ქვედა მხარეზე.

4. *B. orientalis* L. Sp. Pl. II. (1764) 811; DC. Prodr. XII (1848) 461; Ledeb. Fl. Ross. III, 2 (1849) 408; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 750; Гроссг. Фл. Кавк III (1932) 309; idem., Опред. раст. Кавк. (1949) 337; Хинтибидзе во Фл. Груз. VII (1952) 177 (georg.); eadem, Род *Betonica* L. на Кавказе, Тр. Инст. Бот. АН СССР XIII (1953) 177; Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 100 (georg.); Гаджиев во Фл. Азерб. VII (1957) 325; Хинтибидзе в Опред. раст. Груз. I (1964) 422 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 366. — *B. hirsuta* auct. cauc. non L.;

Reching. Fl. Iran. № 150 (1982) 399.—*Stachys longifolia* Benth. Lab. Gen. Sp. (1832—36) 533.—*S. macrostachya* Bhattacharjer in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 261 p. p.

4. მთელი მცენარე მონაცრისფროა, ხშირშებუსული, ღერო 30—60 სმ-მდე სიმაღლისაა, სწორი, დაუტოტავი, განსაკუთრებით მუხლებში გრძელ-ხშირბეწვიანი, 4-წახნაგოვანი; ფოთლები ვიწრო ლანცეტაა, კიდეებზე ხშირ-მრგვალებილა, ზედა მხარეზე მწვანე, ქვედაზე ხშირვარსკლავისებრი შებუსევისაგან მოთეთრო-მონაცრისფრო, კარგად შესამჩნევი ბადემარღვიანი, ხოლო ძარღვების გაყოლებზე თეთრგრძელბეწვიანი; ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, თითქმის ფირფიტის ტოლი ყუნწით, ზედა — მოკლეყუნწიანია ან მჯდომარე, ძირთან გულისებრი. ყვავილედი თავთავისებრია, ცილინდრული, მჭიდროდ განწყობილი ყვავილეებით; ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, ხშირ ვარსკვლავისებრბეწვიანი, რომელსაც მოყვითალო ჯირკვლებიც ერევა; ჯამის კბილები ლანცეტა-სადგისისებრია, ხშირ მოთეთრო გრძელბეწვიანი, სადგისისებრ შიშველი წვეტი დაბოლოებული; გვირგვინი ვარდისფერია, ჯამზე 2-ჯერ გრძელი; თანაყვავილი კვერცხისებრია გრძლად წაწვეტებული, ვარსკვლავისებრი და მარტივი გრძელი ბეწვით შებუსული, სივრძით ჯამის მილს აღემატება. ნაყოფი კაკლუჭაა, მოგრძოკვერცხისებრი, 3-წახნაგოვანი. VI—VII.

აწერილია აღმოსავლეთიდან: „in Oriente“.

იზრდება მშრალ, ქვიან ფერდობებზე და მთის ქსეროფიტებში მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: თელეთის ქედი (კაფიევი); ბეთანის მიდამოები (ხინთიბიძე); ატენის ხეობა (ქიქოძე, ყარა-მურზა); სოფ. ატენი (ქიქოძე); 18 — ჯავახ.: ახალქალაქი, სოფ. გორელოვკა (ზედელმეიერი); ტაბაწყური (კოზლოვსკი); ახალქალაქის მიდამოები, ამირანის გორა (ხინთიბიძე); 19 — მესხ.: ახალციხე (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); საფარის მონასტერი (იგივენი); სოფ. სუფლისი (იგივენი).

სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: აღმ. ანატ.; ჩრდ. დას. ირ.

Ser. Officinales Chinth. Под Betonica L. на Кавказе, Тр. Инст. Бот. АН СССР XIII (1953) 174.—ფოთლები მოგრძოკვერცხისებრია ან ფართო ლანცეტა, მცენარე მოკლებეწვიანია ან შიშველი.

5. *B. officinalis* L. Sp. Pl. ed. II (1764) 810; Willd. Sp. Pl. III, 1 (1800) 93; Bieb. Fl. Taur.—Cauc. III (1819) 398; DC. Prodr. XII (1848) 406; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 407; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 752; Гросср. Фл. Кавк. III (1932) 308; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 337; Хинтибидзе во Фл. Груз. VII (1952) 322 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 101; Хинтибидзе, Род Betonica L. на Кавказе. Тр. Инст. Бот. АН СССР XIII (1953) 147; Гаджиев во фл. Азерб. VII (1957) 329; Хинтибидзе в Опред. раст. Груз. I (1963) 422 (georg.); Тер-Хачат. в Гросср. Фл. Кавк. VIII (1967) 367.—*Stachys officinalis* Bhattacharjer in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 260.

4. მთელი მცენარე ცოტად თუ ბევრად გრძელბეწვიანია; ღერძ-წიწკარი, მარტივი, 35—65 სმ-მდე სიგრძის, რამდენიმე, შებუსუსლი; ფოთლები მოგრძო ლანცეტიდან-მოგრძოკვერცხისებრამდე ფორმის ძირთან გულისებრი, ორივე მხარეზე მწვანე და შებუსუსლი, კიდეებზე ბლავგხერხებილი, ბლავგვე-რიანი; ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ზედა — მოკლეყუნწიანი ან თითქმის მჯდომარე; ლეროსეული ფოთლები ჩვეულებრივ 2—3 წყვილია. ყვავილე-ბი პატარა ზომისაა, 2 სმ-მდე სიგრძის, ჯამზე 2-ჯერ გრძელი, მრავალყვავი-ლიან ჩხროებად განწყობილი, რომლებიც თავის მხრივ შეკრებილია მჭიდრო თავთავისებრ ყვავილელებად; თანაყვავილაკები კვერცხისებრია, მახვილწვე-რიანი, ჯამის ტოლია ან მასზე ცოტათი მოკლე; ჯამის კბილები სამკუთხა-სად-ვისისებრია გრძელ ჯაგრისებრ ბეწვიანი, ჯამის მიღზე 2-ჯერ მოკლე; გვირ-გვინი მუქი მეწამულია, გარედან მოკლებეწვიანი; გვირგვინის მილი ამოყო-ფილია ჯამის მილიდან; გვირგვინის ზედა ტუჩი კვერცხისებრია ან მოგრძო, კი-დეებზე ტალღისებრია ან დაკბილული; ქვედა ტუჩი ფართო კვერცხისებრია დაკბილული შუათანა ნაკვით და მოგრძო კვერცხისებრი ფორმის, მოკლე, გვერდითი ნაკვითაა; მტვრიანათა ძაფები შებუსუსლია, გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი. კაკლუჭა მოგრძო კვერცხისებრია, შებრტყელებული, შიშველი. VI—IX. 2n=16.

აწერილია ევროპიდან (Herb. Linn. 735/1).

იზრდება მდელოებზე, ტყის პირებსა და ველობებზე, აგრეთვე გამეჩხე-რებულ ტყეებსა და ბუჩქნარებში ტყის ქვედადან — სუბალპურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: თბილისის მიდამოები (ზედეღემეიერი); კიკეთის მი-დამოები (ხინთიბიძე, ნადირაძე); კოჯორი (სმირნოვი, კაპელერი); ბაქურიანსა და ბორჯომს შორის (მლოკოსევიჩი; შიშკინი); საკოჰავი (კოზლოვსკი); ბაქური-ანი (მიშენკო; კემულარია); 12 — კახ.: თელავი (პასტუხოვი); 14 — გარე კახ.: მანავის ცივი (ყანჩაველი); ოლგინსკოე (ტიმოფეევი); გომბორი (ტროფი-მოვი); 16 — თრიალ.: მანგლისი (ზედეღემეიერი); წალკის მიდამოები (კუცენ-კო); 17 — ქვ. ქართ.: ბორჩალოს მიდამოები (კეცხოველი); 18 — ჯავახ.: ახალ-ქალაქი, ხოზაინის ტბა (ყანჩაველი); 19 — მესხ.: ახალციხე, სოფ. სულდა (ოსონოვსკი).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: ევრ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. „საქართველოს ფლორის“ VII ტომში მოყვანილია შემ-დეგი სახესხვაობები: Var. rosea Chinth.— გვირგვინი ვარდისფერია; Var. hirsuta Albov — მცენარე ხშირ და გრძელბეწვიანია. ორივე სახესხვაობა იზრდება სახეობის არეალში.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. სამკურნალო მცენარეა.

6. *B. glabrata* C. Koch Linnaea XXI (1848) 643; Хинтибидзе во Фл. Груз. VII (1952) 332 (georg.); eadem, Род Betonica L. на Кавказе. Тр. Инст. Бот. АН СССР XV (1953) 176; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 196; Хинтибидзе в Опред. раст. Груз. I (1963) 422 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 367.—*B. officinalis* Колак. Фл. Абх. IV (1949) 59 поп L.; idem, Растит. мир Колх. (1961) 312; idem, Фл. Абх. 2, II (1983) 246.—*B. officinalis* auct. cauc. p. p. Boiss. Fl. Or.

IV (1879) 752; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 309; Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 240.—*B. officinalis* var. *glabrata* (C. Koch) Beck von Mann. Fl. von Ostnied. Ost. (1890—1915);—*B. officinalis* subvar. *glabrata* (C. Koch) Bviquet in Engl. Pflanzenfam. IV (1897) 2 261.—*B. officinalis* var. *glabra* C. Koch в Маевск. Фл. ср. пол. Евр. части СССР (1940) 621.

24. ღერო რამდენიმეა, წვრილი, მარტივი ან იშვიათად დატოტვილი; შიშველი ან გადახრილმეჩხერბუწიანი; ფოთლები შიშველია ან ზედა მხარეზე შებუსუსული გაფანტული ბუწვით; ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ფართო ლანცეტა ან მოგრძო ლანცეტა, ძირთან უთანაბროდ წაკვეთილი ან უფრო იშვიათად ნახევრად გულისებრი, დაკბილული; ზედა ფოთლები მოგრძო ლანცეტაა, წვერისკენ შევიწროებული, კიდედაკბილული. ყვავილთაწერი ფოთლები ისეთივე ფორმისაა, როგორც ღეროსეული, მხოლოდ უფრო დაბატარაყვებულა; ყვავილები 2 სმ-მდე სიგრძისაა, მჯდომარე, ჩხროდ განწყობილი; ზედა ჩხროები თავის მხრით მჭიდრო თავთავისებრ ყვავილედს ქმნის, ხოლო ყვავილედის ერთი ქვედა ჩხრო საგრძნობლადაა დანარჩენებს დაშორებულად ისე, რომ ყვავილეთი წყვეტილია; ჯამი თითქმის შიშველია, ბადეძარღვიანი; ჯამის კბილები მოკლეწაშაშაინა; გვირგვინი მეწაშულია, შიშველი; გვირგვინის მილი მოთეთროა, გადანალუნზე ორჯერ გრძელი. VI—VIII.

აწერილია იმერეთიდან.

იზრდება ტენიან ადგილებსა და ზღვის სანაპირო დაბლობებზე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: ოჩამჩირის რაიონი, სოფ. მოჭვი (იბროვია); სოხუმის მიდამოები (მუშინსკი); ვაგრის მიდამოები (იბროვია); მდ. ბუბესირის სანაპირო (კვარაცხელია); სოხუმის რაიონი, აჩიგვარა (ბუაჩიძე); 4 — სამეგრ.: სენაკის რაიონი, სოფ. ლეძამძე (მაყაშვილი); 5 — იმერ.: ქუთაისი, რიონის რკინიგზის პირას (მედვედევის ჰერბარიუმი); ქუთაისის მიდამოები, მოწამეთა (ა. ქუთათელაძე); 7 — აჭარ.: ბათუმის მიდამოები, ქობულეთი (როლიონოვი).

სსრკ.: ევრ. ნაწ.

საერთო ვავრცელ.: დას. ევრ.

ჯვარბი 20. STACHYS* L. — ღეღაფუჭაბარა

ყვავილები ორსქესიანია, მჯდომარეა ან ყუნწიანი, შეკრებილი 2-მრავალყვავილიან ნახევრადჩხროებად, რომლებიც ყვავილთაწერი ფოთლების ილღებში ან ტოტების ბოლოებზეა თავთავისებრი ან თავაკისებრი ყვავილედებად განწყობილი. თანაყვავილაკი 2. ზოგჯერ გრძელია და ბალახოვანი, ზოგჯერ პატარა ზომისაა და საღვთისებრი ან ჯაგრისებრი ფორმის და აღრე ცვივა. ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, ნაყოფობისას ხშირად დიდდება, ხუთკბილა, 5 ან 10-ბარღვიანი; ჯამის კბილები სწორია ან თითქმის სწორი ან ორტუჩა; ჯამის ხახა სწორია ან ირბი. გვირგვინი სხვადასხვა ფერისაა: იასამნისფერი, ვარდისფერი, წითელი, მეწაშული, იისფერი ან ყვითელი და მოთეთროც; გვირგვინის მილი სწორია ან ოდნავ მოხრილი, ჯამშია ჩამალული ან ცოტად თუ ბევრად ამოყოფილია ჯამიდან, ხახა ქვედა ნაწილში შიგნითა მხარეზე აღჭურვილია ბე-

* დაამუშავა ო. კაპელერმა; დამატებები შეიტანა ლ. ხინთიბიძემ

წვიანი რგოლით; გვირგვინის გადანალუნი 2-ტუჩა: ზედა ტუჩი სწორმდგომი, ოდნავ ამობურცული, კიდემთლიანი ან წვრილკბილა, ანდა წვერზე ცოტად თუ ბევრად ღრმად ამოკვეთილი; ქვედა ტუჩი 3-ნაკვეთიანია, უფრო დიდი ზომის შუათანა ნაკვეთით. მტვრიანა 4, გვირგვინის მილიდან ცოტად თუ ბევრად ამოყოფილი და ზედა ტუჩის ქვეშ ამოფარებული; გვერდითი ორი მტვრიანა ორ შუათანაზე გრძელია და დაყვავილების შემდეგ გვერდზეა გადახრილი; სამტვრეები 2-ბუღიანია, ბუღეები ერთმანეთისაგან 90°—180° კუთხითაა განზიდული. მტვრის მარცვალი ელიფსურია, სამნაკვეთიანი, მერიდიალულად განლაგებული სამი, პოლუსებთან თითქმის ურთიერთშერწყმული ღარიტ; პოლარული ღერძის სიგრძე 26—28,8 მიკრონამდეა; ღარი გრძელია, ვიწრო, უთანაბრო კიდეებით და სოლისებრი ბოლოებით. სვეტი გვირგვინის მილიდანაა ამოყოფილი, 2-ნაკვეთიანია, ნაკვეთიმ უთანაბროა, მოკლე და სადგისისებრი. კაკლუშები უკუკვერცხისებრია, მომრგვალო უკუკვერცხისებრი ან ელიფსური, წვერზე მომრგვალებული, შიგნითა მხარეზე სუსტად 3-წახნაგოვანი, გარეთა მხრიდან ამობურცული. — ერთ, ორ ან მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, უფრო იშვიათად ნახევრადბუჩქები, მთლიანი, უფრო იშვიათად ფრთისებრ დაყოფილი, შიშველი, აბრეშუმისებრ შებუსული, მატყლისებრი ან ბანჯგვლიანი ბეწვით და გარდა ამისა, მოფენილი მჯდომარე ჭირკვლებით, რომლებიც ეთერ-ზეთებს გამოყოფენ.

1. ღეროსეული ყველა და ყვავილთანური ფოთლები, წვერზე მოყვითალო ჯაგრიტაა; ღეროსეული ფოთლები ლანცეტაა, თითქმის მჯდომარე; მთელი მცენარე ხშირ რბილ გაფარჩხულბეწვიანია, მწვანეა ან მონაცრისფრო. ღერო დაკლანკილია. გვირგვინი პატარა ზომისაა, მკრთალი ვარდისფერი ან ქუჩყისფერ წითელი; უფრო გრძელი თანაყვავილაკები ხაზურ-ლანცეტაა, ფხიანი, ჯამის მილის ტოლი ან ცოტათი მასზე გრძელი, ხშირად აღრე ცვივა . . . . . 10. *S. setifera* C. A. Mey.

— ღეროსეულ ფოთლებს წვერზე ჯაგრები არ აქვს, მხოლოდ სულ ზედა ღეროსეული და კენწრული ფოთლები ზოგჯერ წვერით ბოლოვდება 2

2. უფრო გრძელი თანაყვავილაკები თითქმის ჯამის ტოლია ან მისი სიგრძის 1/2-ს შეადგენს; ნახევრადჩხროები მეტწილად მრავალყვავილიანია; ჯამის კბილები შიგნითა მხარეს ან ჯამის მილის ხახის ახლოს გრძელბეწვიანია, მრავალწლოვანი მცენარეებია, ჩვეულებრივ ხშირი, მეტწილად ღერო და ფოთლები მატყლისებრი, ბანჯგვლიანი ან ქეჩისებრშებუსულია მარტივი ბეწვით . . . . . 3.

— თანაყვავილაკები პატარა ზომისაა, ხაზური, სადგისისებრი ან ჯაგრისებრი; ნახევრადჩხროები 2—6, უფრო იშვიათად 8—10 ყვავილიანია. ნახევრადბუჩქები, მრავალწლოვანი, ორწლოვანი ან ერთწლოვანი მცენარეებია სხვანაირი შებუსვით, უფრო იშვიათად მცენარე თითქმის ბანჯგვლიანი შებუსვითაა; თუ შებუსვა ქეჩისებრია, მაშინ იგი შედგება ვარსკვლავისებრი ან დატოტვილი ბეწვებისაგან 9

3. ჯამი ცოტად თუ ბევრად ნათლად ორტუჩაა, 4 სამკუთხა-ლანცეტა კბილებით; მისი ზედა კბილები ზევიტკენ შერდილია და ოდნავ მოკლეა ქვედაკბილებზე. ფოთლები დიდი ზომისა, კვერცხისებრი ან მომრგვალო კვერცხისებრი, ძირში გულისებრი. გვირგვინის ზედა ტუჩი მომრგვალებულია და ქვედაზე — შესამჩნევად მოკლეა . . . . . 9. *S. macrophylla* Albov

- ჯამი ორტუჩა არ არის, სწორი ან ირიბი ხახითა . . . . .
4. ფოთლები ელიფსურია, ვიწრო ელიფსური ან მოგრძო ლანცეტა, უფრო იშვიათად წაგრძელებულ ნიჩბისებრი ან ხაზურ-ნიჩბისებრი, ყველა ფოთოლი სოლისებრ შევიწროებულია ყუნწში. ჯამის კბილები სამკუთხა-ლანცეტაა, მიღზე 2—3ჯერ მოკლე. გვირგვინი ვარდისფერია მეწამული ან იასამნისფერი ელფერი 5
- ფოთლები კვერცხისებრიდან ფართო ლანცეტამდეა, ძირთან გაფართოებული, ქვედა და შუათანა ღეროსეული ფოთლები გულისებრი ძირითაა . . . 6
5. მხოლოდ ღეროა ქეჩისებრი შებუსებით, ფოთლები და ჯამი მატყლისებრ ვერცხლისებრ შებუსული; ფოთლები ელიფსურია, უფრო იშვიათად მოგრძო ნიჩბისებრი. ზედა ნახევრადჩრთები ურთიერთმჭიდროდაა განწყობილი და თავთავისებრ ყვავილედს ქმნის, ქვედა — დაშორიშორებულია; ჯამის კბილები თანდათანობითაა წაწვეტებული ან მოკლეწვეტიანია, ცოტად თუ ბევრად ჩამალულია ჯამის ბეწვში. კაკლუშები უკუკვერცხისებრია, 1 1/2 მმ სიგრძის . . . . . 3. *S. lanata* Jacq.
- მთელი მცენარე ცოტად თუ ბევრად ხშირ მორუხო ქეჩისებრ შებუსულია, ზოგჯერ მხოლოდ ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები და აგრეთვე უნაყოფო ყლორტების ფოთლები უფრო გრძელ მატყლისებრ აბრეშუმისებრ ბეწვიანია. ფოთლები ვიწრო ელიფსურია ან მოგრძო ლანცეტა, უფრო იშვიათად ხაზურ-ნიჩბისებრი; ყველა ან მხოლოდ ზედა და შუათანა ფოთლები წვრილნაოჭიანია და ხშირად ქუჭყისფერ-მწვანეა. ყველა ნახევრადჩრთები დაშორიშორებულია; ჯამის კბილები წაწვეტებულია მაგარ და შიშველ ფხაში, რომელიც ამოყოფილია ჯამის ბეწვებიდან. კაკლუშები ფართო უკუკვერცხისებრია . . . . . 4. *S. cretica* L.
6. ფოთლები ცოტად თუ ბევრად აშკარად ორფერია: ზედა მხარეზე მწვანეა, მიტკეცილბეწვიანი, ქვედაზე — მონაცრისფრო ქეჩისებრი ან ხშირბეწვიანი. ჯამი სწორია, თითქმის სწორი ხახით; ჯამის კბილები თითქმის ერთნაირია 7
- ფოთლები ორივე მხარეზე მონაცრისფრო-მწვანეა, ქვედა მხრიდან უფრო ხშირშებუსულია. ჯამი ირიბი ხახითაა; ჯამის ზედა ერთი ან სამივე ზედა კბილი დანარჩენებზე გრძელია 8
7. ჯამის კბილები ვიწრო სამკუთხაა, წაწვეტებულია ან მოკლეწვეტიანი, მიღზე თითქმის ორჯერ მოკლე; ჯამი ხშირი აბრეშუმისებრ მიტკეცილ ბეწვისაგან მოთეთროა; გვირგვინი მოვარდისფრო-ლილისფერია ან ოდნავ მეწამული, პატარა ზომის გადანალწნით. ფოთლები საშუალო სიდიდისაა; ღერო ზედა ნაწილში მონაცრისფროა მოკლე, მიტკეცილი, ხშირი ბეწვისაგან, ქვედა ნაწილში ცოტად თუ ბევრად ხშირბეწვიანი . . . . . 8. *S. spectabiliformis* Kapell.
- ჯამის კბილები სამკუთხა ძირიდან გრძლად ეკლისებრია წაწვეტებული, ჯამის მიღზე ცოტათი მოკლეა. ღერო და ჯამი გრძელ გაფარჩხულ ბანჯგვლიანბეწვიანია. გვირგვინი მუქიწითელია ან მეწამული, დიდი ზომის გადანალწნით. ფოთლები საკმაოდ დიდი ზომისაა . . . . . 7. *S. spectabilis* Choisy.

6. ჯამი ოდნავ მოხრილია, მწვანე, ბანჯგვლიან, მატყლისებრ შებუსხულ კბილები სამკუთხა-ლანცეტაა, მოკლე ეკლისებრ წაწვეტებული, კიდებზე ჯირკვლოვანი შებუსვა არასოდეს არ აქვს; ზედა სამი კბილი მნიშვნელოვნად გრძელია დანარჩენებზე, ქვედა კბილები ძალიან პატარა ზომისაა. ღერო განსაკუთრებით ზედა ნაწილში მატყლისებრ შებუსხულია თეთრი ბეწვით. ფოთლები ზედა მხარეზე ბანჯგვლიან ბეწვიანია, ხოლო ქვედაზე — უფრო ხშირი და რბილი მატყლისებრი შებუსხვითაა . . . . .

5. *S. germanica* L.

— ჯამი თითქმის სწორია, მუქად შეფერილი, გრძელი, ხშირი, მონაცრისფრო ან მოთეთრო ბეწვით მოფენილი; ჯამის კბილები კიდებზე ყოველთვის ცოტად თუ ბევრად ხშირი ჯირკვლოვანბეწვიანია, ჩვეულებრივ სამკუთხა-კვერცხისებრი ფორმის, უფრო იშვიათად სამკუთხა-ლანცეტაა, მოკლე ეკლისებრ წაწვეტებული, ზედა სამი კბილი ქვედაზე ცოტათი გრძელია. ღერო განსაკუთრებით ზედა ნაწილში მონაცრისფროა გრძელი, ხშირი, ოდნავ დაკლანხილი გაფარჩხული ბეწვისაგან, ხშირად ბანჯგვლიანი შებუსხვითაცაა; ფოთლები ზედა მხარეზე ცოტად თუ ბევრად მიტკეცილხშირბეწვიანია, ქვედაზე — მოფენილია დაკლანხილი, აწეწილი ბეწვებით . . . . .

6. *S. Balansae* Boiss. et Kotschy

9. გვირგვინი მუქი წითელია ანდა ვარდისფერი ან მეწამული სხვადასხვა ელფერიით. 10

— გვირგვინი ყვითელიდან მოთეთრომდეა, ქვედა ტუჩი ხშირად მოწითალო ლაქებითაა 15

10. მცენარე მხოხავი ფესურითაა ან გრძელი მიწისქვეშა ყლორტებით, ფოთლები ძირთან გულისებრია 11

— მცენარეს არც მხოხავი ფესურა აქვს და არც მიწისქვეშა ყლორტები; ფოთლები ძირთან გულისებრი არ არის 13

11. მცენარე გრძელი მიწისქვეშა ყლორტებითაა; ყლორტების მუხლთშორისები შემოდგომაზე ტუბერივითაა გამსხვილებული. ფოთლები ლანცეტა ან მოგრძო ლანცეტა ფორმის, ძირთან ოდნავ გულისებრი, კიდებზე დაკბილულ-ხერხისებრი; ღეროსეული ქვედა და შუათანა ფოთლები მოკლესუნწიანია, მხოლოდ ზედა ან ყველა-მჯდომარეა. ღეროს ზედა ნაწილი და ჯამი მოფენილია მხოლოდ მარტივი ბეწვით. გვირგვინი ჭუჭყისფერ მეწამულია . . . . . 13. *S. palustris* L.

— მცენარე მხოხავი ფესურითაა; ფოთლები კვერცხისებრია, ძირთან ცოტად თუ ბევრად ღრმად გულისებრი, ყველა ფოთლი ყუნწიანია. ღეროს ზედა ნაწილი და ჯამი მოფენილია მარტივი და ჯირკვლოვანი ბეწვით, გვირგვინი მუქი წითელია 12

12. ფოთლები ჩვეულებრივ დიდი ზომისაა, 12 სმ-მდე სიგრძის, წვერზე ცოტად თუ ბევრად წარზიდული, კიდებზე მრგვალ-ხერხებილია; ღერო საკმაოდ მაგარია, 90 სმ-მდე სიგრძის, საერთო ყვავილენი გრძელია. ჯამის კბილები მოგრძო სამკუთხა ფორმისაა, გრძლად წაწვეტებული და საკმაოდ გრძელი წვერით დაბოლოებული, რომელიც თითქმის ჯამის მილის ტოლია . . . . . 11. *S. sylvatica* L.

— ფოთლები პატარა ზომისაა, 3—5 სმ სიგრძის, წვერზე მახვილია ან მობლავეო, კიდებზე მრგვალკბილა ან დაკბილულ მრგვალკბილა, ღერო სუს-

ტია, 60 სმ-მდე სიგრძის. ყვავილედი მოკლეა. ჯამის კბილები სამკუთხა, მოკლედ წაწვეტებული ან მოკლე წვეტით დაბოლოებული, მიღზე მოკლე

12. *S. trapesuntea* Boiss.

13. გვირგვინი მოვარდისფრო-იისფერია; ჯამის კბილები გრძლად და წვრილად სადგისისებრაა წაწვეტებული, ჯამის მიღზე 2—3-ჯერ გრძელი და მნიშვნელოვნად აღემატება გვირგვინს. ფოთლები მოგრძო ლანცეტა ან ხაზურ-ლანცეტა, თავსა და ბოლოში შევიწროებული, წვერზე მოზღაგვოა ან ოდნავ წაწვეტებული, ზედა ნახევარში სუსტად დაკბილული, სხვადასხვა სიგრძის სხივიანი ვარსკვლავისებრი შებუსვით; იშვიათად ფოთლები თითქმის მწვანეა და თხლად შებუსული . . . . . 2 *S. lavandulifolia* Vahl.

— გვირგვინი ვარდისფერია ან მეწამული, სხვადასხვა ელფერით; ჯამის კბილები მიღზე მოკლეა ან მისი ტოლი. ფოთლები ვიწრო ელიფსურია ან უკუკვერცხისებრი, ვარსკვლავისებრი ბეწვით შებუსული არ არის 14

14. პატარა ზომის ბუჩქებია; ფოთლები ვიწროა, მოგრძო ნიჩბისებრი ან ხაზური. ნახევრადჩრთობი 2-ყვავილიანია; გვირგვინი ვარდისფერია ან ღია მეწამულ-იისფერი . . . . . 1. *S. fruticososa* Bieb.

— მრავალწლოვანი მცენარეებია; ფოთლები უფრო დიდი ზომისაა, მოგრძო ელიფსურია ან უკუღანცეტა. ნახევრადჩრთობი 6—8, უფრო იშვიათად 10-ყვავილიანია; გვირგვინი იისფერ-მეწამულია . . . . .

15. *S. iberica* Bieb.

15. ერთწლოვანი, იშვიათად ორწლოვანი მცენარეებია. ჯამი მწვანეა, გრძელი დანაწევრებული და მოკლეჯირკვლოვანი ბეწვით შებუსული, რომელსაც ჩვეულებრივ მრავალი მჯდომარე ყვითელი ბეწვიც ურევია; ჯამის კბილები ვიწრო სამკუთხაა, გრძელ, შიშველ წვეტში წარზიდული; გვირგვინი მოთეთროა. ფოთლები მწვანეა, მოგრძო კვერცხისებრი ან თითქმის ელიფსური, კიდევებზე მრგვალ ან მრგვალ-ხერხებილა . . . . . 19. *S. annua* L.

— მრავალწლოვანი მცენარეებია. ნიშნები სხვანაირია 16

16. ჯამი ამოწეული ძარღვებითაა, მოფენილი გაფანტული, ცოტად თუ ბევრად გრძელი, გადახრილი დანაწევრებული ბეწვითა და მოთეთრო მჯდომარე ჯირკვლებით. ფოთლები საშუალო ზომისაა, კვერცხისებრი, კიდევებზე მსხვილ მრავალკბილა, ძირთან ოდნავ გულისებრია ან ირიბადაა გადაკვეთილი. გვირგვინი ყვითელია ან მკრთალი ყვითელი . . . . .

16. *S. odontophylla* Freyn

— ჯამის ძარღვები არაა ამოწეული, თითქმის მატყლისებრ ბანჯგვლიანია ან ცოტად თუ ბევრად ხშირშებუსულია დანაწევრებული ბეწვით და ასევე მოფენილია ყვითელი, მჯდომარე ჯირკვლებით. ფოთლები უფრო პატარა ზომისაა 17

17. ღეროსეული ფოთლები ლანცეტაა, მოგრძო ლანცეტა ან მოგრძო ელიფსური ფორმის, ძირთან შევიწროებული, წვერზე წაწვეტებული ან წვეტიანი. ჯამის კბილები ვიწრო და მოგრძო სამკუთხაა, გრძლად წაწვეტებული შიშველ წვეტში, ჯამის მილის ტოლი ან ოდნავ მასზე გრძელი, ჯამი შებუსულია არც ისე ხშირი გრძელი გადახრილი ბეწვით . . . . .

14. *S. atherocalyx* C. Koch

- ღეროსეული ფოთლები კვერცხისებრია, მოგრძო კვერცხისებრი, ნიჩბისებრ-კვერცხისებრი ან ელიფსური, ძირთან მომრგვალებული ან ცოტად მოკვეთვით რად ირიბად გადაკვეთილი ან ოდნავ კვერცხისებრი, წვერზე ბლაგვია ან მობლაგვო. ღერო ხშირშეფოთლილი 18
18. ჯამის კბილები სამკუთხა-ლანცეტაა, შიშველი, მოკლე წვერით დაბოლოებული, მილზე 2—2 $\frac{1}{2}$ -ჯერ მოკლე; კაკლუქები 2 $\frac{1}{2}$ მმ სიგრძისაა. ფოთლები ოდნავ დანაოჭებულია . . . . . 17. *S. maritima* Gouan.
- ჯამის კბილები ვიწრო სამკუთხა-ლანცეტაა, ეკლისებრ წაწვეტებული, თითქმის წვერამდე შებუსუსული, ჯამის მილზე ოდნავ მოკლე; კაკლუქები 1,5—1,75 მმ-მდე სიგრძისაა, ფოთლები გლუვია . . . . . 18. *S. pubescens* Ten.

Sect. 1. *Thamnostachys* Kapell. Род *Stachys* L. на Кавказе Моногр. сер. А, 4(1961)30—ჩვეულებრივ პატარა ზომის ფოთლებიანი ნახევრადბუჩქებია შიშველი ან ცოტად თუ მეტად მარტივი ბეწვით ხშირშებუსუსული. ნახევრადჩხროები 2—4-ყვავილიანია; თანაყვავილაკი პატარა ზომისაა, სადგისისებრია ან ხაზურ-სადგისისებრი, ზოგჯერ შეუმჩნეველი, ჩვეულებრივ მოთეთრო. გვირგვინი ჯამის კბილებს აღემატება.

Ser. 1. *Fruticulosa* e (Boiss.) Knorr. во Фл. СССР XXI (1954) 215. —Sect. *Stachyotypus* Boiss. § 6 Boiss. Fl. Or. IV (1879) 716, 735 ex p. emend. — ძლიერ დატოტვილი ნახევრადბუჩქებია, [მოკლე და სწორმდგომი ღეროებით; ფოთლები შიშველია ან ოდნავ შებუსუსული. მცენარე გაფარჩხულ დატოტვილი ან სწორმდგომი ტოტებიტაა. ჯამის კბილები თანაბარია ან თითქმის თანაბარი.

1. *S. fruticulosa* Bieb. Tabl. d. prov. App. (1798) 115; idem, Fl. Taur.—Cauc. II (1808) 51; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 486; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1849) 419; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 737; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 312; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 338; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 360 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 102 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 225; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 318; Капеллер Род *Stachys* на Кавказе. Моногр. сер. А. 4 (1961) 31; eadem в Опред. раст. Груз. I (1963) 425 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 371; Bhattacharjee in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 257.—*S. fruticulosa* var. *pubescens* Kapell. во Фл. Груз. VII (1952) 360 (georg.); Дєрвиз—Соколова Новости сист. высш. раст. (Ленинград) 14 (1977) 193.

2. 30 სმ-მდე სიმაღლის, გაფარჩხულტოტებიანი ნახევრადბუჩქებია; მცენარის მწვანე ნაწილები (ნორჩი ყლორტები, ფოთლები, ყვავილის ყუნწები, ჯამი) თხლად შებუსუსულია მოკლე ხუჭუჭა ბეწვით; ღეროსეული ფოთლები პატარა ზომისაა, მოგრძო ნიჩბისებრი, მოგრძო ელიფსური ან ხაზური, 7—12 მმ სიგრძისა და 2—3 მმ სიგანის, ძირთან შევიწროებული, მკდომარე, მხოლოდ ზედა ნახევარშია სუსტად დაკბილული, ბლაგვწვერიანი; თანაყვა-

ვილი ისეთივე ფორმისაა, როგორც ღეროსეული, მაგრამ უფრო პატარა ზომისაა, მახვილწვერიანია და ჩვეულებრივ კიდემთლიანი. ჩხროები 2-ყვავილიანია, ურთიერთ დაშორიშორებულნი; ყვავილები ყუნწიანია, ზოგჯერ თითქმის მჯღმარე; თანაყვავილაკები ძალიან პატარა ზომისაა, სადგისისებრი, თეთრი, სუსტად შებუსვლილი; ჯამი სწორია, სუსტად გამოჩენილი ძარღვებით, სწორი და შიშველი ხახით; ჯამის კბილები თითქმის თანაბარია, სამკუთხა-ლანცეტა ფორმის, წვერზე სადგისისებრ წაწვეტებული, მიღზე 2-ჯერ მოკლე, შიგნითა მხარეზე მოფენილი მოკლე ბეწვებით; გვირგვინი ვარდისფერია, ზედა ტუჩის ძირთან ორივე მხარეზე თითო მეწამული ფერის ზოლია. გვირგვინის მილი ჯამშია ჩამალული, ქვედა ნახევარი შიშველია, ზედა ნახევარში მოფენილია სუსტად დანაწევრებული გრძელი და ხშირი ბეწვით, რომლებიც ჩვეულებრივ ქვევითაა დახრილი; გადანაღლნი უფრო მოკლე და სუსტი შებუსვითაა; ზედა ტუჩი წვერზე ვიწრო და საკმაოდ ღრმადაა ამოკვეთილი, უფრო იშვიათად ოღნავ დაკბილულია; ქვედა ტუჩი ზედაზე გრძელია, მისი შუათანა ნაკვთი ოღნავ ამოკვეთილია. კაკლუბა უკუკვერცხისებრია, მუქი მურა ფერის, გლუვი, 3,75—4 მმ სიგრძის. V—VI.

აწერილია აღმოსავლეთ კავკასიონიდან და საქართველოდან: „Habitat in Caucasi Orientalis et Iberica lapidosis montis“.

იზრდება მშრალ, ღორღიან, თიხნარ ადგილებზე, ხშირად სუსტად დამლაშებულ ფერდობებზე, მთის ქვედადან შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: გლდანსა და მამკოლას შორის (ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, მცხეთაძე, ოდიშვილი); მცხეთასა და ბებრის ციხეს შორის (კაპელერი); მცხეთასა და შიომღვიმის მონასტერს შორის (ხინთიბიძე); კასპსა და იგოეთს შორის (სოსნოვსკი, მანდენოვა); სოფ. ქსანთან (ზედელმეიერი); შიომღვიმის ქედის სამხრეთის ფერდობი (შიშვინი; ვართაბეტინი; ხარაძე, ხინთიბიძე, ქუთათელაძე); მცხეთასა და საგურამოს შორის (სოსნოვსკი); 12 — კახ.; 13 — ქიზ.; შირაქი, პანტიშარას ხეობა (სახოკია); 14 — გარეკახეთი: თეთრი უდაბნო (ტროიცი); დავით გარეჯის მონასტერთან (ყავრიშვილი); უდაბნო (კაპელერი).

სსრკ: კავკასიონის აღმოსავლეთი ნაწილი, ცენტრალური და აღმოსავლეთი ამიერკავკასია.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. გარდა ტიბიური ფორმისა, ო. კაპელერის მიერ აღნიშნული შემდეგი სახესხვაობა: *Var. leptophylla* C. Koch in *Linnaea* XXI, 1 (1848) 694. — გვირგვინი უფრო დიდი ზომისაა, ფოთლები ხაზურია.

იზრდება ღორღიან ფერდობებზე მთის ქვედა სარტყელში სახეობის არეალში.

საქ. სსრ.: 13 — ქიზ.: შირაქი, ეშმაკის ხევი (ფომინი); პანტიშარას ხეობა (კაქულია); ელდარის ველი (კაქულია).

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. ეთერ-ზეთოვანი მცენარეა.

Sect. Ziedenia (Gled.) Benth. Lab. Gen. Sp. (1832—1836) 563 ex. p.— ნახევრადბუჩქებია პატარა ზომის ფოთლებით. ღერო, ჯამი და თანაყვავილაკები შებუსვლილია მარტივი, უკანა გადახრილი გრძელი და ჯირკვლოვანი მოკლე ბეწვით. ფოთლები მოფენილია ხშირი, ვარსკვლავისებრი ბეწვით, ამ უკანასკნელებს აქვთ სხვადასხვა სიგრძის სხივები, რომელთაგან გრძელი სხივებისაგან წარმოქმნილია აბრეშუმისებრი მიტყეცილი შებუსვა, მოკლესაგან ქეჩისებრი შებუსვა. ნახევარდქოლები 4—6 ყვავილიანია. თანა-

ყვავილაკები პატარა ზომისაა, ხაზურ-ჯაგრისებრი ან ხაზური. ჯამის კბილები მნიშვნელოვნად აღმატება გვირგვინს.

2. *S. lavandulifolia* Vahl. Symb. Botan. I (1790) 42; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 489; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1849) 481; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 743; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 313; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 339; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 361 (georg.); Макашвили. Фл. окр. Тбилиси II (1953) 103 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 228; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 321; Кареллер—Род *Stachys* L. на Кавказе. Моногр. сер. А. 4 (1961) 56; Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 373; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 386; Bhattacharjee in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 239.—*Sideritis calycantha* Bieb. Fl. Taug.-Cauc. III (1819) 393.

Is.: Макашвили. Фл. окр. Тбилиси II (1953) табл. СII; Фл. СССР XXI (1954) табл. XIII, рис. 2.

Ex.: Pl. or. exs. 293.

4. ნახევრად ბუჩქია, ტოტები ძირთან განეგებულა, რომლებიდანაც ვითარდება საყვავილე ღეროები და დამოკლებული უნაყოფო ყლორტები; საყვავილე ღეროები წამოწეულია და 20 სმ-მდე სიმაღლისა და მარტივია, შებუსუსული გრძელი, მარტივი, დანაწევრებული და უკან გადახრილი ბეწვითა და მოკლეჯირკვლოვანი ბეწვით; საყვავილე ღეროსა და უნაყოფო ყლორტების ფოთლები წაგრძელებული ან ხაზურლანცეტაა, თავსა და ბოლოში შევიწროებული, ყუნწიანი, კიდემთლიანი ან ზედა ნაწილში ხშირად სუსტად დაკბილული, წვერზე მობლავო ან ოდნავ წაწვეტებული, თითქმის პარალელური ან ქვედა მხარეზე გამოჩენილი ძარღვებით, ორივე მხარეზე (განსაკუთრებით ქვედაზე) თეთრია ან მოთეთრო ხშირი ვარსკვლავისებრი ბეწვისაგან; ვარსკვლავისებრი ბეწვის ერთი სხივი გრძელია, ხოლო 5—9 მოკლეა, ამასთანავე გრძელი სხივებისაგან შექმნილია მიტკეცილი აბრეშუმისებრი შებუსუსვა, ხოლო მოკლე სხივებისაგან ქეჩისებრი შებუსუსვა; გარდა ამისა, მოფენილია ძლიერ მოკლე ჯირკვლოვანი და მოყვითალო ან მომწვანო მჯდომარე ბეწვით; თანაყვავილი ელიფსურია, წაგრძელებულ-კვერცხისებრი ან ლანცეტა, მჯდომარე, წვეტიანი, ქვევითკენ გადახრილი, მოფენილი ვარსკვლავისებრი, გრძელი დანაწევრებული და მოკლე ჯირკვლოვანი ბეწვით, კიდებზე წამწამებიანია. ნახევარჩხროები 4—6-ყვავილიანია, ზედა — ურთიერთმიხლოვებულა, ქვედა — დაშორიშორებულა; თანაყვავილაკები პატარა ზომისაა, ხაზურ-ჯაგრისებრია, გრძელბეწვიანი; ჯამი სწორია, გრძელბეწვიანი სწორი ხახით, დანაწევრებული გრძელი ბეწვისაგან მოთეთროა; გარდა ამისა, ჯამი მოფენილია პატარა ზომის ჯირკვლოვანი ბეწვითა და მოყვითალო ან მომწვანო მჯდომარე ჯირკვლებით; ჯამის კბილები გადახრილია, თითქმის თანაბარზომის, აქვს ვიწრო ლანცეტა ძირი, რომელიც თანდათანობით გრძელ სადგისიებრ წვეტში გადადის; წვეტი 2—3-ჯერ გრძელია ჯამის მიღზე და მნიშვნელოვნად აღმატება გვირგვინს; გვირგვინი მოწითალო-იისფერია; გვირგვინის მილი ქვედა ნაწილში შიშველია, ზედაში — სუსტად შებუსუსული, მისი გადანაღუნი გარედან თხლად შებუსუსულია; ზედა ტუჩი წვერზე კიდემთლიანია ან ოდნავ ამოკვეთილი; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვით ცოტად თუ ბევრად აშკარად გამოსახული

ამონაცვეთითა ან იშვიათად კიდემთლიანია. კაკლუშა ფართო უკუკვერცხისებრი, მურა, წვრილად დაწინწკლული, თითქმის გლუვი, 3 მმ-მდე სიგრძის. $\sqrt{VI. 2n=34}$.

აწერილია აღმოსავლეთიდან: „Habitat in Oriente. Juxta herbarium Vaillantii descripti“.

ობრდება ქვიან ადგილებსა და ნახევებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში, იშვიათად გვხვდება სუბალპურშიც.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: თბილისი, თელეთის ქედი (სახოკია; ზედელმეიერი, გვიდმანი; სულაკაძე; კაპელერი; ქუთათელაძე; ხინთიბიძე; მცხვეთაძე; არხიპიანი; კაფიევი); თელეთის ქედის განშტოება, თაბორისი (კაპელერი); კოჯორი (ზედელმეიერი); თბილისი (პავირევი; მედვედევის ჰერბარიუმი); მცხეთა (სოსნოვსკი); თბილისის ბოტანიკური ბაღი (ვორონოვი); მცხეთასა და კარსანს შორის (კაპელერი); ატენის ხეობა, სოფ. ატენთან (ქიქოძე; ვორონოვი); თესამის ხეობა რკონის მონასტერთან (ქუთათელაძე, შხიანი); 19 „ მესხ.: ასპინძა, მდ. მტკვრის მარცხენა სანაპირო (ხინთიბიძე; ხინთიბიძე, მუყბანიანი); ოშორის ქედი (კოზლოვსკი); სოფ. ოთასა და დამალას შორის (კოზლოვსკი); ასპინძის მიდამოები აბანოებთან (ხინთიბიძე).

სსრკ: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.
საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ირ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. შეიძლება გამოყენებულ იქნას როგორც დეკორატიული მცენარე.

Sect. 3. *Eriostachys* Benth. Lab. Gen. Sp. (1832—1836) 534. — ღერო და ფოთლები შებუსუსულია მეტწილად მატყლისებრი, ბანჯგვლიანი ხშირი მარტივი ბეწვით ანდა შებუსუსა ქეჩისებრია. ფოთლები საშუალო ზომისაა, უფრო იშვიათად დიდია. ნახევრადჩხროები ჩვეულებრივ მრავალყვავილიანია, უფრო იშვიათად 6—10-ყვავილიანი. თანაყვავილაკები ბალახოვანია, მათში ყველაზე გრძელი — ლანცეტა ან ხაზური ფორმის, სიგრძით თითქმის ჯამის ან მისი ნახევრის ტოლია.

Ser. 1. *Lanatae* Knorr. ser. nov. во Фл. Груз. XI (1987) 238 in Addenda VI; во Фл. СССР XXI (1954) 200 (descr. ross). — ღერო ქეჩისებრი ან მატყლისებრი შებუსუსულია, უფრო იშვიათად ბანჯგვლიანი; ფოთლები ელიფსურია, ნიჩბისებრი, კვერცხისებრი ან ლანცეტა, ორივე მხარეზე ხშირშებუსული, ხშირად ცოტათი გასქელებული. ნახევრადჩხროები მრავალყვავილიანია.

3. *S. lanata* Jacq. Icon. Pl. rar. I (1781—1786) 11, tab. 107; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 50; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 463; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 718; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 311; idem, Опред. раст. Кавк. (1940) 338; Колак. Фл. Абх. III (1949) 60; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 344 (georg.); eadem, Род *Stachys* на Кавказе. Моногр. сер. А 4 (1961) 63; Колак. Растит. мир Колх. (1960) 319. — *S. byzantina* Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 271 non C. Koch.; Bhattacharjee in Davis. Fl. Turkey 7 (1982) 220 p. p.

4. მთელი მცენარე შებუსუსულია რბილი, კვერცხლისფერი ხშირი ბეწვით; ღერო პორიზონტალური ფესურითაა და ძირიდანვე წამოწეული, ზემოთ სწორ-

მდგომი, 60 სმ-მდე სიგრძის, მარტივია ან სუსტად დატოტვილი, ქეჩქეტიანი, ზუსტად ბუსული; ფესვთანური, ღეროსეული და უნაყოფო ყლორტების ფოთლები გლიფსურია, უფრო იშვიათად წაგრძელებულ ნიჩბისებრი, ყუნწში სოლისებრ შევიწროებული; მისი ყუნწი ფირფიტაზე ოდნავ მოკლეა; თანაყვავილი ღანცეტაა, მჯდომარე; ყველა ფოთოლი — კიდემლოტიანია ან ძალიან წვრილმრგვალებილია, ორივე მხარეზე ისევე როგორც ჯამი, მატყლისებრ აბრეშუმისებრ შებუსულია. ნახევრადჩხროები მრავალყვავილიანია, ზედა — ურთიერთ მიახლოებულია და მჭიდრო თავთავისებრ ყვავილედს ქმნის, ქვედა — დაშორიშორებულია; უფრო გრძელი თანაყვავილაკები ხაზურ-ღანცეტაა, სიგრძით ჯამის ნახევრის ტოლია, ყველა თანაყვავილაკი გრძელბეწვიანია; ჯამი ოდნავ შოხრილია, მისი ხახა ირიბია, ისევე როგორც ჯამის კბილები შეინიდან გრძელბეწვიანია; ჯამის კბილები სამკუთხა-ღანცეტაა, თანდათანობით წაწვეტილებული ან მოკლე წვეტით დაბოლოებული, ჯამის მიღზე 2—3-ჯერ მოკლე; გვირგვინი ვარდისფერია, მეწამული ელფერი; გვირგვინის მილი ჯამშია ჩამალული, გარეთა მხრიდან მხოლოდ ზედა ნაწილშია შებუსული, ვადანაღუნი გარეთა მხარეზე გრძელი და ხშირი ბეწვითაა. ასევე, გვირგვინის ხახა გარედან გრძელი და ხშირბეწვიანია; ზედა ტუჩი წვერზე არაა ამოკვეთილი, მომრგვალებულია. კაკულაში უკუკვერცხისებრია, მომურო, ძალიან წვრილად დაწინწკლული, თითქმის გლუვი ზედაპირით, 1 1/2 მმ სიგრძის. V—VII. 2n=30.

სახეობის კლასიკური ადგილი ავტორის მიერ არაა მითითებული. იზრდება მთის ქვედადან ზედა სარტყლამდე ტყის პირებზე, ნახტებზე, ბუჩქნარებს შორის, კლდეებზე, გზის პირებზე, მშრალ ადგილებზე და როგორც რუდერალური — ბაღებსა და მინდვრებში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: (მოგვეყავს ა. კოლაკოვსკის მიხედვით). სსრკ.: იმიერკავკ. (დალესტანი); ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ., ევრ. ნაწ. (ყირიმი და ვოლგის პირეთი).

საერთო გავრცელება: ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (აღმ. ნაწ.); ანატ.; შუა ევრ. (გაველურებულია და კიდევაც აშენებენ).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. როგორც აღენიშნეთ ამ სახეობის კლასიკური ადგილი ჟაკენის მიერ არ არის მითითებული. საქართველოსა და კერძოდ აფხაზეთისათვის იგი გვარ *Stachys L.*-ის მონოგრაფი. კაპელერს მოყვანილი აქვს ი. ვორონოვისა და შემდეგ ა. კოლაკოვსკის მიხედვით. აქვე უნდა დაფუძნოთ, რომ ა. კოლაკოვსკიმ «Флора Абхазии»-ს მეორე გამოცემის მეორე ტომში (1982) *S. lanata Jacq.* მოიყვანა *S. byzantica C. Koch*-ს სინონიმად.

ამ გვარის მონოგრაფის ო. კაპელერის მიხედვით (1961) *S. lanata Jacq.*-ს ახასიათებს ვერცხლისფერ-ქეჩისებრ შებუსული ღერო და ორივე მხარეზე ვერცხლისფერ-მატყლისებრ-აბრეშუმისებრ შებუსული ფოთოლი, *S. byzantica C. Koch*-ს კი მიტკეცილ შებუსული ღერო და თეთრად ქეჩისებრ შებუსული ფოთლის ქვედა მხარე, ხოლო ფოთლის ზედა მხარე ბეწვიანია და მწვანე. ზემოხსენებული განსხვავებული ნიშნების საფუძველზე ო. კაპელერს მიაჩნია მათი აღდგენა და დამოუკიდებელ სახეობებად განხილვა, რაც სრულიად მართებულად მიგვაჩნია.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. დეკორატიული მცენარეა. იზარება ხალხურ მედიცინაში, როგორც სისხლისდენის შემამჩრებელი საშუალება და ასევე კუჭის დაავადების შემთხვევაში. მისი თესლი 19—25%-მდე ზეთს შეიცავს.

4. *S. cretica* L. Sp. Pl. (1753) 581; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 749; Фомин Тр. Тифл. бот. сада VI, 2(1902) 58; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 311; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 338; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 344 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 102 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 201; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 310; Капеллер Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 68; eadem, в Опред. раст. Груз. I (1953) 423 (georg.); Капеллер в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 374.

Is.: Фл. СССР XXI (1954) табл. X, рис. 2.

4. მონაცრისფრო ხშირ ქეჩისებრ შებუსული მცენარეა, ზოგჯერ ფესვ-თანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები და უნაყოფო ყლორტების ფოთლები უფრო გრძელი მატყლისებრ აბრეშუმისებრი შებუსვითაა, ღერო სწორია, 60 სმ-მდე სიმაღლის, ჩვეულებრივ დატოტვილი; ფოთლები ვიწრო ელიფსურია ან მოგრძო ლანცეტა ფორმის, უფრო იშვიათად ხაზურ-ჩიხისებრი, ძირთან სოლისებრ შევიწროებული, კიდეებზე წვრილ მრგვალებილა; ფესვთანური და აგრეთვე უნაყოფო რიზეტა ფოთლები საკმაოდ გრძელყუნწიანია; ღეროსეული შუათანა და ზედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია, თითქმის მკდომარე; ყვავილ-თანური ფოთლები ლანცეტა ან სამკუთხა-ლანცეტაა, მკდომარე; ყველა ან მხოლოდ შუათანა ან ღეროსეული ზედა ფოთლები წვრილდაა დანაოჭებული და ხშირად ორივე ან მხოლოდ ზედა მხრიდან ქუჩყისფერ მწვანე. ნახევრადჩხრო-ები მრავალყვავილიანია, ურთიერთ დაშორიშორებული; უფრო გრძელი თანაყვავილაკები ლანცეტაა, ეკლისებრი წვეტით, სიგრძით ჯამის კბილების ძირამდე აღწევენ, ყველა თანაყვავილაკი ბანჯგვლიან ბეწვიანია; ჯამი სწორია, ირიბი ხახით; ხახა და ჯამის კბილები შიგნითა მხრიდან მოფენილია გრძელი ბეწვით; ჯამის კბილები ოდნავ უთანაბროა, სამკუთხა-ლანცეტა ფორმის, შიშველ ფხაშია წაწვეტებული, რომელიც ჯამის შებუსული ნაწილიდან ამოშვერილია და 2—2, 25-ჯერ მოკლეა ჯამის მიღზე; გვირგვინი მოვარდისფრო-იასამნისფერია, ჯამში ჩამალული; გვირგვინის მილი გარედან შიშველია; გადანალენი გარედან გრძელბეწვიანია; ზედა ტუჩი წვერზე კიდემთლიანია, ამოკვეთილია ან ოდნავ დაკბილული. კაკლუქა ფართო უკუკვერცხისებრია, მომურო, წვრილად დაწინწკლული, თითქმის გლუვი, 2—2, 25 მმ სიგრძის. V—VII.

აწერილია კრიტოსის კუნძულიდან: «Habitat in Creta» (Herb. Linn. 736/6).

იზრდება დაბლობებზე და მთის ქვედა სარტყლის შპრალ ფერდობებსა და ბუჩქნარებში.

საქ. სსრ.: 5 — იმერ.: იმერეთი (სულაკაძე); 8 — სამხრ. ოს. (საქართველოს ფლორა); 9 — ქართ.: მცხეთა (ფომინი); 10 — მთიულ.: დუშეთსა და ანანურს შორის (პავირევი); 19 — მესხ.: ახალციხე, მდ. ფოცხოვის მარცხენა მხარე (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); საფარის მონასტრის გზაზე (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); ახალციხე (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ადიგენსა და ზარზმას შორის (იგიენი); წნისსა და აწყურს შორის (სოსნოვსკი); ოშორის ქედი, აწყურისაკენ (კოზლოვსკი); ს. კლდეს მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე; ხინთიბიძე); ოთასა და დამალას

შორის (კოზლოვსკი); დამალა (კოზლოვსკი); ქისათიბი (კოზლოვსკი);
ხესა და ქისათიბს შორის (კოზლოვსკი).

სსრკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).
საერთო გავრცელება: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზია; ერაყი.

5. *S. germanica*. L. Sp. Pl. (1753) 581; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 49; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 464 ex p.; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1949) 411 ex p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 720 ex p.; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 312; idem. Опред. раст. Кавк. (1949) 338; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 61; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 345 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1952) 102 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 201; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 310; Колак. Растит. мир Колх. (1960) 320; Капеллер Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 72; eadem, в Опред. раст. Груз. I (1964) 424 (georg.); Капеллер в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 375; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 272.

4. ღერო წამოწეული ძირითაა, სწორმდგომი, 1 მ-მდე სიმაღლის, ჩვეულებრივ დაუტოტავი, მატყლისებრ თეთრად შებუსხული; ღეროსეული ფოთლები მოვრძო კვერცხისებრია, მოკლესუნწიანი, ქვედა — ძირთან ცოტად თუ ბევრად გულისებრია, ზედა — მომრგვალებულძირიანია; თანაყვავილი ლანცეტაა, მკდომარე, ნახევრადჩხროებს აღემატება; ყველა — კიდევებზე მრგვალკბილაა, მონაცრისფრო-მწვანე, ზედა მხარეზე მიტყეცილ ხაოიან ბეწვიანია, ქვედა მხარეზე უფრო ხშირი და რბილი მატყლისებრი შებუსხვითაა. ნახევრადჩხროები მრავალყვავილიანია, ზედა ნახევრადჩხროები ურთიერთ მიახლოებულაა, ქვედა — დაშორიშორებულაა; უფრო გრძელი თანაყვავილაკები ლანცეტაა, ჯამის ტოლი, ყველა თანაყვავილაკი გრძელბეწვიანია; ჯამი ოდნავ მოხრილია, ირბი ხახით, მწვანე, ხაოიან მატყლისებრ შებუსხული და მოფენილი ყვითელი მკდომარე ჯირკვლებით; ჯამის ხახა, ისე როგორც ჯამის კბილები შიგნიდან გრძელი, ხშირი თეთრი ბეწვებითაა; ჯამის კბილები სამკუთხა-ლანცეტაა, მოკლედ ეკლისებრ წაწვეტებული, კიდევებზე ჯირკვლები არ აქვს; სამი ზედა კბილი მნიშვნელოვნად გრძელია ქვედაზე, ქვედა — ძალიან მოკლეა; გვირგვინი მოვარდისფრო-ლილისფერია, ზოგჯერ ოდნავ წითელი, ჯამის მიღში ჩამალული; გვირგვინის მილი გარედან შიშველია, ხოლო მისი გადანალენი გარედან ხშირ გრძელ ბეწვიანია; ზედა ტუჩის ბეწვები გრძელია; ზედა ტუჩი წვერზე კიდემთლიანია ან ოდნავ ამოკვეთილი, ოდნავ მოკლეა ქვედაზე. კაკლუჭა უუკვერცხისებრია, მუჭი მურა, წვრილად დაწინწკლული, თითქმის გლუვი, 2,25 მმ სიგრძის. V—VII. 2n=30.

აწერილია დასავლეთ ევროპიდან: «Habitat in Germania, Anglia, Gallia» (Herb. Linn. 736/4).

იზრდება ტყის პირებზე, ველობებზე, ბუჩქნარებში ბალახოვან ფერდობებსა და რუდერალურ ადგილებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: ყველა რაიონში.

სსრკ.: ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელება: შუა და ატლანტიკური ევროპა; ხმელთაშუაზღვ. მწი. (დასავლეთი რ-ები და ბალკ.).

სამეურნეო მნიშვნელობა. ეთერზეთოვანი და თაფლოვანი მცენარეა.

6 . S. Balansae Boiss. et Kotschy ex Boiss. Fl. Or. IV (1879) 722; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 311; idem, Определ. раст. Кавк. (1949) 338; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 61; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 346 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 204; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 314; Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 196; Колак. Растит. мир Кавк. (1961) 320; Капеллер Род Stachys L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 80; eadem, в Определ. раст. Груз. I (1964) 424; Капеллер в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1965) 375; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 271; Bhattacharjee in Davis. Fl. Turkey 7 (1982) 211; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 362.

2. ღერო სწორია, 1 მ-მდე სიმაღლის, მარტივი ან ოდნავ დატოტვილი, მონაცრისფრო, იშვიათად მოთეთროა გრძელი, ხშირი, ოდნავ დაკბილული ბეწვებისაგან, ხშირად ხაოიანბეწვიანია; ფოთლები გრძელია, ფართო ლანცეტა (მხოლოდ 1—2 სულ ზედა ფოთოლი მოგრძო კვერცხისებრია და მნიშვნელოვნად დაპატარავებული), ძირთან ცოტად თუ ბევრად გულისებრი, კიდეებზე მრგვალებილა ან დაკბილულ-მრგვალებილა; უნაყოფო ყლორტების ფოთლები ისე როგორც ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები, საკმაოდ გრძელყუნწიანია, წვერზე ბლაგვია ან მობლაგვო; ღეროსეული — უფრო მოკლეყუნწიანია და წვეტიანი, ზედა — თითქმის მჯდომარეა და წვეტიანი; ყვავილთაღური ფოთლები ლანცეტაა, მჯდომარე, წვეტიანი, ქვედა — აშკარად დაკბილულია, ნახევრადხსროებს აღემატება, ზედა — კიდემთლიანია და ნახევრადხსროების ტოლი; ყველა თანაყვავილი ზედა მხარეზე შებუსუსულია გრძელი ცოტად თუ ბევრად ხშირი მიტკეცილი ბეწვით, ქვედა მხარეზე ჩვეულებრივ ხშირი დაკლანილი აწეწილებეწვიანია, კიდეებზე ხშირად მოფენილია მცირერიცხოვანი ჭირკვლოვანი ბეწვით. ნახევრადხსროები მრავალყვავილიანია, დაშორებულნი ან ზედა-ურთიერთ მიახლოებული; ყველაზე გრძელი თანაყვავილაკები ხაზურია, უფრო იშვიათად ლანცეტა-ხაზური, ჯამის მიღის ტოლი, ყველა თანაყვავილაკი გრძელბეწვიანია, კიდეებზე ზოგჯერ მცირე ჭირკვლოვანბეწვიანი; ყვავილები ხშირად გრძელყუნწიანია; ჯამი თითქმის სწორია, ირიბი ხახით, მუქად შეფერილი; მოფენილია ხშირი, გრძელი, მორუხო ან მოთეთრო ბეწვით, ხშირად ხაოიანი შებუსუსითა; ჯამის ხახა ისე როგორც ჯამის კბილები შიგნიდან მოფენილია გრძელი ბეწვებით; ჯამის კბილები ჩვეულებრივ სამკუთხა-კვერცხისებრია, უფრო იშვიათად სამკუთხა-ლანცეტა, მოკლე წვეტიანი, 2—2.1/2-ჯერ მოკლეა მილზე, კიდეებზე ყოველთვის ცოტად თუ ბევრად მრავალი ჭირკვლოვანი ბეწვითაა, დაყვავილებს შემდეგ ოდნავ მოხრილი; ზედა სამი კბილი ცოტათი გრძელია ქვედაზე; გვირგვინი მოვარდისფერი-ლანცეტისებრია, ზოგჯერ მოწითალო ელფერი. ჯამში ჩამალული მილთ; გვირგვინის მილი გარეთა მხრიდან შიშველია, ხოლო გადანაღუსი შებუსუსულია გრძელი ბეწვით; ზედა ტუჩი წვერზე კიდემთლიანია ან ამოკვეთილი, ქვედაზე ოდნავ მოკლეა და შებუსუსული. კაკლუქები უკუკვერცხისებრია, ყომრალი ფე-

რის, ძალიან წვრილად დაწინწკლული, თითქმის გლუვი 2,1/2 მმ სიგრძის, VI—VII.

აწერილია რამდენიმე ადგილიდან: «Habitat in Schistosis alpinum prope Musch inter Astragalos 7500' (Ky. 441); in monte Juldisdagh Galatiae (Wied.); in graminosis Beritdagh Cataoniae 6000' (Hauskn.); in collibus prope Baibut (Bourgh.); in monte Aslandagh Cappadociae (Bal.)».

იზრდება ბუჩქნარებში, ღორღიან ფერდობებზე, მეჩხერ ტყეებსა და მშრალ მდელოებზე ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყელში.

- საქ. სსრ.: ყველა რაიონში.
- სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმ).
- საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ცენტრ. და აღმ. ნაწ.); ჩრდ. ირ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. გარდა ტიპური ფორმისა, მოყვანილია სახესხვაობა — Var. *latifolia* Kuzn. in Herb. — ფოთლები უფრო დიდი ზომისაა და ფართო: ქვედა ფოთლები ჩვეულებრივ წაგრძელებულ კვერცხისებრია, შუათანა და ზედა ღეროსეული ფოთლები წაგრძელებულ კვერცხისებრია ან კვერცხისებრი.

საქ. სსრ.: 3 — რაჭა-ლეჩხ.: მთა შაქრისთავი (კემულარია-ნათაძე); 4 — სამეგრ.: სოფ. მუხურასა და კურზუს შორის (სოსნოვსკი); 9 — ქართ.: კოჯორი (სოსნოვსკი; კაპელერი); კოჯორი, ქეროლი (მაყაშვილი, გავრილენკო); ბაკურანი, კონტა (კოზლოვსკი); 16 — თრიალ.: თეთრიწყარო, ბედენი (იგივე).

Ser. 2. *Spectabiles* Knorr. ser. nov. во Фл. Груз. (1987) 238 in Addenda VI; во Фл. СССР XXI (1954) 202 (descr. ross.) — ღერო მატყლისებრ შებუსხულია ან ცოტად თუ ბევრად გრძელ ბანჯგვლიან ბეწვიანია, ფოთლები კვერცხისებრიდან — ფართოლანცეტამდე ფორმისაა, აშკარად ორფერი: ზედა მხარეზე მწვანეა, მიტკეცილ ბეწვიანი, ქვედაზე — მორუხო ქეჩისებრი შებუსხვითაა. ნახევრადჩხრები მრავალყვავილიანია.

7. *S. spectabilis* Choisy ex DC. Mem. Soc. Phys. Generae I (1923) 457; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 723; Гросср. Фл. Кавк. III (1932) 312; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 338; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 349 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 202; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 313; Капеллер, Род *Stachys* L. на Кавказе, моногр. сер. А 4 (1961) 85; eadem в Опред. раст. Груз. (1963) 423 (georg.); Капеллер в Гросср. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 375; Bhattacharjee in Davis, Fl. Turke 7 (1982) 222 excl. syn. *S. spectabiliformis* Kapeller; Reching. Fl. Iran. № 150 (1982) 364.—*S. hypoleuca* C. Koch in *Linnaea* XXI (1848) 688.—*S. elata* C. Koch l. c. 687.

4. ღერო სწორია, 120 სმ-მდე სიმაღლის, მარტივი ან დატოტვილი, გაფარჩხულ ბანჯგვლიანბეწვიანი; ღეროსეული ფოთლები დიდი ზომისაა, კვერცხისებრი ან წაგრძელებულ-კვერცხისებრი, კიდეზე დაკბილულ-ხერხკბილა, წვეტიანი; ქვედა და შუათანა ფოთლები ძირთან კვერცხისებრია, ცოტად თუ ბევრად გრძელყუნწიანი, ზედა — მომრგვალებული ძირითაა, მოკლეყუნწიანი ან თითქმის მკდომარე; თანაყვავილი რომბულ-კვერცხისებრიდან რომბულ-ლანცეტამდე, მკდომარე, წვერში გრძლად წარზიდული, ხშირად წვეტით დაბოლოებული, კიდეებზე ოდნავ დაკბილული ან კიდემთლიანი, ყველა — ცოტად

თუ ბევრად აშკარად ორფერია; ზედა მხარეზე მწვანე, მიტკეცილებწვიანი, ქვედა — მორუხო-ქეჩისებრი ან ხშირბეწვიანი. ნახევრადჩხროები მრავალწველიანი, ზედა — ჩვეულებრივ ურთიერთმიახლოებული, ქვედა — დაშორირებული; უფრო გრძელი თანაყვავილაკები ხაზურია, გრძლად წაწვეტებული, ჯამზე ცოტათი მოკლე, ყველა თანაყვავილაკი გრძელბეწვიანია; ჯამი სწორია, გაფარჩხულ ბანჯგვლიანბეწვიანი; თითქმის სწორი ხაზით, ჯამის ხაზა, ისევე როგორც ჯამის კბილები, შიგნით გრძელი ბეწვითაა მოფენილი; ჯამის კბილები თითქმის ერთნაირია, სამკუთხა ძირიდან გრძლად ეკლისებრაა წაწვეტებული, ცოტათი მიღზე მოკლეა, დაყვავილების შემდეგ ოდნავ გადაღუნული; გვირგვინი მუქი წითელია ან მეწამული, ჯამში ჩამალული შიშველი მილით და დიდი ზომის, გარედან საკმაოდ გრძელბეწვიანი გადანაღუნით; ბეწვი ზედა ტუჩს არ აღემატება; ზედა ტუჩი ოვალურია, წარზიდული, წვერში შევიწროებული, წაწვეტებული, ან ოდნავ ამოკვეთილი. კაკლუშები უქავევრცხისებრია, მკრთალი მურადან-მუქმურამდე ფერის, ძლიერ წერილად დაწინწკლული ზედაპირით, თითქმის გლუვი, 2,25—2,75 მმ სიგრძის. VI—VIII.

აწერილია გორენკის ბოტანიკურ ბაღში თესლით აღმოცენებული მცენარის მიხედვით, რომელიც ვაგზავნილი იყო ფიშერის მიერ.

იზრდება ტყის ველობებზე, მდელოებზე, მინდვრებსა და ხეებში მთის ქვედადან ზედა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 8 — სამხ. ოს.: გნუხის ხეობა, ხანი-ყოთი (ე. და ნ. ბუში); მდ. ესინის სათავეები, სოფ. გორგას მიდამოები (იგივენი); 9 — ქართ: ბაკურია, მდ. ბორჯომელას ხეობა (კოზლოვსკი); ბაკურიანის მიდამოები (მიშჩენკო); ცხრა-წყარო (კოზლოვსკი); 10 — მთიულ.: გუდამაყრის ხეობა (მედვედვის ჰერბარიუმიდან); 12 — კახ.: ლავოდები, ქოჩალო (კოზლოვსკი; დოლუხანოვი; პაბავა); 14 — გარეკახ.: სოფ. გომბორის მიდამოები (ტროფიმოვი); იალნო (მედვედევი; ვავრილენკო); 16 — თრიალ.: მანგლისი (ზედელმეიერი); ბედენის პლატო (უტკინი); სოფ. ყარა-ბულაღთან (კეცხოველი); თეთრი წყარო (ახტულაღი, გომერის მთა [ქიქოძე]); 19 — მესხ.: სოფ. ხერთვისთან (კოზლოვსკი).

სსრკ.: იმიერკავკ.: (ვენტრ. და აღმ. ნაწილი); ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ. საერთო ვავრცელ.: აღმ. ანატ.; ირ. (დას. ნაწ.); ერაყი.

8. *S. spectabiliformis* Kapell. Зам. сист. георг. раст. (Тбилиси) 16 (1951) 14; eadem, во Фл. Груз. VII (1952) (georg.) 350; Кюорринг во Фл. СССР XXI (1954) 207; Капеллер, Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 90; eadem в Опред. раст. Груз. II (1963) 424; eadem, в Гроссг. Фл. Кавк. VII (1967) 376.

2. ღერო სწორია, 60—100 სმ სიმაღლის, მარტივია ან დატოტვილი; ღეროს ქვედა ნაწილი ცოტად თუ ბევრად ხშირბეწვიანია, ზედა ნაწილში დატოტვილი და მოკლე ბანჯგვლიანი მიტკეცილი, შებუტვისაგან მონაცრისფროა; ღეროსეული ფოთლები საშუალო ზომისაა, კვერცხისებრია ან ფართო ლანცეტა, კიდებზე ბლაგვხერხებილა, წვეტიანი ან წაწვეტებული; ქვედა და შუათანა ღეროსეული ფოთლები ძირთან ცოტად თუ ბევრად კვერცხისებრია, ყუნწიანი; მისი ყუნწები ფირფიტაზე 2—4-ჯერ მოკლეა; ზედა ფოთლები მობრგვალელებული ძირითაა და უფრო მოკლე ყუნწებზე სხედან; თანაყვავილი

მკდომარეა, ქვედა მათგანი ისეთივე ფორმისაა, როგორც ღეროსებულ უფრო პატარა ზომისაა, სუსტად დაკბილული, ზედა რომბულკვერცხისებრია ან ლანცეტა. წვერზე წარზიდული, კიდემთლიანი, ყველა ფოთოლი — აშკარად ორფერია: ზედა მხარეზე მწვანე და მიტყეცილებეწიანი, ქვედაზე — მონაცისფრო, თხლად ქეჩისებრ შებუსებული ან ხშირბეწიანი. ნახევრადჩხროები მრავალყვავილიანია, ზედა ურთიერთ მიახლოებულია, ქვედა — დაშორიშორებული; ყვავილის ყუნწები მოკლეა, გრძელბეწიანი, უფრო გრძელი თანყვავილაკები ლანცეტა-ხაზურია, ჯამის მილის ტოლია და გრძელბეწიანი; ჯამი სწორია, თითქმის სწორი ხახით, გრძელი, ხშირი, აბრეშუმისებრი მიტყეცილი ბეწვისაგან მოთეთროა; ჯამის ხახა და ჯამის კბილები შიგნითა მხრიდან მოფენილია გრძელი ბეწვით; ჯამის კბილები თითქმის ერთნაირია, ცოტად თუ ბევრად ვიწროსამკუთხა, მოკლევწეტიანი ან წაწვეტებული, თითქმის ორჯერ მოკლეა ჯამის მილზე; გვირგვინი მოვარდისფრო-ლილისფერია ან ოდნავ მეწამული, ჯამის მილში ჩამალული; გვირგვინის მილი ვარდნად შიშველია, ხახა პატარა ზომისაა, გრძელი და ხშირი ბეწვით შებუსებული; გვირგვინის ზედა ტუჩი ოდნავ ამოკვეთილია, უფრო იშვიათად ამონაკვეთი არ აქვს. კაკულჭები უკუკვერცხისებრია. მუჭი მურაფერის, თითქმის გლუვი, 2 მმ-მდე სიგრძის. VII—VIII (სურ. 8).

აწერილია ჯავახეთიდან.

Тури: Джавахетия. Ахалкалаский район, на берегу реки Тапарван-чай. 17 VII 1924. О. Задельмейр (ТВИ!).

იზრდება ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებსა და ხეობებში.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: ბორჯომის მიდამოები, საღ. საყოჭავი (კოზლოვსკი); 18 — ჯავახ.: ახალქალაქის რაიონი, სოფ. ვარგავეის მიდამოები (მაყაშვილი); სოფ. ბაღხოსთან (მაყაშვილი); ახალქალაქის მიდამოები, მდ. თაფარაგენის სანაპიროზე; მდ. თაფარაგენის ხეობა, ახალქალაქიდან ახლოს (გროსპეიმი); ტბა ხანჩალ-გელის ნაპირას (ზედელმეიერი); ხოზაპინის ტბის მიდამოები (რადე); მალა-თაფის ტბის მიდამოები (ზედელმეიერი); 19 — მესხ. ასპინძის რაიონი, სოფ. ნიალას მიდამოები (სოსნოვსკი).

სსრკ.: ამიერკავკ.: სომხ.

საერთო გავრცელ.: ჩრდილო-აღმ. და აღმ. ანატ.

Ser. 3. Persicae Knorr. ser nov. во Фл. Груз. (1987) 238 in Addenda VI; во Фл. СССР XXI (1954) 207. (descr. ross.).—ფოთლები წაგრძელებული კვერცხისებრიდან-მომრგვალოკვერცხისებრამდეა, ძირთან ცოტად თუ ბევრად ღრმად გულისებრი. ნახევრადჩხროები მრავალყვავილიანია. ჯამი ცოტად თუ ბევრად აშკარად ორტუჩია.

©. 9. S. macrophylla Albov. Prodr. (1895) 202; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 311; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 338; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 60; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 351 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 208; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 196; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 320; Капеллер Род Stachys L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 97; eadem в Опред. раст. Груз. 2, VII (1967) 376; eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, II (1967) 376; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 272.

Is.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 323.

2. ფესურა მხოხავია; ღერო სწორია, 120 სმ-მდე სიგრძის, მარტივად მოკლეთობიანი, რბილ და გაფარჩხულბეწვიანი ან ბანჯგელიანი შებუსებით (ბეწვი არ არის დანაწევრებული ან ოდნავ დანაწევრებულია): ზედა ნაწილში, უპირატესად ყვავილედებში აქვს უფრო მოკლე ჯირკვლოვანი ბეწვიც; ღეროსეული ფოთლები დიდი ზომისაა, 18 სმ-მდე სიგრძის, 11 სმ სიგანის, კვერცხისებრი ან მომრგვალო კვერცხისებრი, გულისებრი ძირით. კიდეებზე მრგვალებილა. ზედა მხარეზე მუქი მწვანე, ქვედაზე — უფრო ღია ფერის, წვერზე ოდნავ წაწვეტებული, ორივე მხარეზე რბილ-მიტკეცილებეწვიანი, ქვედაზე — უფრო ხშირბეწვიანი; ქვედა ფოთლები საკმაოდ გრძელყუნწიანია, შუათანა — უფრო მოკლეყუნწიანი, ხოლო ზედა — მჯდომარე ან თითქმის მჯდომარე; თანაყვავილი კვერცხისებრია ან წაგრძელებულკვერცხისებრი. მჯდომარე, კიდეებზე წვერილებილა ან კიდემთლიანი, წვეტიანი, მარტივი და ჯირკვლოვანი ბეწვით მოფენილი; ნახევრადჩხროები მრავალყვავილიანია, ზედა — ურთიერთმიახლოებული, ქვედა — დაშორიშორებული ან ყველა დაშორიშორებულია; უფრო გრძელი თანაყვავილიაკები ლანცეტა-ხაზურია ან ხაზური, სიგრძით ჯამის ნახევრის ან ჯამის კბილების ტოლია, ყველა თანაყვავილიაკი ბეწვიანია; ყვავილები მოკლეყუნწიანია; ჯამი სწორია, ცოტად თუ ბევრად ორტუჩა, ირიბი ხაზით, მოფენილი მარტივი, გრძელი და მოკლე ჯირკვლოვანი ბეწვით; ჯამის ხაზა გრძელ მეჩხერბეწვიანია; ჯამის კბილები სამკუთხა-ლანცეტა, მოკლედ ეკლისებრ წაწვეტებული, ზედა კბილები ზემოთ შეზრდილია და ცოტათი მოკლეა ქვედაზე, მიღზე ორჯერ მოკლე, ჯამის ყველა კბილი შიგნითა მხრიდან მოფენილია მეჩხერი ჯირკვლოვანი ბეწვით; გვირგვინი ვარდისფერია, ჯამში ჩამალული მილით, რომელიც ქვედა ნაწილში გარედან შიშველია; ხაზა გარედან გრძელ და ხშირბეწვიანია; გვირგვინის ზედა ტუჩი მომრგვალებულია, შესამჩნევად მოკლეა ქვედაზე, წვერზე — კიდემთლიანი. კაკლუჭა მომრგვალო უკუკვერცხისებრია, მუქი მურა ფერის, ძლიერ წვრილად დაწინწყლული, 2,5 მმ სიგრძის. VI—VIII (სურ. 9).

აწერილია აფხაზეთიდან.

Турпиз: Гора Астисм по дороге к Чедыму, на высоте около 3000', Июль, 1889. Н. Альбов (ТВИ!).

იზრდება ღორღიან ფერდობებსა და მშრალ მდელოებზე მთის ქვედადან ზედა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: მდ. ბზიფის ხეობა, ხიდიდან 2 კლ-ის დაშორებით (კოლაკოვსკი); სოფ. დურიშის მიდამოები (მდ. ხიპტის ხეობა) (ფურცხვანიძე); სოფ. გუმისტასა და ანდრეევკას შორის (მალევი); ვუდალთის რაიონი, ხაბოს ხეობა (იაბროვა); მდ. გუმისტას ხეობა (ნიკოლაევი); მთა ასტიუმი, ჩედიშის გზაზე (ალბოვი); სოხუმი (ტატარინოვი); მდ. მაჭარკას ხეობა (ვორონოვი); ბეწკირის ხეობა (ვორონოვი); 7 — აჭარ.: სოფ. ჩაქვის მიდამოები (კოზლოვსკი).

Ser. 4. *Setiferae* Knorr. ser. nov. во Фл. Груз. XI (1937) 238 in Addenda VI; во Фл. СССР XXI (1954) 211 (descr. ross.). — მცნარე ცოტად თუ ბევრად ხშირბეწვიანია. ფოთლები ლანცეტა ან მოვრბო-ლანცეტა, წვერზე ჯაგრებით. ნახევრადჩხროები 6—10 ყვავილიანია.

10. *S. setifera* C. A. Mey. Verz. Pfl. Cauc. (1831) 34; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 466; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1849) 412; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 724 (Syn, excluso); Грощер. Фл. Кавк. III (1932) 310; idem,

Опред. раст. Кавк. (1949) 337; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 64; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 350 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 211; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 315; Капеллер, Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 99; Колак. растит. мир Колх. (1961) 320; idem. Фл. Абх. 2, II (1982) 274; Bhattacharjee in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 229; Reehinger Fl. Iran. № 150 (1982) 365.

4. მთელი მცენარე ხშირ და რბილგაფარჩხულბეწვიანია, გარდა ამისა, მოფენილია გრძელი დანაწევრებული და წვრილი ჯირკვლოვანი ბეწვით, მწვანე ან მონაცრისფრო; ღერო სწორმდგომია, 10 სმ-მდე სიგრძის, დაკლაკნილი, დატოტვილი; ღეროსეული და ქვედა ყვავილთანური ფოთლები ლანცეტაა, მომრგვალებული ძირით, თითქმის მჯდომარე, ზედა ნახევარში კიდებზე სუსტად წვრილბილია, წვერზე მობლაგვო ან ოდნავ წაწვეტებული, ზედა ყვავილთანური ფოთლები რომბულ-კვერცხისებრია, წვერზე წარზიდული, კიდემთლიანი; ყველა ღეროსეული და ყვავილთანური ფოთლები წვერზე მოყვითალო ჯაგრებიანია. ნახევრადჩრბოები 6—10-ყვავილიანია, დაშორიშორებულნი; თანაყვავილაკები ბეწვიანია, ხშირად ადრე ცვივა, უფრო გრძელი თანაყვავილაკი ხაზურ-ლანცეტაა, ეკლისებრ წაწვეტებული, ჯამის მილის ტოლია ან ოდნავ მასზე გრძელი; ჯამი სწორია, სწორი და თითქმის შიშველი ხახით; ჯამის კბილები თითქმის ერთნაირია, სამკუთხა, ეკლისებრ წაწვეტებული, ძილზე, თითქმის 2-ჯერ მოკლე, შიგნითა მხრიდან ხშირი ბეწვით მოფენილი, დაყვავილების შემდეგ ოდნავ გადახრილი; გვირგვინი პატარა ზომისაა, ვარდისფერია ან ქუქყისფერწითელი, ჯამში ჩამალული, გარეთა მხრიდან შიშველი მილითა და მოკლებეწვიანი ხახით; ზედა ტუჩი ძალიან მოკლეა, თითქმის 2-ჯერ მოკლე ქვედაზე, წვერზე კიდემთლიანი ან ოდნავ ამოკვეთილი. კაკლუქა მომრგვალო უქუ-კვერცხისებრია ან ფართო ელიფსური, მოყავისფრო, ძალიან წვრილად დაწინწკლული, თითქმის გლუვი, 2 მმ სიგრძის. VI—VII.

აწერილია თალიშიდან: «Prope pagum Swant C. A. Mey».

იზრდება ტყიან ადგილებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ. (მოგვეყავს ა. კოლაკოესკის მიხედვით).

სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ. (თალიში); შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ირ.; ავღანისტანი.

Sect. 4. H. *Stachys*.—Sect. *Eustachys* Briq in Engl. u. Prantl, Naturl. Pflanzenfam. IV 3a (1897) 262 ex p.—მრავალწლოვანი, ორწლოვანი ან ერთწლოვანი მცენარეებია, შიშველი ან ცოტად თუ ბევრად ხშირშებუსული, უფრო იშვიათად თითქმის ბანჯგვლიანია. ბეწვები მარტივია. ფოთლები საშუალო ზომისაა. ნახევრადჩრბოები 6-ყვავილიანია, იშვიათად 2—4 ან 8-ყვავილიანი. თანაყვავილები ძალიან პატარა ზომისაა, სადგისისებრი ან ჯაგრისებრი, ჩვეულებრივ მოცეთრო.

Ser. I. *Sylvaticae* (Boiss.) Knorr. ser. nov. во Фл. Груз. XI (1987) 238 in Addenda VI; во Фл. СССР XXI (1954) 215.—Sect. *Stachyotypus* Boiss. Fl. Or. IV (1879) 715, 726 ex. p.—ღერო ბალახოვანია; ფოთლები კვერცხისებრ-გულისებრია. თანაყვავილაკები ჯაგრისებრია (ხშირად განუფითარებელი). გვირგვინი წითელია.

11. *S. sylvatica* L. Sp. Pl (1753) 580; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 49; Benth. Lab. Gen. Sp. (1832—1836) 541; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 469; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1849) 413; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 726 ex. p.; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 314; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 339; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 62; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 352 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 103 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 215; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 315. Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 198; Капеллер, Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А (1961) 101; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 319; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1963) 425 (georg.) eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 377; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 274 Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 368; Bhrattacharjee in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 230.
Exs.: ГРФ n° 333.

2. მცენარეს ახასიათებს მხოხავი ფესურა; ღერო სწორია, 90 სმ-მდე სიმაღლის, მარტივი ან მხოლოდ ზედა ნაწილში დატოტვილი, მოფენილი ვაფარჩხული რბილი ან ოდნავ ხეშეში ცოტად თუ ბევრად ხშირი ან გაფანტული დანაწევრებული ბეწვით, გარდა ამისა ზედა ნაწილში და ყვავილედში მოკლე ჭირკვლოვანი შებუსებითაა; ღეროსეული ფოთლები მეტწილად საკმაოდ დიდი ზომისაა, 12 სმ-მდე სიგრძის, კვერცხისებრ-გულისებრი, ცოტად თუ ბევრად წვერისკენ გრძლად წარზიდული, კიდეებზე მრგვალხერხებილია, თითქმის ხერხებილამდე; ქვედა ფოთლები ფირფიტაზე უფრო მოკლე ყუნწებზე სწედან, ზედა-მოკლეყუნწიანია; ყველა ფოთოლი ორივე მხარეზე მიტყეცილებეწვიანია; თანაყვავილი ლანცეტაა, ძირთან შეეწიროებული, მჯდომარე, კიდე-მთლიანი, წვერზე გრძლად წარზიდული, მოფენილია მარტივი და ჭირკვლოვანი ბეწვით, წამწამებიანი; ყვავილედი გრძელია, ნახევრადჩრთები ჩვეულებრივ 6-ჯვავილიანია (იშვითად ყვავილები უფრო ცოტაა), ქვედაჩრთები — ურთიერთ დაშორიშორებულია, ზედა მიახლოებული; თანაყვავილაკები ძლიერ პატარა ზომისაა, სადგისისებრი, სუსტად შებუსვილი; ჯამი სწორია, სწორი შიშველი ჭახით, ჯამი მოფენილია გრძელი დანაწევრებული და მოკლე ჭირკვლოვანი ბეწვით; ჯამის კბილები თითქმის ერთნაირია, ოდნავ გადახრილი, წაგრძელებულ სამკუთხა ფორმის. გრძლადაა წაწვეტებული გრძელ ფხაში, თითქმის ჯამის ტოლია, შიგნითა მხარეზე შიშველია ან სუსტად შებუსული; გვირგვინი მუქი-წითელია, ჯამიდან ძლიერ ამოყოფილი, მისი მილი გარედან თითქმის შიშველია, კიდე-მთლიანი. წვერზე გარედან მოკლედ შებუსული ზედა ტუჩითა და ვარედან შიშველი ქვედა ტუჩით. კაკულუკები მომრგვალო უკუკვერცხისებრი, შავი, ძალიან წვრილად დაწინწყლული, 2 მმ სიგრძის. V—VIII. 2n=48, 66.

აწერილია ევროპიდან: «Habitat in Europae nemoribus umbrosis» (Herb. Linn. 736/1).

ობრდება ტყეებში, ტყის პირებზე, მდელოებსა და ხეობებში, იშვითად გეხვდება როგორც სარეველა.

საქ. სსრ.: ყველა რაიონში.

სსრკ.: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.: ციმბ. (დას.); შუა აზ. (აღმ.).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.: ჩრდ. ანატ., ჩრდ. ირ., ცენტრ. აზ. (პიმალაის დას. ნაწ.); აღმ. აზ. (ჩრდ.-დას. ნაწ.).

12. *S. trapezuntea* Boiss. Diagn. Fl. Or nov. ser. II, 4 (1853) 187; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 314; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 339; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 355 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 216; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 198; Капеллер Род *Stachys* L. на Кавказе, моногр. сер. А 4 (1961) 103; eadem в Опред. раст. Груз. I (1963) 425 (georg.).—*S. sylvatica* Boiss Fl. Or. IV (1879) 726 ex. p.—*S. sylvatica*, Bhattacharjee in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 130 non L.

2. ფესურა მხოზავია, ღერო სუსტია, 60 სმ-მდე სიმაღლის, სწორი, მარტივი ან დატოტვილი, მოფენილია გადახრილი ან ქვევითკენ მიმართული უხეში დანაწევრებული ბეწვით, ხოლო ღეროს ზედა ნაწილსა და ყვავილედში ჭირკვლოვანი ბეწვებიც ერევა; ღეროსეული ფოთლები 3—5(7) სმ სიმაღლისაა, კვერცხისებრი, ყუნწიანი, მისი ყუნწები ფირფიტაზე ორჯერ მოკლეა, კიდეებზე მრგვალებილა ან ხერხ-მრგვალებილა, მახვილწვერიანი ან მობლაგვო, ორივე მხარეზე მოფენილი მიტკეცილი ბეწვით; თანაყვავილი წაგრძელებულ კვერცხისებრია, აქა-იქ დაბეჭდილი, ზედა-ლანცეტაა და კიდეშლიანი; ყველა თანაყვავილის ფოთოლი — ძირთან შევიწროებულია, მკდომარეა და წვეტიანი, მოფენილი დანაწევრებული და ჭირკვლოვანი ბეწვით. ყვავილენი მოკლეა, ნახევრადჩხრები 4—4-ყვავილიანია, დაშორიშორებული ან ზედა — სოკოვანი ურთიერთ მიახლოებულია; თანაყვავილაკები ძალიან პატარა ზომისაა, ჯაგრისებრი, თითქმის შეუმჩნეველი, სუსტად შებუსუსლი; ჯამი სწორია, სწორი შიშველი ხახით, მოფენილი დანაწევრებული და ჭირკვლოვანი ბეწვით; ჯამის კბილები თითქმის თანაბარია, ოდნავ გადახრილი, სამკუთხა, მოკლედ წაწვეტილებული ან მოკლე წვეტით დაბოლოებული, მიღზე მოკლე, შიგნითა მხრიდან მოკლებეწვიანი; გვირგვინი მუქი წითელია; ჯამის მილიდან ძლიერ ამოშვრილი, წვერზე კიდეშლიანი, გარედან მოკლებეწვიანი ზედა ტუჩითა და შიშველი ქვედა ტუჩით. კაკულუა უკუკვერცხისებრია, მუქი მურა, ძლიერ წვრილად დაწერტილი, 1,75 მმ სიგრძის. V—VIII.

აწერილია ანატოლიიდან.

იზრდება დაბლობებსა და მთის ქვედა სარტყლის ტყეებში, ტყის პირებსა და ბუჩქნარებში.

საქ. სსრ.: 4 — სამეგრ.: სოფ. მარტვილის მიდამოები (მაყაშვილი); პალიასტომი (შიშკინი); 5 — იმერ.; ქუთაისსა და მდლაკს შორის (იგივე); ფარცხანაყანევი (იგივე); ზემო ვოდოვანი (კემულარია-ნათაძე); პატრიკეთი (მაყაშვილი); ოფშკეთი (იგივე); წაბლარის წყლის ხეობა (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); 6 — გურ.: სოფ. ვაკიჯვრის მიდამოები (გროსჰეიმი); 7 — აჭარ.: ციხის-ძირი (როლოვი; გროსჰეიმი; კაპელერი); ჩაქვის მიდამოები (მაყაშვილი; პოპოვი); ბათუმის ბოტანიკური ბაღი (შიშკინი); ბათუმის ბოტანიკური ბაღი, კოლხეთის ნაკრძალი (დმიტრიევა); ბათუმის ბოტანიკური ბაღი, ამიერკავკასიის ტენიანი სუბტროპიკების განყოფილება (იაციონია; დმიტრიევა); ხულოს რაიონი, სოფ. ლოდისირი (დმიტრიევა; იაციონია).

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. აღმ. ანატ.

Ser. 3. *Palustres* Knorr. ser. nov. во Фл. Груз. XI (1987) 238 in Addenda VI; во Фл. СССР XXI (1954) 216 (descr. ross.).—გვირგვინის ზედა ტუჩი ქვედაზე მოკლეა, გვირგვინი მეტწილად ლილისფერია ან ვარდისფერი, ჯამს 1,5—2-ჯერ აღემატება. ფოთლები ლანცეტა ან მოგრძო ლანცეტა.

13. *S. palustris* L. Sp. Pl. (1753) 580; Bieb. Fl. Taur.—Cauc. II (1808) 49; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 470; Ledeb. Fl. Ross. III, 1 (1849) 414; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 726; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 314; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 339; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 62; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 355 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 216; Разадзе во Фл. Азерб. VII (1957) 316; Дмитриева Опред. раст. Алжар. (1960) 196; Капеллер Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 106; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 320; Капеллер Опред. раст. Груз. I (1966) 425 (georg.) Капеллер в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 377; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 273.

24. მცენარე მიწისქვეშა გრძელი ყლორტებითა და მუხლებს შორის გორგლისებრი, მოთეთრო წარმონაქმნით, რომლებიც განსაკუთრებით შემოდგომაზე უეითარდებთ; ღერო სწორია, 90 სმ-მდე სიმაღლის, მარტივი ან მოკლეთოტებიანი, ქვედა ნაწილში შიშველია ან თითქმის შიშველი, ზედაში — მოფენილია ქვევითკენ გადახრილი, მეჩხერი ან ცოტად თუ ბევრად ხშირი მარტივი ბეწვით; ღეროსეული ფოთლები ლანცეტა ან მოგრძო ლანცეტა, ძირთან ოდნავ გულისებრი, კიდეებზე დაკბილულ ხერხისებრი, წვეტიანი, მჯდომარე, ოდნავ ღერომხვევი; ხშირად ქვედა და შუათანა ფოთლები მოკლევუნწიანია (0,5 სმ არ აღემატება), ზედა ან ყველა ფოთლი მჯდომარეა; ყველა ფოთლი ორივე მხარეზე მოკლე გაფანტულ ბეწვიანია ანდა ხშირი მიტკეცილი შებუსვითაა; თანაყვავილის ქვედა ფოთლები წაგრძელებულ კვერცხისებრია, ოდნავ დაკბილული, ზედა ლანცეტა, კიდეშილიანი, ყველა — მჯდომარეა და წვერში წარზიდული, ცოტად თუ ბევრად ხშირ მიტკეცილებეწვიანი, წამწამებიანი. ნახევრადჩხოვები 6, იშვიათად 4 ან 3-ყვავილიანი, ზედა — უფრო მკიდროდაა განლაგებული, ქვედა — დაშორიშორებულია, თანაყვავილაკები ძლიერ პატარა ზომისაა, ჯაგრისებრი შებუსვით; ჯამი სწორია, თითქმის სწორი შიშველი ხახით, შებუსული მარტივი, გადახრილი ბეწვით (ძალიან იშვიათად ჯამის კბილები მოფენილია ერთეული ჯირკვლოვანი ბეწვით); ჯამის კბილები თითქმის ერთნაირია, სამკუთხა ძირიანია და წვეროსკენ გრძელ სადგისისებრ წარზიდული, მიღზე ოდნავ მოკლე, შიგნიდან მოკლებეწვიანია; გვირგვინი ჭუჭყისფერ მეწამულია ჯამიდან ამოშვერილი; გვირგვინის მილი თითქმის შიშველია, მისი ზედა ტუჩი გარედან საკმაოდ ხშირშებუსულია, ქვედა — სუსტადაა შებუსული. კაკლუშა უკუკვერცხისებრია, მომურო, წერილად დაწერტილი, 1,75—2 მმ-მდე სიგრძის. VI—VIII. 2n=64 (Aydin, 1978).

აწერილია ევროპიდან: «Habitat in Europa ad ripas inque cultis humi-diusculis» (Hb. Linn. 736/2).

იზრდება ტენიან ადგილებსა და ჭაობებში, მთის ქვედა იშვიათად შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: გავრის რაიონი, „ინტერნაციონალი“-ს საბჭოთა მეურნეობა (იაბროვა); ინკითის ტბასთან (ვორონოვი; პანიუტინი); ბიჭვინთა (ალბოვი; გუსევა); ოჩამჩირის მიდამოები (ალბოვი); აფხაზეთი, მდ. ოკენარეს შესართავთან (კოლაკოვსკი); სამეგრ.: ფოთსა და ჭალადიდს შორის (შიშკინი); ფოთი, პალიასტომის ტბასთან (იგივე); 7 — აჭარ.: მდ. ჩოლოკის სანაპირო (ვორონოვი); 12 — კახეთი: (პოპენაკერი); 14 — გარეკახ.: „მარიენფელდ“, მდ. იორის სანაპირო (პოპენაკერი).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; **საქართველოს ენციკლოპედია**
ციმბ.; შუა აზ. (ჩრდ.); შორ. აღმ. მხრ. (ამურის მხარე).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ. (ჩრდ.); ცენტრ. აზ.; აღმ. აზ. (ჩრდ. ჩინეთი); ჩრდ. ამერ.

სამეურნეო მნიშვნელობა. მისი ხორცოვანი ფესურები მოხარშული სახით იჭმება. კაკლუქები ცხიმოვან ზეთს შეიცავს.

Ser. 3. *Rectae* Knorr. ser. nov. во Фл. Груз. XI (1987) 238 in Addenda VI; во Фл. СССР XXI (1954) 220 (descr. rcs.). — ღერო სწორია, დატოტვილი. თანაყვავილაკები სუსტადაა განვითარებული. ფოთლები ძირში შევიწროებულია. ლანცეტაა, მოგრძო ან ხაზურ-ლანცეტა. გვირგვინი დიდი ზომისაა ყვითელი ან მოთეთრო-მოყვითალო, უფრო იშვიათად ვარდისფერი ან მეწამული.

14. *S. atherocalyx* C. Koch in Linnaea XXI, I (1848) 691; Гросср. Фл. Кавк. III (1932) 355 315; idem. Опред. раст. Кавк. (1949) 340; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 62; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 357 (georg.); Макашвили, Фл. Окp. Тбилиси II (1953) 101 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 221; Pзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 357; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 198; Капеллер, Род *Stachys* L. Моногр. сер. А 4 (1961) 114; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 320; Капеллер в Опред. раст. Груз. (1963) 426 (georg.) Гросср. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 378; Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 372.—*S. recta* auct. ex. p. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 50; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 484; Ledeb. Fl. Ross. III, I (1849) 417.—*S. sideritioides* C. Koch in Linnaea XXI (1848) 692.—*S. recta* β . *sideritioides* Boiss Fl. Or. IV (1879) 730.—*S. recta* subsp. *atherocalyx* Dervis-Sokolova, Новости сист. высших раст. 16 (1978) 194.—*S. patula* Kolak. Фл. Абх. 2, II (1982) 273 non Griseb. Ic.: Фл. СССР XXI (1954) табл. XII, рис. 2.

4. ღერო სწორია ან წამოწეული, 80 სმ-მდე სიმაღლის, დატოტვილი, მოფენილი მეჩხერი, ცოტად თუ ბევრად გრძელი და გადახრილი ბეწვით; ღეროსეული ქვედა და შუათანა ფოთლები მოგრძო ელიფსურია ან მოგრძო-ლანცეტა, ან ლანცეტა, ყუნწიანი; ფოთლის ყუნწი სიგრძით ფირფიტის ტოლია ან 4-ჯერ მასზე მოკლე, კიდეებზე მრგვალ-ხერხებილა, ოდნავ წაწვეტილებული, ზედა ფოთლები ხაზურია და მჯდომარე, კიდეებზე აქა-იქ წვრილ ხერხებილა ან ზოგჯერ კიდემთლიანი, წვეტიანი; ყველა ფოთოლი ძირთან შევიწროებულია, ორივე მხარეზე შებუსებული; ყვავილთანური ფოთლები ლანცეტა ან წაგრძელებულ ლანცეტა, მჯდომარე, კიდემთლიანი, წვერისკენ წარწილული, წვეტით დაბოლოებული, ზედა მხარეზე შიშველი, ქვედაზე — სუსტად შებუსული, კიდეებზე წამწამებიანი. ნახევრადჩხროები 6—8-ყვავილიანია, ურთიერთდაშორიშორებული; თანაყვავილაკები ძალიან პატარა ზომისაა, ჯაგრისებრი, მოთეთრო, შებუსული; ჯამი სწორია, თითქმის სწორი, შიშველი ხაზით, მოფენილი ცოტად თუ ბევრად გრძელი გადახრილი მეჩხერი ბეწვით და წვრილი უფერული მჯდომარე ჯირკვლებით, უფრო იშვიათად ჯამი შიშველია; ჯამის კბილები თითქმის თანაბარია, ვიწრო და წაგრძელებულ სამკუთხისებრი, სადგისისებრ გრძლად წაწვეტილებული და წვერზე გრძელი ფეხით, სი-

გრძობთ ჯამის ტოლია ან ოდნავ მასზე გრძელი, შიგნითა მხარეზე მოფენილი წვრილი ჯირკვლოვანი ბეწვით; გვირგვინი მოთეთროა, მისი ზედა ტუჩი ქვედა ნაწილში ორივე მხარეზე აღჭურვილია თითო მკვეთრად გამოსახული მეწამული ზოლით, ქვედა ტუჩი მოწითალო ლაქითაა; გვირგვინის მილი ჯამიდანაა ამოშვებული, გარეთა მხრიდან შიშველი; გვირგვინის ზედა ტუჩი წვერზე წარხიდულია, კიდემთლიანი, უფრო იშვიათად ოდნავ ამოკვეთილი, გარედან ცოტად თუ ბევრად ხშირ შებუსუსული, ქვედა ტუჩი გარედან თითქმის შიშველია; მტვრიანები ძლიერაა ამოშვებული გვირგვინის მილიდან. კაკლუშები უკუკვერცხისებრია, მუჭი მურა, წვრილად დაწერტილი, 2—2.5 მმ სიგრძის. V—VIII. 2n = 34 (Maquelaev, 1976).

აწერილია კავკასიიდან და ჭოროხიდან: «Im Kaukasus, in Transcaucasien und im Tschorkgebiet sehr häufig und zwar auf allen Bodenarten von 500—5500' hoch» C. Koch.

იზრდება მშრალ ბალახოვან და ღორღიან ფერდობებზე, ბუჩქნარებშია და ტყის პირებში მთის ქვედა და შუა სართულში, ზოგჯერ ადის სუბალპურამდეც.

საქ. სსრ.: ყველა რაიონში.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ნოვოჩერკასკი).

საერთო გავრცელ.: ანატ.; ჩრდ. და ჩრდ.-დას. ირ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (ბალკ.); შუა ევრ. (რუმინეთი).

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. კარგი თაფლოვანი მცენარეა. შეიცავს სურნელოვან ეთეროვან ზეთს.

15. *S. iberica* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 51; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 731 ex. p.; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 315; idem, Определ. раст. Кавк. (1949) 339; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 358 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси III (1953) 103 (georg.); Дмитриева Определ. раст. Аджар. (1960) 196; Капеллер, Род *Stachys* L. на Кавказе, моногр. стр. А 4 (1961) 116; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 319; Капеллер в Определ. раст. Груз. I (1963) 425 (georg.); Капеллер в Гроссг. Фл. Кавк. VII (1967) 379.—*S. iberica* subsp. *Georgica* Rechinger fil. Fl. Iran. № 150 (1982) 376. Ic.: Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) tab. 339.

4. ღერო წამოწეულია, 50 სმ-მდე სიმაღლის, დატოტვილია ან ღერო რამდენიმეა, მოფენილი რბილი გადახრილი ბეწვით; ღეროსეული ფოთლები მოგრძო ელიფსურია ან უკუღმაცედა, ზედა — ხშირად ხაზურ-ღმაცედა, ყველა — ძირთან შევიწროებულია, კიდებზე ბლავებერხებილია, წვერზე ბლავია ან წაწვეტებული, ქვედა — მოკლეყუნწიანია, ზედა — მჯდომარეა, ყველა ფოთოლი ორივე მხარეზე რბილ მიტკეცილობეწვიანია; ქვედა თანაცვაილები ისეთივე ფორმისაა როგორც ღეროსეული ფოთლები, მაგრამ უფრო პატარა ზომისაა, ზედა — მოგრძო კვერცხისებრია. კიდემთლიანი, მახვილწვერიანი ან წვეტიან დაბოლოებული, ორივე მხარეზე მიტკეცილობეწვიანი, გრძელწამწამებიანი, ყველა-მჯდომარეა. ნახევარჩხროები 6—8 (იშვიათად 10)-ყვეცილიანია, ურთიერთდაშორებული ან ზედა — ცოტად თუ ბევრად მჭიდროდ განწყობილი; თანაცვაილაკები პატარა ზომისაა, ჯაგრისებრი, მოთეთრო ან მომ-

წვანო, შებუსული; ჯამი სწორია. ოდნავ ირიბი ბეწვიანი ხახით, მრგვალი გრძელი, გადახრილი ბეწვით; ჯამის კბილები თითქმის თანაბარია; ლანცეტა, საკმაოდ გრძელი მეწამული ფხვებით, ჯამის მილზე 1,5—2-ჯერ მოკლე; გვირგვინი იისფერ-მეწამულია, ზედა ტუჩის ძირთან კიდესთან ახლოს თითოეულ მხარეზე თითო მუქი მეწამული ზოლით; გვირგვინის მილი ამოწვერილია ჯამიდან, გარედან და ქვედა ნაწილში შიშვლია. ზედა ნაწილში შებუსული; გვირგვინის მილი გარედან ცოტად თუ ბევრად გრძელბეწვიანია გვირგვინის ზედა ტუჩი წვერზე მეტწილად კიდემთლიანია, უფრო იშვიათად ამოკვეთილი; მტვრიანები ოდნავაა ამოწვერილი გვირგვინის მილიდან. კაკლუქები უკუკვერცხისებრია ან მომრგვალო უკუკვერცხისებრი. მუქი მურა, წვრილად დაწერტილი, 1,75—2 მმ სიგრძის. V—VII. 2n=24.

აწერილია საქართველოდან ტიპი: «Habitat in Iberica apricis Siccis» (LE). იზრდება მშრალ ბალახოვან ფერდობებსა და ქვიან ადგილებზე, ბუჩქნარებს შორის, მთის ქვედა და შუა სარტყელში, ზოგჯერ სუბალპურ მდელოებზეც გვხვდება.

საქ. სსრ.: 1 — აფხზ. („საქ. ფლორით“); 2 — სვან.: ქვემო სვანეთი (მუყბანიანი, ჭელიძე, მცხეთაძე, დავლიანიძე); სვანეთი, მუყალის საზოგადოება (აკინფიევი); ს. ლენტეხი (კოლაკოვსკი); ცაგერსა და ლენტეხის შორის (იგივე); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: ს. გლოლა (გაგნიძე, მიქელაძე, ოდიშვილი, ლვინიაშვილი); ქელია-დღეღ (კემულარია-ნათაძე); ს. ბრავალძალი (იგივე); ონის მიდამოები (იგივე); მდ. ჯოჯორას სანაპირო, ონთან (იგივე); ს. ალპანის მიდამოები (იგივე); მთა კინჩხა (იგივე); ლეჩხუმი, ს. ლილაში (იგივე); 5 — იმერ.: ქუთაისის მიდამოები, ზემო გოდოვანი (კემულარია-ნათაძე); ზეკარსა და ბაღდადს შორის (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); 7 — აჭარ.: ხულოს რაიონი, ს. ზომლეთი (დმიტრიევა); ს. ხიხათძირის მიდამოები (იგივე); აჭარა-იმერეთის ჭედი, გოდერძის გადასავალი (იგივე); 8 — სამხრ.-ოს.: ჩაბარუხის ხეობა (ე. და ნ. ბუში); პატარა ლიახვის ხეობა (იგივე); 9 — ქართ.: თბილისის მიდამოები, წავკისის წყლის ხეობა (ზავგაროდნაია); თღვეთის სატყეო, ადკეთილი (კაფიევი); მდ. ტანას ხეობა, დანახვისი (ქიქოძე); ატენი (რადე); კოჯორი (კაპელიერი); კოჯორსა და ტაბახმელას შორის (ქუთათელაძე); კოჯორი, ქერ-ოდლი (მაყაშვილი, გავრილენკო); მდ. იკრულეთის ხეობა (გუბისი); ბაკურიანის ბოტანიკური ბაღი (ხინთიბიძე); ლიკანი (აკინფიევი); ბორჯომი (იგივე); მდ. ბორჯომულას ხეობა (შიშკინი); დაბის მიდამოები (შიშკინი; ცირინა); წალვერის მიდამოები (კოზლოვსკი; ხინთიბიძე); მდ. ძამას ხეობა (ქიქოძე); თეძამის ხეობა, რკონის მონასტერთან (ქიქოძე, ხარაძე); 10 — მთიულ.: ფასანაურთან (კასპიევი); 16 — თრიალ.: თეთრი წყარო (ზედელმეიერი); მანგლისი (ნიკოლაევი; ზედელმეიერი); თრიალეთის ქედი, კლდე-კარი (ტროიციკი); თრიალეთის ქედი, მდ. პეპეს ხეობა (იგივე); 18 — ჭავჭავ.: ტაბაწყური (კოზლოვსკი); ტაბაწყური; ს. მოლითი (იგივე); ს. აბული (ხინთიბიძე; ზამთარაძე); ოლავერტი (მაყაშვილი); ჭობარეთი (ტროიციკი); ს. ტროიციკის სათიბები (ნახტკრიშვილი; ყავრიშვილი); 19 — მესხ.: მდ. ურაველის ხეობა, მე-10 კლმ-ზე ს. ურაველიდან (ხინთიბიძე, ლვინიაძე, ივანიშვილი, ხუციშვილი).

სსრკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (ბალკ.); მც. აზ. (ჩრდ. აღმ. ნაწ.); აღმ. ანატ.; ირ.; ერაყი.

Var. *nudiuscula* Kapeller во Фл. Груз. VII (1952) 359 (descr. georg.); eadem, Род *Stachys* L. на Кавказе, моногр. сер. А 4 (1961) 117. (descr. lat.)—ღერო, ფოთოლი და ჯამი მეჩხერბეწვიანია, ან შიშველი. ჯამის ფოთლები ისეთივეა, როგორც ტიპურ ფორმას ახასიათებს.

საქ. სსრ.: 2 — სენა.: ლაშხეთი (რადე); 8 — სამხრ.-ოს.: სოფ. ინაურთან (ე. და ნ. ბუში); 9 — ქართ.: ბორჯომის მიდამოები, სოფ. ტბის მიდამოები (კოზლოვსკი); ს. საყოჩავე (კოზლოვსკი); ბორჯომი (აქინფიევი); წალვერი (იგივე); ბორჯომი ს. ახალი უბანი (ხინთიბიძე, ივანიშვილი); წალვერი (ხინთიბიძე, ჩოლოყაშვილი).

Var. *albo-villosa* Grossh. в журнале Русск. бот. общ. XIV, 3 (1980) 297; Kapeller во Фл. Груз. VII (1952) 359; Pzazade во Фл. Азерб. VII (1957) 318; Kapeller, Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 118. — ღერო ზედა ნახევარში, ფოთლები ქვედა მხარეზე და ჯამი თებერბეწვიანია, თითქმის ბანჯგვლიანბეწვიანი, ჯამის ფოთლები ისეთივე აქვს, როგორც ტიპურ ფორმას.

საქ. სსრ.: 5 — იმერ.: გელათი (კემულარია-ნათაძე); ქუთაისის მიდამოები, ს. მოწამეთასთან (დმიტრიევა); 9 — ქართ.: თბილისის მიდამოები (გროსპეინი); ატენის ხეობა, ტბები (ქიქოძე); მცხეთა (სელუენისკი, შიშკინი); 19 — მესხ.: ადიგენის რაიონი, ს. უდეს მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ახალციხის რაიონი, ს. ურაველი (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); 16 თრიალ.: მანგლისი (ზედელმეიერი).

Var. *glanduloso-pilosa* Kapeller во Фл. Груз. VII (1952) 359 (descr. georg.); Kapeller, Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 119 (descr. lat.). — ყვავილედის ღერძი, ყვავილთაწერი ფოთლები და ჯამი მარტივი და ჯირკვლოვანი ბუჩქებითაა; იშვიათად ჯამი მხოლოდ ჯირკვლოვანბეწვიანია; ჯამის კბილები ისეთივეა, როგორც ტიპურ ფორმას ახასიათებს; მთა მადა-თაფა (ზედელმეიერი); 19 — მესხ.: საფარის მონასტერი (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ზეკარი, მესხეთის მხრიდან (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); აწყურის მიდამოები (მიშჩენკო); ახალციხის რაიონი, ს. ძირი (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ს. ქისათიბის მიდამოები (მეფერტი).

სსრკ.: ამიერკავკ.: (დას. ნაწ. — მამისონის გადასავალსა და ქალაქის შორის, მდ. არღონის სათავეები); ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (ბალკ.); ჩრდ. აღმ. ანატ.

Var. *brevidentata* Kapeller во Фл. Груз. VII (1952) 359 (descr. georg.); Род *Stachys* L. на Кавказе, моногр. сер. А 4 (1961) 120 (descr. lat.)— ჯამის კბილები მოკლე სამკუთხა ფორმისაა, მიღზე 2¹/₂-ჯერ მოკლე, მოკლე თეთრი წვეტიან დაბოლოებული; ჯამი უფრო მიტკეცილებეწვიანია, ღეროსა და ფოთლების შებუსვა ისეთივეა, როგორც ტიპურ ფორმას ახასიათებს.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: თბილისის მიდამოები, კოჭრის ვზატკეცილი (კაპელერი; ზავგაროდნაი); ბოტანიკის ინსტიტუტსა და კომკავშირის ხეივანს შორის ვზის გაყოლებასზე (კაპელერი); 19 — მესხ.: ადიგენის რაიონი, ს. ზანავის ჩრდილოეთი (ნახუტკრიშვილი).

შენიშვნა. რეჩინგერს ამ სახეობის ფარგლებში ჰოპენაკერის შეგროვებული მასალით საქართველოდან («Georgia, Caucasia, Hohenacker») გა-

მოყოფილი აქვს ქვესახეობა *Stachys iberica* subsp. *georgica* Reiche, რომელიც მითითებული აქვს ასევე ერასისა და ირანისათვის. ჩვენს მიერ შეგროვებული მასალა არ გვინახავს, მაგრამ მიგვაჩნია, რომ განმასხვავებელი ნიშნები, რომლებიც რეხინგერმა საფუძვლად დაუდო subsp. *georgica*-ს გამოყოფას, არ უნდა იყოს კონსტანტური და მას ჩვენ *S. iberica*-ს ცვალებადობას მივაწერთ. ამრიგად, *S. iberica*-ს არეალი სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში მოიცავს ერასისა და ირანსაც. *S. iberica* ამიერკავკასია-წინააზიურია სახეობაა, რომელიც სპორადულად ამიერკავკასიაში გავრცელებული, ხოლო ამიერკავკასიაში მხოლოდ ცენტრალურ კავკასიონის დასავლეთ ნაწილში გვხვდება (მამისონის ვაღასავალსა და სოფ. ქალაქას შორის, მდ. არდონის სათავეებში), ხოლო სამხრეთში — ერასისა და ირანში.

16. *S. odontophylla* Freyn in Osterr. Bot. Zeitschr. XLI (1891) 59; Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 228; Капеллер Род *Stachys* L. на Кавказе, моногр. сер. А 4 (1961) 124; Дервиз—Соколова, Новости сист. высш. раст. 14 (1978) 194.

4. ღერო სწორია ან წამოწეული, დატოტვილი, 30—60 სმ სიმაღლის, ტოტებთან ერთად მცირედად შებუსუსლი; ფოთლები კვერცხისებრია, საშუალო ზომის, კიდებზე მსხვილ და ბლავკებილა, წვერზე ცოტათი წაწვეტებული, ძირთან ოდნავ გულისებრი ან ირიბად ვადაკვეთილი, ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, შუათანა და ზედა-მოკლე ყუნწიანი; თანაყვავილის ფოთლები ისეთივე ზომისაა როგორც ღეროსეული, მაგრამ უფრო პატარა ზომისაა, მხოლოდ კიდებზე უფრო წვირილ და მახვილკებილა, მკდომარე, ზედა — ნახევრადჩხრობზე გრძელია, ქვედა — ტოლია, ყველა თანაყვავილის ფოთლი ორივე მხარეზე გაფანტულ მიტკეცილებეწიანია კიდე წამწამებიანი; ნახევრადჩხრობი 4-ყვავილიანია (იშვიათად 2 ან 6-ყვავილიანი) ურთიერთ დამორებული დიდ მანძილზე; თანაყვავილაკები პატარა ზომისაა, მოთეთრო, თითქმის ჯაგრისებრი, ოდნავ შებუსუსლი; ჯამი სწორია, ოდნავ ირიბი შიშველი ხახით. თითქმის ერთნაირი კბილით (ზევითა ორი კბილი ცოტათი მოკლეა), შესამჩნევი ძარღვებით, ცოტად თუ ბევრად ვადახრილი დანაწევრებული ბეწვებით და წვირილი მოთეთრო მკდომარე და მოკლე ღერაკიანი ჯირკვლებით; ჯამის კბილები მოგრძო სამკუთხასებრია, წაწვეტებული, თითქმის ორჯერ მოკლეა მიღზე, წამწამებიანი, შიგნითა მხრიდან შიშველი; გვირგვინი ყვითელია ან მკრთალი ყვითელი; მისი მილი ჯამიდან არ არის ამოყოფილი და ისე როგორც ხახა გარედან შიშველია; ზედა ტუჩი წვერზე ოდნავ ამოკვეთილია და ამოკვეთილი არ არის. კაკულუმები უუუკვერცხისებრია, მურა, გლუვი, 2 მმ სიგრძის. VI—VIII.

აწერილია მცირე აზიიდან: «Amasia. In rupestribus regionis calidae in fissuris rupium 4—000 m s. m. ubi die 12 junii 1889. Legit I. Bornmueller (Exsic 663)».

იზრდება კლდოვან ადგილებზე მთის შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: პოვნა შესაძლებელია აჭარაში.

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. და ჩრდ. აღმ. ანატ.

Ser. 4. *Maritimae* Knorr. ser. nov. во Фл. Груз. XI (1987) 239 in Ad-denda VI; во Фл. СССР XXI (1954) 230 (descr. ross.),—ფოთლები ელიფსურია,

წარმოდებულ ელიფსური, წარმოდებულ კვერცხისებრი ან ნიჩბისებრ-კვერცხისებრი, ძირთან გადაკვეთილი, მომრგვალებული, სოლისებრ შევიწროებული, ზოგჯერ ოდნავ კვერცხისებრი.

17. *S. maritima* Gouan Fl. Monspel. (1765) 91; Linnaea Mant. Plant. (1767) 82; Benth. Lab. Gen. Sp. (1832—1836) 554; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 483; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 745; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 313; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 339; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 65; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 196; Капеллер, Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 125; Колак. растит. мир Колх. (1961) 321; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1963) 426 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 379.

4. ღერო მრავალია, ძირიდანვე დატოტვილი; ტოტები წამოწეულია, 15—30 სმ სიგრძის, მოფენილი მოკლე და გრძელი, ქვევითკენ მიმართული ბეწვით; ღეროსეული ფოთლები პატარა ზომისაა, ოდნავ დანაოჭებული, ნიჩბისებრ-კვერცხისებრი, წარმოდებულ კვერცხისებრი ან ელიფსური, ძირთან ირიბად გადაკვეთილი, ფესვანური — ზოგჯერ მომრგვალებული ან ოდნავ კვერცხისებრი, ყველა ფოთოლი კიდებზე მრგვალებულია, ბლაგვეწვერიანი, ქვედა ფოთლები წვრილყუნწიანია, ყუნწები სიგრძით ფირფიტას აღემატება, შუათანა და ზედა ფოთლების ყუნწები ფირფიტაზე მოკლეა, ყველა ფოთოლი ზედა მხარეზე სუსტად, ქვედაზე — საკმაოდ ხშირშებუსვილია; თანაყვავილი ისეთივე ფორმისაა როგორც ღეროსეული, მაგრამ უფრო პატარა ზომისაა, მკდომარე და კიდემთლიანი, წვერზე ოდნავ წაწვეტებული, ხშირშებუსვილი, კიდეწამწამებიანი. ნახევრადჩხროები 4—6-ყვავილიანია, ზედა ნახევრადჩხროები ურთიერთ მიახლოვებულია და თავთავისებრ ყვავილედს ქმნის, ქვედა მათგანი დაშორებულია დანარჩენებს; თანაყვავილაკები ძლიერ პატარა ზომისაა, სადგისისებრია, მოთეთრო, ბეწვიანი; ჯამი სწორია, სწორი შიშველი ხახით, გარედან თითქმის მატყლისებრ ბანჯგვლიანი და მოფენილი ყვითელი მკდომარე ბეწვით; ჯამის კბილები თითქმის ერთნაირია, სამკუთხა-ლანცეტა, ხშირშებუსვილი, შიშველი მოკლე წვეტით დაბოლოებული, 2—2,5-ჯერ მიღზე მოკლე, შიგნიდან მოფენილია ბეწვით; გვირგვინი თეთრია ან მკრთალი ყვითელი, მისი ზედა ტუჩი ქვედა ნაწილში კიდესთან ახლოს თითოეულ მხარეზე აღჭურვილია თითო მეწამული ზოლით, ქვედა-მკრთალი ყვითელია და მეწამული ლაქებითაა; გვირგვინის მილი ჩვეულებრივ ოდნავაა ამოყოფილი ჯამიდან; გვირგვინის გადანალუნი გარედან მხოლოდ ზედა ნაწილშია შებუსუსვილი, ზედა ტუჩი წვერზე კიდემთლიანია ან ოდნავ ამოკვეთილი, კაკლუშები უკუკვერცხისებრია, უფრო იშვიათად მომრგვალო უკუკვერცხისებრი, შავი, წვრილად დაწერტილი, 2,5-მმ-მდე სიგრძის. V—VII. 2n=34.

აღწერილია იტალიიდან: „Habitat Monspeliis vessus mare et Stagna, a Mauguio Peralis, Lattes“ (Gouan. l. c.).
იზრდება ზღვის სანაპირო ქვიშებზე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: აფხაზეთი (ნორდმანი); მდ. ვუმისტას შესართავთან (კოლაკოვსკი); სოხუმი (ალბოვი); სოხუმის მიდამოები (გუბისი); კელასური (რუბრეხტი); სოხუმის მიდამოები, მდ. ძეხვთას შესართავთან (ვორონოვი); სოხუმი, ტბა სკურის მიდამოები (პანიუტინი); გულრიპშის რაიონი, სოფ. შპა-

ნის მიდამოები (კოლაკოვსკი); ოჩამჩირე (მედევედვის ჰერბარიუმიდან); კულ-
ხიდა, კულტივირებულია (შოვიცი); 4 — სამეგრ.: რიონის შესართავთან (კო-
რონოვი); ფოთი (შიშკინი); ფოთი, მდ. სუფსის შესართავთან (რუპრეხტი); მდ.
კაპარჭის შესართავთან (შიშკინი); 7 — აჭარ.: მდ. ჭოროხის შესართავთან (ვო-
რონოვი); შავი ზღვის სანაპირო (ზედელმეიერი); ქობულეთი (სატუნიანი; ზე-
დელმეიერი; კოზლოვსკი; დმიტრიევა); ქობულეთის მიდამოები (ტატიშვილი;
დმიტრიევა); ბობოყვათი, რკინისგზის ახლოს (გროსპეიმი); ციხისძირი (რო-
ლოვი); ციხისძირსა და ჩაქვის შორის (მაყაშვილი); ჩაქვი (ნოვოპოკროვსკი;
როდიონოვი; ზედელმეიერი; კაპლერი, მაყაშვილი); ჩაქვის მიდამოები (სოს-
ნოვსკი; ზედელმეიერი; პოპოვი); ბათუმი (რაღე, კენიგი); ბათუმის მიდამოე-
ბი, სოფ. ერგე (დმიტრიევა).

სსრკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მზრ.; მც. აზ.

18. *S. pubescens* Ten. Fl. Napol. (1811—1815) 34; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 483; Ledeb. Fl. Ross. III, I (1849) 416; Boiss. Fl. Or. IV (1878) 745; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 313; idem. Опред. раст. Кавк. (1949) 339; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 63; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 362 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 102 (georg.); Кнорринг во Фл. СССР XXI (1954) 231; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 198; Капеллер, Род *Stachys* L. на Кавказе, Моногр. сер. А 4 (1961) 128; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 320; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1963) 423 (georg.); Капеллер в Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1967) 379; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 377.

©. ღერო მრავალია, წამოწეული, 15—40 სმ სიმაღლის, მოკლებფეწიანი; ღეროსეული ქვედა ფოთლები წაგრძელებულ კვერცხისებრია, ზედა — თითქმის ელიფსური ან წაგრძელებულ ელიფსური, ყველა ფოთოლი ძირთან მომრგვალებულია ან მოკლე სოლისებრი (მხოლოდ ზედა ფოთლებია ზოგჯერ ძირთან უფრო გრძლად შევიწროებული), ქვედა — ყუნწიანია, მისი ყუნწი ფირფიტაზე გრძელია, ზედა ფოთლების ყუნწი ფირფიტაზე მოკლეა, ყველა ფოთოლი კიდევებზე ხერხ და მრგვალებილია, წვერზე მობლაგვო, ორივე მხარეზე სუსტად შებუსული; თანაყვავილის ფოთლები ელიფსურია, მჯდომარე, ჩვეულებრივ კიდემთლიანი, ქვედა — ზოგჯერ სუსტად დაკბილულია, წვერზე ოდნავ წაწვეტებული, გარდა მარტივი ბეწვისა ზოგჯერ მოფენილია წვრილი ჯირკვალა ბეწვითაც, წამოწამებიანი, ქვედა მხარეზე — მოყვითალო ან მომწვანო მჯდომარე ჯირკვლებით. ნახევრადჩხროები 4 — 6-ყვავილიანია, ზედა ნახევრადჩხროები შედარებით ახლო-ახლოა განწყობილი, ქვედა — დამორიზორებულია; თანაყვავილაკები პატარა ზომისაა, სადგისისებრი, მოფითრო, ბეწვიანი; ჯამი სწორია, სწორი შიშველი ხახით, ცოტად თუ ბევრად ხშირშე-ბუსული საკმაოდ გრძელი დანაწევრებული ან მოკლე ჩვეულებრივ ჯირკვლო-ვანი ბეწვით, გარდა ამისა, მოფენილია ყვითელი მჯდომარე ბეწვითაც; ჯამის კბილები თითქმის თანაბარია, ვიწრო სამკუთხა-ლანცეტა, ეკლისებრ წაწვე-ტებული, თითქმის წვერამდე შებუსული, მიღზე ცოტათი მოკლე, შიგნითა მხრიდან ბეწვიანი; გვირგვინის ზედა ტუჩი მოყვითალოა მთლიანად ან მხო-ლოდ ქვედა წელში, თითოეულ მხარეზე კიდესთან თითო ოდნავ შესამჩნევი

ვარდისფერი ზოლია, ქვედა ტუჩი მოყვითალოა, მეწამული ლაქით; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი მომრგვალებულია; გვირგვინის მილი ამოყოფილია ჯამიდან; ჯამის კბილების ტოლია ან მასზე ოდნავ გრძელი; ზედა ტუჩი წვერზე ოდნავ ამოკვეთილია, გარედან ცოტად თუ ბევრად ხშირ შებუსული, ქვედა ტუჩი გარედან სუსტად შებუსულია. კაკლუშები უკუკვერცხისებრია, მუჭი ზურა, წვრილად დაწერტილილი 1,5—1,75 მმ სიგრძის. V—VII.

აწერილია აზერბაიჯანიდან: „Prov. Kuba, distr. Divitschi Ad meridiem pag. Gjulach—Kend. In alveo argilloso—lapidosi fl. Gilgin—tschaj, 20 V 1937. Karjagin et Schevliakov“.

იზრდება ქვიშნარ და ღორღიან ადგილებზე, ყამირებსა და მშრალ ფერ-ლობებზე ზუჩქნარებს შორის მთის ქვედა და შუა სარტყელში, იშვიათად დაბლობებზე.

საქ. სსრ.: თითქმის ყველა რაიონში.

სსრკ.: ამიერკავკასიის აღმ. ნაწილი; შავი ზღვ. სანაპ.; აზერბ.; სომხ.; ეგრ. ნაწ. (ყირიმში).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (აღმ.); ანატ.; ირ.; ერაყი.

19. *S. annua* L. Sp. Pl. ed. II (1762—1763) 813; Bieb. Fl. Taur.—Cauc. II (1808) 51; Benth. in DC Prodr. XII (1848) 481; Ledeb. Fl. Ross. III, I (1849) 415; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 745 ex. p.: Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 310; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 337; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 63; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 364 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 10 (georg.); Кнорринг. во Фл. СССР XXI (1954) 234; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 325; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 198; Капеллер Род *Stachys* L. на Кавказе, моногр. сер. А 4 (1961) 133; Колак. Растит. мир Кавк. (1961) 320; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 234 (georg.); Капеллер в Гроссг Фл. Кавк. 2, VII (1967) 380. Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 378.—*Betonica annua* L. Gen. Pl. (1753) 573.—*S. adenocalyx* C. Koch in Linnaea XXI, I (1848) 691.—*S. annua* var. *perennans* Albov, Тр. Тифл. бот. сада I (1895) 203.

⊙ იშვიათად ⊕. ღერო სწორია ან წამოწეული, 15—35 სმ სიმაღლის, ნარტოული უფრო იშვიათად დატოტვილი; ორწლოვან მცენარეების ღერო ზოგჯერ ძირიდანვე დატოტვილია; ფოთლები მკრთალი მწვანეა, ღეროსეული-თითქმის ელიფსურია ან მოგრძო კვერცხისებრი, ძირთან მოკლე სოლისებრი; ქვედა ფოთლები ყუნწიანია, ყუნწი სიგრძით ფირფიტას აღემატება, ზედა ფოთლების ყუნწები ფირფიტაზე მოკლეა, ყველა ფოთლი კიდებზე მრგვალ-კბილა ან მომრგვალებულ ხერხკბილა, წვერზე მობლავეო, ორივე მხრიდან შიშველი ან ქვედა მხრიდან სუსტად შებუსული და ხშირად ცოტად თუ ბევრად მრავალი მოყვითალო ან მომწვანო მჯდომარე ბეწვით; თანაყვავილის ფოთლები მჯდომარეა, ქვედა — ისეთივეა როგორც ღეროსეული, წვერზე მობლავეო ან ოდნავ წაწვეტებული, ზედა — წაგრძელებულ კვერცხისებრიდან ლანცეტამდეა, კიდემთლიანი, წვეტიანი, ზოგჯერ წამწამისებრ შებუსული, მჯდომარე ჯირკვლებითა და ხშირად ცოტად თუ ბევრად ხშირ წვრილ ჯირკვლოვანბეწვიანი. ნახევრადჩხრები 4—6-ყვავილიანია, ზედა — ურთიერთ მიახლოებული; თანაყვავილაკები პატარა ზომისაა, სადგისისებრი ან ხაზური

ფორმის, მოთეთრობეწვიანი; ჯამი სწორია, სწორი შიშველი ხაზოვანი მოფენილი გრძელი დანაწევრებული გაფანტული და უფრო წვრილი ჯირკვლოვანი ბეწვით, აგრეთვე მოყვითალო ან მომწვანო მჯდომარე ჯირკვლებით; ჯამის კბილები თითქმის თანაბარია, ვიწრო ან წაგრძელებულ სამკუთხა ფორმის, ხშირად ცოტად თუ ბევრად მოხრილი, თანდათანობით გადადის შიშველ და ჩვეულებრივ გრძელ წვეტში, კბილებზე 1,5-ჯერ მოკლე, შიგნითა მხრიდან ოდნავ შებუსული; გვირგვინი მოთეთროა (ან მხოლოდ ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთია ოდნავ მოყვითალო), ქვედა ტუჩი მეწამული ლაქებითაა; გვირგვინის მილი ჯამიდან ამოყოფილია და სიგრძით ჯამის კბილებს აღემატება, გარეთა მხრიდან მხოლოდ ზედა ნაწილშია შებუსული; ზედა ტუჩი წვერზე კიდემთლიანია ან ოდნავ ამოკვეთილი, ზოგჯერ სუსტად ოდნავ დაკბილული, გარედან შებუსულია, ქვედა ტუჩი გარეთა მხრიდან თითქმის შიშველია. კაკლუშები ფართო უტუკვერცხისებრია ან უტუკვერცხისებრი, მუქი მურა, წვრილად დაწერტილი, 2 მმ სიგრძის. V—VIII. 2n=34.

აწერილია შუა ევროპიდან: „Habitat in Germania, Helvetia Gallia ad agrorum marginus“ (Herb. Linn. 736/18).

რუდერალური მცენარეა, გვხვდება ნათესებსა და რუდერალურ ადგილებზე მთის ქვედადან შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: ყველა რაიონში.

სსრკ.: იმერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; სირია; ირ.; ჩრდ. ამერ. (გზადმოყოლილია).

83360 21. SALVIA L.* — სალვო

ყვავილები ორსქესიანია. ჯამი კვერცხისებრია, ზარისებრი ან მილისებრი, სამკბილიანი ან მთლიანი ზედა ტუჩითა და ორკბილიანი ან ორად ვანკვეთილი ქვედა ტუჩით. გვირგვინის მილში ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლია განვითარებული ან რგოლი არა აქვს; ზედა ტუჩი ზევითაა აშვერილი, თაღისებრი, მუზარადისებრი, ნამგლისებრი ან სწორია, კიდემთლიანი ან ამოკვეთილი; ქვედა ტუჩი სანაკვთიანი, მისი შუათანა ნაკვთი გვერდით ნაკვთებზე გაცილებით დიდია (იშვითად მათი ტოლია), ხშირად ორკბილიანია. სანაყოფე მტვრიანა 2. უკანა (უფრო იშვითად წინა) სტამინოდუმებადაა გარდაქმნილი ან სავსებით არა აქვს, სანაყოფე მტვრიანები დიდი ზომის მოძრავი შუასაბამითაა (უფრო იშვითად უძრავია) დანაწევრებული ძაფით; შუასაბამის უკანა მხარი, რომელიც ზედა ტუჩის ქვევითაა მოთავსებული, ხაზური ფორმის სამტვრეებს ატარებს, შუასაბამის წინა მხარი მიმართულია წინ, ხშირად თითქმის კოვზისებრაა გაფართოებული და ცოტად თუ ბევრად ურთიერთთანაა შეწყობილი წებოვანი გამონაზარდებით. სვეტი ჩვეულებრივ ძალიან გრძელია, თანაბარი ან არათანაბარი ზომის ნაკვთებით. მტვრის მარცვლი 6-ფორიანი ღარითაა, ელიფსური, მარცვლოვანი ზედაპირით, ეგზინა სქელია. კაკლუში კვერცხისებრია. მომრგვალო, ზოგჯერ სამწახნავოვანი. — ბალახოვანი მცენარეებია, ნახევრად ბუჩქები ან ბუჩქები, კიდემთლიანი, დაკბილული,

* დაამუშავა რ. ვაგნიძემ და ლ. ზაუტაშვილმა

ჩაჭრილი ან ფრთისებრ-განკვეთილი ფოთლებით. ხშირად ეთეროვან ზეთს შეიცავს.

მსოფლიოში ამ გვარის 700 სახეობამდეა გავრცელებული, კავკასიაში 40 სახეობაზე მეტია, ხოლო საქართველოში 13 სახეობა გვხვდება.

1. გვირგვინის მილი შიგნით ბეწვების რგოლითაა, ხორკლებიანია ან თითქმის მთელ სიგრძეზეა შებუსხული. სამტვრე ძაფები შუასაბამის ტოლია ან მასზე გრძელი 2
  - გვირგვინის მილი შიგნით ბეწვების რგოლით არაა და არც შებუსხულია. სამტვრე ძაფები რამდენჯერმე მოკლეა შუასაბამზე 5
2. ფოთლები ფრთისებრ დანაკეთულია 3
  - ფოთლები მთლიანია 4
3. ჯამის ზედა ტუჩი ქვედაზე დიდია, სამკბილა, ოდნავ შესამჩნევი გვერდითი კბილებით და ფართო, წვეტიანი შუა კბილით. გვირგვინი კაშკაშა მეწამული ფერისაა. გარეთა მხარეს ხუშუქა ბეწვითაა შებუსხული . . . . . 1. *S. garedji Troitzk.*
  - ჯამის ქვედა ტუჩი აღემატება ზედას, ეს უკანასკნელი წარმოდგენილია სამი თანაბარი ზომის, პატარა კბილით, რომელთაგან ორი განაბირა შუათანა კბილისკენაა მიმართული. გვირგვინი ცისფერია, ხახასთან ძლიერაა გაფართოებული, გადანაღუნი მილითაა . . . . . 2. *S. ringens Sibth. et Smith*
4. მცენარეს მსხვილი ფესვი აქვს, ღერო სწორია, მარტივი, ხშირად ფოთლების ილიებში დამოკლებული ყლორტებია. ფოთლები კვერცხისებრ-შუბისებრია. ჯამი ნაყოფობისას სწორია. ჩხროები 2—6-ყვავილიანია. გვირგვინი ღია ყვითელი ფერისაა, ქვედა ტუჩი მოთეთრო ან მოწითალო მონახატულობითაა . . . . . 3. *S. glutinosa L.*
  - მცენარეს ირიბი ფესურა აქვს, ღერო უმეტესად ძირიდანვე დატოტვილია. ფოთლები გულისებრ-კვერცხისებრია. ჯამი ნაყოფობისას ძირსაა გადახრილი. ჩხროები 14 (20) — 24 (40)-ყვავილიანია. გვირგვინი კაშკაშა იისფერია . . . . . 13. *S. verticillata L.*
5. ჯამი მილისებრია, მისი ზედა ტუჩი წაკვეთილია. გვირგვინი ვარდისფერია ან იისფერი, მისი მილი ჯამს არ აღემატება . . . . . 4. *S. viridis L.*
  - ჯამი ზარისებრია ან მილისებრ-ზარისებრი. ზედა ტუჩი წაკვეთილი არ არის 6
6. ჯამი მილისებრ-ზარისებრი ან ვიწრო ზარისებრია, ჯამის ზედა ტუჩი სწორია, სამკბილა, ოდნავ დაახლოებული თანაბარკბიდეებიანი კბილებით, შუა კბილი ხშირად ძალიან პატარა ზომისაა 7
  - ჯამი ფართო ზარისებრია, მისი ზედა ტუჩი მომრგვალოა, 3 ზემოთ მიმართული თითქმის თანაბარი ზომის კბილით; ნაყოფობისას ძლიერაა უკან გადახრილი 11
7. გვირგვინის მილი ხახისკენ თანდათანობით ფართოვდება. სანექტრეები არ არის. უკანა მტვრიანები სტამინოდოუმებადაა გადაქცეული. გვირგვინის ფურცლები ცისფერია ან ღია ლურჯი ფერის, ჯამიდან ოდნავაა ამოყოფილი . . . . . 5. *S. compar Trautv. ex Sosn.*

- გვირგვინის მილი ხახისკენ უცბადაა გაფართოებული. ამ ადგილზე განვითარებულია მფარავი სანექტრე ქერქლი ჯირკვლოვანი ბეწვებით სარგებელი კიდეზე. სტამინოდიუმები არ არის ან ისინი იშვიათადაა განვითარებული. გვირგვინის ფურცლები სხვა ფერისაა 8
- 8. მცენარე ორწლოვანია, მას ფისისებრ-ინასებრი სურნელება აქვს და სქვადაა მოფენილი ხუშუჭა მრავალუჯრედიანი ბეწვებითა და ყუნწიანი ჯირკვლებით. თანაყვავილები შეფერილია ვარდისფრად ან მკრთალ იისფრად და ჯამს რამდენადმე აღემატება. გვირგვინი ღია სოსანი ან ვარდისფერია . . . . . 6. *S. sclarea* L.
- მრავალწლოვანი მცენარეა. შებუსვა სხვაგვარია. თანაყვავილები მწვანეა ან იშვიათად თეთრი შებუსვის გამო, ჯამის ტოლია ან ოდნავ მასზე მოკლე. გვირგვინი მოთეთრო ან მოყვითალო შეფერილობისაა 9
- 9. ღერო 30 სმ სიმაღლეს არ აღემატება, მარტივია. ყვავილები 2—3 სმ სიგრძისაა. ყვავილენი დატოტვილია 2—4 წყვილი გვერდითი ტოტით ან მარტივია . . . . . 8. *S. verbascifolia* Bieb.
- ღერო 70—100 სმ სიმაღლეს აღწევს, დატოტვილია ძირიდანვე ან დაახლოებით შუა ნაწილიდან. ყვავილები უფრო პატარა ზომისაა — 1—2,5 სმ სიგრძის. ყვავილენი პირამიდული მრავალყვავილიანი საგველაა 10
- 10. მთელი მცენარე, მათ შორის ჯამიც ქულასებრ ან აბლაბუდასებრ თეთრად ქეჩისებრ შებუსვულია; ღეროზე არ არის ჯირკვლოვანი შებუსვა. ფოთლები ფესვთანურ როზეტადაა შეკრებილი. ჯამი ლანცეტა ფორმის, ხშირად იისფერი, ჩხვლეტია, მახვილწვერიანი კბილებითაა, ზედა ტუჩის შუათანა კბილი ძალიან მოკლეა. გვირგვინის ზედა ტუჩი სუსტადაა მოხრილი . . . . . 7. *S. aethiopsis* L.
- ღერო მოფენილია თხლად საწოვრისებრი ბეწვით და წვრილი, მჭდომარე, ყვითელი ფერის ჯირკვლებით. ფოთლები თანაბრადაა განაწილებული ღეროზე ან თავმოყრილია ღეროს ძირთან. ჯამი ძარღვების გაყოლებაზე უხეში ბეწვითაა მოფენილი და მჭდომარე ყვითელი ფერის ჯირკვლებით; მისი ტუჩები ურთიერთ ძლიერაა დაშორებული, ზედა ტუჩი თანაბრად მოკლე და მახვილსამკბილიანია. გვირგვინის ზედა ტუჩი ნამგლისებრ მოხრილია . . . . . 9. *S. limbata* C. A. Mey.
- 11. მტვრიანები გვირგვინის ზედა ტუჩითაა დაფარული ან ბუტკოს სვეტთან ერთად გვირგვინიდან ოდნავაა ამოყოფილი. თანაყვავილის ფოთლები ჯამზე გრძელია, იისფერი, იშვიათად ქვედა მწვანე ფერისაა. გვირგვინი მოლურჯო-იისფერია. . . . . 11. *S. nemorosa* L.
- მტვრიანები და ბუტკოს სვეტი გვირგვინის ზედა ტუჩს ბევრად აღემატება. თანაყვავილის ფოთლები მწვანეა, ჯამის ტოლია ან მასზე მოკლე. გვირგვინი სხვა ფერისაა 12
- 12. მტვრიანები და ბუტკოს სვეტი გვირგვინის ზედა ტუჩს 1/3—1/2 აღემატება. თანაყვავილის ფოთლები რამდენჯერმე მოკლეა ჯამზე. გვირგვინი ცისფერია ან მოთეთრო . . . . . 10. *S. virgata* Jacq.
- მტვრიანები და ბუტკოს სვეტი ორჯერ-სამჯერ აღემატება გვირგვინის ზედა ტუჩს. თანაყვავილები ჯამის ტოლია ან მასზე მოკლე. გვირგვინი თეთრია . . . . . 12. *S. armeniaca* (Bordz.) Grossh.

Subgen. 1. *Salvia*.—Subgen. *Eusalvia* Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 256 (descr. ross., nomen illegit.).—ჯამი ზარისებრია ან ზარისებრ-მილისებრი, ნაყოფობისას არ დიდდება ან ოდნავ დიდდება; ზედა ტუჩი სამოკლეკბილიანია, გვირგვინის მთლიანი ჯამის ტოლია, ხშირად ჯამზე გრძელი, შიგნით ბეწვების რგოლით, ხშირად გვირგვინს ბეწვების რგოლი არა აქვს, ზოგჯერ გვირგვინის მთლიანი შიგნიდან მთლიანადაა შებუსუსი, ხახა ფართოა; გვირგვინის ზედა ტუჩი ქვედას ტოლია ან მასზე მოკლე, სწორი, იშვიათად ოდნავ მოღუნული, ქვედა სამნაკეთიანია, ნახევრადმომრგვალო, გვერდითი ნაკეთები ვადაღუნულია გარეთა მხარეს, შუა ნაკეთი ფართოა, ვადმოკიდებული. სამტვრე ძაფები შუასაბამის ტოლია ან მასზე გრძელი, რკალისებრ მოხრილი და მასთან შუა ადგილზეა შესასხრული (ისე რომ შუასაბამის ორივე მხარი თანაბარია) ან სამტვრის წინა ბუდესთანაა მიახლოებული; ასეთ შემთხვევაში შუასაბამის უკანა მხარი წინა მხარზე გრძელია; სამტვრეების ყველა ბუდე ფერტილურია ან წინა ბუდე სტერილურია, წინა ბუდეები გაცილებით მცირეა უკანაზე ან ისინი შეცვლილია და მარაოსებრი ფორმისაა; უკანა მტვრისებრი სტამინოდოუმებაა გადაქცეული. ნახევრადბუჩქებია ან ბალახები მარტივი ან ფრთისებრი ფოთლებით; მრავალყვავილიანი ყვავილედით და ჩხრობით.

Sect. 1. *Salvia*.—Sect. *Eusphace* Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 194; Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 256. — ჯამი ზარისებრია ან ფართო ზარისებრი, მაგრამ გაბერილი არ არის, გვირგვინის ზედა ტუჩი სწორია, ზომით ქვედა ტუჩის ტოლი ან მასზე მოკლე, კიდეები გარეთ არ არის გადახრილი და სამკბილაა მკვეთრად გამოსახული კბილებით. სამტვრეების ორივე ბუდე ფერტილურია, ჩხრო (2) 6 (10)-ყვავილიანია. ნახევრადბუჩქებია, იშვიათად ბალახები მოპირისპირედ განლაგებული ყლორტებით და მარტივი ან ფრთისებრდანიაკეთული ფოთლებით.

Ser. 1. *Pachystachya* Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 261 (descr. ross.); Bot. Mat. (Ленинград) XXI (1961) 316.—ფოთლები ფრთისებრდანიაკეთულია, ორი-ოთხი წყვილიანი ელიფსური, მოგრძო ან ლანცეტა ნაკვეთებით. ჯამის ზედა ტუჩი ქვედაზე დიდია, სამკბილაა; შუა კბილი გვერდითებს აღმატება, რომლებიც ოდნავ შესამჩნევია, იშვიათად სამივე კბილი თანაბარია.

© I. S. garedji Troitzk. Изв. Главн. бот. сада СССР XXVII (1928) 623; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 316; idem. Опред. раст. Кавк. (1949) 340; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 367 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 264; Pzazade во Фл. Азерб. VII (1957) 334; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 426 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 385.

Ис.: Изв. Главн. бот. сада СССР XXVII (1928) рис. 2.—გარეჯის საღბი.

2. მონაცრისფრო მწვანე ფერის, 20—40 სმ სიმაღლის ნახევრადბუჩქია, ძირიდანვე დატოტვილი; ღერო აღმავალია ან თითქმის სწორი, მარტივი ან სუსტად დატოტვილი, მოფენილია საკმაოდ გრძელი და ხშირი ბეწვით; ფოთლები მოკლეყუნწიანია, სქლადაა მოფენილი გრძელი, გაფარჩხული ბეწვებით, 5—6 სმ სიგრძის, ფრთისებრ-განკვეთილია, 2—4 წყვილი ფოთოლაკით; ფოთოლაკები ძირში შევიწროებულია, თითქმის მჯდომარე ან ძალიან მოკლე-

უწინაინა, კენწრული ფოთოლაკი გვერდითებზე უფრო დიდია და აქაობისაა. ყველა ფოთოლაკი წვერზე მოზღაგოა, კიდეებზე მსხვილბლაგვებიანია. არათანაბრად ორმაგ კბილებიანი, ქვედა მხარეზე სქალადა მოფენილი თეთრი ფერის ნამგლისებრი, ფრიად არათანაბარი სიგრძის ბეწვით, გარდა ამისა მოფენილია წვრილი, ოქროსფერი, მჯდომარე ჭირკვლებით, ზედა მხარეზე უფრო თხლად და მოკლედია შებუსული; ფესვთანური ფოთლები უფრო პატარა ზომისაა, უფრო ფართო, ფართო ელიფსურამდე ფორმის, წვერზე მომრგვალებული სეგმენტებითაა. ყვავილედის ქვედა ჩხროვითან განლაგებული თანაყვავილის ფოთლები ღეროსეული ფოთლების მსგავსია, მაგრამ ნაკლები ზომისაა და სეგმენტების ნაკლები რაოდენობითაა წარმოდგენილი, სიგრძით აღემატება ჯამს; შუათანა ჩხროვითან განლაგებული თანაყვავილის ფოთლები წაგრძელებულ-ლანცეტისებრია, მთლიანი ან სამნაკეთიანი, ჯამის ტოლია, ხოლო ზედა ნაწილში განლაგებული თანაყვავილის ფოთლები მთლიანია, წაგრძელებული ლანცეტისებრი, ჯამზე მოკლეა, მწვანე ან ფერადი, შებუსული; ყვავილედი საკმაოდ ფარჩხატია, დაუტოტავია, 10—15 სმ სიგრძის, შედგება 5—6 ერთმანეთისაგან 1,5—2,5 სმ-ით დაშორებული ჩხროსაგან, თითოეულ ჩხროში 8 მოკლეყუნწიანი ყვავილია; ჯამი 13—17 მმ სიგრძისაა, ძარღვების გაყოლებაზე და კიდეებზე მუქი მეწამულია, სქალადა მოფენილი გრძელი, ვაფარჩხული ბეწვით, ძარღვებს შორის უფრო მოკლედია შებუსული, მოფენილია წვრილი, ოქროსფერი, მჯდომარე ჭირკვლებით, დაყვავილების შემდეგ დიდდება, ჯამის ზედა ტუჩი ქვედა ტუჩზე გრძელია, ოდნავ შესამჩნევე გვერდითი კბილებით და გაცილებით ფართო, მომრგვალებული, წვეტიანი შუა კბილით, ქვედა ტუჩი განკვეთილია ორ კვერცხისებრ-ლანცეტა წვეტიან კბილად; გვირგვინი 2—2,5-ჯერ გრძელია ჯამზე, 30—35 მმ სიგრძის, კაშკაშა მეწამული ფერის, გარეთა მხარეზე ხუჭუჭა ბეწვითაა შებუსული, მოფენილია მჯდომარე ჭირკვლებით; ზედა ტუჩი სწორია წვერზე ორმად ამოკვეთილი, ქვედა ტუჩის შუა ნაკეთი ფართოა, განივად ელიფსური, წვერზე ამოკვეთილი, გვერდითი ნაკეთები ნახევრადრგოლურია, გადაღუნული, მილი სწორია, შიგნით ბეწვების რგოლით. კაკლუჭი უკუკვერცხისებრია, 4 მმ სიგრძის, მურა ფერის, კარგად გამოსახული წვრილი ძარღვების ბადით. ნაყ. ყვ. V—VI (სურ. 10-2).

აწერილია საქართველოდან (გარეჯის ველი).

Typus: Habitat in republica Georgia, distr. Tiflis, in jugo Tetri-Udabno et vicinis regionis steppae Garedjii or rupes, ub; anno 1926 a me detecta [Troitzk. Bull. Jard. Bot. Princip. URSS XXVII (1928) 623] (LE, topotypus TGM!).

იზრდება სილაქებზე, ველის ვიწრო ხეობებში, 600—800 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

საქ. სსრ.: 14 — გარე კან.: გარეჯის ველი, მონასტერთან (ტროიცი, სახოკია; კოლაკოვსკი; კლოპოვა; ქელიძე; ლიჭოკელი, შეთეკაური; ზაუტაშვილი; დ. კაბანაძე — TBI; გროსჰეიმი, კოლაკოვსკი — TGM) მთა დიბსი (ტროიცი — TBI), თეთრი უდაბნო (ტროიცი — TBI), „ნათლის მცემლის“ მიდამოები (სოხაძე — TGM), მალხაზოვკასა და გარეჯს შორის (გროსჰეიმი, კოლაკოვსკი — TBI) (რუკა 16).

სსრკ: ამიერკავკ.: აზერბ. (ყაზახის მიდამოები სალოღლისა და კუჰკუნას შორის).

შენიშვნა. ჰაბიტუსით *S. garedjii* Troitzk. წინააზიური სახეობის

S. rosifolia-ს მსგავსია. განსხვავდება მისგან დატოტვით, შებუსვით, ფოთლის სეგმენტების რაოდენობით, ყვავილედის ზომით, სამტერების შუასაბამის მზრების ურთიერთგანლაგებით, კაკლუშების ფორმით.

Сер. 2. *Ringentes* Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 266 (descr. ross.); Новости сист. высш. раст. 9 (1972) 244. — ყველა ფოთლო ფესვანურია, ფრთართული, ორი-სამი წყვილი წვრილი ელიფსური ნაკვითი და მსხვილი, ორ-სამჯერ დიდი ზომის კენწრული ნაკვითი. ჯამის ქვედა ტუჩი აღემატება ზედას, რომლისთვისაც სამი თანაბარი კბილია დამახასიათებელი.

2. *S. ringens* Sibth. et Smith Fl. Gr. I (1806) 14; Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 212; idem, in DC. Prodr. XII (1848) 266; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 600; Липск. Фл. Кавк. (1899) 419; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 318; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 340; Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 266; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 318; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2. VII (1967) 385; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 50.—*S. ringens* Sibth. et Smith var. *pontica* Lipsky Зап. Киев. общ. естествоисп. XI (1891) 55; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 318; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 385.—*S. bzybica* Kolak. Тр. Сухумск. бот. сада XXVI (1980) 88.—*S. ringens* var. *bzybica* (Kolak.) Kolak. Фл. Абх. 2, II (1982) 263.

Is.: Fl. Gr. I (1806) tab. 18; Regel in Gartenfl. tab. 59; Тр. Сухумск. бот. сада XXVI (1980) рис. 1.; Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) рис. 10 б.
Exs.: Herb. Fl. Cauc. n° 239.

4. მცენარე 60—70 სმ სიმაღლისაა, სწორმდგომი, შიშველი ან ქვედა ნაწილში დაფარულია მოკლე, მიტკეცილი ბეწვებით; ფოთლები ფრთართულია, თავმოყრილია ღეროს ქვედა ნაწილში ან იშვიათად ღეროსეული 2 წყვილი ძლიერ სახეშეცვლილი ფოთლოც მოიპოვება; ჩვეულებრივ 7—8,5 სმ სიგრძის და 5—6 სმ სიგანის, მსხვილი, მომრგვალო-ელიფსური კენწრული ნაკვითი და 2—3 წყვილი ელიფსური, უფრო ბატარა ზომისა და ვიწრო გვერდითი ნაკვითი, დანაკლებული, ზემოდან, უმეტესად ძარღვებს შორის სუსტადაა შებუსული, ქვემოდან შებუსულია მრავალუჯრედიანი, თხელი ბეწვებით ძარღვების გაყოლებამე; ღეროსეული ფოთლები ლანცეტა, მთლიანი, კიდემთლიანი, შებუსული ისევე, როგორც ფესვთანური ფოთლები; თანაყვავილები კვერცხისებრი, წვერში შევიწროებული, მკდომარე, ქერქლისებრი, ორივე მხრიდან შიშველი, ძირში გრძელი, თეთრი წამწამებით ან ქვემოდან შებუსულია შავთავიანი, ჯირკვლოვანი ბეწვებით, აღრევე ცვივა. ყვავილედი ან ქვედა ნაწილშია მხოლოდ შიშველი ან მთელ სიგრძეზე შებუსულია მოკლე, ხუჭუჭა ბეწვებით, მოკლეყუნწიანი და შავთავიანი ჯირკვლების შერევით; მარტივია ან დატოტვილი, 1—2 წყვილი გრძელი, გამვერილი ტოტით, 5—10, 4—6 ყვავილიანი ჩხროთი, რომლებიც წარმოქმნიან წყვეტილ თავთავისებრ ყვავილედს, ყვავილები სხვადასხვა სიგრძის ყუნწებზე სხედან (თითოეულ ჩხროში შუათანა ყვავილების ყუნწები გვერდითებზე უფრო გრძელია), შებუსულია თეთრი, თხელი, მრავალუჯრედიანი, ქვემოთ მიმართული ბეწვე-

ბით; ჯამი 12 მმ სიგრძისაა, გარედან შებუსულია შავთავიანი წიანი ჯირკვლოვანი ბეწვებით, შიგნიდან — მოკლევუნწიანი ღია ფერის ჯირკვლებით; ზედა ტუჩი ნახევრად მომრგვალოა, სამი პატარა ზომის, თანაბარი კბილით, რომელთაგან ორი გვერდითი მიმართულია შუათანა კბილისაკენ, ქვედა ტუჩი ზედას აღემატება, 1/4-მდეა განკვეთილი 2 სამკუთხე კბილად; გვირგვინი ცისფერია, 3,5—4,5 სმ სიგრძის, გრძელი, ხახასთან ძლიერ გაფართოებული, მოხრილი მილთი; ზედა ტუჩი სწორია, წვერში ამოკვეთილი, გარედან შებუსულია მოკლევუნწიანი, ღია და შავთავიანი ჯირკვლებით, ქვედა ტუჩი ზედაზე გრძელია, გადაღუნული გვერდითი ნაკვეთებით, და მათზე ორჯერ გრძელი, თითქმის მომრგვალო, ძირში შევიწროებული, წვერზე ამოკვეთილი შუათანა ნაკვითი. მტვრიანები ოდნავ აღემატება გვირგვინს, სამტვრე ძაფები შუასაბამის ტოლია, შუასაბამის წინა მხარი უკანა მხარზე ორჯერ მოკლეა, სამტვრის ორივე ბუდე ფერტილურია, წინა ბუდეები მოკლეა, რედუცირებული, უკანა მტვრიანები კარგად განვითარებული სტამინოდუმიუმების სახითაა; სვეტი გაცილებით აღემატება გვირგვინს; დინგი ორი არათანაბარი ზომის ნაკვითაა. კაკლუჭი ელიფსურია, სამწახნაგოვანი, ზურგზე ნახევარსფეროსებრ ამოზნექილი, 3,5 მმ სიგრძის, მუჭი ყავისფერი. ნაყ. ყვ. V—VIII. $2n=14$.

აწერილია საბერძნეთიდან.

იზრდება კირქვიან კლდეებზე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: მდ. ზიფის ხეობა კუნბა-იაშტუს გზაზე (აღზინბა; შენგელია); 17 — ქვ. ქართ.: ბოლნისი (ძიძიგური; დ. კაპანაძე, ლ. ზაუტაშვილი — TBI, TG) (რუკა 17).

სსრკ: ამიერკავკ.: დას. ნაწ. შიშმთას ხეობამდე; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მზრ. (ბალკანეთის ნახევარკუნძ.).

შენიშვნა. სახეობა *S. ringens* ადრე საქართველოს ფლორისათვის არ იყო აღნიშნული. 1980 წელს კოლაკოვსკიმ აფხაზეთში (მდ. ზიფის ხეობაში) შეგროვებული მასალის საფუძველზე აწერა ახალი სახეობა *S. bzybica* Kolak., რომელიც განასხვავა *S. ringens*-გან რიგი ნიშნებით: ფოთლების ჩხროების მეტი რაოდენობით, ფოთლის უფრო დიდი ზომით, მისი მომრგვალო-ოვალური კენწრული ნაკვითი, უფრო მსხვილი ჯამით, ჯამის ზედა ფართო უკუკვერცხისებრი, ორკბილა ტუჩით და მცენარის ეკოლოგიით (მეზოფილური ბუნებისა). 1982 წელს თვით კოლაკოვსკიმ დიდი რაოდენობით ცოცხალი მასალის შესწავლის შემდეგ აღნიშნა, რომ *S. bzybica* Kolak. *S. ringens* Sibth. et Smith-ის იდენტურია.

Sect. 2. *Drymosphace* Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 192, 218; Поддимова во Фл. СССР XXI (1954) 280.—ჯამი გაბერილი არ არის, ზედა ტუჩი თითქმის მთლიანია, გადაკვეთილი ან ნახევრადმომრგვალო, სამკბილიანი, კბილები ძალიან მოკლეა. გვირგვინის ზედა ტუჩი ნამგლისებრია, გვერდებზე შებრტყელებული, ზომით ქვედა ტუჩს აღემატება ან მასზე მოკლეა; ამ შემთხვევაში უკანაა გადახრილი; გვირგვინის მილი შიგნიდან თითქმის მთელ სიგრძეზეა შებუსული. მტვრიანების შუასაბამის უკანა მხარი წინაზე გრძელია; სამტვრეების წინა ბუდეები სტერილურია. ჩხროები ექვსყავილიანია. ევრაზიაში გავრცელებული ბალახოვანი მცენარეებია ჯირკვლოვანი ბეწვით შებუსული წყვილი მახვილისებრ-გულისებრი ან თითქმის მომრგვალო ფოთლებით.

3. *S. glutinosa* L. Sp. Pl (1753) 26; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. I (1806) 22; Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 218; idem, in DC. Prodr. XII (1848) 276; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 359; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 609; Липск. Фл. Кавк. (1899) 419; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 316; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 340; Колак. Фл. Абх. 4 (1949) 64; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 368 (georg.); Макашвили Фл. окр. Тбилиси II (1953) 104 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 281; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 335; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 199; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 318; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 427. (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 386; Победимова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 177; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 50; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 263; Hedge in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 467; idem, in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 452.

lc.: Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tab. nostr. 510; Davis, Fl. Turkey 7 (1982) fig. 13,22.—**შალამანდილი.**

4. მცენარეს მსხვილი ფესვი აქვს; ღერო მეტწილად სწორია, 40—80 (100) სმ სიმაღლის, მარტივი, ხშირად, ფოთლების იდლებში დამოკლებული ყლორტებია განვითარებული ან ცოტად თუ ბევრად დატოტვილი, ქვედა ნაწილში თითქმის შიშველია, ზედა ნაწილში სქლადაა მოფენილი ძალიან წებოვანი ყუნწიანი ჯირკვლებითა და გადაწეული მრავალუჯრედიანი ბეწვებით; ფოთლების ზომა ქვევიდან ზევით უცბად მცირდება, ყველა ფოთოლი ყუნწიანია, შუბისებრ-კვერცხისებრი ფორმის ან ზედა ფოთლები სოლისებრი ძირითაა თითქმის მჯღობარე; ქვედა ფოთლები ყუნწიანია 6—12 სმ სიგრძის, მოფენილია გაფარჩხული, უკან გადაწეული ბეწვით, მათი ფირფიტა 8—16 სმ სიგრძისაა, უდიდესი სივანე 5—12 სმ, გრძლად წაწვეტებული, კიდევებზე ღრმა და ხშირი არათანაბარზომიერად მრგვალკბილა-ხერხისებრი, თხელი, კაშკაშა მწვანე ფერის, ბადისებრძარღვებიანი, ორივე მხარეზე თხლად თეთრი ბეწვით შებუსუსული, საკმაოდ ჯირკვლოვანია. ყვავილები 3,0—4,5 სმ სიგრძისაა, ჯირკვლებით სქლად მოფენილ ყუნწებზე სხედან. ჩხროები (2) 4—6 (8) ყვავილიანია, შეკრებილია გრძელ, მტევნისებრ, ზოგჯერ საგველასებრ ყვავილედებად; თანაყვავილის ფოთოლი 1—2 სმ სიგრძისაა, ლანცეტა ფორმის, გრძლად წაწვეტებული, კიდემთლიანი, ძლიერ ჯირკვლოვანი, თანაყვავილაკები მათი მსგავსია, მაგრამ უფრო პატარა ზომისაა, ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, 12—14 მმ სიგრძის, სქლადაა ჯირკვლოვანი ბეწვით შებუსუსული, წებოვანია, ჯამის ზედა ტუჩი სამკუთხაა, მთლიანი, ქვედა ტუჩი რამდენადმე გრძელია და მოკლე 2-ნაკვთიანი; გვირგვინი ღია ყვითელი ფერისაა, გარედან შებუსუსულია და ჯირკვლებიც აქვს, მისი მილი არანათლად გამოსახული (ზოგჯერ სულ არ არის) ბეწვისაგან შექმნილი რგოლითაა, ზევით უცბად ფართოვდება, ზედა ტუჩი 1,5 სმ სიგრძისაა, გვერდებზე შებრტყელებული; ქვედა ტუჩი მოთეთრო ან მოწითალო მონახტულობისაა, მისი შუათანა ნაკვთი ფართოა, კიდევებზე პატარა ზომის კბილები აქვს; გვერდითი ნაკვთები ფართოა, მომრგვალო. კაკლში კვერცხისებრი ფორმისაა, 4 მმ-მდე სიგრძის, შიშველი, მურა ფერის. ნაყ. ყვ. IX—(X). 2n=16 (სურ. 11).

აწერილია ევროპიდან (Herb. Linn. 42/34).
იზრდება დაჩრდილულ ტყეებში.

საქ. სსრ: მთელი რესპუბლიკის ტყის სარტყელში.

სსრკ: კავკასიის ყველა რაიონი; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: ევრ.; მც. აზ.; ჩრდ. ირ. ჰიმალაიმდე.

Subgen. 2. *Scleara* (Mill.) Benth. in Benth. et Hook. f. Gen. II (1876) 1195; Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 291, cum auct. epith. Moench. — Gen. *Scleara* Mill. in Gard. Dict. Abridg. ed. 4, 3 (1754). — ჯამი ზარისებრია, მილისებრ-ძაბრისებრი ან კონუსური; ზედა ტუჩი სამკბილაა, სწორი, ნაყოფობის დროს გარეთ ვადმოღუნული, ასეთ შემთხვევაში ღარია-ნია, ზომაში (ნაყოფობის შემდეგ) ოდნავ ან ძლიერ დიდდება. გვირგვინი მოკლე მილიანია, ბეწვიანი რგოლი განვითარებული არ არის, სანექტრეები არა აქვს ან ისინი განვითარებულია და მაშინ ეს უკანასკნელი სიფრიფანა ქერქლი-სებრია, გარშემოვლებული ჭირკვლოვანი ბუსუსებით, ან ბეწვების კონთ; ზედა ტუჩი ქვედაზე გრძელია, ნამგლისებრი, გვერდებზე შებრტყელებული; ქვედა ტუჩი სამნაკვეთიანია, გვერდითი ნაკვეთები გაშვერილია ზევით ან წინ; შუა ნაკვეთი ჯამისებრია. ჩაღუნული. სამტვრე ძაფები რამდენჯერმე მოკლეა შუასაბამზე და მასთან შესახსრულია თითქმის წინა სამტვრე ბუდის აზლოს, შუასაბამი ზევითაა მიმართული; წინა სამტვრე ბუდეები ყოველთვის სტერილურია, სიფრიფანა, შებრდის ადგილზე კოყრისებურად გასქელებული; უკანა მტვრიანები სტამინოდომებადაა გადაქცეული, იშვიათად ისინი განვითარებულია. მრავალ და ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ფესვთანური ფოთლებით; ფოთლები ფრთისებრია დანაკვეთილი ან მარტივია, შეფოთლოლი ან შეუფოთლოლი ღეროთი. ჩხროები 6—10-ყვავილიანია, იშვიათად 2—4-ყვავილიანი, დედამიწის აღმოსავლეთ ნახევარსფეროში გავრცელებული მცენარე-ებია.

Sect. 3. *Horminum* Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 193, 220; Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 291, cum auct. epith. Moench. — ჯამი მილისებრია, მისი ზედა ტუჩი წაკვეთილია, გვერდითი კბილები წვრილია არათანაბარკიდებებიანი. გვირგვინი პატარა ზომისაა, მისი ზედა ტუჩი სწორია ან ოდნავ ჩაღუნული. ორ ან ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია.

4. *S. viridis* L. Sp. Pl. (1753) 24; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. I (1808) 19; C. A. Meyer Verz. Pfl. Cauc. (1831) 87; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 277; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 360; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 630; Липск. Фл. Кавк. (1899) 420; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 319; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 341; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 65; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 380 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 104 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 295; Разадзе во Фл. Азерб. VII (1957) 335; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 317; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 428 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 386; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 54; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 265; Hedge in Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 434; idem, in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 434.—*S. horminum* L. Sp. Pl. (1753) 24.—*Horminum viride* Moench Meth. Pl. (1794) 377.

Ис.: Hegi, III. Fl. Mitteleur. 5 (4) (1927) fig. 2488, 2489; Davis, Fl. Turkey 7 (1982) fig. 13, 12; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tab. nostr.: 470, 471.

⊙ ან ⊖. მცენარე სუსტი ღერძფესვიანია, მოფენილია გრძელი, ოდნავ მკუმბული ხეშუქა, დანაწევრებული ბეწვით; ღერო სწორია, მარტივი ან დატოტვილი, 20—40 (50) სმ სიმაღლის; ფოთლების ყუნწები 0,5—6 სმ სიგრძისაა; ფოთლები კვერცხისებრ-ელიფსური ფორმის, 2—7 სმ სიგრძის, 1—4 სმ სიგანის, წვერზე მომრგვალებულია, ძირში მეტწილად ოდნავ გულისებრი, კიდებზე წერილი და თანაბრად მრგვალებილიანი, დანაოჭებული, ორივე მხარეზე მოკლე, თხელი ბეწვით შებუსული; თანაცვავილის ფოთლები მჯდომარეა, ფართო კვერცხისებრი ფორმის, 1—2 სმ სიგრძის, მათ შორის უფრო ქვედა-ბალახოვანია, ცოტად თუ ბევრად მრგვალებილიანი, ზედა — კიდემთლიანია, ხშირად ქვედაზე უფრო დიდი ზომისაა, მეტწილად სიფრიფანია, მწვანე ფერის, ზოგჯერ მოწითალო ან იისფერი, სულ ზედა ფოთლები უფერულია. ყვავილები 12—18 მმ სიგრძისაა, ძალიან მოკლე ყუნწებით; თანაცვავილაკები სადგისისებრია, წამწამებით მოფენილი; ჩხროში ჩვეულებრივ 6 ყვავილია, შეკრებილი თავთავისებრ ყვავილედად, დაგვირგვინებულია უნაყოფო ფოთლებით; ჯამი მილისებრია, გაფარჩხული ბეწვებით მოფენილი, მის ზედა ტუჩს ძალიან მოკლე შუათანა კბილი აქვს, გვერდითი კბილები ფართოა და მახვილწვერიანია, ქვედა ტუჩი ორი ლანცეტა ფორმის კბილითაა, დაყვავილების შემდეგ კბილები გადახრილია და ოდნავ დიდდება; გვირგვინი ვარდისფერია ან იისფერი, მისი მილი ჯამს არ აღემატება, ზედა ტუჩი სუსტადაა მოხრილი, 2-ნაჯვითანია. ზურგზე მოკლედია შებუსული, ქვედა ტუჩი ოდნავ მოკლეა, მისი შუათანა ნაკვითი გადაღუნულია, ღრმად ამოკვეთილი. კაკლუში მოგრძო კვერცხისებრია, 3 მმ-მდე სიგრძის, პრიალა, ღია ყავისფერი. ნაყ. ყვ. V—VIII. 2n=16.

აწერილია უცნობი გეოგრაფიული წარმოშობის კულტურული ეგზემპლარის მიხედვით პატავის (ფრანკფურტი) ბოტანიკური ბაღიდან.

იზრდება მშრალ, თიხნარ და ქვიან ფერდობებზე, დამუშავებულ ნასვენ ადგილებსა და გზის პირებზე; მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.; 5 — იმერ., 9 — ქართ., 13 — ქიზ., 14 — ვარე კახ., 15 — გარდაბ., 17 — ქვ. ქართ., 19 — მესხ.

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ., ევრ. ნაწ. (ყირიმი); თურქმენეთი.

საერთო გავრცელ.: სამხ. ევრ. (შემოტანილია), ხმელთაშუაზღვ. მხრ., მც. აზ. (აღმ. ანატ.); ირ.; ერაყი; კვიპროსი.

Sect. 4. *Sclarea*.—Sect. *Stennarhena* (D. Don) Briq. in Engler und Prantl, Nat. Pflanzenfam. 4, 3a (1896) 274; Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 298. — ჯამი ზარისებრია ან მილისებრ-ზარისებრი, ნაყოფობის დროს ვადიდებული არ არის ან ოდნავ დიდდება, ზედა ტუჩი წაკვეთილი არ არის, სამკბილიანი, სწორი ოდნავ დაახლოებული თანაბარკიდებიანი კბილებით, შუა კბილი ხშირად ძალიან პატარა ზომისაა. გვირგვინის ზედა ტუჩი ქვედას აღემატება, იშვიათად მოხრილია; ყვავილები ყვითელია ან თეთრი. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია.

Subsect. 1. *Homalosphaecae* (Boiss.) Briq. in Engler und Prantl, Nat. Pflanzenfam. 4, 3a (1896) 275; Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 298, cum auct. epith. Bunge (1873, ut «Sect. Homalosphaecae»). — გვირგვინის მილი ხახისაკენ თანდათანობითაა გაფართოებული, სანექტრეები არ არის, უკანა მტვრიანები სტამინოდიუმებადაა გადაქცეული.

საქართველოს
ენციკლოპედია

Сер. 1. *Compositae* Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 304 (descr. russ.);
Новости сист. высш. раст. 9 (1972) 244. — ჯამი ზარისებრია; გვირგვინის
ზედა ტუჩი ნამგლისებრია, გვირგვინის მილი ჯამიდან ამოყოფილია; მცენარე
შებუსულია მოკლე მარტივი ბეწვებით, რომელთა ნაწევრები გასქელებულია;
ყვავილი 2—2,5 სმ სიგრძისაა, ხაზური, წამწამებიანი თანაყვავილებით; ყვავი-
ლდი მარტივია ან ოდნავ დატოტვილი.

○ 5. *S. compar* Trautv. ex Sosn. Тр. Азерб. отд. Закавк. ФАН
СССР I (1933) 43 (nom. restituendum); Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 321;
idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 342; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952)
374 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 304; Капеллер в Опред.
раст. Груз. I (1964) 427 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII
(1967) 389.—*S. sahendica* auct. fl. cauc., non Boiss. et Buhse; Траутв. Тр.
Петерб. бот. сада V 2 (1878) 468 II IX, 95; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 642
p. p.; Липск. Фл. Кавк. (1899) 420; Бордзиловский Зап. Киев. общ. есте-
ствовисп. XXV (1915) 113.—*S. Trautvetteri* Sosn. Вестн. Тиф. бот. сада,
нов. сер. I (1922—23) 79 non Regel.

Is.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 324; Фл. СССР XXI (1954) табл. XIV;
Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) табл. XXIII, 2.

2. მცენარეს ვერტიკალური ფესურა აქვს, 18—38 სმ სიმაღლისაა; ღე-
რო ძირიდანვე დატოტვილია, ზოგჯერ ძირში უნაყოფო ფოთლების როზე-
ტებია განვითარებული, აღმავალია, მოფენილია ძალიან მოკლე საწოვრისებრი
ბეწვით და მჯდომარე, ყვითელი ფერის ჯირკვლებით, ღერო ბოლოვდება ვიწ-
რო საველასებრი ან მტეენისებრი ყვავილედებით; ფოთლები საკმაოდ გრძელ-
ყუნწიანია, კვერცხისებრი ან კვერცხისებრ-მოგრძო ფორმის, 4,5—7,0 სმ სი-
გრძის, 2,0—4 სმ სიგანის, ძირში გულისებრია ან წაკვეთილია, ზედა მხარეზე
მუქი მწვანე ფერის, ფრიალ დანაოჭებული, ქვედა მხარეზე მონაცრისფროა,
ფიჭისებრი, სქალადა შებუსული საწოვრისებრი ბეწვით და გარდა ამისა მო-
ფენილია ძალიან პატარა ზომის, მოყვითალო ფერის მჯდომარე ჯირკვლებით;
ზედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია ან მჯდომარე, კვერცხისებრი ფორმის, საკ-
მაოდ გრძლად წაწვეტებული. ყვავილედი ზევით აშვირული ტოტებითაა; უფრო
იშვითად მარტივია, მისი ჩხროები 4—6-ყვავილიანია; თანაყვავილები სიფრი-
ფანაა, მახვილწვერიანი, იისფერი, კიდევზე წამწამებით მოფენილი, ზურგზე
ძალიან მოკლედ შებუსული და ძალიან წვრილი ჯირკვლებით; ჯამი ოდნავ
ირიბია, დაკუთხული, ორტუჩა, ცოტად თუ ბევრად ზარისებრი, 1 მმ-მდე სი-
განის, ძარღვების გაყოლებაზე საწოვრისებრი ბეწვით, მქისეა, მოფენილია
უწვრილესი ჯირკვლებით, ნაყოფობისას ოდნავ დიდდება, ზედა ტუჩის კბილე-
ბი მოკლე სადგისისებრია, ურთიერთ მიახლოებული; გვირგვინი ცისფერია ან
ღია ლურჯი ფერის, ჯამიდან ოდნავა ამოყოფილი, მისი ზედა ტუჩი ნამგლი-
სებრია. კაკლუქი წაბლისფერია, ძალიან წვრილმეჭებებიანი, უკუკვერცხისებრი
ფორმის, ოდნავ შებრტყელებული. ნაყ. ყვ. VI—VII (სურ. 10-ი).

აწერილია ახალციხიდან.

Typus: „Achalzich, 1876, Radde“ (LE, isotypus TGM!).

იზრდება თიხნარ, თაბაშირიან და ლორღიან ფერდობებზე მთის შუა
სარტყელში.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.: ბორჯომის ზეობა (რადე — TGM); სლესის ციხის მიდამოები (ხინთიბიძე — TBI); დ. წაღვერი (კოზლოვსკი — TBI); 19 — მესხ.: ახალციხე (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა — TBI); ახალციხესა და აწყურს შორის (სოსნოვსკი, კოზლოვსკი — TBI); მდ. ფოცხოვ-ჩაის მარცხენა სანაპირო (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა — TBI); რაბათის მახლობლად (ხინთიბიძე — TBI); სოფ. ოხეროს მიდამოები (სოსნოვსკი — TBI); სოფ. ოთასა და დამალას შორის (კოზლოვსკი — TBI); ასპინძის მიდამოები (ხინთიბიძე, მუყანაიანი — TBI, ქიქოძე — TGM); ადიგენის მიდამოები (ქიქოძე — TGM); ადიგენსა და მლაშეს შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა — TBI, ქიქოძე — TGM); სოფ. კლდეს მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა — TBI); სოფ. შინაძესა და რუსთავს შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა — TBI); ოშორის სამხრეთ ფერდობი (ხინთიბიძე — TBI) (რუკა 18).

Subsect. 2. *Gongrosphaceae* (Boiss.) Briq. in Engler und Prantl, Nat. Pflanzenfam. 4. 3a (1896) 275; Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 310, sine auct. epith.— გვირგვინის მილი ხახისაგან უცბათაა გაფართოებული; ამ ადგილზე განვითარებულია მფარავი სანექტრე ქერქლი ჯირკვლევანი ბეწვებით. მის ზედა კიდებზე სტამინოდუმები არ არის, იშვიათად ისინი განვითარებულია.

Ser. 1. *Sclareae* Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 310 (descr. ross.); Новости сист. высш. раст. 9(1972)245.— ფესვთანური და ღეროსეული ფოთლები კარგადაა განვითარებული, მთლიანია; თანაყვავილების ფოთლები შეფერილია ვარდისფრად, მკრთალისფრად. იშვიათად თეთრად და ჯამს რამდენადმე აღემატება; ყვავილები 2—3 სმ სიგრძისაა; ყვავილუდი საველაა.

6. *S. sclarea* L. Sp. Pl. (1753) 27; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. I (1808) 22; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 281; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 361; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 616; Липск. Фл. Кавк. (1899) 419; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 320; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 341; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 65; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 371 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 104 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 310; Разадзе во Фл. Азерб. VII (1957) 338; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 199; Колак. Растит. мир Кавк. (1961) 318; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 427 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 388; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 261; Победимова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 177; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 52; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 264; Hedge in Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 450; idem, in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 438.

Is.: Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) рис. 10 c; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tab. nostr. 491.—ხარისხარა.

⊙. მთელ მცენარეს ფისისებრ-ინასებრი სურნელება აქვს, სქლდაა მოფენილი ხუჭუქა, მრავალუჯრედოვანი ბეწვითა და ყუნწიანი ჯირკვლებით; ღერო მეტწილად სწორია, 30—110 სმ სიმაღლის, 1 სმ-მდე სისქის, ფოთლების ილითებში დამოკლებული ყლორტებით, ზედა ნაწილში საველასებრ დატოტვილი; ყველა ფოთოლი პირველ წელს ფესვთანურ როზეტადაა შეკრებილი, მეორე წელს მცენარეს უპირატესად ღეროსეული ფოთლები აქვს, ყუნწები

2—7 სმ სიგრძისაა, ღეროსთან ერთად შებუსუსული ხუჭუჭა ბეწვითა და კვერცხისებრიდან გულისებრ-კვერცხისებრამდე ფორმის, 7—18 სმ სიგრძისა და 2—3 სმ სიგანის, წვერზე მომრგვალებული ან მოკლედ წაწვეტებული, კიდევებზე არათანაბრად მრგვალებილებიანი ან ამოღრღნილებილებიანი, ბადისებრ ნაოჭებიანი, ორივე მხარეზე თხლადაა ნაცრისფერ ქეჩისებრ შებუსუსული, ზედა მხარეზე მეტწილად მოშიშვლოა, მოფენილია ზშირი, წვერილი, მკდომარე ჯირკვლებით; კენწრული თანაყვავილის ფოთლები მკდომარეა, კვერცხისებრ-გულისებრი ფორმის, უცხად შევიწროებული მახვილ წვერში, ქვედა — ბალახისებრია, ყვავილებს აღემატება, ზედა-სიფრთხანაა, თითქმის ყვავილების ტოლია, ღვინისფერ-წითელი ან სოსანი ფერის, კიდევებზე და ქვედა მხარეზე ძარღვების გაყოლებზე ბეწვითაა მოფენილი. ყვავილები 2—2,5 სმ სიგრძისაა, ყვავილის ყუნწები შებუსუსულია, 4—6 ყვავილიან ჩხრებდააა შეკრებილი მტევნისებრ ყვავილელებად; ჯამი ზარისებრია, 1 სმ-მდე სიგრძის, გაბნეულ ჯაგრისებრი ბეწვით მოფენილი, ზედა ტუჩი შედგება პატარა ზომის, მახვილწვერიანი შუათანა და 2 ლანცეტა ფორმის გვერდითი კბილისაგან, ცოტად თუ ბევრად გრძელი ფხისებრი წვერით; გვირგვინი ჯამს 2—3-ჯერ აღემატება, ღია სოსანი ან ვარდისფერია მხოლოდ ზედა ტუჩის შუა ხაზზეა მოკლედ შებუსუსული; გვირგვინის მილი ჯამს ოდნავ აღემატება, შიგნით გრძელი, სპირალურად დაგრებილი ქერქლითაა; ზედა ტუჩი ოდნავ ნამგლისებრია; ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი უფრო დიდი ზომისაა და წვერილად დაკბილული, გვერდითი ნაკვთები წაწვეტებულია. კაკლუჭი კვერცხისებრია, ბლავად სამწახნაგოვანი, 2 მმ-დე სიგრძის, გლუვი, წაბლისფერი ან უფრო მუქი, წვერილი მარმარილოსებრი მოხატულობით. ნაყ. ყვ. VI—VII (VIII). 2n=22 (სურ. 12).

აწერილია სირიიდან და იტალიიდან: „In Syria, Italia“ (Herb. Linn. 42/45).

იზრდება მშრალ ხირხატთან, ქვიშნარ, თიხნარ ეკოტოპებზე, ხნულეებზე, მთის შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.; 7 — აჭარ., 8 — სამხ. ოს., 9 — ქართ., 16 თრიალ., 16 — ჯავახ., 19 — მესხ.

სსრკ.: იმიერკავკ.: (დაღესტ.); ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.: ევროპ. ნაწ. (ყირიმში); შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ევრ. (შეტანილია); ხმელთაშუაზღვ. მზრ.; მც. აზ.; ირ.; სირია; ცენტრ. და სამხ. დას. აზ.

ს ა მ ე უ რ ა ნ ე მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა . ე თ ე რ ზ ე თ ო ვ ა ნ ი მ ც ე ნ ა რ ე ა .

Ser 2. Lanatae Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 318 (descr. ross.); Новости сист. высш. раст. 9(1972)245. — ფოთლები ფესვთანურ როზეტადაა შეკრებილი; თანაყვავილის ფოთლები ჯამის ტოლია ან ოდნავ მასზე მოკლეა; ყვავილი 10—22 მმ სიგრძისაა, თეთრი ან იისფერი; უკანა მტვრინები სტამინოდუმებადაა გადაქცეული; ყვავილენი პირამიდულია მრავალყვავილიანი საგველაა, იშვიათად ორი-სამწველიანი ტოტებით; მთელი მცენარე და ჯამი შებუსუსულია თეთრად ქეჩისებრ-ქულასებრ.

7. *S. aethiopsis* L. Sp. Pl. (1753) 39; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. I (1808) 23; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 283; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 361; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 616; Липск. Фл. Кавк. (1899) 419; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 321; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 342; Колак. Фл.

Abx. IV (1949) 66; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 372 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 106 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 318; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 340; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 427. (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 391; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 261; Победимова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 177; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 49; Hedge in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 451; idem, in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 440.

Is.: Фл. Европ. части СССР III (1978) табл. 33; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tab. nostr. 492.—*ბამბი 'ულა*.

2. მცენარეს ძლიერი, გახევებულღერძიანი ფესვი აქვს, თხლადა თეთრი მატყლისებრი ბეწვით მოფენილი ან აბლაბუდასებრ-შებუსულია, წებოვანი არ არის; ღერო 20—100 სმ სიმაღლისაა, ძალიან ძლიერია, მეტწილად თითქმის ძირიდანვეა დატოტილი, დიდი ზომის პირამიდულ საველას ქმნის; ფოთლები მეტწილად ფესვთანურ როზეტადაა შეკრებილი, ყუნწიანია, 2—5 სმ სიგრძის, 2—15 სმ სიგანის, მოხაზულობით კვერცხისებრიდან ელიფსურ-რომბისებრამდე, ძირში გულისებიდან სოლისებრამდე, კიდევებზე უხეშად და ფრიალ არათანაბრად ამორღნილ მრგვალებიანი, ზოგჯერ ოდნავ განკვეთილი, ბადისებრ-დანაოჭებული, ორივე მხარეზე მონაცრისფრო მატყლისებრი ბეწვითაა მოფენილი; ყვავილედი ქვედა ფოთლები ფესვთანური ფოთლების მსგავსია, მაგრამ მნიშვნელოვნად უფრო პატარა ზომისაა, ზედა ფოთლები ძირში ღერო-მხვევია, გულისებრი ფორმის, გრძლად წაწვეტიებული, 1 სმ-მდე სიგრძის, კიდემთლიანი, ძირში ცოტად თუ ბევრად ბალახისებრია, კიდევებზე მეტწილად სიფრიფანაა, ხშირად იისფერი ელფერი დაპკრავს, წვერზე თანდათან წაწვეტიებულია. ყვავილედი სწორმდგომია, 6—10-ყვავილიანი, ჩხროდ შეკრებილი ტოტების გასწვრივ და ფარჩხატ საგველა ყვავილედებადაა განწყობილი. ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, დაყვავილების შემდეგ დიდდება, ძალიან სქლდაა თეთრი, მატყლისებრი ბეწვით მოფენილი, ლანცეტა ფორმის, ხშირად იისფერი, ჩხვლეტია, მახვილწვერიანი კბილებითაა, ზედა ტუჩის შუათანა კბილი ძალიან მოკლეა; გვირგვინი მოთეთრო ფერისაა, მხოლოდ ზურგის მხარეზეა მოკლედ შებუსული, გვირგვინის მილი ჯამიდან ამოყოფილია, შიგნით ბეწვებისაგან შექმნილი კონა აქვს, ზედა ტუჩი სუსტადაა მოხრილი, 2 მოკლე ნაკვითი; ქვედა ტუჩი ოდნავ მოკლეა, 3-ნაკვითიანი და ფართო, ღრმად ამორღნილი, ვადა-კეცილი შუათანა ნაკვითი აქვს. კაკლუჭი 3 მმ-მდე სიგრძისაა. ნაყ. ყვ. V—VII. 2n = 22, 24.

აწერილია იუგოსლავიდან: „Described from Illyria (coastal Jugoslavia), Greece and Africa“ (Hb. Linn. 42/48) [Fl. Turkey 7 (1982) 440].

იზრდება სტეპებში, მდელოებზე, საძოვრებზე, ხეულებში, თიხნარ, ქვიან, კირქვიან ეკოტოპებზე.

- საქ. სსრ: 1 — აფხ., 9 — ქართ., 14 — გარე კახ., 18 — ჯავახ., 19 — მესხ.
- სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (სამხრეთი); შუა აზ.
- საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; ევროპ. (დას. და შუა); სირია; მც. აზ.; ჩრდ. ირ.

Ser 3. *Verbascifolia* Pobed. vo Фл. СССР XXI (1954) 322 (descr. ross.); Новости сист. высш. раст. 9(1972)245. — ფოთლები თითქმის ყველა

ფესვთანურია ან ერთი-ორი წყვილი ღეროსეულია, მთლიანი; თანაყვანილობაში ფოთლები მწვანეა, ჯამზე მოკლე. ყვავილები 1,5—3 სმ სიგრძის, მარტვილი მოყვითალო; ყვავილენი დატოტვილია, ორი-ოთხი წყვილი გვერდითი ტოტით ან მარტივია.

8. *S. verbascifolia* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 24; Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 227; idem, in DC. Prodr. XII (1848) 285; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 362 p. p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 619; Липск. Фл. Кавк. (1899) 419; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 322; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 342; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 372 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 106 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 322; Рзааде во Фл. Азерб. VII (1957) 341; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1961) 428 (georg.); Тер-Хачат., в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 392; Тахт., Фл. Еревана (1972) 261; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 50.—*S. candidissima* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. I (1808) 22, non Vahl.

2. მცენარე ქვედა ნაწილში ნაცრისფრად ან თხლად აბლაბუდასებრია შებუსული, ყვავილედებში შებუსეა მოკლეა, წებოვანი ბეწვით; ღერო სწორია 15—30 სმ სიმაღლის, მარტივი, ზედა ნაწილში ბოლოვდება მარტივი, მტკვნი-სებრი ანდა საგველასებრი ყვავილედით, ქვედა ფოთლები ყუნწიანია, ყუნწები თითქმის ფირფიტის ნახევრის ტოლია, ნაოქებიანი, კვერცხისებრი ან ოვალური ფორმის, 7—9,5 სმ სიგრძის და 5—6 სმ უღიდესი სიგანის, განკვეთილნაკვეთებიანი, ძირში სოლისებრ წაკვეთილი ან თითქმის გულისებრი ფორმის, მოზღავეო წვერით, ღეროსეული ფოთლები დაპატარავებულია, საერთოდ ფესვთანური ფოთლების მსგავსია. ზედა ფოთლები არაა მრავალი, მჯდომარეა, ოვალური ფორმის, მახვილი ან მახვილწვერიანი. ყვავილები 6—4 ყვავილიან, დაშორებულად ხზრებულად შეკრებილი; თანაყვანილის ფოთლები მომრგვალოა, წვერით, სიფრიფანა, სამჯერ (იშვითად ორჯერ) მოკლეა ჯამზე; ჯამში საწოვრისებრი ბეწვებითაა შებუსული, ოდნავ წებოვანი, მისი ზედა ტუჩი სამკბილაა, ძალიან პატარა ზომის შუათანა კბილით, ქვედა ტუჩი ორკბილაა, კბილები წვერზე სადგისისებრ ჩხვლეტია; გვირგვინი თითქმის ორჯერ აღემატება ჯამს, მისი ზედა ტუჩი მოთეთრო ფერისაა, ქვედა ტუჩი — მკრთალი ყვითელი, მისი მილი ჯამში ჩამალულია, შიგნით ბეწვიანი დანამატი აქვს. ნაყ. ყვ. IV—VII. $2n=16$ (Maryaev. 1976).

აწერილია აზერბაიჯანიდან, მდ. სამურის ხეობიდან.

Typus: „Ad lorrente Samur et Iucharibasch' ditionis Cubensis etiam occurit“ [Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 24].

იზრდება მშრალ, ქვიან, კლდე-ლორლიან ფერდობებზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 9 — ქართ., 16 — თრიალ.

სსრკ: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; იმიერკავკ.: დაღესტ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; აღმ. ანატ.

შენიშვნა. ჰეჯი *S. verbascifolia* Bieb.-ს თვლის მცირე აზიაში გავრცელებული სახეობის — *S. microstegia* Boiss. et Bal. მონათესავედ. იქვე ავტორი მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ ისინი ყოველთვის განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან შებუსის ინტენსივობით.

Ser 4. *Limbatæ* Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 325 (descr. ross.)
 Новости сист. высш. раст. 9(1972)245.—ფოთლები თანაბრადაა განაწილებული ღეროზე ან თავმოყრილია ღეროს ძირთან, მთლიანია; ჩხროებთან განვითარებული თანაყვავილის ფოთლები მწვანეა ან მოთეთრო შებუსის გამო და ჯამზე მოკლეა; ყვავილები 1,6—2,5 სმ სიგრძისაა, თეთრია ან ვარდისფერი, ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი მოყვითალოა. ყვავილედ ისაგველა; უკანა მტკრიანები სტამინოდუმებადაა გადაქცეული.

9. *S. limbata* C. A. Mey., Verz. Pfl. Cauc. (1831) 86; Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 718; Hohen. Enum. Talysch. (1838) 64; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 279; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 360; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 623; Липск. Фл. Кавк. (1899) 419; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 321; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 342; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 373 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 106 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 325; Pзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 342; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 261; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 428 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 390; Hedge in Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 462; idem, in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 450.—*S. limbata* C. A. Mey. var. *aspera* Fom. ex Grossh. Фл. Кавк. III (1932) 321.

Is.: Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) рис. 82; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tab. nostr. 504; Davis, Fl. Turkey 7 (1982) fig. 13, 17.

4. ღერო მოფენილია თხლად საწოვრისებრი ბეწვით და წვრილი, მჯდომარე, ყვითელი ფერის ჯირკვლებით, 40—70 სმ სიმაღლისაა, სწორი, მეტწილად მხოლოდ ქვედა ნაწილშია შეფოთილი, დაახლოებით შუა ნაწილიდან საგველასებრ-დატოტვილი; ფოთლები მწვანეა, ძალიან დანაოჭებული, 2—4,5 სმ სიგრძის, ფართო კვერცხისებრი ფორმისაა, ყუნწებზე სხედან, ძირში გულისებრი, წვერზე თანდათან წაწვეტებული ან მობლაგვა, კიდეებზე ამოდრღნილ-დაკბილული, ხშირად ოდნავ ნაკვეთიანი, ზედა მხარეზე შიშველი, ქვედა მხარეზე ოდნავ ხორკლისებრ-ბეწვიანი, ცოტად თუ ბევრად სქალადა მოფენილი წვრილი, მჯდომარე, ყვითელი ფერის ჯირკვლებით; კენწრული ფოთლები უცბადაა ძლიერ დაპატარავებული, კვერცხისებრი ფორმისაა, მახვილწვერიანი, ცვენია. ყვავილი 2—6 დამორიშორებულ ჩხროებად განწყობილი, 3 სმ-მდე სიგრძის, ყვავილედ ისაგველასებრია წვეკლისებრი ტოტებით; ჯამი ზარისებრია, ძარღვები გაყოლებასზე უხეშბეწვიანი, მოფენილია მჯდომარე, ყვითელი ფერის ჯირკვლებით, მისი ტუჩები ურთიერთ ძლიერ დამორებულია, ზედა ტუჩი გადმობრუნებულია, მოკლე და მახვილსამკბილიანი, ქვედა ტუჩი ლანცეტა ფორმის, წვეტიანი კბილებითაა; გვირგვინი მოთეთრო ფერისაა, ჯამს 3-ჯერ აღემატება, ზედა ტუჩი ნამგლისებრ მოხრილია, მოთეთრო ფერისაა, ზურგზე მოფენილია საწოვრებით, ქვედა ტუჩის შუათანა ნაკვთი მოყვითალო ფერისაა, კიდეებზე მურა ფერის; გვირგვინის მილი ჯამშია ჩამალული. ნაყ. ყვ. V—VI. 2n=34.

აწერილია თალიშიდან.

Typus: „In locis siccis lapidosis montium Talüsch prope pagum Swant (alt. 670 hexap.) Hohenacker“ (LE).

იზრდება მშრალ, ქვიან ფერდობებზე მთის შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ., 14 — ვარკ. კახ.

სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო ვავრცელ.: აღმ. ანატ.; ირ.

Sect. 5. *Plethiospance* Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 193, 220; Победимова во Фл. СССР XXI(1954)335. — ჯამი ფართო ზარისებრია, ზედა ტუჩი მომრგვალოა, 3 ზემოთ მიმართული კბილით, ნაყოფობისას ძლიერაა უკან გადახრილი, ორლარიაანია. გვირგვინი პატარა, იშვიათად დიდი ზომისაა; ზედა ტუჩი მოხრილია, თითქმის სწორი, იშვიათად ნამგლისებრი; ყვავილები იისფერია, ლურჯი ან თეთრი. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია. საქართველოში გავრცელებულია 3 სახეობა.

Ser. 1. *Pratenses* Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 335 (descr. ross); Новости сист. высш. раст. 9(1972)246. — მტვრიანები და ბუტკოს სეგტი გვირგვინის ზედა ტუჩს 1/3—1/2 აღემატება; ყვავილები მუქი და ღია იისფერია ან იისფერ-ლურჯი; თანაყვავილის ფოთლები მწვანეა, ჯამზე რამდენჯერმე მოკლეა; ყვავილენი სწორია; ჩხროები მეტნაკლებად ურთიერთ დაშორებულია; მცენარე ჭირკვლოვანი ბეწვითაა შებუსუსლი.

10. *S. virgata* Jacq. Hort. Vindob. I (1770) 14; Ait Hort. Kew. I (1789) 139; Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 234; idem, in DC Prodr. XII (1848) 290; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 364; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 627; Липск. Фл. Кавк. (1899) 420; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 324; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 343; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 378 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 340; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 347; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 199; Коллак. Растит. мир Колх. (1961) 317; Тер-Хачат. в Гроссг Фл. Кавк. 2, VII (1967) 396; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 261; Победимова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 178; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 54; Hedge in Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 469; idem, in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 454.

Is.: Hort. Vindob. I (1770) tab. 37; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) рис. 10 e; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tab. nostr. 513.

2. მცენარე 50—60 სმ სიმაღლისაა, საწოვრისებრი ბეწვით შებუსუსლი, მკრთალი მწვანე ფერის; ღეროს შუა ნაწილის ზემოთ გრძელი, წიკბლისებრი, წებოვანი ტოტები აქვს; ფოთლები მეტწილად ღეროს ძირშია თავმოყრილი, ქვედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია, 11—12 სმ სიგრძის, 5,5 სმ სიგანის, კვერცხისებრი მოგრძო ფორმის, დანაოჭებული, მომახვილოწვერიანი, ძირში ცოტად თუ ზევად გულისებრი ფორმის, კიდეებზე ოდნავ ამოკვეთილი, მრგვალებიანი; ზედა ფოთლები უცბად ვიწროვდება, მოკლეყუნწიანია ან მჯდომარე; თანაყვავილის ფოთლები ძალიან პატარა ზომისაა, ფართო კვერცხისებრია ან კვერცხისებრი მოგრძო, მახვილოწვერიანი, ძირს გადახრილი, ზოგჯერ შეფერილია. ყვავილენი საგველასებრია; ჩხროები 4—6 ყვავილიანია, დაშორიშორებული; ყვავილები პატარა ზომისაა, 2 სმ-მდე სიგრძის, მოკლეყუნწიანი; ჯამი ზარისებრია, გაფარჩხული, მაგარი ბეწვით და ამის გარდა წვრილი, მჯდომარე, მოყვითალო ფერის ჭირკვლებით მოფენილი, ზედა ტუჩი ოდნავ გადახრილია, 3 პატარა ზომის ურთიერთ მიახლოებული კბილით; ქვედა

ტუჩი 2, კვერცხისებრი ფორმის, სადგისისებრ შევიწროებული წვეტიანი კბილიან ლითა; გვირგვინი 2—2,5-ჯერ გრძელია ჯამზე, ცისფერი ან მოთეთრო, ოდნავ გულისებრი ფორმის ზედა ტუჩით. კაკლუქი მომრგვალო-მოგრძო ფორმისაა, თითქმის გლუვი, მუქი ყავისფერი. ნაყ. ყვ. V—VII. $2n=16, 32$ (სურ. 13).

აწერილია *S. pyrenaica* L.-ს სახელწოდებით იტალიიდან მიღებული თეს-ლებიდან აღმოცენებული კულტურული ეგზემპლარიდან. ტიპი დაცულია ლონ-დონში.

იზრდება ბუჩქნარებში, მდელოებზე, ტყის პირებზე, ველოებზე, ხშირად როგორც სარეველა.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ., 7 — აჭარ., 8 — სამხ. ოს., 9 — ქართ.

სსრკ: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევროპ. ნაწ. (ყირიმი); შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ. (აღმ.); მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.; გრაცი.

Сер. 2. *Nemorosae* Pobed. во Фл. СССР XXI (1954) 344 (descr. ross.); Новости сист. высш. раст. 9(1972)246. — თანაყვავილის ფოთლები ჯამზე გრძელია, კვირტში ერთმანეთზე კრამიტისებრადა განლაგებული, იისფერი, იშვიათად ქვედა მწვანე ფერისაა, ყვავილენი სწორია, მოკლე ან გრძელი ტოტებით; ჯამი თესლების მომწიფებისას ზედვე რჩება; მტერიანები გვირგვინის ზედა ტუჩითაა დაფარული ან ბუტკოს სვეტთან ერთად გვირგვინიდან ამოყოფილი; გვირგვინის ზედა ტუჩი ოდნავ ნამგლისებრია; ყვავილები ლურჯია; მცენარე არ არის შებუსუსული ჭირკვლოვანი ბეწვებით ან ქვედა ნაწილში შებუსუსულია მოკლყუნწიანი ჭირკვლოვანი ბეწვებით.

11. *S. nemorosa* L. Sp. Pl. ed. 2 (1762) 35; Vieb. Fl. Taur.-Cauc. I (1808) 20 p. p.; Колак. Фл. Абх. 4 (1949) 66; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 379 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 106 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 344; Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 199; Тахт., Фл. Еревана (1972) 260; Победимова во Фл. Европ. части СССР (1978) 180; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 263; Hedge in Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 470; idem. in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 455.

Ис.: Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tab. nostr. 514; Davis Fl. Turkey 7 (1982) fig. 13,19

2. მცენარე 20—60 სმ სიმაღლისაა, მიტეკილი და ცოტად თუ ბევრად ქეჩისებრ შებუსუსული; დრო წამოწეული ძირიდან სწორია, ფოთლების ილიებში დამოკლებული ყლორტებია, ზედა ნაწილში ჩვეულებრივ დატოტვილია, ნაცრისფრად შებუსუსული; ქვედა ნაწილში თითქმის სულ შიშველია, ხშირად მოწითალო-იისფერია; ფოთილი, თითქმის ყველა ღეროსეულია, ქვედა ფოთლები ადრე ჭკნება, 2—7 სმ სიგრძის ყუნწებზე სხედან; ზედა ფოთლები თითქმის მჯდომარეა, კვერცხისებრ-ლანცეტა ფორმის, 4—8 სმ სიგრძის, უდიდესი სიგანე 1—2,5 სმ. მოკლედ წაწვეტებულია, ძირში სუსტად გულისებრი, მომრგვალო ან მოკლე სოლისებრი, კიდევებზე თხლად თანაბრად მრგვალებილიანი, ხშირი, ბადისებრ დანაოჭებული, ზედა მხარეზე თითქმის შიშველია, მკრთალი მწვანე ფერის, ქვედა მხარეზე მონაცრისფრო შებუსუსითაა; თანაყვავილის ფოთლები კვერცხისებრი ფორმისაა, 0,5—1 სმ სიგრძის, მოკლედ და

მახვილად წაწვეტებული, კიდემთლიანი, მეტწილად კაშკაშა იისფერია; მხოლოდ კიდებზეა მოკლედ შებუსული. ყვავილები 8—13 მმ სიგრძისაა, მოკლე ყუნწებით, ჩხროში ჩვეულებრივ 2—4 ყვავილიანია, ქმნის სწორ, ხშირ თავთავისებრ ყვავილედს; ჯამი ზარისებრია, 6—7 (8) მმ სიგრძის, სუსტად შებუსული, ნაკლებად გამოსახული ძარღვებით, ზედა ტუჩი 2 მოკლე, ხოლო ქვედა ტუჩი 2 გრძელი მახვილკბილიანია; გვირგვინი მოლურჯო-იისფერია, უფრო იშვიათად ვარდისფერი ან თეთრი, გადანაღუნზე სუსტად შებუსული, მისი მილი თითქმის არაა ამოყოფილი ჯამიდან, ზედა ტუჩი საკმაოდ ძლიერაა მოხრილი. კაკლუქი კვერცხისებრი ფორმისაა, 1,75 მმ-მდე სიგრძის, მუქი მურა ფერის, ნაყ. ყვ. VI—VII. $2n = 12, 14$.

აწერილია შუა ევროპიდან.

Typus: „Tartaria (Tartary), Gerber(?)“ (Herb. Linn 42/14).

იზრდება ბუჩქნარებში, სტეპებზე, მშრალ მდელოებზე, ტყის პირებზე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ., 7 — აჭარ., 8 — სამხრ. ოს., 9 — ქართ., 12 — კახ., 13 — ქიზ., 14 — გარე კახ., 15 — გარდაბ., 16 — თრიალ., 17 — ქვ. ქართ., 18 — ჯავახ., 19 — მესხ.

სსრკ.: კავკასიის ყველა რაიონი; ევროპ. ნაწ.; შუა აზ., აღმ. ციმბ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევროპ.; მც. აზ.; აღმ. ანატ.; ირ.

Ser. 3. *Austriacae* Pobed. vo Фл. СССР XXI (1954) 353 (descr. ross.); Bot. mat. (Ленинград) XXI (1961) 320. — მტერიანები და ბუტკოს სვეტი ორჯერ-სამჯერ აღემატება ზედა ტუჩს, ეს უკანასკნელი ვიწროა, თითქმის სწორია ან ოდნავ ჩაღუნული; ყვავილები თეთრია, თანაყვავილები მწვანეა, ჯამის ტოლია ან მასზე მოკლე; ყვავილელი სწორია.

12. *S. armeniaca* (Bordz.) Grossh. Beih. Bot. Centralbl. XLIV, 2 (1927) 237; Bordz. Adnotat ad Indicem semin. anno 1929 a Horto botan. Kioviensi editum и Вестн. Тифл. бот. сада 5 (1928—1930) 44 (нов. сер.); Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 323; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 342; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 377 (georg.) Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 355; Pзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 349; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 428 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 393; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 261.—*S. armeniaca* var. *lobata* Bordz. op. cit. (1928—1930) 45.—*S. staminea* Montb. et Auch. subsp. *armeniaca* Bordz. Acta Horti Bot. Univ. Jurjev. XIII, 1 (1912) 22. Ic.: Фл. СССР XXI (1954) табл. XVI.

4. ღერო მოკლეა, საწოვრისებრი ბეწვით შემოსილი, გარდა ამისა ზედა ნაწილში ხშირად აბლაბუდასებრი შებუსვაც აქვს, 3—4 წყვილი ფოთლით, სწორმდგომი ტოტები ზევით საგველასებრაა დატოტვილი; ფოთლები დანაოკებულია, მოგრძო ან მოგრძო კვერცხისებრი, ზედა — ზოგჯერ მოგრძო ლანცეტა ფორმის, კიდებზე დაკბილულია ან მრგვალკბილიანი, ანდა ამოღრღნილკბილებიანი, ზოგჯერ დანაკეთულია, ორივე მხარეზე და, განსაკუთრებით ქვედა მხარეზე, შებუსულია; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები ყუნწებზე სხედან, ბლაგვწვერიანია, ზედა ფოთლები მჭდომარეა, უფრო მახვილწვერიანი, თანაყვავილის ფოთლები კვერცხისებრი ან თირკმლისებრ-კვერცხი-

სებრი ფორმისაა, წვეტით ბოლოვდება, უფრო პატარა ზომისაა. ყვავილედი ღერძი და ტოტები ვაფარჩხული, უხეში შებუსვით ხასიათდება, ჩხრო 4—6-ყვავილიანია, ზედა ჩხროები ხშირად 2-ყვავილიანია, ყვავილის ყუნწები საკმაოდ მოკლეა; ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, უხეში ბეწვითაა მოფენილი, 1/3-მდეა ორტუჩიანი, ცოტად თუ ბევრად შეფერილია ან არაა შეფერილი; ზედა ტუჩი ჩაზნექილია, 2-ღარიანი. 3 მოკლე, კვერცხისებრი ფორმის, წვეტით დაბოლოებული კბილი აქვს; ქვედა ტუჩი ზედაზე ოდნავ გრძელია, კვერცხისებრი, მახვილწვერიანი კბილებით, რომლებიც წვეტით ბოლოვდება; გვირგვინი თეთრი ფერისაა, (12) 14—18(20) მმ სიგრძის, ჯამზე დაახლოებით 2-ჯერ გრძელია, მისი მილი არაა ამოყოფილი ჯამიდან, შიგნით ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლი არა აქვს, ზედა ტუჩი სწორია ან ზოგჯერ ოდნავა ნამგლისებრ მოხრილი, წვერზე ორადაა გაყოფილი, გარეთა მხარეზე შებუსვულია, ქვედა ტუჩი ზედა ტუჩის ტოლია, მისი შუათანა ნაკეთი თირკმლისებრია, გვერდითი ნაკეთები ოვალურია, ბლაგვწვერიანი; მტკრიანები და სვეტი გვირგვინიდან ამოყოფილია. კაკლუქი წაბლისფერია, მოშაო, ურთიერთ შეერთებული ძარღვებით. ნაყ. ყვ. V—VIII. 2n = 18 (19, 20).

აწერილია სომხეთიდან.

Typus: „Habitat in pratis subalpinis Armeniae Rossicae, ad 5000' descendens. Legi in ascensu in montem Alagös ad pagum Kipczakh (6500').“
ინახება?

იზრდება მშრალ ეკოტოპებზე.

საქ. სსრ: 9 — ქართ., 18 — ჯავახ., 19 — მესხ.

სსრკ.: ამიერკავკ.: სომხ.

საერთო გავრცელ.: აღმ. ანატ.

Subgen. 3. *Covola* (Medik.) Briq in Engler und Prantl, Nat. Pflanzenfam. 4, 3a (1896) 286; Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 359 (sine auct. comb.). — Gen. *Covola* Medik. Phil. Bot. II (1791) 67.

— ჯამი მილისებრია, დაყვავილების შემდეგ არ ცვალებადობს, კაკლუქების პომწიფების შემდეგ დახრილია, ზედვე რჩება. გვირგვინის მილში ბეწვებისაგან შექმნილი რგოლია; ზედა ტუჩი სწორია, თალისებრია, ძირში საწელურით; ქვედა ტუჩის გვერდითი ნაკეთები რამდენჯერმე აღემატება ორად განკვეთილ შუა ნაკეთს; სამტერე ძაფები შუასაბამის ტოლია ან მასზე გრძელი. სამტერეების ბუდეები ფერტილურია, შუასაბამის წინა მხარი ძალიან მოკლეა, მახათისებრი, ქვევით არის მიმართული ძაფის გასწვრივ. დისკო კაკლუქის ძირში გადაკვეთილია. ჩხროები მრავალყვავილიანია. ბალახოვანი მცენარეებია დიდი ზომის მარტივი ან დანაკეთული ფოთლებით. საქართველოში ერთი სახეობაა გავრცელებული.

13. *S. verticillata* L. Sp. Pl. (1753) 26; Benth. Lab. Gen. Sp. VII (1833) 311; idem, in DC. Prodr. XII (1848) 357; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 368; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 634; Липск. Фл. Кавк. (1899) 420; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 316; Крыл. Фл. Зап. Сиб. IX (1937) 2372; Гроссг. Определ. раст. Кавк. (1949) 340; Колак. Фл. Абх. 4 (1949) 64; Сошновский во Фл. Груз. VII (1952) 380 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 103 (georg.); Победимова во Фл. СССР XXI (1954) 359; Рзазаде во Фл. Азерб. VII (1957) 349; Дмитриева, Определ. раст. Аджар.

(1960) 199; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 317; Капеллер в Определ. раст. Груз. I (1964) 427 (georg.); Тр-Хачат. в Гросср Фл. Кавк. 2, VII (1967) 396; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 260; Победимова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 181; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 50; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 264; Hedge in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 473; idem, in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 458.

Ис.: Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tab. nostr.: 516, 517, 518.—
დაჯირა.

2. მცენარეს ირიბი ფესურა და მსხვილი ღერო აქვს; ღერო 30—60 (80) სმ სიმაღლისა და 4—8 მმ სისქის, ხშირად ძირიდანვე დატოტვილი, თხლად ან საკმაოდ სქლადაა შებუსული მოკლე, გადაწეული ჯაგრისებრი ბეწვით, ჯირკვლები არა აქვს, მკრთალი მწვანე ფერის. ფოთლები, მეტწილად ღეროსეული და ფესვთანური, ჩვეულებრივ ყვავილობამდე ქენება (სულ ზედა ფოთლების გამოკლებით), ყუნწები 2—8 სმ სიგრძისაა, ხშირად 1 წყვილი, პატარა ზომის, მახვილწვერიან, ყურაკისებრ ფოთოლაკს ინვითარებს, მათი ფირფიტა გულისებრ-კვერცხისებრიდან შუბისებრამდეა, 4—12 სმ სიგრძის, 3—10 სმ სიგანის, წვერზე მომრგვალებულია ან მოკლედ წაწვეტებული; ძირში ამოკვეთილია, ცოტად თუ ბევრად წარზიდული, კიდებზე არათანაბრად უხეშ მრგვალებილებიანი ან მახვილებილებიანი, ორივე მხარეზე გაბნეული ბეწვით მოფენილი; ზედა ფოთლები ფართო სამკუთხა ფორმისაა. თანაყვავილის ფოთლები ლანცეტა ფორმისაა, 1—1,5 სმ სიგრძის, კიდემთლიანი, სიფრიფანა ყვავილები 1—1,5 სმ სიგრძისაა, საკმაოდ გრძელ, დაყვავილების შემდეგ ძირს გადახრილ ყუნწებზე სხედან; 14 (20)—24 (40) ყვავილიანი ჩხროები შეკრებილია ფარჩხატ, მტევნისებრ, ზოგჯერ საგველასებრ ყვავილედებად; ჯამი 6 მმ სიგრძისაა, თხლადაა მატყლისებრ-ჭეჩისებრ შებუსული, მისი ზედა ტუჩის შუათანა კბილი ძალიან მოკლეა, გვერდითი კბილები უფრო გრძელია; გვირგვინი კაშკაშა ცისფერია, ჯამს თითქმის ორჯერ აღემატება, მილი სწორია, შიგნით ძირში ბეწვებისგან შექმნილი ვიწრო რგოლითაა, გვირგვინის ზედა ტუჩი თითქმის გულისებრია, ძირში საწელური აქვს, გარედან ოდნავ შებუსულია; ქვედა ტუჩი სამნაკეთიანია. შუათანა ნაკვით დიდი ზომისაა. კაკლუქები კვერცხისებრი ფორმისაა, 1,5—1,75 სმ სიგრძის, ყავისფერი. VI—IX. 2n=16 (Marylaev, 1976).

აწერილია ავსტრიიდან.

Typus: „Austria et Misnia“ (Herb. Linn. 42/30).

იზრდება ქვიან, თიხნარ, ღორღიან ეკოტოპებზე, მშრალ ფერდობებზე, სტეპებში, ბუჩქნარებში, ხშირად როგორც სარეველა მცენარე, მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ: მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ: კავკასიის ყველა რაიონი, ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; ევრ.; მც. აზ.; სირია; ირ.; ჩრდ.

ერაყი.

ჯამი ვიწრო ცილინდრული ან ვიწრო ზარისებრი, 13-ძარღვიანი, 5-კბილიანი, ოდნავ ორტუჩა, 3-კბილიანი ტუჩი ესაზღვრება გვირგვინის ზედა ტუჩს და 2-კბილიანი ემიჯნება გვირგვინის ქვედა ტუჩს, ჯამის კბილები ვიწროა, სამკუთხა, წამახვილებული; ხახაში ბეწვების რგოლი აქვს. გვირგვინი სხვადასხვა ფერისაა: იასამნის ფერი, მოწითალო-იისფერი ან ცისფერი, გვირგვინი ორტუჩაა, გვირგვინის ზედა ტუჩი წვერზე ოდნავაა ამოკვეთილი და ზემოთაა მიმართული, ქვედა ტუჩი 3-ნაკვთიანია, ჰორიზონტალურადაა დახრილი, გვირგვინის მილი ხახაში გაფართოებულია. მტვრიანა 2, სამტვრე ძაფები ხახაში ნიმაგრებულია ქვედა ტუჩის გვერდითი ნაკვთების ძირში და განლაგებულია ზედა ტუჩის ქვეშ, სამტვრეები ერთბუდია, დანამატები არა აქვს; მტვრის ნარცვალი თითქმის სფეროსებრია, პოლუსებთან ოდნავ შებრტყელებული, განიკვეთში ექვსნაკვთიანი, მერიდიანულად განლაგებული ექვსი ღარით; პოლარული ღერძი 34,8—38,4 მიკრონია, ეკვატორული დიამეტრი 35—39 მიკრონი, ღარი გრძელია, ბოლოებში ძალიან შევიწროებული. ეგზინას ზედაპირი ბალისებრია, ბადის თვლები სქელკედლიანია, მომრგვალო, ეგზინას სისქე 1,2 მიკრონია. სვეტი 2-ნაკვთიანია, სადგისებრი წვეტიანი ზედა ნაკვთით და ძლიერ რედუცირებული ქვედა ნაკვთით. მრავალრიცხოვანი ყვავილები მოკლე ან შედარებით გრძელ ყვავილის ყუნწებზე თავმოყრილია ღეროს ზედა ნაწილში და გვერდითი ტოტების ბოლოებში თავაკისებრ ყვავილედად, ფოთლები კიდემთლიანია ან ოდნავ დაკბილული. კაკლუჭები ცილინდრული ან მოგრძო-კვერცხისებრი, სამწახანაგოვანი, ღია ან მუქი ყავისფერი, ერთი ნაჭდევით, ნაჭდევი დაფარულია თეთრი ნაფიფქით. — ერთ ან მრავალწლოვანი მცენარეებია (ნახევრადბუჩქები).

1. ერთწლოვანი მცენარეა, ღეროსეული ფოთლები ლანცეტა ფორმისაა, ფოთლის ყუნწი 0,8—1,1 სმ სიგრძის; თანაყვავილის ფოთლები ფართო კვერცხისებრია. ჯამი 8 მმ სიგრძისაა, შებუსულია . . . . . 6. *Z. capitata* L.
— ნახევრადბუჩქებია 2
2. ღერო შებუსულია გრძელი, გაფარჩხული ბეწვებით; ფოთლები დიდი ზომისაა 1,5—2 სმ სიგრძის . . . . . 4. *Z. Woronowii* Maleev
— ღერო შებუსულია მოკლე, ქვემოთ დახრილი ბეწვებით; ფოთლები მნიშვნელოვნად მცირე ზომისაა 1 სმ-მდე სიგრძის 3
3. ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, ან თითქმის მომრგვალო 4
— ფოთლები ვიწრო-კვერცხისებრი ფორმისაა, ლანცეტა ან თითქმის ხაზური . . 5
4. ფოთლები ფართო-კვერცხისებრია, ფოთლის ყუნწი 2—3,5 მმ სიგრძისაა. ჯამი შებუსულია გრძელი, გაფანტული ბეწვებით; გვირგვინი მოცისფრო-იისფერია . . . . . 3. *Z. Dzhavakhishvili* Juz.
— ფოთლები თითქმის მომრგვალოა, ყუნწი 3—5 მმ სიგრძის. ჯამი სქალადაა შებუსული ჩვეულებრივ თეთრი, გრძელი რბილი ბეწვებით; გვირგვინი კაშკაშა მეწამულ-იისფერია . . . . . 5. *Z. Puschkinii* Adam

* დაამუშავა ე. ალბუთაშვილმა

5. ჯამი თითქოს შიშველია (დიდი გადიდებით ჩანს, რომ დაფარულია მხოლოდ მოკლე ბეწვებით). გვირგვინი მოწითალო-იისფერია . . . . . 2. *Z. borzhomica* Juz.
 — ჯამი სქლადაა შებუსული მოკლე ბეწვებით. გვირგვინი მოცისფრო-იისფერია . . . . . 1. *Z. serpyllacea* Bieb.

Sect. 1. *Serpyllaceae* Benth. in DC Prodr. XII (1848) 364. — მრავალწლოვანი მცენარეებია, სამტერე პარკები მტკრიანების ძაფებზე მიმაგრებულია პარკის შუა ნაწილით ან რამდენადმე ქვემოთ.

1. *Z. serpyllacea* Bieb. Besch. d. Länd. zw. Terek u. Kura (1800) 127; Bieb. Fl Taur.-Sauc. 1 (1808) 18; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 326; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 344; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 390 (georg.); Макашвили Фл. окр. Тбилиси II (1953) 107 (georg.); Юзепч. во Фл. СССР XXI (1954) 387; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 355; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 429 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 402; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 264; Галუшко, Фл. Сев. Кавк. III (1980) 54.—*Z. clinopodioides* α. *serpyllacea* Boiss. Fl. Or. IV (1879) 585; Липский, Тр. Тифл. бот. сада (1899) 418.—*Z. Mussini* Adam in Weber et Mohr, Beitr. z. Naturkunde I (1805) 43; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 369 p. p.—*Z. fasciculata* C. Koch ex Rech. fil. Phytion (Austria) III (1951) 168.—*Z. stenophylla* Juz. ex Ter-Chatsch. во Фл. Груз. VII (1952) 393 (descr. georg.); eadem в Опред. раст. Груз. I (1964) 430 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 399.

2. 10—30 სმ სიმაღლის ნახევრადბუჩქია; ღეროები მრავალრიცხოვანია, დატოტვილი, გართხმული, წამოწეული ან თითქმის სწორმდგომი, მწვანე ან ოდნავ მეწამული ფერის, დაფარულია მოკლე, ქვემოთ დახრილი ბეწვებით; ღეროსეული ფოთლები ვიწრო ლანცეტა ფორმისაა ან თითქმის ხაზური, წამანვილებული, კიდემთლიანი, ჩვეულებრივ ორივე მხრიდან შიშველია ან ზოგჯერ შებუსული; ფოთლის ფირფიტა 8—12 მმ სიგრძისაა, 3—5 მმ სიგანის, ყუნწი 2—2,5 მმ სიგრძის; ყვავილთაწერი ფოთლები ისეთივე ფორმისაა, როგორც ღეროსეული ზედა ფოთლები, მათი ფირფიტა 5—6 მმ სიგრძისაა 2—2,5 მმ სიგანის, ყუნწი 1,5—2 მმ სიგრძის. ყვავილედი თითქმის სფეროსებრია, 2—2,5 სმ დიამეტრის, ყვავილის ყუნწები 2—3 მმ სიგრძისაა; ჯამი 5—6 მმ სიგრძის, ცილინდრულია, ოდნავ მოხრილი, მწვანე ფერის, კბილებთან ახლოს ოდნავ გაფართოებული, ჯამი სქლადაა შებუსული ძალიან მოკლე ბეწვებით, ჯამის კბილები 1—1,5 მმ სიგრძის, ვიწრო სამკუთხა ფორმის, მახვილწვერიანი, კიდეები შებუსულია გრძელი ბეწვებით; გვირგვინი მოცისფრო-იისფერია, 9—10 მმ სიგრძის, გადანალუნი ფართოა 2,5—3 მმ სიგანის. კაკლუქები ცილინდრული ფორმისაა 1,5—2 მმ სიგრძის, 1—1,5 მმ სიგანის; მომწიფებული თესლები მუქი ყავისფერია, სამწახანავოვანი. ყვ. VI—VIII; ნაყ. VIII—IX.

აწერილია აზერბაიჯანიდან.

Typus: Ex provinciae Schirvan montibus a. 1796 (LE!).

იზრდება მშრალ, ქვიან, იშვიათად კირქვიან ადგილებზე მოის ქვედა ფენებში
შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 8 — სამხ. ოს.: პატარა ლიახვის მარჯვენა სანაპირო, 1000 მ. ზღ. დ.

(ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი); პატარა ლიახვის ხეობა, სამხრეთი ფერდობი (კუზნეცოვი); ცხინვალი (იუზეპჩუკი; ვორონოვი); სტალინირი (აბრამოვი); 9 — ქართ.: გორი, ბებნისის მიდამოები (გროსპეიმი); გორი, გორისის მიდამოები (დვალი); ატენი, (ვორონოვი; სოსნოვსკი); ატენი, რუსისხევი, პუხანთუბნის და დანახვისის ჩრდილის მიდამოები (ქიქოძე, ყარა-მურზა); ატენი, პუხანთ-უბანსა და ბიისის შორის, (ქიქოძე, ყარა-მურზა); ატენი, ბიისი, თხინა-ლას ხევი და მთა რაზმითი (ქიქოძე, ყარა-მურზა); კასპის რ-ნი, ციხე-სიმაგრის ნანგრევებთან, მრგვალი ჭალის ზემოთ, სოფ. კასპი (ქიქოძე); თეძამის ხეობა, სოფ. რკონის ქვემოთ, მდ. თეძამის მარჯვენა სანაპირო, ჩრდ.-დასავლეთი ფერდობი (ქიქოძე, ხარაძე); თეძამის ხეობა „ლულის კლდის“ მიდამოები (ქიქოძე); სოფ. ბობნევის მიდამოები, სამხრეთი ფერდობი (ხინთიბიძე, შხიანი, ქუთათელაძე); მცხეთა (ნებრინცევა; ხოზაყვი); ლიის ტბის მიდამოები (გროსპეიმი; ქუთათელაძე); წყნეთის მიდამოები (გროსპეიმი); კუმისი (მედვედევის ჰერბარიუმი); თელეთი (კაფეევი); კოჯორი (რუპრეხტი; ტრაუტვეტერი; მენციკი); კოჯორის მიდამოები, უძოს მხარე (ქუთათელაძე, მანდენოვა, მცხვეთაძე და სხვ.); ტაბახმელასა და კოჯორს შორის (ქუთათელაძე); სოფ. წავკისთან ახლოს, სამხრეთ-აღმოსავლეთი ფერდობი, ქვიან ადგილებზე (ქუთათელაძე); საბურთალო (გროსპეიმი); მთა-წმინდის აღმართი (ოვერინი); მამა-დავითის მიდამოები (აკინფიევი; სომიე და ლევიე); თბილისის მიდამოები (კოლუნატო; ლიპსკი; ვილჰელმსი; პავირევი; კენიგი); ლეღვთა ხევი (დაბახანის ხეობა), (ნეგოდოვსკი; ვორონინი; ზავგოროდნაია; მენციკი; ალბუთაშვილი); 10 — მთიულ.: დუშეთი (სრედინსკი); დუშეთის რაიონი, სოფ. კაისხევი (ოჩიაური); 13 — ქიზ.: სიღნაღი, მდ. იორსა და ულიანოვკას შორის (გროსპეიმი, კოლაკოვსკი); შირაქი (ზედელმეიერი; მოსტოლიშვილი); 14 — გარე კახ.: გარეჯი, უდაბნო (ქიქოძე); ალბუთაშვილი); 16 — თრიალ.: მანგლისი (მედვედევის ჰერბარიუმი; ნიკოლაევი; ზედელმეიერი; ალბუთაშვილი); სოფელ თონეთსა და მოხისის შორის (ლაჩაშვილი); 17 — ქვ. ქართ.: სოფ. დმანისი მდ. მავავერას მარცხენა სანაპირო (ძეგვანოვსკი); ბორჩალო, ლუქსემბურგის მიდამოები (კოლაკოვსკი); ბორჩალო, მულანლოს მიდამოები (კოლაკოვსკი); ბორჩალო, კამარლოს მიდამოები (კეცხოველი); ბორჩალო, შინდლიარის მთა, 1500 მ. ზ. დ. (კეცხოველი); 19 — მესხ.: სოფ. მლაშეს მიდამოები (ხინთიბიძე, ჩუხტუკიძე, მუყანანიანი); ადიგენსა და მლაშეს შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ახალციხის მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა; ლორთქიფანიძე; მენციკი); ძირის მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ზარზუმა (ლიტვინოვი); სოფ. მლაშე-ხევეთან ახლოს (ხინთიბიძე, ლაჩაშვილი, ჩოლოყაშვილი); სოფ. ახალციხესა და ღრელს შორის (ხინთიბიძე, ლაჩაშვილი, ჩოლოყაშვილი); კობლიანის წყლის აუზი (ქიქოძე); ოშორას ქედი, სოფ. ზემო ოშორასთან ახლოს (ხინთიბიძე); სოფ. მინაძეს მიდამოები, მდინარე მტკვრის მარჯვენა სანაპირო (ხინთიბიძე); საფარის მონასტერთან, მდინარე ურაველის მხარეს (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა).

სსრკ.: იმიერკავკ.: (დალესტანი); ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (აღმ. ანატ.).

შენიშვნა. ეს სახეობა რამდენადმე ვარიეტებს ზრდის ხასიათით, ღეროების ფორმითა და შებუსვით, აგრეთვე ჯამის შებუსვით, აზერბაიჯანულ გროვებულ მასალებს, რომლებიც ხასიათდებიან სწორმდგომი ღეროებითა და ვიწრო, თითქმის ხაზური ფოთლებით იუზეპჩუკის მიერ გარკვეული იყო (in schedis) როგორც *Z. stenophylla* Juz. შემდეგში მასალების გადასინჯვის შედეგად ტერხაჩატუროვამ 1952 წელს „საქ. ფლორაში“ მოიყვანა ამავე სახელწოდებით ქიზიყიდან შეგროვებული მასალების მიხედვით. 1954 წელს სსრკ-ს ფლორაში იუზეპჩუკმა სახელწოდება *Z. stenophylla* Juz. სწორად შეიტანა *Z. serpyllacea* Bieb.-ის სინონიმში.

○ *Z. borzhomica* Juz. во Фл. СССР XXI (1954) 670, 401 p. p.; idem, Список раст. Герб. Фл. СССР XIV (1957) 66 (emend.); Гроссг. Определ. раст. Кавк. (1949) 344 (rossice) p. p.; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 389 p. p. (georg.); eadem в Определ. раст. Груз. I (1964) 429 p. p. (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. VII 2 (1967) 402.

Exs.: Герб. Фл. СССР № 4089^a, 4089^b.

2. 8—22 სიმაღლის ნახევრადბუჩქია; მწვანე ფერის ღეროები მრავალრიცხოვანია, წამოწეული, დაფარულია მოკლე, თეთრი, ქვემოთ დახრილი ბეწვებით; ღეროსეული ფოთლები ვიწრო კვერცხისებრია, წამახვილებული, ფირფიტა 6—10 მმ სიგრძის, 3—6 მმ სიგანის, ყუნწები 1—3 მმ სიგრძის, ფოთლის ყუნწი და ფირფიტის კიდეები დაფარულია ძალიან მოკლე ბეწვებით; თანაყვავილის ფოთლები უფრო განიერია, ყუნწი 1—2 მმ სიგრძის, ფირფიტა 4,5—5 მმ სიგრძის და 4—5 მმ სიგანის, ოდნავ დაკბილულია, ყუნწები და კიდეები შებუსვულია გრძელი ბეწვებით. ყვავილენი საკმაოდ მჭიდროა, თითქმის სფეროსებრია, ყვავილების ყუნწები 1,5—2 მმ სიგრძის; ჯამი 5—6,5 მმ სიგრძის, ცილინდრულია და ოდნავ მოხრილი, მწვანე ფერის, შებუსვულია ძალიან მოკლე ბეწვებით, ჯამის კბილები 1,5 მმ სიგრძისაა, წამახვილებული, კბილების კიდეები გრძელწამწვამიანია; გვირგვინი მოწითალო-იისფერია, 7—9 მმ სიგრძის, გვირგვინის მილი ოდნავაა ამოყოფილი ჯამიდან, გადანაღუნი ფართოა 2—2,5 მმ სიგანის; მტვრიანები გრძელია, ამოყოფილია გვირგვინიდან. კაკლუპები 1,2—1,8 მმ სიგრძის, 0,8 მმ სიგანის; მომწიფებული თესვები ღია ყავისფერია, წაგრძელებულ-კვერცხისებრი და ზემოდან (ზედაპირი) დაფარულია თეთრი ნაფიფქით. ყვ. VI—VII. ნაყ. VII—VIII.

აწერილია საქართველოდან (ბორჯომის რაიონი).

Typus: Stat; Strashnyj Okop prope opp. Borzhom, 5 VII 1888, I. Akinfiw (LE! isotypus TBI!).

იზრდება მშრალ, ქვიან ადგილებზე და ჩამონაშალებზე მთის შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: ბორჯომი (რადე; მედევედვის ჰერბარიუმიდან; აკინფიევი); საღვთო „სტარაშნი აკოპ“ (კოზლოვსკი; აკინფიევი); ჭობის ხევი (იუზეპჩუკი, ვისოკოოსტროვსკაია, კიკნაძე, სერგაიევსკაია; ღვინიანიძე, ხინთიბიძე, ავახნელი; ალბუთაშვილი); ქვაბისხევის მდამოები (კოზლოვსკი; ღვინიანიძე, ხინთიბიძე, ჩოლოყაშვილი; ალბუთაშვილი); ქვაბისხევისა და დერის შორის (ხარაძე; ხინთიბიძე; ალბუთაშვილი); ს. დვირი, მტკვრის მარჯვენა სანაპირო

(იუზეპიუცი, ვისოკოვსკი, კიკნაძე, სერგეევსკაია; ალბუთაშვილი); ქვაბისხეცა და აწყურს შორის, სამხრეთით ქვიან ადგილებზე (ხინთიბიძე, ივანიშვილი); 19 — მესს.: ს. მლაშესა და ზარზმას შორის, მდ. კობლიანის წყლის მარჯვენა სანაპიროზე (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი; ქიქოძე); სლე-სის-ციხის მიდამოები (ღვინიანიძე, ხინთიბიძე, ავაზნელი); მტკვრის მარცხენა სანაპირო, ზემო თმოგვის მიდამოები (ხინთიბიძე, კაპანაძე, გიგაური; ხინთი-ბიძე, ღვინიანიძე, ივანიშვილი); ვარძიასა და ავარას შორის (მენიციკი); ასპინ-ძა, ხერთვისისა და მარგისტანს შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა) (რუკა 19).

3. *Z. Dzhevakhishvili* Juz. Список раст. Герб. Фл. СССР XIV (1957) 67; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 403.—*Z. borzhomica* auct. p. p.: Юзепч. in schedis; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 344; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 389 (georg.); Юзепч. во Фл. СССР XXI (1954) 429; Коллак. растит. мир Колх. (1961) 322; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 429 (georg.) p. p.

Is.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 326 (sub. *Z. borzhomica* Juz.)

Exs.: Герб. Фл. СССР № 4090.

4. 10—21 სმ სიმაღლის ნახევრადბუჩქია; ღეროები გართხმულია, ოდნავ წამოწეული, ძირიდანვე ძლიერ დატოტვილი, მღვრიე მეწამული ფერის, დაფარულია მოკლე, ოთხი, ქვემოთ დახრილი ბეწვებით; ღეროსეული ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, ბლაგვეწერიანი, კიდემთლიანი, ყუნწები 2—3,5 მმ სიგრძის, შებუსულია; ფოთლის ფირფიტა 8—14 მმ სიგრძისა, 5—9,5 მმ სიგანის, ფირფიტის კიდეები და ქვედა მხარე მთავარი ძარღვის გაყოლებზე შებუსულია ძალიან მოკლე ბეწვებით; თანაყვავილის ქვედა ფოთლები უფრო პატარა ზომისაა, ვიდრე ღეროსეული ფოთლები, 6—7 მმ სიგრძის, 6,5—7 მმ სიგანის, რომწულია, მახვილწვერიანი, ფოთლის ფირფიტის კიდეების ქვედა ნახევარი დაფარულია გრძელი, ხოლო ზედა ნაწილი ძალიან მოკლე ბეწვებით; თანაყვავილის ფოთლები კიდეებზე და ზედა მხარეზე შებუსულია გრძელი ბეწვებით, ყუნწი 1—3 მმ სიგრძის, შებუსულია. ყვავილელი თავაკისებრია, თითქმის სფეროსებრი, 2—2,5 სმ დიამეტრის, დაყვავილების შემდეგ გრძელდება (ღერძი); ყვავილების ყუნწები 1—1,5 მმ სიგრძის; ჯამი 6—7 მმ სიგრძის, ოდნავ მოხრილია, იისფერი, შებუსულია გაბნეული გრძელი და მეტად ხშირი ძალიან მოკლე ბეწვებით, ჯამის კბილები გრძელია 1,5—2 მმ სიგრძის, მახვილწვერიანი, კიდეები ხშირი ბეწვებითაა შებუსული; გვირგვინი 10—11 მმ სიგრძის, მოციფრო-იისფერია, გადანალენი 2,5 მმ სიგანის; მტვრიანები ოდნავაა ამოყოფილი გვირგვინის მილიდან. კაკულები 1,5—2 მმ სიგრძისა, 1 მმ სიგანის; მომწიფებელი თესლები მუქი ყავისფერია. ყვ. VII—VIII. ნაყ. VIII—IX (სურ. 14).

აწერილია ბაკურიანის მიდამოებიდან.

Typus: Georgia, in vicin. opp. Bakuriani, mons Tskhra-Tskharo, in declivibus meridionalibus in summo brachio Imeretino, in pratis alpinis siccis (pascuis). 2 VII 1954 G. Kiknadze (LE! isotypus TBI!).

იზრდება ღია, ქვიან ადგილებზე და ჩამონაშალებზე სუბალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ.: 7 — აჭარ.: იაილი, სარი-ჩაირი (დმიტრიევა); ჭირუხი, მთა მალაღმთა (იგივე); ჭირუხი, (მაყაშვილი); 9 — ქართ.: მთა კობტა (კობლაშვილი) ცხრაწყარო (კოზლოვსკი; ხინთიბიძე; ალბუთაშვილი); 16 — თრიალ.: წალკის რაიონი, სოფელ აიაზმიდან 1—2 კმ-ის მოშორებით, ჩრდილო-დასავლეთი მხარე (კუცენკო); 18 — ჭავჭავ.: ქცია (გროსპეიმი); თეთრობი (ხინთიბიძე; ალბუთაშვილი); ახალქალაქის რაიონი სოფ. აზავრეთი (ლორთქიფანიძე); მთა აბული (მენიცი); ბარაღეთი (კოზლოვსკი); მთა თავშანი (გროსპეიმი); ტბა ტბაწყურის მიდამოები (აკინფიევი; კოზლოვსკი; ალბუთაშვილი); ტამბოვკასა და ასპარას შორის (მაყაშვილი); ტბა ფარავანის მიდამოები (ალბუთაშვილი); სოფ. ტამბოვკასა და ფოგას შორის (ღვინიაძე, ხინთიბიძე; ალბუთაშვილი); უჩ-ტაფა (ზედელმეიერი); მთა ივან-ტაფა (ყავროშვილი, შ. ნახუცრიშვილი); გორელოვკა (გროსპეიმი; ყავროშვილი, შ. ნახუცრიშვილი; ალბუთაშვილი); საბატკნევი (აკინფიევი); გორელოვკა „ჩორნი რადნიკი“ (ალბუთაშვილი); ტბა მადატაფის მიდამოები (ზედელმეიერი; ალბუთაშვილი); კარწახსა და სულდას შორის (ხინთიბიძე, მოსულიშვილი, გიგაური); 19 — მესხ.: ადიგენის რ-ნი, ლელოვანსა და უდეს შორის (მენიცი); ახალციხის რაიონი, ზემო როკის ხეობა (სოსნოვსკი) (რუკა 20).

საერთო გავრცელება: მც. აზ. (ართენი).

შენიშვნა. ეს სახეობა კარგად განსხვავდება *Z. borzhomica* Juz. -საგან ზრდის ხასიათით, ფოთლების ფორმით, ჭამის შეფერილობითა და შებუსვით, გვირგვინის შეფერილობით, მტერიანებით, რომლებიც მცირედაა ამოყოფილი ხასიდან.

© 4. *Z. Woronowii* Maleev Tr. Тифл. бот. инст. I (1934) 120; Гроссг. Опред. Раст. Кавк. (1949) 344; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 66; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 389 (georg.); Юзепч. во Фл. СССР XXI (1954) 403; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 322; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 429 (georg.); cadem в Гроссг. Фл. Кавк. VII (1967) 401; Галушко, Фл. Сев. Кавк. III (1980) 55; Колак. Фл. Абх. 2. II (1982) 277.

Is.: Колак. Фл. Абх. IV (1949) табл. 7.

2. 20—28 სმ სიმაღლის ნახევრადბუჩქია, ძირიდანვე დატოტვილი; ღეროები მრავალრიცხოვანია, წამოწეული ან სწორმდგომი, მეწამული ფერის, უმეტესად ზედა ნაწილში შებუსულია გრძელი, სწორი გადახრილი ბეწვებით; ღეროსეული ფოთლები მომრგვალო-კვერცხისებრია ან მომრგვალოა, კიდე-მთლიანი, ბლაგვწვერიანი, ფოთლის ყუნწები და კიდეების ქვედა ნახევარი წამწამებიანია, ზემოთ შიშველია. ფირფიტის ქვედა მხარე უმეტესად ძარღვების გაყოლებაზე შებუსულია გრძელი, გაბნეული ბეწვებით; ფოთლის ყუნწი 3—4 მმ სიგრძისაა, ფირფიტა 15—17 მმ სიგრძის, 10—14 მმ სიგანის; თანაყვავილის ფოთლები ფორმით ღეროსეული ფოთლების მსგავსია, შედარებით უფრო პატარა ზომისაა, მახვილწვერიანი, ფირფიტა 7—9 მმ სიგრძის, 6—8 მმ სიგანის, კიდეების ქვედა ნახევარი გრძელწამწამიანია. ყვავილედ სფეროსებრია, 2—2,5 სმ დიამეტრის, ყვავილების ყუნწები 3—3,5 მმ სიგრძის; ჭამი ცილინდრულია, ოდნავ მოხრილი 6—7 მმ სიგრძის, შებუსულია გრძელი გაფანტული ბეწვებით; ჭამის კბილები ძირში ფართოა, 1,5—2 მმ სიგრძის; გვირგვინი 10—

12 მმ სიგრძის, ვარდისფერი, გვირგვინის მილი საკმაოდაა ამოყოფილი ჯამიდან. გადანალენი 3-3,5 მმ სივანის; მტვრიანები ძლიერაა ამოყოფილი გვირგვინის მუხლებიდან. ყვ. VII—VIII; ნაყ. VIII—IX.

აწერილია ბზივის ქედლიდან, მთა იაფსხუ.

Typus: Abchasia, in calcareis subalpinis montis Japshu (supra oppidum Gudauti) 1800 m 19 VIII 1930 (LE!).

იზრდება მშრალ ღორღიან ადგილებზე და კირქვიან ქედებზე სუბალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: რეშევეს (რეშავა) ხეობა (რუხაძე) (სურ. 15).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. ეს იშვიათი სახეობა რამდენადმე ახლოსაა *Z. Puschkinii* Adam-თან, რომლისგანაც განსხვავდება სწორმდგომი ღეროებით, ღეროების შებუსებით, დიდი ზომის ფოთლებითა და ყვავილებით, თანაყვავილის ფოთლების ფორმით.

© 5. *Z. Puschkinii* Adam in Weber et Mohr, Beitr. z. Naturkunde I (1805) 42; Гроссг. Тр. Тифл. бот. сада, сер. 2, I (1920) 16; idem, Фл. Кавк. III (1932) 326; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 343; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 386 (georg.); Юзепч. во Фл. СССР XXI (1954) 404; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 429 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 401; Галушко, Фл. Сев. Кавк. III (1980) 55.—*Z. Puschkinii* Adam, var. *denudata* Grossh. Фл. Кавк. III (1932) 326.—*Z. dasyantha* Bieb. Fl. Taur-Cauc. I (1808) 18; C. A. Mey. Verz. Pfl. (1831) 89 p. p.; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 365 p. p.; Somm. et Levier, Acta Horti Petrop. XVI (1900) 388; Rech. fil. Phytion (Austria) 3, 3 IV (1951) 166.—*Z. clinopodioides* Lam. var. *dasyantha* (Bieb.) Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 369 p. p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 586 p. p.—*Z. subnivalis* Ter-Chatschat. Зам. сист. геогр. раст. (Тбилиси) 16 (1951) 42; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 343; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 381 (georg.); eadem в Опред. раст. Груз. I (1964) 429 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 401.—*Z. Karjagini* Ter-Chatschat. Зам. сист. геогр. раст. (Тбилиси) 18 (1955) 58; eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 401.

2. 17—30 სმ სიმაღლის ნახევრადბუჩქია, ძირიდანვე დატოტვილი, ვართხმული ან წამოწეული მრავალრიცხოვანი ღეროებით, ღეროები ჩვეულებრივ მუქი იისფერია, ქვედა ნაწილში შებუსულია მოკლე ქვემოთ დახრილი ბეწვებით, ზედა ნაწილში კი მნიშვნელოვნად გრძელი ბეწვებით; ღეროსეული ფოთლები ფართო-კვერცხისებრია, ან თითქმის მომრგვალო, წვერზე ბლაგვია, ფოთლის ფირფიტის ორივე მხარე შიშველია ან ქვედა მხარეზე მთავარი ძარღვის გაყოლებაზე მოკლე გაფანტული ბეწვებითაა შებუსული, იშვიათად, ფოთლის ორივე მხარეზე შებუსულია ძალიან გაბნეული მიტკეცილი ბეწვებით, ფოთლის ფირფიტა 4—15 მმ სიგრძისაა, 3—10 მმ სივანის, ყუნწი 3—5 მმ სიგრძის; ღეროსეული ზედა ფოთლების კიდეები გრძელწამწამებია, ფორმით და ზომით ქვედა ფოთლების მსგავსია; თანაყვავილის ფოთლები მცირე ზომისაა და ფართო რომბისებრი ფორმის, მოკლეწვეტიანი, ფირფიტის ქვედა ნახევრის კი-

დეები გრძელწამწამებიანია. ყვავილედ სფეროსებრია ან ოდნავ წაგრძელებული, 3—3 სმ დიამეტრის, მჭიდრო. ყვავილების ყუნწები ძალიან მოკლეა. 1—1,5 მმ სიგრძის; ჯამი 6—7 მმ სიგრძის ზედა ნაწილში მწვანე ან იისფერი, ჩვეულებრივ შებუსულია ძალიან ხშირი, გრძელი ბეწვებით, იშვიათად კი ნაკლებადაა შებუსული; გვირგვინი კაშკაშა მეწამულ-იისფერია, მუქი იისფერი ლაქებით, 6—10 მმ სიგრძის, მილი თითქმის არაა ამოყოფილი ჯამიდან. კაკლუპები 2 მმ-მდე სიგრძისაა, კვერცხისებრი ფორმის, მუქი ყავისფერი. ყვ. VI—VII. ნაყ. VII—VIII (სურ. 16).

აწერილია საქართველოდან.

Typus: Habitat ad radicem montis Kazbek (LEI).

იზრდება ქვიან ადგილებზე და ჩამონაშალებზე სუბალპურიდან სუბნივალურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 2 — სვან.: ადიშის ხეობის სამხრეთით მდ. შხელდის მიდამოები (ე. და ნ. ბუშები); მყინვარ გულის მისადგომებთან (მ. უშბა) (შელკოვნიკოვი); მესტია-ჰალის ხეობა, ლეკვა-ლახვი (ზურაბიანი); ადიში, მუშაბარაშის ხეობა (ვაგნიძე, ჭელიძე, ჯავახიშვილი); სოფ. კალასა და სოფ. უშგულს შორის, ენგურის ხეობა (გურგენიძე); სოფ. ხალდეს მიდამოები (ოჩიაური); მესტია, ტურბაზა „უშბის“ მიდამოები (მოსულიშვილი); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: მამისონის უღელტეხილი (ზინგერი, აკინფიევი); 8 — სამხ. ოს.: მთა ფიდარი (მანდენოვა, დოლუხანოვი; ყავრიშვილი; ალბუთაშვილი; მარდალეიშვილი; შაროვა; პარტასი; დარბინი; გოგინა); მდ. ქსნის სათავეები, სავის ხეობის მარცხენა მხარეს (ე. და ნ. ბუშები); ედისი, ქვედა კაბუსტასთან (იგივენი); მდინარე ერმან-დონის ხეობა (ღვინიანიძე, დავლიანიძე, ავაზნელი, ალბუთაშვილი; ციგიბოლო); შუა ერმანის ხეობა (მილოშვილი; ალბუთაშვილი); სოფ. ერმანის მიდამოები (ალბუთაშვილი; მოსულიშვილი); ზგუბორი, გზაზე (შაროვა); სოფ. ედისის მიდამოები (ალბუთაშვილი); ედისსა და ქვედა კაბუსტას შორის (ბრატსკიკოვა); ბრიტატა (ღვინიანიძე, დავლიანიძე, ავაზნელი, ალბუთაშვილი); შუა როკის მიდამოები (ლანაშვილი); სბის ხეობა, კუგომ-დონის მარჯვენა მხარეს (ე. და ნ. ბუშები); სოფ. სბასთან (იგივენი); 10 — მთიულ.: გულაური (რადე); ყაზბეგი მდ. ჩხერის ხეობა (მედვედევის ჰერბარიუმთან; სოსნოვსკი; ძევანოვსკი; ყაზბეგი (ბაკურიანის კულტ. ბაღი) (კოზლოვსკი; ალბუთაშვილი); ყაზბეგი (კოლენატი; ოვერინი; რუპრეხტი; მეიერი, მუსინ-პუშკინი; აკინფიევი; ბროტერუსი; მენიცი; დარიალის ხეობა (ძევანოვსკი); ყაზბეგი, მყინვარ ორწვერის გზაზე (იგივე); ყაზბეგი „ბეშენაია ბალკა“ (სოსნოვსკი), წმინდა სამება (ლედებურის ჰერბარიუმშიდან); გერგეტი (სულაკაძე); მყინვარფერდი (ხარაძე); გვირგვალა (ხარაძე); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: თუშეთი (რუპრეხტი); დიკლოს მთა (ე. და ნ. ბუშები); ჯვარ-ბოსელი (რადე); სოფ. ომალოს მიდამოები (მარდალეიშვილი); ხევსურეთი, სოფ. შატილის მიდამოები (ოჩიაური; ივანიშვილი); შატილის-წყლის ხეობა (ოჩიაური, ჯაფარიძე); სოფ. მუცოს მიდამოები (ოჩიაური); 14 — გარე კახ.: გომპორი (რუპრეხტი).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. მცენარეები შედარებით მცირე ზომის ფოთლებით 3—5 მმ სიგრძის და სუსტად შებუსული ჯამით, რომლებიც შეგროვებული იყო მთა ფიდარზე 1940 წელს მანდენოვას მიერ, ტერ-ხაჩატუროვამ აწერა, როგორც დამოუკიდებელი სახეობა *Z. subnivalis* Ter-Chatscat. ამის გარდა დადგენილიდან კარიბინის მიერ 1935 წელს შეგროვებული მასალების მიხედვით ტერ-

ხმატუროვამ აწერა მეორე სახეობა *Z. Karjagini Ter-Chatschat.*, რომელიც განსხვავდება *Z. Puschkinii Adam*-გან ორივე მხარეზე სქლად და წვეტიანულად შებუსული ფოთლებით. ამ ეგზემპლარების დეტალურად შესწავლის შედეგად გამოირკვა, რომ *Z. Puschkinii Adam* მთელი თავისი არეალის ფარგლებში სხვაობას განიცდის ფოთლების ზომისა და შებუსვის, აგრეთვე ჯამის შებუსვის ხასიათით და ეს ფორმები არ არის ურთი-ერთისაგან გეოგრაფიულად განცალკევებული. *Z. Puschkinii Adam*-თვის შეიმჩნევა მთელი რიგი გარდამავალი ფორმები, რომლებიც ჩვენი აზრით არ შეიძლება ჩაითვალოს დამოუკიდებელ ტაქსონებად.

Sect. 2. *Ziziphora*. — Sect. *Acinoideae* Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 366. — ერთწლოვანი მცენარეა. სამტვრე პარკები მტვრიანების ძაფებზე მიმაგრებულია პარკის შუა ნაწილიდან რამდენადმე ქვემოთ.

6. *Z. capitata* L. Sp. Pl. (1753) 21; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 21; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 586; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 325; idem. Определ. раст. Кавк. (1949) 343; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 385 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 107 (georg.); Юзепч. во Фл. СССР XXI (1954) 405; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 358; Тер-Хачат. в Определ. раст. Груз. I (1964) 429 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 403; Тахт. Фл. Еревана (1972) 264; Галушко Фл. Сев. Кавк. II (1980) 54; Edmondson in Davis, Fl. Turkey VII (1982) 397; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 489.

⊙. დაბალი მცენარეა, 10—25 სმ სიმაღლის, ძირიდანვე დატოტვილი. სწორმდგომი, დაფარულია ხშირი, მოკლე, ქვემოთ დახრილი ბეწვებით; ღეროსეული ფოთლები ფართო-ლანცეტა ან ხაზურ-ლანცეტა ფორმისაა, ყუნწი 0,8—1,1 სმ სიგრძისაა; ფოთლის ფირფიტა 2,5—3,8 სმ სიგრძისაა, 0,5—0,8 სმ სიგანის, კიდებზე და ქვედა მხარეზე ძარღვების გაყოლებაზე შებუსულია გრძელი ვაფანტული ბეწვით; თანაყვავილის ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, ყუნწი 2—4 მმ სიგრძის, ფირფიტა 1,6—3 სმ სიგრძის, 1—1,2 სმ სიგანის, წამახვილებული. ყვავილედი სფეროსებრია, 1,5—2,5 სმ დიამეტრის, ყვავილის ყუნწი 1—3 მმ სიგრძისაა; ჯამი ცილინდრულია, 7—8 მმ სიგრძის, შებუსულია მოკლე ხშირი და გრძელი ვაფანტული ბეწვით, ჯამის კბილები ლანცეტა ფორმისაა, მახვილი, 2—3 მმ სიგრძის; გვირგვინი მოწითალო-იისფერია, 10—14 მმ სიგრძის, გვირგვინის მილი ოდნავაა ამოყოფილი ჯამიდან. გადანაღუნე ფართოა. კაკლუჭები 1,5—2 მმ სიგრძის, კვერცხისებრია, მუჭი ყავისფერი. ყვ. V—VII. ნაყ. VII—VIII. $2n=18$ (Kliphnis, Barkoudah, 1977).

აწერილია სირიიდან.

იზრდება მშრალ ქვიან ადგილებზე, ველებსა და მიტოვებულ მიწებებზე. საქ. სსრ.: 3 — რაჭა-ლეჩხუმი, მდ. რიონის ხეობა (კემულარია-ნათაძე; ბროტერუსი); რაჭა, ამბროლაურის მიდამოები, მდ. რიონის ხეობა (კემულარია-ნათაძე); 8 — სამხ. ოს.: ცხინვალის მიდამოები ე. და ნ. ბუშები; გორიდან სტალინის მიმართულებით (კვარაცხელია); 9 — ქართ.: ბორჯომი (რადე; აკინფიევი; მედვედევის პერბარეში; ლიპსკი; ბოროდინი; კოზლოვსკი); ბორჯომი მტკვრის მარცხენა სანაპირო, 2700 მ; ზღ. დ. (აკინფიევი); ბორჯომი, ლი-

კანი (აკინფიევი; კოზლოვსკი; ალბუთაშვილი); ს. ჭეაბისხევთან ახლოს (ხინთიბიძე; ალბუთაშვილი) ბანისხევი (კოზლოვსკი); ბაკურიანის მიდამოები (კოზლოვსკი; ალბუთაშვილი); ტანას ხეობა, ატენის მიდამოები (ქიქოძე, უსოპურა); ტანას ხეობა, თავეცვლას მიდამოები (ქიქოძე); სოფ. ქსანის მიდამოები (ზედელმეიერი; გროსჰეიმი); ზედანზენი (გროსჰეიმი); შიომღვიმის ქედის სამხრეთი ფერდობი (კოლექტორი უცნობია); არმაზის ხეობა (ქუთათელაძე, გაგინძე); ბეთანიის მონასტერთან, კლდიან ადგილებზე (სახოკია); მცხეთა (ლიპსკი; პაგირევი); თბილისი (პომორზოვი; ოვერინი; კუზნეცოვი; პაგირევი; გროსჰეიმი); თბილისი მდ. ვერეს ხეობა (სოსნოვსკი; ალბუთაშვილი); თბილისი, ბოტანიკური ბაღი (პომორზოვი; სოსნოვსკი; მედვედევის ჰერბარიუმი); დაბახანა (კაფიევი; გროსჰეიმი; ვორონოვი); მდინარე დაბახანის ხეობა, ჩრდილო ფერდობი (ქუთათელაძე); კოჯორი, უძოს მხარეს (მარდალეიშვილი); კოჯორი (ლიპსკი); ტაბახმელას მიდამოები (გროსჰეიმი); თელეთი (კაფიევი); წაგკისის მიდამოები (სოსნოვსკი); სოფ. მამკოდასა და გლდანს შორის (ქუთათელაძე, მცხვეთაძე, ხინთიბიძე); სოფ. მამკოდას მიდამოები, მონასტრის მხარეს (ქუთათელაძე, მცხვეთაძე); 12 — კახ.: კახეთი, „მარიენფელდ“ (პოპნაეკერი); 13 — ქიზ.: სიღნაღი (მედვედევის ჰერბარიუმი); შირაქი, პანტიშარას ხეობა (მოსულიშვილი); 14 — გარე კახ.: კაკაბეთი, საბაღურის ქვემოთ (ყანჩაველი); კაკაბეთი, თელათის გორა (ყანჩაველი); მარტყოფსა და მდინარე ლოჭინს შორის (გროსჰეიმი, კოლაკოვსკი); 15 — გარდ.: ყარაიზი (ალექსენკო, ვორონოვი; სტაროსელსკი); ყარაიზი, ტატიანოვკასა და ტუბა ყარაიზის მიდამოები (კოლაკოვსკი); უდაბნო (ხინთიბიძე); 19 — მესხ.: აბასთუმანი (მედვედევის ჰერბარიუმიდან; ახალციხე (ბოროდინი); ახალციხე ზარზმასთან (ლიტვინოვი); ახალციხის მიდამოები, სოფ. რუსთავთან (მეფერატი); ახალციხე, კლდეს მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ახალციხე, ურაველის მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); მდ. ურაველის მარცხენა მხარეს, სოფ. ურაველის პირდაპირ (ხინთიბიძე); მდინარე პოსხოვჩაის მარცხენა სანაპირო, ს. ახალციხის პირდაპირ (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); ახალციხის რაიონი, სოფ. ბენარა (ტახტაჯინი); მდინარე მტკვრის მარჯვენა სანაპირო, სოფ. ახალშენის პირდაპირ (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); ოშორას ქედი ს. აწყურისაყენ, დაღმართზე (კოზლოვსკი); აწყურის მიდამოები (კოზლოვსკი).

სსრკ.: იმიერკავკ.: (დაღესტანი); ამიერკავკ.: აზერბ.; სომხ.; შუა აზ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: ბალკან.; ანატ.; სირია; ერაყი; ირ.

გ ე ა რ ი 23. FAIDERMANNIA TRAUTV.*

ჯამი ვიწრო ცილინდრულია, ძირში ოდნავ გამობერლი, 13 ძარღვიანი, ოდნავ ორტუჩა, 5-კბილიანი, კბილები თითქმის ერთნაირია, ჯამის კბილები ვიწრო სამკუთხა ფორმისაა, წამახვილებული; ხახაში ბეწვების რგოლი აქვს. გვირგვინის მილი ძალიან ვიწროა, გვირგვინი ორტუჩაა, ტუჩები ზემოთაა მიმართული, ზედა ტუჩი წვერზე ამოკვეთილია, ქვედა ტუჩი ზედაზე გრძელია, 3-ნაკვთიანი. მტვრიანა 4, მათგან 2 მტვრიანა მოკლე სამტვრე ძაფებითაა და

* დაამუშავა ე. ალბუთაშვილმა

განუვითარებელია, სტერილურია, 2 მტვრიანა კი გრძელი სამტვრე ძაფებითა და ფერტილურია, სამტვრე ერთბუდინანია, მიმაგრებულია ძაფზე ურძით, ჩვეულებრივ მსხვილი დანამატაცაა, სამტვრე ძაფები მიმაგრებულია ხაზში ქვედა ტუჩის ფუძეზე. მტვრის მარცვალი თითქმის სფეროსებრია, პოლუსებთან ოდნავ შებრტყელებული (განიკვეთიში ექვსნაკეთიანი, მერიდიანულად განლაგებული ექვსი ღარით, პოლარული ღერძი 36—38,4 მიკრონია; ეკვატორული დიამეტრი 37,2—38,4 მიკრონი. ღარი გრძელია, ბოლოებში ძალიან შევიწროებული. ეგზინას ზედაპირი ბადისებრია, ბადის თვლები სქელკედლიანია, მომრგვალო, ეგზინას სისქე 1,2 მიკრონია; სვეტი ორნაკეთიანია, ძლიერ მოხრილი ზედა ნაკვითთ და ძლიერ რედუცირებული ქვედა ნაკვითთ, სვეტი ემიჯნება გვირგვინის ზედა ტუჩს. მრავალრიცხოვანი ყვავილები მოკლე ან მნიშვნელოვნად გრძელი ყვავილის ყუნწებით შეკრებილია ღეროს ზედა ნაწილში ან გვერდითი ტოტების ბოლოებში მეტ-ნაკლებად თავაკისებრ ან თავთავისებრ ყვავილედებად. კაკლუშები ცილინდრული ან კვერცხისებრი ფორმისაა, ოდნავ სამწახნაოვანი, ოდნავ გამობურცული, ღია ან მუქი ყავისფერი, ერთი ნაქდევით, რომელიც დაფარულია თეთრი ნაფიფქით. — ერთწლოვანი მცენარეებია.

1. *F. persica* (Bunge) Newski, Tr. Bot. inst. AN CCCP I (1937) 4; Тер-Хачат. Зам. сист. геогр. раст. (Тбилиси) 17 (1953) 70; eadem в Опред. раст. Груз. (1964) 430 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 404.—*Ziziphora persica* Bunge in Mem. Acad. Sc. Petersb. VII ser. XXI, 1 (1873) 39; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 325; idem в Опред. раст. Кавк. (1949) 343; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 386 (georg.); Юзепч. во Фл. СССР XXI (1954) 410; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 359; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 264; Heywood, Fl. Europ. III (1972) 163; Edmondson in Davis, Fl. Turkey VII (1982) 338; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 490

Exs.: Pl. Or. exs. n° 18.

©. დაბალი მცენარეა, 10—25 სმ სიმაღლის, ძირიდანვე დატოტვილი, სწორმდგომი, სქლადაა დაფარული მოკლე, ქვემოთ დახრილი თეთრი ბეწვებით; ღეროსეული ფოთლები ფართო-ლანცეტა ფორმისაა, ყუნწი 3—4 მმ სიგრძის, ფირფიტა 1,5—1,8 სმ სიგრძის, 0,4—0,5 სმ სიგანის, ფირფიტის ქვედა მხარე ძარღვების გაყოლებაზე და კიდევები დაფარულია ვრძელი გაფანტული ბეწვებით; თანაყვავილის ფოთლები რომბულ-ლანცეტა ფორმისაა, მახვილწვერიანი, ყუნწი 2—2,5 მმ სიგრძისაა, ფირფიტა 1,5—2 სმ სიგრძის, 0,4—0,5 სმ სიგანის. ყვავილენი თავაკისებრია ან ოდნავ წაგრძელებული, 2—5 სმ სიგრძის, 2—2,5 სმ სიგანის; ყვავილის ყუნწები 2—3 მმ სიგრძის; ჯამი ცილინდრულია, ძირში ოდნავ გამობერილი, 7—8 მმ სიგრძის, დაფარულია გაფანტული, გაფანტული ბეწვებით, ჯამის კბილები ლანცეტა ფორმისაა, წამახვილებული 2—2,5 მმ სიგრძის; გვირგვინი მოწითალო-ოისფერია. კაკლუშები კვერცხისებრია, ღია ყავისფერი, 1,5—2 მმ სიგრძის. ყვ. VI—VII; ნაყ. VII—VIII. 2n=32.

აწერილია ირანიდან, „In prov. Adserbidshan districtus Choi siccis ap-ricis (Szovits).“

იზრდება მშრალ, ქვიან და თიხნარ ადგილებზე მთის შუა სარტყელში.
საქ. სსრ.: 19 — მესხ.: ასპინძასა და ხერთვისს შორის, მტკვრის მარჯვენა სანაპირო, მშრალ ადგილებზე (ხინთიბიძე); ასპინძა, ახალციხესა და აწყურს შორის (კოზლოვსკი); ახალციხის მიდამოები (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა; ქიქოძე).

სსრკ.: იმიერკავკ.: იმიერკავკ.: აზერბ.: სომხ.: ევრ.—ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ირ.

გვ. 24. MELISSA L.* — ბარამბო

ყვავილები შეკრებილია ზედა ფოთლების იღლებში 3—5 ყვავილიან ჩხრობად. თანაყვავილები პატარა ზომისაა, ბალახოვანი. ჯამი ზარისებრია, 13 კარგად შესამჩნევი ძარღვით, ორტუჩა; მისი ზედა ტუჩი ბრტყელია, 3-კბილა, ქვედა — გამობერილია, 2-ნაკვთიანი. გვირგვინი მოხრილი მილითაა, თეთრი ან მოვარდისფრო, ორტუჩა, ჯამიდან ოდნავ ამოყოფილი; მისი ზედა ტუჩი სწორია, წვერში ამოკვეთილი, ქვედა — სამნაკვთიანია, რომელთაგან შუა უფრო ფართოა. მტვრიანა 4, ზედა ტუჩთანაა მიახლოებული; გვერდითი მტვრიანები გრძელია შუა მტვრიანებზე. კაკლუჭები მოგრძოკვერცხისებრია, გლუვი, ფუძისკენ ძლიერ შევიწროებული. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, მრგვალხერხებილა მთლიანი ფოთლებით.

გვარში გავრთიანებული 3 სახეობიდან, რომლებიც ძირითადად სამხრეთ ევროპასა და დასავლეთ და ცენტრალურ აზიაშია გავრცელებული, საქართველოში ერთი სახეობა გვხვდება.

I. M. officinalis L. Sp. Pl (1753) 592; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 61; Benth. Lab. Gen. Sp. (1833) 393; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 356; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 584; Шмальг. Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 312; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 321; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 344; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 67; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 394 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 107 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 411; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 359; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 199; Колак. Растит. мир Колх. (1931) 315; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1934) 43 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, УП (1937) 404; Меницкий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 183; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1930) 55; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 256; Rechinger, Fl. Iran. № 150. (1982) 494.

Is.: Фл. СССР XXI. (1954) табл. XXI, 1; Фл. Европ. части СССР 3 (1978) табл. 34, 1, Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tabl. 388.

Exs.: ГРФ, n° 430.

4. მცენარე მოკლე, ვაფანტული, რბილი ბეწვითაა მოფენილი; ფესურა გრძელია, დატოტვილი; ღერო სწორმდგომია, 30—120 სმ სიმაღლის, დატოტვილი; ფოთლები კვერცხისებრია, ყუნწიანი, გულისებრი ან მოკლე სო-

* დაამუშავა ი. ლაჩაშვილმა

ლისებრი ფუძით, 2—8 სმ სიგრძის, 1,5—5 სმ სიგანის, კიდზე მრგვალ-ხერტი კბილა, ჩვეულებრივ ზედა მხრიდან ან ორივე მხარეს ჯირკვლოვანი ბეწვით ან წერტილოვანი ჯირკვლებით მოფენილი, ზოგჯერ თითქმის შიშველი; თანაყვავილები ფორმით არ განსხვავდება ლეროსეული ფოთლებისაგან, მხოლოდ თანდათანობით პატარავდება ქვემოდან-ზევით. ყვავილები 3—5 (ზოგჯერ უფრო მეტი) ერთადაა ნახევარჩხრობად (ცრუჩხრობად) ზედა ფოთლების ილღობებში განლაგებული; თანაყვავილები მოკლუეყუნწიანია, კვერცხისებრ-ლანცეტა ან ელიფსური, კიდემთლიანი, თითქმის ყვავილის ტოლი; ჯამი ზარისებრია, 7—8 მმ სიგრძის, ძირთან ოდნავ გამობერილი, გაფარჩხულ-რბილბეწვიანი; მისი ზედა ტუჩი ფართოა, 3 მოკლე კბილით, ქვედა — 2 ლანცეტა, სადგისისებრ წაწვეტებული კბილითა; გვირგვინი თეთრია ან მოვარდისფერი, 1,5—2-ჯერ გრძელი ჯამზე. კაკლუჭები ყავისფერია, 1,5—2 მმ სიგრძის. მცენარეს ლიმონის სურნელება აქვს. VII—X. 2n=32.

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 745/1).

იზრდება ტყეებში, ტყის პირებსა და ბუჩქნარებში, ბალესა და რუდერალურ ადგილებში. მთის ქვედა, იშვიათად შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხაზეთი (ვორონოვი); იქვე წებულდა (იგივე); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: ლეჩხუმი, მდ. რიონი, სოფ. აჭარის-ხიდი (კემულარია-ნათაძე); 4 — სამეგრ.: სოფ. ინჩხურის მიდამოები (მანდენოვა, ქუთათელაძე); 5 — იმერ.: სოფ. ვოდოვანი (კემულარია-ნათაძე); საქარის სანერგე (გორაევი); მაიაკოვსკის რაიონი, წაბლარის-წყლის ხეობა (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); სადგური წიფა (კოზლოვსკი); 7 — აჭარ.: ხულოს რაიონი, სოფ. ხინაძის მიდამოები, სხლატის ხეობა (დმიტრიევა); სოფ. შუახევი (მაყაშვილი); 9 — ქართ.: მცხეთის მიდამოები (სოსნოვსკი); თბილისი, ბოტანიკის ინსტიტუტის ეზო (ქუთათელაძე, ბოკერია); 12 — კახ.: ლაგოდეხი (სოსნოვსკი); 14 — გარე-კახ.: ქოფ. გიორგიშინდის ახლოს (ხატიაშვილი); 16 — თრიალ.: თეთრი წყაროს ახლოს (ზედგელმეიერი); სოფ. ქსოვრეთი (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი). პოენა შესაძლებელია სხვა რაიონებშიც.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (სამხ. რაიონები, ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ირ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. სამკურნალო და თაფლოვანი მცენარეა. ფოთლები შეიცავს ეთერზეთს ლიმონის დამახასიათებელი სურნელებით. გამოიყენება პარფიუმერიაში და კვების მრეწველობაში.

გ ბ ა რ ი 25. SATUREJA L.*—ჟონღარი

ყვავილები 5—15 მმ სიგრძისაა, ყუნწიანი, თანაყვავილაკებიანი; თეთრი, ღია იასამნისფერი ან ვარდისფერი, მეტწილად შეუცვლელი კენწრული ფოთლების ილღობებში ჩხრობად განწყობილი. ჯამი ზარისებრი ან მილისებრ-ზარისებრია, 10—13-მარდიანი, სწორი ან ორტუჩა, 5 ცოტად თუ ბევრად თანაბარი კბილით, წერტილოვანი ჯირკვლებით, ხახაში იშვიათი სწორი ბეწვების რგოლით. გვირგვინი ორტუჩაა, სწორი, კიდემთლიანი ზედა ტუჩით

* დაამუშავა დ. კაბანაძემ.

და სამნაკეთიანი ვალუნილი ქვედა ტუჩით, გვირგვინის მილი სწორად და
თად ხახაში ბეწვის რგოლით. მტვრიანა 4, გვირგვინის მილიდან ამოყოფილი
და ზედა ტუჩის ქვეშ აღმართული; გვერდითი მტვრიანები შუათანებზე გრძე-
ლია, სამტვრე ორბუდიანია, ბუდეები ცოტად თუ ბევრად დაშორიშორებულა,
არც თუ ისე ბრტყელი შუასაბამით გაყოფილი, სვეტის ნაკეთები თანატოლია
ან ცოტად თუ ბევრად არათანაბარი. მტვრის მარცვალი მომრგვალოა, ოდნავ
შებრტყელებული, 6-ღარიანი, ღარები გრძელია და მარცვლოვანი მემბრანით
ხასიათდება, ეგზინის ზედაპირის მოხატულობა ბადისებრია, რომლის თვლები
მომრგვალო ან ოდნავ დაკუთხულია. კაკლუქები მომრგვალოა ან ელიფსური,
ბლაგვი, ცოტად თუ ბევრად სამწახნაგოვანი, შიშველი. — ერთ ან მრავალ-
წლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ან პატარა ზომის ბუჩქები წვრილოვანი
ჯირკვლებით აღჭურვილი მთლიანი ფოთლებით, ფოთლები კიდემთლიანია, ან
თითქმის კიდემთლიანი, მოკლეყუნწიანი. მცენარეები ხშირად სურნელოვანია.
გვარი ძირითადად ხმელთაშუაზღვეთის ქვეყნებში გავრცელებული 30-მდე
სახეობითაა წარმოდგენილი. საქართველოში 3 სახეობა გვხვდება.

1. ნახევრად ბუჩქია, მრავალრიცხოვანი, ძირში გახევებული ღეროებით. ფოთ-
ლები ფართოა, ელიფსური ან უკულანცეტა ფორმის, ზედა ნახევარში კი-
დეებზე დაშორიშორებულ ხერხისებრ დაკბილული, ქვედა ნახევარში კიდე-
მთლიანი, კიდევზე აქა-იქ წამწამებია, წაწვეტებული, ძირში შევიწრო-
ებული, მკდომარე, შიშველი, ტყავისებრი, პრილა, ორივე მხარეზე მრავალი
ჯირკვლით აღჭურვილი. თანაყვავილები ხაზურ-სადგისისებრია, ყვავილის
ყუნწზე 2—3-ჯერ გრძელი. ჯამი გარედან შიშველია, ჯირკვლებიანი, ხახაში
გრძელი, აქა-იქ გაბნეული ბეწვი აქვს, ჯამის კბილები ხაზურ-სადგისისებ-
რია, თითქმის თანაბარი, მილზე რამდენადმე გრძელი. კაკლუქები მომურო
ფერისაა, ძალიან წვრილმექვიანი . . . . . 1. *S. bzybica* Woronow
— მრავალწლოვანი ან ერთწლოვანი მცენარეებია, ვიწრო უკულანცეტა-ხაზუ-
რი ან ხაზური ფორმის ფოთლებით 2
2. ერთწლოვანი მცენარეა. ნახევარჩხროები 1—3-ყვავილიანია, დაშორიშორე-
ბული. ჯამის კბილები ვიწრო სამკუთხოვანია, სადგისისებრ წაწვეტებული;
ჯამის ხახა ბეწვების გარეშეა. გვირგვინი იასამნისფერია ან ვარდისფერი
. . . . . 2. *S. laxiflora* C. Koch
— მრავალწლოვანი მცენარეა. ჩხროები 3—6-ყვავილიანია, საკმაოდ მკიდრო
მტევნისებრ ყვავილედეებშია შეკრებილი. ჯამის კბილები ლანცეტა-სამკუ-
თხოვანია, მახვილი; ჯამის ხახაში გრძელი, აქა-იქ გაბნეული ბეწვითაა; გვირ-
გვინი მეტწილად თეთრია, იშვიათად მკრთალი ვარდისფერი
. . . . . 3. *S. spicigera* (C. Koch) Boiss.

Sect. 1. *Sabbatia* Briq. in Engl. und Prantl, Naturl. Pflanzenfam. IV, 3a
(1897) 298. — ერთწლოვანი მცენარეებია, ნახევრად ბუჩქები ან პატარა
ზომის ბუჩქები. ფოთლები წაგრძელებულია, ხაზური, ლანცეტა ან ნიჩბისებრი.
ჯამი ორტუჩაა ან 5 თანაბარი კბილით, 10—13-მარღვიანი; ხახა შიშველი ან
მცირედ შებუსუსლი; გვირგვინის ზედა ტუჩი არათანაბარი ნაკეთებითაა, ხში-
რად ზედა ტუჩზე გრძელი.

სექციის წარმომადგენელთა არეალი მოიცავს სამხრეთ პალეარქტიკას,
ხმელთაშუაზღვეთის, წინა აზიის ქვეყნებს, პალეოტროპიკული სამყაროს ზოგი-

ერთ ნაწილს (მადაგასკარი, კაბი). გვარ *Satureja*-ს საქართველოში გავრცელების
ლებული სამივე სახეობა აღნიშნულ სექციაშია გაერთიანებული.

Ser. I. Cuspidatae Boriss. во Фл. СССР XXI (1954) 424 (deser-
ross.). — ნახევრად ბუჩქებია ტყავისებრი ფოთლებით; ჯამი 10-ძარღვიანია,
გვირგვინზე ოდნავ მოკლე, 8—9 მმ სიგრძის, გრძელი, მახათისებრი კბილებით,
რომლებიც თითქმის მილის ტოლია, მწკრივი მონოტიპურია.

© I. S. *bzybica* Woronow Tr. Бот. инст. АН СССР I, 1 (1933) 222;
Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 345; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 68;
Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 401 (georg.); Борисова во Фл. СССР
XXI (1954) 424; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 318; Капеллер в Оп-
ред. раст. Груз. I (1964) 430 (georg.) Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967)
407; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 256.—*S. illyrica* Гроссг. Фл. Кавк. III
(1932) 328, поп. НозI.

Is.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 330.

4. ნახევრად ბუჩქია, 20—50 სმ სიმაღლის, მრავალი სწორმდგომი ან
წამოწეული, დატოტვილი, ხშირფოთლიანი, ძირში გახევებული ღეროებით;
ღეროები ნორჩობაში შებუსუსულია, შემდეგ კი შიშველი, თითქმის ოთხწახნაგო-
ვანი; ფოთლები საკმაოდ დიდი ზომისაა — 14,5 მმ სიგრძის, 3—11 მმ სიგა-
ნის, ტყავისებრი, მაგარი, პრიალა, მოპირისპირედ განწყობილი. ელიფსური
ან უკუღაცეფა ფორმის, ზედა ნახევარში კიდევებზე დაშორიშორებულ ხერხ-
კბილა, ქვედა ნახევარში კიდემთლიანი, აქა-იქ წამწამებით, ფოთლები წვერზე
წამახვილებულია, ძირში შევიწროებული, მჯდომარე, ორივე მხარეზე მრავალი
მჯდომარე წერტილოვანი ჯირკვლებით. ჩხროები 3—6-ყვავილიანია, შეუცვლე-
ლი კენწრული ფოთლების ილიებში ხშირ მტენისებრ ყვავილედ აღ შეკრები-
ლი; თანაყვავილაკები ხაზურ-სადგისისებრია, 8—10 მმ სიგრძის, ყვავილის
უწნეები დაფარულია ხშირი, მოკლე, ხუჭუჭა, თითქმის უკან გადმოხრალი ბე-
წვებით; ჯამი ოდნავ შესამჩნევი ძარღვებითაა, შიშველი, ხშირი წერტილოვანი
ჯირკვლებით მოფენილი; ჯამის კბილები თითქმის ერთმანეთის თანატოლი, ხა-
ზურ-სადგისისებრი, მეტწილად ჯამზე 1,5—2-ჯერ გრძელი, ან იშვიათად მისი
სიგრძის თანაბარი, შიშველი, ან ძალიან მეჩხერ წამწამებანი; ჯამი ხახაში
თხლადაა მოფენილი მილიდან ამოყოფილი გრძელი ბეწვებით, მილი სწორი
ან ოდნავ გადახრილია; გვირგვინი იისფერი ან თეთრი, 10—15 მმ სიგრძის, გა-
რედან ჯირკვლოვანი და წვრილი ბეწვებით შემოსილი, ფართო გადანაღუნით,
გვირგვინის მილი ზედა ნაწილში ვაფართოებულია, ჯამის მილზე გაცილებით
გრძელი, მაგრამ ჯამის კბილებს არ აღემატება; ზედა ტუჩი წვერზე მეტნაკლე-
ბად ამოკვეთილია და წვრილკბილა, ქვედა ტუჩის შუა ნაკვეთი წვერზე წვრილ-
კბილაა. კაკლუქები მურა ფერისაა, 1,5 მმ სიგრძის, 1 მმ სიგანის, კვერცხისებ-
რი, წვერზე ბლავი, ერთი მხრიდან მახვილ-კილისებრია, მეორე მხრიდან
სამძარღვიანი, წვერზე წვრილ ჯირკვლოვან-მეჭექებანი. ყვ., ნაყ. VII—X—XI
(სურ. 17).

აწერილია აფხაზეთიდან — ბზიდის ხეობიდან.

Typus: „Abchasia, fauces fl. Zhovekuara, prope Gagry, in detritis
calcareis (SP) 20 X 1915 Woronow“ (LE).

იზრდება მშრალ კირქვიან კლდეებზე, კლდეთა ნაპრალებში, კირქვებან: 1940-1950 წლებში და ღორღიანებზე, ტყის პირებზე, შვეულ ტყიან ფერდობებზე მთის ქვედა სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: გავრის მიდამოები (გროსპეიმი — TBI); მდ. ჟოგეკვარას ხეობა (გროსპეიმი — TGM; კვარაცხელია — SUSH; ცველევი — LE); რწის ტბის მიდამოები (პეტიაევი — LE); მდ. ბზიფის ხეობა, სოფ. ბზიფსა და ცისფერ ტბას შორის (ხინთიბიძე, ფურცხვანიძე; ცინცაძე — TBI; კოლაკოვსკი — SUCH; მალეევი — LE), ახატის კანიონი (პანიუტინი — LE; აძინბა, კოლაკოვსკი, იაბროვა — SUCH; ცველევი — LE); ბზიფის ქედი, მთა ძირუხა (კოლაკოვსკი, იაბროვა — SUCH); იუპშარას ხეობა (კოლაკოვსკი — SUCH); გეგის ხეობა (კოლაკოვსკი — SUCH); იუპშარას და ბზიფის შესართავთან (გაგნიძე, ჭელიძე — TBI) (რუკა 21).

სსრკ: ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპირო. დასავლეთ ამიერკავკასიის ენდემია.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ნ ე ლ ო ბ ა. ეთერზეთოვანი მცენარეა, შეიძლება გამოყენებულ იქნას დეკორატიული მიზნით.

შ ე ნ ი შ ვ ე ნ ა. ახლოა ხმელთაშუაზღვეთურ *S. illyrica* Host-თან, რომლისგანაც განსხვავდება ლანცეტა, ხერხბილა, ორივე მხარეზე ჭირკვლებით მოფენილი ფოთლებით, მეჩხერი ყვავილედით, ჯამის ფორმითა და შეფერვით, სადგისისებრი ჯამის კბილებით. *S. illyrica*-ს ახასიათებს უფრო ვიწრო ფოთლები, ხაზურ-ლანცეტა ფორმის, კიდეებზე წამწამებიანი ან მათ გარეშე, მხოლოდ ზედა მხარეზე ჭირკვლებით მოფენილი. ყვავილები მოკლე, ხშირ თავთავისებრ ყვავილედად შეკრებილი. ჯამი მილისებრ-ზარისებრი, იისფერი, ჯაგრისებრი კბილებით და აშკარად გამოხატული ძარღვებით. იზრდება კირქვიან ეკოტოპებზე.

Ser. 2. *Hyssopiflorae* Boriss. во Фл. СССР XXI (1954) 425 (deser. ross.). — მრავალწლოვანი მცენარეებია; ჯამი 13 ძარღვიანი, გვირგვინზე ოღნავ მოკლე; გვირგვინი 8—10 მმ სიგრძის; ორივე მტვრიანა გვირგვინიდან ამოყოფილია; ყვავილელი თავთავისებრია, ცალგვერდა.

2. *S. spicigera* (C. Koch) Boiss. Fl. Or. IV (1879) 566; Гросср. Фл. Кавк. III (1932) 329; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 345; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 68; Parsa Fl. Iran. IV (1949) 577; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 398 (georg.); Борисова во Фл. СССР, XXI (1954) 425; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 363; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 200; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 318; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 430 (georg.); Гросср. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 408; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 266; Davis in Davis, Fl. Turkey 1 7 (1982) 320; Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 439. — *Micromeria* ' *spicigera* C. Koch in Linnaea XVII (1843) 295; Ledeb. Fl., Ross. III (1849.) 356. — *M. alternipilosa* C. Koch in Linnaea (1847) 25. — *S. intermedia* β . laxior. Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 210. — *S. alternipilosa* C. Koch in Linnaea XXI (1848) 668.

Is.: Фл. СССР XXI (1954) табл. XXII, рис. 3.

აწერილია საქართველოდან.

Typus: „Caucasus: Radzha, Ruprecht, G-Boiss“ (B, isotypus LE).

2. ღერო სწორმდგომია ან წამოწეული წკებლისებრი ტოტებით, 60 სმ-დე სიმაღლის, ძირიდან დატოტვილი; ტოტები წვრილი, წამოწეული ან ირიბად ზეაღმართული, ხშირად ერთ მხარეზე მიმართული, ხშირფოთლიანი; ისე, როგორც ღერო მოკლებეწვიანი; ფოთლები ვიწროა, უკულანცეტა-ხაზური, ხაზური ან ვიწრო ხაზური ფორმის, წვერზე შევიწროებული, მომახვილო, ყუნწში შევიწროებული ან ყუნწი მკვეთრად არ არის გამოსახული, ვაფანტული, მოკლე ბეწვით და მრავალი გამჭვირვალე ჭირკვლით დაფარული. ჩხროები 3—4 ყვავილიანია, შეუცვლელი კენწრული ფოთლების იდლიებში ცალგვერდა, შედარებით მჭიდრო თავთავისებრ ყვავილედად შეკრებილი; თანაყვავილუკები წვრილია; ჯამი ზარისებრია, შესამჩნევი ძარღვებით, მოკლე ხუჭუჭა ბეწვით და წვრილი წერტილისებრი ჭირკვლებით მოფენილი, ორტუჩა; ჯამის კბილები ლანცეტა-სამკუთხოვანია, მახვილი, სიგრძით დაახლოებით ჯამის ტოლი, მეტწილად შიშველი, გვერდებზე წამწამებიანი, ორი ტუჩი მილის ტოლია, სამი მასზე მოკლე; ჯამი ხახაში გრძელი, აჭა-იქ მიმოზნეული ბეწვითაა; გვირგვინი მეტწილად თეთრია, იშვიათად მკრთალი ვარდისფერი, 8—10 მმ სიგრძის, გარედან წვრილბეწვიანია და ჭირკვლებითაა მოფენილი, გვირგვინის მილი მეტწილად ჯამის კბილებს ოდნავ აღემატება, ზედა ტუჩი მთლიანია ან სუსტად ამოკვეთილი; მტვრიანები და სვეტი გვირგვინიდან ამოყოფილია. კაკლუშები ფართო ელიფსურია, თითქმის მომრგვალო, ძალიან წვრილ მეტეჭილებრი. ყვ., ნაყ.: VII—X.

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში ნატყევიარ, კლდოვან და გაშიშვლებულ ეკოტოპებზე, ტყის პირებზე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.; 2 — სვან., 3 — რაჭა-ლეჩხ., 5 — იმერ., 7 — აჭარ., 8 — სამხრ.-ოს., 9 — ქართ., 16 — თრიალ., 19 — მესხ.

სსრკ: იმიერკავკ.; დალ.; ამიერკავკ.; დას., აღმ. და სამხრ.; თალ.

საერთო გავრცელ.: აღმ. ანატ.; ირ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. ეთერზეთოვანი და თაფლოვანი მცენარეა, დასავლეთ საქართველოში იყენებენ როგორც სანელებელს, ამ მიზნით მოჰყავთ ბოსტნებში.

Ser 3. *Annuaire Boriss. vo Fl. CCCP XXI (1954) 415 (deser. ross.)*

— ერთწლოვანი მცენარეებია; ჯამი 10 ძარღვიანი, 3—5 მმ სიგრძის; გვირგვინი 4—10 მმ სიგრძის; მტვრიანები გვირგვინზე მოკლეა.

3. *S. laxiflora* C. Koch in *Linnaea* XXI (1848) 668; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 344; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 68; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 397 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 108 (georg.); Борисова во Фл. CCCP XXI (1954) 416; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 361; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 200; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 318; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 430 (georg.); Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 406; Тахт. и Фёд. Фл. Еревана (1972) 264; Колак. Фл. Абх. II (1982) 266; Rechingher Fl. Iran. № 150 (1982) 503. — *S. hortensis* L. Bieb. Fl. Taur.—Cauch. (1808) 38.—*S. hortensis* β. *grandiflora* Boiss. Fl. Or. IV (1879) 562.—*S. hortensis* var. *laxiflora* (C. Koch) Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 327.

Exs.: Herb. Fl. Cauc n° 529; Pl Or. exs. n° 146.

⊙. ღერო სწორმდგომია ან წამოწეული, 10—30 სმ სიმაღლის, წვრილი ტოტებით, ხშირად ძირიდან მეჩხერად დატოტვილი; ღერო, ისე როგორც ტოტები, წვრილი ხეშუქუა ბეწვით შებუსული, ხშირად ღერო მოწითალო ფერისაა; ფოთლები ვიწრო, უკულანცეტა-ხაზური ან თითქმის ხაზური ფორმის, წვერში მობლავგო, ძირში გრძლად წაწვეტებული, ყუნწი არა აქვს მკაფიოდ გამოსახული, გამჭვირვალე წერტილისებრი მომურო ფერის ჭირკვლებით და აქა-იქ გაფანტული ჭაგრულებით მოფენილი. ჩხროები 1—3 ყვავილიანია, დაშორიშორებული, შეუცვლელი კენწრული ფოთლების ილღიებში განწყობილი; ზედა ყვავილები თითქმის მჯდომარეა, ქვედა — ყუნწიანი; თანაყვავილიაკები წვრილია, ვიწრო ხაზური; ჯამი თავდაპირველად ძაბრისებრია, შემდეგ ზარი-სებრი, მკვეთრად გამოსახული ძარღვები არა აქვს, გარედან უხვში მოკლე მიტკეცილებეწვიანია და მომურო ფერის წერტილისებრი ჭირკვლებითაა; ჯამის კბილები სადგისისებრ-ლანცეტა ფორმისაა, რამდენადმე არათანაბარი, წამწა-პებიანი, მიღზე ცოტაოდენ გრძელი, ან მისი თანაბარი; ჯამი ხახაში შიშველია; გვირგვინი 8—10 მმ სიგრძისაა, ვარდისფერი ან იასამნისფერია, მწვამული ფერის წერტილებით ხახაში, გარედან შებუსული გვირგვინის მილი ჯამიდან ამოყოფილია, ზედა ტუჩი წვერზე ოდნავ ამოკვეთილია, ქვედა სამნაკეთიანია და ზედაზე უფრო გრძელი; მტვრიანები სიგრძით ქვედა ტუჩის ტოლია, 2 მოკლეა. კაკლუქები მომრგვალო კვერცხისებრია, 1 მმ სიგრძის და 0,5 მმ სიგანის, მურა ფერის, 4 შავი განზიდული ძარღვით. ყვ., ნაყ.: VI—X.

a) Subsp. *laxiflora*

⊙. ჩხროები 1—3 ყვავილიანია, დაშორიშორებული, ღეროსეული ფოთლების მსგავსი კენწრული ფოთლების ილღიებში განწყობილი, გვირგვინი გარედან წვრილი ბეწვითაა შემოსილი, მისი ხახა შიშველია.

აწერილია საქართველოდან.

Typus: „Georgia. C. Koch“ (B, G)

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში ღორღიან და კლდოვან ადგილებზე, მშრალ ფერდობებზე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ., 3 — რაჭა-ლეჩხ., 7 — აჭარ., 9 — ქართ., 10 — მთიულ., 12 — კახ., 15 — გარდაბ., 19 — მესხ.

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპ., აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: აღმ. ანატ.; ირ.

b) Subsp. *zuvandica* (D. Kapanadze) stat. nov.—*Satureja zuvandica* D. Kapanadze Сообщ. АН СССР 119.1 (1985).—*S. densiflora* Zeinal. Докл. АН Азерб. ССР 25, 12 (1969) 50.—*S. borissovae* Zeinal. Докл. АН Азерб. ССР 25,12 (1969) 51.—*S. laxiflora* C. Koch p. p. auct. fl. Cauc.

⊙. ჩხროები 4—8 ყვავილიანია კუმს ცრუ თავთავისებრ ყვავილედად შეკრებილი; ქვედა ნაწილში ჩხროები შედარებით ურთიერთ დაცილებულია. გვირგვინის ხახა ცოტად თუ ბევრად შებუსულია.

აწერილია აზერბაიჯანიდან (ზევანდი).

Typus: „Caucasus, distr. Lerikensis, in vicinus pagi Cala, in deceivibus australibus schistosis promontiorum 28 IX 1966, S. A. Zeinalova“ (BAK).

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში მშრალ და ღორღიან ეკოტობებზე.

საქ. სსრ: 9 — მახათას მთის ფიქლოვანი ფერდობები; წადვერი, მე-7 კმ-ზე; სადგური დაბა (კოზლოვსკი — TBI); ატენი, ნაშალებზე (გორონოვი TBI); მდ. დაბახანკას ხეობა (ქუთათელაძე — TBI); სოფ. მსხალდიდის ახლო, ქაჩალგორის მოპირდაპირე სამხრეთ ფერდობებზე (ქუთათელაძე, ოდიშვილი — TBI); თბილისის ბოტანიკური ბაღის მშრალ ფერდობებზე (კენიგი — TBI); თბილისის მიდამოები (სოსნოვსკი — TBI); ქვაბისხევი, სოფლის ახლოს მშრალ ფერდობებზე (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი — TBI); ბორჯომის მიდამოები (რადე — TGM); ლისის ტბის მიდამოები (შიშკინი — TGM); წყნეთის მიდამოები (პასტუნოვი — TGM); სოფ. კასპის ახლო ზაქარიანთ ჭალა, თეძამის ხეობა, თრიალეთის ქედი, ვოსტიძე (ქიქოძე — TGM); 14 — გარეჯის უღბანო, თიხნარებზე (კლოპოტოვსკი — TGM) (რუკა 22).

სსრკ: აზერბაიჯანი (ზუვანდი).

ს ა მ ე უ რ ნ ე მ ნ ი შ ვ ე ნ ლ ო ბ ა. ეთერზეთოვანი მცენარეებია.

ზეთი იხმარება ლიქიორებისა და კონიაკის წარმოებაში. ხალხურ მედიცინაში გამოყენებულია კუჭის დაავადებათა წინააღმდეგ, გამოსადეგია ტყავის დასათრიშლავად, თავლოვანი მცენარეებია, ფოთლები იხმარება როგორც საწებლებელი.

შ ე ნ ი შ ვ ე ნ ა. 1969 წელს ს. ზეინალოვას მიერ აზერბაიჯანის ტერიტორიიდან (ზუვანდი) აწერილი იქნა 2 ახლო მონათესავე სახეობა *S. densiflora* Zeinal. და *S. Borissovae* Zeinal. ეს უკანასკნელი მორფოლოგიური ნიშნებით თითქმის არ განსხვავდება *S. densiflora*-საგან და ამიტომ ისინი ჩავთვალეთ ერთმანეთის იდენტურად. რადგან სახელწოდება „*dansiflora*“ აღრე გამოყენებული იყო ენგლერის მიერ, ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ აღნიშნული სახეობისათვის მიგვეცა ახალი სახელწოდება *S. zuvadica* D. Kapanadze (1985); იგი გავრცელებულია აზერბაიჯანში *S. laxiflora*-ს არიალის ფარგლებში. საპერბაროუმო მასალის შესწავლამ და ბუნებაში დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ *S. zuvadica*-სათვის დამახასიათებელი ნიშნები ექცევა *S. laxiflora*-ს ვარიეტების ფარგლებში და რომ მათ შორის მკვეთრი საზღვრების დადგენა ზშირ შემთხვევაში შეუძლებელია. ამასთან ნიშნები, რომლებიც დამახასიათებელია *S. zuvadica*-სათვის, შეიმჩნევა *S. laxiflora*-ს ქართლისა და გარე კახეთის პოპულაციებისათვისაც. ამიტომ ვთვლით, რომ *S. zuvadica*-ს დამოუკიდებელ სახეობად მიჩნევა მიზანშეწონილი არ არის და იგი მოგვეყვას *S. laxiflora*-ს ქვესახეობად, რომელიც გავრცელებულია ზუვანდში (შესაძლებელია ირანშიც), ქართლსა და გარე კახეთში. *S. laxiflora*-ს პოპულაციებში აღნიშნული ქვესახეობის ჩამოყალიბება შესაძლოა სეზონურობით იყოს გამოწვეული.

სომიესა და ლევიეს მიერ სვანეთისათვის მითითებული იყო სახეობა *S. montana* L. აღსანიშნავია, რომ კავკასიის ფლორის არცერთი მკვლევარი ამ სახეობის არსებობაზე საქართველოში არ მიუთითებს. საპერბაროუმო მასალის შესწავლისა და ბუნებაში დაკვირვების საფუძველზე შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ აღნიშნულ მკვლევართა მიერ შეგროვილი მასალა უნდა ეკუთვნოდეს *S. spicigera*-ს და არა *S. montana*-ს. ლენტეხისა და ორბელის მიდამოებში, რომელსაც სომიე და ლევიე უთითებენ, მასიურადაა გავრცელებული *S. spicigera*.

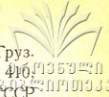
ჯამი მილისებრია ან მილისებრ-ზარისებრი, სწორი, 13 კარგად მდგომარეობის კბილი ძარღვით, ორტუჩა, ზედა ტუჩი 3-კბილიანია, ქვედა 2 სადგისისებრი კბილით, სიგრძით ზედა ტუჩის ტოლი ან ოდნავ მასზე გრძელი; ჯამის ხახა ხშირი ან მეჩხერი ბეწვითაა მოფენილი, გვირგვინი მილისებრ-ძაბრისებრია, ჯამიდან ამოყოფილი მილით, ორტუჩა, გვირგვინის მილი სწორია ანდა ოდნავ მოზრდილი, ზედა ტუჩი მთლიანია, წვერში ამოკვეთილი, ქვედა — 3-ნაკეთიანია, შუათანა ნაკეთი გვერდითებზე ფართოა, მთლიანი ან ოდნავ ამოკვეთილი. გვერდითი მტვრიანები შუათანა მტვრიანებზე გრძელია, გვირგვინის მილიდან ამოყოფილია და წვერით ურთიერთს ეხება. დინგის ნაკეთები არათანაბარია. კაკლუქები მომრგვალოა ან კვერცხისებრი, სამწახნაგოვანი, გლუვი. — მრავალწლოვანი, უფრო იშვიათად ერთ ან ორწლოვანი მცენარეებია, ზერსკბილა ფოთლებით ყვავილები ვარდისფერია ან მკრთალი იასამნისფერი, შეკრებილი მოპირისპირე ჩხრობად, ცოტად თუ ბევრად გრძელყუნწიანია; თანაყვავილები ლანცეტა ფორმისა, ყვავილის ყუნწებზე მოკლეა.

ხმელთაშუაზღვეთის გვარია, 6—7 პოლიმორფული სახეობითაა წარმოდგენილი. კავკასიაში და საქართველოში 4 სახეობა იზრდება.

1. ერთ ან ორწლოვანი მცენარეა, 7—15 სმ სიმაღლის; გვირგვინი პატარა ზომისაა, 5—7 მმ სიგრძის . . . . . 4. *C. debilis* (Bunge) Benth.
— მრავალწლოვანი მცენარეა, უფრო მაღალი. გვირგვინი უფრო დიდია 9—30 მმ სიგრძის, 2—3-ჯერ გრძელია ჯამზე 2
2. გვირგვინი 25—30 (35), მმ სიგრძისაა, თითქმის 3-ჯერ გრძელია ჯამზე; ფოთლები კვერცხისებრია, 5—7,5 მმ სიგრძის . . . 1. *C. grandiflora* (L.) Moench
— გვირგვინი 9—13 მმ სიგრძისაა; ჯამი 6—9 მმ სიგრძისაა, ფოთლები 3—5 სმ სიგრძის 3
3. ჯამი 7 მმ სიგრძისაა, ჯამის ქვედა კბილები ოდნავ გრძელია ზედა კბილებზე. გვირგვინი 9—12 მმ სიგრძისაა, ღია იასამნისფერი, ღილისფერი. ფოთლები მომრგვალო კვერცხისებრია, 1 სმ სიგრძის და სივანის, მოკლედ და სქლად შებუსული, კიდეზე ზერსკბილა, ფოთლის ყუნწი 5 მმ-ია. . . . . 2. *C. nepeta* (L.) Savi
— ჯამი 6—9 მმ სიგრძისაა, ჯამის ქვედა კბილები მნიშვნელოვნად გრძელია სამ ზედაზე; გვირგვინი 12—17 მმ სიგრძისაა, ვარდისფერი ან მეწამული, ფოთლები კვერცხისებრია 1—3 სმ სიგრძის, თხლად შებუსული, კიდეზე წვრილკბილებიანი; ფოთლის ყუნწი 5—10 მმ სიგრძისაა . . . . . 3. *C. menthifolia* Host

1. *C. grandiflora* (L.) Moench, Meth. pl. (1794) 408; Benth in DC. Prodr. XII (1848) 228; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 353; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 576; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 331; Қолак. Фл. Абх. IV (1949) 71; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 345; Шенгелиа во Фл. Груз. VII (1952) 410 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 108; Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 435; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 365;

* ღამბუშავა ზ. ლეინიანიძემ

Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 200; Капеллер в Определ. раст. Груз. I (1964) 431 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 416; Ball, Getliffe in Fl. Europ. 3 (1972) 166; Меницкий во Фл. Европ. ч. СССР III (1978) 186; Галушко, Фл. Сев Кавк. III (1980) 57; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 247; Davis, Leblebici in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 324; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 511.

Is.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 333; Фл. СССР XXI (1954) Табл. XXIII, Davis, Fl. Turkey 7 (1922) fig 11, 7.

Exs.: HFR n° 833; HF USSR n° 3780 a.—*მთის პიტნა*.

2. მცენარე მწვანეა, 20—70 სმ სიმაღლის; ღერო სწორია, ძირიდანვე ან მხოლოდ ზედა ნაწილში დატოტვილი, მოკლე, ხშირი, ჯირკვლოვანი, გრძელი ან მოკლე, მარტივი, გაფარჩხული ბეწვით მოფენილი; ფოთლები კვერცხისებრია, ძირში სოლისებრ შევიწროებული, კიდეებზე მსხვილ ხერხებილა, ორივე მხარეზე მოფენილია გაბნეული ბეწვით, ქვედა მხარეზე კი მჭიდროდ ჯირკვლებიცაა შერეული. ყვავილთა ჩხროები 3—6 ყვავილიანია, ფოთლებს აღემატება; თანაყვავილები 5—6 მმ სიგრძისაა, ლანცეტა, კიდეებზე წამწამებიანი. ყვავილები 25—30 (35) მმ სიგრძისაა; ჯამი 10—13 მმ სიგრძის, სწორი, შებუსუსული მოკლე, ჯირკვლოვანი ბეწვით; ჯამის ქვედა კბილები ლანცეტა სადგისისებრია, წაწვეტებული, ზედა — ლანცეტაა, რამდენადმე ჰორიზონტალურად გადახრილი, ქვედა კბილებზე ოდნავ მოკლე; ჯამის ხახა გაფანტული ბეწვითაა; გვირგვინი ზედა ნაწილში ოდნავ მოხრილია, ვარდისფერი, 26—28 მმ სიგრძის, 3-3,5-ჯერ გრძელია ჯამის მიღზე, გარეთა მხრიდან შებუსუსული მარტივი ბეწვით; სვეტი მოკლებეწვიანია. კაკლუშები 2 მმ-მდე სიგრძისაა, მუქი მურა ან შავი, გლუვი. V—VIII (სურ. 18).

აწერილია ჩრდ. იტალიიდან (BM—Hb. Cliff.; Hb. Linn 745/3) (sec. Fl. Turkey, op. cit.).

იზრდება მთის შუა და მაღალ ზედა მთის სარტყლის ტყეებში.

საქ. სსრ: მთიულეთის, თუშ-ფშავ-ხევსურეთის და კახეთის გარდა ყველა რაიონში.

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. სურნელოვანი მცენარეა.

2. *C. nepeta* (L.) Savi, Fl. Pis. II (1798) 197; Benth. in DC. Prodr XII (1848); 227; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 352; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 577; Шенгелиа во Фл. Груз. VII (1952) 414 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 435; Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 200; Капеллер в Определ. раст. Груз. I (1964) 431 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 411; Ball, Getliffe in Fl. Europ. 3 (1972) 166; Меницкий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 186; Davis, Leblebici in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 327.

Is.: Davis, Fl. Turkey 7 (1982) fig. 11; 10.

Exs.: Fl. Cauc. Exs. n° 368.

2. მცენარე მონაცრისფრო მწვანეა, 40—100 (20) სმ სიმაღლის; ღერო სწორმდგომია ან წამოწეული, ძირიდანვე დატოტვილი, სქლადაა შებუსხული გრძელი ვაფარჩხული ან მოკლე ბეწვით, რომელშიც ვაფანტული, მჭდომარე ჭირკვლებიცაა შერეული; ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, უფრო იშვიათად მოგრძო კვერცხისებრი, ძირში სოლისებრი, ზოგჯერ თითქმის მომრგვალო, კიდეებზე წვიროს მრგვალებილებიანი, ორივე მხარეზე შებუსხული გრძელი, მიტყევილი ბეწვით, ქვედა მხარეზე მოფენილია მჭდომარე ჭირკვლებით. ყვავილების ჩხროები 5—25 ყვავილიანია; თანაყვავილები პატარა ზომისაა, ლანცეტა, მოკლენწაშაშიანი; ყვავილები 9—12 მმ სიგრძისაა; ჯამი 3—5(6) მმ სიგრძისა, სწორი, შებუსხულია ძალიან მოკლე, ჭირკვლოვანი ბეწვით და მჭდომარე ჭირკვლებით; ჯამის ქვედა კბილები ლანცეტაა, ზედა კბილებზე ოდნავ გრძელი, ზედა კბილები სამკუთხა მოკლენწაშაშიანი; ჯამის ხახა ხშირი და გრძელი ბეწვითაა; გვირგვინი მკრთალი იასამნისფერია, 8—11 მმ სიგრძის, 2,5-ჯერ გრძელია ჯამის მიღზე. სეკტი შიშველია. კაკლუშები 1 მმ სიგრძისაა, მუზა ფერის. VII—IX. $2n=42$ (Natapajan, 1977).

აწერილია სამხ. ევროპიდან, იტალიიდან (BM—Hb. Clif.; Hb. Linn 745/5) (Sec. Fl. Turkey, or. cit.).

იზრდება მშრალ ქვიშიან ადგილებზე, კირქვიან კლდეებზე, ზღვის ნაპირებზე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: სოხუმი, სოხუმსა და კელასურს შორის, გუმისტა, ძველი გავრა (შენგელია); ბზიფის მარჯვენა სანაპირო, ცისფერ ტბასთან (ფურცხვანიძე); სოხუმსა და ახალ ათონს შორის (კაპელერი); ბიჭვინთა (ივანიშვილი), რიწის ტბასთან (ხინთიბიძე) (რუკა 23).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

3. *C. menthifolia* Host, Fl. Austr. 2 (1832) 129; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 71; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 326; Шенгелиа во Фл. Груз. VII (1952) 414 (georg.); Дмитриева, опред. раст. Аджар. (1960) 200; Меницкий, во Фл. Европ. части СССР III (1978) 187; Галушко, Фл. Сев. Кавк. III (1980) 57.—*C. officianlis* Moench, Meth. Benth. in DC. XII (1848) 228; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 352; Boiss. Fl. Or. VI (1879) 577; Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 434; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 364; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 431 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 411; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 247; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1920) 511.—*C. sylvatica* Bromf. Phytologist (Newman) 2 (1845) 49; Davis, Leblebici in Davis, Fl. Turkey, 7 (1982).

Ic.: Davis, Fl. Turkey 7 (1982) fig. 11; 9 (sub. *C. sylvatica* Bromf.).

2. მცენარე მწვანეა, 30—60 სმ სიმაღლის; ღერო ძირიდანვე დატოტვილია, ცოტად თუ ბევრად სქლადაა შებუსხული ვაფარჩხული ბეწვით, იშვიათადაა მოფენილი მჭდომარე ჭირკვლებით; ფოთლები ფართო კვერცხისებრია,

უფრო იშვიათად მოვრძო კვერცხისებრი, ძირში სოლისებრი, კიდევებზე მსხვილ ზერხებილი, ორივე მხარეზე შებუსუსული საკმაოდ ხშირი გაფარჩხული ბეწვი ქვედა მხარეზე მჭდომარე ჭირკვლებიც ურევია. ყვავილელი 5—8 ყვავილიანი; თანაყვავილები პატარა ზომისაა, ლანცეტა, მოკლეწამწამებიანი; ყვავილი 14—16 მმ სიგრძისაა; ჯამი 5—7 (8) მმ სიგრძისაა, შებუსუსულია მოკლე, ჭირკვლოვანი ბეწვით ზოგჯერ შეუბუსუსავია, ძარღვების გასწვრივ ცოტად თუ ბევრად გრძელი ბეწვითაა ამასთანავე მჭდომარე ჭირკვლებითაა; ჯამის ქვედა კბილები ლანცეტაა, მნიშვნელოვნად გრძელია ზედაზე, გრძელწამწამიანი, ზედა კბილები სამკუთხა ძირითაა, ძლიერ წაწვეტებული, ჯამის ხახა ხშირბეწვიანი რგოლითაა; ყვავილები ვარდისფერია, 12—15 მმ სიგრძის, 3-ჯერ გრძელია ჯამის მიღზე, გარედან საკმაოდ ხშირი, მოკლე გაფარჩხულბეწვიანია. სვეტი შიშველია. კაკლუშები 1 მმ-მდე სიგრძისაა, VII—IX. 2n=48.

აფერილია ავსტრიიდან. („in Carnioliā. . . in Saxosis, arenosis, et aliis siccis sterilibusque locis“.).

იზრდება ტყეებში, ტყის პირებსა, ბუჩქნარებში და რუდერალურ ადგილებზე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: ოჩამჩირის რაიონი, სოფ. აძიუბჯა; სოფ. ნაა; ძველი გავრა., განახლება (შენგელია); სოხუმი, გუმისთა (შენგელია; ფურცხვანიძე); მდ. ვეგის მარჯვენა ნაპირი (ხინთიბიძე), რიწის ტბის მიდამოები (გუსევი); 2—სენა.: ზესი (პეტრონოვსკაია); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: ჭრებალო (მთვარაძე); უწერა (კემულარია-ნათაძე); ცაგერი (ვაგნიძე, ლაჩაშვილი); 4 — სამეგრ.: ზუგდიდი, ბოტანიკური ბაღი (დმიტრიევა); გეგეჭკორის რაიონი, სოფ. ინჩხური (მანდენოვა, ქუთათელაძე); გეგეჭკორი (მაყაშვილი); სალხინო (კემულარია-ნათაძე, ქუთათელაძე, შხიანი, ლაჩაშვილი); ახალი სენაკი (ბუაჩიძე); 5 — იმერ.: გელათი; ზემო გოდოვანი; გოდოვანი (კემულარია-ნათაძე); ბაღდადი (ბუაჩიძე); ბაღდადა და ზეკარს შორის (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); მალაკი (მაყაშვილი); 7 — აჭარ.: ჩაქვი (მაყაშვილი); 12 — კახ.: ენისელი (სოსნოვსკი); ლავოდები (შენგელია); ქოჩალოს მთის ძირში (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი); 13 — ქიზ.: სიღნაღი (ყენიგი); 17 — ქვ. ქართ.: სოფ. დიდსა და პატარა დმანისის შორის (სოსნოვსკი, პაპავა); დმანისის რაიონი, სოფ. საფარლოსთან ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი).

სსრკ: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ.

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.

შენიშვნა. ფართოდ გავრცელებული ეპიტეტი *C. officinalis* ემყარება ლინესელ ტიპს *Melissa calamintha* L.-ს, რომელიც იდენტურია სახეობისთვის *M. nepeta* L. (*Calamintha nepeta* (L.) Savi-ს ტიპი) და ამის გამო იგი უარყოფილია.)P. W. Ball. Taxonomic and nomenclatural notes in european Labiatae. Bot. Journ. Linn. Soc. (Londen) 65,4 (1972) 346—347 და Ю. Меницкий, op. cit).

4. *C. debilis* (Bunge) Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 232; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 352; Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 430; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 364; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 431 (georg.). Тер-Хачат. Гросс. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 410.—*Thymus debilis* Bunge in Ledeb. Fl. alt. II. (1830) 391.—*C. caucasica* Somm. et Levier Nuov. Giorn. Bot Ital. (1897) 207; Гросс. Опред. раст. Кавк. (1949) 345;

13. საქართველოს ფლორა, XI

⊙ ან ⊙. მცენარე მწვანეა, 8—25 სმ სიმაღლის, ღერო მარტოულია, დატოტვილი, შებუსუსული გადახრილი მოკლე ბეწვით, რომელშიც ჯირკვლოვანი ბეწვიცაა შერეული; ფოთლები კვერცხისებრია ან მოგრძო-კვერცხისებრი, ძირში სოლისებრია, ზედა ნახევარში დაშორიშორებული კბილებითაა, ორივე მხარეზე მოფენილია გაფანტული, მოკლე ბეწვით, ქვედა მხარეზე წერტილისებრი ჯირკვლებითაც, ზოგჯერ თითქმის შიშველია. ყვავილედ 3—8-ყვავილიანია, მოკლუყუნწიანი; თანაყვავილი ბატარა ზომისაა, ლანცეტა ფორმის, კიდევებზე მოკლე წამწამებით; ყვავილები ბატარა ზომისაა, 5—7 მმ სიგრძის; ჯამში 4—6 მმ სიგრძისაა, სწორი, შებუსუსულია ძალიან მოკლე ჯირკვლოვანი ბეწვით, გარდა ამისა, ძარღვების გასწვრივ მოფენილია უფრო გრძელი, გაფარჩხული ბეწვით, ჯამის კბილები თანაბარი ზომისაა, კიდაწამწამიანი; მისი ზედა კბილები სამკუთხაა, წვერზე თანდათან წაწვეტებული. ქვედა კბილები ლანცეტა სადგისისებრია; ჯამის ხაზა გაფანტული ბეწვითაა; გვირგვინი მკრთალი ვარდისფერია 4-6 მმ სიგრძის, თითქმის ჯამის ტოლი; მტვრიანები ჯამს არ აღემატება; შუა მტვრიანების სამტვრეები განუფითარებელია. კაკლუშები წვრილია, 0,5 მმ სიგრძის, მოგრძო კვერცხისებრი, შიშველი, მურა. VI—VIII.

აწერილია ალტაიდან. ტიპი ლენინგრადშია დაცული (LE).

იზრდება მთის შუა და მაღალმთის სარტყლის ტყეებში.

საქ. სსრ: 5 — იმერ.: სოფ. მოლითთან (კოზლოვსკი); 9 — ქართ.; ბაკურიანი (გროსპეიმი; შენგელია); ბაკურიანი, შულღიანთ უბანი (კოზლოვსკი); 10 — მთიულ.: სნო (სოსნოვსკი); 18 — ჯავახ.: გორელოვკა (გროსპეიმი). (რუკა 24).

სსრკ: იმიერკავკ.: (დალ.) ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; დას. ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ჭუნგარია-კაშგარია.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. სახეობა *Calamintha debilis* Benth. [A. И. Введенский, Бот. мат. Герб. Ин-та ботаники АН Узб. ССР, вып. XVI (1961)]. ა. ვედენსკიმ დამოუკიდებელ გვარად *Antonina* Vved.-ად აამალა ჯამის ტოლი გვირგვინისა და მხოლოდ 2 განვითარებული მტვრიანის მიხედვით. ახალი მასალის შეგროვების და გაღრმავებული კვლევის ჩატარებამდე ამ სახეობას გვარ *Calamintha*-ს ფარგლებში განვიხილავთ.

33330 27. CLINOPODIUM L.*

ჯამი მილისებრია, ოდნავ მოხრილი, 13 კარგად გამოსახული ძარღვით, ზედა ტუჩი 3-კბილიანია რამდენადმე ჰორიზონტალურად გადახრილი, ქვედა—2-კბილიანი, სწორმდგომი, სიგრძით ზედა ტუჩის ტოლი, ჯამის ხაზა მეჩხერბეწვიანია; გვირგვინი მილისებრ-ძაბრისებრია, ორტუჩა, გვირგვინის მილი სწორია, ზედა ტუჩი მთლიანია, ამოკვეთილი, ქვედა 3-ნაკვეთიანია, შუათანა ნაკვეთი გვერდითებზე ფართოა, ოდნავ ამოკვეთილი. მტვრიანა 4, მიახლოებულია გვირგვინის ზედა ტუჩთან, გვირგვინის მილიდან ამოშვერილია და წვერებით

* დამუშავა ზ. ლენინინძემ

ურთიერთ ენება; გვერდითი მტკრიანები შუათანა მტკრიანებზე გრძელია; შუაგულში საბამი სამკუთხაა, სამტკრე ბუდეები განშლადია. დინგის ნაკვთები თითქმის ღრმად არათანბარი ზომისაა, ბრტყელი. კაკლუშები მომრგვალოა, 3-წახნაგოვანი გლუვი. — მრავალწლოვანი მცენარეებია. ყვავილები მუქი ვარდისფერია ან მკრთალი იასამნისფერი, შეკრებილი მოპირისპირე ნახევარჩხრობად, ცოტად თუ ბევრად მოკლესუნწიანი; თანაყვავილები ხაზურ-ჯაგრისებრია.

10 სახეობიდან, რომლებიც ხმელთაშუაზღვეთსა, სამხ. და აღმ. აზიაში და ჩრდ. ამერიკაშია გავრცელებული, კავკასიასა და საქართველოში 2 სახეობა გვხვდება.

1. ყვავილები 15—20 სმ სიგრძისაა, თანაყვავილები 8—10 მმ სიგრძის, ჯამის ტოლი ან მასზე ოდნავ მოკლე; ჩხროები ძალიან მჭიდროა (8) 10—40-ყვავილიანი . . . . . 1. *C. vulgare* L.
 — ყვავილები უფრო პატარა ზომისაა, 9—11 მმ სიგრძის; თანაყვავილები 3—5 მმ სიგრძის, ჯამზე მნიშვნელოვნად მოკლე; ჩხროები შედარებით ფარხატია x x x x . . . . . 2. *C. umbrosum* (Bieb.) C. Koch

1. *C. vulgare* L. Sp. Pl. (1753) 589; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 57; Шенгелина во Фл. Груз. VII (1952) 402 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1951) 437; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 366; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 201; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 432; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 412; Ball, Getliffe in Fl. Europ. III (1972) 167; Тахт., Фёд., Фл. Еревана (1972) 264; Гладкова, Меницкий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 187; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 57; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 248; Leblebici in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 329; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 517; — *Calamintha Clinopodium* Benth. in DC. Prodr XII (1849) 233; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 355; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 579; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 331; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 71; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 345; Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 108 (georg.).

lc.: Hegi, Ill. Fl. V, 4, fig. 3201; Davis, Fl. Turkey, VII (1982) fig. 11; 11.

2. მცენარე 15—90 სმ სიმაღლისაა; ღერო დატოტვილია ან მარტივი, ჩვეულებრივ მრავალი, შებუსულია გაფარჩხული ან ქვევით გადახრილი ბეწვით; ფოთოლი კვერცხისებრია ან კვერცხისებრ მოგრძო ფორმის, წვრილ მრგვალებილა, ხერხებია, იშვიათად კიდემთლიანი, ორივე მხარეზე ცოტად თუ ბევრად სქლად შებუსული, განსაკუთრებით ძარღვებზე და კიდებზე, ქვედა მხარეზე მოფენილი მჯდომარე ჯირკვლებით. ჩხროები (8) 10—40 ყვავილიანია; თანაყვავილები 8—10 მმ სიგრძისაა, ხაზურ-ჯაგრისებრი, კიდევამწამიანი, ჯამის ტოლი ან ოდნავ მოკლე; ყვავილები 15—20 სმ სიგრძისაა; ჯამი 9—11 მმ სიგრძის, ოდნავ მოხრილი, შებუსულია მოკლე ბეწვით და მეჩხერი, მჯდომარე ჯირკვლებით, ზოგჯერ ჯირკვლები ყუნწიანია; ჯამის კბილები თანაბარი ზომისაა, გრძელწამწამიანი. ჯამის ხახა გრძელბეწვიანია, არამთლიანი რგოლით; გვირგვინი ვარდისფერია, გაშრობისას მუქდება, 14—19 მმ სიგრძისაა, ჯამის მიღზე 2,5—3-ჯერ გრძელია, გარედან სქლადაა შებუსული მარტივი ბეწვით, ზოგჯერ გაბნეული, მჯდომარე ჯირკვლებით მოფენილი, შიგნით, —

მარტივი, ვაფანტული ბეწვით; გვირგვინის ქვედა ტუჩი შიგნითა მხარეზე ხშირი, საწოვრისებრი ბეწვითაა მოფენილი; სვეტი მოკლებეწვიანია. კვანძები 1 მმ სიგრძისაა. IV—X. 2n=20.

აწერილია დას. ევროპიდან და კანადიდან „In rupestribus Europae, Canadae“ (Hb. Linn. 742/1).

იზრდება ქვედა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე, ტყეებსა და ტყის პირებზე, ბუჩქნარებში, მშრალ ადგილებზე.

საქ. სსრ: მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.: შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ირ.; ცენტრ. აზ. (დას. ჰიმალაი); აფრ. (ჩრდ.); ჩრდ. ამერ.

სამეურნეო მნიშვნელობა. არომბიული მცენარეა, გამოიყენება ჩაის სუროგატად და სანელებლად. თაფლოვანი და სამკურნალო მცენარეა.

2. *C. umbrosum* (Bieb.) C. Koch, Linn. XXI (1843) 673; Шенгелиа во Фл. Груз. VII (1952) 405 (georg.); Макашвили. Фл. окр. Тбилиси II (1953) 110 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 439; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 366; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 201; Капеллер в Опред. раст. Груз. 1 (1964) 432 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 412; Галушко, Фл. Сез. Кавк. III (1980) 57; Колак. Фл. Абх. 2, 11 (1982) 248; Leblebici in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 331; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 519.—*Melissa umbrosa* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 63; Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 392.—*Calamintha umbrosa* Fisch. et Mey. Ind. sem. VI (1840) 6; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 232; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 955; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 578; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 331; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 72; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 345.

ეს.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 331; Фл. СССР XXI 1954 табл. XXVI рис. 3; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) таб. 412; Davis, Fl. Turkey, 7 (1982) fig. 11; 12.

Exs.: Grossh. et Schischk. Pl. Or. exs. (1928) n° 294.

4. მცენარე 15—80 სმ სიმაღლისა; ღერო ძირიდანვე დატოტვილია ანდა მარტივი, შებუთული ვაფარჩხული ან ქვევით გადახრილი ბეწვით, ფოთოლი კვერცხისებრია ან მოგრძო კვერცხისებრი, კიდებზე მსხვილ ხერხებილა, ორივე მხარეზე შებუთული, ქვედა მხარეზე მოფენილი ვაფანტული, მჯდომარე ჭირკვლებით. ჩხრები 5—15(25) ყვავილიანია; თანაყვავილი 3—5 მმ სიგრძისაა, ხაზურ-ვაფრისებრი, ჯამზე მოკლე. ყვავილები 9—11 მმ სიგრძისაა; ჯამი ოდნავ მოხრილია, 5—7 (8) მმ სიგრძის, მოკლებეწვიანი, ძარღვების გაყოფაზე უფრო გრძელი, ვაფარჩხული ბეწვით, ზოგჯერ ვაფანტული, მჯდომარე ჭირკვლებით; ჯამის კბილები თანაბარი ზომისაა, კიდევამწვამიანი, ზედა კბილები ეწირო სამკუთხაა, წაწვეტებული, ოდნავ გადახრილი, ქვედა — სადგისისებრი; ჯამის ხაზა ვაფანტული, გრძელი ბეწვითაა, არამთლიანი რგოლით; გვირგვინი

2—10 მმ სიგრძისაა, ღია ვარდისფერი ანდა ღია იისფერი, 2—2,5-ჯერ გრძელი ჯამის მიღზე; გარედან შებუსუსულია მარტივი ბეწვით, გვირგვინის ქვედა ტუჩი შიგნითა მხარეზე საწოვრისებრი ბეწვითაა; სვეტი შიშველია. კაკულუები 1 მმ სიგრძისაა. V—IX (სურ. 19).

აწერილია საქართველოდან: „in Iberiae sylvis sub arboribus, circa Ananur et Duschet“. Steven.

ტიპი დაცულია პელსინკში (H) (sec. Fl. Iran. Op. cit.).

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში, ტყეებსა და ტყის პირებზე, ბუჩქნარებში, მშრალ ან ტენიან ადგილებში.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.: ვაგრა, ყოე-კვარა (გუსევი); სოხუმი, ახალი ათონი, ოჩამჩირე, ვაგრა (შენგელია); 4 — სამეგრ.: სალხინო (კემულარია-ნათაძე, ქუთათელაძე, შხიანი, ლაჩაშვილი); ინჩხურის მიდამოები (მანდენოვა, ქუთათელაძე); 5 — იმერ.: ზეკარის ვადასავალი (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); ქუთათისი, სენაკი; საყულია (მაყაშვილი); მაიაკოვსკის რაიონი, წაბლარის წყალის ხეობა (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); სოფ. გოდოვანი; წყალ-წითელას ხეობა, მოწამეთი (კემულარია-ნათაძე); 6 — გურ.: ოზურგეთი (გროსპეიმი; მაყაშვილი); სოფ. კაკუთი; აცანას და ლანჩხუტს შორის (ზედელმეიერი); 7 — აჭარ.: ციხის-ძირი (როლოვი); მწვანე კონცხი (სოსნოვსკი); ბობოყვათი (როლოვი); ბათუმის ბოტანიკური ბაღი (დმიტრიევა); სალიბაური (მაყაშვილი, კაპელერი); 8 — სამხ. ოს.: წონასა და ჯალაბეთს შორის, ყვირილის ხეობა (ე. და ნ. ბუშები); 9 — ქართ.: ბორჯომი, ნეძვის ხეობა (კოზლოვსკი); ბორჯომი (შენგელია); 12 — კახ.: ახმეტის რაიონი, ბაწარა (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი); კახეთის კავკასიონი, ლოპოტის ხეობა (გურგენიშვილი); ლაგოდეხის ნაკრძალი (დოლუხანოვი).

ს ა მ ე უ რ ა ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ლ ო ბ ა. ეთერზეთოვანი მცენარეა, მის ზეთს ლიმონის სურნელო ახასიათებს.

333601 28. ACINOS MILL.*

ჯამი ვიწრო ქოთნისებრია, მოხრილი, 13 კარგად გამოსახული ძარღვით, ძირთან კეხით, რომელიც ნაყოფობისას ძლიერ დიდდება, ორტუჩა, ზედა ტუჩი 3-კბილიანია, რამდენადმე ჰორიზონტალურადაა გადახრილი, ქვედა ტუჩი 2-ნაკვეთიანია, სწორმდგომი, სიგრძით ზედას ტოლი ან ოდნავ მოკლე; ჯამის ხახაში ხშირბეწვიანი რგოლია. გვირგვინი ვიწრო ძაბრისებრია, 2-ტუჩა, ზედა ტუჩი მთლიანია, წვერამოკვეთილი, ქვედა 3-ნაკვეთიანი, შუათანა ნაკეთი გვერდითებზე ფართოა, მთლიანი, უფრო იშვიათად ოდნავ ამოკვეთილი. გვირგვინის მილი სწორია. მტვრიანა 4, მიახლოებულია გვირგვინის ზედა ტუჩთან, გვირგვინის მილიდან ამოშვერილია და წვერით ურთიერთს ეხება, გვერდითი მტვრიანები ოდნავ გრძელია შუათანებზე; შუასაბაში სამკუთხაა; სამტვრე ბუდეები განშლადია. მტვრის მარცვლი სფეროსებრია, ოდნავ შებრტყელებული, განივკვეთში მომრგვალო-ეჭვსკუთხიანი, მერიდიანულად განლაგებული ექვსი ღარი; პოლარული ღერძი 43,2 მიკრონია, ეკვატორის დიამეტრი 40,8 მიკრონი, ღარი გრძელია, ვიწრო, თანაბარი კიდეებით, მარცვლოვანი

* დაამუშავა ზ. ლეინიანიძემ

მემბრანით; ეგზინა ღართან ვიწროვდება 2,4 მიკრონიდან 1 მიკრონამდე. სტრუქტურა მესრისებრია, ზედაპირის მოხატულობა წვრილმარცვლოვანი. სვეტი ბრტყელია, შიშველი, დინგის ნაკეთები არათანაბარი ზომისაა, ბრტყელი. კაკლუშები უქუქვერცხისებრია, 3-წახნაგოვანი, გლუვი. — ერთ ან მრავალწლოვანი მცენარეებია ან ნახევრადბუჩქები. ყვავილები იასამნისფერია ან მკრთალი იისფერი, შეკრებილი ჩხრობად, ყვავილის ყუნწი გაბრტყელებულია. თანაყვავილაკები პატარა ზომისაა, ლანცეტა ფორმის.

ევროპაში, ხმელთაშუაზღვეთსა და სამხ.-დას. აზიაში გავრცელებულ 7 სახეობიდან, კავკასიაში და საქართველოში 2 სახეობა იზრდება.

1. მცენარე მწვანეა, ფოთლები კვერცხისებრია ან მოგრძო კვერცხისებრი; ფოთლის ყუნწი ფირფიტაზე ბევრად მოკლეა. ყვავილის ყუნწები შებუსუსულია ძალიან მოკლე ჯირკვლოვანი ბეწვით, რომელშიაც მარტივი ბეწვიც ურევია . . . . . 1. *A. arvensis* (Lam.) Dandy (*A. thymoides* Moench)
- მცენარე მონაცრისფრო-მწვანეა, ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, რომბული ან თითქმის მომრგვალო, იშვიათად მოგრძო კვერცხისებრია, ფოთლის ყუნწი ფირფიტის ტოლია ან ოდნავ მასზე მოკლე. ყვავილის ყუნწი შებუსუსულია მარტივი გადახრილი ბეწვით, რომელშიაც იშვიათად ჯირკვლოვანი ბეწვიც ურევია . . . . . 2. *A. rotundifolius* Pers. [*A. graveolens* (Bieb.) Link]

1. *A. arvensis* (Lam.) Dandy, Jour. Ecol. 33 (1946) 326; Ball, Getliffe in Fl. Europ. III (1972) 166; Меницкий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 189; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 57; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 242; Davis, Leblebici in Davis. Fl. Turkey 7 (1982) 333; Rechinger Fl. Iran. № 150 (1932) 521.—*Calamintha arvensis* Lam. Fl. Fr. 2 (1779) 394.—*A. thymoides* Moench (1794) 407; Шенгелиа во Фл. Груз. VII (1952) 406 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 110 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 442; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 367; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 432 (georg.); Тер-Хачат. в Гросср. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 412.—*Thymus Acinos* L. Sp. Pl. (1753) 591; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 60.—*Melissa Acinos* Benth. Lab. Gen. Sp. (1834) 389.—*Calamintha Acinos* Clairv Man. Herb. (1811) 197; Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 230; Гросср Фл. Кавк. III (1932) 330; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 345.

Is.: Hegi, Ill. Fl. V. 4. fig. 3201, a, b, tab. 230, 5; Фл. Груз. VII (1952) рис. 332; Фл. СССР XXI (1954) табл. XXIII, рис. 3; Fl. Iran. № 150 (1982) tab. 413.

Exs.: Pl. Finl. exs. n° 335; HFR n° 1624.

2. მცენარე (8) 15—30 სმ სიმაღლისაა, ღერო სწორია, ჩვეულებრივ ძირიდანვე დატოტვილი, ცოტად თუ ბევრად სქლადაა შებუსუსული გადახრილი, მარტივი ბეწვით; ფოთლები 12—18 მმ სიგრძის, 5—8 მმ სიგანის, კვერცხისებრომობისებრი, სოლისებრი ფუძით, ზედა ნაწილში რამდენიმე კბილით ან იშვიათად კიდემთლიანი, ფოთლის ქვედა მხარე მოფენილია გაფანტული ჯირკვლებით, ძარღვების გასწვრივ ვრძელი ბეწვით, ზედა მხარეს შებუსუსული მოკლე

ბეწვით; ყვავილები შეკრებილია 6—12, უფრო იშვიათად 16—24 ყვავილიზ
ჩხრობად; ყვავილი 6—8 მმ სიგრძისაა; ჯამი 5—6 მმ სიგრძის, ნათლად გამო-
სახული ძარღვებით, სქალადა შებუსუსული მოკლე ჯირკვლევანი ბეწვით, ძარ-
ღვებსა და კბილების კიდეებზე მოფენილია გრძელი, გაფარჩხული, მრავალ-
უჯრედანი, წვრილი ბეწვით, დაყვავილების შემდეგ ჯამი ზედა ნაწილში რამ-
დენადმე შევიწროებულია, ჯამის კბილები თანაბარი ზომისაა, ზედა 3 კბილი
ფართო სამკუთხა ძირითაა, მოკლედ წაწვეტებული, სიგრძით ჯამის მილის
1/4-ს უდრის და თითქმის ჰორიზონტალურადაა გადახრილი, ქვედა — ლანცე-
ტაა, სადგისისებრი, სიგრძით მილის ნახევარს უდრის, ჯამის კბილები კიდე-
ებზე მოფენილია გაფარჩხული, სიფრიფანა ბეწვით; გვირგვინი იასამნისფერია,
6—7 მმ სიგრძის, 2-ჯერ გრძელია ჯამის მილზე, გვირგვინი გარედან მოკლე
ბეწვითაა და მოფენილია მკდომარე ჯირკვლებით, შიგნიდან ქვედა ტუჩზე სა-
წოვრისებრი ბეწვითაა. კაკლუჭები 1,5 მმ სიგრძისაა, მუქი ყავისფერი. V—IX.
აწერილია ევროპიდან.

Турпс: Gallia, P-Tourn. (sec. Fl. Iran. op. cit.).

იზრდება მშრალ ფერდობებსა და რუდერალურ ადვილებზე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: რიწა (ფურცხვანიძე); 5 — იმერ.: ტუიბულის რაიონი,
მოწამეთა (ა. ქუთათელაძე); 8 — სამხ.-ოს.: ჩაპარუხის ხეობა (ე. და ნ. ბუშე-
ბი); 9 — ქართ.: ბაკურიანი (შენგელია, კოზლოვსკი); გვირგვინა; წაღვერი;
ბორჯომი-პლატო (კოზლოვსკი); სურამი, ბაიათხევი (შენგელია); გორი, ატენი
(სოსნოვსკი); მცხეთა (ზავგოროდნაია; პავირევი; შენგელია); მცხეთა, მართა-
ზის ხევი (გუბისი); მცხეთა, არმაზის ხეობა (ქუთათელაძე, გავნიძე); თბილისი,
თელეთის ქედი (ზედელშეიერი); კოჯორი, უძო (სოსნოვსკი); თბი-
ლისი, კოჯრის გზატკეცილი, ლელვთახევი (შენგელია); 12 — კახ.: გომბორი
(ტროფიმოვი); 13 — ქიზ.: წითელ-წყაროს, არწივის ხევი (ღვინიანიძე, ივანი-
შვილი); 14 — ვარკ. კახ.: კაკაბეთი (ყანჩაველი); 16 — თრაილ.: თეთრი წყარო,
ხრამის ხეობა (კოლაკოვსკი); თეთრი წყარო, გომერის მთა (ხინთიბიძე, ქუ-
თათელაძე, შხიანი); ტანას ხეობა, სოფ. ზემო ბოშურის პირდაპირ (ქუთათე-
ლაძე, შხიანი, ღვინიანიძე); 17 — ქვ. ქართ.: სოფ. მამულოს და გომარეთს
შორის (ღვინიანიძე, ქუთათელაძე, ხინთიბიძე); გომარეთი (კეცხოველი); 19 —
შესხ.: აბასთუმანი (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); ახალციხე (სოს-
ნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.
სამხ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ.; მც. აზ.; ჩრდ. ამერ. (გზად-
მოყოლილი).

ს ა მ ე უ რ ნ ე თ მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. ეთერზეთოვანი და სამკურნალო
შენარეა. ფოთლები 230 მგ % ვიტამინ C-ს შეიცავენ.

2. *A. rotundifolius* Pers. *Syp. Pl.* 2 (1806) 131; Гроссг. *Фл. Кавк.* III (1932) 331; idem. *Опред. раст. Кавк.* (1949) 345 [cum auct. (Pers.) Briquet]; Ball, Getliffe in *Fl. Europ* 3 (1972) 166; Галушко, *Фл. Сев. Кавк.* 3 (1980) 57; Меницкий во *Фл. Европ. части СССР* III (1978) 188; Davis, Leblebici in Davis, *Fl. Turkey*, 7 (1982) 334.—*A. graveolens* (Bieb.) Link *Enum. pl. h. Berol.* II (1822) 117; Шенгелиа во *Фл. Груз.* VII (1952) 409 (georg.); Макашвили, *Фл. окр. Тбилиси* II (1953) 110 (georg.); Борисова

во Фл. СССР XXI (1954) 446; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 368; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 432; Тер-Хачат. в Гросср Фл. Кавк. 2, VII (1967) 413; Тахт., Фл., Фл. Еревана (1972) 264; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 521.—*Thymus graveolens* Bieb. Fl.-Taur. Cauc. II. (1808) 60 et III (1819) 406.

Is.: Davis, Fl. Turkey 7 (1982) fig. 11; 6.

4. მცენარე 5—20 (30) სმ სიმაღლისაა, ზედა ნაწილში ან ძირიდანვე დატოტვილი, სქლადაა შებუსუსული გაფარჩხული. გადახრილი, გრძელი ბეწვით; ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, რომბული ან მომრგვალო, 10—25 მმ სიგრძის, 5—10 მმ სიგანის, შუა ნაწილში დაშორიშორებული კბილებით, ორივე მხარეზე ხშირი, მოკლე გაფარჩხული ბეწვით შებუსუსული, ქვედა მხარეზე მეჩხერი ჯირკვლებით, ხოლო ძარღვების და კიდეების გასწვრივ გრძელი, წმწამისებრი ბეწვით მოფენილი. ყვავილები შეკრებილია 6—10 ყვავილიან ჩხროდ, ყვავილის ყუნწი 2—3 მმ სიგრძისაა და სიგრძით ჯამის ნახევარს არ აღემატება, შებრტყელებულია, ჯამი 6—8 მმ სიგრძისაა, მარტივი და ჯირკვლოვანი ბეწვით შებუსუსული, ძარღვებზე და კბილების კიდეებზე გაფარჩხული, მრავალუჯრედოვანი ბეწვებით, დაყვავილების შემდეგ ჯამი ცოტად თუ მეტად ზედა ნაწილში შევიწროებულია; ჯამის კბილები ლანცეტა-სადვისისებრია, ზედა სამი — თითქმის ჰორიზონტალურადაა გადახრილი, ჯამის მილის 1/4—1/3-ის ტოლია, ქვედა 2 კბილი უფრო ვიწროა, ზედა კბილებზე ოდნავ მოკლეა და ჯამის მილის 1/3—1/2-ის ტოლია.

აწერილია ესპანეთიდან.

იზრდება მშრალ ფერდობებსა და რუდერალურ ადგილებზე.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: ბორჯომი, ბაკურიანი, წალვერი, ჭობის ხევი (კოზლოვსკი); ატენი (სოსნოვსკი); მცხეთა (კოზლოვსკი, შენგელია, პაგირევი); ნატახტარი (ზედელმეიერი); თელეთის სატყეო (ყაფიევი); თელეთის ქედი (ზედელმეიერი); ქუთათელაძე, მცხეთაძე, ოდიშვილი); თბილისი, ბოტანიკის ინსტიტუტის მიდამოში (შენგელია); ლელვთა ხევის სამხ. ფერდობი (ქუთათელაძე) (შენგელია); 15 — გარდაბ.: გარდაბნის გორაკები ტბასთან (ტროიცი); 19 — მესხ.: ახალციხეს და აწყურს შორის (კოზლოვსკი); ახალციხე (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ. სომხ.; ევრ. ნაწ.: ყირიმი.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.

შენიშვნა. „საქართველოს ფლორის“ პირველ გამოცემაში ყ. შენგელიამ მოიყვანა var. *macrocalyx* Scheng. ჯამი 8—10 მმ სიგრძისაა; გვირგვინი 9—11 მმ სიგრძის, მცენარე სქლადაა შებუსუსული მოკლე, მარტივი, გაფარჩხული, გადახრილი ბეწვით; ფოთლები თითქმის მომრგვალოა. ფორმა გვხვდება ჯავახეთში, აზერბაიჯანსა და სომხეთში.

ყვავილები განწყობილია ჩხროებში, მოთავსებულია დიდი ზომის, მომრგვალებული, შეფერილი თანაყვავილების ილიებში, რომლებიც თავის მხრივ შეკრებილია მოკლე, თავთავისებრ ყვავილედებად; ჯამი ზარისებრია, ორტუჩა, წინიდან დანაკეთული, ხახაში შიშველია ან ბეწვიანი, მისი ზედა ტუჩი მთლიანია ან სამკბილა, ქვედა — ორკბილა; გვირგვინი ორტუჩაა, გვირგვინის მილი ჯამიდან ამოშვერილია; მისი ზედა ტუჩი სწორმდგომია, ამოკვეთილი, ქვედა-განზე გაშვერილი, სამნაკეთიანი; მტკრიანა 4, მიხსლოებულია გვირგვინის ზედა ტუჩთან; სვეტი წვერზე ორადაა გაყოფილი. კაკლუშები კვერცხისებრია ან მოგრძო კვერცხისებრი, გლუვი. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარე-ებია ან ნახევრად ბუჩქები, მთლიანი ან ოდნავ ზერხებილა, ჩვეულებრივ პატარა ზომის ფოთლებით. ხმელთაშუაზღვეთური გვარია. საქართველოში ერთი სახეობაა გავრცელებული. ზოგჯერ, გვარი *Amaracus Gled.* [Flora Turkey 7 (1982)] გვარ *Origanum L.*-შია გაერთიანებული.

1. *A. rotundifolius* (Boiss.) Briq. in Engler und Prantl. Nat. Pflanzenfam. 1, 4, 3a, (1897) 306; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 332; idem, Определ. раст. Кавк. (1949) 346; Тер-Хачат. во Фл. Грузии VII (1952) 417 (georg.); Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 201; Коллак. Растит. мир Колх. (1961) 312; Тер-Хачат. в Определ. раст. Грузии I (1964) 432 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 448; Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 413.—*Origanum rotundifolium* Boiss. Diagn. Ser. 2, 4 (1859) 11; idem, Fl. Or. IV (1879) 550; Ietswaart in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 303.
Is.: Фл. СССР XXI (1954) табл. XXI, рис. 3; Ietswaart, Tax. Rev. *Origanum* (1980) tab. 14.

Exs.: Fl. Cauc. exs. n° 273. — მრგვალფოთოლა ამარაკუსი.

2. მცენარე მკრთალი მწვანე ფერისაა, ძირთან შებუსუსული, დანარჩენ ნაწილში შიშველი; ღერო მრავალია, წამოწეული, 10—25 სმ სიმაღლის, ხშირ-ფოთლიანი, მარტივი; ფოთლები მჯდომარეა, მომრგვალო კვერცხისებრი, გულისებრი ძირით, 1,5—2 სმ სიგრძის, თითქმის ტყავისებრი, შესამჩნევი ძარღვებით, ბლავვი, კიდემთლიანი. ყვავილედი თავთავისებრია, მოკლე, 2—4 სმ სიგრძის, კვერცხისებრი ან თითქმის სფეროსებრი; თანაყვავილი დიდი ზომისაა, მომრგვალებული, თეთრი ან მკრთალი ვარდისფერი, კრამიტისებურად ფარავს ურთიერთს; ჯამის ხახა ბეწვიანია, ჯამის ზედა ტუჩი სამკბილაა, ქვედა — ორკბილა, ოდნავ მოკლე ზედაზე; გვირგვინი მოთეთროა ან მკრთალი ვარდისფერი, ჯამზე ორჯერ გრძელი; გვირგვინის გადანაღუნის კიდე ოდნავ არის ამოშვერილი თანაყვავილიდან. კაკლუშები კვერცხისებრია, მუქი მურა. ყვ.; ნაყ.: V—IX.

აწერილია აჭარიდან.

Typus: „Georgia in circa Batoum (Batumi); 1853, Colvert (1065)“ (holotypus G, isotypus K) [Fl. Turkey 7 (1982) 303].

იზრდება მშრალ, კლდოვან ეკოტოპებზე ღია ადგილებში, მუხნარში.

* დაამუშავა რ. გავნიძემ

საქ. სსრ: 7 — აქარ.: ხულო, სოფ. ალმე (ტატიშვილი — BAT); (დმიტრიევა; დოლიძე; მემიაძე — BAT; ხინთიბიძე, გავნიძე — TBI); სოფ. ბალაძეები (გორბენაძე — BAT); სოფ. ზამლეთი (ტატიშვილი — TBI; დმიტრიევა — BAT); ჭირუხისწყალი სოფ. შუბანი (დმიტრიევა — BAT); სოფ. ჩვანა (კვარაცხელია — TBI; დმიტრიევა — BAT); სოფ. უხემლისი მდ. ჩვანისწყალზე (დმიტრიევა — BAT); სოფ. ტაგო (დმიტრიევა — TGM, BAT); სოფ. ხინაძიძი (დმიტრიევა; პაპუნიძე — BAT); ხულოსა და სოფ. ზამლეთს შორის (მემიაძე — BAT); ხულოსა და შუახევს შორის (მემიაძე — BAT); სოფ. ტბეთის მიდამოები (დავითაძე — BAT); სოფ. ოლადაური შუახევის რაიონი (დავითაძე — BAT); ჭირუხის ხეობა, ოვადურსა და შუახევს შორის (პოპოვი — TBI); სხალტის ხეობა (პოპოვი — TBI) (რუკა 25).

საერთო გავრცელება: მც. აზ. (ჩრდ. აღმ.).

შენიშვნა. სისტემატიკურად ენათესავება მცირე აზიის ენდემურ სახეობას *A. haussknechtii* Boiss.-ს, რომელიც ორეოფიტია. ეს უკანასკნელი აღრდება 1000—3000 მ სიმაღლეზე ზღ. დონიდან და ქვიან ეკოტოპებთანაა დაკავშირებული.

გვარი 30. HYSSOPUS L.* — შუსპი, ზინტინი

ყვავილები შეკრებილია 2-მრავალყვავილიან, თანყვავილების ილი-ღში მოთავსებულ ჩხრებში, რომლებიც თავის მხრივ ქმნის ცალმხრივ, მჭიდრო კენჭრულ თავთავისებურ ყვავილედს. თანყვავილები პატარა ზომისაა. ჭამი მილისებრ-ზარისებრია, 15-ძარღვიანი, 5 თითქმის თანაბარი კბილით. გვირგვინი ორტუჩაა, ლურჯი, მოლურჯო-სოსანი, მეწამული, იშვიათად თეთრი, მისი ზედა ტუჩი თითქმის ბრტყელია, წვერში ამოკვეთილი; ქვედა — 3-ნაკვითიანი, მათგან შუა ნაკვითი უფრო დიდი ზომისაა, წვერში ამოკვეთილი ან ორნაკვითიანი. მტვრიანა 4, ჩვეულებრივ გვირგვინიდან ამოშვებული. გვერდითი ორი მტვრიანა შუა ორ მტვრიანაზე გრძელია. სვეტი წვერში ორნაკვითიანია. კაკლუ-ჭები მოგრძობა ან მოგრძო-კვერცხისებრი, სამწახნაგოვანი. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ან ნახევრად ბუჩქები, ჩვეულებრივ ხაზური, კიდემთლიანი ფოთლებით.

გვარში გაერთიანებული 15-მდე სახეობიდან, რომლებიც უმთავრესად სამხრეთ ევროპაში, ჩრდილო აფრიკასა და მცირე და შუა აზიაში გავრცელებული, საქართველოში მხოლოდ 1 სახეობა გვხვდება.

1. *H. angustifolius* Bieb. Fl. Taur-Cauc. II (1808) 38; idem op. cit. III (1819) 389; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 333; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 346; Тер-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 418 (georg.); Макашвили Фл. окр. Тбилиси II (1953) 112 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 451; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 369; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 201; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 314; Тер-хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 432 (georg.); eadem в Гроссг Фл. Кавк. 2, VII (1967) 314; Галушко, Фл. Сев. кавк. 3 (1980) 58; Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 527.—*H. orientalis* Adams ex Willd. Enum. hort.

* დაამუშავა ი. ლაჩაშვილი

Berol (1809) 599.—H. caucasicus Spreng. in Steud Nomencl. bot. I (1840) 423 — H. officinalis L. β . angustifolius Boiss. Fl. Or. IV (1879) 584; Шмальг Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 310, p. p.

Is.: Бот. мат. герб. Бот. инст. АН СССР XII (1950) 261, фиг. 5, 2 а—д; Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 111, табл. CIV.

Exs.: Fl. Sauc. exs. n° 272; Pl. Or. exs. n° 147; Герб. Фл. СССР № 3781 а, 3781 в.

4. ღერო მრავალია, ძირგახევებული, 20—40 სმ სიმაღლის, წვეპლისებრი, ჩვეულებრივ მარტივი ან მცირეოდენ დატოტვილი, სწორმდგომი ან წამოწეული, მოკლებეწვიანი ან თითქმის შიშველი; ფოთლები მჯდომარეა, ვიწრო-ხაზური, 1—2(3) სმ სიგრძის, 1—2(3) მმ სიგანის, მეტწილად კიდეგადაკეცილი, დაწინწკლულ-ჭირკვლოვანი, ქვედა მხარეზე კარგად გამოსახული შუა ძარღვით. ყვავილები შეკრებილია თანაყვავილების იღლიებში მოთავსებულ 2—6 ყვავილიან ჩხრობად, რომლებიც თავის მხრივ ქმნის წაგრძელებულ (2—7 სმ სიგრძის) ცალმხრივ თავთავისებრ, კენწრულ ყვავილედს; თანაყვავილები ვიწრო-ხაზურია, მახვილი, ჯამზე მოკლე; ჯამი 7—8 მმ სიგრძისაა, ჩვეულებრივ იისფერ-ლურჯი შეფერვით; ჯამის კბილები ლანცეტაა, სადგისისებრ წაწვეტებული, მიღზე მოკლე ან თითქმის მისი ტოლი; გვირგვინი ლურჯია ან მოლურჯო-სოსანი, 8—10 მმ სიგრძის. კაკლუქები მოგრძო კვერცხისებრია, 2 მმ სიგრძის, 1 მმ სიგანის, მუქი ყავისფერი, შიშველი. VII—X (სურ. 20).

აწერილია კავკასიიდან.

იზრდება კლდეებზე, მშრალ ქვიან ფერდობებსა და ნახვავებზე. მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: 7 — აჭარ.: სოფ. შუახევის მიდამოები (დიმიტრიევა); აჭარისწყალის ხეობა, სოფ. ზამლეთის მიდამოები (იგივე); 9 — ქართ.: ბორჯომი (მედედევის პერბარიუმი), ბორჯომის მიდამოები, საკოჭავი; იქვე სადგური დაბა (კოზლოვსკი); ატენი (ვორონოვი); არმაზის ხეობა; საწკეპელის ქედი (გუბისი); საგურამოს ქედი (კოზლოვსკი); თბილისი (მედედევის პერბარიუმი; პაგირევი), თბილისი კოჯრის გზაზე (რობი); კოჯორი (მაყაშვილი; ქუთათელაძე, მანდენოვა, მცხეთაძე, ოდიშელი); თბილისის მიდამოები, დაბახნის (ლეღვათახევის) ხეობა (გროსჰეიმი; კენივი); სოლოლაკი (კემულარია-ნათაძე); თელეთი (კაფიევი; სულაკაძე); 16 — თრიალ.: მდ. ალგეთის მარცხენა მხარე, პანგლისის ახლოს (ტროიცი); მანგლისი (ნიკოლაევი); 19 — მესხ.: აბასთუმანი (კემულარია-ნათაძე); ახალქალაქსა და ხერთვისის შორის (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); ადიგენსა და ზარზმას შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ახალციხის ახლოს (იგივენი); სოფ. სუფლისის ახლოს (იგივენი); საფარის მონასტერი (ლორთქიფანიძე); ახალციხის მიდამოები (ზინთიბიძე); მარგუტანსა და ვარძიას შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა); ხერთვისსა და ვარძიას შორის (იგივენი); ადიგენსა და მლაშეს შორის (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი); მდ. ქობლიან ჩაის მარცხენა მხარე, სოფ. ზარზმის პირდაპირ (იგივენი). პოვნა შესაძლებელია აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა რაიონებშიც.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: ირ.

ყვავილები ორსქესიანი და ბუტკოიანია, განწყობილი სხვადასხვა მცენარეებზე. ჯამი კვერცხისებრ-ზარისებრია, უფრო მეტად 13-ძარღვიანი, 5 თითქმის თანაბარზომის კბილით, ხახაში ბეწვითაა მოფენილი. გვირგვინის მილი ცოტათ თუ ბევრად ამოყოფილია ჯამიდან, მილში არაა განვითარებული ბეწვისაგან შექმნილი რგოლი, მისი ზედა ტუჩი სწორია, ბრტყელი, ამოკვეთილი, ქვედა ტუჩი გაფარჩხულია, სამად განკვეთილი. მტვრიანა 4, სწორი, ჩვეულებრივ გვირგვინიდან ამოყოფილი. მტვრის მარცვლი თითქმის სფეროსებრია, პოლუსებზე ოდნავ შებრტყელებული, განივკვეთში ექვსნაკვეთიანი, მერიდიანულად განლაგებული ექვსი ღარით, პოლარული ღერძის სიგრძე 37,2 მიკრონამდეა; ღარი ბოლოებში შევიწროებულია, კიდეები თანაბარია, მემბრანა სადაა; ეგზინის სტრუქტურა მესრისებრია, სისქე უთანაბროა 1,2 მიკრონიდან 1,8 მიკრონამდე; ზედაპირის მოხატულობა წერტილებიანია. ბუტკოს სვეტი ორი არათანაბარზომის ნაკვეთითაა, ზედა ნაკვეთი რამდენიმედ უფრო მოკლეა. კაკლუშები კვერცხისებრია, გლუვი. ყვავილები შეკრებილია რთულ, ზოგჯერ ფარისებრ, საგველა ყვავილედებად. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია მთლიანი ან დაკბილული ფოთლებით.

ხმელთაშუაზღვეთური გვარია. გვარში გაერთიანებული 10-მდე სახეობიდან საქართველოში 1 სახეობა გვხვდება.

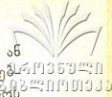
1. *O. vulgare* L. Sp. Pl. (1753) 824; Bieb. Fl. Taur.-Caus. II (1808) 57; DC. Prodr. XII (1848) 193; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 343; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 551; Гросср. Фл. Кавк III (1932) 333; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 346; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 75; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 419 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 112 (georg.); Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 370; Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 463; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 201; Колак. растит. мир Колх. (1961) 316; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 433 (georg.); Гроссгейм. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 414; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 58.—*O. parviflorum* Diurv. Enum. pl. or. VIII (1822) 71; Гросср. op. cit. (1949) 346; Kolak. op. cit. (1949) 75; idem, op. cit. (1961) 316.—*O. creticum* L. Sp. Pl. (1762) 823; Гросср. op. cit. (1949) 346; Колак. op. cit. (1949) 75; idem, op. cit. (1961) 316.—*O. vulgare* var. *prismaticum* Gaud. Fl. Helv. 4 (1829) 78.—*O. vulgare* subsp. *vulgare*.—Ietswaart in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 311; idem, Fl. Iran. № 150 (1982) 529.

Is.: Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росср. (1910) 756; Hegi, III. Fl. Mitteleur. V, 4 (1927) tab. 229, Fig 3219; Ietswaart, Tax. Rev. origanum (1980) tab. 28 (sub *O. vulgare* subsp. *vulgare*).

Exs.: ГРФ, n° 986—თაფშავა.

2. ფესურა ირიბია, ღერო სწორი, 20—50 სმ სიმაღლის, ხშირად ძირიდან დატოტვილი, შეფოთილი, ზედა ნაწილში ყვავილედით ან ტოტებით ბოლოვდება; ფოთლები 0,25—1 სმ სიგრძის ყუნწებზეა განწყობილი, კვერცხი-

* ღაამუშავა რ. გაგნიძემ

სებრი ფორმისაა, 1—4 სმ სიგრძის, 0,75—2,5 სმ სიგანის, კიდემთლიანი ან არათანაბრად მრგვალებილებიანი, ბლაგვეწვერიანი, 3 (2—5) წყვილი, რკალისებრი, ქვედა მხარეზე ნაკლებად გამოსახული ფრთისებრი ძარღვებით, ღეროს კენწეროსკენ განწყობილი ფოთლები უტბადაა დააპატარავებული, თანაყვავილები მეტწილად მჯდომარეა, 3—6 მმ სიგრძის, 2—4 სმ სიგანის, ხშირად ცოტად თუ ბევრად მეწამული ფერისაა, იშვიათად მწვანეა, მეტწილად შიშველია. ყვავილები 4—7 მმ სიგრძისაა, მოკლე ყუნწებზე განწყობილი, 1—3-ყვავილიანი, მჯდომარე დიქაზიუმები შეკრებილია პატარა ზომის თავაქისებრ ყვავილედებად, რომლებიც თავის მხრივ შეკრებილია პირამიდულ ფარისებრ საგველად; საგველა ზოგჯერ დიდი ზომისაა, ფარჩხატია; ჯამი ზარისებრია, თანაყვავილაკებზე რამდენიმედ მოკლე, ძაბრისებრი, გარედან ჩვეულებრივ შიშველი, ხახაში გრძელბეწვიანი მილით, 13 სუსტად გამოსახული ძარღვით და სამკუთხა თანაბარზომიანი კბილებით, რომლებიც ზომით თითქმის მილის ნახევრის ტოლია; გვირგვინი ღია ყავისფერ-წითელია ხორცისფერ წითლამდე, ზოგჯერ ჭუჭყისფერ-თეთრია, გვირგვინის მილი ზარისებრია, ორსქესიან ყვავილებში შესამჩნევად, ხოლო ბუტკოიან ყვავილებში ოდნავ აღმატება ჯამს, 5 მომრგვალო, ნაკლებად შესამჩნევი ნაკვთითაა, 2 ზედა ნაკვთი ქმნის მოკლე ზედა ტუჩს; ორსქესიანი ყვავილების მტვრიანები მნიშვნელოვნადაა ამოყოფილი გვირგვინიდან. სამტვრეები მომრგვალოა, რომლებიც შეერთებულია ფართო შუასაბამით; სვეტი მტვრიანებს აღმატება, დინგის ნაკვთები ოდნავ არათანაბარი ზომისაა. კაკლუჭები მოგრძო კვერცხისებრია. 1 მმ-მდე სიგრძის, გლუვი, მურა ფერის. ნაყ., ყვ., VII—IX. 2n=30, 32.

აწერილია ევროპიდან და კანადიდან (Hb. Linn. 743/9).

იზრდება მთის წინებზე, ტყისა და სუბალპურ სარტყელში. ბუჩქნარებში, მდელოებზე, ტყისპირებზე, ველობებზე, ტყე-ველში. ფართოდ ვრცელდება მდელოებზე.

საქ. სსრ: ყველა რაიონი.

სსრკ: კავკასიის ყველა რაიონი; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შორ. აღმ. მხრ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: დას. და შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ირ.;

პიმალია: ტაივანი; ჩრდ. ამერიკა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. პოლიმორფული, ფართო გავრცელების მცენარეა. ვარირებს შეტუსვის ხასიათი თანაყვავილების ფერი (მუქი და ღია წითელი, მწვანე), გვირგვინისა და ფოთლების ზომა, ყვავილედის ფორმა.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. კარგი თაფლოვანი მცენარეა, იძლევა ბევრ ნექტარს. ეთერზეთებისა და ვიტამინების შემცველია. გამოყენებულია კვებით მრეწველობაში, სამღებრო საქმეში. სამკურნალოა.

გ ბ ა რ ი 32. THYMUS L.* — ბიზონდარა

ყვავილების დამოკლებული დიქაზიუმები ქმნიან ცრუ ჩხროებს, რომლებიც თავაქისებრ ტერმინალურ ყვავილედადა შეკრებილი. თანაყვავილები არ განსხვავდება ღეროსეული ფოთლებისაგან ან მკვეთრად განსხვავდება. თანაყვავილაკები პატარა ზომისაა, ხახურ-ლანცეტასებრი. ჯამი მილისებრია ან მოგრძო-ზარისებრი, 10-ძარღვიანი, ხახაში ბეწვიანი რგოლით, ორტუჩა, ზედა

* დაამუშავა მ. ივანიშვილი

ტუჩი ფართოა, სამკბილიანი, ზევითაა გადაწეული, ქვედა-ორადაა გაყოფილი. ხაზურ-ლანცეტასებრ ნაკვეთად, კიდეზე ორ რიგად განწყობილი წამწამეწვევი გვირგვინი ვარდისფერია, მეწამული ან თეთრი, სწორი მილით. ორტუჩა, ზედა-ტუჩი ამოკვეთილია, ქვედა სამნაკვეთიანი; მტვრიანა 4, მილიდანაა ამოყოფილი მტვრის მარცვალი თითქმის სფეროსებრია, პოლუსებთან ოდნავ შებრტყელებული, განიკვეთში ფართო ელიფსისებრი, მერიდიანულად განლაგებული ექვსი ღარი, პოლარული ღერძი 25—28 მიკრონია; ღარი გრძელია, ვიწრო, წამახვილებული ბოლოებით და უთანაბრო კიდეებით, ღარის მემბრანა მარცვლოვანია; ეგზინის სისქი 1,2—1,8 მიკრონია, სტრუქტურა მესრისებრია; ზედაპირის მოხატულობა ბადისებრია; ბადის თვლები თანაბარია, მრგვალი; დიამეტრი 0,6 მიკრონამდე. ფოთლები მთლიანია, სხვადასხვა ფორმის, ყუნწიანი ან მჯდომარე, ხშირად ფირფიტის ძირთან წამწამიანი. ფოთლის დამარღვა კამპტოდრომულია (ძარღვები რკალისებრიაა მოხრილი), წვრილდება და ფოთლის კიდეგან ქრება) ან პსევდომარგინატული (გვერდითი ძარღვების ზედა წყვილი ერწყმის შუა ძარღვს და ლილვაკისებრ გასდევს ფოთლის კიდეგან, დანარჩენი გვერდითი ძარღვები ცოტად თუ ბევრად ერწყმის ერთმანეთს და ფოთლის კიდეგან უახლოვდება). თანაყვავილები, ჯამი და განსაკუთრებით ფოთლები მჯდომარე უფერული ან წითელი წერტილოვანი ჯირკვლებითაა მოფენილი. — ნახევრადბუჩქებია გართხმული ან წამოწეული გახვეებული ღეროებით და წამოწეული ბალახოვანი საყვავილე ყლორტებით.

გვარის არეალი მოიცავს თითქმის მთელ ევრაზიას (ტროპიკების გარდა), გვხვდება ჩრდილო აფრიკაში, კანარის კუნძულებზე, ერთი სახეობა შეტანილია ჩრდილო ამერიკაში.

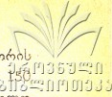
შ ე ნ ი შ ვ ე ა. ფორმათა მრავალფეროვნებით და უძველეს სახეობათა სიმრავლეთ გამოირჩევა ხმელთაშუაზღვეთის ოქქის დასავლეთი ნაწილი. ი. იალასის და კ. კალევას მიერ [Jalas J., Kaleva K. 1970. Supraspecifiche Gliederung und Verbreitungstypen in der Gattung Thymus L. (Labiatae), Feddes Reper., 81, 1/5, 93—106)] გვარის სისტემაში მოყვანილი 8 სუბსპეციიდან, 7 გვხვდება მხოლოდ აღნიშნულ ტერიტორიაზე.

ზრდის ფორმას და ყლორტების მორფოლოგიას, დატოტვის ხასიათს, მხოხავი ყლორტების არსებობას აქვს ტაქსონომიური მნიშვნელობა. ბეგქონდარასთვის დამახასიათებელი ძირითადი სასიცოცხლო ფორმები შეისწავლა ე. გოგინამ (Гогина Е. Е., 1982. О некоторых направлениях эволюции жизненных форм в роде Thymus L. в сб.: Жизненные формы: структура, спектры и эволюция. Стр. 46—76. Изд. „Наука“).

გვარისათვის დამახასიათებელია გინოდრეცია (მდედრობითი ორსახლიანობა), ე. ი. სახეობათა ფარგლებში გვხვდება ორსქესიანყვავილიანი და ბუტკოიანყვავილიანი მცენარეები. გინოდრეცია დამახასიათებელია სახეობებისთვის, რომლებიც თესლით მრავლდებიან და ძალიან იშვიათია სახეობებში, რომლებიც ვეგეტატიურად მრავლდებიან. ბუტკოიანი ყვავილების გვირგვინი პატარა ზომისაა და ღია ფერის. გვირგვინის ზომებს ჩვეულებრივ პერმაფროდიტულ ყვავილებისათვის უთითებენ.

გვარისთვის დამახასიათებელია ინტროგრესული ჰიბრიდიზაცია. სახეობათა ფორმირების პროცესი გვარის არეალის სხვადასხვა ნაწილში გრძელდება, ამიტომ ძნელად გასარკვევი გარდამავალი ფორმები არსებობს. დამახასიათებელია აგრეთვე სახეობათა ცვალებადობის პარალელიზმი. აღნიშნული მიზე-

ზების გამო გვარის სახეობათა საერთო რაოდენობაზე მკვლევართა შორის ერთიანი აზრი არ არსებობს. ი. იალასი და კ. კალევა (1970) თვლიან, რომ სახეობაა, კ. რონიგერს (op. cit. 1970) მიაჩნია, რომ 417 სახეობაა, ხოლო მ. კლოკოვა (Клоков М. В., 1973. Расообразование в роде тимьянов—Thymus L. на территории Советского Союза. Киев. „Наукова думка“) სსრკ-ისათვის 172 სახეობა მოიყვანა. გვარის სისტემა მოგვყავს ი. მენიციუს მახედვით (Меницкий Ю. Л., 1973. Надвидовые таксоны рода Thymus L. Бот. журн. 58, 6—8; 794—805, 988—994; Меницкий Ю. Л., 1978. Род Thymus L. во „Флоре Европейской части СССР“, III: 191—204).

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. ბეჭენდარას ყველა სახეობა შეიცავს ეთერზეთებს. გამოიყენება პარფიუმერიაში, ფარმაცევტულ და კვების მრეწველობაში, აგრეთვე ხალხურ მედიცინაში. კარგი თავლოვანი მცენარეებია. კულტურაში ცნობილია ხმელთაშუაზღვეთის სახეობა *T. vulgaris* L. სასურველია საქართველოში გავრცელებული ზოგიერთი სახეობის კულტურაში შეტანა.

1. ფოთლები ხაზურ-წიხბისებრი ან ვიწრო ხაზურ-ხმლისებრია. ნახევრადბუჩქი დაბალია, აქვს მხოზავი გრძელი 50 სმ-მდე სიგრძის ღეროები, რომლებიც უნაყოფო ყლორტებითაა დაბოლოებული

1. *T. iadjanuricus* Kem.-Nath.

— ფოთლები სხვაგვარია. ნახევრადბუჩქის ღეროები წამოწეულია ან მხოზავია, უკანასკნელ შემთხვევაში საყვავილე ყლორტები მათზე მწკრივშია განწყობილი (გამონაკლისია *T. Sosnowskyi* Grossh. 2

2. საყვავილე ყლორტები შებუსუსულია ორ მოპირდაპირე მხარეზე მონაცვლებით მუხლთაშორისიდან მუხლთაშორისამდე. ფოთლები მომრგვალო-კვერცხისებრია, ფართო-კვერცხისებრი ან თითქმის მომრგვალო 3

— საყვავილე ყლორტები თანაბრადაა შებუსუსული, ფოთლები კვერცხისებრია ან ლანცეტასებრი 4

3. მცენარის გრძელ მხოზავ ღეროებზე წამოწეული 7—12 სმ სიმაღლის საყვავილე ყლორტები მწკრივშია განწყობილი, ღეროები კი უნაყოფო ყლორტებითაა დაბოლოებული . . . . . 3. *T. caucasicus* Willd. ex Ronn.

— მცენარის მოკლე წამოწეული ღეროები დაბოლოებულია 10—20 (30) სმ სიმაღლის სანაყოფე ყლორტებით . . . . . 2. *T. nummularius* Bieb.

4. ფოთლები კვერცხისებრია, ფართო-კვერცხისებრი ან მოგრძო-კვერცხისებრი; ყვავილენი ჩვეულებრივ თავაკისებრია 5

— ფოთლები ლანცეტასებრია ან მოგრძო-ლანცეტასებრი; ყვავილენი თავაკისებრია კუმსი ან მოგრძო, წყვეტილი 9

5. ფოთლები ფართო-კვერცხისებრია ან იშვიათად მომრგვალო; 4—8 სმ სიმაღლის წამოწეული საყვავილე ყლორტები მწკრივშია განწყობილი ვახევებულ 20 სმ-მდე სიგრძის გართხმულ ღეროებზე, რომლებიც უნაყოფო ყლორტებითაა დაბოლოებული . . . . . 4. *T. Grossheimii* Ronn.

— ფოთლები მოგრძო-კვერცხისებრია ან კვერცხისებრი; ღეროები სანაყოფე ყლორტებითაა დაბოლოებული 6

6. ნახევრადბუჩქის ღეროები შედარებით სქელი სანაყოფე ყლორტებითაა და-
ბოლებული, დამახასიათებელია აგრეთვე გრძელი 20—30 სმ-მდე უნაყოფო
უნაყოფო ყლორტები, რომელთა მუხლთაშორისები 10—15 მმ-მდე
საა . . . . . 8. **T. Sosnowskyi** Grossh.
- მცენარე წამოწეულია, ძლიერ დატოტვილი, მხოხავი უნაყოფო ყლორტები
არ ახასიათებს, მუხლთაშორისები უფრო მოკლეა 7
7. მცენარე 10 სმ-მდე სიმაღლისაა. ჯამის ზედა ტუჩის კბილები მოკლე სამ-
კუთხა სადგისისებრი წვეტიანია . . . . . 7. **T. rariflorus** C. Koch
- მცენარე უფრო მაღალია 10—30 სმ-მდე სიმაღლის. ჯამის ზედა ტუჩის
კბილები სხვაგვარია 8
8. ჯამი ჩვეულებრივ მწვანეა, ზედა ტუჩის კბილები ფართოსამკუთხაა; შიშვე-
ლი; საყვავილე ყლორტები ძირს დანატილი მოკლე ბეწვითაა შებუსული
. . . . . 5. **T. colinus** Bieb.
- ჯამი ჩვეულებრივ მოწითალო-იისფერია, ზედა ტუჩის კბილები ვიწროსამ-
კუთხაა, კიდევწამწამიანი. საყვავილე ყლორტები გაფარჩხული ბეწვითაა
შებუსული . . . . . 6. **T. transcaucasicus** Ronn.
9. ფოთლები თხელია, რბილი, (8) 10—12 მმ სიგრძის, 2—3 მმ სიგანის. ჯამი
პატარა ზომისაა 3 მმ-მდე სიგრძის . . . . . 9. **T. Marschallianus** Willd.
- ფოთლები მკვრივია, გამშრალი ხეშეშია, 4 (7)—10 (15) მმ სიგრძის, 2—4
მმ სიგანის. ჯამი უფრო დიდი ზომისაა 3 მმ-ზე გრძელი 10
10. მცენარის მეტნაკლებად გრძელ გახევებულ მხოხავ ღეროებზე საყვავილე
ყლორტები მწკრივშია განწყობილი. ფოთლები ფართო-ლანცეტასებრია
. . . . . 10. **T. tiflisiensis** Klok. et Shost.
- მცენარეს ახასიათებს უფრო გრძელი 30 სმ-მდე სიგრძის მხოხავი ღეროები,
რომლებზეც საყვავილე ყლორტები მწკრივშია განწყობილი. ფოთლები მო-
გრძო-ლანცეტასებრია ან ვიწრო-ლანცეტასებრი, მოგრძო-ნიჩბისებრი ან
თითქმის უკუკვერცხისებრი 11
11. საყვავილე ყლორტები 4—5 სმ-მდე სიმაღლისაა. ჯამი დიდი ზომისაა 4, 5—
5 მმ სიგრძის, შებუსული გაფარჩხული ბეწვით
. . . . . 11. **T. Karjaginii** Grossh.
- საყვავილე ყლორტები 3—7 სმ-მდე სიმაღლისაა. ჯამი უფრო პატარა ზომი-
საა 3—4 მმ სიგრძის, შებუსულია, ჩვეულებრივ ქვედა მხარეზე . . . . .
- . . . . . 12. **T. corifolius** Ronn.

Sect. 1. *Camptodromi* (A. Kern.) A. Kern. Sched. Fl. Excicc. Austro-
Hung. I (1881) 57. p. p.; Меницкий во Фл. Европ. части СССР III
(1978) 194.—*Camptodromae* A. Kern. Österr. Bot. Zeitschr. 24 (1874) 185,
sine st.—Sect. *Subbrecteati* Klok. во Фл. СССР XXI (1954) 437. —
ჯამი მილისებრ-ზარისებრია, წამწამები ჯამის ქვედა ტუჩის კბილებზე მრ-
ვალრიცხოვანია (12—14 წყვილი და მეტი), მკვიდროდაა განლაგებული, ერთ-
ნაირი სიგრძისაა და კბილის ძირის სიგანის ტოლია ან უფრო მოკლე. ფოთლე-
ბი ხაზურია; თანაყვავილები ჩვეულებრივ ფორმით და ზომით განსხვავდება
ღეროსეული ფოთლებისაგან. — დაბალი მხოხავი ნახევრადბუჩქებია, ზოგჯერ
ძალიან გრძელი მხოხავი ყლორტებით.

Subsect. 1. *Isolepides* (Borb.) Halászy Denkschr. Akad. Wiss. (Math.—Naturw. Wien) 61 (1894) 252; Меницкий во Фл. Европ. части СССР II (1978) 194.—Aa Hyphodromi a₂ *Isolepides* Borb. Math. Term. Közl. 24 (1890) 49, st. indefin.—ფოთლები მკვრივია, ხშირად სქელი.

○ *I. T. iadjanuricus* Kem.-Nath. Tr. Tbil. bot. inst. II (1938) 133; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 348; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 439 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 570; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 435 (georg); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 428.

Is.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 334.

4. ნახევრადბუჩქი გრძელი 50 სმ-მდე სიგრძის მხოხავი ღეროებიოთაა, რომლებიც უნაყოფო ყლორტებით ბოლოვდება, ღეროებზე 3—7 (10) სმ სიმაღლის საყვავილე ყლორტები მწკრივშია განწყობილი, გარდა ამისა ღეროებიდან განვითარებულია გრძელი მხოხავი უნაყოფო ყლორტები; ფოთლები მოკლყუნწიანია, ბლაგვეწერიანი, ვიწრო ხაზურ-წიხისებრი ან ხაზურწმლისებრი, 5(6)—15 მმ სიგრძის, 0,5—0,6 მმ სიგანის, ორივე მხარეზე მოფენილია წერტილოვანი ჯირკვლებით, ქვედა ნახევარში კიდწამწამიანი, გვერდითი უნაყოფო ყლორტების მუხლთშორისები დამოკლებულია, ამიტომ ფოთლები მკიდრო კონებადაა განწყობილი, საყვავილე ყლორტებზე კი ურთიერთდამორიზორებულია. ყვავილეთი თავისებურია; თანაყვავილები მოგრძო-კვერცხისებრია, ხაზურ-ლანცეტისებრი წვერით, ქვედა ყვავილების თანაყვავილები მათზე თითქმის ორჯერ გრძელია, 10 მმ-მდე სიგრძის, აქვს 2—3 წყვილი გვერდითი ძარღვი, კიდეზე ქვედა ნაწილში წამწამიანია; ყვავილის ყუნწები 1,5—2 მმ სიგრძისაა, შებუსუსლი; ჯამი მილისებრ-ზარისებრია 4,5—5 მმ სიგრძის, ქვედა მხარეზე სქალადაა შებუსუსლი, ზედა ტუჩის კბილები ლანცეტისებრია, მახვილწვერიანი, კიდეზე წამწამებით, გვერდითი კბილების წამწამები უფრო გრძელია, ვიდრე შუათანა კბილის; გვირგვინი 6—7 მმ სიგრძისაა, ვარდისფერი. კაკლუშები თითქმის მრგვალია ყავისფერი, ლაქებიანი. VI—IX (სურ. 21-1).

აწერილია საქართველოდან — ლაჯანურას ხეობა, სოფ. ორპირი.

Typus: Georgia. Prov. Kutais, distr. Letschum fauces fluminis Ladjanura, loc. Orpiri prope pag. Adscharis-chidi, 4 VI 1930, ster., 12 IX 1932 fl. et fr. L. Kemularia-Nathadze. (TBI!).

იზრდება კირქვიან კლდეებზე, ნაშაღებზე მთის ქვედა სარტყელში ზღვის დონიდან 700 მ-მდე.

საქ. სსრ: 3 — რაქა-ლეჩხ.: ლეჩხ. ჯონოულას ხეობა, მუშულდის ხეივანი, სოფ. ჩქემი; სოფ. ზარდანალა; დაბა ცაგერი (ქიმერძე, არაბული — TGM); ლაჯანურას კანიონი (კოლაკოვსკი — SUCH); ლაჯანურა, ალბანა (სომეხი და ლევი — LE); ალბანა (ვაგნიძე, ჩხეიძე); ლაჯანურა (მენიცი — LE); ცაგერის რაიონი, სოფ. ზუბი (კოლაკოვსკი — SUCH, LE); 5 — იმერ.: ჭიათურა, მღვიმეს მონასტერი (სოხაძე) (რუკა 26-2).

Sect. 2. *Marginati* (A. Kern.) A. Kern. Sched. Fl. Exsicc. Austro-Hung. 1 (1881) 57 („Marginatae“); Меницкий во Фл. Европ. части СССР

III (1978) 201.—*Marginatae* A. Kern. Österr. Bot. Zeitschr. 24 (1874) 185, sine statu.—Sect. *Grex Verticillati* Klok. Фл. СССР XXI (1954) 397. ჯამი ზარისებრია, წამწამები ქვედა ტუჩის კბილებზე მცირერიცხოვანია (10—12 წყვილზე ნაკლები), ხშირად სხვადასხვა სიგრძის და კბილის სიგანეს აღემატება; ფოთლები კვერცხისებრი ან ვიწროლანცეტაა, ფირფიტის უდიდესი სიგანე შუა ნაწილშია ან უფრო ქვევითაა; თანაყვავილები არ განსხვავდება ღეროსეული ფოთლებისაგან. — ნახევრადბუჩქებია წამოწეული, სწორმდგომი ან შედარებით მოკლე მხოხავი ყლორტებით.

Subsect. 1. *Margianati*.—Мениц. Бот. журн. 58, 7 (1973) 988, ფოთლები კვერცხისებრია, ყუნწი კარგადაა დიფერენცირებული.

2. *T. nummularius* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 58; Ronn. Feddes Repert. XXXI (1932) 154; idem в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 341; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 347; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 427 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 476; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 373; Колак. Растит. мир Қолх. (1961) 321; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 433 (georg); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 430; Jalas in Reehinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 551.—*T. Buschianus* Klok. et Shost. Тр. Бот. Инст. Аз.ФАН II (1936) 305; Сосновский во Фл. Груз. VI (1952) 427 (georg.); Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 433 (georg.); Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 276.

2. ნახევრადბუჩქი მოკლე წამოწეული ღეროებითაა, რომლებიც 10—20 (30) სმ სიმაღლის საყვავილე ყლორტებითაა დაბოლოებული, ყლორტებს ახასიათებს მკვეთრად გამოხატული წახნაგები, შებუსუსულია ორ მოპირდაპირე მხარეზე, მონაცვლებით მუხლთშორისიდან მუხლთშორისამდე, ხუჭუჭა ბეწვით, რომლის სიგრძე ხშირად ყლორტის დიამეტრს აღემატება; ფოთლები ყუნწიანია, თხელი, ფართო-კვერცხისებრი ან სამკუთხა-კვერცხისებრი, იშვიათად მომრგვალო (10 მმ×11 მმ), 10—15 (18) მმ სიგრძის, 7—12 (14) მმ სიგანის, ფოთლის ძირი მომრგვალებულია ან წაკვეთილი ყუნწიანათ შებუსუსული, ფოთლის ფირფიტა ქვედა მხარეზე ძარღვების გაყოლებაზე გაბნეულბეწვიანია, ხშირად ზედა მხარეზეც გაბნეულბეწვიანი, დაძარღვა კამპტოდრომულია ან პსევდომარგინატული, 2—3 წყვილი გვერდითი ძარღვით, წერტილოვანი ჯირკვლები ქვედა მხარეზე მკვეთრადაა გამოხატული, ფოთლები ყლორტის ძირისკენ პატარავდება, ქვედა ფოთლის ყუნწი თითქმის ფირფიტის სიგრძისაა. ყვავილედი მოგრძო თავაკისებრია; ჯამი 4—5 მმ სიგრძის, მწვანე ან მეწამული, ზედა მხარეზე შიშველი, ქვედაზე — შებუსუსული, ზედა ტუჩის კბილები ვიწრო სამკუთხა, წაწვეტებული, კიდეწამწამიანი; გვირგვინი 7 მმ-მდე სიგრძის, ლილისფერ-მეწამული, გარედან შებუსუსული. VI—VIII (სურ. 21-2).

აწერილია კავკასიონის ალპური სარტყლიდან („Habitat alpibus Caucasic“.).

იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში ნაშაღებზე, კლდეთა ნაპრალებში, მშრალ ქვიან მდელოებზე, ზღვის დონიდან 2000—2600 (3000) მ-მდე.

საქ. სსრ: 2 — სვან.: ურაშის სათავეები, ბულონის ხეობა (გაგნიძე, ლენინაშვილი, მუყაბანიანი), მულახი, მთა ლაგვხელიერი (გაგნიძე, ჩხეიძე, პელი-

ძე, დავლიანიძე), ენგურის მარჯვენა სანაპირო, ლაშხრაში (გაგნიძე, მუყებანიანი, ჩხეიძე, ჭელიძე), კასლეთის ხეობა (გაგნიძე, ზაუტაშვილი); 3 — რაჭაში (მუყებანიანი, მიწიშვილი); 8 — სამხ. ოს.: როკის უღელტეხილი (შხიანი, ხინთიბიძე); შუა ერმანის მარჯვენა სანაპირო (დოლუხანოვი, ღანდუგოვა); შუა ერმანის ხეობა (რუტი, შებენოვა — LE); მთა ფიდარი (ყავრიშვილი, ბრაქნიკოვი — LE); გუდისის ხეობა, საბლოკეცი, ქვემო ერმანის მარცხენა სანაპირო (ე. და ნ. ბუშები); ქსნის სათავეები, სოფ. გორგი (ე. და ნ. ბუშები — LE); სირკ-ლებერტა; კალდოსენი (იუზუპჩუკი — LE); კადარის ხეობა, სოფ. ტაბაჯინი; როკის ხეობა, რაბინ-უგარდანი; სბის ხეობა, ყუარეფები; ჩაპარუხის ხეობა, ირანტე-ფასი; შუაწყური (ე. და ნ. ნუშები — LE); 10 — მთიულ.: დევედორაკის ხეობა (აკინფიევი — LE; ვედენსკი; ივანიშვილი, სუჯაშვილი); გვილეთი (სოსნოვსკი); ყაზბეგი, ყუროს ძირთან (ივანიშვილი); კობი (პოპენაკერი — LE); კობსა და გუდაურს შორის (მედვედევი); გუდგორა (აკინფიევი; მეიერი — LE); გუდგორა კაიშაურთან (კოლენატი — LE); კაიშაურის ხეობა (ტროიციკი); სოფ. არახვეთი (ქიმერიძე — TGM); გუდამაყრის ხეობა, სოფ. მაქართა, გამსი, მთა საკვიხალო, ბაკურხევი, სოფ. ლუტხუბო (მენიცი — LE); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: თუშეთი (რუპრეხტი — LE); ხევსურ.: ლიქოქის ხეობა, ბარისახო; ჩანჩი (მედვედევის ჰერბარიუმი); მასარის ქედი (ნ. ბუშები — LE); პირიქითის ხევსურ.: ჩიმგის ხორბი (გრიგორაშვილი); არლუნის აუზი, ჩირკონი; მდ. ვიორგ-წმინდა, ვიროვანის ხორბი (დავლიანიძე); 12 — კახ.: სტორის ხეობა, აბანო (გურგენიშვილი); ლაგოდების ნაკრძალი, ქოჩალდალი, ბნელი ხევი (დოლუხანოვი); მთა ჩალმათმულკული (მაღალაშვილი — TGM) (რუკა 27-ე).

სსრკ: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ.

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. ირ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. სახეობის არეალში გვხვდება თეთრყვავილიანი მცენარეები

f. albida, მაგალითად, ლაგოდების ნაკრძალი, ქოჩალო (დოლუხანოვი). არეალის სხვადასხვა ნაწილში გვხვდება გარდამავალი ფორმები T. nummularius — T. collinus, T. nummularius — T. caucasicus. ირანში ჯერჯერობით მხოლოდ ერთი ეგზემპლარია ნაპოვნი „Persia N: Maz. Djirchal, KLEIN 3739“, რომლის ფოტოსურათი მოცემულია ირანის ფლორაში [Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) Tab. 588].

○ 3. T. caucasicus Willd. in Linnaea XV (1837) 341 (nom.-nud.) ex Ronn. Feddes Repert. XXXI (1932) 156; Ronn. в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 344; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 346; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 76; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 426 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 477; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 203; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 433 (georg.); Колак. Растит. мир Колх. (1961) 321; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 429 p. p.

4. ნახევარდაბუჩქი 10—15 სმ სიგრძის გართხმული ღეროებითაა, რომლებიც უნაყოფო ყლორტებითაა დაბოლოებული; ღეროებზე მწკრივში განწყობილია წამოწეული 7—10 სმ სიმაღლის საყვავილე ყლორტები, რომლებიც ორ მოპირდაპირე მხარეზეა შებუსუსული, მონაცვლეობით მუხლთშორისიდან მუხლთშორისამდე; ფოთლები თხელია, ღია მწვანე ფერის, ყუნწიანი, მომრ-

გვალ-კვერცხისებრი ან ფართო-კვერცხისებრი, (4) 7—8—15 მმ სიგრძის, (3) 6—10 მმ სიგანის, ორივე მხარეზე შიშველი, ფოთლის ფირფიტისებრი ყუნწიანათ წამწამიანია, გვერდითი ძარღვები 3—4 წყვილია, კამპტოლოგიური ან პსევდომარგინატული, წერტილოვანი ჯირკვლები წვრილია, ყლორტის ქვედა ფოთოლი მომრგვალოა, პატარა ზომის, მისი ყუნწითი ფირფიტის სიგრძისაა. ყვავილეთი მოგრძო კვერცხისებრია, ყვავილის ყუნწები ხშირი მოკლე ბეწვითაა შებუსუსლი; ჯამი ვიწრო ზარისებრია, 3,5—6 მმ სიგრძის, ლილისფერი, ჯამის ზედა ტუჩის კბილები ვიწრო სამკუთხაა, მახვილწვერიანი, კიდებზე გრძელი წამწამებით; გვირგვინი კაშკაშა სოსანია, 7,5—8 მმ სიგრძის. VI—VII (სურ. 22-1).

აწერილია კავკასიონის ალპური სარტყლიდან (*"In alpinis Caucasii"*, Herb. Willd. № 1106, B, photo!).

იზრდება ღორღიან სუბსტრატზე, კლდეთა ნაპრალებში, მდელოებზე სუბალპურ და ალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: ბზიფის ქედი, ძიშრა (კოლაკოვსკი — SUCH); ბზიფის ქედი, იაფსხუ (ფურცხვანიძე); ბზიფის ქედი (ალბოვი — LE); ვაგრის მასივი, მდ. ჟოფფეს სათავეები (პანიუტინი — LE); გიუზლა (აძინა — SUCH); ბერჩილი (ივანიშვილი); იუფშარა; მამძიშხა (გორონოვი — LE); შენგელია — SUCH); ბრძიშხა (შაკრილი — LE); აჩიბახი (ლაკობა — SUCH); ოჩემჩირე, ბუტიხახი, ადეცადა, კაბოვასი (კოლაკოვსკი — SUCH); ოჩემჩირე (ვოვიცკე — SUCH); ქლუხორის უღელტეხილი (მენაცი — LE); რიწა-ავადხარას ნაყრძალი, მთა აჭარა; კოდორის სათავეები, მთა ხეტია, სოფ. გენცევიში (მორდავი — LE); ათონის მონასტერი (ტანფილიევი — LE); მთა ძიხვა; მთა გუმბ-კუზმა (გუბისი); 2 — სვან.: ზემო სვანეთი: ხასკარის ქედი, ქორულდის ტბები (გაგნიძე, ჭელიძე); მდ. ხალდეშურა (ღვინიაშვილი); ნენსკარას აუზი, დევრას სათავეები (გაგნიძე, დავითულიანი); ქვემო სვანეთი: ლენტეხი, სოფ. კახურა, გოლდში (მუყბანიანი, ჭელიძე და სხვ.); სოფ. ზესხო, მდ. ჭოროხი (მუყბანიანი, ჭელიძე, და სხვ.); სოფ. ზესხო, მდ. ჭოროხი, ცხენისწყალი, ლაბრაზი (მცხეთათე, მუყბანიანი, კაპანაძე); ცხენისწყლის სათავეები, ლაფური (ჭიმერძე, არაბული — TGM); ხელედულას მარცხენა შენაკადი ვანისწყალი (მცხეთათე, მუყბანიანი); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: რაჭა: ჩხოჩხურა, ლეხსა და კარწახის მყინვარს შორის; ჩუტწყარო; ხიხა-მთა (კემულარია-ნათაძე); სოფ. ღურშევი (კემულარია-ნათაძე; ხინთიბიძე, მიქელაძე), რიონის სათავეები (სრედინსკის ჰერბარიუმი — LE); გუგური (მუყბანიანი, კაპანაძე; გაგნიძე, კაპანაძე); რიწეულას სათავეები (მუყბანიანი, შეთეკაური); საწალიე (ბუაჩიძე); ნოწარას ხეობა; მყინვარი ედენა (გაგნიძე, მიქელაძე); სკურთა-ცალმაგი (გაგნიძე, ჭელიძე); ლეჩხ.: ლაჯანურა, ალბანა (კემულარია-ნათაძე); ჯონოლულას ხეობა, ჯვარი (მცხეთათე, მუყბანიანი, კაპანაძე); ჯონოლულას ხეობა; სკურთა-ცალმაგი (გაგნიძე, ჭელიძე); 4 — სამეგრ.: ასხი (სოხაძე — LE); მიგობია, სკალკობდენი; კვირა (სოსნოვსკი); ლებარდე (არხანგელსკი — LE); 5 — იმერ.: ზეკარის უღელტეხილი (სოსნოვსკი, მანდენოვა, ქუთათელაძე); 6 — სამხ. ოს.: როკის ხეობა, ზაიშატი (ე. და ნ. ბუშები) (რუკა 28-1).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. იალასმა [Jalas in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982), 10] აღნიშნული სახეობა მოიყვანა ორი ქვესახეობით subsp. caucasica და subsp. Grossheimii (Ronn.), Jalas. ტიპობრივი ქვესახეობა მისი აზრით მხოლოდ კავკასიონზეა გავრცელებული. რადგან ვილდენოვის ეგზემპლარით (Herb. Willd.

№ 1106) რომელიც ერთადერთი საყვავილე ყლორტით და მცენარის ფრაგმენტებითაა წარმოდგენილი რონიგერი დეტალურ დიაგნოზს ვერ გამოაქვეყნებდა, იალასმა (Jalas J. 1973. *Thymus* subsect. *Pseudomarginata* in the Himalays and in Caucasicus. *Ann. Bot. Fennici*, 10, 104—122) რონიგერის სინტიპებიდან ლექტოტიპად აირჩია შემდეგი ვეზემპლარი: „Transcaucasia. Azerbaijan, inter Akmal-daghdistr. Zakataly et pasc. Kek-Rosso (in Daghestania), 14 VIII 1929, P. Jaroschenko“ (W — RONN)“. საკითხი მოითხოვს შემდგომ შესწავლას.

4. **T. Grossheimii** Ronn. Feddes Repert. XXXI (1932) 149: idem в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 335; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 347; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 438 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 560; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 381; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 203; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 434 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 423.—*T. caucasicus* Willd. ex Ronn. subsp. *Grossheimii* (Ronn.) Jalas in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 550.—*T. praecox* Opiz. subsp. *Grossheimii* (Ronn.) Jalas var. *Grossheimii* Jalas in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 377.—*T. Desjatovae* Ronn. Feddes Repert. XXXI (1932) 150 p. p.; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 437; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 434 (georg.)

2. ნახევრადბუჩქის ვარსკვლავი 20 სმ-მდე სიგრძის დატოტილი ღეროები უნაყოფო ყლორტებითაა დაბოლოებული, ღეროებზე მწკრივში განწყობილია 4—8 სმ სიმაღლის წამოწეული საყვავილე ყლორტები, რომლებიც ირგვლივ გაფარჩხული ყლორტების დიამეტრის სიგრძის ბეწვითაა შებუსუსული; ფოთლები მკვრივია, მუქი მწვანე ფერის, ყუნწიანი, ფოთლის ფირფიტა ყუნწიანათ წამწამიანია, ზედა მხარეზე წერტილოვანი ჯირკვლებითაა მოფენილი, ფოთლის ფირფიტა ყლორტის ძირისკენ პატარავდება, სულ ზედა ფართო კვერცხისებრია, 8—10 (14) მმ სიგრძის, 5—7 მმ სიგანის, სულ ქვედა — მონრვგვალა, 3—4 მმ სიგრძის, 2—4 მმ სიგანის, დაძარღვა კამპტოდრომულია, გვერდითი ძარღვები 2—3 წყვილია. ყვავილედი თავაკისებრია, ყვავილის ყუნწები სქალადაა შებუსუსული მოკლე ბეწვით; ჯამი იისფერია, 2—5 მმ სიგრძის, ზედა მხარეზე შიშველია, ქვედაზე — შებუსუსული, ჯამის ზედა ტუჩის კბილები ეიწროსამკუთხაა; გვირგვინი მეწამული ფერისაა. VI—VI (სურ. 22-2).

აწერილია საქართველოდან.

T y p u s: Transcaucasia. Georgia. Prov. Kutais. in jugo Adjaro Imeretino, prope Bachmaro, 2200 m in lapidosis 10 VII 1925. A. Grossheim. [holotypus W—RONN, photo, Jalas J. *Ann. Bot. Fennici* 10, N 2 (1973) 112, f. 5; isotypus TBI].

იზრდება კლდეებზე, ქვიან ადგილებზე სუბალპურ და ალპურ სარტყელში ზღვის დონიდან 2800 მ-მდე.

საქ. სსრ: 6 — გურ.: საყორნია (ქიქოძე — TGM; მაყაშვილი); ოზურგეთი, ბახმარო; მთა პატარა (ქიქოძე); ოზურგეთი, ბახმარო (გროსჰეიმი — BAK); ბახმარო-ნაფოცხვარი (პრიხოლკო; ქიქოძე); ხომლია (მედვედევის პერბარიუმში); გურია (ნორდმანი); აჭარა-გურუის ქელი, მდ. ჭუჭას სათავეები, ჭვარის მინდორის იაილა; ჯვარის-მინდორი-ნაფოცხვარის იაილა, ლომის მთა;

ტაგინაურის და ხინოს წვერებს შორის; ხინო; ტაგინაურის ჩრდილო განშტოება, ხინოს ჩრდილო განშტოება (დოლუხანოვი); 7 — აჭარ.: ხულო, მთა ნაო-მარი (მაყაშვილი — BAK); ხულო, კაია-ბაში; სოფ. გრძელგორი (მაყაშვილი); ხულოს რაიონი, ბეშუმი (დმიტრიევა); შავშეთის ქედი, მთა ტბეთი; გოდერძის უღელტეხილი; ქანჭახი, ქობლიანის-წყლის სათავეები (დმიტრიევა); ქობლიანის-წყალი (ვორონოვი, პობოვი — LE); 9 — ქართ.: ლომის მთა; სანისლო (კოზლოვსკი); ბაკურიანი, კოხტა-საყველოს მთა (ხინთიბიძე); ბაკურიანი, კოხტა (კოზლოვსკი — BAK); ცხრა-წყარო (აყინფიევი — LE); გვირგვინა (ქიქოძე, ყარა-მურზა; ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, ლაჩაშვილი); 16 — თრიალ.: ქცია (კოზლოვსკი); 19 — მესხ.: გოდერძის უღელტეხილი, წითელი კლდეები (ხინთიბიძე, ივანიშვილი, მცხვეთაძე); გოდერძის უღელტეხილი; ადიგენის რაიონი, ლელოვანსა და უდეს სამხრეთით (მენციკი — LE) (რუკა 28-ე).

სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზია (ჩრდ. აღმ. ანატ.); ჩრდ. დას. ირ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. გვხვდება გარდამავალი ფორმები *T. Grossheimii*—*T. caucasicus* (აჭარა-იმერეთის ქედი, სამცხვერია, კატრაიანი, ქიქოძე).

© 5. *T. collinus* Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 401; Ronn. Feddes. Repert. XXXI (1932) 141; idem в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 338; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949); 347; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 423 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 552; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 376; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 434 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк., 2, VII (1967) 376.—*T. serpillum* L. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 58.

2. ნახევრადბუჩქი წამოწყული ძირში გახვევებული დატოტვილი ღეროებითაა, უნაყოფო მხოხავი ყლორტები არ ახასიათებს, საყვავილე ყლორტები 5—12 (15—20) სმ სიმაღლისაა, მთელ სიგრძეზე შებუსხულია ძირს დახრილი მოკლე ბეწვით, ფოთლები ყუნწიანია, მოგრძო-კვერცხისებრი ან კვერცხისებრი, 7—11 (13) მმ სიგრძის, (2) 3—5 მმ სიგანის, ზედა მხარეზე შიშვლი, დაძარღვა კამპტოდრომულია, გვერდითი ძარღვები 2—3 წყვილია, წერტილოვანი ჰორკვლები ხშირია. ყვავილედო თავაკისებრი, მჭიდრო; ჯამი მილისებრ-ზარი-სებრია, 4 მმ სიგრძის, ზედა ტუჩის კბილები ფართო სამკუთხაა, შიშვლი ან კიდევამწვამიანი, ქვედა ტუჩის კბილები კიდევ ხშირწამწვამიანია; გვირგვინი ვარდისფერია, 6—7 მმ სიგრძის. VI—VIII. 2n=30 (სურ. 23-ე).

აწერილია კავკასიიდან.

იზრდება ქეიან, ღორღიან სუბსტრატზე, კლდეებზე, ბუჩქნარში, მდელოებზე მთის შუა სარტყლიდან 2400 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საქ. სსრ.: თითქმის მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ.: იმერკავკ.: კავკასიონის ჩრდილო კალთაზე; ამიერკავკ.: სომხ., აზერბ.

6. *T. transcaucasicus* Ronn. Feddes Repert. XXXI (1932) 140; idem в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 338; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 347; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 76; Сосновский Фл. Груз. VII (1952) 430

(georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 113 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXII (1954) 558; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 380; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 434 (georg.); Тер-Хачат. в Гросс. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 421; Jalas in Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 539; idem in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 368.—T. superbus Ronn. Feddes Repert. XXXI (1932) 140; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 429 (georg.).—T. Desjatovae Ronn Feddes Repert. XXXI (1932) 150 p. p.

2. ნახევრადბუჩქი წამოწეული ძლიერ დატოტვილი ღეროებითაა, მხო-
ბავი უნაყოფო ყლორტები არ ახასიათებს, საყვავილე ყლორტები 10—20 სმ
სიმაღლისაა, ყვავილედის ქვეშ და უფრო ქვევით ძირამდე სქალადაა შებუსუსული
გაფარჩხული ბეწვით, რომელიც სიგრძით ჩვეულებრივ ყლორტის დიამეტრის
ტოლია; ფოთლები მუქი მწვანეა, მკვრივი, უწნწიანი, მოგრძო-კვერცხისებრი
ან ფართო მომრგვალო-კვერცხისებრი, 5—12 (17) მმ სიგრძის, 2,5—10 მმ
სიგანის ფოთლის ფირფიტა კიდეზე თითქმის ნახევრამდე უწნწიანათ წამწა-
შინაია, ქვედა მხარეზე ძარღვების გაყოლებაზე შებუსუსულია, დაძარღვა კამპ-
ტოდრომულია, გვერდითი ძარღვები 2 წყვილია, წერტილოვანი ჯირკვლები
ოდნავ ეტყობა, ყვავილელი მშობრო თავაკისებრია, იშვიათად წყვეტილი, ყვა-
ვილის ყუნწი ჯამზე მოკლეა ან მისი ტოლი, შებუსუსულია; ჯამი 5 მმ სიგრძისაა,
მოწითალო, ზედა ტუჩის კბილები ვიწრო სამკუთხაა კიდევწამწამიანი; გვირ-
გვინი 8 მმ სიგრძის, წითელი. VI—VIII. 2n=60 (სურ. 23-ე).

აწერილია საქართველოდან.

Typus: Prov. Tiflis, pag. Bakuriani mt. Tzchra-Tzcharo (20 VIII 1924) Kozlowsky, s. n. [holotypus W. RONN, sec: Jalas in Davis Fl. Turkey 7 (1982) 368].

იზრდება მშრალ ქვიან ფერდობებზე მთის შუა და სუბალპურ სარტყელ-
ში, ხშირად ტყის დერივატებში ზღვის დონიდან 1400—2600 მ-მდე.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.: ცხრა-წყარო, ლომის მთა; კობტა; სანისლო (კოზ-
ლოვსკი); ქვაჯვარი (კოზლოვსკი — BAK); ცხრა-წყარო (კრილოვი, შტეინ-
ზერგი — LE); ცხრა-წყარო (კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე; დოლუხანოვი);
კობტა, საყველოს მთა (ხინთიბიძე, ლაჩაშვილი, ჩოლოყაშვილი); ბაკურბანი,
ახალქალაქის გზატკეცილი, ცხრა-წყაროს გზაზე (იუზეპჩუკი, ვისოკოვსტროვ-
სკაია, კიკნაძე — LE); ბორჯომი, მთა ოსტრაია (კოზლოვსკი); კოდინა (ხინ-
თიბიძე); გვირგვინა; ძამა, სოფ. გვერძინეთი (ქუთათელაძე, შხიანი, ხინთიბიძე);
ჯამჯამა; არჯევანი; არჯევანი-ტუსრების-წყალი (ხინთიბიძე, ლვინიანიძე); თე-
ძამი, აბუხალო (ხინთიბიძე, ზურბიანი); 16 — თრიალ.: მანგლისი (კაფიევი);
კოჯორი-მანგლისი (მენიციკი — LE); პატარა კლდეკარი (ხინთიბიძე, ლვინი-
ანიძე); ხრამის აუზი, მამულო-გომარეთი (ლვინიანიძე); ხრამი, კლდევისს-წყა-
ლი (დოლუხანოვი, მანდნოვა, შხიანი); ტაბაწყური (კოზლოვსკი — BAK);
18 — ჯავახ.: დიდი აბული; სამსარი, ფარავანი (მენიციკი — LE); სოფ. გორე-
ლოვკა (შ. ნახტურიშვილი); ტბა ფარავანი, სოფ. ნარდევანი (ივანიშვილი);
თეთრობი (ხინთიბიძე); 19 — მესხ.: აბასთუმნიდან ზეკარის უღელტეხილისკენ
(შუყბანიანი), აღიგენი, უღე-ლელოვანი (მენიციკი — LE) (რუკა 30).

სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ჩრდ. აღმ. ანატ.); ჩრდ. ირ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. პოლიმორფული სახეობაა, ტიპობრივი ფორმის არეალში რონიგერს [Ronniger, Feddes Repert. XXXI (1932) 140] მოჰყავს var. karabagensis = ფოთლები ორივე მხარეზე შიშველია, საყვავილე ყლორტები და ყვავილის ყუნწები შებუსუსლია მოკლე, ძირს დახრილი ბეწვით. სახეობის არეალში ტაბაწყურის მიდამოებიდან კოზლოვსკის მასალით რონიგერმა [Ronniger, Feddes Repert. XXXI (1932) 141] აწერა სახეობა T. superbus Ronn., ხოლო ასხიდან ჩამოტანილი ბაკურანის ბაღში კულტივირებული მასალით T. Desjatovae Ronn. ისევე როგორც იალასს [Jalas in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 368] მიგვაჩნია, რომ აღნიშნული სახეობებისათვის მითითებული დიაგნოსტიკური ნიშნები T. transcaucasicus-ის ცვალებადობის აპლიტუდაში ექცევა.

კრიტიკული სახეობაა. მისი არეალი კავკასიის ფარგლებში დასახუსტებელია. მონათესავე სახეობად იალასს მიაჩნია T. fallax Fisch. et Mey., რომელიც ირანსა და მცირე აზიაშია გავრცელებული.

7. T. rariflorus C. Koch in Linnaea XXI (1848) 666; Ronn. Feddes Repert. XXI (1933) 151, varietat excl.; idem в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 340; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 348; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 429 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 555; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 337; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 434 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 420.

24. ნახევრადბუჩქი 10 სმ-მდე სიმაღლისაა, აქვს წამოწეული ძირთან გახევებული დატოტვილი ღეროები, საყვავილე ყლორტები მოკლე ძირს დახრილი ბეწვითაა მოფენილი: ფოთლები მკვრივია, მოკლეყუნწიანი, მოგრძოკვერცხისებრი, 6—8 (10) მმ სიგრძის, 2—3 მმ სიგანის, ხშირად ფოთლის ძირი ყუნწიანად წამწამიანია, შუა ძარღვი ქვედა მხარეზე უფრო მკვეთრადაა გამოხატული ვიდრე გვერდითები, მოფენილია ხშირი ძალიან წვრილი ჯირკვლებით. ყვავილედ ითავაკისებრია, ცოტაყვავილიანი, ყვავილის ყუნწები შებუსუსლია; ჯამი 3 მმ სიგრძის, ზედა მხარეზე შიშველი, ქვედაზე — შებუსუსლი, ზედა ტუჩის კბილები მოკლესამკუთხა სადგისისებრი წვეტი, შიშველი; გვირგვინი თეთრი ან ვარდისფერია, შებუსუსლი. VI—VII (სურ. 24-1).

აწერილია ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანატოლიიდან („Im Tschabantzthale des Gaues Sber auf Porphyr c. 5000, hoch“).

იზრდება მშრალ ქვიან ფერდობებზე, უროიან ველებში, გლეჩიანებში და მშრალ მდელოებზე ზღვის დონიდან 1500—2500 მ-მდე.

საქ. სსრ.: 13 — ქიზ.: ოლეს მთა, ყარა-ლაჯი (სახოკია); 16 — თრიალ.: წალკის ზეგანი, სოფ. ბეშთაშენი; სოფ. ალგეთი (ივანიშვილი); 18 — ჯავახ.: მადა-ტაფას და ემოლიკის შორის (ხინთიბიძე, ივანიშვილი, მცხეთაძე); კარწახი, მთა ყარაოღლი (მ. ხუციშვილი, იამანიძე); ტბა ხოზაპინი (მ. ხუციშვილი); ახალქალაქი (მენიცი — LE); 19 — მესხ. ახალციხესთან (მენიცი — W!); ასპინძა, სოფ. დამალასა და ჭობარეთის სატყეოს შორის (ხინთიბიძე, მუყბანინი); ასპინძა, იფნიეთი (მუყბანინი); ბოლაჯური, ოქროსციხე; ვარძია; ხეროვისი, მთა ირკუნი (ხინთიბიძე), აგარასა და ვარძიას შორის; სოფ. ხოვეთი (მენიცი — LE), ნიალა, სოფ. ლეფისსა და შოლოტეტს შორის (ხინთიბიძე) (რუკა 29-1).

სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელება: ჩრდ. აღმ. ანატ. (ერზერუმი, ყარსი, არდავანი).

შენიშვნა. საქართველოში ამ სახეობის პოპულაციებში სჭარბობს ვარდისფერყვავილიანი ფორმები. რონიგერის მიერ [Ronniger, Feddes Repert. XXI 1932] 151] გამოყოფილი var. dzavacheticus Ronn. (ფოტოები ორივე მხარეზე მოკლე რბილი ვაბნეული ბეწვითაა მოფენილი, ზედა ტუჩის კბილები მოკლე წამწამიანი) არ მოვიყვანეთ რადგან შებუსხვა ბეგქონდარებისათვის არ არის მყარი ტაქსონომიური ნიშანი.

კრიტიკული სახეობაა. ტიპი ომის დროს ბერლინში განადგურდა, ვენაში ინახება პოლოტიპის ფოტოსურათი (3696, W, photo!) რომლის მიხედვით მცენარის იდენტიფიცირება ძნელია. იალასმა [Jalas J. 1980. Turkish taxa of Thymus (Labiatae) described as new or revised. Ann. Bot. Fennici 17, 321—322] მოგვიანებით შეგროვებულ *T. rariflorus*-ის ვეგემპლარის შესწავლის საფუძველზე („between Erzerum and Ispir. North of Kavak mountain. 2150, Tatli, № 5333“. H!) მიაკუთვნა სახეობა *T. sipyleus* Boiss. subsp. *rosulans* (Borbás) Jalas. იალასის კონცეპცია არ გავიზიარეთ, საკითხის გადასაწყვეტად სრული მასალა საჭირო.

○ 8. *T. Sosnowskyi* Grossh. Изв. АзФан СССР 10 (1944) 43; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 349; Сосновский во. Фл. Груз. VII (1952) 439 georg.; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 435 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 426.

Is.: Фл. Груз. VII (1952) рис. 335.

24. ნახევრადბუჩქს ახასიათებს სანაყოფე ყლორტებით დაბოლოებულ ღეროები, რომელთა ძირიდან განვითარებულია გართხმული 10—25 სმ სიგრძის, მოკლე ბეწვით შებუსხული უნაყოფო ყლორტები, მათი მუხლთშორისები 10—15 მმ სიგრძისაა; საყვავილე ყლორტები შედარებით მსხვილია, წამოწეული, 10 სმ სიმაღლის, სქლად შებუსხულია მოკლე ძირს დახრილი ბეწვით; ფოთლები ყუნწიანია, მოგრძო-კვერცხისებრი 6—8 (12) მმ სიგრძის, 2—3 (5) მმ სიგანის, შიშველი, ქვედა მხარეზე მკვეთრად გამოხატული 2 წყვილი ძარღვით, წერტილოვანი ჯირკვლებით მოფენილი, ძირთან კიდეზე წამწამიანი, ზოგჯერ წამწამები ძარღვებზე და ფოთლის ზედა მხარეზეც არის. ყვავილედო მოგრძო ფარჩხატი თავაკია, ყვავილის ყუნწები საკმაოდ მსხვილია; ჯამი 4—5 მმ სიგრძისაა, მისი ზედა ტუჩის კბილები მოკლე სამკუთხაა, კიდეწამწამიანი; გვირგვინი ვარდისფერ-სოსანია, 6 მმ სიგრძის, გარედან შებუსხული. VI—VII (სურ. 24-2).

აწერილია მესხეთიდან.

Typus: Georgia. Distr. Akhazikhe. Prope P. Tzkaltila, 28 VII 1936, D. Sosnowsky, L. Kemularia-Nathadze, I. Mandenova (holotypus TBI! isotypus TBI! LE!).

იზრდება მთის შუა სარტყელში მშრალ ქვიან ფერდობებზე.

საქ. სსრ: 9 — ქართ.: არჯევანის მთიდან ტუსრების-წყლისაკენ (ხინთი-ზიძე, ლვინიანიძე); 19 — მესხ.: ახალციხე, სოფ. ურაველი, სოფ. ძირი, სოფ. წყალთბილა, სოფ. სუფლისი (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა);

მდ. ურაველის-წყალი (მუყბანიანი); ახალციხეს და ქისათბის შორის (კოზლოვსკი) (რუკა 29-2).

შენიშვნა. კრიტიკული სახეობაა, მოითხოვს შემდგომ შესწავლას.

Subsect. 2. *Verticillata* (Klok. et Shost.) Menitz. Bot. журн. 58. 7 (1973) 991.—*Grex Verticillati* Klok. et Shost. Тр. Сільск.—госп. ком. Укр. (бор.) секц. 1, 3 (1927) 113, st. indefin.—ფოთლები ლანცეტასებრია, ყუნწი მკვეთრად გამოხატული არ არის, ზოგჯერ ქვედა ფოთლები ყუნწიანია.

9. *T. Marschallianus* Willd. Sp. Pl. III (1800) 141; Ronn. Feddes Repert. XXXI (1932) 144; idem в Грощр. Фл. Кавк. III (1932) 340.

Ис.: Fl. Rep. Pop. Romina VIII (1961) 53, 1.

4. ნახევრადუჩქის მოკლე გახვევებულ მსოხავ ღეროებზე განვითარებულია უნაყოფო და (3)5—10 სმ სიმაღლის საყვავილე ყლორტები, რომლებიც ყვავილების ქვეშ ხშირი გრძელი ვაფარჩხული ბეწვითაა შებუსული, ფოთლები თითქმის მკდომარეა, ლანცეტასებრი, (8) 10—12 (20) მმ სიგრძის, (1,5) 2—2,5 (5) მმ სიგანის, სოლისებრი ძირით, ოდნავ წაწვეტებული, ღია მწვანე ფერის, თხელი, შიშველი, ძირთან კიდეზე წაშეშვანი, დაძარღვა კამპტოდრომულია, სუსტადაა გამოხატული, წერტილოვანი ჯირკვლები წვრილია. ყვავილენი 4—6 სმ სიგრძის თავაკია, ხშირად ურთიერთ დაშორებულ რგოლებით, 4—6 სმ სიგრძის; ყვავილის ყუნწი შებუსულია; ჯამი ზარისებრია (2) 2,5—2,75 მმ სიგრძის, ნაყოფობისას 3,5 მმ, იისფერი, რბილი ბეწვით შებუსული, ზედა ტუჩის კბილები მახვილკუთხიანია, კიდეზე გრძელი წაშეშვებით; გვირგვინი ღია ვარდისფერია. V—VI. 2n=28. (სურ. 25-1).

აწერილია ყირიმიდან. („Habitat in Tauria“).

ტიბი დაცულია ბერლინში.

იზრდება მშრალ ღორღიან, ქვიან ფერდობებზე შიბლიაკის ტიპის ბუჩქნარში ბალახოვან ფერდობებზე ზღვის დონიდან 750 მ-მდე.

საქ. სსრ.: 5 — იმერ.: ქუთაისი, სოფ. გეგუთი (ა. ქუთათელაძე); ქუთაისი, სადგური რიონი (ალექსეენკო — TGM); 8 — სამხ. ოს.: ცხინვლი (მენიცი; გოგინა — LE); 10 — მთიულ.: შავი არაგვი, ბაკურხევი; ფასანაურთან, სოფ. გოლასკეტი; ვუდამაყარი, სოფ. მაქართა (მენიცი — LE); სოფ. მაქართა, სოფ. დოლასკედი, სოფ. ქავთარაანი (ოჩიაური, ქიმერიძე — TGM); 9 — ქართ.: ბორჯომი, სოფ. სადგერი, ჭობისხევი (კოზლოვსკი); ბორჯომის ხეობა, დვირი (ხინთიბიძე); გუჯარეთის წყალი, გუჯარეთსა და ტიმოთეს უბანს შორის (ხინთიბიძე, ღვინიაშვილი); ბორჯომი (მენიცი, დმიტრიევა — LE); ტანას ხეობა, სოფ. ატენი; თემის ხეობა, სოფ. რკონი (ქუთათელაძე, შხიანი, ხინთიბიძე); ტანას ხეობა, სიონის ტაძართან (დოლუხანოვი); ტანას ხეობა „დანახვის ჩრდილი“ (ქიქოძე); ტანას ხეობა, სოფ. ატენთან (ივანიშვილი, მ. ხუციშვილი); 19 — მესხ.: სლესის ციხე; ასპინძა; ურაველის ხეობა, სოფ. ურაველი (ხინთიბიძე) (რუკა 26-1).

სსრკ.: იმერკავკ.: ევრ. ნაწილი; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ., ბალკ. ნახევარკუნძულის ჩრდ. ნაწ.

შენიშვნა. სახეობის ტიპობრივი ფორმა 10—25 სმ-მდე სიმაღლის ყლორტებით საქართველოში არ გვხვდება. რონიგერის [Ronniger, Feddes Re-

per. XXXI (1932) 144] მიერ გამოყოფილი ვარიაციები var. *Radoslavovii* Ronn., var. *stenocladus* Ronn., var. *eglandulosi* Ronn.) ჩვენ არ მოვიყვანეთ, რადგან აღნიშნული ვარიაციები სახეობის ცვალებადობის ამპლიტუდაში ექვევ.

○ 10. *T. tiffisiensis* Klok. et. Shost. Tr. bot. inst. AzFAN СССР II (1936) 307; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 348; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 428 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 113 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 497; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 436 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 424.

Is.: Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) табл. CV.

4. ნახევრადუჩქი ძლიერ გახევებული სუბსტრატზე მიკრული ღეროებითაა, რომლებიც საყვავილე ყლორტებით ბოლოვდება. გარდა ამისა ღეროებზე მწკრივშია განწყობილი 4—8 სმ სიმაღლის საყვავილე ყლორტები, რომლებიც ყვავილედის ქვეშ ვაფარჩხული ბეწვითაა შებუსუსული, ბეწვის სიგრძე ყლორტის დიამეტრზე ოდნავ ნაკლებია; ფოთლები მოკლევუნწიანია, მკვირივი, გამშრალი ხეშეში, მოგრძო-ლანცეტასებრი ფორმის, 9 (10)—14 (15) მმ სიგრძის, (2) 3—4 (5) მმ სიგანის, დაძარღვა კამპტოდრომოფლია, ფოთლის ქვედა მხარეზე ძარღვები მკვეთრადაა გამოხატული, ჯირკვლები ოდნავ შესამჩნევია, კიდეზე ძირთან ხშირად წამწამიანი. ყვავილენი მოგრძო თავაკისებრია, ჩვეულებრივ წყვეტილი, დიქაზუმების ყუნწები ვაფარჩხული ბეწვითაა შებუსუსული ან ზედა მხარეზე შიშველი; ჯამი 4 მმ სიგრძისაა, ზედა ტუჩის კბილები ვიწრო სამკუთხა კიდეწამწამიანი; გვირგვინი 6—7 მმ სიგრძისაა, მკრთალი სოსანი ფერის, გარედან შებუსუსული. კაკლუჭები თითქმის სფეროსებრია. V—VII. 2n=56 (სურ. 25-ე).

აღწერილია საქართველოდან. [Груз. ССР, Ак-Булакский район, левый берег р. Асуретის-хеви, выше сел. Асурети (Елисаветталь) каменистый пологий склон, II VI 1935. Н. А. Шостенко].

Т у р u : Тетрицкаройский р-н. Близ сел. Асурети, на сухих глинисто-щебнистых склонах, 26 V 1974, И. С. Штэпа (neotypus TBI; isoneotypus TBI!).

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში მშრალ ადგილებზე, გვხვდება ძეძვიანებში, ძეძვიან-უროიანებში, ვაციწვერიან-უროიან ველებში.

საქ. სსრ.: 9 — ქართ.: დვირი (ხინთიბიძე), ძამას ხეობა, გვერძინეთი (ქუთათელაძე, შხიანი); ზედაზენი (გუბისი); შიო-მღვიმე (ხარაძე, ხინთიბიძე, ქუთათელაძე); მანგლისი (სოსნოვსკი); იაღლუჯა (შიშკინი — TGM); კოჯორი, „ჩორტოვა დოლინა“ (ქუთათელაძე); თელეთის ქედი, ყანჩაველი, კაფიევი, ბალუევა); 12 — კახ.: ალაზნის ხეობა, ბაბანეურის ნაკრძალი, მარიამჯვარი (დოლუხანოვი); ბაბანეურის ნაკრძალი (დოლუხანოვი, გ. ნახუცრიშვილი); შუა მთა (გროსპეიმი); 13 — ქიზ.: სიღნაღი (ყანჩაველი); შირაქი, შავი მთა (დოლუხანოვი; ღვინიანიძე, ივანიშვილი, ხუციშვილი, ავაზნელი); შირაქი, პანტი-შარას ხეობა (ყანჩაველი); 14 — გარე კახ.: გომბორო (ქიქოძე — TGM, ტროფიმოვი); კაკაბეთი (ყანჩაველი); ივრის ზეგანი, დავიდ გარეჯის მიდამოები (ტროიციკი; ივანიშვილი); 16 — თრიალ.: ალგეთის ხეობა, მთა ბირთვისი (ქუ-

თათლამე, შხიანი); კაქრეთი, ასურეთი (მენიცი — LE; ივანიშვილი) (რუკა 27-1).

სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ. (ყაზახი, ელიარ-ოული).

შენიშვნა. სახეობის ტიპი [ფლ. СССР, XXI (1954) 497]. ხარკოვის უნივერსიტეტის ჰერბარიუმში არ აღმოჩნდა. პროტოლოგში ციტირებული ეგზემპლარების ან მათი დუბლიკატების დაკარგვის შემთხვევაში საერთაშორისო ბოტანიკური ნომენკლატურის კოდექსის თანახმად გამოიყოფა ნეოტიპი, რომელიც ჩვენ შევარჩიეთ კლასიკური ადგილიდან აღებული ეგზემპლარებიდან.

© 11. *T. Karjagini* Grossh. Изв. АзФАН СССР 10 (1944) 43; Гроссг. Определ. раст. Кавк. (1949) 348; Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 573; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 382; Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 426.

4. ნახევრადბუჩქი მრავალი მხოხავი 30 სმ-მდე სიგრძის ღეროებითაა, რომლებიც საყვავილე ყლორტებით ბოლოვდება, გარდა ამისა ღეროებზე მრავალრიცხოვანი 4—5 (7) სმ სიმაღლის საყვავილე ყლორტებია მწკრივში განწყობილი, რომლებიც ყვავილედი ქვეშ მოკლე ხშირი გაფარჩხული ბეწვითაა შებუსული; ფოთლები მოგრძო-წიხისებრია ან თითქმის უკუკვერცხისებრი, 4—10 მმ სიგრძის, 2—4 მმ სიგანის, ქვედა ნაწილში კიდევამწამიანი, ფოთლის ქვედა მხარეზე მკვეთრად გამოხატული ძარღვებით, წერტილოვანი ჯირკვლები ძხელად შესამჩნევია. ყვავილედი თავაკისებრია, ჯამი 4,5—5 მმ სიგრძისაა, ნაყოფობისას 6 მმ-მდე, სქალადაა შებუსული თეთრი გაფარჩხული ბეწვით, ზედა ტუჩის კბილები მოკლე სამკუთხაა, კიდევამწამიანი; გვირგვინი კაშკაშა ვარდისფერია. V—VI (სურ. 26-2).

აწერილია აზერბაიჯანიდან (კაბისტანის ზეგანი, მთა ილხი-დადი). ტიპი დატულია ბაქოში.

იზრდება კირქვიან კლდეებზე, ღორღიან და ქვიან სუბსტრატზე ზღვის დონიდან 600—800 მ-მდე.

საქ. სსრ.: 13 — ქიზ.: წითელი წყარო, მთა ელია; ხორნაბუჯის ციხე; არწივის ხევი (ღვინიანიძე, ივანიშვილი, მ. ხუციშვილი, ა. ავაზნელი) (რუკა 31-2).

სსრკ.: ამიერკავკ.: აზერბ.

© 12. *T. coriifolius* Ronn. Feddes Repert. XXXI (1932) 147; idem в Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 341; Гроссг. Определ. раст. Кавк. (1949) 348; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 433 (georg.); Клоков во Фл. СССР XXI (1954) 505; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 374; Капеллер в Определ. раст. Груз. I (1964) 435 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 426.

4. ნახევრადბუჩქი წვრილი გრძელი მხოხავი ღეროებითაა, რომლებიც საყვავილე ყლორტებით ბოლოვდება, გარდა ამისა ღეროებზე წამოწეული 2—7 სმ სიმაღლის საყვავილე ყლორტებია მწკრივში განწყობილი, რომლებიც ყვავილედი ქვეშ ძირს დახრილი მოკლე ხშირი ბეწვითაა შებუსული; ფოთლები ყუნწიანია, მოგრძო-ლანცეტასებრი ან ვიწრო-ლანცეტასებრი, 7—12 (14) მმ სიგრძის, 2—4 მმ სიგანის, ყუნწი და ფოთლის კიდე ძირთან წამწამი-

იდენტურიც არის. საქართველოში არ გვხვდება. *T. pseudopulegioides* Klok. et Shost. აწერილია ჩრდილო კავკასიიდან (ბერმაშიტი). მოყვანილი იყო შოთლანდიისთვის. საქართველოში არ გვხვდება. *T. Buschianus* Klok. et Shost. აწერილია დაღესტნიდან (ყაღორის უღელტეხილი). ვიხილავთ *T. nummularius*-ის სინონიმიში.

83 ა რ ი 33. LYCOPUS L.*

ყვავილები პატარა ზომისაა, ფოთლების ილიებში მრავალყვავილიან ჩხრობვად შეკრებილი, ჯამი ზარისებრია, თითქმის სწორი, 4—5-ნაკვთიანი. გვერგვინი თეთრია ან მოყვითალო-თეთრი, მეწამულ წინწყლებიანი, ზარისებრი, 4-ნაკვთიანი, ჯამზე მცირეოდენ გრძელი ან მისი ტოლი, თითქმის სწორი, ხახაში ბეწვიანი. მტერიანა 4, მათგან მხოლოდ ორი გვერდითია მთლიანად განვითარებული, შუა ორი მტერიანა კი განუვითარებელია, წვრილძაფისებრი, სამტვრეებს მოკლებული. სვეტი წვერში ორნაკვთიანია. კაკლუქები სამწახნაგოვანია, თავწაკვეთილი, ძირისკენ შევიწროებული. — მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ხერხისებრ დაკბილული ან თითქმის ფრთისებრ დანაკვთული ფოთლებით.

გვარში გავრთიანებული 12-მდე სახეობიდან, რომლებიც ძირითადად ჩრდილო ნახევარსფეროს ზომიერ ზონაშია გავრცელებული, საქართველოში მხოლოდ 2 სახეობა გვხვდება.

1. ფოთლები ხერხებილია, მთლიანი, ზოგჯერ ქვედა ფოთლების ფირფიტა ძირში ფრთისებრაა განკვეთილი. ჯამის კბილები მილზე გრძელია . . . . .

1. *L. europaeus* L.

— ფოთლები ფრთისებრაა ღრმად დანაკვთული, ხაზურ კიდე მთლიან ან დაშორიშორებულ კბილებიან ნაკვთებად. ჯამის კბილები არ არის მილზე გრძელი . . . . .

2. *L. exaltatus* L. fil.

1. *L. europaeus* L. Sp. Pl. (1753) 21; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 341; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 545; Шмалъг. Фл. Сред. и Южн. Росс. II (1897) 306; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 347; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 349; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 77; Тех-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 441 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 113 (georg.); Волкова во Фл. СССР XXI (1954) 595; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 383; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. 1960) 203; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 315; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 436 (georg.); eadem в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 431; Тахт, и Фед. Фл. Еревана (1972) 265; Гладкова во Фл. Европ. части СССР III (1978) 204; Галушко-Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 61; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 254; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 554.—*L. decrescens* C. Koch in Linnaea XXI (1848) 646.

Is.: Сырейш. Фл. Моск. губ. III (1910) 75; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) tabl. 428, 429.

Exs.: ГРФ, n° 633.

* დაამუშავა ი. ლაჩავიძე

2. შიშველი ან მოკლებეწვიანი მცენარეა, გრძელი, დატოტვილი ფესურით; ღერო სწორმდგომია ან ძირიდან წამოწეული, მარტივი ან დატოტვილი, 20—100 სმ-მდე სიმაღლის; ფოთლები მოგრძო ელიფსურია ან ელიფსურულანცეტა, ძირში მოკლე ყუნწად შევიწროებული, კიდზე მსხვილხერხებიან ან არათანაბარ ამოკვეთილ მსხვილხერხებულ, ზოგჯერ ქვედა ფოთლების ფირფიტა ფრთისებრია ძირში ღრმად განკვეთილი, 3—8 სმ სიგრძის, 1—4 სმ სიგანის, ორივე მხარეზე, განსაკუთრებით კი ქვემოდან, ძარღვების გაყვებით დაწვრილი ჯირკვლოვანი და მოკლე, წვრილი თეთრი ბეწვით მოფენილი, ანდა ფოთლები, ზედა მხარეზე მაინც, შიშველია. ყვავილები მრავალია, ფოთლის იღლიებში მცირე ზომის ხშირ, მჭიდრო ჩხრობად შეკრებილი; ჯამი 2 მმ-მდე სიგრძისაა, მიღზე გრძელი, სადგისისებრ წაწვეტებული კბილებით; გვირგვინი თეთრია ან მოყვითალო-თეთრი, მეწამულწინწკლებიანი, 3—4 მმ სიგრძის, მისი მილი ჯამის მიღზე გრძელია. მტვრიანა 4, გვირგვინის მილიდან ამოშვერილი, იშვიათად უფრო მოკლე. კაკლუშები 1,5 მმ სიგრძისაა, ზურგზე ბეწვიანი. ყვ. VII—IX; ნაყ. VIII—XI. 2n=22.

აწერილია ევროპიდან (Hb. Linn. 36/1).

იზრდება ტენიან ადგილებში, მდინარეების, რუების, ტბებისა და ჭაობების ნაპირებზე, ბუჩქნარებში, მდელოებზე, ტყეებსა და ტყის პირებზე, ზოგჯერ როგორც სარეველა. დაბლობიდან მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.; 4 — სამეგრ.: ახალი სენაკი (კემულარია-ნათაძე); 5 — იმერ.: ქუთაისი (მედევედვის პერბარიუმი); წაბლარია-წყალის ხეობა (სოსნოვსკი, ქუთათელაძე, მანდენოვა); 6 გურ.: ოზურგეთი — მახარაძე (მაყაშვილი); 7 — აჭარ.: ქობულეთი (სოსნოვსკი; ზედელმეიერი); ქობულეთი, ჩაქვი, აჩხია (მაყაშვილი); 8 — სამხ. ოს.: ფატქუნჯის მიდამოები, დერჯიჯანის ტბა (ე. და ნ. ბუში); 9 — ქართ.: ბაკურიანი, საკოჭავის ტბა; წეროს ტბა, ტბაძველი (კოზლოვსკი); ბორჯომის მიდამოები, ბორჯომ-პარკი; ბანისხევის ხეობა; სოფ. ტბა; ბორჯომსა და დაბას შორის (კოზლოვსკი); გორი, ციხის-ძირი (ფოკ მეიერი); სოფ. გომნა (კოზლოვსკი); თბილისი, „გარდების კუნძული“ (როპოვი); 10 — მთიულ.: გუდამაყრის ხეობა (მედევედვის პერბარიუმი); 16 — თრაილ.: ჩერებანოვის ტბა, თეთრი წყაროს ახლოს (ტროიცი); 16 — ჯავახ.: ახალქალაქის მიდამოები (გროსპეიმი); იქვე, კურ-ბულახი (ზედელმეიერი); პოვნა შესაძლებელია სხვა რაიონებშიც.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ირ.; ცენტრ. აზ., აღმ. აზ.; ჩრდ. ამერ.

სამეურნეო მნიშვნელობა. ფესვებს, ღეროსა და ფოთლებს იყენებენ ტყავის დასათრიმლავად.

2. *L. exaltatus* L. fil Suppl. (1781) 87; Ledeb. Fl Ross. III (1849) 342; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 545; Шмалъг. Фл. Сред. и южн. Росс. II (1897) 306; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 347; idem, Опред. раст. кавк. (1949) 349; Тех-Хачат. во Фл. Груз. VII (1952) 441 (georg.); Макашвили, Фл. окр. Тбилиси II (1953) 113 (georg.); Волкова во Фл. СССР XXI (1954) 593; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 383; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 315; Тер-Хачат. в Опред. раст. Груз. I (1964) 436 (georg.); eadem

в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 431; Гладкова во Фл. Ервоп. части СССР III (1978) 204; Галушко, Фл. Сев. Кавк. 3 (1980) 61; Коллак Фл. Абх. 2, II (1982)—*L. pinnatifidus* Pall. Reise, III (1776) 665, *nom. n.*
Is.: Сырейш. Фл. Моск. губ. III (1910) 75.

4. მთელი მცენარე მეტ-ნაკლებადაა შებუხსული; ფესურა გამსხვილებულია, ირიბი; ღერო სწორმდგომია, ჩვეულებრივ მარტოეი, ზოგჯერ ზედა ნაწილში დატოტვილი, 30—120 სმ-მდე სიმაღლის; ფოთლები მოყვანილობით მოგრძო კვერცხისებრია ან მოგრძო ლანცეტა, 5—12 სმ სიგრძის, 2—7 სმ სიგანის, წერტილოვან-ჭირკვლოვანი და მოკლე ბეწვით მოფენილი, ფრთისებრ ღრმად დანაკვეთული, ხაზურ, კიდეშთლიან ან დაშორიშორებულ კბილიან ნაკვეთებად. ყვავილები მრავალია, ფოთლის ილღიებში მცირე ზომის, ხშირ, მჭიდრო ჩხროებად შეკრებილი; ჯამი 3—3,5 მმ სიგრძისაა, მიღზე მოკლე, სამკუთხა-სადგისისებრი კბილებით; გვირგვინი თეთრია, მეწამულწინწკლებიანი, 4 მმ სიგრძის, ჯამის მიღზე ოდნავ გრძელი მილით; მტვრიანა 4, გვირგვინის მილიდან ამოშვერილი. კაკლუშები 1,5 მმ სიგრძისაა, ზურგზე ბეწვიანი. ყვ. VI—VIII; ნაყ. VII—IX. 2n=22.

აწერილია იტალიიდან.

იზრდება მდინარეთა და ტბების ნაპირებზე, ტბისპირებსა და სარწყავი არხების გაყოლებით, ტენიან ადგილებში, ჭაობებში. დაბლობიდან მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: 1— აფხ.: ბეებისირის ტბა (კოლაკოვსკი, *op. cit.*); 8 — სამხ. ოს.: დიდი ლიხვის აუზი, ხვცე (ე. და ნ. ბუში); 9 — ქართ.: საქ. ფლორა; საქ. მცენ. სარკვევი *op. cit.*; 14 — გარე კახ.: „ოლგინსკის ხეტორი-ლილო (ტროცკი); გომპორი (ტროფიმოვი). პოვნა შესაძლებელია სხვა რაიონებშიც.

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ცენტრ. აზ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე თ მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. ფესვებს, ღეროსა და ფოთლებს ჩყენებენ ტყავის დასათრიშლავად.

შ ე ს ო ნ 34. MENTHA L.* — პიბეს

ყვავილები ურთიერთისაგან დაშორიშორებულ, ან მიახლოებულ, უმთავრესად მრავალყვავილიან ჩხროებადაა შეკრებილი, რომლებიც განწყობილია ხან ზედა ფოთლების ილღიებში, ხან კენწრულ თავაკებად ან თავთავისებრ ყვავილეებად. ჯამი ზარისებრია ან მილისებრი, 10—13-მარღვანი, თანაბარზომის 5-კბილიანი ან არანათლად გამოსახული ორტუჩა, ხანა შიგნით შიშველია ან შებუხსული. გვირგვინი ჯამშია ჩამალული, ხანასთან გაფართოებულია, გადანაღუნი თანაბრად 4-ად განკვეთილი ან ზედა ნაწილში უფრო ფართოა, ნაკვეთი მთლიანია ან ოდნავ ამოკვეთილი. მტვრიანა 4, თანაბარზომის, სწორი, შიშველი ძაფებით; მტვრის მარცვლი თითქმის სფეროსებრია, განიკვეთში ექვსნაკეთიანი, მერიდიანულად განლაგებული ექვსი ღარი; პო-

* დაამუშავა ჯ. მცხეთაძემ

ლარული ლერძის სიგრძე 22—24 მიკრონია, ღარი ვრცელია და ვიწრო, უთა-
ნაბრო კიდეებით და მარცვლოვანი მემბრანით; ეგზინა მესრისებრია, უთანაბრი
რო სისქის 1,2—1,8 მიკრონამდე; ზედაპირი ბადისებრია, ბადის თვლები მო-
მრგვალო-მრავალკუთხაა. სვეტი წვერზე მოკლეა, თანაბარზომიერად 2-ად გან-
კვეთილი. კაკლუშები კვერცხისებრია, გლუვი ან ოდნავ წერტილოვანი ზედა-
პირით, ზოგჯერ ზედა ნაწილში ბეწვიანი. — მრავალწლოვანი, იშვიათად ერთ-
წლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, სწორი ან წამოწეული, მარტივი ან და-
ტოტვილი ღეროებით, მოპირისპირედ განლაგებული ყუნწიანი ან მკდომარე
ფოთლებით.

შენიშვნა. კავკასიის ფლორის მკვლევარი დ. სოსნოვსკი აღნიშნავდა,
რომ გვარ *Mentha L.*-ს სახეობები გამოირჩევა დიდი პოლიმორფიზმით და
ზიბრიდების წარმოქმნისადმი მიდრეკილებით. ზოგიერთი მკვლევარი ამ გვარის
ფარგლებში ათავსებდა რამდენიმე ასეულ წვრილ სახეობას. კავკასიასა და
კერძოდ საქართველოში გავრცელებული ამ გვარის წარმომადგენლები ჯერ
კიდევ არაა კარგად შესწავლილი და მოითხოვს სპეციალურ მონოგრაფიულ
გამოკვლევას. კავკასიის ფლორის მკვლევართა უმრავლესობა სახეობათა მსხვილ
ჯგუფებს იღებენ. გვარი აერთიანებს 50—60-მდე სახეობას, რომელნიც ფარ-
თოდაა გავრცელებული ჩრდილოეთ ნახევარსფეროს ზომიერ სარტყელში.
თითქმის ყველა სახეობა ტენიან ეკოტოპებთანაა დაკავშირებული. საქართვე-
ლოში გავრცელებული სახეობები გვხვდება ტენიან და დაჭაობებულ მდე-
ლოებზე, აგრეთვე წყალსაცავების ნაპირებზე, დაბლობიდან მთის ზედა
სარტყლამდე. ეთერზეთოვანი და სამკურნალო მცენარეებია, მცირე რაოდენ-
ობით გამოიყენებენ ნექტარს, რომელიც გამჭვირვალე ქარვისფერია, მკვეთრი
პიტნის სუნის და სასიამოვნო გემო გააჩნია. მცენარის მთელი მწვანე ნაწილი
შეიცავს პიტნის ზეთს, რომლის ძირითადი შემადგენელი ნაწილი (40—70—
92%-მდე) მენთოლია. პიტნის ზეთი ფართოდ გამოიყენება კვების მრეწველო-
ბაში, სამკურნალო პრეპარატების დასამზადებლად და პარფიუმერიაში. პიტ-
ნის ზეთს ფართოდ იყენებენ აგრეთვე მედიცინაში ტკივილების დასაყუჩებ-
ლად.

1. ჯამი ორტუჩაა, ქვედა ორი სადგისისებრი და ზედა უფრო მოკლე სამკუთხა
ფორმის კბილებით, ჯაგრისებრბეწვებიანი, რამდენადმე მოხრილი; ხახა
შებუსულია. გვირგვინი ხახის ახლოს კეხიანია; ფოთლები ელიფსური ან
კვერცხისებრი ფორმისა . . . . . 4. *M. pulegium L.*
- ჯამი სწორია, თანაბარზომის კბილებით, არაა ჯაგრისებრბეწვიანი, ხახაში
შიშველია; გვირგვინი ხახის ახლოს არაა კეხიანი 2
2. ნახევარჩხროები ურთიერთისაგან დაშორებულია, ზოგჯერ მთელ
ღეროზეა განლაგებული ჩვეულებრივ ფოთლების იდლიებში. ჯამი ზარი-
სებრია, 10-ძარღვიანი, მოკლე, უწვეტო, სამკუთხა ფორმის კბილებითაა,
გვირგვინის ხახა ბეწვიანია . . . . . 1. *M. arvensis L.*
- ნახევარჩხროები ღეროს კენწეროზეა შეკრებილი ხშირ თავაკისებრ ან თავ-
აკისებრ ყვავილედებად; ჯამის კბილები ლანცეტა სადგისისებრია, ხაზურ-
სადგისისებრი ან სადგისისებრი 3
3. ყვავილენი თავაკისებრია, თითქმის სფეროსებრი ან ოვალური ფორმის,
ჯამი მილისებრია, 13-ძარღვიანი, ლანცეტა ფორმის კბილებით, გაბნეული

გაფარჩხულბეწვიანი ან შიშველი, ფოთლები კვერცხისებრია ან ფორმის . . . . . 2. *M. aquatica* L.

— ყვავილელი თავაკისებრია, ცილინდრული, ზოგჯერ საველასებრ შეკრებილი; ჯამი ზარისებრია, სადგისისებრი კბილებით, ფოთლები მოგრძო კვერცხისებრია ან ლანცეტა ფორმის . . . . . 3. *M. longifolia* (L.) L.

Sect. 1. *Mentha*.—Sect. *Menthastrum* Coss. et Germ. 1845. Fl. Env. Paris, I (1845) 314.—Subgen. *Menthastrum* (Coss. et Germ.) Briq. in Engler u Prantl, Nat. Pflanzenfam. 4, 3a (1896) 318; Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 603.—Sect. *Verticillatae* (L.) Briq. l. c. (1896) 318; Борисова l. c. (1954) 604.—Sect. *Capitatae* (L.) Briq. l. c. (1896) 320; Борисова l. c. (1954) 608.—Sect. *Spicatae* (L.) Boriss. l. c. (1954) 611.—
ჯამი თითქმის სწორი თანაბარზომის კბილებითაა, ხახა შიშველია, გვირგვინის მქონე სწორია.

1. *M. arvensis* L. Sp. Pl. (1753) 577. Benth. in DC. Prodr. XII (1848) 171; Bieb. Fl. Taur.—Cauc. II (1808) 45; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 338 ex. p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 544; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 349. idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 350; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 44 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 604; Колак. растит мир Колх. (1961) 315; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 436 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 432; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 265; Harley in Fl. Europ. 3 (1972) 184; Меницкий, Фл. Европ. части СССР III (1978) 205; Harley in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 386; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 556.—*M. sativa* L. Sp. Pl. (1763) 805 p. p.—*M. sativa* var. *arvensis* Schmalh. Фл. Ср. и Южн. Росс. II (1897) 307.—*M. austriaca* Jacq. Fl. Austr. V (1778) 14.—*M. arvensis* ssp. *austriaca* Briq. in Engler u Prantl. Naturl. Pflanzenfam. IV, 3a (1896) 319.

Ic.: Hegi, III. Fl. Germ. V, 4 (1927) tab. 224, fig. 2; Фл. СССР XXI (1954) табл. XXXII, рис. 3.

2. მცენარე იწვითარებს მოკლე, მიწისქვეშა, ქერქლებით მოფენილ და მიწისზედა შეფოთილ ყლორტებს, მეტწილად აქა-იქაა გაფარჩხული ბეწვევებით შებუსებული, უფრო იშვიათად თითქმის შიშველია, მკრთალი მწვანე ფერის, ზოგჯერ მეწამული ელფერით, ძლიერი არომატული სურნელებით; ღერო მეტწილად წამოწეულია ან მწოლარე, უფრო იშვიათად სწორმდგომი, 20—50 სმ სიგრძის, მეტწილად დატოტვილი; ღეროსეული ფოთლები მოკლე ყუნწებითაა, მოგრძო კვერცხისებრი ან რომბისებრ-ლანცეტა ფორმის, 3—8 სმ სიგრძის, 1,5—3 სმ სიგანის, 3 (2) წყვილი სუსტად გამოსახული ფრთისებრი ძარღვით, კიდებზე 3—18 არც ისე დიდი ზომის კბილით, ორივე მხრიდან შებუსებული ან თითქმის შიშველი. ყვავილელი საკმაოდ მჭიდროა, სფეროსებრი, 1 სმ-მდე სიგანის, პატარა ზომის ხაზურ-ლანცეტა თანაყვავილებით, განწყობილია ჩვეულებრივ ფოთლების ილიებში, ზოგჯერ თითქმის მთელ ღეროზე; საერთო ყვავილელი შედგება 8—12 ურთიერთ დაშორიშორებული ჩხროებისაგან; ჯამი მოკლე ზარისებრია, 2—3 მმ სიგრძის, იისფერი, ხახაში შიშველი; ცოტად თუ ბევრად სქალადაა შებუსებული გაფარჩხული ბეწვით, 10

სუსტად გამოსახული ძარღვით, მისი კბილები მოკლე სამკუთხაა; გვირგვინი მტწილად ვარდისფერია ან ლილისფერი. 3,5—5 მმ სიგრძის, ორჯერ აღემატება წამს, ქვედა ტუჩი ბლაგვია, ზედა — გვერდითებზე ფართოა და ამოკვეთილი; ხახაში ბეწვისაგან შექმნილი რგოლითაა, მტვრიანები გვირგვინის ტოლია ან გვირგვინის მიღზე გრძელი. კაკულუკები 2/3 მმ სიგრძისაა, გლუვი, ძალიან წვრილი წერტილებით, ღია ყავისფერი. VI—X. $2n=72$ (Skalinska et al. 1978).

აწერილია ევროპიდან, ტიბი დაცულია ლონდონში (სსრკ ფლორის მიხედვით).

იზრდება ტენიან მდელოებზე და არხების გაყოლებაზე მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: 4 — სამეგრ.; (სოსნოვსკის მიხედვით. I. c. 1952); 5 — იმერ.: იმერეთი, სოფ. მაღლაკის მიდამოები, გუბის წყალი (მაყაშვილი); 9 — ქართ.: ბაკურიანი (ზედელმეიერი); ბაკურიანი, საყოჭაეი (კოზლოვსკი); 16 — თრიალ.: მანგლისი, წყარისსა და გონხარას შორის, დაჭაობებული ადგილი (ქიქოძე); თეთრიწყაროს რაიონი, ჩერებანოვკასთან (ზედელმეიერი); 18 — ჯავახ.: ახალქალაქის რაიონი, ბარალეთი (კოზლოვსკი); 19 — მესხ.: სოფ. ნიალასთან ახლოს, დაჭაობებულ მდელოზე (სოსნოვსკი).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; ჰიმალაი; აღმ. აზ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. მეტად პოლიმორფული სახეობაა, კავკასიასა და საქართველოსთვის უთითებდნენ ქვესახეობას *Mentha arvensis L. subsp. austriaca* (Jacq.) Briquet (*Mentha austriaca* Jacq.).

ჯამის ფორმა ცვალებადობას განიცდის ყვავილის სქესიანობის და განვითარების სტადიის მიხედვით. აღსანიშნავია, რომ ისეთ ყვავილებში, სადაც მტვრიანები არ არის განვითარებული, ან მტვრიანები გვირგვინის მიღზე მოკლეა, ასეთი ყვავილები პატარა ჩანს, ხოლო ჯამი ნაყოფობისას ზარისებრ ფორმას იღებს და მოკლე ჩანს გადახრილი კბილების გამო. ცვალებადობას განიცდის ფოთლების ფორმაც-ვერცხისებრი, მომრგვალო გულისებრი ძირის ფოთლებიდან (*M. arvensis*), მოგრძო ფოთლებამდე სოლისებრი ძირით (*M. arvensis subsp. austriaca*). ბუნებაში არსებობს მთელი რიგი გარდამავალი ფორმებისა. ზოგჯერ ცვალებადობას ვხვდებით ერთსა და იმავე ინდივიდზეც.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. ეთერზეთოვანი და სამკურნალო მცენარეა.

2. *M. aquatica* L. Sp. Pl.⁷ (1753) 576; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 45; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 337, p. p.; Boiss. Fl. Or.⁸ IV (1879) 544 p. p.; Benth. Lab. Gen. Sp. 176 et in DC. Prodr. XII (1848) 170; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 348; idem, Определ. раст. Кавк. (1949) 350; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 78; Сосноевский во Фл. Груз. VII (1952) 444 (georg.); Ма-кашвили Фл. окр. Тбилиси II (1953) 114 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 608; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 384; Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 204; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 315; Ка-пеллер в Определ. раст. Груз. I (1964) 437 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 432; Harley in Fl. Europ. 3 (1972) 185; Мениц-

кий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 206; Harley in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 387; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 557; Коллекция АБХ. 2, II (1982) 257.—*M. hirsuta* L. Mant. (1767) 81 p. p.—*M. sativa* var. *aquatica* (L.) Schmalh. Фл. Ср. и Южн. Росс. II (1897) 307.—*M. aquatica* β *hirsuta* Willd. Enum. pl. hort. Botol. II (1809) 610.

lc.: Hegi. III. Fl. Mitteleur. V, 4 (1927) fig. 3222, tab. 224. fig. 1.

Exs.: Fl. exs. Austro—Hung. n° 645.—წყლის პიტნა, ტენცო.

4. ფესურა საკმაოდ წვრილია, გრძლად დამუხლული, მძლავრი ფესვებით, ინვითარებს მიწისქვეშა და წყლის, აგრეთვე მიწის ზედა შეფოთილი ყლორტებს, აქა-იქა შებუსუსული რბილი, მარტივი ბეწვით ან თითქმის შიშვლია, კაშკაშა ან მკრთალი მწვანე ფერის, ძლიერი არომატული სურნელებით ხასიათდება; ღერო მეტწილად წამოწეული, ძირიდან სწორია, მარტივი ან მეტწილად დატოტვილი, 20—25 (100) სმ სიმაღლის; ღეროსეული ფოთლები 1,5 სმ სიგრძის ყუნწებზეა განწყობილი, ფორმით კვერცხისებრიდან ელიფსურამდე, მომრგვალო გულისებრი, ზოგჯერ სოლისებრი ძირით; 2—8 (12) სმ სიგრძის, 1—4 (6) სმ სიგანის, ხშირად რამდენადმე უხეშია, ოდნავ პრილა, 4—6 (3—8) წყვილი რკალისებრ-ფრთისებრი ძარღვით, კიდევებზე ბრტყელი, ხერხისებრი ან მრგვალებილებიანი. ყვავილები მოკლეა, საკმაოდ გრძელ ღერძზე სხედან, შეკრებილია თითქმის სფეროსებრ 1,5—2 სმ სიგანის თავაკისებრ ყვავილელებად, ქვედა მათგანი ფოთლის ილიებშია, ზედა და აგრეთვე ზოგჯერ ყველა შეკრებილია კენწრულ კვერცხისებრ ან სფეროსებრ თავაკებად; ჯამი მილისებრია ხახაში შიშველი, 4 მმ-მდე სიგრძის, 13 ძარღვით, წვერზე ორთითასებრ დატოტვილი მეორადი ძარღვებით, მეტწილად აქა-იქა შებუსუსული გაფარჩხული ბეწვით, მისი კბილები სწორია, სადგისისებრი წვეტით, ჯამის მესამედის ტოლია; გვირგვინი ხშირად კაშკაშა ღია იისფერია ან ლილისფერი, ზორცისებრ წითელი ან თეთრი, 6—8 მმ სიგრძის 2—2 $\frac{1}{2}$ -ჯერ აღემატება ჯამს, ხახაში ბეწვის რგოლია განვითარებული; თანაყვავილები ხაზურია ან ხაზურ-სადგისისებრი, ზოგჯერ ლანცეტა, უფრო მსხვილია მამრობით და ორსქესიან ეგზემპლიარებში; მდედრობითი ყვავილები უმეტესად პატარა ზომისაა; მტვრიანები ერთხანეარჯერ უფრო პატარა ზომისაა გვირგვინთან შედარებით. კაკლუშები კვერცხისებრია, თითქმის 1 მმ სიგრძის, წვრილმუქუჭიანი, ღია ყავისფერი. VI—X. 2n=96.

აწერილია ევროპიდან, ტიპი დაცულია ლონდონში (სსრკ ფლორის მიხედვით).

იზრდება მდინარეთა და წყალსატევების ნაპირებზე, ნარწყავ მდელოებზე, არხების პირებზე, რუდერალურ ადგილებზე.

საქ. სსრ: 1 — აფხ.: (კოლაკოვსკის მიხედვით I. c. 1982); 4 — სამეგრ.: ფოთი, მდ. პიჩორას სანაპირო (შიშკინი); ფოთი, მდ. კაპარუას ხეობა (იგივე), სოფ. მუხურასა და კურზუს შორის (შიშკინი); სოფ. კურზუს მიდამოები (ქუთათელაძე, მანდენოვა); ზუგდიდი, დაჭაობებულ ადგილებში (ბუაჩიძე); 5 — იმერ.: წულუკიძის რაიონი, სოფ. ხიდი, მდინარის სანაპირო (გაჩეჩილაძე); ქუთაისი, დიდი ჩიხაიში (ვაშაკიძე); ზესტაფონი (ცერცვაძე); სოფ. მუხიანის მიდამოები (მაყაშვილი); 6 — გურ.: ქ. მახარაძის რაიონის მიდამოები (მაყაშვილი); 7 — აჭარ.: აჭარა, დიდვაკე, მდ. კინტრიშის ხეობა (მალალაშვილი); ციხის-ძირი, პარკში (ბიკოვი); იქვე, პლანტაციებში (ზედელმეიერი; ბიკოვი);

აჭარა, ჩაქვი (მაყაშვილი); ბათუმის მიდამოები (მიხელსონი; ვორონოვი); ბათუმი, სტეფანოვკა (ვორონოვი); 9 — ქართ. (საქ. ფლორის მიხედვით, 1952). 10 — მთიულ.: დუშეთი, ბაზალეთის ტბა (კოლექტორი უცნობია); 11 — თუშ-ფშავ-ხევსურ.: ფშავის არაგვის მარცხენა სანაპირო. სოფ. მაღაროს კარი (ქუთათელაძე, მანდენოვა, შხიანი). 14 — გარე კახ.: გარე კახეთი, ს. კაკაბეთი (ზ. ყანაველი).

სსრკ: იმერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.; აზერბ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. პოლიმორფული მცენარეა: ვარიეტებს შებუსვა, ფოთლების ფორმა, ყვავილის ნაწილების ზომა და სხვა.

ყირიმსა და კავკასიაში, თითქმის შიშველ სახეობებთან ერთად — *M. aquatica* L., გვხვდება ძლიერ შებუსული ფორმებიც, რომელნიც აწერილი იყო, როგორც დამოუკიდებელი სახეობა *Mentha hirsuta* L.-ს სახელწოდებით.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ა. ეთერზეთოვანი მცენარეა, გამოიყენება პარფუმერიაში, სახნის დამზადებაში.

3. *M. longifolia* (L.) L. in Nathhorst, Fl. Monsp. (1756) 19; Rothmaler, Feddes Repert. 50 (1941) 77;—*M. spicata* f. *longifolia* L. Sp. Pl. (1753) 576.—*M. longifolia* (L.) Huds. Fl. Angl. (1762) 221; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 348; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 350; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 79; Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 611; Сосновский во Фл. Груз. VII (1952) 445. (georg.); Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 385; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 204; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 315; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 437 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 433; Тахт., Фёд. Фл. Еревана (1972) 265; Harley in Fl. Europ. 3 (1972) 186; Меницкий во Фл. Европ. части ССР III (1978) 206; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 557; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 257.—*M. longifolia* (L.) Huds. subsp. *longifolia*, Harley in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 388;—*M. sylvestris* L. Sp. Pl. II (1763) 804; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 44; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 336 p. p.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 543 p. p.

Ис.: Hegi, Ill. Fl. Mitteleur. V, 4 (1927) tab. 224, fig. 5, fig. 3231; Фл. СССР XXI (1954) табл. XXXII, рис. 4.—ტყის პიტნა, გრძელფოთოლა პიტნა.

4. ფესურა ძლიერია, გახვევებული, ინვითარებს მიწისქვეშა ამონაყარს; ყლორტები ცოტად თუ ბევრად ქეჩისებრ შემოსილია ერთ ან მრავალჯერედიანი მარტივი ბეწვით, რომელშიც აქა-იქ ჯირკვლებიც ურევია; ღერო სწორია, მარტივი ან დატოტვილი, 30—150 სმ სიმაღლის; ფოთლები მჯდომარეა, მოგრძო კვერცხისებრი ლანცეტამდე, 5—10 (13,3) სმ სიგრძის, 1,5—3 (4, 5) სმ სიგანის, მეტწილად თანდათანობით წაწვეტებული, 6—12 წყვილი, სუსტად გამოსახული ფრთისებრი ძარღვებით, კიდეებზე მეტწილად მახვილწვერიანი ხერხებილია, უფრო იშვიათად სუსტად მრგვალკბილიანია, ზედა მხარეზე ცოტად თუ ბევრად შიშველია, ქვედა მხარეზე ნაცრისფერ ან თეთრ ქეჩისებრია. ყვავილები შეკრებილია გრძელ, მჭიდრო ხშირ, ზოგჯერ მხოლოდ რამდენიმედ წყვეტილ ცილინდრული ფორმის თავთავისებრ ყვა-

ვილედობად ან მეტწილად სავველასებრ ყვავილედობად. თანაყვავილები ხაზურია, ბანჯგელიანი, ყვავილებს რამდენადმე აღემატება; ჯამი ზარისებრია, 2 მმ-მდე სიგრძის, სქალადა მატყლისებრი ბეწვით მოფენილი, სადგისისებრი კბილები აქვს; ვვირგვინი 4—5 მმ სიგრძისაა, ჯამს 2—2¹/₂-მდე აღემატება, ლილისფერია, ხორცისფერ წითლამდე; გვირგვინის ზედა ნაკვეთი მოგრძო კვერცხისებრია, ამოკვეთილი ან დაკბილული, დანარჩენები ვიწროა და წავრძელეზული; მტვრიანები გვირგვინზე გრძელია ან მისი ტოლი. კაკლუშკები კვერცხისებრია, ბეწვებიანი, ზედაპირი წერტილებითაა. მცენარე არომატული სურნელებით ხასიათდება. VIII—IX. 2n=24.

აწერილია ევროიდან, ტიპი დაცულია ლონდონში (სსრკ ფლორის მიხედვით).

იზრდება ტყის პირებსა, ველობებსა ბუჩქნარებში, მდინარეთა და არხების ნაპირებზე, ტენიან მდელოებზე.

საქ. სსრ.: მთელი რესპუბლიკის ტყის სარტყელში.

სსრკ: კავკასიის ყველა რაიონი; ევრ. ნაწ.: ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.; ჰიმალაი; სამხ. აფრ.

შ ე ნ ი შ ვ ე ა. სხვა სახეობებთან შედარებით მეტად პოლიმორფული სახეობაა. ვარიეტებს შებუხვა, მთლიანად მცენარის ცალკეული ნაწილების ზომები. კავკასიონთის გამოყოფილია ქვესახეობა *subsp. caucasica* Briq.— აღნიშნული ქვესახეობა შემდეგი ნიშნებით განსხვავდება. ღერო 30—60 სმ სიგრძისაა. ყვავილედი დატოტვილია. ფოთლები მჯდომარეა, იშვიათად ძალიან მოკლე ყუნწებზე სხედან; ზედა მხარეზე მწვანეა და შიშველი ან თითქმის შიშველი; ქვედა მხარეზე სქალადა თეთრად ქეჩისებრ შებუხსული. ფორმით მოგრძოა ან კვერცხისებრ მოგრძო, კიდეებზე ხერხისებრ დაკბილული, მჯდომარე, ძალიან იშვიათად ქვედა ფოთლები მოკლე ყუნწებზე სხედან. ყვავილები შეკრებილია მოკლე, მჭიდრო, ზოგჯერ ძირში წყვეტილ ყვავილედებად. თანაყვავილები ხაზურია. გვირგვინი ხეშეში ბეწვითაა შებუხსული.

იზრდება ტყის პირებზე, ტენიან ხეობებში, მდინარეთა და არხების ნაპირებზე, ტენიან მდელოებზე, კირქვიან ადგილებში, 2500 მ-მდე ზღვ. დონ.

სამეურნეო მნიშვნელობა. *M. longifolia* (L.) L. ძველთაგან კულტურაშია დანერგული და იყენებენ კვების მრეწველობაში, ყველის წარმოებაში, როგორც ეთერზეთოვან და თაფლოვან მცენარეს, სამკურნალო პრეპარატების დასამზადებლად და პარფიუმერიაში, სპანის მრეწველობაში და სხვა. ფოთლები დიდი რაოდენობით შეიცავს ვიტამინ C-ს. ფოთლების ნახარშს, პიტნის ნაყენს ან მის ზეთს იყენებენ მედიცინაში, როგორც კუჭის, ასევე ტკივილების გასაყუჩებლად.

Sect. 2. *Pulegium* (Mill.) DC. Fl. Fr., ed. 3,3 (1805) 537; Меницкий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 207; *Mentha* L. *Pulegium* (Mill.) Briq. Lab. Alp. Maritim. I (1891) 92; Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 623.—ჯამი ორტუჩაა, ზედა ტუჩი 3 კბილია, ქვედა 2 კბილია, ჯავრისებრბეწვიანი, ნაყოფებისა დახურული, გვირგვინის მილი ოდნავ მოხრილია.

4. *M. pulegium* L. Sp. Pl. (1753) 577; Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 46; DC. Prodr. XII (1824) 175; Ledeb. Fl. Ross. III (1849) 340; Boiss. Fl. Or. (1879) 545; Briq. in Engler u Prantl, Naturl. Pflanzenfam. IV 3a (1896)

321; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 347; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 350; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 78; Сосновский во Фл. Груз. VI (1952) 443 (georg.); Борисова во Фл. СССР XXI (1954) 624; Ахундов во Фл. Азерб. VII (1957) 387; Колак. растит. мир Колх. (1961) 315; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1960) 204; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 437 (georg.); Тер-Хачат. в Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 434; Harley in Fl. Europ. 3 (1972) 184; Меницкий во Фл. Европ. части СССР III (1978) 207; Harley in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 385; Rechinger, Fl. Iran. № 150 (1982) 557. Колак. во Фл. Абх. 2, II (1982) 257.

Ис.: Hegi Ill. Fl. Mitteleur. V, 4 (1927) tab. 224, fig. 5, fig. 3222.—
ომბალო.

4. მცენარე ინვითარებს მიწისქვედა ქერქლებით მოფენილ ყლორტებს და აგრეთვე უნაყოფო მიწისზედა შეფოთილ ამონაყარს; ყლორტები მეტწილად სუსტადაა შებუსული ან თითქმის შიშველია, ძლიერი არომბატული სურნელებით ხასიათდება; ღერო მეტწილად წამოწეულია, უფრო იშვიათად სწორი, შუა ნაწილიდან ცოტად თუ ბევრად დატოტვილი (10) 30—50 სმ სიმაღლის, მუხლთშორისები ცოტად თუ ბევრად ფოთლების სიგრძის ტოლია, ანდა ბევრჯერ აღემატება მას; ფოთლები მოკლეა, განწყობილია 2—4 მმ სიგრძის ყუნწებზე, კვერცხისებრი ან ელიფსური ფორმისაა, 1—3 სმ სიგრძის, 1,5 სმ სიგანის, ძირში მეტწილად მომრგვალოა, 1—3 წყვილი, სუსტად გამოსახული რკალისებრ-ფრთისებრი ძარღვებით, კიდევებზე 1—3 არც ისე ღრმა მრგვალიკბილებიანი, ძალიან იშვიათად კიდემთლიანია. ყვავილები 5—15, შეკრებილია სფეროსებრი, საკმაოდ ფარჩხატ, ყოველთვის ილიუტრ ჩხრობად; ჯამი მილისებრია, ცოტად თუ ბევრად ორტუხია, მისი მილი 2 მმ-მდე სიგრძისაა, ხახაში ბეწვითაა მოფენილი, 10 რამდენადმე ნათლად გამოსახული ძარღვით; ზედა ტუჩი 3-კბილიანია, რამდენადმე წინ მოხრილი, ქვედა ტუჩი, სწორია 2-ად განკვეთილი 1 მმ-მდე სიგრძის სადგისისებრი კბილებით; გვირგვინი 5—7 მმ სიგრძისაა, 2-ჯერ გრძელია ჯამზე, იისფერია, ვარდისფერი, უფრო იშვიათად თეთრი, გარედან შიშველი ან შებუსული, მისი მილი უცბადაა გაფართოებული, შიგნით სუსტად განვითარებული ბეწვის რგოლითაა და უკუკვერცხისებრი, მნიშვნელოვნად უფრო დიდი ზომის ნაკვეთებით; მტერიანები ზომით გვირგვინს აღემატება; სვეტი გვირგვინის ტოლია ან ოდნავ აღემატება. კაკლუშები კვერცხისებრია, 0,5 მმ-მდე სიგრძის, ძალიან წვრილღარბიანი, პრიონა, ყავისფერი. VII—IX. 2n=10, 20, 30, 40.

აღწერალია ევროპიდან: (Lectotype: Magnol specimen in Hb. Linn. 730/19. Sec. Harley in Davis, Fl. Turkey, 7 (1982) 386).

იზრდება ტენიან ადგილებზე, მდინარეთა, ტბების და ჭაობების ნაპირებზე. საქ. სსრ: 1 — აფხ.: სოხუმი, მდ. კოდორის ხეობა, ბუჩქნარი (შეროზია); ოჩამჩირე, ზღვის სანაპირო (შეროზია); 3 — რაჭა-ლეჩხ.: მდ. როინის ხეობა, სოფ. ხიმში (ყემულარია-ნათაძე); 4 — სამეგრ.: მდ. ტეხურას ხეობა, კურუ (შიშკინი); ცხაკია, სოფ. მოხაშის მიდამოები (მაყაშვილი); ფოთი, ზღვის სანაპირო (კოლექტორი უცნობია); ფოთი მდ. კაპარჭა (შიშკინი); 5 — იმერ.: ქუთაისი (მედვედევის ჰერბარიუმი); სოფ. სვირი (კოლექტორი უცნობია); სოფ. აჭამეთის მიდამოები (ილინსკი); აჭამეთი, რკინიგზის სადგურთან (იგივე); სოფ. დიდი ჯიხაიშის მიდამოები (ვაშაკიძე); სოფ. მალაკი (მაყაშვილი); 6 —

გურ: მახარაძის რაიონი (მედვედევის ჰერბარიუმი); მახარაძე, მდ. ნატანის მარჯვენა სანაპიროს ნაპირზე (მდ. ნატანის მარჯვენა სანაპიროს ნაპირზე); 7 — აჭარ.: ქობულეთი, (ზედელმეიერი); ჩაქვი, ბრინჯის ნაპირზე (მაყაშვილი); ბათუმი, მდ. ბარცხანის სანაპირო (ფონ-შმიტერი); ბათუმი, ციხის-ძირი (ბიკოვი); ბათუმი, შავ ლეღე (ჩერნიაევსკი); 12 — კახ.: ალავერდი (ზ. ყანჩაველი).

სსრკ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.: საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშუაზღვ. მხრ.: მც. აზ.; ირ.

გ ვ ა გ 0 35. PERILLA L.*

ყვავილები შეკრებილია კენწრულ და ილიურ. ცალგვერდა მტევნისებრ ან საგველა ყვავილედში, ჩხროები 1—2 ყვავილიანია; ყვავილები ყუნწიანია, თანაყვავილაკები ხაზურ-ლანცეტა ფორმის, მახვილწვერიანი, შებუსუსული. ჯამი ზარისებრია, ხახაში შიშველი, 10-ძარღვიანი, ყვავილობისას 5 თითქმის თანაბარი კბილით, ნაყოფობისას ორტუჩა, ზედა ტუჩი ვაფართოებულია და 3 კბილითაა წარმოდგენილი, რომელთაგან შუა შედარებით მოკლეა. ქვედა ტუჩი 2 კბილითაა; ჯამი ჰორიზონტალურია ან ქვევითაა გადახრილი და ძირში კოპივით ამობერილი, ხშირი ქეჩისებრი შებუსუსით. გვირგვინი ირიბად ზარისებრია, გარედან შებუსუსული, გვირგვინის მილი ჯამშია მოთავსებული, ბეწვებისაგან შემდგარი რგოლი აქვს; გვირგვინის გადანაღუნი მოკლეა, 5-ნაკვეთიანი, არანათლად ორტუჩა. მტერიანა 4, თითქმის თანაბარი სიგრძის და გვირგვინის თანატოლი; მტერიანათა ბუდეები თავდაპირველად პარალელურია, ბუდეები განზიდული; სვეტი ღრმად 2 ნაკვეთიანი დინვით. ნაკვეთები თანატოლია. კაკლუქები უმეტესად სფეროსებრია, ძირში შევიწროებული. შიშველი, ბადისებრი ზედაპირით. — ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია მეტწილად შებუსუსული, სწორმდგომი ღეროებით; ქვედა ფოთლები დიდი ზომისაა. კვერცხისებრი, გრძელყუნწიანი, ზედა — მოგრძო კვერცხისებრი, მჯდომარე ან მოკლეყუნწიანი; ყველა ფოთოლი მთლიანია, მუქი მოწითალო-იისფერი ან ოდნავ მოშაო ფერის.

1. *P. nankinensis* (Lour.) Decne, in Rev. hort. ser. IV, 1 (1852) 61; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 349; idem, Опред. раст. Кавк. (1949) 350; Колак. Фл. Абх. IV (1949) 79; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 446 (georg.); Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 203; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 317; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 437 (georg.); Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 435.—*Dentidia nankinensis* Lour. Fl. Cochinch. I (1793) 447.—*Perilla arguta* Benth. in DC. Prodr. XII (1855) 163.

⊙. ღერო სწორმდგომია, ძლიერ დატოტვილი, 60 სმ—1მ-დე სიმაღლის, სუსტად შებუსუსული, მოწითალო-მოიისფრო ელფერი დაკრავს; ფოთლები დიდი ზომისაა, 7 სმ-დე სიგრძის, 4—5 სმ-დე სიგანის, კვერცხისებრი ან ფართო კვერცხისებრი, გრძლად წარზიდული მახვილი წვერით, კიდეებზე ზერხებილა.

* ღამუშაეა დ. კახანაძემ

ტალღისებრი, სოლისებრი ძირით, მეტწილად გრძელყუნწიანი, ყუნწები ფოთლის ფირფიტის დაახლოებით 1/2-ის ტოლია, ყველა ფოთოლი ძარღვის ვასწვრივ და კიდეებზე სუსტად შებუსულია, ქვედა მხარეზე შიშველია, ვაფანტული, ძალიან წვრილი, პრილა, მოყვითალო ფერის ჭირკვლებით. ყვავილედ გრძელია, მტევნისებრი ან თავთავისებრი, ზოგჯერ სავეკლასებრი; ყვავილები შებუსულია, მოკლე ყუნწებზე სხედან; თანაყვავილაკები ხაზურ-ლანცეტა ფორმისაა, წვეტიანი, კიდემთლიანი ან ოდნავ დაკბილული, შებუსული; ჯამი ზარისებრია, ნაყოფობისას დიდდება, სქალადა შებუსული მომურო ფერის აწეწილი ბეწვით და ჭირკვლოვანია, ზედა ტუჩის კბილები კვერცხისებრია, მოკლეწვეტიანი, შუა კბილი ყვავილობისას გვერდით კბილებზე მოკლეა, შემდეგში გრძელდება და ნაყოფობისას გვერდითებზე გრძელია; ქვედა კბილები ლანცეტა-სადვისისებრია, ზედაზე გრძელი; გვირგვინი მოთეთროა ან მოვარდისფრო-თეთრი, გარედან შებუსული, გვირგვინის მილი ბეწვიანი რგოლითაა, ზედა ტუჩი და ქვედა ტუჩის შუა ნაკვთი ამოკვეთილია; მტვრიანა 4, თითქმის გვირგვინის ტოლი; სამტვრე პარკები იისფერია, დინვი ღრმად 2-ად გაყოფილი. კაკლუჭები მომრგვალო, მოწითალო ფერისაა, ბადისებრი ზედაპირით. ყვ., ნაყ.: VII—XI.

აწერილია ნანკინიდან.

ტიპი დაცულია პარიზში.

იზრდება დაბლობებზე, ტენიანი ადგილების სარეველაა.

საქ. სსრ.: 1 — აფხ.; 4 — სამეგრ., 5 — იმერ., 6 — გურ., 7 — აჭარ.

საერთო ვავრცელ.: აღმ. აზ.; ინდო-მალ.; ჩრდ. ამერ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. კულტივირებულია როგორც დეკორატიული და ეთერზეთოვანი მცენარე სსრკ-ის ევროპულ ნაწილში (გარდა ჩრდ. რაიონებისა) და მთელ დას. ევროპაში.

გვარის 36. ELSHOLTZIA WILLD.*

ყვავილები შეკრებილია მრავალყვავილიან ჩხრობებში, რომლებიც შეცვლილი კენწრული ფოთლების ილიებში კუმსი, ცილინდრული ცრუ თავთავების სახითაა წარმოდგენილი. ჯამი კვერცხისებრია ან ზარისებრი, სწორი, 5 ნაკლებად შესამჩნევი ძარღვით და ვიწრო ლანცეტა ან თითქმის სადვისისებრი, ჭირკვლოვანი, საკმაოდ შებუსული ან ბანჯგვლიანი კბილებით. გვირგვინი მოკლე ბეწვებითაა შებუსული, ლურჯი ან მოწითალო-იისფერი, მილისებრ-ზარისებრი, ჯამზე 3-ჯერ გრძელი; გვირგვინის გადანაღუნე ნაკლებად გამოხატული ორტუჩაა, კიდეებზე წამწამებიანი; ზედა ტუჩი მოკლეა, სწორმდგომი, უმნიშვნელო ამონაკვეთით, ქვედა ტუჩი ცოტათი გრძელია, 3-ნაკვეთიანი; გვირგვინის მილი შიგნიდან ბეწვიანი რგოლითაა. მტვრიანა 4, სივრძირით გვირგვინის ტოლი ან ოდნავ ამოყოფილი, გვერდითები შუათანა მტვრიანებზე გრძელია; სამტვრეების ბუდეები ცოტად თუ ბევრად განზიდულია, ნასკვის ქვედა დისკოს წინა ნაწილი საკმაოდ დიდი ზომის სანექტრედაა ქცეული; სვეტის ნაკვთები თანაბარი ზომისაა. კაკლუჭები უკუკვერცხისებრია ან მოგრძო უკუკვერცხისებრი, შიშველი. — ბალახოვანი მცენარეებია ან ნახევრად ბუჩქები, სწორმდგომი ღეროებით და მთლიანი ფოთლებით.

* დაამუშავა დ. კაპანაძემ

1. *E. ciliata* (Thunb.) Hyl. Bot. Notis. 129 (1941); Mansfeld, *Fl. USSR*, Repert. 50 (1941) 68; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 350; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1959) 204; Gusuleac in Săvulescu, Fl. Rep. Pop. Romine 8 (1961) 389; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 313; Капеллер в Опред. раст. Груз. I (1964) 437 (georg.); Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 436; Гладкова во Фл. Европ. части СССР, III (1978) 208; Колак. Фл. Абх. 2, II (1982) 250; Mill. in Davis, Fl. Turkey 7 (1982) 462; Rechinger Fl. Iran. № 150 (1982) 503.—*Sideritis ciliata* Thunb. Fl. Jap. (1784) 245.—*Mentha patrinii* Lepechin Nova Acta Petropol. 8 (1787) 336.—*E. cristata* Willd. in Roem. et Usteri. Mag. Bot. 4, I (1790) 5.—*E. patrinii* (Lepech.) Garcke, Fl. Deutschl. 4 (1858) 257; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 447 (georg.). Волкова во Фл. СССР, XXI (1954) 635.

⊙. ღერო 10—70 სმ სიმაღლისაა, სწორმდგომი, მეტწილად ძლიერ დატოტილი, ისევე როგორც ტოტები, მეტნაკლებად შებუსუსლი; ფოთლები საკმაოდ დიდი ზომისაა, 1,5—10 სმ სიგრძის, 1—4 სმ სიგანის, კვერცხისებრ-ელიფსური ფორმის, ზედა ნაწილში მრგვალებილა-ხერხისებრი, მახვილი წვერით, ქვედა ნაწილში კიდემთლიანი, სოლისებრი, შებუსუსლუნწიანი; ზედა მხარეზე მუქი მწვანე ფერის, შიშველი, ქვედა მხარეზე შედარებით ღია ფერის, მჯდომარე ჯირკვლებით. ჩხროები შეკრებილია ხშირ, უფრო მეტად ცალმხრივ, კენწრულ და ილიურ ცრუთავთავებად; საყვავილე ღერო შებუსუსლია, ყვავილთანური ფოთლები ღია მწვანე ფერისაა, მომრგვალო ან ელიფსური, წვეტიანი, კიდეებზე წამწამებიანი. ჯამი 1,5—2 მმ სიგრძის, კვერცხისებრი, თითქმის თანაბარი კბილებით, შებუსუსლი, მჯდომარე ჯირკვლებით, წამწამებიანი; გვირგვინი მოიხსფრო-ვარდისფერია, გარედან მოკლე ბეწვებიანი, მისი ნაკვეთები წამწამებიანია, ქვედა ტუჩის გვერდითი ნაკვეთები ძალიან პატარა ზომისაა, შუათანა კი მოზრდილი, ამოკვეთილი; შუათანა მტკრიანები ზედა ტუჩის ქვემოთ მიახლოებულია და გვირგვინიდან ნაკლებად ამოყოფილი, გვერდითი მტკრიანები მნიშვნელოვნად გრძელი, გვირგვინიდან ძლიერაა ამოყოფილი და ძირს გადახრილი. კაკლუქები მურა ფერისაა, მოგრძო უკუკვერცხისებრი, წინა ნაწილში ბლავკი, სუსტად ბადისებრ-დანაოჭებული ზედაპირით. ყვ., ნაყ.: VII—XI.

აწერილია იაპონიიდან [(Fl. Turkey 7 (1982) 462)].

ტიბი დაცულია ბერლინში.

იზრდება დაბლობებში რუდერალურ ადგილებზე, ბაღებისა და ბოსტნების სარეველაა.

საქ. სსრ: 6 — გურ., 7 — აჭარ.

სსრკ.: ევრ. ნაწ. (შემოტანილია); ციმბირი; შორ. აღმ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ცენტრ. აზ.; აღმ. აზ.; შუა ევრ. და ჩრდ. ამერ. (შემოტანილია).

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ე ლ ო ბ ა. მცენარე ეთერზეთოვანია, ხასიათდება არომატული სურნელებით.

ყვავილები კენწრულ და ილიურ მტევნისებრ ყვავილეებშია შეკრებილი, ჩხროები 1—2 ყვავილიანია. ჯამი ზარისებრი, 10-ძარღვიანი, ყვავილობისას თითქმის სწორია, 5-კბილიანი; ნაყოფობისას ორტუჩაა, ზედა ტუჩი უფრო ფართოა, კვერცხისებრი. მოკლედ წაწვეტებული, ლანცეტასებრი 3-კბილითაა წარმოდგენილი, ქვედა — შედარებით გრძელი, მახვილი, ლანცეტისებრი კბილებით, ხახაში ბეწვისაგან შექმნილი რგოლი აქვს, ძირში პარკისებრ ამობურცულია და ჰორიზონტალურადაა განწყობილი ან ქვევითაა გადახრილი. გვირგვინი პატარა ზომისაა — 3,5 (4) მმ სიგრძის, მოვარდისფერი-ისფერი, გვირგვინის მილი ჯამშია ჩამალული ან მას ოდნავ აღმატება, სწორია; მისი ვადანაღუნი 4-ნაკვეთიანია, ზედა ტუჩი მოკლეა, მთლიანი, მომრგვალებული, ქვედა ტუჩი შედარებით გრძელი შუა ნაკვეთით და ძალიან მოკლე მომრგვალო გვერდითი ნაკვეთითაა წარმოდგენილი. მტვრიანა 4, აქედან მხოლოდ 2-ია ნაყოფიანი, გვირგვინიდან ოდნავ ამოყოფილი, 2 სტამინოდიუმის სახითაა. სვეტის ნაკვეთები თითქმის თანაბარია. ფოთლები ზედა ნაწილში ხერხკბილაა, წაწვეტებული, ფუძესთან სოლისებრ შევიწროებული და კიდე მთლიანია, მრავალი წერტილისებრი ჯირკვლებით აღჭურვილი. კალუშები უკუკვერცხისებრ-სფეროსებრი, რამდენადმე ამოზნექილი ბადისებრი ზედაპირით, შიშველი. — ერთწლოვანი სურნელოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, სწორმდგომი, დატოტვილი ან იშვიათად მარტივი ღეროებით და მთლიანი ფოთლებით.

I. M. dianthera (Roxb.) Maxim. Bull. Acad. Sci. Petersb. XX (1875) 457; 431; Ohwi, Pl. Jap. (1965) 780; Murata in Hara, Fl. East. Himal. (1966) 279.—*Lycopus diantherus* Buch.-Ham. ex Roxb. Fl. Jnd. Carey, I (1820) 145.—*Mosla grosseserrata* Maxim. Bull. Acad. Sc. Petersb. XX (1875) 458; Ком. Фл. Маньчж. III (1949) 391; Ком. и Клобукова—Алисова, Определ. раст. Дальневост. кр. II (1932) 890; Гроссг. Фл. Кавк. III (1932) 349; idem, Определ. раст. Кавк. (1949) 350; Капеллер во Фл. Груз. VII (1952) 448 (georg.).—*Orthodon grosseserratus* (Maxim.) Kudo, Lab. Sino-japon. Prodr. (1929) 79; Волкова во Фл. СССР, XXI (1954) 633; Дмитриева, Определ. раст. Аджар. (1960) 204; Колак. Растит. мир Колх. (1961) 316; Ворошилов, Фл. Советск. Дальн. Вост. (1966) 363, pro syn. *Mosla grosseserrata* Maxim.; Гроссг. Фл. Кавк. 2, VII (1967) 436.

⊙. 10—60 (70) სმ სიმაღლის სურნელოვანი მცენარეა სწორმდგომი, თხელი, მარტივი ან დატოტვილი შიშველი ღეროთი, გარდა ყვავილედის ღერძისა, რომელიც გაფანტული ბეწვითაა მოფენილი; ფოთლები საკმაოდ წვრილია, კვერცხისებრ-რომბული, მახვილწვერიანი, ზედა ნაწილში მსხვილ ხერხკბილა, ძირში მოგრძო სოლისებრია, ყუნწიანი, შიშველი, მხოლოდ ქვედა მხარეზე მრავალი გამჟვირვალე ჯირკვლებით, მთავარი ღერო და გვერდითი ტოტები უფოთლო მტევნისებრი ყვავილეებითაა დაბოლოებული, რომლებიც პირამიდულ საგველას ქმნიან; ჩხოები 1—2-ყვავილიანია, თანაყვავილაკები წვრილია, ხაზურ-ლანცეტა ფორმის, მახვილწვერიანი, კიდეებზე წვრილწამწამიანი, სიგრ-

* დაამუშავა დ. კახანაძემ

ძით ყვავილის ყუნწის ნახეარი; ჯამი 2—3 მმ-ის სიგრძისაა, მოკლეა, მუცლის
ბუსული, ყვითელი ფერის პრიალა ჯირკვლებით მოფენილი, ორტუჩაა, ზედა
ტუჩი 3 შედარებით ფართო კბილითაა წარმოდგენილი, რომელთაგან შუა ორ
გვერდითზე მოკლეა, ქვედა ტუჩის კბილები ლანცეტა ფორმისაა. მახვილწვე-
რიანი, ზევითებზე გრძელი. გვირგვინი მოვარდისფრო-იისფერი, 3,5—4 მმ-ის
სიგრძის, ჯამზე ოდნავ გრძელი, მოკლე ამოკვეთილი ზედა და ორჯერ მასზე
გრძელი ქვედა ტუჩის შუა ნაკვითთ. ნაყოფიანი მტკრიანები გვირგვინიდან ოდ-
ნავ ამოყოფილია, 2 შედარებით მოკლე — სტერილურია. კაკულუმები უკუ-
კვერცხისებრ-სფერული ფორმისაა, ბადისებრ დანაოჭებული ზედაპირით, 1 მმ
სიგრძის. ყვ., ნაყ.: VII—X.

აწერილია იაპონიიდან.

ტიპი დაცულია ლენინგრადში.

იზრდება დაბლობებში როგორც სარეველა.

საქ. სსრ: 7 — აჭარ.

სსრკ.: დას. ამიერკავკ.; შორ. აღმ. — უსურ.; სახ. (კურთლის კუნძ.).

საერთო გავრცელ.: ჩინეთი (მანჯურია); იაპონია; კორეა.

ADDENDA VI AD VOLUMEN XI FLORAE GEORGIAE

Gen. *Nepeta* L.

N. Troitzkyi Sosn. (Coch. 1952, Фл. Груз. VII : 303, descr., georg.) sp. nov.—Planta annua, caules pauci vel caulus solitarius, 8,5—3,5 cm alti, simplices vel in dimidio superiore ramosi, pilis patentibus sparse pubescentibus vel fere glabri, folia ovata vel late ovata 1,2—3 cm lg., 0,9—2,5 cm lt.; crenata, obtusa basi si truncata raro vix cordata, inferiora longe, superiora breviter petiolata; petiolo lamina breviora, suprema lanceolata integerrima acutiuscula, folia viridia utrinque praesertim subtus, minute glandulo-pubescentia. Cymae multiflorae vel pauciflorae, inferiores longe pedunculatae, superiores sessiles, plerumque inflorescentiam compactam cylindraceam vel ovatam formantes, bractee lanceolato-subulatae, pubescentes, calyce triplo breviores, calyx fructificatione basi subinflatus, ad nervos pilis rigidis patentibus et glandulis aureis sessilibus tectus, ore vix obliquo, dentes margine ciliati, superiores ovato-lanceolati, inferiores anguste-lanceolatis tubo 3—4 plo breviores, corolla cyanea vel violaceo-cyanea, extus sparse pubescens, tubo curvato calyce fere non exerto. Nuculae oblongae grosse tuberculatae, tuberculis vesiculiformibus.

T y p u s: Transcaucasia, Georgia, prov. Tiflis, steppa Karajazy, prope pag. Michjlovka. A. Kolakowsky (TBI).

A f f i n i t a s. A proxima *N. amoena* Stapf calyce fructificatione basi subinflato, ore vix obliquo, dentum calycis forma, corollae tubo calyce fere non exerto, atque inflorescentia compacta differt.

Gen. *Lamium* L.

S e r. 1. Tomentosa Gorschk. (Горшк., 1954, Фл. СССР 21 : 133, descr. ross.) ser. nov.

Plantae perennes altimontanae dense pubescentes; corollae labium superius denticulatum, labium inferius lobis lateralibus appendicula subulata praeditis.

T y p u s: *L. tomentosum* Willd.

S e r. 2. Alba Gorschk. (Горшк., 1954, Фл. СССР 21 : 134, descr. ross.) ser. nov.

Plantae perennes plus minusve pubescentes; corolla ochroleuca vel roseo-alba, labio superiore integerrimo, inferiore lobis lateralibus appendicula subulata vel filiformi praeditis.

T y p u s: *L. album* L.

Ser. 3. *Maculata* Gorschk. (Горшк., 1954, Фл. СССР 21 : 137, descr. ross.) ser. nov.

Plantae perennes plus minusve pubescentes; foliis maculis pallidis tectis; corolla purpurea, labio inferiore basi maculato.

Typus: *L. maculatum* L.

Gen. *Stachys* L.

Ser. 1. *Lanatae* Knorr. (Кнорр., 1954 Фл. СССР 21 : 200 descr. ross.) ser. nov.

Plantae dense albo-tomentosae lanato-villosae; folia oblonga, spathulata vel ovata, crassa; verticilli multiflori versus apicem in inflorescentiam spicatum approximati.

Typus: *S. lanata* Jacq.

Ser. 2. *Spectabiles* Knorr. (Кнорр., 1954, Фл. СССР 21 : 202, descr. ross.) ser. nov.

Plantae cinereo virentes, lanatae, pilis articulatis vel crispatis; calycis dentes inaequilongi vel aequilongi; folia ovato-lanceolata vel ovato-oblonga basi cordata.

Typus: *S. spectabilis* Choisy ex DC.

Ser. 3. *Persicae* Knorr. (Кнорр. 1954, Фл. СССР 21 : 207 descr. ross.) ser. nov.

Calyx manifeste bilabiatus vel dentibus inaequilongis; folia ovata vel ovato-oblonga basi cordata.

Typus: *S. persica* Gmel.

Ser. 4. *Setiferae* Knorr. (Кнорр., 1954, Фл. СССР 21 : 211 descr. ross.) ser. nov.

Caules feræ a basi ramosi; folia ablongo-ovata vel ellipticilanceolata, apice setifera; bracteae lanceolatae vel subulatae, corolla rosea.

Typus: *S. setifera* C. A. Mey.

Ser. 5. *Sylvaticae* Knorr. (Кнорр., 1954, Фл. СССР 21 : 215 descr. ross.) ser. nov.

Caules herbacei; folia ovato-cordata; bracteae setaceae (saepe imperfectae); corolla rubra.

Typus: *S. sylvatica* L.

Ser. 6. *Palustres* Knorr. (Кнорр., 1954, Фл. СССР 21 : 216 descr. ross.) ser. nov.

Corollae labium superius quam inferius brevius; corolla plus minusve lilacina vel rosea; calycem sesqui-duplo-superans; folia lanceolata vel oblongo-lanceolata.

Typus: *S. palustris* L.

Ser. 7. *Rectae* Knorr. (Кнорр., 1954, Фл. СССР 21 : 220 descr. ross.) ser. nov.

საქართველოს
რესპუბლიკის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

Caules erecti ramosi; folia basin versus angustata, lanceolata, oblongo-lanceolata vel lineare-lanceolata; corolla magna lutea ochroleuca, rarius rosea vel purpurea.

Typus: *S. recta* L.

Ser. 8. **Maritimae** Knorr. (Knorr., 1954, Фл. СССР 21 : 230 descr. ross.) ser. nov.

Plantae fere ad basin ramosae; folia oblonga basi rotundata, oblique-truncata vel ovali-spathulata, bractee setaceae, calycis dentes lanceolati acute-spinosi, flores lutei.

Typus: *S. maritima* L.

„საქართველოს ფლორის“ XI ტომში აწერილი ახალი ტაქსონები და
ნომენკლატურული კომბინაციები

НОВЫЕ ТАКСОНЫ И НОМЕНКЛАТУРНЫЕ КОМБИНАЦИИ,
ОПИСАННЫЕ И ПРИВЕДЕННЫЕ В XI-ом ТОМЕ «ФЛОРЫ ГРУЗИИ»

Gen. Nepeta L.

N. Troitzkyi Sosn. sp. nov. 237

Gen. Lamium L.

Ser. Tomentosa Gorschk. ser. nov. 237

Ser. Alba Gorschk. ser. nov. 237

Ser. Maculata Gorschk. ser. nov. 238

Gen. Stachys L.

Ser. Lanatae Knorr ser. nov. 238

Ser. Spectabiles Knorr. ser. nov. 238

Ser. Persicae Knorr. ser. nov. 238

Ser. Setiferae Knorr. ser. nov. 238

Ser. Sylvaticae Knorr. ser. nov. 238

Ser. Palustres Knorr. ser. nov. 238

Ser. Rectae Knorr. ser. nov. 238

Ser. Maritimae Knorr. ser. nov. 239

Gen. Satureja L.

S. laxiflora C. Koch subsp. *zuvandica* (D. Kapanadze) D. Kapanadze
stat. nov. 188

„საქართველოს ფლორის“ მეორე გამოცემაში განხილული ოჯახების
სა და ტომების მიხედვით

СПИСОК СЕМЕЙСТВ, ПРИВЕДЕННЫХ ВО ВТОРОМ ИЗДАНИИ
«ФЛОРЫ ГРУЗИИ»

Vol. I (1971)

33- სტრ.

1. Lycopodiaceae Beauv. ex. Mirb.	8
2. Selaginellaceae Willk.	15
3. Equisetaceae Rich. ex DC.	17
4. Ophioglossaceae R. Br. Agardh	29
5. Osmundaceae Bercht. et I. Presl	33
6. Hymenophyllaceae Link	34
7. Cryptogrammaceae Pichi Sermolii	36
8. Synopteridaceae Koidz.	37
9. Gymnogrammaceae	40
10. Pteridaceae Reichenb	41
11. Adiantaceae (C. Presl.) Ching	42
12. Hypolepidaceae Pichi Sermolii	44
13. Athyriaceae Alst.	46
14. Aspidiaceae Mett. ex Frank	62
15. Thelypteridaceae Pichi Sermolii	88
16. Blechnaceae (C. Presl) Copel.	94
17. Aspleniaceae Mett. ex Frank	95
18. Polypodiaceae Bercht. et Presl	110
19. Salviniaceae Dumort.	112
20. Marsileaceae Mirb.	114
21. Taxaceae S. F. Gray	116
22. Pinaceae Lindl.	118
23. Cupressaceae Bartl.	132
24. Ephedraceae Dumort.	145

Vol. II (1973)

25 (1). Paeoniaceae Rudolphi	8
26 (2). Actaeaceae Kem.-Nath.	20
27 (3). Helleboraceae (DC.) Spach	22
28 (4). Ranunculaceae Ju.s. emend Kem.-Nath.	71
29 (5). Nymphaeaceae Salisb.	159
30 (6). Ceratophyllaceae S. F. Gray	162
31 (7). Berberidaceae Juss.	164
32 (8). Lauraceae Juss.	175
33 (9). Saururaceae E. Mey.	176
34 (10) Salicaceae Mirb.	177
16. საქართველოს ფლორა, XI	241

Vol. III (1975)

35 (1). Juglandaceae A. Richard ex Kunth	12
36 (2). Betulaceae S. F. Gray	28
37 (3). Corylaceae Mirb.	40
38 (4). Fagaceae Dumort.	66
39 (5). Ulmaceae Mirb.	73
40 (6). Celtidaceae Link	77
41 (7). Moraceae Link	80
42 (8). Cannabaceae Endl.	83
43 (9). Urticaceae Juss.	93
44 (10). Loranthaceae Juss.	95
45 (11). Santalaceae R. Br.	100
46 (12). Aristolochiaceae Juss.	47
47 (13). Rafflesiaceae Dumort.	48
48 (14). Polygonaceae Juss.	158
49 (15). Chenopodiaceae Vent.	227
50 (16). Amaranthaceae Juss.	

Vol. IV (1978)

51 (1). Phytolaccaceae R. Br.	9
52 (2). Aizoaceae Rudolphi	10
53 (3). Portulacaceae Juss.	11
54 (4). Caryophyllaceae Juss.	13
55 (5). Illecebraceae Lindl.	208
56 (6). Papaveraceae Juss.	217
57 (7). Hypecoaceae Nakai	240
58 (8). Fumariaceae DC.	241

Vol. V (1979)

59 (1). Cruciferae Juss	9
60 (2). Capparaceae Juss.	228
61 (3). Resedaceae S. F. Gray	233
62 (4). Droseraceae Salisb.	237
63 (5). Crassulaceae DC.	240
64 (6). Saxifragaceae Juss.	276
65 (7). Parnassiaceae S. F. Gray	299
66 (8). Hydrangeaceae Dumort.	301
67 (9). Grossulariaceae DC.	302
68 (10). Platanaceae Dumort.	308

Vol. VI (1980)

69 (1). Rosaceae Juss.	9
--------------------------------	---

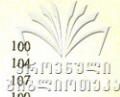
Vol. VII (1981)

70 (1). Leguminosae Juss.	9
-----------------------------------	---

Vol. VIII (1983)

71 (1). Geraniaceae Juss.	19
72 (2). Oxalidaceae R. Br.	69
73 (3). Linaceae S. F. Gray	74

74 (4). Zygophyllaceae R. Br.	100
75 (5). Nitrariaceae Lindl.	104
76 (6). Peganaceae Tiegh.	107
77 (7). Rutaceae Juss.	109
78 (8). Simaroubaceae DC.	119
79 (9). Polygalaceae R. Br.	121
80 (10). Euphorbiaceae Juss.	135
81 (11). Callitrichaceae Link	200
82 (12). Buxaceae Dumort.	203
83 (13). Empetraceae S. F. Gray	205
84 (14). Anacardiaceae Lindl.	207
85 (15). Aquifoliaceae Bartl.	213
86 (16). Celastraceae R. Br.	220
87 (17). Staphyleaceae Lindl.	230
88 (18). Aceraceae Juss.	233
89 (19). Balsaminaceae A. Rich.	254
90 (20). Rhamnaceae Juss.	256
91 (21). Vitaceae Juss.	274
92 (22). Tiliaceae Juss.	279
93 (23). Malvaceae Juss.	284
94 (24). Hypericaceae Juss.	311
95 (25). Elatinaceae Dumort.	335
96 (26). Tamaricaceae Link	338
97 (27). Cistaceae Juss.	348

Vol. IX (1984)

98 (1). Violaceae Batsch	20
99 (2). Datisceae Lindl.	46
100 (3). Thymelaeaceae Juss.	48
101 (4). Elaeagnaceae Juss.	60
102 (5). Lythraceae Jaume	66
103 (6). Punicaceae Horan.	74
104 (7). Onagraceae Juss.	76
105 (8). Trapaceae Dumort.	116
106 (9). Haloragaceae R. Br.	119
107 (10). Hippuridaceae Link	122
108 (11). Araliaceae Juss.	124
109 (12). Umbelliferae Juss.	128
110 (13). Cornaceae Dumort.	326

Vol. X (1985)

111 (1). Pyrolaceae Dumort.	18
112 (2). Monotropaceae Nutta	23
113 (3). Ericaceae Juss.	25
114 (4). Vacciniaceae S. F. Gray	38
115 (5). Primulaceae Vent.	42
116 (6). Plumbaginaceae Juss.	96
117 (7). Limoniaceae Lincz.	96
118 (8). Ebenaceae Guerke	105
119 (9). Oleaceae Hoffmgg. et Link	106
120 (10). Gentianaceae Juss.	118
121 (11). Menyanthaceae Dumort.	150
122 (12). Apocynaceae Juss.	153

243

123 (13). Asclepiadaceae R. Br.	168
124 (14). Convolvulaceae Juss.	168
125 (15). Cuscutaceae Dumort.	176
126. (16). Polemoniaceae Juss.	183
127 (17). Boraginaceae Juss.	185
128 (18). Verbenaceae Jaume	304

Vol. XI (1987)

129 (I). Labiatae Juss.	16
-------------------------	----

ძარღვულ სახეობათა სპეციფიკური

ბამბიკულა 163	პირწმინდა 20
ბარამბო 182	პიტნა 224
ბარისპირა 114	პონტური მუზარადა 43
ბეზრის კონა 101	სალბი 150
ბეგქონდარა 205	
გობისცხვირა 83	ტენცო 228
ვარეჯის სალბი 153	ტუჩოსანი 16
გრძელფოთოლა პიტნა 229	ტუჩის პიტნა 229
დაჭირა 170	უსუპი 202
დედაფუტკარა 121	ქარაქენძი 58
ვაზისძირა 99	ქონდარი 183
ჯენტები 202	შებალახა 110
თაფშავა 204	შალამანდილი 157
თაფცეცხლა 92, 97	ჩვეულგბრივი მუზარადა 38
კაბაპიტნა 60	ძალის პიტნა 111
მთის პიტნა 191	წელის პიტნა 228
მრგვალფოთოლა ამარაკუსი 201	კინკურა 89
მუზარადა 35	კინკურის დედა 104
	კინკურისვერა 111
ოშოშა 74	ხარისვარადა 161

სურ. 1 1—*Scutellaria Sosnowskyi* Takht.: ა—ფოთლო, ბ—თანაყვავილები; 2—*S. Karatchaica* Charadze: ა—ფოთლო, ბ—თანაყვავილაკები; 3—*S. leptostegia* Juz.: ა—ყვავილი, ბ—ფოთლი, გ—თანაყვავილები

სურ. 2 1—*Scutellaria orientalis* L. ა—ფლოთოლი, ბ—თანაყვავილეები; 2—*S. ossethica* Charadze: ა—ფლოთოლი, ბ—თანაყვავილეები

სურ. 3 Marrubium goktschaicum N. Pop.

სურ. 4 *Nepeta grandiflora* Bieb.

სურ. 5 *Dracocephalum austriacum* L.

სურ. 6 *Lallemantia canescens* (L.) Fisch. et Mey.

სურ. 7 *Betonica ossetica* (Borrm.) Chinth.: 1—ფესვანური ფოთლები, 2—მცენარე
უვადილებით

სურ. 8 *Stachys spectabiliformis* Kapell.: 1—ყვავილი

სურ. 9 *Stachys macrophylla* Albov: 1—ყვავილი

სურ. 10 1—*Salvia compar* Trautv.; 2—*S. garedji* Troitzk.

სურ. 11 *Salvia glutinosa* L.

სურ. 12 *Salvia sclarea* L.

სურ. 13 *Salvia virgata* Jacq.

ტ. 6. 14 Ziziphora Dzavakhishvilli Juz.

სურ. 15 *Ziziphora Woronowii* Maleev

სურ. 16 *Ziziphora Puschkinii* Adam.: 1—ჯამი

სურ. 17 Satureja bzybica Woronow

სურ. 18 *Calamintha grandiflora* (L.) Moench

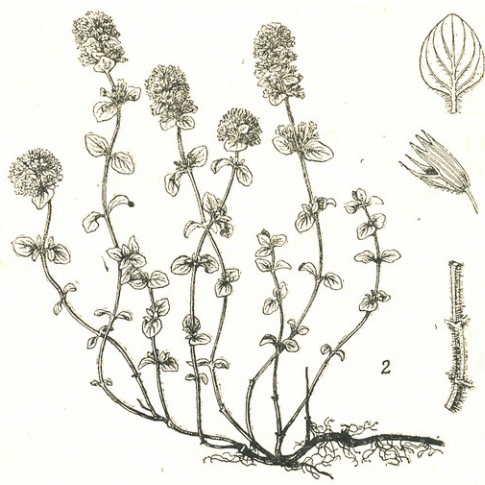

სურ. 19 *Clinopodium umbrosum* (Bieb.) C. Koch

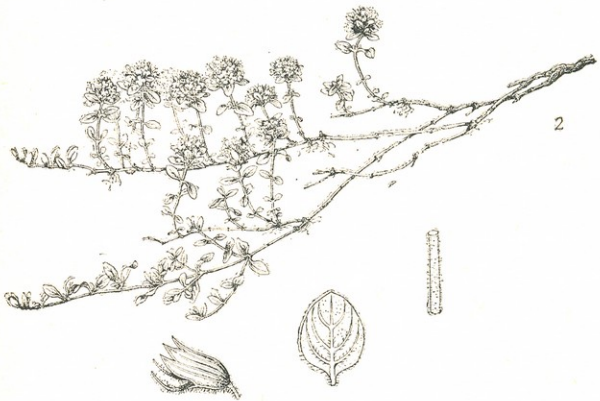

სურ. 20 *Hyssopus angustifolius* Bieb.

Եջ. 21 1—*Thymus ladjanuricus* Kem.-Nath.; 2—*T. nummularius* Bieb.

სურ. 22 1—*Thymus caucasicus* Willd. ex Ronn.; 2—*T. Grosheimii* Ronn.

სურ. 23 1—*Thymus collinus* Bieb.; 2—*T. transcaucasicus* Ronn.

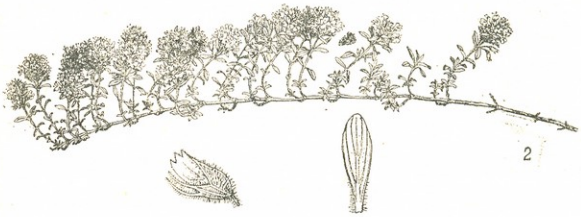

სურ. 24 1—*Thymus rariflorus* C. Koch; 2—*T. Sosnowskyi* Grossh.

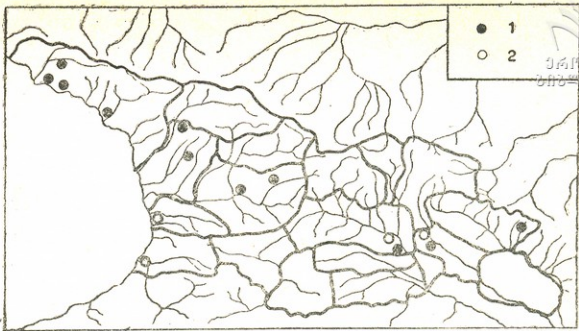

სურ. 25 1—Thymus Marschallianus Willd.; 2—T. tiflisiensis Klok. et Schost.

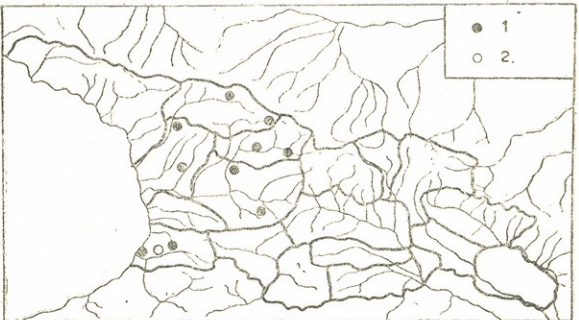

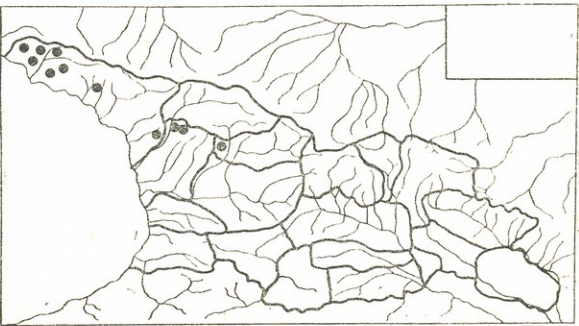
სურ. 26 1—*Thymus coriifolius* Ronn.; 2—*T. Karjaginii* Grossh.

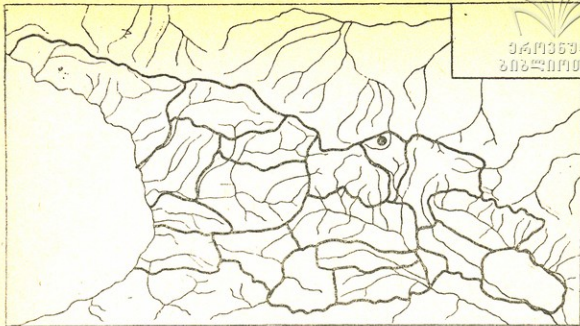
რუკა 1 1. *Teucrium hircanicum* L.; 2. *T. scordioides* Schreb.

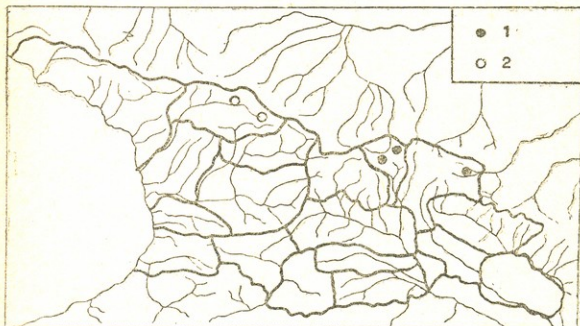
რუკა 2 1. *Teucrium multinodum* (Bordz.) Juz.; 2. *T. trapezunticum* (Rechinger-fill.) Juz.

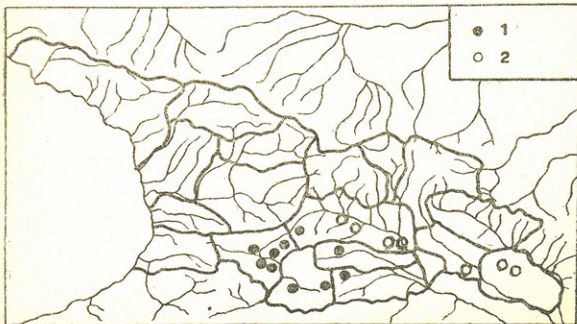
რუკა 3 *Scutellaria helenae* Albov

რუკა 4 *Scutellaria leptostegia* Juz.:

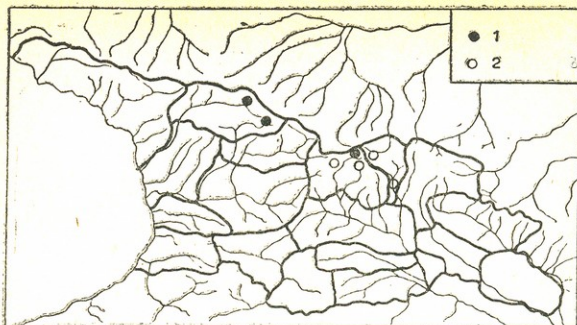

რუკა 5 1. *Scutellaria Raddeana* Juz.; 2. *S. karatschaica* Charadze

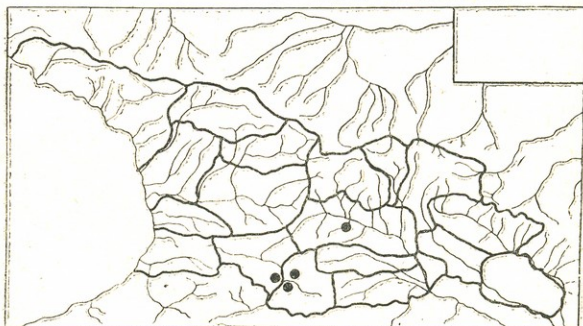

რუკა 6 1. *Scutellaria Sosnowskyi* Takht.; 2. *S. orientalis* L.

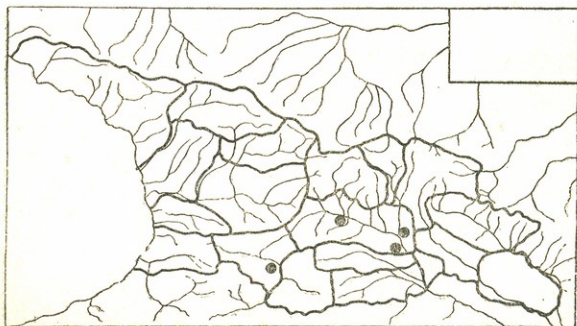

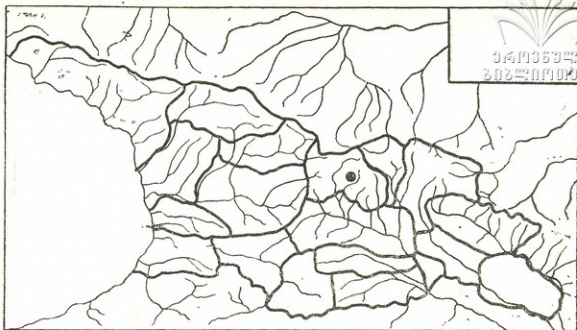
რუკა 7 1. *Scutellaria ossethica* Charadze; 2. *S. oreophila* Grossh.

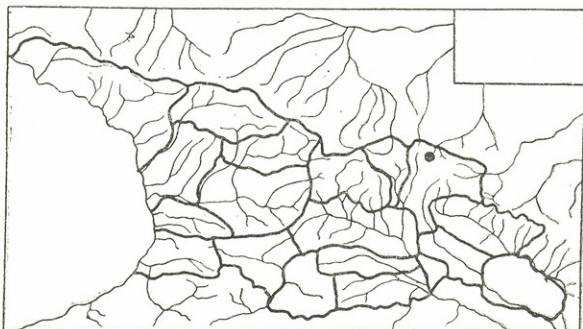
რუკა 8 *Marrubium goktschaicum* Pojark.

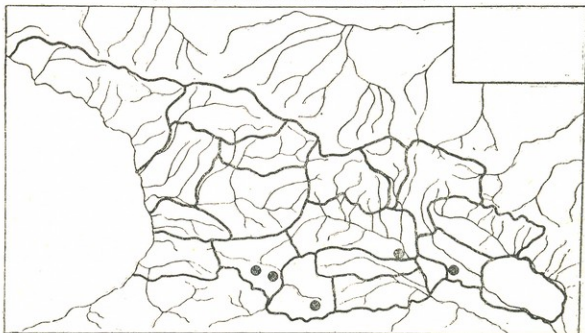
რუკა 9 *Nepeta iberica* Pojark.

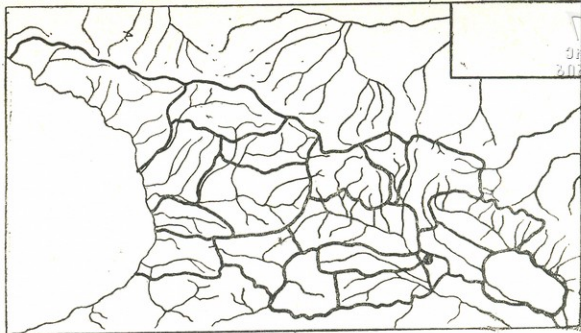
რუკა 10 *Nepeta Komarovii* E. Busch

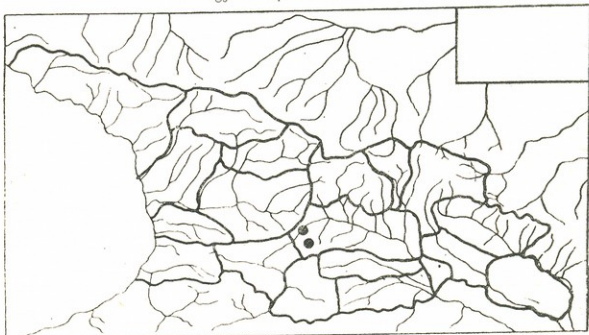
რუკა 11 *Nepeta Biebersteiniana* (Trautv.) Pojark.

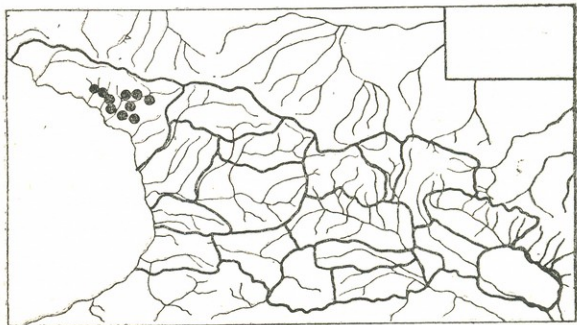
რუკა 12 *Nepeta Schischkinii* Pojark.

რუკა 13 *Nepeta Troitzkii* Sosn.

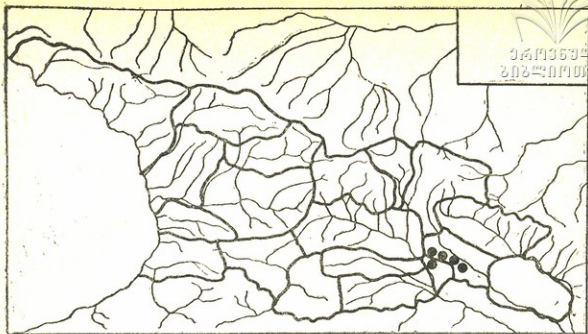

რუკა 14 *Lallelantia iberica* (Bieb.) Fisch. et Mey.

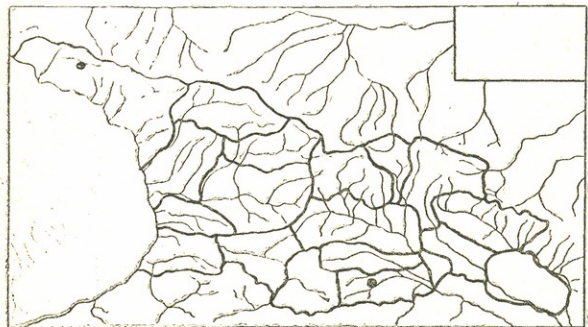

რუკა 15 *Betonica abchasica* (Bornm.) Chinth.

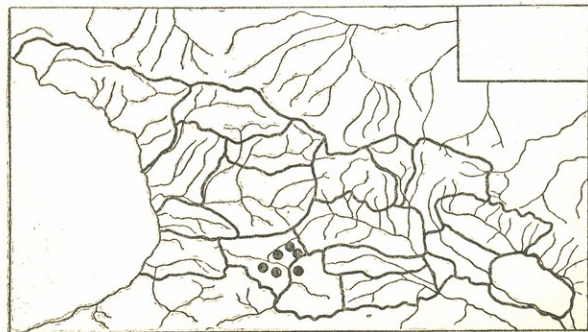

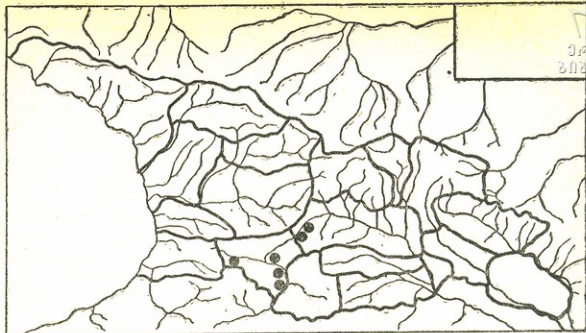
რუკა 16 *Salvia garedji* Troitzk.

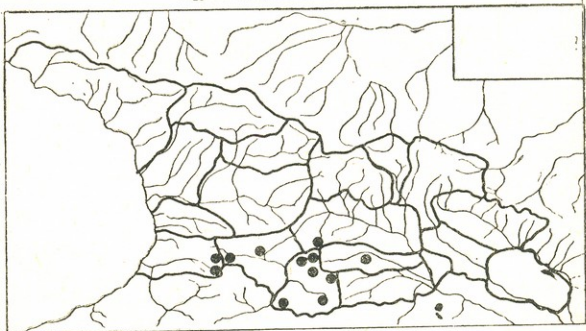
რუკა 17 *Salvia ringens* Sibth. et Smith.

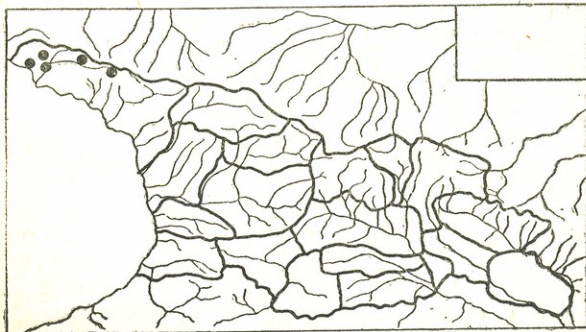
რუკა 18 *Salvia compar* Trautv.

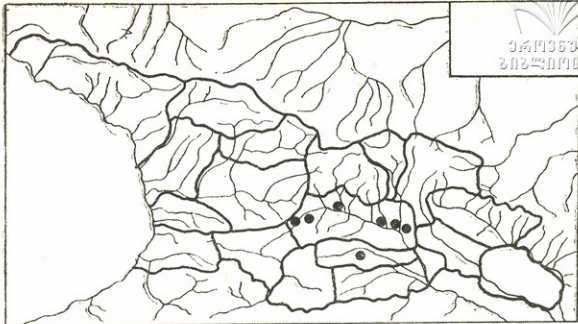
რუკა 19 Ziziphora borzhomica Juz.

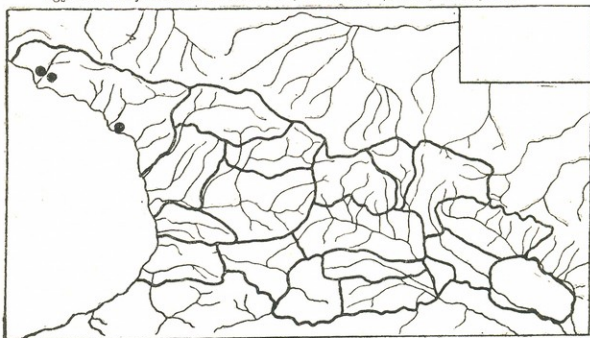
რუკა 20 Ziziphora Dzhavakhisviliii Juz.

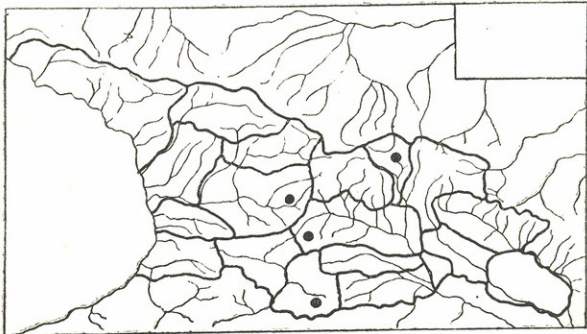
რუკა 21 Satureja bzybica Woronow

რუკა 22 *Satureja laxiflora* C. Koch subsp. *zuvandica* (Zeinal.) D. Kapanadze

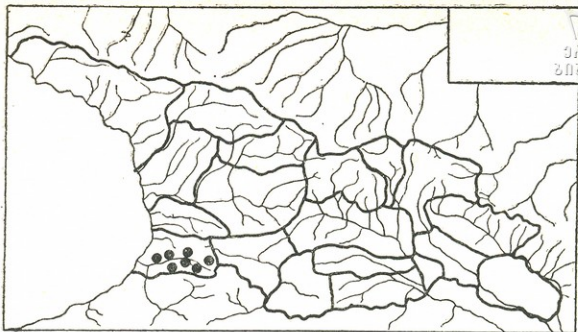

რუკა 23 *Calamintha nepeta* (L.) Savi

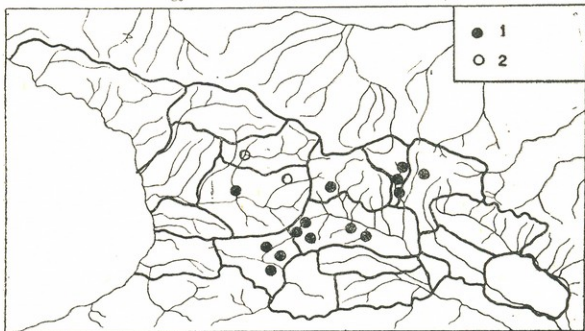

რუკა 24 *Calamintha debilis* (Bunge) Benth.

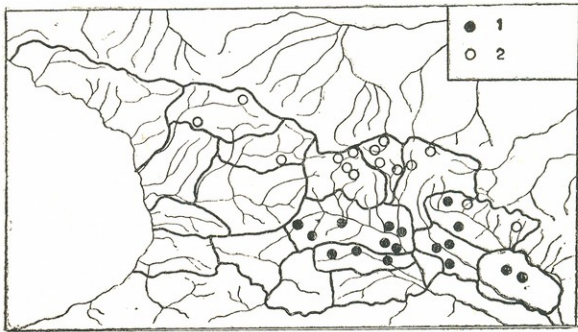

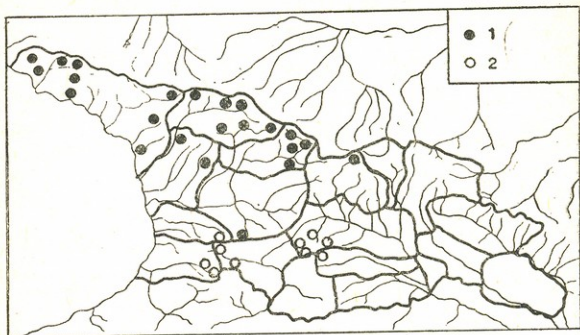
რუკა 25 *Amaranus rotundifolius* (Boiss.) Briq.

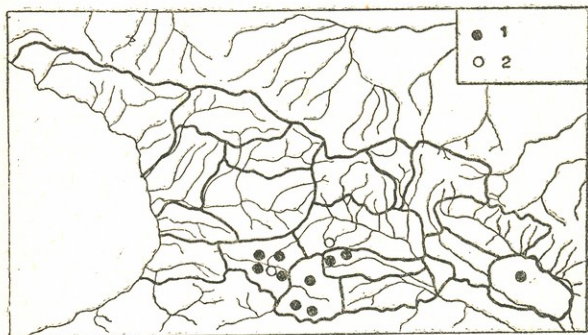
რუკა 26 1. *Thymus Marschallianus* Willd.; 2. *T. Iadjanuricus* Kem.-Nath.

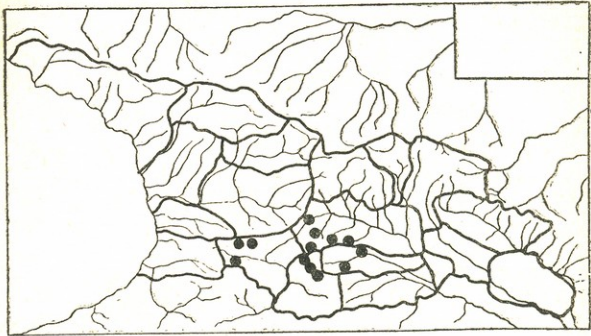
რუკა 27 1. *Thymus tiflisiensis* Klok. et Schost; 2. *T. nummularius* Bieb.

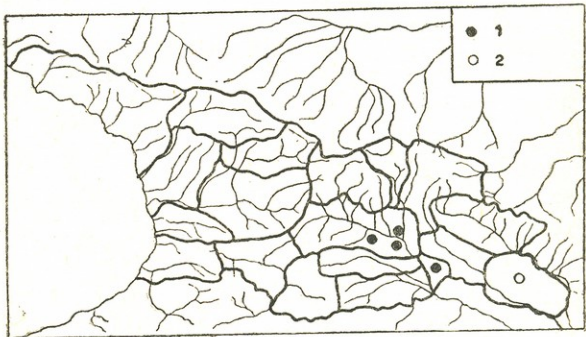
რუკა 28 1. *Thymus caucasicus* Willd.; 2. *T. Grossheimii* Ronn.

რუკა 29 1. *Thymus rariflorus* C. Koch; 2. *T. Sosnowskyi* Grossh.

რუკა 30 *Thymus transcasicus* Ronn.

რუკა 31 1. *Thymus coriifolius* Ronn.; 2. *T. Karjaginii* Grossh.

ლათინურ სახელწოდებათა სპიობელი

INDEX NOMINUM ET SYNONY MORUM

- Acinos* Mill. 18, 197
 „ *arvensis* (Lam.) Dandy 198
 „ *graveolens* (Bieb.) Link 199
 „ *rotundifolius* Pers. 198, 199
 „ *thumoides* Moench 198
- Ajuga* L. 17, 20
 „ *alpina* L. 25
 „ *chamaepitys* (L.) Bieb. 22, 23
 „ *chamaepitys* (L.) Schreb. 22, 23
 „ — subsp. *chia* (Schreb.)
 Arcang. 22, 23
 „ — var. *chia* Davis 23
 „ — var. *ciliata* Briquet 22,
 „ — subsp. *ciliata* (Briquet)
 Smejkal 22
 „ *chia* Schreb. 21, 23
 „ *chia* (Poir.) Schreb. 21, 23
 „ *chia non Schreb.* auct. 21
 „ *comata* Stapf 21
 „ *genevensis* L. 21, 25
 „ *orientalis* L. 21, 26
 „ *pseudochia* Shost. 21
 „ *pyramidalis* auct. 25
 „ *reptans* L. 21, 24
- Amaracus* Cled. 18, 201
 „ *rotundifolius* (Boiss.) Briq. 201
- Ballota* L. 20, 111
 „ *alba sensu Kapeller.* 113
 „ *borealis* Schweigg. 112, 113
 „ *foetida* auct. non Lam. 112, 113
 „ *nigra* L. 112
 „ — subsp. *nigra* Davis et Do-
 rozsenko Sw. 112
 „ *ruderalis* Sw. 112
- Betonica* L. 20, 114
 „ *abchasica* (Bornm.) Chinth. 114, 116
 „ *annua* L. 149
 „ *glabrata* C. Koch 115, 120
 „ *grandiflora* Steph. ex Willd.
 115
- „ „ var. *macrantha* Sosn. 115
 „ *hirsuta* auct. cauc. non L. 118
 „ *macrantha* C. Koch 114, 115
 „ *nivea* auct. cauc. non Stev. 116, 117
 „ „ var. *ossetica* Bornm. 117
 „ *officinaiis* L. 115, 119
 „ „ auct. cauc. 120.
 „ „ Kolak. 120
 „ „ var. *glabra* C. Koch 121
 „ „ var. *glabrata* (C. Koch)
 Beck 121
 „ subvar. *glabrata* (C. Koch) Bri-
 quet 121
 „ *orientalis* L. 114, 118
 „ *ossetica* (Bornm.) Chinth. 114, 117
- Brunnella* *alba* Pall. ex Boiss. 86
 „ *grandiflora* Moench 85
 „ *grandiflora* (L.) Moench 85
 „ *laciniata* Moench 86
 „ *laciniata* (L.) Bunge 86
 „ *Vulgaris* Moench 84, 86
 „ „ var. *laciniata* Benth. 86
- Calamintha* Mill. 18, 190
 „ *Acinos* Clairv. 198
 „ *arvensis* Lam. 198
 „ *caucasica* Somm. et Levier 193
 „ *clinopodium* Benth. 195
 „ *debilis* (Bunge) Benth. 190, 193
 „ *grandiflora* (L.) Moench 190
 „ *mentifolia* Host 190, 192
 „ *nepeta* (L.) Savi 190 191
 „ *officinalis* Moench 192
 „ *sylvatica* Bromf. 192
 „ *umbrosa* Fisch. et. Mey. 196
- Chaiturus* Willd. 20, 108
 „ *leonuroides* Willd. 109
 „ *marrubiastrum* (L.) Reichenb. 108
 „ *marrubiastrum* (L.) Spenn.
 108
- Chamaecleena hederaceae* Moench 74

- Horminum viride* Moench 158
Clinopodium L. 19, 194
     " *vulgare* L. 195
     " *umbrosum* (Bieb.) C. Koch 195, 196
Dentidia nankinensis Lour. 232
Dracocephalum L. 19; 75
     " *austriacum* L. 76, 79
     " *canescens* L. 82
     " *ibericum* Bieb. 83
     " *moldavica* L. 76, 77
     " *peltatum* L. 81
     " *ruyschianum* L. 76, 78
     " *thymiflorum* L. 76
Elsholtzia Willd. 17, 233
     " *ciliata* (Thunb.) Hul. 234
     " *cristata* Willd. 234
     " *patrinii* (Lepech.) Garcke 234
Eremostachys Bunge 19, 87
     " *iberica* Vis. 88
     " *laciniata* auct. 88
Faldermannia Trautv. 17, 180
     " *persica* (Bunge) Newski 181
Galeobdolon Adans. 20, 106
     " *luteum* Huds. 107
         subsp. *luteum* Mill.
         veugare Pers. 107
Galeopsis L. 19, 92
     " *bifida* Boenn. 93
     " " var. *arvensis* Schlecht. 95
     " " var. *Reichenbachii* Rapin 95
     " " var. *sylvestris* Schlecht. 95
     " *galeobdolon* L. 107
     " *intermedia* Vill. 96
     " *ladanum* L. 93, 96
     " " — subsp. *intermedia*
         Briq. 96
     " *nana* Otschiauri 93, 96
     " *tetrahit* auct. 93
     " *tetrahit* L. 93
     " " var. *bifida* Lej. et Co-
         urt. 93
     " " subsp. *bifida* Fries 93
Glechoma L. 19, 74
hederacea L. 74
Hyssopus L. 18, 202
     " *angustifolius* Bieb. 202
     " *caucasicus* Spreng. 203
     " *officinalis* L. 203
     " " β . *angustifolius* Boiss. 203
     " " *orientalis* Adams ex
         Willd. 202
Lallemantia Fisch. et Meg. 19, 80
     " *canescens* (L.) Fisch. et Mey. 81, 82
     " *iberica* (Bieb.) Fisch. et Mey. 81, 83
     " *peltata* (L.) Fisch. et Mey. 81
     " " var. *albiflora* Sosn. 81
     " *sulphurea* C. Koch 83
Lamium L. 20, 97
     " *album* L. 99, 104
     " " β . *maculatum* L. 105
     " *alpestre* Trautv. 102
     " *amplexicaue* L. 98, 99
     " *brachyodon* (Bordz.) Kuprian.
         104
     " *caucasicum* Grossh. 100
     " *filicaule* Boiss. 102
     " *galeobdolon* (L.) Cranz 107
     " *maculatum* L. 99, 105
     " *purpureum* L. 98, 100
     " *tomentosum* Willd. 98, 102
     " *vulgatum* Benth. 104
         var. *album* (L.) Benth. 104
Leonurus L. 19, 110
     " *cardiaca* auct. 110
     " *marrubiastrum* L. 109
     " *quinquelobatus* Gilib 110.
     " *vilosus* Desf. 110
Lycopus L. 17, 222
     " *descrescens* C. Koch 222
     " *diantherus* Buch.—Ham. et
         Maxim. 235
     " *europaeus* L. 222
     " *exaltatus* L. fil. 222, 223
     " *pinnatifidus* Pall. 224
     " *Marrubium* L. 18, 51
     " *astracanicum* Jacq. 53
     " *catarrifolium* Desr. 52, 54
     " " — var. *microphyllum* Somm. et
         Levier 54
     " *goktschaiscum* N. Pop. 52, 53.
     " *Kusnezowii* N. Pop. 52
     " *vulgare* L. 52
Melissa L. 18, 182
     " *Acinos* Benth. 198
     " *officinalis* L. 182
Mentha L. 17, 224
     " *aquatica* L. 226, 227
     " " β . *hirsuta* L. 228
     " *arvensis* L. 225, 226
     " " subsp. *austriaca* Briq. 226
     " *hirsuta* L. 228
     " *longifolia* (L.) L. 226
     " *longifolia* (L.) Huds. 229
     " " subsp. *longifolia* Harley 229
     " *patrinii* Lepech. 234
     " *pulegium* L. 225, 230
     " *sativa* L. 226
     " " var. *aquatica* (L.) Schmalh.
         228
     " " var. *arvensis* Schmalh. 226
     " *spicata* 229
     " β . *longifolia* L. 229

- „ *sylvestris* L. 229
 Mosla Buch. - Ham. ex Maxim. 235
 „ *dianthera* (Roxb.) Maxim. 17, 235
 „ *grosse-serata* Maxim. 235
 Micromeria *alternipilosa* C. Koch
 186
 „ *spicigera* C. Koch 186
 Nepeta L. 19, 58
 „ *amoena* auct. 72
 „ *amena* Stapf. 60, 73
 „ *betonicifolia* C. A. Mey. 65
 „ *betonicifolia* Grossh. 65
 „ *Biebersteiniana* (Trautv.) Pojark.
 59, 67
 „ *cataria* L. 59, 60
 „ *caucasica* Somm. et Levier 61
 „ *cyanea* auct. non Stev. 67
 „ — var. *Biebersteiniana* Trautv. 67
 „ *Glechoma* Benth. 74
 „ *grandiflora* Bieb. 59, 63
 „ *Grossheimii* Pojark. 59, 65
 „ *iberica* Pojark. 59, 62
 „ *incana* auct. non Ait. 67.
 „ — var. *acinifolia* Bieb. 67
 „ *Komarovii* E. Busch 59, 64
 „ *Mussinii* Spreng. 59, 66
 „ *Nawaschinskii* E. Bordz. 70
 „ *nuda* auct. 69
 „ *α. grandiflora* Benth. 69
 „ subsp. *nuda* Hedge et Lamond
 69
 „ subsp. *pannonica* (L.) Gams 69
 „ var. *paniculata* Gams 69
 „ var. *albiflora* Boiss. 70
 „ *pannonica* L. 59, 68
 „ *parviflora* Bieb. 71
 „ *Schischkinii* Pojark. 58, 71
 „ *sulphurea* C. Koch 59, 69
 „ *supina* Stev. 59, 61
 „ *teucriifolia* auct. 62
 „ *Troitzkyi* Sosn. 60, 72
 „ *ucrainica* auct. non L. p. p.
 69, 71
 Origanum L. 18, 204
 „ *creticum* L. 204
 „ *parviflorum* Diurv. 204
 „ *rotundifolium* Boiss. 201
 „ *vulgare* L. 204
 „ var. *prismaticum* Gaud. 204
 „ subsp. *vulgare* Letswaart 204
 Orthodon *groseserratum* (Ma-
 xim.) Kudo 235
 Perilla L. 17, 232
 „ *arguta* Benth. 232
 „ *nankinensis* (Lour.) Decne 232
 Phlomis L. 19, 89
 „ *pungens* Willd. 89, 90
 „ *tuberosa* L. 89, 91
 Prunella L. 19, 83
 „ *alba* Pall. ex Bieb. 86.
 „ *grandiflora* (L.) Scholl. 84, 85
 „ *grandiflora* (L.) Jacq. 85
 „ *laciniata* (L.) Nathh. 84, 86
 „ *laciniata* L. 86
 „ *laciniata* (L.) L. 86
 „ *vulgaris* L. 84
 „ β. *grandiflora* L. 85
 „ — var. *laciniata* L. 86
 Salvia L. 17, 150
 „ *aethiopsis* L. 152, 162
 „ *armeniaca* (Bordz.) Grossh. 152, 168
 „ — var. *lobata* Bordz. 168
 „ *bzybica* Kolak. 155
 „ *candidissima* Bieb. 164
 „ *compar* Trautv. ex Sosn. 151, 160
 „ *Garedji* Troitzk. 151, 153.
 „ *glutinosa* L. 151, 157
 „ *horminum* L. 158
 „ *limbata* C. A. Mey. 152, 165
 „ var. *aspera* Fom. et Grossh. 165
 „ *nemorosa* L. 152, 167.
 „ *ringens* Sibth. et Smith 151, 155
 „ — var. *bzybica* (Kolak.) Ko-
 lak. 155
 „ var. *pontica* Lipsky 155
 „ *sahendica* auct. cauc. 160
 „ *scleara* L. 152, 161
 „ *staminea* Month. et Auch. 168
 „ subsp. *armeniaca* Bordz. 168
 „ *Trautvetteri* Sosn. 160
 „ *verbascifolia* Bieb. 152, 164
 „ *verticillata* L. 151, 169
 „ *virgata* Jacq. 152, 166
 „ *viridis* L. 151, 158
 Satureja L. 18, 183
 „ *alternipilosa* C. Koch 186
 „ *Borissovae* Zeinal. 188
 „ *bzybica* Woronow 184, 185
 „ *densiflora* Zeinal. 188
 „ *hortensis* L. 187
 „ β. *grandiflora* Boiss. 187
 „ var. *laxiflora* (C. Koch.)
 Grossh. 187
 „ *illyrica* Grossh. 185
 „ *intermedia* β. *laxior* Benth. 186
 „ *laxiflora* C. Koch 184, 187
 „ subsp. *laxiflora* 188
 „ subsp. *zuvandica* (D. Kapa-
 nadze) D. Kapanadze 188
 „ *spicigera* (C. Koch) Boiss. 184, 186
 „ *zuvandica* D. Kapanadze 188
 Scutellaria L. 19, 35

- „ *albida* L. 37, 41
 „ subsp. *albida* Edmondson 42
 „ subsp. *colchica* (Reching. fil.)
 Edmondson 42
 „ *altissima* L. 37, 40
 „ — var. *longibracteata* O. Kapeller 40
 „ *Boissieri* Sosn. ex Grossh. 45, 46
 „ *galericulata* L. 36, 38
 „ *hastifolia* L. 36, 39
 „ *Helenae* Albov 37, 44
 „ *karatschaica* Charadze 37 47
 „ *leptostegia* Juz. 37, 45
 „ *oreophila* Grossh. 37, 48
 „ *orientalis* L. 37, 50
 „ „ var. *chamaedrifolia* N.
 Pop. 46, 48
 „ „ var. *pinnatifida* auct.
 p. p. 50
 „ „ var. *genuina* Boiss. 50
 „ „ subsp. *orientalis* 50
 „ „ subsp. *Sosnowskyi*
 (Takht.) Fed. 47
 „ *ossethica* Charadze 37, 49
 „ *peregrina* L. var. *Sibthorpii*
 sensu Woronow 42
 „ *pontica* C. Koch 37, 43
 „ var. *abchasica* Albov 43
 „ *Raddeana* Juz. 37, 46.
 „ *Sibthorpii* Boiss. et Reut. ex
 Boiss. 42
 „ *Sosnowskyi* Takht. 37, 47
 „ *vacillans* Reching. fil. 42
 „ „ subsp. *colchica* Reching. fil. 42
 „ *Woronowii* Juz. 42
Sideritis L. 18, 55
 „ *calycantha* Bieb. 128
 „ *ciliata* Thunb. 234
 „ *comosa* (Rochel ex Benth.) Stank
 55, 56
 „ *montana* L. 55, 56
 „ „ subsp. *montana* Huber-Morath
 56, 57
 „ „ subsp. *comosa* (Rochel.)
 Soó 56
Stachys L. 19, 121
 „ *adenocalyx* C. Koch 149.
 „ *alata* C. Koch 134
 „ *annua* L. 125, 149
 „ *atherocalyx* C. Koch 125, 142
 „ „ subsp. *atherocalyx* Dervis-Sokolova
 „ *Balansae* Boiss. et Kotschy ex Boiss. 124, 133
 „ *byzantina* Kolak. 129
 „ *cretica* L. 123, 131
 „ *elata* C. Koch 134
 „ *fruticulosa* Bieb. 125, 126
 „ „ var. *pubescens* Kapell. 126
 „ *germanica* L. 124, 132
 „ *grandiflora* Benth. 115
 „ *hypoleuca* C. Koch 134
 „ *iberica* Bieb. 125, 143
 „ „ var. *albo-villosa* Grossh. 145
 „ „ var. *brvedentata* Kapeller 145
 „ „ var. *glanduloso-pilosa* Kapeller 145
 „ „ var. *nidiuscula* Kapeller 145
 „ *iberica* subsp. *Georgia* Reching. fil.
 143
 „ *lanata* Jacq. 123, 129
 „ *lavandulifolia* Vahl 125, 128
 „ *longifolia* Benth. 119
 „ *macrophylla* Albov 122, 136
 „ *macrostachya* Bhattacharjee
 119
 „ *maritima* Gouan 126, 147
 „ *odontophyllia* Freyn 125, 146
 „ *officinalis* Bhattacharjee 119
 „ *palustris* L. 124, 141
 „ *pubescens* Ten. 126, 148
 „ *recta* auct. 142
 „ „ β . *sideritioides* Boiss. 142
 „ *setifera* C. A. Mey. 122, 137
 „ *sideritioides* C. Koch 142
 „ *spectabilis* Choisy 123, 134
 „ *spectabiliformis* Kapeller 123, 135
 „ *sylvatica* L. 124, 139
 „ *sylvatica* Bhatt. 140
 „ *trapezuntea* Boiss. 125, 140
Teucrium L. 17, 27
 „ *chamaedrys* L. 33
 „ subsp. *nuchense* (C. Koch) Reching. fil. 33
 „ subsp. *trapezunticum* Reching. fil. 35
 „ *Chium* Pojark. 23
 „ *hircanicum* L. 28, 30
 „ *multinodum* (Bordz.) Juz. 28, 34
 „ *nuchense* C. Koch 28, 33
 „ *orientale* L. 28, 29
 „ „ var. *orientale* Ekim. 29
 „ „ subsp. *orientale* Reching. fil. 29
 „ *polium* L. 28, 31
 „ *scordioides* Schreb. 28 31
 „ „ subsp. *scorpioides* (Schreb.)
 Maire et Petitm. 32
 „ *trapezunticum* (Reching. fil.) Juz.
 28, 35
Thymus L. 18, 205
 „ *Acinos* L. 198

-

 36.19359/211
- " *Buschianus* Klok. et Shost. 210
 " *caucasicus* Willd. ex Ronn 207, 211
   subsp. *Grossheimii* (Ronn.)
   Jalas 213
 " *collinus* Bieb. 208, 214
 " *coriifolius* Ronn. 208, 220
 " *Desjatovae* Ronn. 213 215
 " *Grayeolens* Bieb. 200
 " *grossheimii* Ronn. 207, 213
 " *Karjagini* Grossh. 208, 220
 " *Ladjanuricus* Kem.-Nath. 207, 209
 " *Marschallianus* Willd. 208, 218
 " *nummularius* Bieb. 207, 210
 " *praecox* Opiz. 213
 "   subsp. *Grossheimii* (Ronn.)
   Jalas 213
 "   var. *Grossheimii* Jalas 213
 " *rariflorus* C. Koch 208, 216
 " *serpyllum* L. 214
 " *sosnowskyi* Grossh. 208, 217
 " *superbus* Ronn. 215
 " *tiflisiensis* Klok. et Schost. 208,
   219
 " *transcaucasicus* Ronn. 208, 214
Ziziphora L. 17, 171
 " *borzhomica* auct. p. p. 175
 " *capitata* L. 171, 179
 " *clinopodioides* Lam. 177
   var. *dasyantha* (Bieb.)
   Ledeb. 177
 " *clinopodioides* a. *serpyllacea* Boiss. 172
 " *dasyantha* Bieb. 177
 " *Dzhavakhishvili* Juz. 171, 175
 " *fasciculata* C. Koch ex Rech-
   ing. fil. 172
 " *Karjagini* Ter-Chatschat. 177
 " *Mussini* Adam 172
 " *persica* Bunge 181
 " *Puschkinii* Adam 171, 177
   var. *denudata* Grossh 177
 " *serpyllacea* Bieb. 172
 " *stenophylla* Juz. ex Ter-Cha-
   tschat. 172
 " *subnivalis* Ter-Chatschat. 177
 " *Woronowii* Maleev 171, 176

შინაარსი . . . . . რედაქცია

„საქართველოს ფლორის“ XI ტომის კონსპექტი . . . . . რედაქცია

ოჯახი Labiatae-ს დახასიათება, გვარების სარკვევი . . . . . შ. ქუთათელაძე, ლ. ხინთიბიძე

გვარები Ajuga L., Prunella L., Melissa L., Hyssopus L., Lycopus L. . . . . ი. ლაჩავილი

გვარი Scutellaria L.-ს დახასიათება, სახეობების სარკვევი . . . . . რ. გაგნიძე, მ. ივანიშვილი

გვარები Teucrium L., Scutellaria L. sect. Lupularia A. Hamilt., Marrubium L., Lalle-
lantia Fisch. et Mey., Thymus L. . . . . მ. ივანიშვილი

გვარები Scutellaria L., sect. Scutellaria, Sideritis L., Amaracus Gled., Origanum L.
. . . . . რ. გაგნიძე

გვარები Nepeta L., Calamintha Mill., Clinopodium L., Acinos Moench . . . . . ლ. ხინთიბიძე

გვარები Glechoma L., Dracocephalum L., Eremostachys Bunge, Phlomis L., Leonurus
L., Ballota L., Betonica L. . . . . ლ. ხინთიბიძე

გვარები Galeopsis L., Galeobdolon Adans., Chaiturus Willd., Mentha L. . . . . დ. მცხეთაძე

გვარი Lamium L. . . . . შ. ქუთათელაძე, რ. მოწერელია

გვარი Stachys L. . . . . **ო. კაპელიძე**, დამატებები შეიტანა ლ. ხინთიბიძემ

გვარი Salvia L. . . . . რ. გაგნიძე, ლ. ზაუტაშვილი

გვარები Ziziphora L., Faldermannia Trautv . . . . . ე. ალბუთაშვილი

გვარები Satureja L., Perilla L., Elsholtzia Willd., Mosla Buch.-Ham. et Maxim.
. . . . . დ. კაპანიძე

პალნოლოგიური მონაცემები ლიტერატურის მიხედვით შეადგინა . . . . . ი. შტეპამ

კარიოლოგიური მონაცემები ლიტერატურის მიხედვით შეადგინა . . . . . მ. დავლიანიძემ

სურათები შესრულბულია . . . . . **ბ. რატიშვილის**, მ. სერგეევასა და ო. რუნოვსკაიას მიერ

ჭარბულ და ლათინურ სახელწოდებათა საძიებლები შეადგინეს . . . . . შ. ქუთათელაძემ და ხ. გაგაძემ

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие . . . . . Редакция

Конспект XI тома „Флоры Грузии“ . . . . . Редакция

Семейство Labiatae—характеристика и таблица для определения родов Ш. И. Ку-
тателадзе, Л. С. Хинтибидзе

Роды Ajuga L., Prunella L., Melissa L., Hyssopus L., Lycopus L. . . . . И. Я. Лачавили

Род Scutellaria L.—характеристика и таблица для определения видов Р. И. Гагნიдзе
. . . . . М. А. Иванишвили

Роды Teucrium L., Scutellaria L. sect. Lupularia A. Hamilt., Marrubium L., Lalle-
lantia Fisch. et Mey., Thymus L. . . . . М. А. Иванишвили

Роды Scutellaria L. sect. Scutellaria, Sideritis L., Amaracus Gled., Origanum L.
. . . . . Р. И. Гагნიдзе

Роды Nepeta L., Calamintha Mill., Clinopodium L., Acinos Moench Э. И. Гвиниანიძე

Роды Glechoma L., Dracocephalum L., Eremostachys Bunge, Phlomis L., Leonurus L.,
Ballota L., Betonica L., ... Л. С. Хинтибидзе

Роды Galeopsis L., Galeobdolon Adans., Chaiturus Willd., Mentha L. Д. И. Мцхетаძე

Род Lamium L. . . . . Ш. И. Кутателадзе, Р. В. Мочерелиа

Род Stachys L. . . . . **О. А. Капеллер** дополнения внесены Л. С. Хинтибидзе

Род Salvia L. . . . . Р. И. Гагნიдзе, Л. Л. Заутаშვილი

Роды Ziziphora L., Faldermannia Trautv . . . . . Е. И. Албуташвили

Роды Satureja L., Perilla L., Elsholtzia Willd., Mosla Buch.-Ham. et Maxim.
. . . . . Д. А. Капანიძე

Палинологические данные приведены по литературе . . . . . И. С. Штэпа

Кариологические данные приведены по литературе . . . . . М. Т. Давлиანიძე

Рисунки выполнены **П. Г. Ратишвили**, М. Н. Сергеевой и О. И. Руновской

Указатель латинских и грузинских названий составили . . . . . Ш. И. Кутателадзе, Х. Г. Гага

Ф Л О Р А   Г Р У З И И

XI

(на грузинском языке)

«Мецниереба»
1987

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს   ფ ლ ო რ ა

XI

„მეცნიერება“
1987

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბუღოს დადგენილებით

სბ 3319

გამომცემლობის რედაქტორი ლ. ა მ ა შ უ კ ე ლ ი
შხატერული რედაქტორი ი. ს ი ხ ა რ უ ლ ი ძ ე
ტექნიკური რედაქტორი ნ. ბ ო კ ე რ ი ა
კორექტორი მ. მ ა ხ ა რ ა ძ ე

გადაეცა წარმოებას 30.X.1986; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 27.11.1987;
ქალაქის ზომა 70×108; ქალაქი № 1; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური; პირობითი საბეჭდი თაბახი 25,6;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 21,7; პირ. საღ.-ვატ. 25,6;
უფ 00843; ტირაჟი 1000; შეკვეთა № 3900;
ფასი 3 მან. 20 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

